

C Ost: L. S. D.
1 : 0 : 0

1719.

Mr: Hay

NUMISMATA
SUMMORUM PONTIFICUM TEMPLI VATICANI FABRICAM INDICANTIA,

Chronologica ejuſdem Fabricæ narratione, ac multiplici eruditione explicata.

Atque uberiori Numiſmatum omnium Pontificiorum Lucubrationi veluti Prodromus præmiſſa,

Opus tertiò impreſſum cum correctione, & additamento;

A PATRE PHILIPPO BONANNI SOCIETATIS JESU.

ROMÆ, MDCCXV.
Ex Typographia Georgii Plachi, apud S. MARCUM.

SUPERIORUM PERMISSU.

LECTORI.

EN Tibi ornatissime Lector
Ornatissimum opus,
Aeternitati destinatum, ac Famæ.
Si teneris eruditionis studio,
Explebis animum.
Si Historicæ veritatis, venustatisque
Amans, & cultor es,
Plaude, ac proba.
Citrà Religionis incuriam,
In Sacrorum Curiam, Veneres omnes
Author induxit.
Tuum hinc obsequium
Ergà Basilicam verè Basilicam,
Orbisque Principem,
Hac lectione augeatur oportet
Summorum Pontificum magnificentiam;
Pietatem, Historiam, & Numismata
Illustrat ritè PHILIPPUS,
LAMPAS scribentium BONA, imò optima.
Fatendum sanè,
Dignissimum tantæ Ecclesiæ Scriptorem,
Tantoque Scriptore dignam Ecclesiam
Esse.
Sæculis omnibus
Admiranda erit hujus Templi Descriptio,
Absoluta, ac perfecta,
Qualia sunt omnia
A PHILIPPI profecta Calmo,
Qui
Ad RECREANDUM Mortalium MENTES,
Et OCULOS.
Videtur jugiter factus.

Scribebat Eques Prosper Mandosius.

PER L' ISTORIA
DEL TEMPIO VATICANO
DAL REVERENDO PADRE FILIPPO BONANNI
Della Compagnia di GIESU';

Dalle Medaglie de' Sommi Pontefici dedotta

SONETTO

Dell'Abbate Giacomo Badiale trà Pellegrini Lindamoro del Sebeto.

COL Ferro edace il Vecchio Dio degli Anni
Del Tempio VATICAN strugger la Gloria
Volea, con isvenar d'oblìo ne' danni
La mai sempre immortal nobil memoria.

E già di debil Fama à i foschi inganni
Erger credea l'infausta, empia Vittoria,
Quando in sveller FILIPPO da suoi vanni
Arguta Penna, ne formò l'Istoria.

Da cui gonfia la Tromba à FAMA altera,
L'Ara di PIERO acquistò tal splendore
Ch'Eterna in Carte non vedrà mai sera.

Così d'alto Scrittor saggio valore,
Cangiando in Stral la Penna, à Invidia fera
Dà Morte, al Tempio Vita, à Se dà Onore.

In occasione, che si ristampa l'Eruditissima Opera

DEL TEMPIO VATICANO
DEL MOLTO REVERENDO PADRE FILIPPO BONANNI
Della Compagnia di GIESU';

Così si parla alla Medesima.

SONETTO

Di Francesco Posterla Accademico Infecondo.

GRAN Volume erudito, i Fogli Tuoi
Bacia l'Eternità, veneran gl'Anni,
E con linee ben fosche ancor Tù puoi
Formar contro l'Età lucidi inganni

Del Colle VATICANO i prischi Eroi
Sprezzan per Tè di prima morte i danni,
Ed una Penna con i voli suoi
Giunge à dare all'oblìo nobili affanni.

Prestò quel MONTE il ben dovuto omaggio
Del Veglio predatore all'urto insano,
Mà Tua mercè rinasce à più bel raggio;

Fermati, ò Tempo, ah che Tù voli invano,
Se dentro i Fogli di FILIPPO il saggio
Sorge à Vita più bella il VATICANO.

INDEX CAPITUM.

TABU-

TABULARUM ÆNEARUM ELENCHUS.

TAB,

TAB.

THYRSUS GONZALEZ

PRÆPOSITUS GENERALIS SOCIETATIS JESU.

CUM Librum, cui titulus: *Numismata Summorum Pontificum Templi Vaticani Fabricam indicantia, &c.* à Patre Philippo Bonanni Societatis nostræ Sacerdote compositum, aliquot ejusdem Societatis Theologi recognoverint, & in lucem edi posse probaverint facultatem facimus, ut typis mandetur, si iis, ad quos pertinet ità videbitur cujus rei gratia has literas manu nostra suscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus.

Romæ 7. Martii 1696.

Thyrsus Gonzalez.

Loco ✠ Sigilli.

Reimprimatur,

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro Sacri Palatii Apostolici.

N. Archiepiscopus Capuæ Vicesgerens.

Reimprimatur.

Fr. Gregorius Selleri Sacri Palatii Apostolici Magister Ordinis Prædicatorum.

BEA-

BEATISSIMO

PETRO

APOSTOLORUM PRINCIPI

(1) Primo in Orbe Sacerdoti. (2) Venerabili Apoſtolicæ
Sedis Antiſtiti. (3) Totius Fidei Capiti
(4) Claviculario oſtii, quod Chriſtus eſt. (5) Chriſtianæ
Religionis Fundamento. (6) Chriſtianorũ Conſiliario
(7) Ovium Chriſti Curatori Vicario
(8) Majeſtatis Apoſtolicæ Faſtigio. (9) Orbis Terrarum
Supremo Doctori. (10) Sancto, Beato, Prædicabili,
Et Adorando Apoſtolico Patri
Omni veneratione digniſſimo
(11) Fundamento magno Eccleſiæ, & Petrę ſolidiſſimę,
Supra quam Chriſtus fundavit Eccleſiam,
(12) Ac Ædificii Eccleſiaſtici altitudo conſurgit,

TEMPLI VATICANI
Chronologicam enarrationem
Humillimus Cliens offert, ac dicat.

(1) Rabanus ad Paſchalẽ Pap. (2) Auguſt. ep. 151. (3) Philip. Legatus Cœleſtini P. in Conc. Epheſino. (4) Ivo ſermon. de Cathed. S. Petri. (5) Chryſoſt. hom. 3. in act. (6) Idem in Encom. SS. P. & P. (7) S. Fulgent. ſerm. 57. (8) Arnulphus Lexovien. ep. 21. (9) S. Damaſcen in hiſtor. Barlaam c. 11. (10) Theodoretus ad Hormiſdã. (11) Orig. hom. 5. in exod. (12) S. Aug. ſerm. 15. de Sanctis.

Quidquid vel in Vaticanæ Baſilicæ molitione artifex manus operata eſt ſapienter, vel in eroganda argenti, aurique copia Pietas Pontificia longa annorum ſerie liberaliter effecit, compendioſo in volumine enarratum, rudique ſtylo licet expreſſum, Beatissime Apostolorum Princeps, tuis pedibus advolutus, in infimo Pontificii Solii gradu deponere non dubitavi. Opus quidem aggredior Sanctorum Patrum, Oratorum, ac Poëtarum encomiis clarum,

trophæis auguſtum, vetuſtate venerabile, ac religione inclitum, ut ipſi vidimus, ut ex fida relatione Seniorum accepimus.

Opus, inquam, quo multorum Auctorum præeuntium arcana monumenta complecti conabor, ut Templi tui admirabilem majeſtatem omnium oculi intueri aliquo modo poſſint, remota quamvis regione ab eo diſſiti. Vehementer enim verendum erat, ne præclariſſimarum memoria rerum penitùs intercideret, & unà cum everſa veteris Baſilicæ mole, ſermonibuſque mortalium paulatim evaneſcens, niſi qualicunque ſtylo reviviſceret. Nec ab ullo illud quærere ſibi debuerat patrocinium, quam à Te[13] *omnium Arbitro*, [14] *ac Orbis Terrarum Magiſtro*, Quærant illud ab aliis, quorum valdè valere dignitatem credunt; Æquum eſt Te bonorum multorum largitorem à me agnoſci, qui Tuæ gloriæ argumenta deſumpſi, ac propterea tuum opus, tuumque munus tibi acceptum referre, meaque ibi vota litare, ubi fixas primùm habui cogitationes. Dum igitur ad pedes tuos me totum depono BEATISSIME PATER, ac Pontificiæ tuæ ſublimitatis argumentum; non quidem de meo cenſu, ſed de ipſa Baſilica depromo, in aliquibus Pontificiis Numiſmatibus indicata; liceat illud uſurpare, quod in nummo à ſe cuſo Leo X. enunciavit, Templum Tibi offerens Vaticanum. *Petre, ecce Templum tuum*. Hanc enuncians epigraphem, nulla audaciæ nota videri poſſum reus, ac ſi tenuitatis meæ munus exile, totius Orbis, omniumque Eccleſiarum Capiti ſupremo voluerim offerre, & proprio veluti in diſco alienas opes depromere.

(13) Anaſt. in Præfat. ad vitam S. Jo: Eleemoſ.

(14) Chryſoſt. hom. de Petro, & Elia.

Tuæ ſunt divitiæ quas produco, tua univerſa hæc gloria, quam in Baſilica Vaticana ſplendidiſſimè micantem gratulamur, & tribuendum cuique ſuum Jura omnia clamant. Tua inquam, Vati-

cani

cani Templi gloria, eo quod Tibi à Conſtantino piiſſimo Imperatore primùm dicatum, cæteri deinde Romani Antiſtites conſecrarunt, Tua inſuper, quia in ſolo erectum, quod antea Pontificiæ juriſdictionis cxercitio propriam in ditionem redegeras, ſanguine deinde coëmeras, ac venerabili demum in ſepulchro depoſitus, pacifica poſſeſſione illud retinere declaraſti. Tua reſumo, cum ad tuæ Sacroſanctæ Baſilicæ deſcriptionem, ob obſequium erga te, meum calamum impuliſti, ac tuis munitus auſpiciis, ſtudium in ea exponenda collocavi.

Feci id ego pro viribus, ut *Apoſtilica hæc Aula* etiam abſentibus panderetur, quam admirabilem dixit Seraphicus Doctor Sanctus Bonaventura, Orbis miraculum, & cœleſte refugium divinitus præſcriptum eruditiſſimus Baronius. Quod ſi Pontificio aliquo nomine inſcriptam intueri par erat, tuo profecto juſtius inſignitam, qui Omnium Pontificum Primus, tamquam in Regia aula jura dicis Orbi Terrarum univerſo, & Vicaria Dei poteſtate tanquam *Deus in Terris* meritò dominaris.

Anaſt. in Leone IV.
In Vita S.Franciſci.
In Martyr. 18.Novembris.
Gloſſa in Procem. Clement. & alii apud Rainaud.

Dum igitur Baſilicam toti Orbi Terrarum venerabilem refero, quam ſanctiſsimo tuo nomini excitatam ingens quotidie multitudo veneratur, in qua gloriæ tuæ temporale additamentum accedit, dum potentiſsimi, ac nobiliſsimi Reges, imò Imperii *Romani eminentiſſimum culmen* (ut cum S.Auguſtino loquar) *ad Sepulchrum Piſcatoris ſubmiſſo diademate ſupplicat, tuiſque pedibus rebellium etiam cervices diademate decoratæ, ſeſe ſubiiciunt*, tuam bonitatem precor *Regni Cœlorum Janitor clementiſſime*, ut fidam æternæ vitæ ſtationem pandas, & ſicut ut doces hominem ſcientiam tanquam luminare majus, quod illuminat terram, latentem lucem manifeſtare digneris, qua ex Divino Agno Beatorum Regio præfulget.

Ep. 4. ad Madaurenſes.
Petr. Dam. ſerm. 26.
Nicolaus Monachus Ep.7.

Tu

Tu ab humana captivitate me libera, qui *Peregrinantium Dux* omnibus viam ſalutis oſtendis. Gloriæ tuæ ſolium adivi, in mentem revocans, quod de Te ſacer Hiſtoricus narrat, *Et ponebant infirmos ſuos, ut umbra ſaltem tranſeuntis Petri obumbraret eos.* Ibique nulla dubitatione agitatus ſpem erigo, cum S. Auguſtino inquiens. *Si tunc opem ferre poterat umbra corporis, quantò magis nunc plenitudine virtutis, ſi tunc ſupplicantibus proderat aura quædam pertranſeuntis, quantò magis gratia nunc permanentis. Si ad præſidia ſupplicantium, tam potens fuit ante Martyrium, quantò magis efficax poſt Triumphum.*

Jo: Alexand. ad Eug. X.

Dum igitur hiſce in paginis de Vaticana Baſilica acturus triumphalem veluti Sedem exponam, in qua Tibi mortalium obſequia deferuntur, meos qualeſcunque labores dico, & humillimi Clientis preces ne deſpicias demiſsiſsime poſtulo.

ILLU-

ILLUSTRISSIMO PRÆSULI

JOANNI CIAMPINO
R O M A N O

PRÆFATIO, ET CAPUT I.

Qua occasione, quoque consilio scriptus hìc Liber. Ejus Argumentum, & Auctoris intentio.

AUCIS me præfari oportet, & Tibi Illustrissime Præsul, suscepti operis rationem reddere. Postquam Pontificiorum Numismatum accuratam indaginem, præsertim, quæ à Martini V. tempore ad nostram usque ætatem prodiere, tuo consilio, seu potius dicam jussu incæptam, ea occupatus, ejus generis multa recognovi, quibus Vaticanæ Basilicæ moles diversis temporibus extructa exprimebatur (sunt enim Numismata expressæ historiæ, longè meliores, quàm quæ calamo describuntur). Hæc dum peculiari observatione adnotarem, prout singula monebant, ut ea publici juris facerem, iisque sacræ antiquitatis studiosis pabulum non ingratum offerrem, animadverti, si ea sola, & dispersa prodiissent, futurum, ut tanquam mutila, & detruncata membra, è solido corpore abstracta, viderentur.

Quamobrem ejusdem fabricæ quodammodo ætatem veluti in chronologicis tabulis indicatam advertens, cupido incessit singula quæque ad eam spectantia intimè perlustrandi, omnesque magni nominis viros, qui operam suam in ea potissimum extruenda collocarunt; opes insuper erogatas, lapidum, argenti, aurique ornamenta, quibus obsequium suum erga Apostolorum Principem Sanctissimi Romani Pontifices conati sunt universo Terrarum Orbi significare. Itaque, quod ædificantibus solet accidere, ut destinati sumptus majori structuræ accessione augeantur: sic mihi, amplificato rerum cumulo, factum est prolixioris operis incrementum.

Deterrebat animum variæ molis opus, arcebat ingentis operis labor, & ob id maximè, quòd scirem, ejusmodi laborem me subiturum, in quo doctissimos Viros eximia cum laude desudasse cognoveram. Scripserunt enim de Vaticana Basilica Auctores permulti: quorum præcipui Romanus Canonicus, seu veriùs dicam Petrus Mallius, Maffæus Veggius, Onuphrius Panvinius, & Tyberius Alpharanus; at non omnia horum scripta sunt typis excusa. Edidit Romæ anno 1646. Paulus de Angelis descriptionem veteris Basilicæ, à supradicto Romano Canonico exaratam, cui suas annotationes addidit, & brevissimam novi Templi enaratiouem, cum utriusque Ichnographia. Qui Auctor in epistola ad Lectorem ait [Semper in animo suo desiderium habuisse, nonnulla de Principis Apostolorum „ Divi PETRI in Vaticano Basilica tradere, non ut alii quidem, qui sine ullo ordine de eadem locuti sunt, sed nec rerum, & temporum ordine diligenter servato, & veritatis fide sanctissimè custodita. Et quia cum de hac re cogitaret, Messanæ „ inciderit in descriptionem hujus Basilicæ, editam tempore Eugenii IV. ab Romano ejusdem Basilicæ Canonico, illum se esse sequutum affirmat; diligentiore rerum „ ad eandem Basilicam pertinentium, collectione illi libenter relicta, quem in eam „ curam jamdiù incumbere in hac Urbe pro certo habebat] Quisnam ille fuerit adeò accuratus scriptor omninò tacet, nec mea possum assequi conjectura.

Postquam, disiecta vetus Basilica, quæ adhuc superstes erat sub Paulo V. nobilissimum novi Templi additamentum fecerat magnanimus Pontifex, molis præstantiam

tiam admiratus Martinus Ferraboſcus; ſub eodem Pontifice Vaticanis Qurinalibuſque Fontibus Præfectus, ſingula vaſti illius corporis membra accuratè delineata, ære diligenter exprimenda curavit; Auctore conſilii præcipuè, & ſuis opibus rem juvante Illuſtriſs. D. Joanne Baptiſta Coſtaguto ſeniore, Pontificiæ Domus Præfecto, virò ad benè merendum de bonarum Artium ſtudiis, naturæ bonitate, & diuturna exercitatione formato, totumque opus, & partes ſingulas eſt ea ratione complexus. Cum verò Ferraboſchi typos incomptos prodire. Pontifici neutiquam probaretur, ejus nutu Ferdinandus Carolus Parmenſis cognomine dictus *Gianfattore*, in Vaticanum accitus, ex inſigni Vaticana Bibliotheca ſupellectilem haud exiguam ex plurimorum Auctorum obſervatione diu, noctuque ſollicite augebat, ut illos explicaret eruditè, atque opus in hominnm ora ea ſpecie produceretur, quæ auguſtam Templi majeſtatem haud dedeceret. Imprimebat ille anno 1622. primum ex tribus voluminibus, quæ ſcripſerat ſacra eruditione plena, at morte è vivis ſublatus opus non abſolvit, ſimulque cum illo ejus ſcripta periere. Superſunt tamen aliqua fragmenta ad veterem Baſilicam ſpectantia ſummo ſtudio ab Equite Carolo de Puteo collecta, quorum pauca ſuis locis inſeremus.

Leo Allacius de Vitis illuſtr. pag.93.

Multa edidit Joannes Severanns agens de ſeptem Urbis Eccleſiis, multa Franciſcus Maria Torrigius,& Pompejus Ugonius: quamplurima etiam de eadem eruditiſſimo tuo calamo Illuſtriſs.Præſul exaraſti in opere de ſacris ędificiis,à Conſtantino Magno conſtructis; & nuperrimè Eques Carolus Fontana deputatus ejuſdem Templi Architectus opus edidit, in quo illud tabulis æneis oculis ſubjecit eleganter expreſſum; verùm quia non omnia, quæ ad Baſilicæ fabricam ſpectant, quiſque eorum complexus eſt, ſervato ętatum ordine (ut deſideravit ſupradictus Paulus de Angelis) ſed, aut breviter indicata, cum pleriſque aliis permixta, quæ vel ad diverſi generis hiſtorias, vel ad Architecturæ operationes pertinent, animum induxi, ut accuratè (licèt poſtremus, & in eorum numerum, qui eruditione præditi hanc ætatem condecorant, minimè enumerandus) perveſtigatis, deſignatiſque ſingillatim ejus Baſilicæ partibus, ac ſervata in ſingulis temporum omnium periodo prout aſſequi poſſem, ſeparato volumine multa comprehenderem, ex quibus Templum Vaticanum à prima origine ad noſtra uſque tempora deductum, inſpici poſſet, & quamvis Romanæ Eccleſiæ hoſtes infeſtiſſimi illud devaſtare pluries ſtuduerint, firmiùs è vulneribus, ex ignibus illuſtrius, nobilius è ruinis idem ſurrexiſſe videretur.

Humanas quippè vices frequentiſſimè illud perpeſſum eſſe pro comperto habemus, at nunc pulchrius ſe quàm multa antè ſæcula ſplendeſcere. Romani enim Pontifices poſt Ethnicorum everſiones, atque incendia, plurimi numerantur, qui de reſtituenda, excolendaque hac Baſilica contenderunt, & nulla interrupta eorum ſerie, ſplendorem illi, ac majeſtatem adiicere conati ſunt, quà marmoreis, quà picturatis, quà inauratis ex metallo ornamentis, ut jam non Roma tantùm ſuſpiciat, ſed Orbis admirabundus ejus excelſæ molis excellentiam, & illud aptari poſſit præconium, quod olim de ipſo Hieroſolimæ Templo ab Aggæo Propheta prolatum eſt, videlicet: MAGNA ERIT GLORIA DOMVS ISTIVS NOVISSIMAE.

Nec à ſolis Viris Architectonicæ Artis peritiſſimis agendum eſſe de fabricis ſum arbitratus, ut in ſuis paginis peritus Auctor affirmavit, exemplo enim præivere duo illa Noſtræ Societatis lumina Pradus, & Villalpandus, quorum calamo Templum Hieroſolymitanum, ex tot ſæculorum caligine claram in lucem eſt fœlici contentione productum; meumque calamum incitaverunt, ut in Beatiſſimi Cœlorum Janitoris venerationem,Opuſculum conficerem, quo ea tantùm comprehenderem monimenta, quæ ad ſolam ejus fabricam ſpectantia, & penè omninò deperdita, meo conatui licuit expiſcari, ut ſi minus pro dignitate expreſſa levi ſaltem deſcriptione adumbrata ſpecies Baſilicæ, toto quondam Orbe terrarum inclytæ, tranſmittatur ad Poſteros.

Fontan. pag.3.

Hac de cauſa, & veteris aream Baſilicæ, ejus figuram, partes præcipuas Architecturæ modum,Auctores, per quos erecta, & reſtituta,temporam per quæ ſtetit, aut eſſe deſiit, illius proſpectus varios, & quæcumque memoratu digna, vel interiere vel ſuperſunt, complectar, illa tamen veriùs attingam, quam penè innumera numerabo-

rabo. Historiam enim nimis prolixam contexere opus esset (inquit Joannes Severanus) *Si omnia, & singula describenda essent, quæ ad Vaticanæ Basilicæ structuram spectant, servata temporum omnium exacta periodo.* Qua de causa ea tantùm delibavit Auctor iste præclarus, quæ in suis scriptis recensuerat Alpharanus. Pag.47.

Quis autem omnia antiquitatis monumenta perscrutari valet, seu marmoreis in tabulis illa fuerint, seu M.S. codicibus consignata? Miramur enim rerum humanarum vicissitudinem, & rerum quantumvis egregiarum jacturam, ac fluxarum ætatum damna, quibus vel ipsi æternitati quodamodò excitatæ ab Antiquis fabricæ nomen etiam perdidere, ut proindè Poetæ Epiphonema conveniat, relatum ab eruditissimo Fabretto ejusdem Basilicæ Canonico, videlicet: De Aquis num.5.

Così se bene un tempo al Tempo guerra
Fanno l'opre famose, a passo lento
E l'opre, e i nomi insieme il Tempo atterra.

Quamobrem in eisdem *justissimo casu obliteratos fuisse tantæ vanitatis Auctores* exclamat Plinius; sed indignius multarum rerum fama silentio Scriptorum prorsus evanuit. Et ne ab ipsa Vaticana mole discedamus, conqueri cum Maffeo Veggio meritò possumus, qui dixit, *se multa non potuisse invenire, nam tot ex iis, quæ ad Basilicam pertinebant, deperierunt, ut dolendum sit, quantùm vel negligentia vel malignitas hominum omnia consumat, omnia deleat, & conficiat.* Hist.lib.36. cap.7. Lib.4.

Cum ergò ejus Basilicæ ætatem, qua in hoc usque tempus magnificentissimè adolevit, Pontificum Numismata proponant, illa hisce in paginis proferam, in unam seriem collectis lineamentis, quæ dispersa, & separata profusiori in Opere de Numismatibus Pontificiis proferre debuissem, simul cum locis è probatorum Scriptorum monimentis acceptis, quorum ope omnia exarata, meisque insuper oculis, vel in manuscriptis fide dignis, vel in marmoribus recognita fuerunt cum licuit; ut nihil vel adderem, vel minuerem, quod non veritate constaret, aut pravo affectu ductus, aut negligentia reus, quemadmodum scimus, ab aliquibus factitari.

„ [Inter omnes enim artes (ait Maffeus Veggius) duas tantum ab imperitissimis, M.S.lib.5.
„ vilissimisque quibusque, quasi violenter injecta manu, nescio qua infelicitate
„ usurpari, quotidiè conspicimus, Medicinam scilicet, & Historiam, ut sicut
„ neminem non Rusticum, aut Stabularium, aut Circulatorem, aut vilissimam
„ etiam quamvis Mulierculam videmus medendi aliqua præcepta, quibus omnem
„ bonam valetudinem polliceantur, semper in promptu habere; ità qui de re aliqua
„ gesta sunt, sacra, seu prophana loqui præsumat audaciter id affirmat, ac si oculis
„ conspexerit, ut nec ullus sit jam Nauta, nec Caupo, nec Tonsor, nec Scurra,
„ nec balbutiens nulla iam anicula, cui narrandæ magnæ alicuius rei gestæ ingens
„ animus desit. Peccat enim graviter quisquis ea, quæ nunquam gesta fuerint
„ non erubescit litteris mandare]. Hactenus Veggius.

Itaque Numismata, quæ ad Vaticanam Basilicam spectant, fidelissimè declaraturus (Præsul Illustrissime) methodum, qua labores meos comprehendam Tibi breviter indico, ut si me in aliquibus defecisse animadverteris, Tua, qua præditus es humanitate, errores meæ voluntati non tribuas, sed vastæ Operis moli in brevissimam Epitomem, quinque tantummodò mensium spatio, & horis quidem succesivis coarctatæ; notitiarum insuper inopiæ, quæ ad perfectum Opus conferre potuissent, aut è publicis monimentis abrasæ, aut imperviis Archivorum latebris penitùs consepultæ. Quod, ut Tua gratificandi percupida indole libentiùs peragere valeas, paucis Te monitum cupio.

Et primò, me alienis opibus divitem nullo prorsus modò censeri velle, si quà ab aliis relata necessè fuerit adducere; aut æneis in talibus delineata, iterum à me exarata proferre. Utar enim verbis eruditissimi Spondani, videlicet: *Quæ excerpsimus, è libris publicis habuimus. Quæ publica sunt nullius sunt, sed fiunt occupantium nec ad aliud, qui pecuniam spargit in vulgus, id agit, quàm, ut fiat arripientis.* Qui Partes agit Historici, ea quæ fuerant oculis legentium exponit; secùs Pictor, & Poeta, ea sæpè, quæ possunt esse, conantur exprimere. Dum in meis Chronologicis enarrationibus Templi Vaticani partes delineatas depromere necessè erit, eas, prout vel existunt, vel extiterint, repræsentabo, è publicis prototypis acceptas, ut consideranti patebit. Epit. ann. epist.ad Lector.

Secun-

Secundò in recensendis Pontificum operibus,qui Basilicam illustrarunt, ubi de tempore dubitavero, quo ea peracta sint, annos adducam, quibus quisque eorum Ecclesiæ regimini præerat.

Tertiò, Numismata indicabo, quæ fabricæ Vaticanæ argumentum suppeditabunt, multis rejectis, quibus Numismata ipsa clariùs possent illustrari, videlicet eorum forma, magnitudine, anno, quo cusa fuerunt, à quibus insuper delineata; quæ omnia in uberiori, quam typis dabo, . tractatione Numismatum, quæ ad Pontifices Romanos spectant, iterùm resumpsi, ne quid desit, ad omnimodam eorundem Historiam exponendam.

Quartò, in adducendis fabricæ mensuris aliorum sententias referam, qui illas accuratè à se deprehensas in suis paginis asseruerunt; quamvis enim Romæ degens Basilicam adire pro libito valuerim,totam ejus vastissimam molem ulnis,seu decempeda ad amussim recognoscere, temporis angustiæ, improbusque labor, non unico perficiendus adjutore, vetarunt. Quorum omnium ordinem, atque rationes ità exequar, ut in alienis dictis confutandis,quando id nonnunquam accidet, parcus neminem lædam, in firmandis propriis, gravissimos Auctores sequar, nihilque prætermittam, ut veras, certasque origines, tempora, & eventus proferam, & Sanctiss. Templo aliquid venerationis ob veritatem apud venturas ætates accedat.

Quod si scribendi stylum in aliquibus claudicare, & à latini sermonis puritate deflectere animadverteris, scias me alienis potiùs verbis sæpe usurum quàm propriis, ut sine fucis nuda veritas elucescat, nihilque depravatas stylo elegantiori, aliorum Auctorum enarrationes oculis legentium fideliter subiiciam; sicque tessellata quodammodò compositione, ex diversis veluti discoloribus lapillis elegantissimum opus emanaturum putavi, quo Vaticana Basilica ad vivum exprimeretur.

Illud demùm Tibi expono, me consiliis Tui libenter paruisse, in hac dissertatione publico juri tradenda, nempè ut veluti Prodromus uberiori Numismatum tractationi præiret, ad quæ illustranda multiplici eruditione anno superiori animum adjeci, ejusdemque defectibus recognitis, futuros errores vitare possem quibus mortales subiiciuntur, quos inter, licèt invitus, *quandoque bonus dormitat Homerus*.

Cæterùm in Chronologica narratione texenda à verbis abstinebo supervacaneis nec oratorium stylum prosequutus, planam comparabo lectionem, ut sine temporis pretiosi jactura, maturos potius fructus, quàm frondium inutilem apparatum oculus inspiciat, interjectis, ubi opus erit, æneis tabulis, in quibus Basilicæ delineamenta exprimantur per ortographiam, vel ex sciographia ostendatur prospectus exterior, vel interior scenographiæ beneficio aperiatur. Post enim multa volumina evoluta, ex iis diligenter excerpere cœpi, quæcunque dispersa latebant in diversarum rerum congerie, & ad propositum argumentum spectare visa sunt ut iis, quasi lapidibus ejus, è ruderibus simul compactis, ac in primævo situ collocatis, antiqua iterùm exurgeret Vaticanæ Basilicæ frabrica, & novam cum veteri longè magnificentiorem oculus compararet.

In hoc peragendo meam erga Te observantiam aliquo modo significari posse existimavi, qua Te non solùm illiterati, sed eruditissimi Viri, toto penè Orbe Româ dissiti, ac Religione remoti, arcanis modis atracti prosequuntur. Harum magneticarum Virium causas, quibus polles, hìc exponere si vellem deficeret calamus, ac Tua modestia vetaret. Satis illas indicant volumina, à Te bonarum Artium Promotore præclaro per totam Europam dispersa, satis liberales Facultates, quæ Tibi in dies gratulantur, quòd splendidam sedem obtinuerint, non in Musæo tantùm ędium tuarum, sed quod rarum est, ac pretiosius, in mente Tua, recentium, veterumque Auctorum doctrinam fœliciter hauriendo retinente in publicam utilitatem; quamvis negotiis publicis assiduè detentus, ab eruditissimis studiis nunquam animum abstrahis, ex quibus omnes intelligunt ejus levamen in litterario labore; quietem in eruditis vigiliis, solatium in bonis artibus Te semper invenire. Satis denique volumen illud in Urbe Firmana hoc anno impressum, cui titulus est: *Il merito applaudito, e gli applausi premiati*, quo Doctor Ferdinandus Fabianus laudes Tuas comprehendit, quibus Scriptores hujus ætatis quamplurimi,

PONTIFICUM ROMANORUM NUMISMATA TEMPLI VATICANI FABRICAM CHRONOLOGICAM INDICANTIA

Hieronymus Frezza incid.

mi, ac Viri varia eruditione præclari suas paginas cumularunt. Quamobrem dum de Te à se edito Roma gratulatur, nil ultrà addam, sed Vaticanæ Basilicæ descriptionem exordiar. Et primò in hac sequenti Tabula Numismata expono, quæ ad eamdem pertinent, servata Pontificum serie, quorum auctoritate, seu auspiciis prodierunt in lucem, singula deindè luculenter explicaturus, quæ in eisdem brevissima epigraphe, ac rerum expressione subobscurè indicantur. *Fig.* 1.

CAPUT II.

De Vaticano Colle, ac Basilica à Costantino Imperatore primùm in eo excitata.

PRimò igitur, ut gradatim, claraque cum methodo procedamus, ab antiquo Templo exordiamur necessè est, quod in Divi PETRI Apostolorum Principis honorem Constantinus Imperator in Vaticano Campo excitavit. Erat hìc olim, quamvis triumphalis viæ terminus existeret, Incolis, præsertim pauperibus, aeris insalubritate odibilis, ut pluribus in locis Martialis innuit, cui Ammianus quoque Marcellinus subscribit de Lampridio Urbis Præfecto loquens. Quapropter Tacitus de qnodam Vitellii Milite sermonem instituens, infamem Vaticanum appellat. Verùm perantiquo adhuc retento nomine, omine tamen in melius commutato, Venerabilis dicendus est Collis Vaticanus, ac Populorum omnium laudibus celebrandus, qui non tantùm Ethnicorum turpia dedecora excussit, sed prophanum solum in Principis Apostolorum obsequium præbuit, & reliquorum Urbis Collium famam nobiliori titulo, & singulari gloriæ decore superavit. Ubi enim aer insuavis procul Romanos Cives arcebat, ibi PETRI Successores Sedem firmarunt, & sacris veræ Religionis functionibus expiatus, admodum salubris incolentibus evasit. Ibi loco triumphalium Curruum, qui in Regiis ludis ab ipsis Romanis Imperatoribus per eum agrum ducebantur, potentissimi nunc Reges, invictissimique Cæsares aurea sceptra, & diademata ab ipsis Pontificibus Romanis accipiunt, & ex omni Terrarum Orbis plaga adventantes, suppliciter humi strati, osculis sacrum PETRI tumulum lambunt, seque suaq; Regna venerabundi Vaticanæ Sedi offerunt, cæterique omnes nullo labori parcentes è remotissimis regionibus accedunt, sacra limina veneraturi. Hic loco veteris superstitionis, ob quam inanes Dii Vaticinia proferebant, Suprema Apostolica Sedes locata est, ex qua veri Dei Vicarius infallibilia universi Orbis Fidelibus promulgat oracula. Hìc demùm pro Circensibus ludis, in quibus insani populi clamore constrepebant, suavissimis canticis Deum laudantes personant, non in Apollinis, seu Martis Fano, non in Caii circo, seu Neronis theatro, sed in Divi PETRI Basilica, in qua accedentium auribus illud reor posse repeti effatum, quod olim Moysi *Locus enim, in quo stas, Terra Sancta est.* Vel quod Jacob Israelitarum Patriarcha pronunciavit: *Non est hìc aliud, nisi Domus Dei, & Porta Cœli.* Exod.3. Gen.6.

His perbreviter adnotatis, ad Basilicam perlustrandam properemus. Itaque postquam Constantinus Imperator sacro Fontis latice à lepra, culparumque sordibus mundatus fuerat, Templa vero Numini erigendi facultatem Christifidelibus indulsit, atque, ut ipse omnibus præiret exemplo, celeberrimum spettaculis Circum demolitus (ut ubi falsa Apollinis vaticinia resonabant, infallibilia Divi PETRI oracula enunciarentur) spectabilem Molem excitavit eo in loco, in quo ejusdem Apostoli Corpus fuerat sepultum à Sancto Anacleto Pontifice, de quo scripsit Sanctus Damasus: *Hic memoriam Beati PETRI construxit, & composuit, cum Presbyter ordinatus fuisset à Beato PETRO, ubi Episcoporum corpora in sepultura reconderentur.* Eamque Cœmeterii partem conclusit piissimus Imperator, quæ cæteris dignitate præstabat. Fuerat hæc Beati PETRI Confessio, sive Oratorium Sedes prima Pontificis ad quam Fideles conveniebant, ut narrat Tyberius Alpharanus Sixti V. coævus, antiquæ Vaticanæ Basilicæ accuratissimus Scriptor, deindè ejusdem Beatissimi Apostoli sepulchrum, quod omnium Pontificum Sanctitate conspicuo-

rum, ac Martyrum invictiſſimorum Corpora juxta Apoſtolorum Principem recondita, veluti Eccleſiæ Romanæ theſaurus continebat.

Die octava poſt ſuſceptum Baptiſma circa annum 324. ſupplex ad Beati PETRI Confeſſionem accedens, ibidem Imperiali depoſito diademate, Regia exutus clamyde, perſolutis Deo votis, fabricæ incoandæ omnium primus manus admovit ſiquidem ſceptri vice ligone deſumpto ſolum effodit, & in Sanctorum duodecim Apoſtolorum honorem duodecim cophinos auguſtis humeris aſportavit. Longè quidem Veſpaſiano glorioſior, qui, ut ex Svetonio accepimus, reſtitutionem Capitolii aggreſus, ruderibus purgandis manus primus admovit, ac ſuo collo quædam extulit, quæ omnia Sancti Silveſtri acta MS. Vaticana teſtantur apud Baronium, & cum Baronio quamplurimi. Teſtantur inſuper hanc Fundationem contra Romanæ Eccleſiæ invidioſos detractores, ænea Numiſmata, quæ ſub Paolo V. anno 1607. in area antiqui Templi reperta fuere, cum Imagine Salvatoris, & in oppoſita parte cum imaginibus Conſtantini, ac Helæne ſignum crucis manibus ſtringentium. Alia itidem Numiſmata confirmant, ſub Urbano VIII. inventa circa annum 1628. cum effigie Magni Coſtantini, & Crucis Dominicæ ſigno, quando jacta fuerunt fundamenta ad collocandas ſupra Confeſſionem quatuor columnas æreas, quas ſuo loco referemus, ut narrat Torrigius. Teſtantur inſuper duo illa carmina litteris ex muſivo expreſſa in veteri Tribuna, ex qua, antequam penitùs deſtrueretur, poſteritati tradidit Andreas Fulvius lib. 2. Antiquitatum cap. 10. ſic:

Ad an. 324.

Pag. 62. de crypt. Vatic.

Quod duce Te mundus ſurrexit in aſtra triumphans,
Hanc Conſtantinus Victor tibi condidit Aulam.

Teſtantur denique magni lateres in antiquorum parietum demolitione occaſione novæ fabricæ inventi, viſique à Baronio, ut idem ſcribit in appendice tomi 3. & refert Torrigius in cryptis Vaticanis, in quibus Coſtantini nomen impreſſum erat juxtà morem antiquum obſignandi lateres, ac tegulas, de quibus agit Illuſtriſs. Ciampinus cap. 4. De ſac. ædif. Flavius Blondus lib. 2. cap. 12. De Roma inſtaurata, Octavius Falconerius in Epiſt. ad Carolum Dati impreſſa in appendice Operis quod Italicè De Romà veteri vulgavit Famianus Nardinus.

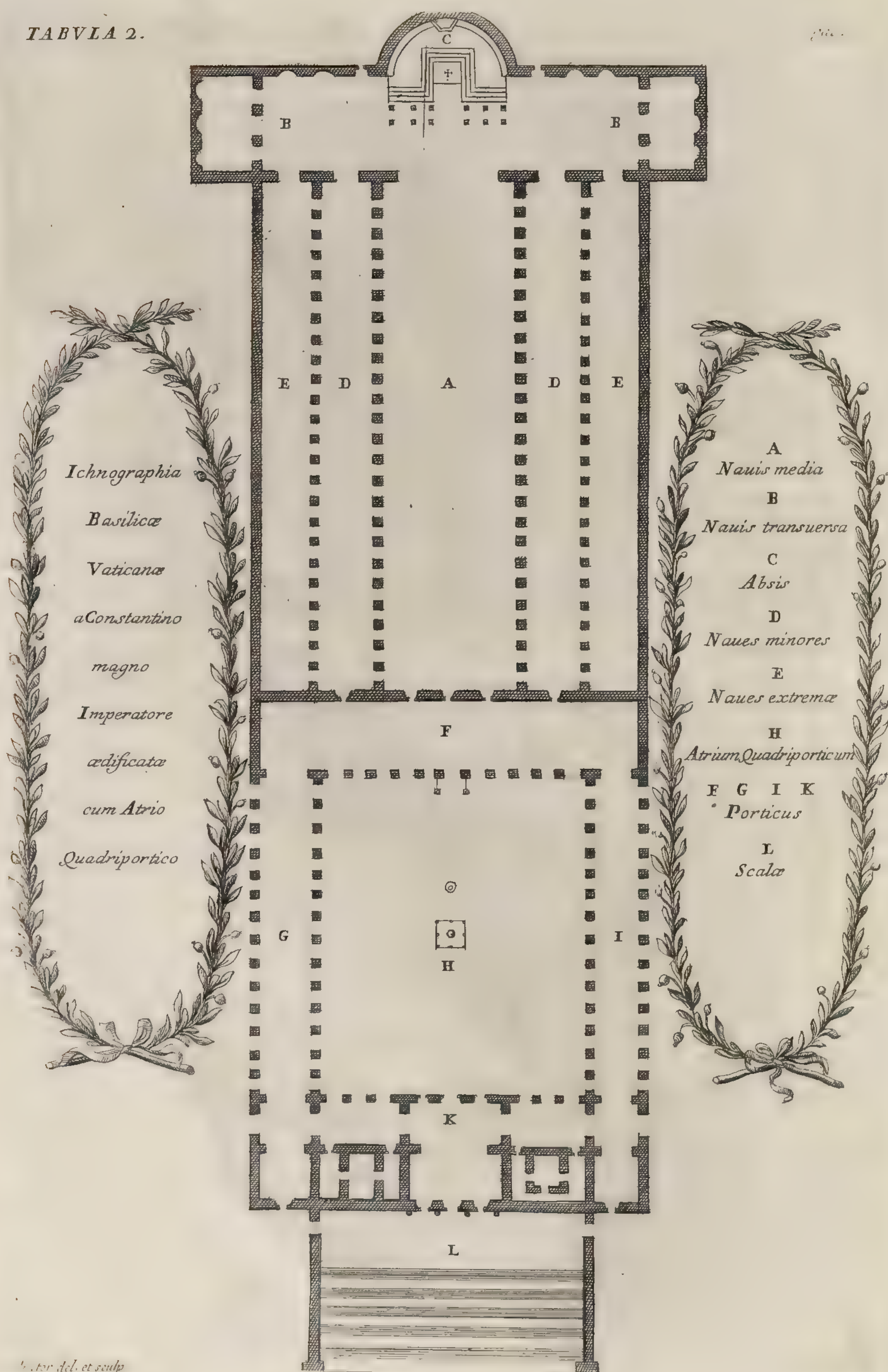
Pag. 448.

Verùm feſtinato, vaſtoque operi pro majeſtate firmitas haud inerat adverſus ævi ſequentis injurias; cum rudis illo ſæculo ars ædificandi haud par fuerit ſoliditati operis in ſæcula perennaturi. Ipſa quin etiam cæmenta ex Circi, aliarumque adjacentium ædificationum ruinis fortuitò feſtinantibus ablata, dùm Baſilicæ opus urgeretur, apſidis laterum, & frontis ſtructuram minùs arcto nexu cohærentem, infirmam reddidere. Celeri autem, & rudi opere ædificationem illam eſſe perfectam ipſæ columnarum baſes, & capitula partim imperfecta, partim ab ipſis columnis proportione, & ordine diſcrepantia, Zophori etiam ipſi, & Coronices; ac Epiſtylia declarant, undique accepta nullo, aut parvo delectu.

Hujus Vaticanæ Baſilicæ à Conſtantino erectæ Ichnographia extat in Archivo ejuſdem ab Alpharano primùm circa annum 1590. delineata, & à pluribus Auctoribus ſuis in operibus, ſed non ab omnibus juxtà prototypum exactè expreſſa fortaſsè Pictorum incuria. Vulgavit illam anno 1677. Auguſtinus Oldoinus Societatis Jeſu in tomo 1. ſuarum additionum ad res geſtas Pontificum Romanorum: extat à Martino Ferraboſco anno 1620. exculpta in Opere typis dato ab Illuſtriſs. Præſule Joanne Baptiſta Coſtaguto ſeniore Cameræ Pontificiæ Præfecto ſub Paulo V., deindè anno 1693. Illuſtriſs. Ciampinus retulit in cap. 4. Operis De ſacris ædificiis. Demùm anno ſuperiori Eques Carolus Fontana lib. 2. cap. 10. de Templo Vaticano cum ſuis additionibus delineavit.

Non tamen ſupervacaneum putò illam in noſtris paginis iterùm adducere, quandoquidem diverſa methodo à ſupracitatis præclariſſimis Auctoribus in hac Templi Vaticani Chronologia conſcribenda procedam. Non enim omnia, quæ ad talem Ichnographiam ſpectant ſimul exponam, veluti lautiſſimæ menſæ copioſa edulia, quæ potiùs faſtidio ſunt aſſidentibus, ſed gradatim, omnes ejus partes indigitando, ut evitetur confuſio, & legentium curioſitati abundè ſatisfiat. Illam è prototypo mutuatam huc affero, in qua fabricæ partes, & quidem internas à piiſſimo Imperatore primùm extructæ exprimuntur, eamque iterum adducam, ut quidquid Conſtantinianæ Baſilicæ Summi Pontifices Romani ſucceſſivè addiderunt, dilucidè appareat.

Con-

TABVLA 2.
Ichnographia
Basilicæ
Vaticanæ
a Constantino
magno
Imperatore
ædificatæ
cum Atrio
Quadriportico
A
Nauis media
B
Nauis transuersa
C
Absis
D
Naues minores
E
Naues extremæ
H
Atrium Quadriporticum
F G I K
Porticus
L
Scalæ
C
B
B
E
D
A
D
E
F
G
H
I
K
L
del. et sculp

Constabat igitur Basilica à Constantino extructa, sex navibus in formam crucis dispositis, &, ut ait Masseus Veggius lib. 1. centum marmoreis, nobilibusque columnis sublimis, & quidem earum media A omnium amplissima in longum producta veluti crucis hastam efformabat; bracchia verò alia transversa B, in cujus medio caput exprimebat Apsis C semicycli formam habens. Quatuor aliæ D E mediæ navi hincindè dispositæ conjungebantur. Pedem insuper crucis Atrium quadriporticum H adumbrabat. Vocabatur autem ob hanc structuræ formam Basilica, quæ vox etsi à Gentilibus accepta videatur, non abhorret tamen à sacrarum litterarum phrasi, cum legamus lib. 2. Paralip. 4. num.9. atrium illud majus Templi Salomonis Basilicam nominari. Apud Romanos tamen non fuit Templorum porticus, sed domus ampla columnis subnixa, in qua teste Plutarco, Jus dicebant, eratque in foro (ut apparet ex lib.4. act. in ver. Cic.) Fiebant item in ea concilia privata, judicia, arbitraria, interdiù etiam convivia, saltationes, & ludi. Quod verò pertinet ad Basilicæ structuram, cum non una esset, sed plures, simul jungebantur in longum porticibus, quæ columnis incumbebant, æquo inter se intervallo distantibus, ut constat ex Vitruvio. Nec verò in uno tantùm erant foro, sed in multis, & hyeme potissimùm publicæ in ipsis habeantur conciones, & negotiatorum conventus; & quidem in superiori parte judicia, in inferiori negotia exercebantur. Judicia in eis exerceri solita duo insignes ostendunt Auctores Seneca, & Plinius, ille lib. 3. De ita cap. 33. hìc autem lib. epist. 5. postrema; & hæc de Basilicis publicis dicta sint, quas constat loca fuisse ampla, & publicis usibus acomodata.

Fig. 2.

In Cat. Uticen.

Libr. 5. Cap. 3.

Cum autem Christi Religio propagaretur Basilicæ illæ gentilium in Ecclesias, & ad sacros usus convertebantur, nomine retento, licèt Valfridus Strabo cap.6. de rebus Ecclesiast. dicat quòd Basilicæ priùs vocarentur Regum habitacula, nunc Divina Templa dicantur, quia ibi Regi omnium Dei cultus, & sacrificia offeruntur, nisi malimus dicere cum Ausonio Gallo, Basilicas olim negotiis plenas, nunc votis, & Christifideles in his negotiari de his, quæ ad animi salutem spectant, quæ vera sunt, ac solida negotia. Erant etiam, & privatorum Basilicæ ad inambulandum exædificatæ, & magno sumptu ornatæ, quarum meminit S.Hieronymus epist. ad Marcell. de his plura apud Lælium Bisciolam.

Hor. Sub. feciu.lib.12 cap.10.

Itaque Constantinus, juxta morem ejus temporis, Basilicam suam erexit in eam formam dispositam, non servatis adamussim regulis, quibus juxtà morem antiquum Basilicas erigendas esse posteà docuit Leo Baptista Albertus de re ædificatoria: *Basilicas enim*, ait ille, *aream habere oportet ità comparatam, ut sit earum longitudo ad latitudinem dupla. Lalitudo areæ dividetur in partes novem, ex quibus dabuntur quinque ambulationi mediæ, singulis autem porticibus binæ. Tùm & longitudo itidem in partes dividetur novem, ex his una dabitur sinui tribunalis, amplitudini verò tribunalis in faucibus dabuntur duæ, &c.* His regulis neglectis (quas tamen apud antiquos in usu fuisse incertum est) Constantinus Basilicam ædificavit in modum crucis, ut indicatum est; non sine arcano Christianæ pietatis documento ait Joannes Severanus; quandoquidem piissimus Imperator, salutifero Crucis signo auspicante, Victoriam è Maxentio retulit, sicuti in patibulo, ad crucis formam composito, tanquam in curru triumphali Apostolorum Princeps Romanos immò totius Orbis infideles profligavit.

Lib. 7. c.14.

De septem Eccl. pag.37.

Jacobus Grimaldus in suis MS. hæc addidit: Antiquæ Vaticanæ Basilicæ à Constantino Maximo fabræfactæ facies exterior, apsis, & muri extremi, ac illi super columnis surgentes, qui tecta gravi pondere sustinebant è laterum tophorumque fragmentis, Circo adjacentibus ædificiis acceptis, celeri opera, rudique arte ædificati fuerant, Basilica ipsam brevi tempore acceleratam fuisse fides oculata testatur, capitella partim absoluta, partim imperfecta bases multæ columnis absimiles, fenestrellæ arcuatæ lateritiæ primùm, posteà germanico operæ marmoreæ effectæ. Limina ex magnis marmoribus, quæ ablata esse ex Circo, vel alteriùs ædificii ruinis, pars inferior terra obruta indicabat, cum sub uno ex his modicè arcuato rosæ sculptæ erant, in altero litteræ legebantur, *Cum speculator*, quas judicatum est arcum, seu locum speculatorium ipsius forsitan Circi significasse. Huc usque Grimaldus.

Apud Nardinum lib. 7. cap. 13.

CAPUT III.

De Mensuris antiquæ Basilicæ.

MEnsuras autem ejusdem Basilicæ indicatas huc affero ab eodem Severano ex italico in latinum idioma translatas; Sic enim ille refert lib. De Septem Ecclesiis pag. 37. & seq. Apsis longitudine occidentem versus protensa palmis 44. lata 80. Inter Apsidem, & Basilicæ corpus transversa navis excurrebat à meridie ad Boream palmis 390., habebatque latitudinem palmorum 70. Naves illi conjunctæ ab oriente ad occidentem protrahebantur 406. palmis: in longitudine earum media omnium amplissima 106. palmis in latitudinem excurrebat, reliquæ hinc indè naves minoris latitudinis erant, illæ namque duæ, quæ à dextro latere ad meridiem, & à sinistro ad Boream mediæ adjacebant, in latitudine 38. palmis constabant, posteriores ante dictis contiguæ ex utraque parte Basilicæ muro adjacentes palmos 39. latitudinis seorsim habebant: tota demùm area Basilicæ in latitudine à meridie ad Boream palmis 280. comprehendebatur.

Hæ sunt Basilicæ mensuræ à Severano relatæ: unde nàm ille eas acceperit omninò Ignotum mihi est: at æquè perspicuum eas nimis immaturè è calamo effluxisse, neque mensuris ab aliis Auctoribus relatis coæquari; quod ex ipsa numerorum supputatione clarissimè sic ostenditur. Tota Basilicæ area à meridie ad Boream, juxta Severani sententiam, palmorum 285.

Navis media palmorum	106.	
	38.	
Duæ proximæ	38.	Hi numeri si in unam
	39.	
Aliæ binæ extremæ	39.	

Summam colligantur, erit sum. pal. 260. Hic numerus si auferatur à summa palmorum 285. quibus dicebatur tota area commensurari, supererunt palmi 25. Igitur aut falsò asseritur totam aream palmis 285. commensurari, aut aliàs naves mensuris suprapositis respondere. Insuper adnotavi falsò dici posteriores naves muro Basilicæ adjacentes palmos 39. seorsim habere in latitudine, quandoquidem scimus eas angustiores fuisse navibus, quæ mediæ adjacebant, quibus tamen palmos 38. Severanus attribuit.

Cupidus itaque veritatem è latebris expiscandi, ad Ichnographicam tabulam me contuli, quàm in primo tomo de Actis Pontificum vulgavit Oldoinus, easque itidem perlustravi, quæ studio Martini Ferrabosci, & Equitis Caroli Fontanæ in lucem prodierunt; at illas diligenter perscrutatus, adhibitis palmorum scalis, quas iidem suis tabulis addidere, valdè inter se varias inveni, licèt singulis numerorum summæ exactissimè expositæ omninò respondeant; adivi propterea Ichnographicam tabulam in Archivo Vaticanæ Basilicæ collocatam, quam Alpharanus tempore Sixti V. delineavit, relatu quondam Jacobi Herculani Romani *Qui* (ut scribit Jacobus Grimaldus in suo tractat. MS. de Lancea) *à Paulo IV. Canonicus S. Petri, anteà Beneficiatus, & æditus animarum Parochus, & Summi Pontificis Eleemosynarius, vitæ, & conversationis sanctissimæ, obiit anno* 1673. *& veterem Basilicam, antequam Julius II. deturbaret descripserat, optimè viderat, & multa notatu digna observaverat*; atque in ea dissimiles mensuras inveni. Quisnam horum auctorum veram antiqui Templi aream descripserit; cum mihi omninò impossibile sit dijudicare, singulorum Ichnographias in sequenti tabula numerorum beneficio exponam, ut quandoquidem veritatem indigitare non possum, relatoris saltèm partes adimpleam utilitati curiosorum, adhibita palmorum mensura, quam mihi eadem Alpharani tabula suppeditavit.

Pag. 184.

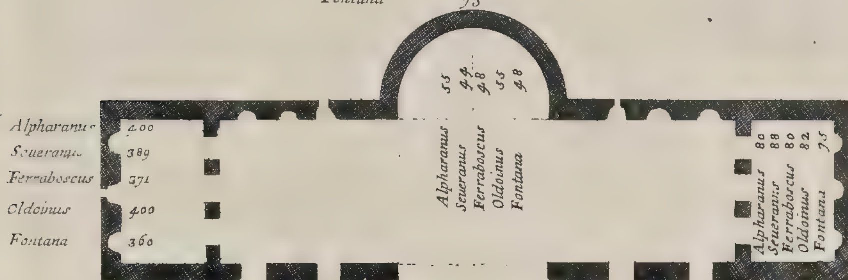
Fig. 3.

CAPUT

TABVLA 3.

ICHNOGRAPHIA BASLICÆ VATICANÆ CVM MENSVRIS VARIORVM AVTHORVM

Alphar. 88
Seueran. 80
Ferrab 85
Oldoin 86
Fontana 75

Alpharanus	55	40	45	115	45	40	55
Seueranus	44	39	38	106	38	39	44
Ferraboscus	52	37	47	99	47	37	52
Oldouus	55	40	47	116	47	40	55
Fontana	50	37÷	40	105	40	37÷	50

Basilicæ Veteris altitudines ex Seuerano

Absis palm.	100
Nauis transuersa	170
Media	170
Naues proximę	82
Naues extremę	82

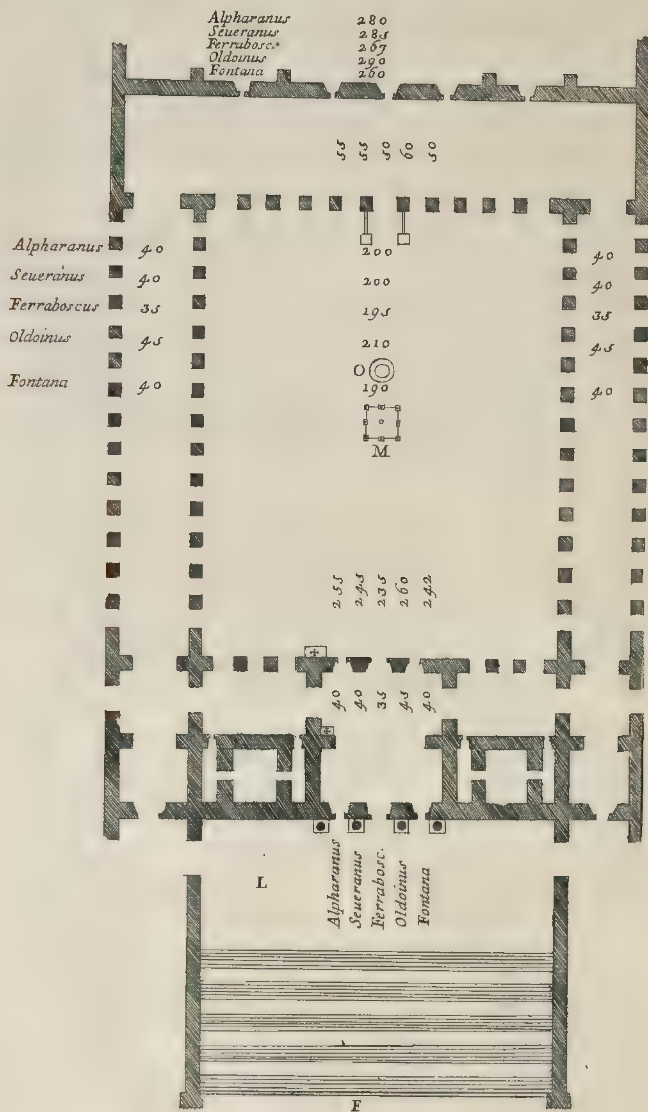
Alpharanus 410
Seueranus 406
Ferrabosco 375
Oldoinus 410
Fontana 380

Alpharanus 285
Seueranus 285
Ferrabosco 267
Oldoinus 290
Fontana 260

Iustor del. et sculp.

TABVLA 4

ICHNOGRAPHIA ATRII QVADRIPORTICI CVM MENSVRIS VARIORVM AVTHORVM

Autor del. et sculp.

CAPUT IV.

De Atrio, ejusque mensuris, Januis, & Scalis.

IN Basilicam aditus per multiplices januas patebat; in mediana enim majore navi tres æquales erant altæ palmis 29. latæ 16. In pariete, ortum Solis respiciente, apertæ. In duabus navibus medianæ proximis janua una inerat palmis 28. alta, lata verò 14. In pariete transversæ navis occidentem versus duæ aderant, & ad meridiem unica, singulæ in altitudinem 18. palmorum, & latitudinem 10. patefactæ, quas mensuras ab Illustriss. Ciampino inveni relatas, ex Archivo Vaticano, ut idem affirmat, acceptas. In utroque insuper latere Basilicæ aliæ quinque januæ à diversis Pontificibus temporis progressu fuerunt apertæ, ut ingressus daretur ad quasdam Ecclesias, seu Oratoria ab iisdem extructa, additaque Constantinianæ Basilicæ, ut infrà patebit.

Amplum addidit Constantinus Atrium, cujus Ichnographiam in superiori tabula exposui, quod quadriporticum denominabatur, à quatuor porticibus, ab F G I K indicatis. Porticus, quæ Basilicæ hærebat ejus latitudinem sua longitudine æquabat, lata palmis 53. alta verò 55. Decem fulciebatur columnis cum binis Parastatis. Binis porticibus G I in dextera, & sinistra parte atrii excurrentibus, longitudo erat palmorum 256. latitudo 41. tredecim columnis singulis adjectis, quibus tectum fulciebatur. Quarta denique porticus K alteri è diametro oppositæ omninò respondebat sua longitudine, in latitudine verò explebat palmum unum supra octoginta.

Harum mensuras accepi ex eodem cap.4. Illustriss. Ciampini; cæterùm in tabulis aliorum Auctorum omninò varias deprehendi, sicuti in superiori Basilicæ Ichnographia, prout in subjecta atrii tabula expressi. Undè nàm hæc mensurarum *Fig.* 4. varietas orta sit incompertum prorsus mihi fuit. Temporis dicam injuriam fuisse, cujus edacitate pereunt cum Artis tùm Naturæ opera, & ærea quamvis existant, dente nimis invidioso in pulverem redacta ventis ludibrio sunt, ac prorsus evanescunt. Illud pro comperto habuimus in hanc porticum per tres januas aditum fuisse, quæ gradus Basilicæ, & Solis ortum spectabant. Illæ enim marmoreis postibus valuis æneis, & quatuor columnis ornatæ tempore Pauli V. adhuc videbantur ea forma, quam in nostra tabula suo loco indicabimus: fideliter delineatam in Vaticana Bibliotheca, ubi in latere dextero parietis propè januam, jussu Sixti V. dictæ januæ fuerunt coloribus expressæ.

Antè has portas supra gradus area magna L jacebat quadris strata marmoribus, bus, habebatque in longitudine palmos 200., ut refert Illustriss. Ciampinus, in latitudine verò 76. At juxtà tabulam Ferrabosci palm. 185. longit. latitudinis verò 65. Juxtà delineationem Oldoini longitudinem palmorum 200.latitudinem palmorum 185. Ad eam marmorei gradus 35. ascensum dabant littera F expressi, qui omnes in quinque ordines ità distribuebantur, ut quilibet ordo septem gradus contineret, exiguoque areæ spatio quique ordo distingueretur, qui gradus, & arearum spatiola palmorum 95. latitudinem æquabant, longitudine verò areæ magnæ omninò respondebant.

CAPUT V.

De Partibus Basilicæ Interioribus.

EXposito Basilicæ Vaticanæ Ichnographico veluti fundamento, reliqua sunt adnotanda, quæ ad ejusdem integram molem attinent. Tabulam proindè Quintam Scenographicam expono, quæ partem interiorem Basilicæ ab imo pavimento usque ad apicem tecti comprehendit. Illam delineavi juxtà *Fig.* 5. Archetypum, qui est in cryptis Vaticanis, de quo Torrigius pag. 153. licèt etiàm à Ferrabosco, Illustriss. Ciampino, atque Fontana suis in tabulis ostendatur,

tur, ut propius à fonte notitiam haurirem. Ille enim juſſu Pauli V. antequam Baſilica deſtrueretur, ibi fuit coloribus expreſſus, ne ob aliorum inciſorum vel incuriam, vel importunam delineandi elegantiam ab antiqua veritate aberrarem.

Aſſurgebant itàque prædictæ quinque naves non pari altitudine, ut patet. Binæ enim A B mediæ navi propinquæ palmos 82. explebant, extremæ D C 62. totidemque tranſverſa, in qua Apſis erat centum alta palmorum.

Quatuor ordinibus columnarum diſtinguebantur Naves, hac tamen cum varietate, quòd majoris navis columnæ 40. palmos in longitudine, in craſſitiæ ſex continerent; columnæ verò minorum navium palmos 26. altitudinis, quatuor craſſitiei juxtà Illuſtriſs. Ciampini relationem, vigintiſex cum dimidio juxtà Severanum.

Quoad verò columnarum numerum non omnium Auctorum par eſt relatio, Martinus Ferraboſcus, Joannes Severanus, Illuſtriſs. Ciampinus, & Eques Carolus Fontana in ſuis tabulis Ichnographicis tribuunt ſingulis ordinibus, juxtà Alpharani delineationem columnas 22. quatuorque indicant in navi tranſverſa, quæ ſimul numeratæ numerum explent 92. Oldoinus verò ponit vigintitres, quæ cum aliis quatuor tranſverſæ navis complent numerum 96.

Undè nam Tyberius Alpharanus deduxerit ſingulis ordinibus columnas 22. inhæſiſſe haud ſcio. Ille quidem primus omnium expreſſit ſuam ichnographiam, nempè anno 1589. ſub Sixto V. ne (ut ipſemet ſcripſit Eminentiſs. Cardinali Evangeliſtæ Pallotto Sixti V. Prodatario, & Baſilicæ Archipresbytero, novique Templi Protectori) ſacræ, ac vetuſtiſſimæ ædis devotio periret, & ideò magno labore, ſtudioque, & fidis menſuris ſe delineaſſe affirmat; verùm cum eo tempore antiqua Baſilica integra non extaret, ſed tantùm pars ejuſdem, ab undecima videlicèt columna atrium verſus extenſa, facilè reor illum decipi potuiſſe exprimendo 22. tantùm columnas. Hanc ſuſpicionem in meam mentem injecit Maffeus Veggius in cap. 1. cum diceret: *Conſtantinum excitaſſe Baſilicam centum marmoreis nobilibuſque columnis ſublimem.* Eam confirmavit S. Gregorii Turonenſis relatio. Hic enim Vir Sanctiſſimus, & Scriptor egregius Baſilicam Vaticanam deſcribens, ſic ait: *Quatuor ordines columnarum valdè admirabilium numero* 96. *habens*; *habet etiam quatuor in Altare, quæ ſunt ſimul centum.* Ex hac relatione, quæ pro certa habenda profectò eſt (Ille enim tempore Gregorii Magni limina Apoſtolorum viſitavit è Gallia) inferendum putò ſingulis ordinibus columnarum columnas 23. fuiſſe collocatas, & in navi tranſverſà alias quatuor, quibus ſi totidem addantur columnæ Altaris, eficietur numerus centenarius ab eodem Turonenſi relatus.

Lib. 1. c. 28. de glor. Mart.

In vita Tom. Bibl. PP.

Pag. 38.

Præter hunc columnarum numerum Joannes Severanus De Septem Eccleſiis, aliàs duas refert, quibus arcus major in capite navis mediæ incumbebat, qui Arcus triumphalis dicebatur, ob rationes allatas ab Illuſtriſs. Ciampino De Veter. Monim. cap. 22. Verùm, quià nullum antiquum citat Auctorem, & à Sancto Gregorio Turonenſi numeratæ non fuerunt, illas ultrà centum extitiſſe affirmare non audeo. De his columnis ſcribens Pompejus Ugonius affirmat non omnia earum epyſtilia perfecta fuiſſe, ſicuti nec baſes, quod accidiſſe putat ob vehemens deſiderium, quo flagrabat Imperator Baſilicæ molem, brevi temporis intervallo abſolutam contemplandi. Quamobrem Joannes Severanus refert Inſcriptionem cuidam epyſtilio inciſam: ſic: DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVG. IMP. CESAR D. NERVAE F. NERVA TRAIANVS GERMANICVS DACICVS PONT. MAX. TRIB. POT. COS. PP. FECIT.

Pag. 198.

Pag. 96.

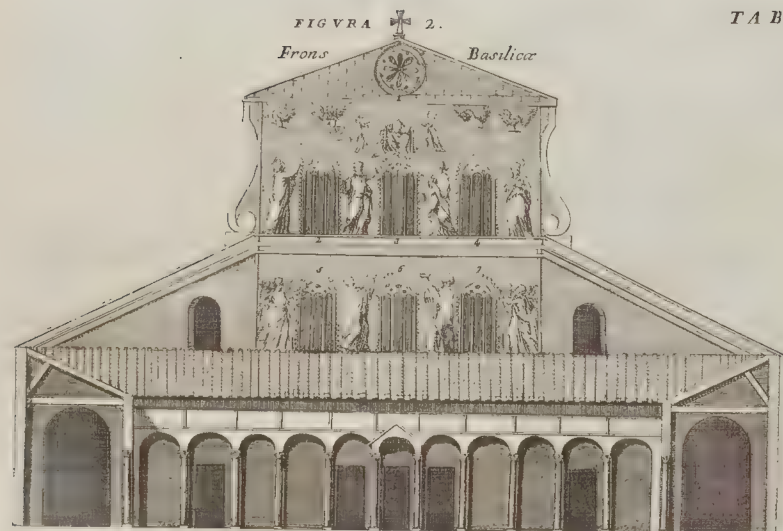
Pag. 41.

Columnis medianæ navis epyſtilia impoſita parietem ſuſtinebant, ſingulis verò minorum navium ſupra capitula, loco epyſtiliorum arcus imponebantur parietes ſuſtinentes. Per multiplices feneſtras lux Baſilicam irradiabat, nàm frons ejuſdem in mediana navi, orientem Solem reſpiciente, ſex habebat in duplici ordine diſpoſitas 22. palmis altas, 14. latas; ſupra has unica alia rotunda, cujus diameter palmis 14. erat æqualis. Repræſentantur hæ feneſtræ in Tab. 5. Figura 2. ſub num. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. ſicuti pariter Figura 3. ejuſdem Tabulæ Scenographicæ indicantur feneſtræ, quæ in utroque latere medianæ navis inerant numero undecim, ſeſe è regione ſpectantes, ejuſdem amplitudinis, palmis ſcilicet ſeptemdecim in altitudine, duodecim verò cum ſemiſſe in latitudine. Poſteriorum, ac minorum navium parietibus totidem etiam inerant feneſtræ.

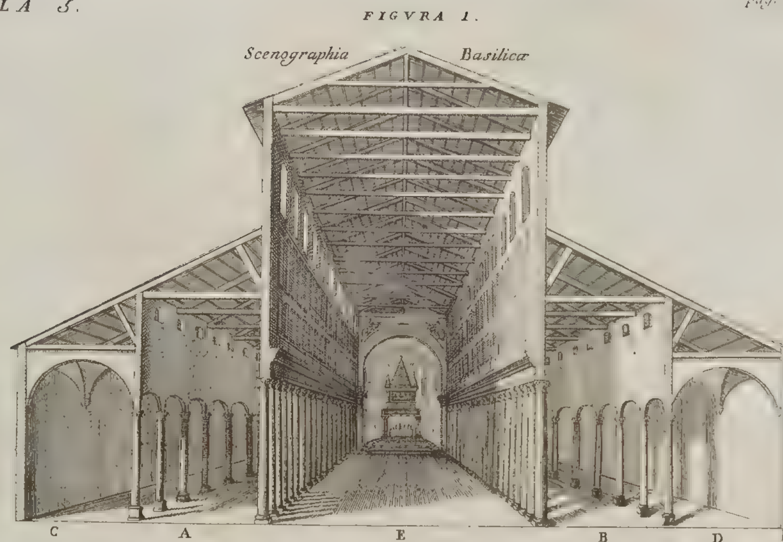
Na-

TABVLA 5.

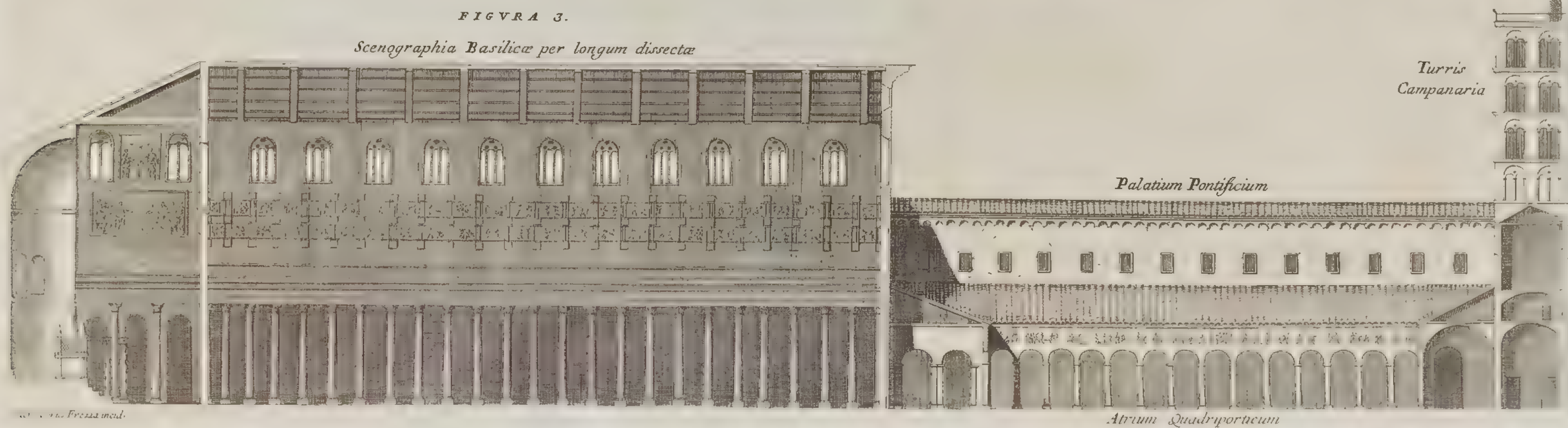
FIGVRA 2.

FIGVRA 1.

FIGVRA 3.

Navis insuper transversa sexdecim fenestras ostentabat, quæ fenestris majoris navis omninò pares ità erant dispositæ, ut partem meridionalem binæ, & binæ Borealem respicerent, orientali verò sex, totidemque occidentali opponerentur. In apsidem quoque per quinque fenestras, palmis tredecim altas, & undecim latas, lux ingrediebatur. Inerant insuper aliæ duæ minores fenestræ in facie Basilicæ, quarum beneficio naves hinc indè mediæ proximæ illuminabantur; quæ omnes numerum explent septuagesimum quartum. Has numeratas inveni apud Illustriss. Ciampinum. Quamobrem nescio, quo fundamento ductus præclarus quidam nostræ ætatis Scriptor affirmare possit fuisse octogintaocto, nisi fortasse addendæ sint extremis navium parietibus aliæ vigintiduæ, sicuti de aliis navibus dictum est, quarum numerus, si superiori addatur, efficiet summam nonagintasex fenestrarum. At apud nullum Auctorem inveni has postremas fenestras indicari, nec in ulla Ichnographica delineatione exprimuntur. Putò tamen aliquas inibi fuisse, sicuti in Basilica Divo Paulo in via Ostiensi dicata videmus, quam scimus à Magno Constantino constructam, Vaticanæ parùm dissimilem. C.4.pag.34.

Basilicæ demùm muri ex lateribus coctis ædificati crassitie sex palmos superabant, verùm octo non excedebant. Pavimentum rotundis, quadratis, & discoloribus compactum erat marmoribus. Tectum magnis quadratis tradibus compositum, supra navim majorem, & transversam tegulis sexquipedalibus ex ære corinthio deaurato imbricatum, supra cæteras verò naves lateritiis, quarum aliquas suo tempore superesse tradit idem Alpharanus. Refert Jacobus Grimaldus, qui aderat, cum vetus Basilica sub Paulo V. diruta fuit, quòd *Tectum navis ejusdem majoris opertum erat tegulis æneis, quas* (*Anastasius scribit in vita Honorii I.*) *ex consensu Eraclii Imperat. ex Templo Romuli ad hanc Basilicam transtulit, anteà inauratas. In aliquibus tegulis plumbeis legebatur Alex. PP. III. Innocent. PP. II. Innocent. PP. III. Cœlestinus PP. III. Benedictus PP. XII. Fratrer Romanus, quæ nomina indicant restitutum ab iis Pontificibus. Romanus nomen erat Artificis figlinæ, & tegulæ vetustissimæ, ibi sunt antè Constantini tempora, quarum duæ sunt in Archivo aliæ in tecto Alexandri VI. Pii V. Gregorii XIII. Tegulas non multas à Theodorico Asiano Rege fortassè oblatas fuisse, ipsæmet tegulæ testantur, quarum duæ sunt in Archivo cum his litteris. Regnante D. N. Theodorico. Felix Roma, & regnante D. N. Theodorico bono Romæ.* Cap. I.

His placet adnectere quædam fragmenta MS. à Ferdinando Carolo, quæ post Auctoris mortem magno studio collecta, Eques Carolus à Puteo in suo Museo servavit. Sic enim ille scripsit de antiqua Basilica pag. 124. „ Illius longitudinem in palmis septingentis, & quinquaginta, latitudinem „ in ducentis trigintaquinque produxit (Constantinus) ut vastissimam „ Gajani Circi aream utraque dimensione superaret. Longitudinem univer„ sam duas secuit in partes, quarum alteram trecentos quinquagintaquinque „ palmos atrio destinabat, Basilicæ alteram. Spatium Basilicæ duas item in „ partes distribuit, alteram navem appellaverant, vel corpus Basilicæ Basi„ licamve ipsam, vel ambulationem calcidicam, vel causidicam, reliquam „ partem appellavere, quæ in capite Basilicæ in latitudinem Basilicæ ità „ extendebatur, ut utrinque extenderet bracchia extrà latitudinem Basilicæ „ per palmos 40. undè T litteræ figuram videretur exprimere, è longitu„ dine media causidicæ caput extat, in semicirculum desinens, cujus pro„ funditas palmorum 40. ut excessus bracchiorum supra latera idem esset in „ excessu apsidis, supra calcidicam, latitudo verò eadem cum altitudine calci„ dici, scilicet palmorum 70. Basilicæ longitudo tres in partes dividebatur, „ quarum media utrinque 44. columnis sepiebatur, reliquæ partes duæ duobus „ columnarum paulò minorum ordinibus duas item in partes secabantur, „ quapropter cum quatuor columnarum ordines longitudinem Basilicæ designa„ rent, ambulationes quinque videbantur, quarum media maxima: perpetuus murus latitudinem palmorum decem universam aream ambiebat, nunqnam interruptus, nisi quàm in utroque apsidis latere spatium duorum ostiorum ad occidentem præseferebat, in fine verò orientem Solem spectante quinque spatia vacua relicta sunt, tria in ambulatione media, in proximis lateribus duo, singula scili-

cet in singulis. Cuspis apsidis, illiusque summa testudo centenos in palmos assurgit. Septuagenis tamen palmis à culmine calcidici superatur. Maxima porticus, quæ & media, majorque navis etiam appellatur, reliquas utrinque sitas minores porticus pari celsitudine supergreditur, Basilicæ corpus jam anteà quinque porticibus distingui, perficique docuimus, quæ mediam, maximamque utrinque claudunt, duplo celsitudinis proportione superantur à maxima, minimas verò, & extremas quarta altitudinis parte præstant, maxima namque in altitudinem centesimi septuagesimique palmorum erecta consurgens mediis longè supereminet ad octuaginta quinque palmorum sublimitatem vix assurgentibus, postremas verò ad latera Basilicæ conversas sublimi vertice despicit ægrè ad sexagenos palmos egressas.

Frontis parietem nunc in cacumen elatum, nunc demissum ad minores porticus, & infimas dejectum pluribusque luminibus apertum varia quoque altitudo determinat. Hactenus supradictus Auctor, qui in pag. 196. & 198. hæc alia subdit de fenestris, & portis loquens.

Nunc quot, quantisque luminibus pateret, expediam: ab ipsis orientalis oræ portis Basilicæ facies primò quinque januis ingredientibus aperiebatur. Tres mediæ pari lumine in senos, & denos pedes latitudine extensa, altitudine undetricenos attingente. Duæ etiam portæ in occidentem patentes, quibus altitudo palmorum duo de viginti, latitudo verò decem. Septem luminibus Sol exoriens septemplicem Divini spiritus radium, quo Fidelium mentes instruuntur clarè designant ex orientali pariete mediam Basilicæ porticum perlustrans, ingenti luce totam demùm replebat hoc ordine, ut ad summum fastigii culmen paries in orbem excisus, quindecim palmorum diametrum vacuam radiis permeantibus relinqueret, inferne verò paribus inter se intervallis distantes tres fenestras, totidemque sub istis aperire altitudine vicenum duorum palmorum latitudine ferè quindecim cujus etiam magnitudinis, & formæ fenestris duabus, & viginti inutroque latere patentibus præclara diurni syderis luce eadem media porticus perfundebatur parietum fenestris ità per intervalla distributis, ut cuique tertiæ columnæ parietem ferenti fenestræ responderent, seseque è regione respicientes, non minùs diei claritate, quàm ordinis pulchritudine Basilicam illustrarent, minores porticus utrinque ad mediam sitæ pari quoque numero fenestrarum claro lumine perfundebatur iisdem intervallis dispositis, sed paulò minore amplitudine, cum altitudo palmos septenos, & denos non excederet, nec latitudo ternos, & denos attingeret. Transversa porticus quam calcidicum appellavere, per fenestrarum sexdecim lumina aperto die perfruebatur, ad luminum mediæ porticus amplitudinem, & ordinem prorsus conformata. Eam ordinis dispositionem, ut dextrum crucis brachium octonis luminibus, totidem sinistrum aperiretur, & in ipso dextro duo ad meridiem, ad orientem tria, totidem ad occidentem excisa, è regione se invicem respicientia, in sinistra ad Boream duo, tria ibidem ad orientem totidemque ad occidentem pari prorsus collocatione paterent. Apsis ipsa quinis fenestrarum luminibus in illius circuitu per æqua intervalla radiantibus ditescebat. Luminum altitudo senis, & denis latitudo undenis palmis continebatur, ut crucis, per quam utraque facta sunt, unum caput, pesque pari prorsus luminum fulgore niteret.

Antiquæ Basilicæ summam adiciimus, si parietibus tectum imposuerimus. Nemo dubitabit lacunaria laquearibus abiegnis miræ longitudinis contexta cum mediæ porticus latitudo aream centesimum ac senum palmorum occuparet. Superiori anno hujus sæculi sexto ipsi vidimus die, quæ anniversaria dies est obitus Julii II. Pontificis Templi fundatoris, die 21. Februarii hora 21. cum dimitteretur tecti trabs illa, quæ porticus mediæ tectum fulciret, prima fronti Basilicæ orientali proxima, eamque humi jacentem centenos, & terdenos palmos egressam, longitudine solida, & crassitie, non sine Urbis admiratione sumus dimensi, quo tempore superstitem Basilicam deponebant. Ingentibus trabibus, ingentesque abiegnæ tabulæ fuerant impositæ, quod non exiguum decus, nec infirmum lacunaribus robur adjecit. Trabes ipsæ tecti universi contignationi transtra præstiterant. Transtris capita cantariorum quoque, vel tignorum ingentium superimposita, quæ utrinque deducta ad culmen ipsum convenientia simul jungebantur, & firmissimis binis capreolis connectebantur, quorum alter à summo culmine ad medium

tran-

transtri, alter in modum crucis priorem capreolum secans ad cantherios pertingebat. Cantheriis Templa modicis intervallo disposita, Templis asseres impositi, asseribus lateritii imbrices magni superstructi, sicque amplissimi tecti moles adversus sævientis cœli tempestates firmissima contignatione solidata diutissimè perseveravit.

Pavimentum collucentibus lapillis in exiguam magnitudinem sectis, varioque colore micantibus nitens, innumeras rerum formas per laborem plurimum ex ipsorum lapillorum multiplici genere coagmentatas, & circumvenientium sese spirarum nexu distinctas referebat, auro etiam interlito, non sine incredibili divitiarum contemptu in Vaticanæ Basilicæ decus effusarum, inter ingentes marmorum tabulas, maculisque præstantes, à rotunditate rotas appellatas, quæ mortalium pedibus terebantur. Hucusque citatus Auctor, cujus enarrationem cum supra à nobis expositis conferre poterit Lector inspiciendo Tabulam 5. Ichnographicam, quæ Basilicam per longum divisam exhibet.

Illam suo calamo delineavit Florentiæ Eques Carolus Fontana in Bibliotheca MS. Medicea, ubi Auctographum mihi retulit à se visum esse, tempore Georgii Vasari Romæ exaratum, eamque exponit in lib. 2. cap.10. de Templo Vaticano; adverto tamen aliquos errores irrepsisse, fortasse Incisoris incuria; nàm numero 7. falsò indicantur domicilia Sacerdotum, & aliorum Basilicæ administrantium, cum certum sit in ea parte fuisse Palatium Pontificium ab Innocentio VIII. extructum, ut refert Oldoinus, cum aliis tom.3. his verbis: Innocentins VIII. ædificandis studiosus insignes in Palatio Vaticano in primo atrio habitationes, inter quas unum amplum, & verè regium habitaculum extruxit. Indicatur hoc Palatium caracteribus expressis in pariete ejusdem Palatii, quod jussu Pauli V. in cryptis Vaticanis depictum fuit, sic: *Palatium Innocentii VIII.* Secundò, in faciæ Basilicæ non indicantur fenestræ in primo ordine dispositæ. Tertiò, affirmatur sub numero 10. indicante januas Basilicæ, fuisse ipsis impositam Naviculam Divi PETRI à Jotto extructam; cum manifestè constet dictam navem extitisse in parte opposita occidentali plagæ obversam, ut suo loco dicemus. Illud etiam advertendum hanc meam scenographicam tabulam in eo dissentire, quòd 23. columnas in longum dispositas demonstret, non verò 22. ut præclarus Architectus delineavit in sua. Col.97.

CAPUT VI.

De Circo Neroniano sub Basilica latente.

ANtequam ad ulteriora procedamus non incongruum erit indicare Neronianum Circum, supra quem Basilicæ fundamenta Constantinus extruxit, quandoquidem dubitatio circa illum exoritur, quam ad trutinam revocare jucun-
„ dum æquæ, ac utile fore arbitror erudito Lectori. In eo (scripsit Maffæus Veg- Lib.1.
„ gius) non satis summam Dei bonitatem, ac sapientiam admirari, atque laudare
„ possumus, qui locum, ubi omnium libidinum irritamenta, omnia scelera,
„ omniaque mala, & atrocia facinora exercebantur, mutatis contra longe contra-
„ riis conditionibus omnium virtutum portum, omnisque Religionis, & Sancti-
„ tatis columen esse voluerit.

Præmitto igitur relationem, quam ex MS. Jacobi Grimaldi se accepisse narrat Famianus Nardinus his verbis: Anno 1616. dùm Scalæ Sancti Petri amoverentur, apparuerunt muri antiqui reticulati crassi, qui videbantur fuisse è ruinis turrium Circi, ibi repertus fuit æreus nummus Agrippinæ Aug. Dùm fundaretur hæc altera Vaticani Templi pars sub Paulo V. inspectum est Circi longitudinem fuisse palmorum 720. Romanorum, latitudice 400. Area, ubi ludi edebantur, lata palmorum 230. Incipiebat ab infimis gradibus Basilicæ, desinebat, ubi nunc est Ecclesia Sanctæ Marthæ retrò apsidam ad occasum. Obeliscus erat in medio, qui locus nunc est retrò Sacellum Chori. Extremus Basilicæ paries, & duplex columnatum Sanctissimi Crucifixi, & S. Andreæ fundatum erat supra tres magnos pa- Lib.7. c.13

rietes Circi Caii, & Neronis supradicti, Similis erat Circo Caracallæ, qui hodiè pro majori parte extat, altis utrinque parietibus cinctus erat ternis ab una parte, super quibus extabant dictæ naves Sanctiss. Crucifixi, & S.Andreæ, & ternis ab altera, ubi nunc est Cœmeterium Campi Sancti, qui se in longum trahentes lateritii sustinebant olim arcuatos fornices, in quibus sedilia extabant pro spectatoribus. Inter utrumque parietem spatium latum palmorum 42, & semis erat, A capite ad pedes nullum impedimentum, sed tanquam ambulationes, & curritoria è ruinis ipsis conspiciebantur, Horum parietum postremum in Circum respicientem, dùm terra fundamenti Chori egereretur, mensurandum curavi. Altus erat paries ipse ab area palmis 35, semis, latus palm. 30. Hactenus Grimaldum scripsisse refert Nardinus loco citato,

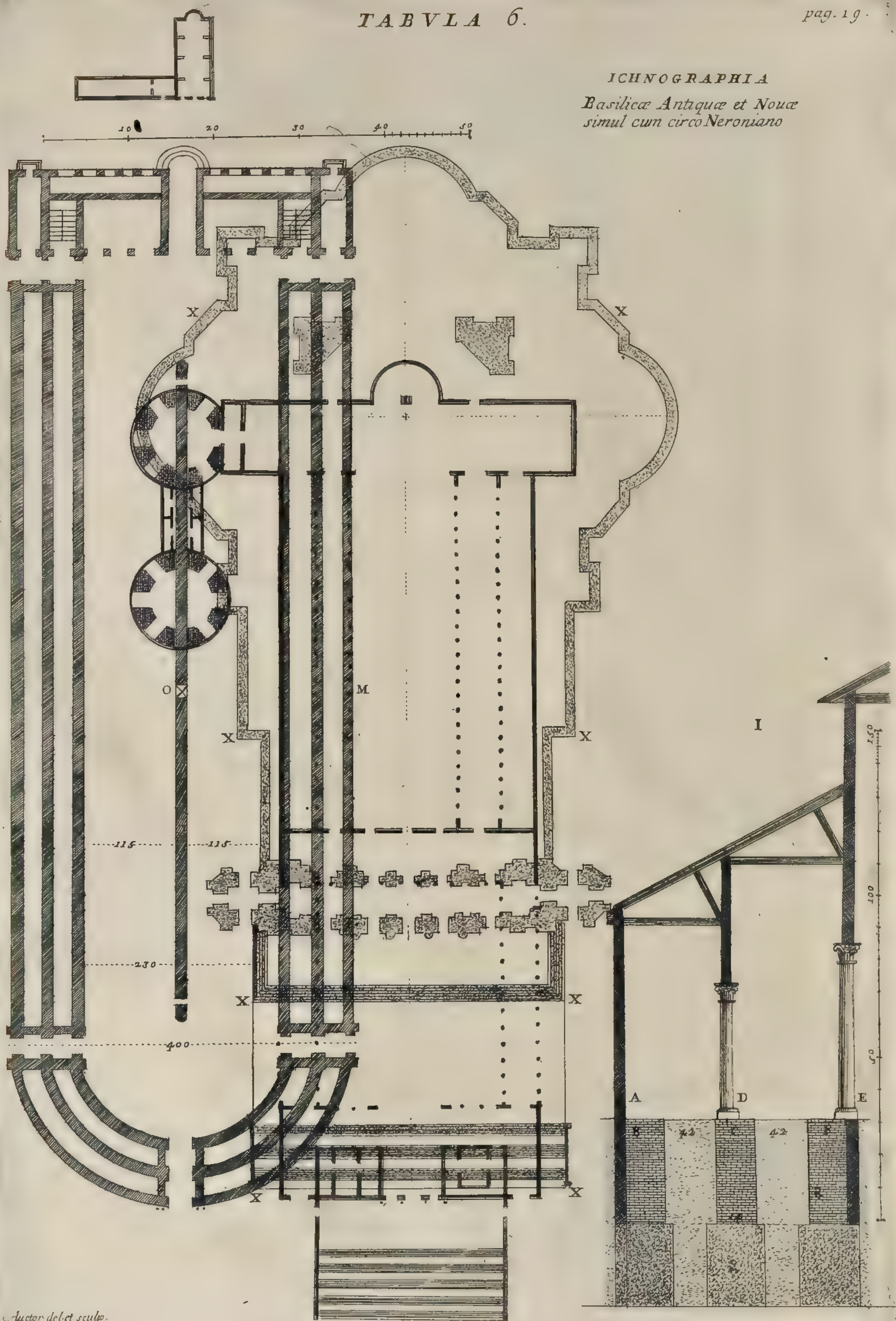
Pag. 8. de Sept. Eccl. Hæc etiam omnia affirmat Severanus, citatque librum quartum Maffei Veggii, addens hæc verba: *Il che tutto si è osservato nel gittare à terra la Chiesa vecchia di S. Pietro*; sed errorem (ex Scriptoris fortassè incuria, vel Impressoris) irrepsisse arbitror, cum Veggius in lib,4, nullum prorsus verbum scripserit de Circo Neronis, sed tantùm in lib.1, ubi hæc habet: *Ubi nunc Basilica Sancti Petri est, Circus antè Caii, & Neronis erat, cujus adhuc reliquiæ magna ex parte extant*.

Quamobrem ne aliorum relationibus in aliquem errorem induceret in Archivo Vaticanæ Basilicæ Grimaldi Auctographum recognovi, & quamplurima verba inveni à Nardino Mutata. Hæc enim scripsit Grimaldus in libro Instrumentorum Authenticorum pag.116. [Dùm fundaretur hæc altera pars Templi, inspectum est „ Circi longitudinem fuisse pedum 540, qui sunt palmi 720. latitudinem pedum „ 372, semis, qui sunt palmi 230. Incipiebat ab infimis gradibus Basilicæ, desinebat ubi nunc est Ecclesia Sactæ Marthæ retrò novam apsidam ad occasum, Viam „ Triumphalem, nunc Sancti Spiritus appellatam respiciebat, Obeliscus erat in „ medio, qui locus nunc est retrò Sacellum Sixti IV. brevi demoliendum pro novo ibidem Choro ædificando. Basilicæ ejusque atrii pars illa, quæ ad meridiem „ vergit cum Palatio Archipresbyteri in summo graduum posito fundata erat supra „ tres memoratos parietes, Ad ædes ipsas Archipresbyteri circa finem, vel caput fuisse docet hodiè murus ex quadratis lapidibus fabrefactus ab ea parte in semicirculum vergens. Altis quoque parietibus cinctus erat, ternis ab una parte super quibus extabant naves Sanctissimi Crucifixi, & Sancti Andreæ, & ternis ab altera in loco, ubi nunc est Cœmeterium Campi Sancti. Hi se in longum trahentes lateritii, sustinebant olim arcuatos fornices, in quibus dicta sedilia extabant pro Spectatoribus, Inter utrumque parietem spatium latum pedum 32. semis, qui sunt palmi 42. semis. A capite ad pedes nullum impedimentum, sed ambulationes & curritoria è ruinis ipsis hactenus conspicitur. Horum siquidem parietum postremum in Circum respicientem, dùm terra fundamenti Chori egereretur, mensurandum curavi. Altus erat paries ipse ab area pedes 31. qui sunt palmi 41. semis latus palmis 44. fundatus palm.30. Hactenus Grimaldus,

Lib,1. c.6, Huic narrationi aversatur Eques Carolus Fontana duplici quidem titulo. Collocat enim primò Circum diverso in situ; secundò, illum longiorem fuisse putat eo, quem Grimaldus affirmat. Placet hæc duo examinare, & primò de longitudine. Hanc asserit præfactus Auctor, dicendam fuisse à Grimaldo palmorum 1400, *Cum à Divæ Marthæ partibus ad veteris Basilicæ gradus, ab ipso Grimaldo tanquam limites Circi designatos* 1400, *palmi intercedant*. Errorem derivasse putat ex æquivocatione, supponendo totam Circi longitudinem comprehendi in distantia, quæ inerat inter Carceres, & priorem metam, sexcentos, & octoginta palmos continente; spinam verò videlicet lineam, quæ inter duas metas intercedebat, sic ab antiquis vocatam) ait fuisse palmorum 1200. aream inter secundam metam, & muros, ubi sedilia pro Spectatoribus erant, habuisse palm.160, muros palmos 85, qui palmi 85. duplicati, & cum aliis in unam summam collecti, efficiunt palm. 2210. Itaque area Circi juxtà Fontanæ documenta erat palm. 2210. quamvis ipse post mensuras supra indicatas concludat areæ Circi longitudinem se reperisse 2040, palmos adæquare. Subscribit tamen Grimaldo, asserenti latitudinem areæ interioris fuisse palmorum 230., & latitudinem murorum illam concludentium palmos explere singulis in partibus 85. qui in unam summam collecti efficiunt totius areæ latitudinem palm.400.

Qui

TABVLA 6.

ICHNOGRAPHIA
Basilicæ Antiquæ et Nouæ simul cum circo Neroniano
10
20
30
40
50
X
O
M
I
115
230
400
150
100
50
A
D
E
42
Auctor del. et sculp.

Qui nam ex his Auctoribus veritati propius accesserit, ex iis, quæ addam facilè deprehendi à Lectoribus poterit. Grimaldus enim testis oculatus asserit extremum Basilicæ parietem, & duplicem columnarum ordinem Sanctissimi Crucifixi, & S. Andreæ fundatum fuisse supra tres magnos parietes Circi Neronis. Hoc idem Grimaldus confirmat in MS. de Sanctissimo Sudario, ubi ait, quòd die Mercurii 9. Maji 1607. in media navę veteris Vaticanæ Basilicæ juxtà magnos sepultos parietes Circi Caji, & Neronis, columnatum majus sinistrum à Templi ingressu sustinentes non longè à loco ubi erat Saçellum Sanctissimi Sacramenti, dùm egererentur nova fundamenta subtus terram palmis 30. inventus est humi sepultus æneus nummus quadrata forma habens in una parte claves decussatas, in altera Vultum Sanctum. Hoc pariter demonstrat Iconismus ab ipso Fontana compositus lib.1: cap.5. pag.27. similis illi, quem in majore proportione delineatum ad majorem claritatem hìc addimus Tabula 6. sub num.1. In eo paries A extremus Basilicæ muro Circi B incumbit. Muro C primus columnarum ordo D. Altera verò columnarum series E in muro F. Quibus positis supponi necessariò debet Circi aream talem locum sub Basilica occupasse, qualem in nostra tabula Ichnografica assignavimus. In ea partes transversis, & spissis lineolis obumbratæ parietes Circi indicant, lineæ nigerrimæ aream Basilicæ à Constantino extructæ, partes verò, quæ punctis frequentibus exprimuntur sub notis XX. novæ Basilicæ ambitum à Summis Pontificibus ædificatæ. Pag. 87. Fig. 6.

Si enim distantia accipiatur ab obelisco O ad columnas secundi Ordinis M beneficio scalæ palmorum, quam addidimus, invenietur palm.200. illam adæquare, qui mensuræ à Grimaldo, & Fonntana relatæ omninò respondent; respondent itidem Basilicæ mensuris, quas in sua tabnla Ichnografica Alpharanus assignavit, ut consideranti patebit. Si autem aliter Circo præscribatur locus, falsò asseruisset Grimaldus supra ejus muros duplicem columnarum ordinem Basilicæ fundatum, & magis obeliscus distare debuisset à Basilicæ parietibus, quam distabat tempore Sixti V. antequam ab antiqua basi dimoveretur.

Nullo itidem pacto mihi suadere potui, quod laudatus Fontana exponit, designando Carceres in parte orientali, in occidentali verò partem circi circularem; nec Circi longitudinem fuisse protensam, *usque ad Rusticucciana domicilia*: (sunt ejus verba) *ubi jam ad extructum recens theatrum patet accessus, quoniam ab eo ultrà Divam Martham æquum capit intervallum ad necessariam ludorum in eodem Circo dispositionem.* Lib.1. c.6.

Innititur ille quidem auctoritati Pirri Ligori, qui folio 3. loquens de tali Circo, affirmat illum pervenisse usque ad locum, ubi nunc Templum Divæ Mariæ dicatum, vulgò dictæ Traspontinæ; verùm tali Auctori non esse tutum credere animadvertit Pompejus Ugonius in notis MS. *cum litterarum plane rudis ille fuerit, licèt antiquitatum curiosissimus indagator.* Si enim obeliscus in medio Circi collocatus erat (ut omnibus monimentis clarissimè probatur) nullo profectò modo ipsius longitudinem adeò productam fuisse persuadere nobis licèt, ut à meta ad carceres palmi interfuerint 680. à meta verò ad circularem partem palmi 160. sed æquali spatio utrasque partes extendi. Idipsum ex multiplici capite confirmatur. Putat eruditissimus Famianus Nardinus in sua Roma cap. 13. Circi extremitatem in parte occidentali non pervenisse ad locum, ubi Divi Petri Corpus Anacletus humavit, quod si à veritate hìc Auctor aberrat, negari saltèm non potest ulteriùs extendi non potuisse ob imminentis Vaticani collis impedimentum (erat enim, ut idem Nardinus notat ibid.) *Circo chiuso in Orti privati, e per ciò non grande.* Si autem à meta ad carceres palmi inerant 680. cujus longitudinis Fontana ait *fuisse necessitatem ob vehiculorum exitum ingressumque in curriculum commodiorem* palmi verò 160. *à meta ad circularem partem*, profectò obeliscus non fuisset in medio Circi, & totius Circi longitudo adæquasset palmos 2040. juxtà Equitis Fontanæ documentum. De Antiq. Rom. Extant in Biblioth. Barberina. Fontana pag.34. Pag.477.

Quod si propè Rusticuccianam domum, vel ad ædem Beatæ Virginis, vulgò Traspontinæ, aliquod Circi vestigium recognovit Ligorius, ac propterea Circi Gajani finem inibi extare judicavit, eum fuisse deceptum ostendunt documenta eruditissimi Ferdinandi Caroli, qui, cap. 9. sect. 2. notat *in agro Vaticano duos* Apud Severan. pag. 283.

Circos à se fuisse repertos, quorum alterum à Cajo inceptum, Nero vel perfecit, vel exornavit, seu potiùs frequentibus ludis, & cæteris Circensibus spectaculis celebravit, quem lateri collis innixum ad meridiem ponè triumphalem viam reposuerunt Auctores, ex vestigiis repertæ rei, & veterum monumentorum fide, supra quem Constantinus Basilicam excitavit; alterum verò invenerunt ad boreales montis radices in Domitiæ Neronis amitæ hortis, qui Principis scelere quæsiti cognomentum à Domino duxere Gajani autem Circi situs, ità fuit, ut illius carceres ad occasum diei spectarent, meta verò intueretur ortum. Neroniani verò carceres ad ortum, meta ad occasum verteretur, ea loci propinquitate, ac dispositione ut inter utrumque Circum triumphalis ager extenderetur, ad flumen usque productus, & utraque utriusque Circi meta invicem ità sese respicerent, ut linea recta in longitudinem stadii inter utramque deducta desineret in utramque. Hactenus præclarus hìc Auctor. Verùm cum alii Auctores referant Circum Neronis fuisse in hortis Domitiæ in pratis Romæ proximis, ejus indaginem omitto, illudque prosequor, quod de Gajano Circo constat ex rationibus indicatis. Non igitur potuit ad talem longitudinem Circus ille protrahi, tùm quia triumphalem viam occupasset, quæ ad latus Circi ad Pontem usque Vaticanum rectè protendebatur ut notum est Romanarum antiquitatum Peritis.

Habemus insuper ex narratione Grimaldi Circi caput hoc est partem illam quæ, *in semicirculum erat inflexa* fuisse in parte orientali; nempè, ut ille ait *ad ædes Archipresbyteri* quod potest primò confirmari ex descriptione allata à Michaele Angelo Rubeo in suo libro, cui titulus *Ritratto di Roma moderna*, in quo loquens de Templo Divæ Marthæ, ait: *Da questa parte si entrava nel Cerchio di Cajo Nerone.* Confirmatur secundò ex antiquæ Urbis imagine delineata ab Onuphrio Panvinio, in qua pars Circi, ubi erant Carceres, occidentalem plagam respicit. Quæ omnia luculentiùs explicat Relatio Ferdinandi Caroli, qui Templum Vaticanum Martini Ferraboschi cælo expressum illustravit. Hæc ille habet cap. 11. sect. 2. scribens de „ Circo Caii: Trans ipsius Circi inter Janiculi radices, dextrumque Vaticani „ latus ad Solis occasum vertitur, Carceres, & oppidum ad ipsam Divæ Marthæ aram pertingunt. Magnus obeliscus in media parte Circi, atque adeò in ipsius centro locatus, ad apsidem novi Templi, quæ in meridiem surgit, attollebatur. Longitudo Circi fuit palmorum vicenum super septingentos, latitudo quadrigentorum. Arenæ spatium in latitudine ducentorum triginta palmorum extensum, Circi latera ità constituta, ut lævo triumphalis via, dextro triumphalis ager attingeretur. Basilicæque posteà conditæ dextra pars dextro Circi latere superincumberet sinus verò Basilicæ quas naves vocant Apostoli Andreæ, & Christi Crucifixi titulis insignes, tribus lateris ejusdem parietibus imponerentur; Ternis utriusque lateris parietibus fornices superjecti, fornicibus caveæ gradus impositi; Tres igitur lateris cujuscunque parietes spatia duo penitùs vacua fornicata, fornicibus medio intergerino parieti superstructis, perpetuam in laterum longitudinem ductu latitudinis palmorum duum, & quadragenum, cujusque spatii celsitudo pro caveæ superstructæ modo, interiori depressior, erectior autem exteriori. Caveæ gradus & Circi latera ad Carceres non in circulum flexa visebantur, ut in Circo Maximo qui ad ovi figuram fuerat detornatus, sed in oppidi turres, & carcerem parietes pinnis conspicuos, in rectumque consistentes incurrentia; in summo autem Circo *ad gradus Basilicæ* gradus caveæ, & Circus ipse in semicirculum flectebatur. Id paries in orbem circumactus testatur è quadrato lapide in dirutarum ædium solo repertus, cui pars Basilicæ, & ædes ipsæ impositæ fuerant. Summa circulationis extremæ curvatura ibi desinebat, ubi nunc imi gradus marmorei in aream Templi demittuntur è regione Turris angularis in austrum surgentis. Hucusque præcitatus Auctor, de quo Matthæus Raderus epist. ad Leonem Allatium scripsit: *Ferdinandi Caroli Typus Templi Vaticani, usque adeò placuit ut Judicarim nihil posse fieri illustrius.*

Illi adde Joannem Baptistam Severanum, qui de Septem Ecclesiis agens eundem „ Circum describit his verbis: Cominciava questo Cerchio dal luogo, ove era „ la Chiesa di Santa Marta, d'onde aveva ancora l'entrata, ed arrivava agli „ ultimi scalini delle scale antiche di San Pietro, come si è visto nella demolizio-

Marginal notes: Pag. 40. — Lib. de lud. Circ. pag. 7. — Apud Severan. pag. 271. — Pag. 8.

zio-

„ tione del Palazzo dell'Archipresbiterato, che era già sopra di dette scale, dove
„ si sono trovati i muri in forma di semicircolo; e si vidde ancora nel moversi le
„ dette scale, quando Paolo Quinto di felice memoria l'anno del Signore 1616.
„ le fece ritirare piu vicino alla Chiesa, trovandosi i vestigii di esso Cerchio, ed
„ alcuni muri antichi reticolati; e grossi, li quali erano delle torri, che aveva
„ intorno il medesimo.

Quamobrem ab his magni nominis Auctoribus edoctus, Ichnographiam Circi exposui omninò diversam ab ea, quam mente conceperam, percurrens librum Equitis Caroli Fontanæ, antequam eorum narrationes mihi innotescerent. Porrò illum delineavi rejecta mensura palmorum 680. ab eo assignata spatio, quod inerat inter carceres, & priorem metam, instructus à Bartholomæo Marliano, qui cap. 7. Urbis Typographiæ ait: *In curriculo Circi duas metas pari intervallo utrinque positas fuisse, circum quas equi, & quadrigæ currebant.*

Vidimus hæc metarum æqualia intervalla in Numismate Augusti apud Hubertum Golzium. Vidimus in Numismate Antonii Caracallæ, & Alexandri Imperatoris apud Augustinum. Vidimus in Nummis, quos pag. 50. libri de ludis Circensibus refert Panvinius. Vidimus demùm in Circis à Jacobo Lauro ære incisis Romæ anno 1612. ex antiquis monimentis, in quibus metæ æquè distant à turribus, & carceribus. Quod si in Circo Caracallæ ab Equite Fontana citato, & ab Onuphrio Panvinio pag.56. expresso, meta, carceres respiciens, magis ab eis distat, quàm alia ab extrema, & opposita Circi parte, vix illa demonstrat distantiam unica vice duplicatam, non verò sexies, quàm Fontana in Circo Caii fuisse vulgavit; nec unius Circi forma, in quo fortassè metæ non æquè distabant, similem statuere cæteris debet, quorum diversam fuisse plurima tùm paginarum, tùm Nummorum, ac Lapidum monimenta clarissimè contestantur. Dixi *fortassè*, nàm Famianus Nardinus accuratissimus Romæ antiquæ Scriptor, in Icone, quam affert pag. 412. metas ejus describit æquali spatio distantes à Carceribus, & muris oppositis.

Tab. 71. num.4.& 6.
Tab. 54. num.14.

Itaque ut Grimaldo testi oculato fidem præstemus, asserenti Circum Caii principium habuisse circa finem ædium Archipresbyteri, in has rationabilis mensuras ejusdem aream divisimus videlicèt:

Ab obelisco ad caput spinæ, hoc est mensuram spinæ medietatem comprehendentem	palm.	360.
Spatium à meta occupatum	palm.	30.
Spatium pro cursu æquale spatio latitudinis mediæ areæ	palm.	115.
Muros, ubi sedilia pro Spectatoribus	palm.	85.
In altera parte medietatem spinæ	palm.	360.
Spatium pro meta	palm.	30.
Spatium pro cursu	palm.	115.
Spatium occupatum à Turribus, sub quibus erant Carceres	palm.	110.
Qui in unam summam collecti, efficiunt	palm.	1205.
His si addantur	palm.	35.
Erit numerus	palm.	1240.

Qui numerus in Tabulis Ichnographicis tùm à Martino Ferrabosco, tùm à Fontana, & Alpharano delineatis, repertus estefficí à duabus distantiis, videlicèt à fine ædium Archipresbyteri, ubi Circi principium, juxtà relationem Grimaldi:

Ad obeliscum distantia	palm.	540.
Ab obelisco ad Templum Sanctæ Marthæ	palm.	700.
Qui efficiunt summam supradictam	palm.	1240.

Quod

Quod verò supersint palmi 35. non ideò Grimaldi relatio claudicat, dicentis Circum desinere, ubi nunc est Ecclesia Sanctæ Marthæ; potest enim intelligi ea in parte finem habuisse, ubi propè inerat talis Ecclesia. Quod si Templum Sanctæ Marthæ tanquam terminum Circi rigorosè putandum esse nonnemò judicet, tribui possunt pro libito palmi 35. qui superfuerunt spatio quadrigis assignato, & carceribus proximo, pro cubiculis, de quo nihil ambigendum puto. Hæc de Circo dicta sint satis. Ad Basilicam igitur, quò jam pridem fertur animus, stylum, oculosque vertamus.

CAPUT VII.

De Fabricis Exterioribus Basilicæ additis.

Constat ex tomo 1. Ughellii pag. 108. quinque Monasteria extructa fuisse circa Vaticanam Basilicam, videlicèt primum Sancti Stephani, secundum Sanctorum Joannis & Pauli, tertium Sancti Martini, quartum Sanctæ Theclæ, quintum Monasterium in Hierusalem dictum, apud Bibliothecarium in vita Leonis III. aitque Ughellius hoc constare ex duabus concessionibus, altera Joannis XIX. qui floruit anno 1014. & altera Benedicti IX. qui vixit anno 1034. in favorem Petri Episcopi Sylvæ candidæ factis. Masseus verò Veggius lib. 4. asserit nunquam invenire se potuisse fundatorem Monasterii Sancti Stephani, neque apud *Historicos*, neque apud *Privilegia Pontificum*, *in quibus magna horum habetur notitia*. De his Monasteriis agit Illustriss. Ciampinus lib. 4. sect. 14. qui prudenter coniicit ea Monasteria ibi ædificata fuisse à Pontificibus, ut monasticam vitam veluti in solitudine Monaci ducerent (erat enim Vaticana Basilica extrà Urbem posita) & Romanos Cives ad ejusdem vitæ studium excitarent, postquam circa annum 340. Anastasius Alexandrinorum Episcopus ab Arrianis sua è Sede pulsus Romam venerat, ibique Monachorum institutionem promulgaverat; utcunque hæc se habeant, certum est quamplurima circa Basilicam tùm Monasteria, tùm Templa, ædiculasque fuisse extructa, quæ breviter singillatim indicabo, & præsertim, quæ Basilicæ parietibus conjungebantur. iis relictis, quæ ab eadem aliquo spatio disiuncta assurgebant.

Fig. 7. Adeamus igitur Tabulam 7. in qua gradatim discurremus, ut evitetur confusio, quæ ex inordinata rerum serie legentibus stomachum excitat, ac tædium laboris. Incipiendo à latere sinistro sub numero primo indicatur.

1. Locus, in quo, ut affirmat Fontana, Pontifices *sacris indumentis amiciebantur*. At vestibulum Secretarii illum vocat Illustriss. Costagutus cum Alpharano, quod probabiliùs videtur; indecorum enim fuisset Pontificem Summum indui sacris indumentis in loco aperto, & omnibus obvio, ut patet ex ipsius delineatione.

2. Innuitur Secretarium, in quo Pontificum sacra supellex servabatur, & in eo Pontifices vestibus sacris induebantur, cum è Laterano ad sacra conficienda Divi Petri Basilicam peterent. In hoc Secretario aliqua existebant Altaria. In loco q. erat Sacellum præcipuum, in quo Deiparæ Virginis Imago, quæ de Febribus nuncupabatur, collocata fuerat, translata de Templo antiquo, quod nunc est Sacrarium Basilicæ. Indicat Altare S. Jo: Baptistæ translatum de Familia Ursinorum f Altare Sancti Sebastiani à Christophoro de Jacobatiis erectum. t Aliud sine nomine. u Altare demonstrat, ad quod fuit translata Imago Beatæ Mariæ ex columnis porticus. In loco X. erat janua. In Z extabat Altare sine nomine.

3. Oratorium antiquum.

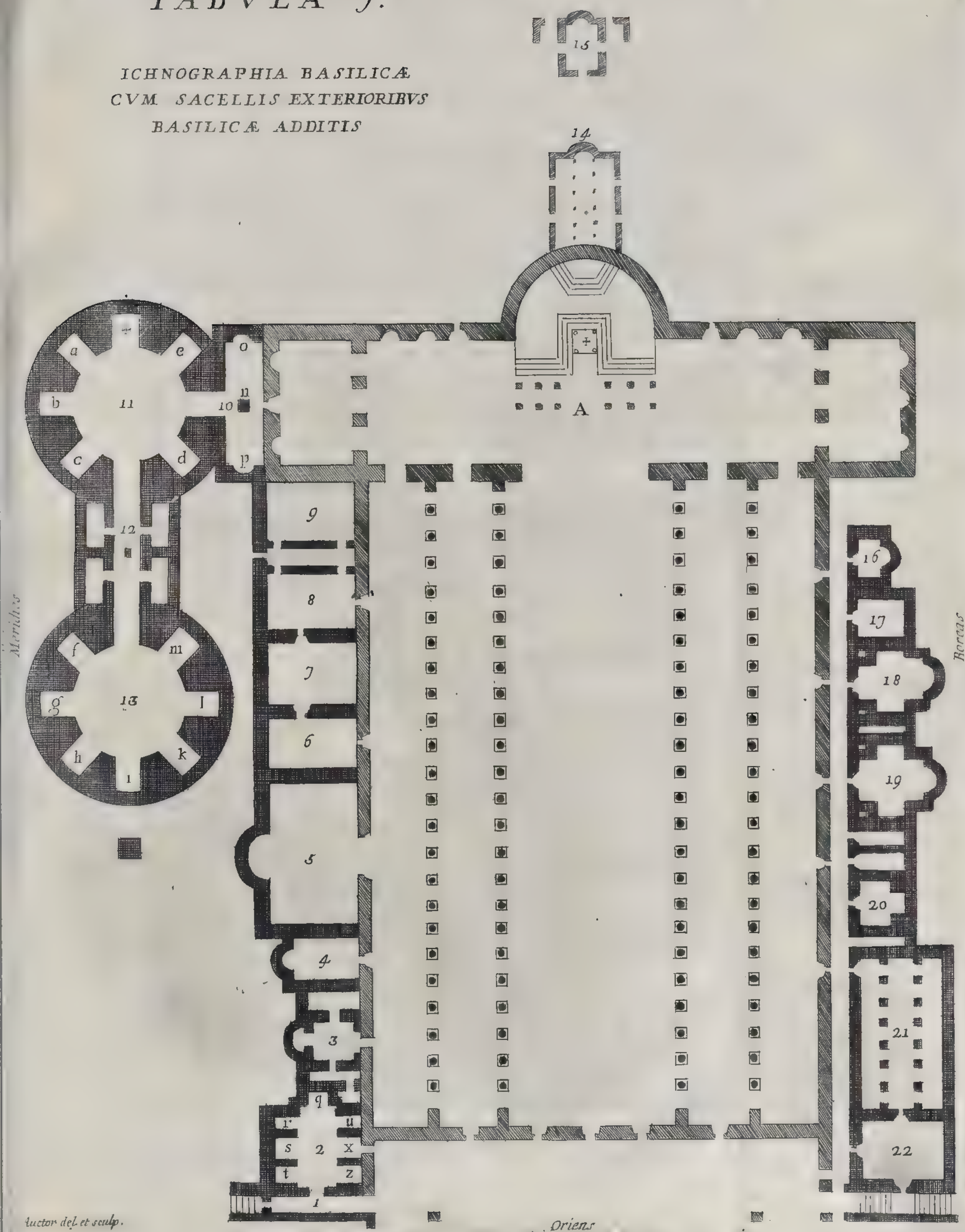
4. Oratorium, cui Sanctus Thomas Apostolus nomen dederat; illic à Symaco Pontifice circa annum 500. extructum.

5. Sacellum quod Sixtus IV. ædificavit ornamentis insuper additis. Ibi erant dispostita sedilia in triplicem ordinem pro triplici Clericorum ordine Basilicæ inservientium. Addita hæc inscriptione: *Edictum. Sedere in his subselliis nemo audeat, nisi Sacerdos, initiatusque sacris Prophane quisquis es, procul esto.* Huic Sacello aditus

Torrigius MS. cap. 6.

TABVLA J.

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ
CVM SACELLIS EXTERIORIBVS
BASILICÆ ADDITIS

additus erat peramplus sub magno arcu. Patroni ejusdem, ab eodem Sixto electi erant Beata Virgo, Sanctus Franciscus, & Sanctus Antonius.

6. Sacellum indicat cum Altari, quod Zenus Cardinalis Venetus Sanctæ Mariæ in Porticu ædificavit.

7. Oratorium antiquum, ab Antonio Cardinali Cerdano restitutum, sed sine ullo Patroni nomine.

8. Sacrarium vetus ad sacram supellectilem servandam destinatum, supra illud erant cubicula pro Basilicæ Custodibus.

9. Bibliotheca Pontificia, ubi perantiquæ Pontificum, & Basilicæ scripturæ servabantur. Hanc fuisse supra Sacrarium affirmat Severanus, ubi cubiculo pro Custodibus extitisse ex Alpharano retulimus. Pag. 105.

10. Templum Sancti Andreæ à Symmaco Papa erectum, ut affirmat Anastasius Bibliothecarius. Hic fecit Basilicam Sancti Andreæ Apost. apud Beatum Petrum Apostolum, ubi fecit Cyborium ex argento, & Confessionem pens. libras 120. Romanus verò Canonicus inquit, Symmachus Papa fecit Basilicam Sancti Andreæ Apostoli ad Sanctum Petrum, in qua & Altaria statuit, ubi plura Sanctorum Corpora, sicut carmina indicant, statuit. Altare indicavimus primò littera n, quod erat Sancti Andreæ dicatum, ubi Summi Pontifices solemnia quædam peragebant, O ostendit Altare Sancti Angeli dictum, p. aliud sine nomine. Alphar.

11. Templum Sanctæ Petronillæ sacrum, formam orbicularem in muris exterioribus habens, intus verò octangularem, a Paulo I. factum ait Alpharanus cum Anastasio. De hoc luculenter differit Illustriss. Ciampinus sub n.153. c.4. sect. 12. asseritque extructum ab Honorio I. Sex ibidem erecta fuisse Altaria denotat Anastasius, octo ait Alpharanus, sed falsò; nàm duo spatia erant aditus. Idem Alpharanus addit talia Sacella fuisse lata, & longa palm. 20. Templi verò diametrum palm. 75. ejus altitudinem palm. 55. Littera e denotat Altare & Salvatoris dictum de Abundantia, à Thoma de Ursinis Cardinali, & Neapolione Comite Manupelli dicatum. ✠ signat Altare Beatæ Mariæ Annunciationis, à Maria de Comitibus erectum, Signum verò a aliud, sine cultu, & nomine. b. suggerit Altare, quod Sanctæ Petronillæ Ludovicus Rex Francorum dotavit. Proxima nota c notat Altare sine nomine, sub quo ossa è diversis sepulchris eruta, collocata fuere. Aliud itidem sine nomine denotat signum d. Cap. 3. Apud Severan. pag. 93.

12. Transitus, per quem petebatur Templum Sanctæ Mariæ de Febribus, ibi extabat Altare Z Divo Joanni Chrisostomo erectum, cui Cyborium imminebat à columnis porphireticis sustentatum, sub eo jacebat Corpus ejusdem Sanctæ Ecclesiæ Doctoris. Hinc indè erant cubicula Sanctimonialium, vulgò *le Murate di San Pietro*.

13. Templum Sanctæ Mariæ ob quamdam Imaginem Beatæ Virginis sic vocatum, ibi populi venerationi expositam, posteà verò in Sacello, quod Christo in cruce affixo dicatum est, devotè servatam, nunc est Sacrarium Templi, simile superiori S. Petronillæ dicato. Hæc Templa nonnulli dixere Apollini, & Marti sacra, sed quàm à veritate aberrarint, evincit Eques Carolus Fontana solidis argumentis adductis in cap.8. lib.2. Templi Vaticani, asseritque hæc duo Templa, Apollinis, & Martis, quæ dùm vana Gentilium superstitio vigebat, insignia erant, ipsomet sita loco fuisse, ubi nunc Beati Petri Basilica magnificentissimo ambitu exædificata consurgit. In eo similiter Templo non deerant Sacella, septemque numerabantur, videlicet sub littera f Altare erat incognitum. Sub g Sacellum SS. Lamberti, & Servatii à Georgio de Cæsarinis Canonico excitatum, ad quod fuit translatum Corpus S. Jo. Chrysostomi. In h erat Sacellum cum Cathedra Divi Petri, & Culcitra Sanctorum Martyrum sanguine respersa. I ostendit Sacellum, & sepulchrum Calixti III. K innuit Altaræ Beatæ Mariæ de Febribus dicatum. L Sacellum sine nomine, ut ait Alpharanus; Fontana verò lib.2. cap.10. asserit Jesu Christi illud appellatum fuisse, ubi erat sepulchrum Hugonis Angli, Regni Cypri Quæstoris. M designat Sanctissimæ Trinitatis Sacellum, & Sanctorum Cosmi, & Damiani ubi sepulchrum Clericorum Basilicæ ministrantium. Narrat Severanus, sub his detecta fuisse à quodam Cœmentario Cosmo Florentino totidem similia Sacella quando jacta fuere novæ Basilicæ fundamenta. Pag. 97.

14. In-

14. Indicatur ædificium juxtà majorem Basilicæ apsidem eleganter ædificatum, marmoreis aliquot columnis suffultum, quod in honorem Probi Anicii Præfecti Prætoriani à clarissima fœmina Proba ejus uxore erectum fuerat ubi illa virum suum, quem unicè diligebat deposuerat, ibique, & ipsa post mortem viri tumulo consociari voluit, de quo Maffæus Veggius. Altari majori capitique Basilicæ connexum, atque extra porrectum erat Templum magis, præ magnitudine ejus, quam Oratorium, quod nostris temporibus vidimus, nunc autem dirutum (tempore videlicèt, quo scribebat) nàm quoniam Nicolaus V. cujus summa in ædificando præ omnibus Pontificibus laus fuit, novum, & ingens ad caput Basilicæ, quod morte præventus imperfectum reliquit, ædificium fabricare cœpisset hoc in primis Templum demolitus est; erat porrò nobile, magnum, multisque marmoreis columnis erectum, sed negligentiùs habitum, nihilque jam accessum quod ignarum vulgus Confessionem Beati Petri, ac viventi ejus etiam habitaculum, nescio quo insomnio fuisse jactabat. At verò fuerat ipsum Templum extructum in memoriam Probi ab uxore ejus Proba, qui vir fuit summus, ætate sua multis functus in vita magnis, excelsisque dignitatibus (de quo loquitur Divus Paulinus Nolæ Episcopus) vivebat ille tempore S.Athanasii, & propter graves dirasque, quas sustinendæ fidei causa passus est, ac longas persecutiones, Sanctis meritò Martyribus comparandus videatur. In hoc ergò Templum antè sex fortè menses, quàm dirueretur, nescio quo spiritu agente introivi. Videram enim characteres litterarum inscriptos marmoribus, quæ columnis fronte, atque utroque ex latere superposita erant, quos magno cum labore (nàm nato ibi musco, undique penè obscurati erant) excepi, & nisi tunc excepissem, inscriptio eorum penitùs deperiisset; quoniam paulò post marmora illa propter magnitudinem, & pulchritudinem eorum in magnos usus operum fabrilium conversa sunt. Hactenus Maffæus Veggius.

15. Cœmeterium Vaticanum, sive Fontem Sancti Petri designat; post Templum enim Probi (loquor cum eodem Veggio lib.4.) erat altum quoddam, & vetustum Christianorum Cœmeterium colli ipsi, quem videmus conjunctum cum Oratorio utique semiruto superposito, subtus autem postquam dirutum fuit, repertus est insignis locus sepulturæ Gentilium causa fabricatus, continens etiam urnulas more eorum cineribus plenas. Sed quod ad Cœmeterium Christianorum pertinet, reperti sunt in eo plurimi nobiles marmorei tumuli, inter quos unus dicatus Leoni Papæ &c. Hæc omnia se vidisse affirmat Veggius missus à Nicolao V. *cupiente quid id esset certiùs ab eo intelligere*. Circa quod Cœmeterium (licèt difficillimum, & penè impossibile sit unjuscujusque Cœmeterii originem assequi) nihilominus haud temere de hoc Vaticano affirmari certò potest sub Nerone initia illud sumpsisse circa annum à Christo nato sexagesimumsextum. Sæviente igitur illo in Christi asseclas, præsertim in campo Vaticano. Sanctissimi illi Religionis Christianæ sectatores secretam quandam propinqui montis partem elegerunt, in qua sacrum Cœmeterium aperiendum curarunt, ut ibi occisorum pro Christo corpora humarentur. Immò ad eundem locum cum Christifidelibus tunc viventibus ipsi Apostolorum Principes, Petrum præcipuè ad sacra obeunda sæpiùs convenisse, non à ratione absonum esse putant Scriptores Ecclesiastici præcipuè Arringus, qui lib.2. cap. 4. num.4. pro sua sententia Sancti Martialis acta ab Aurelio Lemovicensi Episcopo conscripta allegat. Hoc itaque Cœmeterio à Petro Apostolorum Principe nobilitato Anacletus exornavit, ampliavitque, ut ibi Petri Successores, teste Divo Damaso, post mortem deponerentur.

16. Oratorium antiquum, sine nomine.

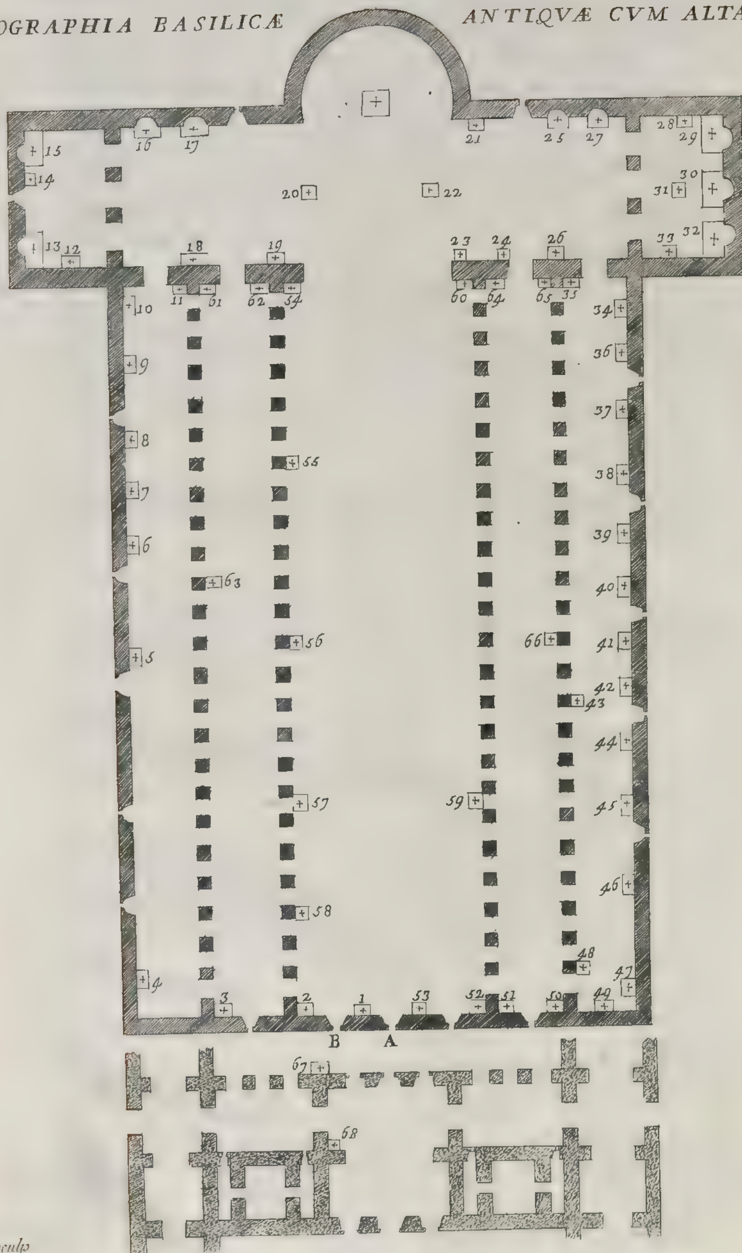
17. & 18. Duo Templa, quorum nomina ignorantur, Illustrissimus tamen Ciampinus cap.4. litt. T. & V. arbitratur illa fuisse duo Monasteria nempè Sancti Sosii, & Sancti Apollinaris, quæ à Symmacho extructa Panvinius narrat; at quo in loco ea fuerint incertum est.

19. Antiquissimum ædificium Sancti Ambrosii denominatum.

20. Antiquum Oratorium, cujus memoria perierat.

21. Templum Sancto Vincentio dicatum, in tres naves divisum. Vocabatur olim Monasterium in Hierusalem; sed Sancti Vincentii sub Alexandro II. vocitatum

TABVLA 8.

A. [illegible] del et sculp

tatum ait Grimaldus à Martinello citatus. Anno deindè 1516. novi Templi causa detectum est, in quo decem & octo erant columnæ integræ marmoris glareati 20. ferè palmorum. Plura de hoc Templo scribit Severanus de Septem Ecclesiis.

22. Oratorium Sancti Gregorii de Palatio appellatum, ad quod Corpus ejusdem translatum fuit.

Erat prætereà propè scalas Basilicæ Ecclesia Sancti Apollinaris ab Honorio I. ædificata. De ea Canonicus Romanus. Hic fecit Ecclesiam in honorem Sancti Apollinaris Martyris in Urbe Romà in porticu Beati Petri Apostoli, quæ appellatur Palmata. Hic fecit constitutum in Ecclesia, & decrevit, ut omni Sabbato exeat Letania ab Ecclesia Sancti Apollinaris ad Sanctum Petrum, nisi festum interveniat &c. Illi suberant Circi Neroniani parietes indicati in nostra Tabula Ichnographica 6. Onuphrius Panvinius lib.3. cap.20. putat talem Ecclesiam à Symmacho fundatam, prout affirmat Anastasius. Severanus pag.47. ponit in latere opposito propè Templum Divi Ambrosii.

Hæc sunt sacra ædificia propè Basilicam diversis temporibus ædificata; quamobrem, ut aditus ad ipsa pateret, in muris, totam Basilicæ aream comprehendentibus, undecim januæ fuerunt apertæ, ut in eadem nostra Tabula apparet. Nec ab unico Religionis voto, seu pietate, vel commodo, sed ad ipsammet Basilicam firmiùs stabiliendam.

Leo Albertus affirmat ab ædibus illis, quæ Basilicæ, sub colle adjacebant, ipsum collem fulciri, ne suo pondere semper ingravescente, Templum opprimeretur, & aquis impedimento fuisse, ne rapido incursu in eandem impetum facerent, sed aliò præterfluerent, saxeo repagulo objecto, sicuti cæteræ lateri meridiem spectanti adnexæ; suis arcuatis substructionibus collis declivitatem, cui Basilica imminebat, ne corrueret, sustentabant. Lib. 1. de Archit. c.8. num. 18.

CAPUT VIII.

De Sacris Altaribus Basilicæ.

HIs breviter indicatis Tabulam iterùm Ichnographicam 8. ejusdem Basilicæ perlustremus, ut in ipsa sacras Ædiculas, seu Altaria temporis decursu in Dei honorem, & Sanctorum cultum excitata recognoscamus. Fig.8.

Fateor me non levem expertum esse laborem in eorum catalogo conficiendo. Quamplurimi enim Auctores illa recensentes ordinem valdè diversum servant, nec apud omnes idem eorum numerus reperitur. Petrus Mallius, qui scripsit anno 1160. in sua Historia ad Alexandrum III. Pontificem Maximum, loquens de Sanctis, qui in Beati Petri Basilica requiescunt, vigintiseptem tantùm numeravit. Maffæus autem Veggius Caonicus Sancti Petri, qui floruit tempore Eugenii IV. & obiit anno 1459. in suo opere MS. de rebus antiquis memorabilibus Basilicæ Sancti Petri, quod in Archivo ejusdem Basilicæ custoditur, in lib.4. describens Altaria, vigintiocto recenset. Onuphrius Panvinius, qui vixit anno 1558. pag.41. De Septem Urbis Ecclesiis, præter Altare majus Sancti Petri in antiqua Basilica viginti alia Altaria (inquit) partim Sacellis, vel Oratoriis inclusa, partim sine Ædiculis ipsis fuere, quorum brevem epilogum addit, sed hunc sine ullo ordine fuisse affirmat Pompeus Ugonius. Eundem Alpharanus in lib. De antiquitate, & præstantia Basilicæ Vaticanæ modestè refellit, excusatque Scriptorem alioquin eruditissimum his verbis [Onuphrius Panvinius Ordinis Heremitarum, „ in libro, quem scripsit De Antiquitatibus Basilicæ Vaticanæ valdè quidem præ „ cæteris hujusmodi Scriptoribus laudandus, & extollendus, quamvis omnia „ benè interpretatus fuerit, tamen situs aliquorum Sacellorum, Altarium, & „ nonnullorum locorum non benè intellexit. Nam sub organo Corpus Sanctæ Petronillæ Virginis translatum fuisse scripsit, & Altaria Sanctorum Philippi, & Jacobi, Simonis, & Judæ, Abundii hujus Basilicæ Mansionarii, & portam, quæ mittebat ad Ecclesiam Sancti Vincentii alibi fuisse docet, quod quidem non est

ita. Corpora SS. Processi, & Martiniani Martyrum; sub organum, Corpus verò Sanctæ Petronillæ in Altare Sanctiss. Crucifixi, & Lancea, qua Christi latus perforatum fuit, ad Cyborium Vultus Sancti translata fuere, ità, & de aliis, quidem ei parcendum est, nàm de hujusmodi locorum spatiis, & translationibus non habuit antiquiorem, quem consulere posset, sicut ego Jacobum Herculanum Canonicum, & Altaristam ejusdem Basilicæ antiquissimum, qui hujusmodi rerum, & actionum doctissimus erat. Hæc de Panvinio Alpharanus.

Apud Illustriss. Ciampinum pag. 63.

Ugonius item, qui scripsit sub Sixto V. circa annum 1588. ea tantùm recensuit, quæ in Templi veteris parte, vel inibi primùm erecta, vel ex alia jàm diruta illùc translata sexdecim numerabantur. Joannes Severanus in lib. De Septem Urbis Ecclesiis impresso anno 1630. pag. 70. & seq. vigintiquinque partim Oratoria, partim Altaria descripsit. Tyberius verò Alpharanus, quem nuper citavimus de Panvinio loquentes, antequam tota Basilicæ veteris moles penitùs solo æquaretur, ut Sixtus V. meditabatur, ejus delineationem aggressus peraccuratè absolvit, eidem adjectis cum exterioribus interioribus Sacellis, quæ Summorum Pontificum, aliorumque Virorum pietas excitaverat. Servatur ipsa delineatio in Archivo Basilicæ, & in Vaticana itidem Bibliotheca ejus auctographum duobus magnis foliis compactum, in quo Altaria omnia recenset numero sexagintanovem, quæ tamen diversis temporibus in eadem Basilica extiterunt. Porrò ille plenam Templi notitiam, ut ipsemet asseruit, à Jacobo Herculano Canonico habuit *ejusmodi rerum doctissimo*. Nos eumdem sequuti ea breviter indicamus in Tabula simili Ichnographica, singulis eo in loco collocatis, in quo fuisse, tùm ex Alpharani, tùm ex aliorum relationibus rationabili conjectura deprehendi potuit. Cæterùm non id mihi præsumo, quod præclaris Scriptoribus tribuendum postulat ratio: quamvis ab eorum methodo longè aberrem, ea ratione ducar, qua faciliori, ac breviori via partes omnes Basilicæ perlustrans, minùs gravetur oculus, inordinatè discurrendo, & numerorum evitetur confusio, quibus singula indicantur. Quamobrem Altaria tantùm, seu sacra Sacella hìc exponam, relictis consultò Sepulchris, ab Alpharano, cæterisque Scriptoribus enumeratis. An ex hac scribendi ratione utilitatem aliquam, seu claritatem Lectori attulerim, Lector ipse diudicabit.

Ingrediamur igitur Templi januam A, quæ olim appellabatur mediana, oculos dirigendo ad Apsidem sub signo ✠ indicabitur Altare majus Divi Petri sub quo ejusdem Confessio, de qua alibi fusiùs tractandum erit. Ad sinistram flectendo, Altaria propè parietes collocata numeremus. Sub numero.

1. Sese offert Altare, quod dicebatur Mortuorum, de quo Alpharanus cap.4. Sic appellatum, eò quòd suffragia pro mortuis illic à Deo sæpius flagitabantur. In augustiorem formam fuisse illud erectum à Gregorio XIII. scripsit Illustriss. Ciampinus sub num. 48. & in honorem Sanctorum Philippi, & Jacobi, necnon S.Hieronymi consecratum.

Altare Sancti Bonifacii.

2. Extabat hoc in loco propè portam B.Judicii dictam, Altare Sancti Bonifacii, ut Severanus affirmat, Illustriss. tamen Ciampinus illud posuit prope januam Ravennatem num.47. in angulo mediæ navis, & restitutum fuisse ait, à Bonifacio VIII. & columnis ornatum, dirigente fabricam quodam Viro nomine Arnulpho.

S. Gregorii Magni.

3. Altare, de Pereriis appellatum, ubi sepulchrum Raymundoz Hierosolymitanorum Equitum Magistri.

In Vita Greg.IV.

4. Sancti Gregorii Magni Oratorium à Gregorio IV. erectum, sub quo idem Pontifex ejus Corpus condidit. Hoc Altare argenteis tabulis undique ornatum fuisse ab eodem Pontifice à Bibliothecario accepimus. Idem Sacellum Pius II. reparavit, posuitque in eo Sancti Andreæ Caput. Maffæus autem Veggius addidit eundem Gregorium IV. in eodem Oratorio collocasse Corpora Divorum Sebastiani, & Tyburtii, quibus singulis sua Altaria extruxit.

SS. Sebastiani, & Tyburtii.

SS. Eustachii, & Geoegii.

5. Propè illud extant Sacella antiquissima cum aris: Alterum Sancto Eustachio, Sancto Georgio alterum dicatum, ut colligitur ex vetustissimo Vaticanæ Basilicæ Martyrologio.

6. Deindè Sacellum Annunciationis Beatissimæ Virginis, in quo Beatæ Mar-

Margharitæ imago colebatur. Illustrissimus Ciampinus pag. 68.

7. Proximum huic Oratorium Sancti Blasii excitavit Poncellus de Ursinis Ciamp. pag. 68. B. Mariæ Annunc.

8. Illud sequebatur Divi Nicolai Episcopi, & Confessoris Altare.

9. Altare dicatum Divo Marco Evangelistæ à Marco Barbo Patriarcha S.Blasii. Aquilejensi. Extabat ubi olim fuerat ara Sanctæ Mariæ de Misericordia, refecta S.Nicolai. à Nardo Catino Basilicæ Beneficiato, ubi Paulus II. ejus affinis tumulum posuit. S.Marci.

10. Beatæ Mariæ Sacellum ab Eugenio IV. extructum, à Petro Cardinali Barbo refectum, ut Alpharanus affirmat sub num.58. S.Mariæ.

11. Altare sine nomine.

12. Sacellum Divæ Catherinæ sacrum, dicatum ab Ægydio Laurentio de Gerla, qui cum suis consanguineis ibi quiescebat. Ciampinus num. 21. S. Catherinæ.

13. Dicavit hoc Sacellum Symmachus Sanctis Processo, & Martiniano. Paschalis autem I. illud refecit anno 817. ex Alpharano cap.3. Hujus Iconem exposuit ex Archivo Vaticano in Tabula XVI. sub littera C Illustris. Ciampinus, qui ait cap.4. num. 20. illud à fundamentis fuisse erectum à Paschale, & musivis emblematibus illustatum. Inter multos, qui huic Altari nitorem contulere, fuere Jacobus de Mutis Episcopus Spoletanus, & Gregorii XI. in Urbe Vicarius, Simeon Romanus, Riccardus Oliverius de Angiò Episcopus Portuensis Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis. Huic imminebat organum ab Alexandro VI. factum, & à Musca præstantissimo artifice cælatum, quod hodiè extat propè Cappellam Sancti Gregorii. SS.Processi, & Martiniani.

14. Altari huic Beatæ Mariæ dicato peculiaria beneficia prægnantibus Fœminis præstita de Prægnantibus nomen fecere: erectum fuit à Joanne Gajetano Ursino Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Diacono Cardinali; Deindè restitutum, ac dotatum à Jordano itidem Ursino, ex Severano de sept. Eccl. S.Mariæ de Prægnant.

15. In angulo navis transversæ ad occidentem fuit Sacellum Beatæ Mariæ de Cancellis nuncupatum, ob ænea cancella, quibus illud cinxerat Paulus I. anno 757. ibique Deiparæ Imaginem ex argento libras centum pensantem collocavit. Hæc ænea Septa laicos arcebant, & præcipuè fœminas. Alpharanus MS. cap. 3. Appellabatur etiam Sacellum Sanctæ Mariæ in Orarorio, teste Maffæo Veggio, & Petro Mallio, qui addit Paulum Pontificem *ejus parietes optimo mosibo ex diversis metallis depinxisse*. S.Mariæ de Cancell.

16. Juxtà illud erat Oratorium Sancti Adriani Papæ I. cujus epitaphium refert Mallius. Illud Maffæus Veggius suo tempore penitùs evanuisse, ait, „ nec apparere aliud, nisi tantùm affixum lateri Basilicæ insigne quoddam marmor quadratum, cum insculptis ei versibus, qui ostendunt ipsum ibi, curante Carolo Magno, sepultum esse. In ipso autem Altare Sancti Adriani tunc factum fuisse locum egregiè ornatum, ubi collocata fuit Cathedra, supra quam sedere Beatus Petrus dum solemnia ageret, consueverat. S.Adriani.

17. Juxtà Altare majus Sancti Petri erat Oratorium S. Leonis, in quo Paschalis II. recondidit Corpora Sanctorum Leonum II. III. & IV. Hanc relationem sæpè accepisse à suis Majoribus; *præsertim Presbytero Cencio priore*, ait Petrus Mallius; creditur etiam inibi esse Corpus S.Leonis I. S.Leonis.

18. In parte opposita dicto Altari erat Altare Sancto Mauritio Martyri dicatum. Ejus illam singularem fuisse dignitatem, ait Veggius, & Mallius, quòd „ Imperator antequam ad Altare Sancti Petri à Romano Pontifice Coronam Imperii, ac gladium defendendæ Ecclesiæ causa susciperet, ibi primùm ab Episcopo Cardinali benedicebatur, & ungebatur. S.Mauritii.

19. Propè hoc aliud erat Sancto Sylvestro sacrum, in quo fuisse reconditum Bracchium ejus retulit Mallius. S.Silvestri.

20. In medio navis transversæ, ubi erat suggestum pro Evangelio cantando, erectum fuisse Oratorium Sancti Sixti refert Veggius; ibique positum fuisse, post deprædationem Cœmeterii Calixti, ejus B. Martyris Corpus idem ornatum fuisse lapidibus, *& mosibo mirifico* à Paschale I. narrat Mallius. Alpharanus verò cap. 3. affirmat illud à Paschale II. extructum, sed falsò, nàm Bibliothecarius in S.Sixti.

Vita Paſchalis I. ſic ait. *In B.Petri Baſilica antè aditum, qui ducit ad Corpus, in loco ferrato Altare conſtituit, in quo & venerandum Beati Sixti Martyris, atque Pontificis Corpus honeſtiſſimè collocavit. Ubi & deſuper arcum muſivo exornatum decenter inſtruxit.*

21. Duo Altaria (magnæ antiquitatis ait Veggius) ſine ullo prorsùs nomine neglecta, itaut ſemper obſerata nemo ea unquam adiret.

S. Bartholomæi. 22. In media navi antè ſupradicta Altaria extabat aliud Divo Bartholomæo extructum, magnæ olim devotionis.

Alt.de Oſſibus. 23. In hoc loco fuiſſe Altare de Oſſibus Apoſtolorum dictum, refert Alpharanus cap.7. ubi erat lapis porphireticus, ſupra quem ex Majorum traditione habetur diviſa fuiſſe Corpora Sanctorum Petri, & Pauli antequam in Altari majori Baſilicæ collocarentur.

S.Antonii. 24. Propè dictum Altare aliud extabat Sancto Antonio dicatum ab Antoniotto de Pallavicinis Cardinali Epiſcopo Præneſtino.

S.Crucis. 25. In parte adverſa huic Altari propè murum Baſilicæ occidentem verſus erat Oratorium magnum Sanctæ Crucis *magnæ habitum devotioni*, ut Veggius ait, fœminiſque inacceſſum, quod Papa Symmachus eximio cum cultu extruxit, *ejuſque apſidam columnis porphireticis ex optimo moſibo decoraſſe*, addit Mallius, & Bibliothecarius ſcripſit feciſſe *Oratorium Sanctæ Crucis ex argento, Confeſſionem, & Crucem ex auro cum gemmis, ubi incluſit Lignum Sanctiſſimæ Crucis.*

S.Luciæ. 26. Illi opponebatur Sanctæ Luciæ Ara, quàm Beatus Gregorius Papa conſecravit (Veggius, & Mallius). Illam numeravit etiam Ugonius, aitque fuiſſe è ruinis Baſilicæ ereptam, & ad murum collocatam. quem Paulus III. extruxit, ut vetus Baſilica à nova divideretur.

S.Annæ. 27. Numero hoc indicatur Altare ſub invocatione Sanctæ Annæ; de quo Alpharanus cap.3. quod Matthias Paparonius Canonicus reddidit. Ad illud ſtatis diebus S.R.E. Cardinalium Famuli, vulgò Parafrenarii conveniebant, ad ſacras preces recitandas, ejus Iconem exprimi curavit Illuſtriſſimus Ciampinus in Tab. XIX. litt. H.

B. Virgo Mar. 28. Propè illud erat Altare Beatæ Virgini dicatum.

S.Jo. Eang. 29. Juxtà angulum navis extabat Oratorium S.Joanni Evangeliſtæ ſacrum indicatum ab Alpharano num.32. Illud erexit Symmachus, ac mirificè exornavit, & in Confeſſione ejuſdem arcum argenteum poſuiſſe penſ. libras triginta narrat Anaſtaſius.

30. Aliud propinquum Oratorium cum ornamentis ſimilibus extruxit idem

S.Jo.Bapt. Symmachus (ex Anaſtaſio) in honorem S.Jo: Baptiſtæ, quod deindè à duobus Cardinalibus Urſinis fuit reſtitutum.

Fons pro Baptiſmo. 31. Antè illud Oratorium Fons extabat pro ſacro baptiſmate conferendo, à Sancto Damaſo extructus, ad quem ſubterranei meatus per multa milliaria aquam ducebant magna arte, ac impenſa fabricati; ſed de hoc alibi agendum erit.

32. Proximum Oratorio S. Joannis in angulo navis erat Sacellum;

SS. Trium Regum. quod ex tabula trium Regum Magorum nomen ſuum vindicavit, vetuſtate venerabile.

Mortuorum. 32. Ulteriùs progrediendo apparebat Altare pro Mortuis privilegio dotatum.

34. Deſcendenti in navim extremam, quæ Boream reſpiciebat, occurre-

S. Ægydii. bat Altare Sancto Ægydio ſacrum, num.48. ab Alpharano expoſitum. Illud erexit Joannes Tomacellus Bonifacii IX. germanus, qui vixit anno 1400.

35. E regione iſtius extabat Altare ſine nomine.

36. Propè parietem ejuſdem navis juxtà Altare Sancti Ægydii erat Ara Divo

S.Nicolai. Nicolao Epiſcopo, & Confeſs. extructa.

S.Iacobi. 37. Seqnebatur Altare Sancto Jacobo Apoſtolo dicatum, ab Antonio de Calvis S.R.E. Cardin. reſtitutum.

S.Hieronymi. 38. Deindè Sancti Hieronymi, erectum ab Acherontio de Bovenis.

S.Auguſtini. 39. Poſteà Altare Sancti Auguſtini, quod Altaruſium Canonicum reſtauraſſe affirmat Illuſtriſs. Ciampinus.

S.Ambroſii. 40. Huic proximum erat Altare Sancti Ambroſii.

41. Sub

41. Sub hoc numero indicatur Altare S. Martini, à Joanne Gallo S. R. E. Card. Vivarienſi Oſtien. Epiſc. extructum. S. Martini.

42. In eadem linea parum diſtat Altare in honorem Beatæ Agathæ erectum & ab Aegydio de Roffredis reſtitutum. S. Agathæ.

43. Oppoſitum huic erat alterum dictum Sanctæ Luciæ ex antiquiori loco hùc translatum, ut dictum eſt num. 26. S. Luciæ.

44. Altare Sancti Marci, quod translatum hùc fuit ab alio loco, ubi erat, prout innuimus num. 9. S. Marci.

45. Propinqua huic erat Ara Sancti Abundii Baſilicæ Manſionarii, cujus meminit Sanctus Gregorius lib. 3. Dial. cap. 25. S. Abundii.

46. Fuerat hoc in loco aditus ad Eccleſiam Sancti Vincentii, poſteà Sacellum Beatæ Mariæ Virginis ab Innocentio VIII. ædificatum, & ad hunc locum translatum, plenum Sanctorum Reliquiis, quod Alpharanus ſub num. 108. indicavit. B. Mariæ.

47. Ultimum in hac linea fuit Altare Sancto Laurentio, & S. Georgio extructum, dotatumque à Jacobo Gajetano de Stephaneſcis Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinali. SS. Laurentii, & Georgii.

48. Erat Altare coopertum deſuper nobiliſſimo, elaboratiſſimoque tegmine, in area ejuſdem navis propè columnas, ubi ſumma cum veneratione ſervabatur Sanctiſs. Sudarium Chriſti, quod Altare vocabatur Veronica. Deſcribitur à Grimaldo in tractatu MS. de Sanctiſſimo Sudario pag. 31. his verbis (Imminebat Cyborium marmorei, vermiculatique operis, ſeu columnis innixum, quarum ſtriatæ duæ ex lapide rubro maculis ſanguineis inſerto Chienſis inſulæ, quem ignari lapidicinæ ab hujuſmodi lapide, quo Porta Sancta Baſilicæ Vaticanæ eſt ornata, Portam Sanctam vocant, dictum Sacrum Sudarium continens, ſitum erat in ultima laterali nave ſtatim dexterà ingrediendo Baſilicam, verſus Palatium Apoſtolicum, ac in Oratorio Joannis VII. Sum. Pont. qui ſedit anno Domini 705. Hic Beatiſſimus Pontifex hoc Oratorium cum Cyborio, ad continendum Sacroſanctum JESU Chriſti Sudarium, primo ſui Pontificatus anno, qui fuit à natali Domini 705. variis hiſtoriis Salvatoris noſtri, & Beati Petri muſivo opere, necnon marmoreis incruſtationibus, cum pavimento rotis porphireticis rotundis, & ovatis, ac ſerpentinis lapidibus eleganter conſtruxit, ut Anaſtaſius Bibliothecarius in ejus vita, aliique Auctores optimè teſtantur, & anno ſequenti 706. quarta currente indictione, Dei Genitrici Virgini Mariæ dicavit. Vultus Sancti.

„ Hoc Oratorium, antequam Fabri demolirentur, exemplandum diligenter curavi, ne tàm ſingularis memoria periret, non ſine labore, cum hiſtoriæ Beati Petri verſus Palatium Apoſtolicum ob madentem locum offuſcatæ ſatis cernerentur] Id cum hiſtoriis, & Cyborio præfato in fine ejus opuſculi delineatum opponit. Conſpicitur etiam expreſſum in cryptis Vaticanis, juxtà Aram Deiparæ Virginis Prægnantium in ambitu Sacræ Confeſſionis Beati Petri, illudque luculenter deſcribit idem Grimaldus.

49. In parte extrema hujus navis inſigne Oratorium extabat dictum de Præſepe Domini, ædificatum à Joanne VII. anno 705. ex relatione Bibliothecarii. *Hic fecit Oratorium Dei Genitricis intrà Eccleſiam Beati Petri Apoſtoli cujus parietes muſivo depinxit, illicque auri, & argenti quantitatem multam expendit, & venerabilium Patrum dextrà, lævaque vultus erexit.* Columnis vitineis, muſivo, & pario marmore ornatum ait ſæpè laudatus Illuſtriſs. Ciampinus pag. 75. num. 114. S. Mariæ de Præſepe.

50. In pariete autem qui claudit navem dexteram propè medium, videbatur Altare Sancto Antonio Martyri ſacrum.

51. Huic adjacebat aliud Sancti Tridentini Martyris. S. Tridenti.

52. Ara Sancto Venceslao ſacra. S. Venceſlai.

53. In hoc loco numeravit Alpharanus Altare Sancti Antonii Abbatis, ſuffectum alteri vetuſtiori, de quo num. 24. à Nicolao de Aſtallis Baſilicæ Canonico anno 1343. demùm dictum Sanctæ Annæ; poſtquam ejus Immaginem Prafrenarii è veteri Baſilica ad illud tranſtulerunt. S. Antonii Abbas.

54. His Altaribus recognitis medianam, & majorem navim ingrediamur, S. Gabini.
ubi

ubi num.54. indicatur Altare, vel potiùs Oratorium Beatæ Mariæ, in quo (inquit Petrus Mallius) beatæ recordationis Gregorius III. recondidit in honorem Salvatoris, Sanctæque ejus Genitricis reliquias Sanctorum, inter quas, ut à majoribus nostris accepimus, recondidit Corpus S. Gabini Presbyteri, cujus Altare mansit ibi usque ad tempora nostra (videlicet ad annum 1160.) nàm tempore Divi Eugenii Papæ III. quando ejus præcepto ereximus ibi istud Altare duo Altaria ibi erant, Altare videlicet S. Gabini Presbyteri, & Altare Beatæ Mariæ semper Virginis, quod prænominatus Dominus Gregorius III. fecerat, & consecraverat. In quo etiam Oratorio Imaginem Beatæ Mariæ semper Virginis Filium amplexantis posuit. Alpharanus addidit idem Altare fuisse ornatum ab Innocentio VIII. sed ut véritas clariùs elucescat, sciendum est non ab Innocentio VIII. sed à Laurentio Cybo nepote Innocentii VIII. post obitum dicti Pontificis Sacellum hoc fuisse extructum, & dotatum, ut scilicèt in eo sacræ Lanceæ ferrum conservaretur. Totam rei seriem narrat Jacobus Grimaldus in tractatu MS. de sacra Lancea pag. 172. cujus hæc summa est.

„ Acceperat Innocentius VIII. anno Domini 1492. sacrosanctum ferrum „ Lanceæ, qua nostræ salutis Reparatori latus transfixum fuit, à Magno Turcarum Imperatore, illudque die 31. Maii festo Ascensionis Domini solemni pompa pedester detulit à Porta Flaminia ad Basilicam S.Petri, ibique è mœniano eodem sacro Ferro signum crucis super populum produxit, & data populo benedictione, in Ædes Pontificias illud secùm detulit, apud se servaturus, donec Sacellum in eadem Vaticana Basilica cum Cyborio ad id continendum magnifico sumptu ædificaret. Verùm vix elapso mense incidit in gravem morbum. Antequam ad æternam migraret requiem, accito ad se Laurentio Cardinali Beneventano suo ex fratre nepote, Ferrum ipsum in eadem Basilica perpetuò asservandum reliquit, Sacellumque præfatum perficiendum mandavit. Antequam Innocetius VIII. efflaret animam, ut notat liber Diariorum Magistri Cœremoniarum, cujus verba relata sunt à Jacobo Bosio in libro de Cruce. RR. S.R.E. Cardinales devotè è cubiculo Pontificis in Vaticanam Basilicam detulerunt, atque in Cyborio Sanctissimi Vultus Sancti, ut notat etiam Demetrius Guasellus Beneficiatus Sancti Petri libro Instrumentorum ejusdem fol.410. Piam igitur Sanctissimi Innocentii VIII. voluntatem Laurentius Cybo ejus Nepos diligenter executus. Sacellum Dei Genitrici Mariæ Virgini sumptuosè construxit, & privilegiis dotavit anno 1493. Situm erat in loco veteris Basilicæ ubi erat sepulchrum Pauli III. sub Julio II. anno 1507. demolitum. Hoc Sacellum, ut dictum est, à Gregorio III. ædificatum primùm fuerat, ut refert Anastasius. Deindè Innocentius VIII. vel devotione motus Sancti ejusdem Sacelli, vel ob memoriam ipsius Gregorii III. ejus Sacelli fundatoris, statuit illud magnificentiùs instaurandum, in eoque sacrum ferrum Lanceæ pulcherrimo in Cyborio reponendum, quod Cardinalis construxit ipso demortuo. Absolutum illud fuit anno 1495. & picturis, marmoribus, nobilissimoque è pario lapide albo pulcherrimè cælato tegmine, in quo Sacratissima Cuspis asservaretur exornavit. In ara ejus Sacelli, cui supernè Cyborium imminebat, hanc marmore incisam posuit inscriptionem, quæ in demolitione sub Paulo V. Pontifice Maximo veteris Templi servata legitur hodiè muro affixa sub fornice novi pavimenti antè Aram Deiparæ Virginis Prægnantium his verbis:

Genetr. Dei Mariæ à Gregorio III. P. M. antè positum, & dedic. Innocentius VIII. Cybo Genuen. P. M. Laurentio Nep. S. Cæciliæ Præsb. Salvatoris Sanctis. Suæ Majest. Byzantio missum, à Maximo Turcar. ad servand. reliquit Ann. Domini MCD XCV.

In Zophoro Cyborii hæc legebantur.

B. Mariæ Virg. Dei Genit. Innoc. VIII. Cybo Genuen. Pont. Max. Laurentio Card. S. Cæciliæ Benevent. à fundam. renovand. reliquit.

„ Ad tale Cyborium anno Jubilæi 1500. Dom. 2. Januarii sacrum Lanceæ „ ferrum ex Cyborio Vultus Sancti delatum fuit. Ex Diariis Cappellæ Pontificiæ „ Alexandri Papæ VI. in Bibliotheca Vaticana anno 1507. pro fundanda magna „ parastata, ubi posteà fuit Pauli III. sepulchrum, solo æquatum fuit dictum Cyborium

„ borium, & in Tabernaculum Vultus Sancti sacrum Ferrum iterùm delatum est,
„ ut notat Demetrius Guasellus lib. Instrument. pag.410. die 22. mensis Novem-
„ bris apud eumdem Grimaldum pag.162.

55. Post illud fuisse Chorum Cantorum affirmant varii. Et Maffæus Veggius Sancti Petri Canonicus in lib.4. refert; illum fuisse supra Oratorium Beatæ
„ Mariæ, ubi sic ait [Erat quoque in pariete ipsius Oratorii depicta Imago Beatæ
„ Mariæ Filium amplexantis, supra quam est locus factus, in quo, conveniente
„ omnique psallente Clero Romano, reponi mandaverat dextrum armum Beati
„ Petri Protomartyris.

56. Altare Sanctorum Processi, & Martiniani sub Paulo III. ex alio loco translatnm, ubi erat, de quo num.13. diximus. Addendum autem hìc est, cum eo translatum fuisse simulachrum æneum Divi Petri throno insidentis, quod cernimus in nova Basilica cum pede ad Fidelium oscula porrecto. Simulachrum istud ex ære omnium votis antiquissimum esse affirmat Torrigius de sacris Divi Petri trophæis, haud tamen nobis nota ejus origo. Nonnulli apud Ciacconium pag. 82. auctorem faciunt Riccardum Oliverium Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalem, ac Vaticanæ Basilicæ Archipræsbyterum, eò quòd in basi hujusce Principis insignia recognoscunt. Riccardo tamen antiquiorem effigiem hanc Divi Petri judicat Ciacconius ibid. cum apud plerosque ex antiquis Scriptoribus similis statuæ ex ære memoriam invenerit. Fatetur tamen Riccardum illam supra basim collocasse, ideòque in ea propria insignia posuisse. Illam conflatam fuisse ex ære statuæ Jovis Capitolini ex jussu Leonis Magni tradunt Torrigius de Cryptis Vatic. pag. 126. Phœbeus de Identit. Cathedræ pag. 38. ex MS. Arch. Basil. Vatic. additque Turrigius ex eo factam, quòd Sancti Petri auxilio ab Attilæ furiis liberata fuerit Roma. Nec quidquam falsi Numinis, cui olim dicatum Æs tale fuerat, nomen, memoriam officere (notat sapienter Phœbeus) quò minùs Petro Pontifici jam sacrum à Fidelibus vero ritu colatur, Ennodio innuente in lib. Apol. adu. Impug.4. Synodi: *Ecce jam Christo propitio ad novas fornaces simulacra redierunt, ecce jam de obsoleta superstitione usus vester accipit, quod lætetur, dùm de veteri Tonante nova merito vascula præparantur.*

SS. Processi, & Martiniani.

Tom.1.

57. Hoc in loco erat collocatum Altare Sanctorum Simonis, & Judæ. Illud à Pelagio Papa I. incœptum fuisse, quod posteà Joannes III. complevit, accepimus à Petro Mallio. Propè decimamoctavam columnam in parte australi medianæ navis hoc fuisse Alpharanus narrat. In codice MS. Archivi Vaticanæ Basilicæ denominatur Altare Sanctissimi Crucifixi, & ad Crucifixos, à duplici Christi Crucifixi imagine, quarum altera erat in pariete depicta, altera in ligno exculpta. Hanc fuisse translatam ad parietem, Ecclesiam dividentem, Severanus refert De Sept. Eccles. pag.101. Pompejus Ugonius, qui tempore Sixti V. scripsit de sacris Stationibus pag.100. refert tunc temporis extitisse in veteris Ecclesiæ, quæ superfuerat parte, ac in eo jussu Pauli III. Sacrosanctam Eucharistiam asservari. Idem affirmat Vasarus par.3. pag. 370. in vita Perini *del Vago* vulgò dicti; ex quo accepimus. Jussu ejusdem Pauli III. ut erga Sacrosanctam Eucharistiam cultus magis augeretur extructum fuisse Sacellum ab Antonio à Sancto Gallo nuncupato, ex variis veterum ædificiorum fragmentis; in eo insuper collocatum Cyborium à Donato Florentino exculptum (qui Sculptor egregius antonomasticè Donatellus vocabatur.) Perinum etiam coloribus expressisse in fornice sacras Testamenti veteris historias, quæ Divinum Numen sub pane cęlatum significarunt, quibus Dominicam Cœnam addidit Marcellus Venustus Perini discipulus, ut narrat Baleonus pag.20. Hoc autem Sacellum excitatum, & exornatum fuisse, cum annus flueret à Christo Servatore 1540. refert Fanuccius lib.1. cap.24. deindè sodalitatem institutam sub Eucharistiæ titulo, quæ Sacello cultum procuraret. Paulus deindè V. quòd Vaticanæ frontis ædificationem impediret, illud diruit anno 1607. aliam Sodalitati ædem attribuens Divæ Catharinæ sacram in via, quæ dicitur ab Italis *Borgo nuovo*. Ejusdem ornamenta in demolitione partim ad Cardinalem Farnesinm, partim ad Cardinalem Burghesium ex Vaticanæ Basilicæ Capituli concessione devenisse affirmat Illustriss. Ciampinus de sac. ædific. cap.4. num.44.

SS. Simonis, & Judę.

Vas. pag.2. 235.

De Operibus Piis Romæ.

58. Sequebatur Concha marmorea propè columnam collocata, sicuti pariter-

S. Mariæ de Concha.

ter in parte adversa alia similis Concha, quæ lustrales Undas continebat, ut ea pervetusto Ecclesiæ more Fideles ingredientes aspergerentur, ut docet Cardinalis Baronius ad annum 57. num. 109. In dextera autem columna supra Concham erat Deiparæ Imago, cui Gregorius XIII. Altare erexit.

SS. Philippi, & Jacobi. 59. Post Concham supradictam, quæ in parte sinistra ad meridiem collocabatur, in parte Boreali aliud Altare fuit Sanctis Philippo, & Jacobo Apostolis dicatum; à quo autem fuerit erectum apud nullum Auctorem inveni, de eo agit Innocentius III. in epistola Octaviano Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali Ostiensi, & Panvinius de antiquitate Basilicæ Sancti Petri lib.3. cap.3.

S. Pastoris. 60. Ultimum in hac navi mediana propè Arcum, qui dicebatur triumphalis erat illud Altare perantiquum Sancti Pastoris, Alpharanus cap.4. Juxtà hoc erat organum, quod Calistus III. fecerat sustentatum senis columnis prophireticis, nunc verò in Sacello Sancti Gregorii servatum. Illud expressit Illustriss. Ciampinus in Tab. 16. litt. A

61. E navi media proximam ingrediamur quæ meridiem respicit num.61. indicabatur Altare, sed sine nomine, & cultu.

S. Martialis 62. Ex adverso aliud apparet sub num.62. Sancti Martialis dictum, quod antiquum fuisse, & magna veneratione habitum affirmat Veggius, idem à Neapoleone de filiis Ursi Cardinalis semèl restauratum, Ursina de Ursinis iterùm reparavit.

SS. Crucifixi. 63. Altare Sanctissimi Crucifixi, ubi stabat Corpus Sanctæ Petronillæ.

SS. Laurentii, & Georgii. 64. Ab hac navi aliam similem in parte Boreali percurramus, ut ibi alia tria Altaria numeremus. Primum est sub num. 64. dicatum Sanctis Laurentio, & Georgio, à Jacobo Cajetano de Stephanescis S. R. E. Cardinali, dotatum verò à Lello de Miglis.

65. Huic opponebatur aliud Altare valdè antiquum, sine nomine.

B. Mariæ. 66. Ultimum denique sub invocatione Beatæ Mariæ erectum fuerat. Illud sub numero 90. Alpharanus indicavit, Veggius tamen nullam de eo mentionem fecit.

67. Duæ aliæ Ædiculæ supersunt indicandæ, quæ in porticu collocatæ fuerunt. Prima in ejusdem Porticus ichnographia notatur num. 67. eratque parvula, continens multas Sanctorum Reliquias.

S. Mariæ in Turri. 68. Secunda verò num. 68. vocabaturque S.Maria in Turri, seu ad Turres, ubi electus Imperator in Cœtum Canonicorum Basilicæ adscribebatur. De hoc Sacello scripsit Floravantus Martinellus in tractatu de origine Imaginis Beatæ Mariæ Monasterii Sanctorum Sixti, & Dominici Observatione prima.

Hæc sunt Altaria omnia, quæ in veteri Divi Petri Basilica extitisse ex Scriptoribus variis colligere potui accurata perquisitione, qua eorum scripta non semèl examinavi, ne ob inordinatam aliquorum collocationem confusè scriberem, & veridici Scriptoris partes non adimplerem. Illa tamen eodem tempore simul extitisse haud quidem credendum est, sed diverso. Cum enim post fundatam à Constantino Imperatore Basilicam varii Pontifices, ac S. Romanæ Ecclesiæ Purpurati, Proceresque alii ea omnia excitarint, vario temporum decursu fuere consecrata, & vario ætatum intervallo vel diruta, vel refecta, nomen mutarunt, ac situm.

Operæ hìc pretium esset, singula non tantùm calamo describere, sed ob oculos ponere affabre scalpro delineata; sed cum longa annorum serie temporis edacitate consumpta omninò fuerint, impossibile, prorsus est. Præter Sacella hactenus numerata, quamplurima extiterunt Sepulchra, in quibus Summi Pontifices, Ecclesiæ aliquot Purpurati, Proceresque Viri fuerunt conditi. Quadraginta indicavit in sua Tabula Ichnographica Alpharanus, ex quo cæteri Scriptores, inter quos Paulus Aringus in sua Roma subterranea, qui lib. 2. cap. 8. egit de Summis Potificibus in Vaticano quiescentibus, cap. 9. de Imperatoribus, ac Regibus, cap. 10. de Viris illustribus ibidem existentibus, exponitque affabre delineatos triginta sarcophagos, & sepulchrales inscriptiones quamplurimas, nec ommittendum hìc est, quod Torrigius in MS. refert: idest jussu Pii II. omnium Pontificum monumenta quæ dissipata per Basilicam extabant, ordinatim in girum disposita

fuisse

fuisse totamque ipsius per Basilicæ aream repurgatam. Ea consulto ommisi de sola Templi fabrica tractaturus.

CAPUT IX.

De Apside, Picturis, & Tecto.

REordiamur à Basilicæ Apside, quam Tribunam majorem dixerunt aliqui. Illa emycicli formam præseferens ad centum palmos assurgebat ex Severani, & Ferrantis Caroli relatione, ut innuimus. Ejus autem latitudo, & longitudo ignoratur, cum varia referatur ab Auctoribus, ut superiùs observatum est in singulorum Tabulis ad calculum revocatis. At fornicem illi impositum fuisse picturis è musivo exornatum certissimum. Asservatur ejus exemplum in ejusdem Basilicæ Archivo coloribus delineatum, antequam à Sixto V. musivum illud dirueretur. Idem in suis paginis fidelissimè expressum perhibuit Illustriss. Ciampinus Tab. 13. ejusque luculentam pariter, & eruditam explicationem à pag. 42. usque ad 47. apposuit, addiditque Instrumentum Quintiliani Gargarii Notarii Capitolini, qui rogatus collationem cum originali fecit, eique perfectè illud respondere fassus est juramento.

Apsidem hanc à Constantino primùm extructam, atque opere vermiculato exornatam temporis diuturnitate collabentem Severinus Summus Pontifex anno 639. referente Anastasio *renovavit ex musivo, quod dirutum erat*. Innocentius deindè III. non VIII. ut affirmat Franciscus Maria Vailardus circa annum 1200. simile opus musivum restauravit, quod indicabant subjecti versus à Panvinio De Sept. Urb. Eccl. excepti. Baron.to.8. Anal.

Innocentius III. PP.
Summa Petri Sedes, hæc est Sacra Principis Aedes,
Mater cunctarum, & decor, & decus Ecclesiarum.
Devotus Christo, qui Templo servit in isto,
Flores virtutis capiet, fructusque salutis.

Idem postmodum Benedictum XI. dictum XII. circa annnum 1340. in pristinam formam redegisse narrat Torrigius pag. 62. Jotto celebri Pictore, Florentiâ ad tale opus conficiendum evocato, postquam hìc Summus Pontifex vidit circulum in carta rubeum, unico ductu, sine ope circini, ab ipso perfectissimè delineatum, ex quo eximiæ artis, qua Jottus pollebat, argumentum desumpsit, ut Vasarus refert par.1. pag.41. In qua notandum est errorem irrepsisse, fortasè ex Typographi incuria, nàm loco Benedicti XII. scriptus est Benedictus IX. sed quamvis ejusdem jussu in Apsidis pariete quinque Christi Domini historias depinxerit, sicuti etiam Tabulam pro Templi Sacrario, ut ipsemet Vasarus ibidem enarrat, nullam prorsùs operam in fornice posuit.

Ea demùm Apsis jussu Sixti V. anno 1587. diruta omninò fuit, & lateres reperti fuere quamplurimi octangulares, in quibus legebatur *Constantinus Augustus D.N.* de quibus Baronius Annal. to. 3. ad annum 324.

In medio Ara Princeps crecta erat, quæ tantæ semper venerationis fuit, ut nullus unquam Pontificum illam removere ausus sit; sed de ea fusè dicendum erit, cum Urbani VIII. ornamenta referemus, indicata ab ejus Numismate, in quo hæc brevis inscriptio legitur; *Sacra Divi Petri Confessio exornata*. Alphar.c.1.

Propè Apsidis parietem locus erat pro Solio Pontificio; erantque Sedes Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, in girum hinc indè collocatæ. Gradus porphyretici descensum præbebant in transversam navim, erantque ii, qui in nova nunc extant Basilica sub Apside, ubi Cathedram Divi Petri Alexander VII. collocavit.

In ea navi transversa, præter Sacella superiùs enarrata, erat sugestum mar-

moreum pro Evangelio decantando. Illud indicatur in nostra tabula ichnographica num. 20. erat etiam Candelabrum eximium pro Cereo paschali, & num. 22. extabat etiam Fons pro Baptismo, de quo fusiùs tractandum est, cum agemus de Sacello in novâ Basilicâ à Paulo V. ædificata.

In transversæ navis parte ad caput mediæ imminebat Arcus, qui olim dicebatur Triumphalis, de quo vide Illustriss. Ciampinum de Vet. Moniment. cap. 22. utramque parastatam sub Arcu olim conjungebat immodicæ crassitiei trabs quædam, supra quam Crux magna extabat, cum clavibus, ferreis annulis compactis, ait Alpharanus, hinc indè pendentibus, quibus noctu feria quinta majoris hebdomadæ lampades aptabantur. Eas expressit idem Illustriss. Ciampinus De Sacris Ædificiis Tab. XV. litt. B. ex eâdem etiam trabe certis anni diebus pendebat Culcitra, sanguine Martyrum aspersa, quorum Corpora velabat cum ad Cœmeteria deferrentur.

Cap. 3.

Ciacc. in vita.

Sub tali Arcu constitutis, ac totum Basilicæ ambitum oculis percurrentibus Picturæ sese offerebant, quas fieri mandavit Formosus Summ. Pont. qui floruit anno 890. Ab illis salutatum cadaver ejusdem Summ. Pontificis, cum ad sepulchrum deferretur, referunt inter multos Vincentius Historicus lib. 22. cap. 8. Sigebertus, Pandulphus Ostiarius in vita, Majolus centur. 10. cap. 2. Platina, & Baronius anno 897. in Stephano Papa his verbis: „ Quantæ autem auctoritatis, quantæque „ fuerit Religionis Papa Formosus hinc colligere possumus, quoniam dùm ad „ Beati Petri Apostolorum Principis Ecclesiam deportatur, Sanctorum quoque „ imagines hunc in loculo positum venerabiliter salutarunt. Hoc à Religiosissi„ mis Romanæ Urbis Viris persæpè se audisse, ait Luitprandus lib. 1. cap. 8. Non tamen dixerim Formosum primùm decorasse picturis Basilicæ parietes; Anastasius enim in vita Gregorii IV. qui vixit anno 827. sic ait: *Hæc denique postquam omnia, Deo favente, à sæpè dicto Pontifice decenter expleta sunt, ea quæ in Ecclesia Beati Petri Apostoli foris muros longo jam senio cassata videbantur, ad pristinum statum cultumque perduxit.* Ubi notandum est falsò dici ab Ugonio pag. 96. Picturas, quæ suo tempore videbantur in muris Basilicæ, anno scilicèt 1588. quo scripsit, Formosi jussu factas olim fuisse. Quadringentis enim circiter annis post Formosum elapsis anno 1277. Nicolaus III. ad Petri Sedem evectus, ejus Basilicam temporis injuria deformem, & inclinatam renovavit, & picturâ Romanorum Pontificum in zophoris exornavit, quam in Basilica Sancti Pauli præstitisse narrat Ciacconius pag. 217. additque Veggius illum *Basilicam totam renovasse cum depictis etiam supra columnas omnium Summorum Pontificum imaginibus.* Anno deindè 1303. Benedictus XI. dictus XII. quem Jotti in pingendo peritia mirùm in modum delectabat, post sexcentos Nummos aureos illi donatos in præmium picturæ in apside Templi expressæ: eundem jussit omnes Basilicæ parietes picturis exornare, quæ in parte Boream respiciente veteris Testamenti sacras historias referrent, in oppositâ vero Novi, ut in vita Jotti narrat Vasarus, qui etiam affirmat Gaddum Gaddi pictorem Florentinum, ea ætate celebrem, musivo opere alias expressisse circa annum 1310. sub Clemente, hujus nominis Pontifice V. sicuti etiam pictor Jotti discipulus à Clemente VI. circa annum 1346. Romam accersitus. Et deindè Petrus Cavallinus Romanus etiam Jotti discipulus pietate celebris anno 2364. jussu præfectorum Fabricæ depinxit quatuor Evangelistas cum imaginibus Divorum Petri & Pauli, aliorumque in navi morantium in interna Basilicæ facie, & quidem prægrandi forma, quam nullus anteà unquam viderat. Dies suos clausisse hìc dicitur post octoginta annorum curriculum; in Basilica divi Pauli sepulchrum obtinuit, hac posita inscriptione;

Parc. 1. pag. 29.

Turrig. MS cap. 6.

Apud Turrigium in crypt. pag. 153.

Quantum Romanæ Petrus decus attulit Urbi
Picturę, tantum dat decus ipse Polo.

Illas omnes indicavit Tab. X. & XI. De sacris Ædificiis Illustriss. Ciampinus, & coloribus expressas habet codex in Archivo Vaticani Templi servatus.

His picturis decorati parietes Laqueare sustinebant trabibus, ac tigillis affabre compactum, & lateritiis imbricibus sub Constantino coopertum. Illis Cæli inclementia, ac temporis edacitate perfractis, novos fuisse impositos sæculo quinto à Theodorico Gotorum Rege tradunt Historici, quorum aliquos superfuisse suo tem-

tempore narrat Alpharanus, quatuor digitos crassos illos fuisse affirmat Torrigius. His notis obsignatos *Regnante Theodorico Domino nostro. Felix Roma. Bono Romæ*, juxtà antiquum morem tegulas obsignandi, de quo agit Illustrifs. Ciampinus cap. 9. De sacris Ædificiis, & Octavius Falconerius æquè nobilis, ac eruditus Vir, exponens in Epistola ad Carolum Dati Laterculi fragmentum cum antiqua inscriptione inventum anno 1661. quando porticus Templi Pantheonis ab Alexand. VII. restaurabatur. Extat hæc Epistola addita volumini, quod edidit Famianus Nardinus De Roma Vetere anno 1665. Jacobus etiam Grimaldus in tractatu de Sanctissimo Sudario MS. pag. 91. scribens de hoc tecto hæc retulit; „ Dum vetus Basilica Almi Principis Apostolorum anno 1606. „ dissolveretur, ejus tecta visendi gratia conscendi. Majoris navis totum „ æneum erat; lateralium partim æneis, partim figulinis tegulis tecta operie- „ bantur. Supra navem Sanctissimi Sudarii, & S. Andreæ erant aliquæ tegulæ „ magnæ figulinæ cum nomine Theodorici Gotorum Regis. Duas ex his ser- „ vandas curavi in Archivo ejus sacri Templi, & servantur hactenùs, quarum „ exemplum infrà subiicitur. Estque illud in nostra Tabula expressum sub lit- „ teris C. & B. Cap. 1.

Hoc laqueare temporis decursu paulatim carie consumptum, & pluribus in partibus fatiscens Romani Pontifices refecere. Anno 602. Divum Gregorium trabes illi procurasse, ipsius Epistolis 24. 25. 26. & 27. lib. 10. indicatur, Baro- „ nio sic scribente: Inter multiplicium negotiorum labores, & afflictiones, qui- „ bus jugiter tenebatur, curam suscepit hoc anno Gregorius Basilicæ Petri, ut col- „ labentia ejus tecta instauraret, cujus rei gratia Sabino Subdiacono injunxit, „ ut prægrandes trabes incidendas curaret, atque ad Mare deferendas, quo na- „ vigio Romam perduci possent; scripsit de his pariter, & ad Arogem Ducem, „ extant ad eos datæ Epistolæ, sed vitiatum scias codicem ubi perperam legitur „ de *Partibus Brittanorum* esse mittendas. Quommodò enim tàm longè petendæ „ trabes fuere, cum propinquiores essent in diversis Italiæ oris sylvæ ceduæ ea- „ rundem trabium fertiles? sed si qua in Provincia Sabinus degeret, & negotia „ Ecclesiæ ageret, intelligemus, planè sciemus non ex Britannia, esse petitas „ trabes, sed è Brutina Provincia. Etenim ex diversis Epistolis ad eundem Sa- „ binum Subdiaconum superiùs datis lib. 2. Epist. 48. in quibus de Rhegitanæ „ Ecclesiæ negotiis agitur, apparet ipsum curasse Sedis Apostolicæ negotia in Bru- „ tinorum Provincia, ubi Rhegium est; sicque quòd in litteris Gregorii dicitur „ de Partibus Brittanorum esse petendas trabes, restituendum est, ut dicere ve- „ lit de Partibus Brutiorum, quæ Provincia hodiè Calabria dicitur. Confir- „ mat hæc omnia auctoritas Anastasii, qui in Gregorio II. testatur, trabes „ pro Basilica Sancti Pauli è Calabria esse petitas, ubi ait: Hic maximam partem „ Basilicæ Beati Pauli Apostoli, quæ ceciderat, allatis de Calabria trabibus cooperuit.

Circa annum 630. *Honorio I. præsidente* (ait Anastasius) *lævatæ sunt trabes in Ecclesia Beati Petri Apostoli, numero sexdecim*, quas putò ablatas, ut novas, ac validiores collocaret ad tecti pondus immanè sustinendum, referente eodem Anastasio, & Canonico Romano illum cooperuisse *tectum totum ex tabulis æreis, quas lævavit* (verba sunt Anastasii) *de Templo, quod appellatur Romuli ex consensu piissimi Heraclei Imperatoris*. Non tamen totum cooperuisse tradit Illustrifs. Ciampinus, ubi scribit: *Medianæ navis, & transversæ crucis laquearium magnis æneis tegulis sesquipedalibus ex ære Corinthio deaurata coopertum mirificabatur*. Aliarum verò navium minorum tectum lateritiis imbricibus prætectum erat. Ab eodem Anastasio memoriæ proditum est. Hadrianum I. Ecclesiam Beatorum Principum Petri, & Pauli renovasse, in qua & mutasse trabes majores numero quindecim, regnabat Hadrianus anno 780. De sacris ædif. cap. 4.

Anno autem 800. Leo III. eadem Vaticana tecta restituit, ut refert Jacobus Grimaldus, quæ posteà *Benedictus III. anno circiter* 855. *abiegnis trabibus renovavit*. Scribente Anastasio *Benedictus III. sarta tecta Ecclesiæ Beati Apostoli nutritoris sui, idest navem majorem, & aliam navem, quæ super corpus ejus est, magnis trabibus impositis numero septem, procacique artificio elevatis lucifluè reno-*

renovavit. Post Benedictum III. non defuere Pontifices, quorum cura plures tecti partes jam collabentes renovatæ fuerunt. Annis præcipuè 1135. sub Innocentio II. anno 1160. sub Alexandro III. anno 1195. sub Cœlestino III. anno 1200. sub Innocentio III. Quorum omnium nomina inscripta in tegulis visa fuisse sub Paulo V. veterem Basilicam destruente, affirmat Severanus.

Pag. 127.

Benedictum posteà XII. anno 1341. in Romana Sede collocatum, eadem iterùm restituisse memoriæ proditum est in sacris Cryptis Vaticanis, ubi supra ejus effigiem, quæ olim erat in facie interiori supra Altare Mortuorum, hæc verba leguntur: *Benedictus Papa XII. qui tecta veteris Basilicæ restituit*. Magnis trabibus advectis de Calabriâ, & aliundè. Constabat etiam ex inscriptione, quæ legebatur in parastate in tabula mormorea: *Benedictus Papa XII. Tholosanus fecit fieri de novo tecta hujus Basilicæ anno ab Incarnatione Domini MCCCXLI. Magister Paulus de senis me fecit.*

Apud Ciaccon. pag. 462.

Lectori non injucundam fore puto enarrationem, quam in sua historia universali MS. anno circiter 1339. texuit Rutilius Alberinus Romanus, & ex patrio idiomate repurgatam politiorem reddidit Annibal Scardova Bononiensis. Extat hæc Historia MS. apud Illustriss. Ciampinum To. VIII. pag. 130. habita ex Bibliotheca Congregationis Sancti Mauri Romæ ejusque meminit Torrigius in Cryptis Vaticanis pag. 128.

Fù creato (inquit prædictus Alberinus) Benedetto XII. che poi fece rinovare tutto il tetto di San Pietro di una bella opera nobile, e pulita, che costò ottantamila fiorini d'oro ed il Capo-Mastro di tal'opera ebbe nome Mastro Ballo de Colonna eccellentissimo Falegname, il quale fù di tanta eccellenza, che prima cominciasse quel lavoro, seppe dire per l'appunto il giorno, l'hora, e'l punto, nel quale quel tetto fù finito; e per il suo gran sapere posava li travi vecchi, e tirava in alto li nuovi più prestamente, che se fosse stato un cielo. Un'huomo stava à cavallo da un capo, ed un'altro dall'altro. Io non vorrei essere stato per bene assai uno di quelli. Quando il tetto vecchio si dismetteva fù trovato uno smisurato trave, e di mirabil grossezza. Io lo viddi, che dieci piedi era grosso, e tutto fasciato di funi per la molta sua antichità, e per la sua grande grossezza era tanto durato. Questo trave era di arbore, come gli altri; e vi fù trovato scritto con lettere incavate in questo senso: Questo è uno di quelli travi, i quali pose in questo tetto il buon Constantino, e vi erano scritte queste trè lettere CON. Era antico quanto che l'Alleluja. Questo trave dunque essendo stato levato, dentro di quello vi furono trovate caverne e canali fattivi dall'antichità, ed anche dagli animali, che l'avevano rosicato, e dentro vi avevano fatte le loro abitazioni, poiche vi furono trovati dentro Sorci smisuratissimi con nidate, e vi furono fin trovate delle Martore, e Volpi con i nidi, chi lo vidde non lo poteva credere. Questo nobil trave fù spezzato, e di esso furono fatte tavole necessarie per la nuova opera e molti Gentilhuomini di Roma n'hebbero tavole da magnarvi sopra. Una maraviglia voglio raccontare, che successe in far questo Tetto: Furono radunati tutti i savii Maestri, i quali avere si potero dentro Roma, e fuori ancora, fra' quali fù uno delli buoni del Mondo, il quale ebbe nome Nicola degli Angeletti da Vetralla, questo stava sopra un'architrave à lavorare, ed il trave era confitto sù alto nel muro, con una scure in mano lavorava questo Maestro, e bisognava, che stesse in piedi; e perche lo trave non stava forse eguale; anzi stava pendente, ed il peso era grande, lo trave suinchiò fuori, e nello sfuggire si rivoltò, di modo che nel rivoltarsi poco mancò, che il Mastro non cadesse à terra, e di tant'alto facesse un salto, pure rimase in piedi; ma ebbe ben gran paura di non cascare con l'istesso trave; e questa sua paura non la potè nascondere, che subitamente mezza la barba gli diventò canuta: perilchè spesse volte usò poi farsela radere; e spesse volte diceva, che quella canutezza fù per quella paura, che ebbe di venir giù co'l trave, che gli si rivoltò sotto.

Martinus posteà V. anno 1420. cum ad exornandam patriam, Basilicasque Romanas ab hostibus quietus animum adiecisset, idem tectum pluribus in partibus fatiscens stabilivit, quo in opere quinquaginta mille florenos insumpsisse

pſiſſe narrat in ſuis Annalibus Albertus Argentinenſis.

A Nicolao etiam V. circa anno 1450. quamplurimas tegulas additas fuiſſe indicat una ex illis gentilitio ejus ſtemmate inſignita, quam Eques Carolus Fontana expreſſit in pag. 99. eo modo, quo in noſtra Tabula 9. littera D. depinximus.

Anno demùm 1482. Ludovicus XI. Galliarum piiſſimus Rex, & Caroli VII. filius in honorem Principis Apoſtolorum magnam pecuniæ vim in eo renovando inſumpſit. Ejuſdem pecuniæ ſummæ notantur in codice Archivi ejuſdem Baſilicæ à Torrigio relato pag. 128. ubi ſic habetur: Anno 1482. ſequuntur pecuniæ ſolutæ per R. P. D. Antonium de Forolivio Apoſtolicæ Cameræ Clericum, ac Beati Petri Apoſtoli de Urbe Canonicum, & Altariſtam per manus mei Chriſtophori Sancti Beneficiati pro tectis reformandis ejuſdem Baſilicæ, de pecuniis Sereniſſimi Regis Franciæ miſſis, & deputatis pro dicto opere tectorum. Et alio in loco. Anno 1483. & menſe Septembris die verò 28. infraſcriptæ ſunt pecuniæ ſolutæ per R. P. D. Antonium de Forolivio per manus mei Chriſtophori ſupradicti pro fabrica lignorum tecti ejuſdem Baſilicæ videlicet de navi curitori ſupra Altari majori, die 24. menſis Decembris à præfato D. Antonio, & pro eo ad Banchum de Spinellis ducat. 25. &c.

Ejus tecti contignatio ex duplici trabium ordine compoſita in Cryptis Vaticanis coloribus expreſſa habetur, & ſuo calamo illam delineavit Eques Carolus Fontana in pag. 99. qui pag. 97. fatetur eam cantheriorum, hoc eſt tignorum à culmine tecti ad extremum ſubgrundium poſitorum formam ſibi impertitam fuiſſe à quodam Viro, quem tacet, eamque vulgare voluiſſe eo quòd valdè ſibi arriſerit trabium compingendarum methodus, ad publicum beneficium; noſque illum imitati indicamus iconiſmo R. in tabula 9. in minorem formam redactam.

Tecto proximæ erant feneſtræ eo modo diſpoſitæ, quo in Figura 3. Tabulæ 5. ſcenographice delineatæ fuerunt. In Baſilicis enim excitandis Chriſti-fideles Vitruvii præcepta ſervantes, etiam feneſtrarum numerum, & amplitudinem in illis collocarunt, à quo dignitas quædam, & elegantia non ſine utilitate proveniebat. Nàm copia lucis, præterquamquod animi parit hilaritatem, legendis ſacris codicibus ac reliquis Clericorum miniſteriis obeundis opitulatur, quemadmodum in Baſilicis Ethnicorum juri dicendo extructis, lumen uberrimum quærebatur, ut poſſent faciliùs tabulæ litigantium recitari, aut tranſcribi, docente Leone Alberto lib. 7. cap. 14. [Baſilicam propter frequentiam tumultuantium litigioſorum, & propter uſum litterarum recognoſcendarum, ſubſcribendarumque eſſe oportere itionibus perquàm expeditam, & aperitionibus vehementer illuſtrem, probarique, ſi ità erit parata, ut qui patronos clienteſve ſuos quæſitum advenerint, ubi ſint primo aſpectu compertum habeant].

Earum feneſtrarum menſuram indicavimus ſupra, palmornm ſcilicet 22. in altitudine, in latitudine verò 14. quæ quidem menſura longè diſtat à præceptis antiquitùs ſervatis in conſtruendis Baſilicis. Leo enim Albertus ſic feneſtras aperiendas in Baſilicis docet, ut earum latitudo non ſit arctior, quàm *ut tres capiat quartas totius intervalli, quod inter columnas ſit; altitudo verò percommodè duas capiat iſtiuſmodi latitudines*; quamobrem, ut conſideranti patebit juxtà hanc normam, earum altitudo octo ſupra viginti palmos debuiſſet explere. Ejuſmodi feneſtris repagula fuiſſe aptata metallo, additis deindè vitreis laminis, quæ pervia luci ventorum flatus ſimùl occluderent, docet Anaſtaſius in Leone III. ubi ſcribit [Et feneſtras ipſius Eccleſiæ ex metallo cyprino decoravit, & alias feneſtras de vitro diverſis coloribus decoravit]. Quamobrem ſi conjecturis uti fas eſt, facilè mihi ſuadeo eas laminas primùm habuiſſe, quales in ſuis præceptis de re ædificatoria præſcripſit idem Albertus: videlicet *ex ære plumbove crebris, & minutis foraminibus expictas, per quas lux penetraret & ſpiritus mota aura repurefceret*.

Lib. 7. c. 15.

Lib. 7. c. 14.

Anno verò 1471. à Sixto IV. Pontifice Summo Baſilicam antè regurgatam marmoreis, & vitreis feneſtris Templo accommodatis dilucidiorem redditam eſſe

esse narrat Ciacconius [Circa annum 1500. Petrus Mediceus Cosmi I. filius Magnus Etruriæ Dux easdem vitreis laminis iterùm opplevit gentilitio Mediceorum stemmate apposito, quas iterùm tempestatum inclementia perfractas Paulus III. refecit Liliis Farnesiorum decoratas. Earundem Iconismus extat in codice Archivi Basilicæ, & in sacris Cryptis: expressæ itidem videntur in Vaticana Bibliotheca, quarum exemplar publicis paginis tradidit Fontana pag.99. littera I. à duplici columna in tria paralellogrammata distinctum.

Tom. 3. pag. 30.

Torrigius.

Sub fenestris medianæ navis depictæ fuerant sacræ historiæ, ut enarratum jàm fuit. At supra epistyliorum coronam per girum proferebatur podium latitudinis palmorum trium in quo repagula lignea palmorum quinque alta, ne in terram caderent circumeuntes. Testatur Alphar. cap.1. ejus podii vestigia à se visa fuisse, eademque hoc anno vidi in Archivo Vaticano coloribus expressa, jussi Pauli V. ea ratione, qua in sua tabula quinta Martinus Ferraboscus delineavit. Hoc podium in MS. Torrigii voce *Sinino* indicatum inveni (Imbulum mallem dicere ab ambulando cum Isidoro) referentis codicem servatum in Archivo Vaticano Basilicæ, ubi tempore Alexandri III. anno scilicèt 1160. hæc verba fuerunt exarata. *Et nos Canonici Sancti Petri habemus licentiam ligandi funes in eo Sinino, in festivitate Sancti Petri ad pendendas candelas*. Additque Torrigius in præcipuis Sanctorum festis diebus augeri à Fidelibus lampades, quæ funium ope in diversis Basilicæ partibus appendebantur. Hunc pietatis antiquæ morem indicavit Bibliothecarius in vita Gregorii III. qui Ecclesiæ moderabatur anno 725. scribens *Fecit* (Gregorius) *in Ecclesiæ Sanctæ Mariæ ad Præsepe per circuitum regulam candelabrorum adinstar Sancti Petri*. Quòd etiam narrat Ugonius in statione octava pag. 66.

Orig. 15. cap. 2.

CAPUT X.

De Frontē, & Porticu Basilicæ.

HIs perlustratis Basilicæ partibus, ex ea egredientes, quà Orientem versus quinque patebant Januæ, Porticus excipiebat, quæ ad quatuor Mundi plagas in quadratam formam extensa atrium cingebat, ab ipsius Porticibus Quadriporticum appellatum. Causam cur porticus prophanis Basilicis addebatur innuit Leo Albertus, ubi iniquit [Sicuti Basilicæ antiqui addidere secundum tribunal transversam ambulationem, quam quidem Causidicam nuncupabant, quia illic Rectorum turmæ Gausidicique versarentur; tum & Servorum gratia additas fuisse porticus interpretantur extrinsecus]. De sacris Porticibus alibi habebitur sermo; earum mensuras attulimus supra. Hic solùm aliqua adnotamus, videlicet; Tectum hujus quadripartitæ porticus ligneum fuisse magnis imbricibus lateritiis coopertum; & à Solo palmis 55. elevatum. Basilicæ proxima decem fulciebatur columnis, ac binis parastatis, sicuti & altera illi opposita Orientem versus collocata. Laterales verò tredecim columnas numerabant. Antè arcum januam Basilicæ respicientem æneæ valvæ aperiebantur, quas è Templo Salomonis allatas, ibique à Constantino collocatas fuisse retulit in sua historia MS. sub Sixto V. exarata Franciscus *del Sodo* dictus, Canonicus in Templo Beatæ Mariæ, quod dicitur Schola Græca: binis parastatis adnectabantur supra quas Cyborium imminebat æneum cum marmoreo Divi Petri simulachro inter columnas porphyreticas collocato, ut narrat Ugonius stat. 11. quod simulachrum servatur in sacris Cryptis Vaticanis cum inscriptione: *Sancti Petri Apostolorum Principis statua marmorea antiquissima, quæ erat inter columnas porticus veteris Basilicæ supra valvas æreas, huc translata à Paulo V. Pont. Max.*

De re ędific. lib.7.cap.14

Ill. Ciampin.pag.37.

Ugonius stat.11.

Pag. 269.

Dictæ porticus ab ipso Constantino primùm extructæ circa ann. 330. cum post

poſt centum; & triginta annorum curriculum jàm penè totæ diſſolverentur, à Simplicio Pontifice ann.48. priſtinæ formæ reſtitutæ fuere, ut patebat ex inſcriptione, quæ olim in eodem atrio extabat, à Severano relata, ut ſequitur:

Cum ſubitis peragi fallax clementia veris,
Et ſacer addendo feſta vetaret aquis,
Simplicius Præſul ſacraria celſa petentem
Porticibus jactis texit ab imbre diem.

Eas deindè annos 500. tabulis marmoreis ſtratas, & muſivis ſignis ornatas à Symmacho Pontifice refert Panvinius his verbis: *Quadriporticum marmoribus ornavit, & ex muſivo agnos & cruces, & palmas ornavit, ipſum verò atrium omne compaginavit*, aitque anno 1558. quo ſcribebat, adhùc extare reliquias. Conſtantinus autem hujus nominis I. anno 710. eodem Panvinio docente, picturam ſex ſanctarum Synodorum generalium in illis exprimi juſſit, de quo Ciac-
„ conius in Conſtantino hæc retulit [Poſt occiſum Juſtinianum juniorem Im- Pag. 500.
„ peratorem anno Chriſti 712. Philippicus Bardanes Imperium occupavit.
„ Hic ſextam Synodum adverſus Monothelitas habitam impugnare auſus,
„ Cyrum Patriarcham in Pontum relegavit, quòd benè cum Pontifice Roma-
„ no ſentiret, in cujus locum Joannem Monachum Hæreſiarcham ſuffecit, cu-
„ jus quidem dogmata ſtatim Romam miſit, mandavitque, ut omnium con-
„ ſenſu approbarentur. At Conſtantinus Pontifex habita Synodo non modò
„ Philippici Imperatoris, & Joannis Monachi opiniones improbat, verùm
„ etiam decernit, ut Sanctorum Patrum imagines, qui ſex Conciliis ab omni-
„ bus probatis interfuerunt, in porticu Beati Petri depiugerentur, cum intel-
„ lexiſſet eas à Philippico à parietibus Sanctæ Sophiæ ignominiæ cauſa abraſas
„ fuiſſe.

Anaſtaſius verò in Conſtantino earum imaginum picturam Populo Roma-
„ no tribuit, non Conſtantino, ubi ait [Hujuſque rei cauſa zelo fidei accen-
„ ſus omnis Cœtus Romanæ Urbis, imaginem, quam Græci *Votaream*; vel, ut
„ alii legunt, *Pancaream* vocant ſex continentes ſanctas, & univerſales Syno-
„ dos in Eccleſia Beati Petri erexerunt.] Quibus verbis Antonius Dandinus
„ Alteſerra in ſuis notis ad Anaſtaſ. hæc addidit [Imago ſex univerſalium,
„ Conciliorum, quam Græci *Votaream*, vel *Pancaream* vocant, à Romana
„ Plebe erecta in Eccleſia Beati Petri. Hæc imago à Philippico Imper. hæretico
„ depoſita, à Theodoſio reſtituta Conſtantinopoli, ut ait Anaſtaſ. in Gregorio II.
„ Protinus etiam, ut ingreſſus eſt Theodoſius Reginam Urbem, imaginem illam
„ venerandam, in qua ſanctæ erant ſex Synodi depictæ, & à Philippico fuerat de-
„ poſita, in priſtino erexit loco].

Adrianum deindè anno 780. has porticus in utriuſque lateribus, in quibus confractæ trabes inerant, & tectum ruinæ vicinum poſitum erat, poſitis novis trabibus ipſum tectum noviter reſtauraſſe, expreſſis verbis idem Bibliothecarius affirmat. Anaſtaſius in vita.

Rursùs anno 827. Gregorius IV. penè totam porticum, quæ mediana dicitur, noviter ex trabibus, cæteriſque lignis ob decorem Baſilicæ decoravit. Immò & etiam ſimiliter porticum antè valvas argenteas novo opere, cultuque præcipuo perfecit.

Sub Urbano IV. Pictor quidam egregius patria Aretinus, nomine Margaritonus, multa ſuo pennicillo expreſſit, Græcorum quidem more in iis porticibus anno 1262. ut refert Vaſarus; & anno 134. Benedicto XII. regnante Simeon Memmus, Jotto Pictore ejus Magiſtro è vivis erepto, exteriores arcus picturis ornavit, ex Vaſaro. Parte 1. pag.33. Parte 1. pag.90.

Anno demùm ſacri Jubilei recurrente 1575. Gregorius XIII. ligneam earum contignationem novam conſtrui mandavit, parieteſque dealbari, additis colorum ornamentis, quæ à ſe viſa Ugonius ſcripſit, & Vorrigius MS. cap. 6. narrat ſub eodem Pontifice Cæſarem Urbevetanum, & Raphaelem Aretinum Pictores ſupra quinque januas hiſtorias Divi Petri, ex Actis Apoſtolorum acceptas, expreſſiſſe. Stat. 11. pag.95.

Nec ſilentio præterire fas eſt Martinum V. qui expoſitis à nobis Numiſ-

ma-

matibus, Vaticanum Templum exprimentibus, fecit initium, hujusque de ipsius
Lib.4. c.9. fabrica tractatus chronologici non ignobile rudimentum. Scribit Platinia in „ vita Martini V. citatus à Donato, verba, quæ subiicio (Et Martinus V. „ celsi generis Columna tandem reversus Romam, adeò disruptam, & vastam, „ invenit, ut nulla Civitatis facies in ea videretur. Collabentes vidisses Domos „ collapsa Templa, desertos vicos, cœnosam, & oblitam Urbem). Quare permotus Pontifex optimus animum ad exornandam Civitatem adjecit, & pecuniis ad dignitatem Pontificis conservandam destinatis (ut affirmat in ejusdem vita Contelorius Archivi Vaticani Præfectus) Porticum S. Petri collabentem restituit, rationes dedueente Laurentio Pauli Omniasancti Cive Romano. Vide Bullam 5. idus Februarii anno X. & lib. Thesaurarii 1429. Immò inter leges, quas anno 1424. Martinus imposuit, exordiendo à Cardinalibus curæ reformationem erat hæc: *Procurent reparationem Ecclesiarum suorum Titulorum*; additque Platinia: *Hujus autem studia Cardinales secuti, Titulos suos ità certatim restituunt, ut jàm aliqua facies rediisse Urbi Romæ videretur*. Romanus tamen Canonicus Basilicæ Vaticanæ in descriptione illius tùm veteris, tùm novæ Romæ impressa anno 1649. ubi recenset Pontifices, qui in eâdem aliquid ædificarunt, nullam mentionem fecit de Martino V. Attamen dubitationem omnem adimunt ejus Pontificis gentilitia stemmata in iis porticibus appicta, quæ à se
Sat. 11. pag. 95. ipso visa testatus est Ugonius, additque Martini V. Decreto picturas quamplurimas fuisse refectas. Fateor in Martini Numismate porticum Ecclesiæ Vaticanæ non exprimi, tres enim portæ, non quinque, quales erant in porticu Vaticana, in eo indicantur; attamen incuriæ tribuendum non esse judico, sed studio Sculptoris; quippè qui ad indicandas multiplices fabricas à Martino V. extructas in Templis, porticum exculpserit arbitrariam.

Quandoquidem in porticu versamur, de januis Basilicæ aliqua delibabimus, fusiùs de illius tractaturi in descriptione porticus à Paulo V. magnificentissimè constructæ. Quinque igitur illas olim fuisse indubitatum est; easque annum 1300. quo sæcularem Jubilæi annum Bonifacius VIII. celebrans (seu institutor, seu restitutor ilie fuerit) Portam Sanctam, seu Auream addi jussit, juxtà aliquorum sententiam, de qua re Pontificia Numismata copiosam dicendi segetem suo loco suppeditabunt; earumque singulæ proprio nomine distinguebantur. Quæ medium locum occupabat, Mediana dicebatur, seu Argentea, quæ in parte Templi dextra, Ravenniana, ea de causa, quam docet Mallius, sic dicta videlicet, quoniam antiquitùs Ravennates, & omnes Longobardi, & Tusci de consuetudine per eam intrabant; vel quia Transtyberini per eam intrare solebant, cum Trastyberina Civitas Ravennatum vocaretur. Huic proxima dicebatur Judicii, per quam defuncti inferebantur. Alia in sinistra, Romana dicta, quoniam, teste Mallio, *Romanæ Mulieres antiquitùs per eam intrabant*. Ultima demum in eadem parte appellabatur Guidonea, quoniam Guidones (ait idem Mallius in descript. Basil. Vatic. num. 44.) *qui ducebant Oratores venientes per porticale, quod est juxtà Nolarium majus frequenter per eam intrabant, undè usque ad nostra tempora faculæ, & cerei ibi vendebantur*.
Pag. 79. Ex Mallii verbis coniicit Illustrifs. Ciampinus, quòd Peregrini, voce *Oratores* indicati faces emebant, seu candelas, quas posteà Beati Petri sepulchro offerebant accensas.

Supra portam Ravennianam fuerant appensa insignia, & catena portus Smir-
Num.133. nensis sub Sixto IV. Pont. teste Alpharano in tabula ichnographica. Supra Romanam erant appensi vectes portarum Urbis Tunetanæ vulgo *Tunisi*, cum decem vexillis à Carolo V. Imperatore ad Paulum III. missis. Inter Romanam, & mediam tabula marmorea fuit collocata, in qua Bulla anni Jubilæi à Bonifacio VIII. emanata *Antiquorum habet fida relatio &c.* Inter mediam, & Ravennianam aliæ erant tabulæ lapideæ, in quibus scalpro exaratæ fuerant donationes S. Gregorii Magni Basilicæ factæ, quarum unicam, cæteris temporis decursu deperditis, re-
Pag. 81. fert Illustrifs. Ciampinus.

Claudebant hæ porticus, quæ etiam Palmatæ dicebantur, ob Palmas æneas fonti additas à Symmacho, atrium, cujus mensuras superiùs indicavimus.

Magis

Magis quidem longum, quàm latum. In loco palmis 95. distante à columnis, quæ medianæ portæ opponebantur, ut indicatur in tabula 4. Fons erat O à Symmacho circa ann.500. Peregrinorum commodo erectus. In medio autem Atrii Pinea ænea M ab eodem Symmacho ibidem collocata, de quibus alibi dicendum erit.

Hoc atrium Constantinus primùm minutis lapillis musivo artificio decoravit, cujus fragmenta reperta fuisse sub Paulo V. refert Grimaldus MS. fol. 156. apud Severanum. Anno posteà 678. magnis marmoribus stravit Pontifex Domnus, ut affirmat Bibliothecarius; aliique Pontifices alia ornamenta addidere, prout indicabat antiquissima ibi apposita inscriptio à Grutero relata. In vita. Pag.1166.

Quamvis clara fides multum de luminis aula,
Plusque loci meritis nobilitatur opus;
Est tamen his pulchris specialis gratia rebus,
Spectantumque oculos, ars pretiosa rapit.

Narrat Ugonius stat. 11. se vidisse sub porticu superstite tempore Sixti V. coloribus expressam inventionem Corporum Beatorum Apostolorum Petri, & Pauli, quæ accidit circa ann. 254. sub Beato Cornelio, cui dubitanti, quænàm essent Petri, quæ nàm Pauli ossa, precesque Christi-fidelibus effundentibus, vox Cælo divinitùs emissa dubitationem omnem ademit, cum dixit: *Majora Ossa sunt Prædicatoris, minora verò Piscatoris*. Ob quæ ornamenta, scripserunt Paulus Diaconus, Anastasius, & alii, tale Atrium Paradisi nomine antiquitus appellatum fuisse.

Notandum tamen hic est, quòd etiamsi Oldoinus in Cornelio cum multis Historicis referat Cornelium simul cum Lucina Sanctissima Fœmina corpora Sanctorum Apostolorum Petri,& Pauli è Catacumbis in opportuniorem locum transtulisse, Pauli scilicet cineres collocando in via Ostiensi in prædio Lucinæ prope locum, in quo gladio percussus fuerat; alios tamen affirmare, ut idem Oldoinus narrat, non Cornelium, sed S. Sylvestrum hujus nomine primum Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli cineres præviis orationibus jejuniisque ponderibus divisisse. Indicatur hoc à lapide in Vaticano ipso Templo adhuc servato, supra quem hanc divisionem factam fuisse sequens narrat Inscriptio Antiqua quam Torrigius refert. Tom.1.col. 126. Col.68. De Crypt. Vatic. pag. 59.

SVPER ISTO LAPIDE PORPHIRETICO
FVERVNT DIVISA OSSA
SANCTORVM PETRI, ET PAVLI
ET PONDERATA
PER B. SYLVESTRVM PAPAM
SVB ANNO DOMINI CCCXIX.

In hoc atrio rete æneum extendebatur, cui ligabantur lucernæ, quarum lumen Peregrinis inserviret, noctu Divi Petri Sepulchrum visitantibus, additque Torrigius in Archivo Vaticano Bullas servari Pontificias quibus, facultas datur valvas habendi apertas noctis tempore in commodum Peregrinorum. Quem morem etiam Petrus Mallius memorat, ubi ait [Rete magnum, quod est in atrio Ecclesiæ antè portam argenteam in festo Sancti Petri, & octavâ tantùm accendatur, prætereà quatuor funes de antiqua consuetudine extenduntur in atrio ejusdem Eccclesiæ in Paradiso in modo Crucis, ligantur de porticalibus ad Pineam æneam, quæ est in Paradiso; & utroque fune sex candelæ suspenduntur.

Antequam ex atrio discedamus Basilicæ Frontem perlustremus. Assurgebat hæc ad altitudinem palmorum 170. ex relatione Severani, ea ratione acuminata, qua expressimus in Tab. 5. Fig. 2. atque in Cryptis Vaticanis depicta fuit cum sequenti inscriptione: *Exemplum atrii porticus cum anteriori facie Basilicæ veteris à Gregorio Papa IX. musaico ornatu in demolitione anni*

ni

ni M. DC. VI. Pauli V. Pont. Max. jussu asservatum. Musivo opere illam exornatam fuisse anno 827. à Gregorio IV. narrat Torrigius, & ex verbis Anastasii deducitur ab eo Pontifice tale opus refectum fuisse, dicentis: *In fronte jàm fatæ Ecclesiæ (Beati Petri) principali musivo cuncta, quæ Priscis temporibus in eodem pariete erant diruta, velocitate nimia pingere, ac restaurare decrevit*.

De sacr. Crypt. pag. 154.

Anno deindè 1230. Gregorium IX. eandem Basilicæ frontem novo opere musivo texisse affirmat idem Torrigius ibidem: Severanus pag. 65. Raynaldus tom. 13. Annal. his verbis: *Tunc* (ideſt anno Pontificis 4.) *in Basilica Duodecim Apostolorum Principis in majoris portæ vestibulo parietem altitudine prægrandi rectum vestivit lapide deaurato nobilium imaginum decore distinctum*. Verùm quia Raynaldus addit, *ut affirmat ejus Scriptor Anastasius*; de narrationis veritate dubitatio suboritur, cum gesta Gregorii IX. ab Anastasio nunquàm scripta fuerint, sed IV. Anastasius enim scripsit historiam Romanorum Pontificum à Beato Petro Apostolo, usque ad sua tempora tantùm, nempè ad Nicolaum I. qui anno à Deiparæ partu 867. è vivis excessit, Gregorius verò IX. anno 1241. Utcuuque hæc sint, pro comperto habemus talem frontem refectam fuisse ab Eugenio IV. anno 1431. cum Beati Petri Basilicam reparavit, ut notat Oldoinus pag. 876. Insuper & à Nicolao V. circa anno 1447. prout indicabant utriusque Pontificis gentilitiaa stemmata in eadem fronte depicta, ut præfert ejus frontis exemplar in Cryptis Vaticanis delineatum.

Pag. 408. Pag. 112.

In eo etiam videntur figuræ, quæ fuerant musivo expressæ; videlicet in medio frontis erat Christus sedens, & manu elata benedictionem impertiens. Ad Christi pedes imago Pontificis genuflexi, putà Gregorii IV. offerentis aureum Numisma, in dextera parte Beata Virgo, in sinistra Divus Petrus stantes. Bos, Homo, Aquila, & Leo eo ordine, quo delineavimus, prout vidimus in Cryptis Vaticanis. Tabulæ autem aliquorum Auctorum diversimodè illas imagines repræsentant. In quatuor spatiis à tribus fenestris relictis, quatuor erant Evangelistæ stantes, librumque singuli manu perferebant. Sub his quatuor carmina legebantur vetustatem redolentia ab Onuphrio Panvinio de Sept. Eccl. & ab Alpharano cap. 2. relata.

Pag. 49.

Ceu Sol fervescit, sydus super omne nitescit,
Et velut est aurum rutilans super omne metallum,
Doctrina, quæ fide caiu..., & sic pollet ubique,
Ista Domus. Petra super fabricata quieta.

In linea inferiori hinc indè mediæ fenestræ adjacebant duos senes, manibus pallio tectis Christo Servatori coronas offerentes. In partibus extremis quinque alii Senes stantes similique habitu circumtecti exprimebantur. Propè binas fenestras, per quas lumen naves minores irradiabat, nescio qua de causa non expressas in tabula Equitis Caroli Fontanæ, grandioribus caracteribus duo verba exarata fuere, videlicet *Hierusalem* in dextera, in sinistra verò *Betleem*.

In apice ejusdem frontis Crucem collocaverat Sanctus Sylvester ex albo marmore ad Græcæ Crucis formam exculptam, altam decem, octo palmis latam, quæ adhùc extat in Cryptis Vaticanis cum hac inscriptione: *Hæc Crux erat in summitate exterioris faciei veteris Basilicæ M D C V I.* Illam fideliter exprimi curavimus in nostra tabula 5. ne Incisoris arbitrium, ut alibi factum recognovimus, ab historiæ veritate aberraret. Non enim erat radiata, nec eo modo exculpta, ut in pag. 99. Equitis Fontanæ Sculptor effinxit. In ejusdem Crucis marmorea basi nomen Agrippinæ græcis characteribus erat insculptum, ut nempè indicaretur (ait Torrigius) Ethnicorum impietatem salutifero Crucis signo subiici, ac penitùs conculcari. De hac cruce loquens Grimaldus, ait [Die 8. Februarii, cum cæpisset
„ tectum discooperiri, Reverendissimus Vicarius mandavit, ut demitterent
„ Crucem marmoream octangularem antiquissimam, quæ extabat in fastigio frontis Basilicæ, ubi musivum Gregori IX. cernitur, quam die 16.

Pag. 42.

Februa-

„ Februarii deposuerunt, & ex præcepto sub Pontificibus novi pavimenti reposuerunt. Socculum tenens Crucem sculptum erat litteris Græcis Gentilium: „ *Sepulchrum Flaviæ Agrippinæ* partim mutilatis.

In parte fronti Basilicæ opposita supra porticum paries alter elevabatur, in quo Petri navicula videbatur à Jotto Pictore Florentino musivo opere expressa, cujus sacras Apostolorum imagines populus venerari solebat. De illa in præsentiarum nihil addimus, fusiùs tractaturi, cum de Porticu à Paulo V. extructa agendum erit, sub cujus fornice servatur ab Alexandro VII. collocata.

Ab indicato pariete Palatium claudebatur, quod ab Archypresbytero Basilicæ ædificatum fuerat, imminebatque porticui subjectæ, palm. 81. latæ, juxtà relationem Severani, quæ porticus in tres januas laxabatur quatuor parastatis divisas. His januis totidem aliæ opponebantur respicientes Solis ortum, & gradus Basilicæ, ut alibi innuimus, ea divisæ ratione, qua in tab.4. indicantur. Eas valvæ claudebant æneæ, quæ anno 1160. quo vixit Petrus Mallius insculpta proferebant nomina Urbium, & Provinciarum, quæ in Ecclesiæ Romanæ ditionem evenerunt ex donatione Caroli Magni tempore Adriani I. circa annum 755. de quibus januis æneis sic Anastasius refert: „ [Adriani I. Sacratissimus Præsul portas æneas majores miræ magnitudinis „ decoratas à Civitate Perusina deducens in Basilicam Beati Petri Apostoli, „ ad Turrem comptè erexit]. Petrus verò Mallius scripsit: [Putamus in me- „ moriam tam magnificæ donationis, ut legitur in vita Adriani I. 774. nomi- „ na Civitatem, quæ prænominatus Rom. Imperat. (Carolus) huic Sacro- „ sanctæ Ecclesiæ contulit, in portis æneis, quæ super gradus Beati Petri fue- „ rant, videlicet in introitu Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in Turre, argenteis lit- „ teris, sicut nos vidimus, & cum fratribus nostris sæpissimè legimus adno- „ tata fuerunt]. Eam narrationem ferè narrat Baronius ad anno 774. ubi „ hæc habet [Carolus Magnus, Romæ cum esset, cum promissionem, quæ „ in Francia facta est, sibi legi fecisset, complacuit illi, & ejus Ducibus, „ omnia, quæ ibi erant adnexa confirmare, & propria voluntate bono, ac li- „ benti animo aliam donationis promissionem adinstar anterioris, ipse antedictus, „ & revera Christianissimus Carolum Francorum Rex conscribi jussit per Ethe- „ rium Religiosum, ac prudentissimum Cappellanum, & Notarium suum, „ ubi concessi easdem Civitates, & Territoria Divo Petro, atque Pontifici „ Adriano &c.

Pag.42.

Tom.9.

Eædem januæ quatuor Columnis ornabantur ex marmore Sienite, quæ deindè jussu Pauli V. ad Fontem aquæ ab ejus nomine Paulæ nuncupatæ translatæ sunt illumque mirificè condecorant. [At æneæ valvæ modò in- „ dicatæ combustæ fuere à Friderico Imperatore, qui (ut narrat Baronius) „ anno 1167. sub Alexandro III. furore commotus Ecclesiam Apostolo- „ rum, quæ à Fidelibus Ecclesiæ tenebatur in custodia, cum Balistis, & „ Sagittariis violenter egressus est. Sed cum eam expugnare non posset, „ postposita reverentia Dei, & ejusdem Regni Cælorum Clavigeri, tan- „ quam sacrilegus, & prophanus ignem fecit apponi. Custodes verò Ba- „ silicæ formidantes ne tota fabrica incendio solveretur, post combustam „ Sanctæ Mariæ in Turri Ecclesiam, cum æneis portis, & vicinis porticibus „ Beati Petri, Basilicam in manu, & potestate sævientis Principis tradide- „ runt. Huc usque Baronius ex cujus narratione confirmatur fuisse sub hac extrema porticu in parte dextera Sacellum dicatum Sanctæ Mariæ, in Turri dictum à Turri campanaria illi proxima. Illud Alpharanus in sua tabula ostendit num. 149. nos verò num. 68. Easdem januas à Nicolao V. fuisse deindè restitutas affirmat nostri Ævi Scriptor insignis, ac in earum æneis valvis nomina Civitatum Apostolicæ Sedi donatarum insculpta fuisse, argenteis Characteribus, *quas se vidisse, & legisse testatur Petrus Mallius* (ait hìc Auctor) At bona ejus venia notandum hìc est, hæc nomina non fuisse à Nicolao V. insculpta. Nam Petrus Mallius vixit anno 1160. Nicolaus verò V. anno 1450. hoc est annis circiter 290. antè Nicolaum. Potuit

quidem Nicolaus restituere valvas, iterùmque in illis nomina Civitatum inscribere, sed an hoc ab eo sit factum, nullus quem sciam antiquus Auctor enarrat, non tamen potuit nomina illa Mallius legere sub Nicolao V. insculpta.

Antè Basilicæ ingressum Area videbatur palmorum 65. longitudinem adæquans, latitudinem verò 200. juxtà atrii latitudinem ex calculo Alpharani. Ad illam ascensum præbebant quinque graduum ordines, quorum singulos septem gradus implebant. ab alia parva area interdistinctos. Multa dicenda essent de his gradibus à Constantino primùm antè Basilicæ fores collocatis, sed alibi de illis differendi locus erit opportunior, ac etiam alibi de Turri campanaria uberiori disertatione agemus: Ita pariter de Mœnianis, quæ in parte læva areæ antè Turrim campanariam extabant, ab Innocentio VIII. inchoata, ab Alexandro VI. posteà absoluta, ut populis ad sacra limina accedentibus possent Romani Pontifices magnificentiùs Sacras Benedictiones impartiri. Multa enim notatu digna de similibus Mœnianis erunt referenda.

Hæc sunt veteris Basilicæ Vaticanæ monimenta, ac veluti (ut ità dicam) ejus augustæ molis reliquiæ; quas aut ignis, aut temporis ingluvie penitùs non absumptas, huc illucque dispersas colligere potui, ut servata temporum serie, earum memoriam Annalibus consecrarem. Pauca illa quidem, ut adeò augustam molem testandam, iterumque ad publicam lucem revocandam idonea existimarem. Attamen non audaciæ crimini hoc tribuendum judico, sed legibus necessitatis. Quot enim vicibus Divi Petri Basilicam perditorum hominum insania nudavit ornamentis, quot flammæ ab impiis Barbarorum manibus admotæ penè totam absumpserunt, quot annorum decursu spontè sua ejus ædificii membra humi prostrata jacuerunt, carie penitùs consumpta! Quanta demùm vel Scriptorum incuria, vel hominum scelestorum invidia silentio prætereuntes, Annalibus suis monimenta non tradiderunt? ut non difficilè tantùm, sed impossibile sit opus recensere, quæ Summorum Pontificum, magnorumque Principum devotio in obsequium Divi Petri *Altaria erexerunt* (loquor cum Mallio lib.1.) *Templa, Sepulchra, Domos, Palatia, Balnea, Formas; quibusve exornaverint pavimentis, tectis, picturis, cælaturis, incrustationibus, quæ de hinc insuper dona ei sive serica, sive ænea, sive argentea, aureaque contulerint.*

Præterita tempora si hùc revocemus, quibus in Vaticanam Basilicam suos conatus exercere ausa fuit hominum impietas, nobis annus 739. primum occurret, decimus Gregorii III. Pontificatus, quo Luitprandus Longobardorum Rex, ut refert Baronius his verbis [Nulla habita ratione sacro-
Tom.9. „ rum, omni penitùs Divini judicii abrepto timore, Divinis legibus peni-
„ tùs proculcatis, in Romanam Ecclesiam immisit exercitum, qui primùm
„ omnium in Sacrosanctam Sancti Petri Basilicam extrà muros Urbis po-
„ sitam, impetum fecere]. Qua de re Sanctus Pontifex Caroli Martelli Gallorum Ducis opem imploravit, de tali calamitate conquestus [Omnia
„ luminaria Ecclesiæ ad honorem ipsius Pontificis Apostolorum, & quæ à
„ vestris parentibus, vel à nobis oblata sunt, ipsi abstulerunt &c.] Et paulò post] undè Ecclesia Sancti Petri denudata, & in nimiam desolationem
„ redacta.

Anno deindè recurrente 773. sub Adriano [Cùm Desiderius Rex
Apud Baron. „ Longobardorum Ecclesiasticam ditionem invaderet, Pontifex munivit
„ Civitatem Romanam, & Ecclesias BB. Petri, & Pauli fecit exornare hoc
„ est ornamentis nudare, & cuncta earum cimelia, & ornatus, in hanc
„ Civitatem Romanam introduci, claudi faciens omnes januas Ecclesiæ Beati
„ Petri, & deintùs ferris supponi, & muniri jussit, ut si ipse protervus Rex
„ sine licentia, & permissu Pontificis advenisset, minimè ad dictam Ecclesiam fa-
„ cultatem intro eundi haberet, nisi bracchio ad suæ animæ interitum ipsas con-
„ fringeret januas.

Rursùs anno 864. Saraceni ex Affrica, instructa classe, venientes, impro-

„ improviso agmine (scripsit Baronius) sub anno secundo Sergii II. Suburbia Transtyberim posita deprædati sunt, & ipsas Sacrosanctas Basilicas Principum Apostolorum Petri, & Pauli auro, argento, gemmisque locupletes spoliarunt. Quibus impiis ausis permotus Leo IV. muros ædificavit circa annum 850. quibus novam Civitatem Trastyberinam constitueret, in qua sacra Divi Petri Ædes tutarentur, eamque à suo nomine Urbem Leoninam nuncupavit. Tom.10.

Romam aggressus sub Joanne Papa VIII. anno 878. Albertus Bonifacii filius, & Lantbertus Dux Spoleti, eam cum manu valida ingressi sunt, & Joanne Pontifice sub custodia retento, optimates Romanorum fidelitatem Carolo Magno Sacramento firmare coegerunt. Quibus indè discedentibus idem Pontifex Domnm Sancti Petri ingressus, omnes thesauros, quos ibi reperit, ad Lateranos transtulit, & Altare Sancti Petri cilicio cooperuit, & cuncta ostia ejusdem Ecclesiæ clausit, nullumque ibi officium ad Dei cultum pertinens plures dies celebratum est. Apud Baron.

Sub Innocentio II. anno ejns primo, qui fuit 1130. in odium, „ & æmulationem elevatur in Thronum à Fatiosis Petrus Leonis filius Cardinalis, atque Anacletus II. nominatur; ex quo factiones obortæ, rixæ, atque contentiones. Tum enim plebs classico excitata potentium, eò properat, quò furens vocat ambitio, & provocat spes avida lucri. Hoc statu miserando collocata erat tunc temporis Romana Ecclesia, in Templo Sancti Petri abominatione sedente. Tunc Anacletns cum sectatoribus suis ad Sanctum Petrum cum indignatione maxima cum multitudine equitavit, & ipsam quam cæpit Ecclesiam per violentiam introivit, & per Sanctuarium, & aureum Crucifixum pendentes coronas, cum toto thesauro argenti, & auri, & pretiosis lapidibus, sive gemmis, quas Romani Pontifices, orthodoxique Imperatores in Ecclesia ipsa cum devotione obtulerunt, tanquàm sacrilegas auferre, & Cyborium, quod super Altare B. Leo construxerat detruncare præsumpsit). Hæc Baronius affirmat se accepisse à Scriptore Anonimo ejus temporis ex codice Vaticano tom 12. anno 1130.

Quæ satis sint dicta de Prædis è Basilica Vaticana raptis à nefariorum hominum avaritia. Ad incuriam verò significandum, cujus causa Vaticanæ Basilicæ fasti penitùs perierunt, satis superque sit hùc adducere, quòd narrat in suis MS. Jacobus Grimaldus (Tempore Clementis VIII. (inquit ille) „ ego Jacobus Grimaldus habui hanc notam Benefactorum Basilicæ mihi traditam à R. P. D. Constantino Gaetano Abbate S. Barontii Cassinen. Congregat. qui vitæ suæ spatio omnia ferè tabularia Italiæ perlustratus, est, hancque notam, ut ipse asseruit, acceperat ex quodam pervetusto libro Benefactorum Basilicæ Sancti Petri in pergameno MS. asservato in Bibliotheca Cathedralis Reatinæ. Sub Paulo V. Presbyteri illi quibus cura imminebat dictæ Bibliothecæ vendiderunt plures libros illi, qui tympana Fœminarum conficiunt, & inter alios, ex mala fortuna, dicti libri Sancti Petri contigit etiam numerari, vivendi, distrhai, & in usum tympanorum verti, obliterarique memoriæ in eo descriptæ, id omne vitio, & inscitia, & malignitate Presbyterorum supradictorum. Ità mihi dixit dictus Pater Constantinus]. Has temporum vices plusquam centum annorum spatio instar ejusdem Naviculæ, quasi fluctibus agitata Vaticanâ Basilicâ haud facilè relatu est, quantum auri, quantum laboris, & vigiliarum Romani Pontifices exhauserint, & præclaram illam molem diutissimè tuerentur.

Quibus adde Benedictum XII. qui anno tertio, videlicet à Christi nativitate 1337. jussit Thesaurarium Patrimonii labentem Basilicam quantociùs reficere. Clementem VI. qui circa annum 1350. celestes Ecclesiæ Thesauros liberaliter fuit elargitus omnibus ejusdem Basilicæ ruinis quoquomodo occurentibus. Innocentium VI. qui anno 1352. sui Pontificatus primo, Vicarium suum ad idem opus epistolis excitavit. Verùm cæteros suo erga

Divum

Divum Apostolorum Principem amore superavit Leo hujus nominis IX. Hìc enim Summus Pontifex (ut affirmat Leo Ostiensis) inter innumera suæ bonitatis insignia, quamdiù Romæ remoratus est omni tempore tribus per hebdomada diebus à Lateranensi Ecclesia usque ad Sanctum Petrum privato habitu, nudisque pedibus, cum duobus, aut tribus Clericis noctu psallendo, & orando pergebat. Hìc in ejusdem Ecclesiæ emolumentum (addit Baronius) concessit, ut decima pars oblationum cederet Basilicæ utilitati, quod ejusmodi decreto omnibus voluit fieri manifestum. Accepimus id ex Archivo ejusdem Basilicæ Vaticanæ his verbis conscriptum:

Lib.2.c.88.

Ad ann. 1049.

„ Beate Petre Apostole ego Leo Episcopus servus tuus, & omnium Servorum „ Dei, de tuis donis aliquam tibi offero particulam, quàm mihi fuit visum di- „ gnum, & justum curis, quibus circumdor auferre, & tibi offerre quasi meam, „ cum sit tua. Quidquid enim est, quod in nostris juribus sit, licèt sit parùm ad „ conferentiam præteritorum, quæ nostri Antecessores habuerunt, id tamen, „ quantumcunque sit dignum, tecum judicavi sortiendum. Ecce enim de obla- „ tionibus Fidelium, quæ tibi offeruntur in Altari tuo, sub quo Sacrum, & ve- „ nerabile Corpus requiescit, & etiam in Confessione ipsius Altaris, decimam „ partem tibi, quamvis tuum totum sit, humili devotione, & tota cordis po- „ sternatione offerimus, donamus, concedimus, & etiam corroboramus, atque „ confirmamus ad constructionem, & resarcitionem ipsius tui Sacri Templi, in „ ædificandis parietibus, picturis, tignis, tectis, imbricibus, & præterea lu- „ minariorum concinnationibus assiduis olei, & ceræ, necnon lampadibus vi- „ treis, & accindulis, atque thimiamate, cæterisque omnibus utensilibus, quæ „ ad usum, & necessitatem, atque decorem totius ipsius Ecclesiæ pertinent. De- „ cimam verò ipsam semper volumus esse decimam idem, ut oblatio, quæ tibi de- „ betur, separata sit à cæteris oblationibus, & nullum aliqua confusione patiatur „ errorem.

Ex qua donatione satis elucet ejus Pontificis ergà Divum Petrum pietas, ac præclarus in ejusdem Basilicam amor, dignus profectò inscriptione, quam Wbertus refert in ejus sepulchro fuisse appositam, his verbis.

Apud Oldoin. pag. 794.

Victrix Roma dolet nono viduata Leone,
Ex multis talem non habitura Patrem.

CAPUT XI.

De nova Basilicæ constructione sub Nicolao V. Summo Pontifice.

ELapso circiter mille, ac viginti annorum spatio post primam Basilicæ constructionem à Magno Constantino factam, Nicolaus V. videns eandem, periculosam comminantem ruinam, novam delineationem meditatus est, adeò magnificam, amplam, & ornatu divitem, ut consultiùs sit *eam silentio præterire, quàm loqui*, inquit Vasarus. S. Antoninus lib. 22. cap. 12. sic de Nicolao scripsit: *In amplificando autem ædificia, & Ecclesia S. Petri videtur Nicolaus nimis animum, & opus impensarum apposuisse secundùm sermonum omnium*. Ejusdem Pontificis excelsum animum, ac cogitationum amplitudinem luculenta enarratione Posteris exposuit Jannozzus Manettus equè nobilis, ac eruditus Florentiæ Civis; de quo inquit Bocchus, si vi- „ tam Vir clarissimi totam excutias, & toties magna negotia, toties Lega- „ tionem obeuutem inspicias, nullum, quòd scribendis lucubrationibus „ daret, habuisse spatium reliqui temporis diceres; contraque cum tàm mul- „ ta legas, quæ scripsit in otio, nunquàm otioso, nihil eum egisse aliud

To.1.par.2. pag.521.

Pag. 25.

tota

tota vita affirmares]. Hùc igitur affero ejus narrationem ex tom. MS. miscell. XXIV. signato littera M. quem in suo Museo habet Illustriss. Ciampinus ex Auctographo habitam, quod extat Florentiæ in Bibliotheca Medicea, videlicet.

Nicolaus V. inter singularia, præcipua fabricandi, & condendi opera, ac profectò memorata, laudibusque digna intrà Urbem partim ad munitionem, partim ad ornamentum, partim ad aeris salubritatem, partim ad devotionem, vel maximè pertinentia efficere, & consumare cupiebat, ac si in mente sua penitùs, & animo proposuerat. Quintum, erat ut sacra Beati Petri Ædem à fundamentis nuper reædificaret. Antè primum igitur hujus sacræ Ædis vestibulum super scalas prominens maxima quædam area quingentorum in longitudiue, centum in latitudine cubitorum pulcherrimè apparebat. A formosis namque prædicti vestibuli gradibus, quos partim marmoreos, partim porphyreos, partim smaragdinos diversorum colorum decoris gratia interferebat, incipiens, usque ad egregia, & nobilitata intercolumnia per quingentos, ut diximus, passus, in longum extendebatur, super quibus tres commemorati Vici porticus, spatiosorum omnium spectaculorum visu pulcherrimum specimen, substentabantur. Inter prædictas scalas, & hoc prædictum vestibulum magnum quoddam, & amplum superficiei solum interjacebat, quòd maximæ hominum multitudinis longitudiue, ac latitudine sua capacissimum videbatur. In superiori hujus ampli soli parte oblongum vestibulum reperiebatur, quod quinque egregiis portis æquis inter se portionibus distinguebatur, & à primo scalarum gradu, usque ad prædictas primi vestibuli portas 75. cubitorum latitudo, longitudo verò ultrà 120. passus protendebatur, atque in utraque hujus vestibuli extremitate singulæ turres è pulchris marmoribus in altum ultrà centum cubitos erigebantur, quæ quidem, & munitionem Templi, & ad opportunam Canonicarum Horarum pulsationem simùl famulabantur. Ab his duobus campanilibus, sic enim commemoratæ turres vulgato, & trito verbo appellantur, duo longissimi, & amplissimi muri, utrinque quisque à latere suo usque ad primum cujusdam magnæ crucis principium extendebatur; à dextris namque unus inter Palatium, & Templum dividens cum exteriori curte, à sinistris verò alter intercedebat, à quo retrorsum via publica sternebatur. Ab hoc primo vestibulo in alterum simile per quinque egregias portas transibatur, & à secundo in magnam curtem antè tertium vestibulum astantem per totidem aditus vadebatur, quorum tres patentes portæ cum extremis utrinque porticibus apparebant. Sed antequàm à Templi januas applicaretur, curtis illa ampla interjacebat, in cujus meditullio vivum fontem à vertice montis per abstrusos cuniculos derivandum, una cum ingenti pino æreo designabat, à lateribus verò utriusque porticus duo intercolumnia se invicem spectantia decoris, & utilitatis causa figebantur. A sinistra enim porticu plures commodæ, & opportunæ pro regularibus Presbyteris mansiones construebantur, cum ad dexteram murus divisor astaret, ex transverso verò horum duorum intercolumniorum tertium intercolumnium inter duas prædictas porticus porrigebatur, supra quod ingentes fornices ad tertium Templi vestibulum volvebatur, quod quinque pulcherrimis portis peregregiè fabrefactis, mirisque sculpturis adornatis illustrabatur, undè in Templum ipsum transmittebatur. In hoc longo, & amplo Templi spatio, quod usque ad primam crucem magnam 160. in longitudine, in latitudine verò 120. cubitorum extendebatur. A dextris commemorata curtis, quo omnes, Templi & Palatii aquæ pluviæ à prædictis locis arcebantur, & per cloacas subterraneas emittebantur, à sinistris autem commodæ, & opportunæ regularium Presbyterorum, Templo ipsi in Divinis cultibus continuè servientium, mansiones construebantur, quæ usque ad illas paulò antè commemoratas contiguæ ducebantur, nisi quod à parte superiori Sacrarium quoddam amplum, & ingens, pulchrum, ac devotum oportunè admodùm ædificabatur. In reliquo verò soli spatio, seu pulchra, & speciosa intercolumnia

lumnia ad lineam ſeſe pariter intuentia, tria à ſingulis lateribus conſpiciebantur, quæ quidem ea quinque latera in formam navis redigebant. Idcircò quinque naves vulgò nuncupubantur, quarum medium intercolumnium ideò cæteris lateralibus latiùs oſtendebatur, tùm quia ambulatorium amplius erat, tùm etiam quia exindè mirum quoddam totius Templi ſpectaculum liberiùs apparebat. A dextris in extremitate prædictæ curtis plurimæ, ac ſpecioſæ Cappellæ, à ſiniſtris verò totidem per totam longitudinem illis dexterioribus pariter correſpondentes deſignabantur. Reliquæ duæ naves tribus commemoratis ſpatioſæ admodùm ſuis ordinibus reſpondebant. Ultimo magnæ crucis intercolumnium octo à dextris verſus curtem, ac totidem à ſiniſtris columnis verſus publicam ſtratam, ideò paulùm utrinque extendebatur, ut majorem quandam, & ampliorem plurimum inter ſe fornicum crucem efficeret. Septem enim cruces inter ſe invicem involutas, fornicataſque in longum 185. cubitorum ſpatia (tantùm enim per longitudinem protendebantur (pulcherrimè, ſpecioſiſſimèque reddebant, quarum intermedia cæterarum maxima in 40. ſeu verò aliæ in 24. cubitos pariter porrigebantur. Super maximam 40. cubitorum crucem altiſſima 100. cubitorum teſtudo prominebat, ſupra quam altera ſimilis 25. cubitorum cum pluribus diverſarum formarum cornicibus adjungebantur. Hæc parva teſtudo in ſummitate ſua idcircò patens, & aperta relinquebatur, ac in modum laternæ aptabatur, ut lumen undique clariùs, & apertiùs per totum ſpatium diffunderetur. Juxtà commemoratam crucem à parte ſuperiori ingens Cappella in latitudinem 40. circiter, in longitudinem verò 75. cubitorum protendebatur. Hanc magnam Cappellam, vulgò Tribunam vocant, utraque hujus Tribunæ latera ob majorem perſonarum capacitatem, ſedilium gratia hinc indè extendebantur, ac utrinque pluribus feneſtris, in magnorum oculorum formas redactis, egregiè admodùm ornabantur, atque in ejus meditullio ingens, ac pulcherrimum, & omnium ornamentorum generibus refertum Altare ab extremitate prædictæ magnæ crucis aſtabat. In ſummitate verò Tribunæ ſolium Pontificale altiuſculè eminebat, ut & ipſe ab omnibus circumſtantibus videretur, ac pariter omnes aſtantes, ſedenteſque videret. Utraque hujus Templi latera ab ingentibus feneſtris, ſeſe mutuò reſpicientibus ornata, ſingula quæque ampli, & longi ſpatii loca in cruce illa magna inferiora ſuis ſplendoribus illuſtrabant. At verò univerſum ambitum ſuperiorem rotundæ quædam feneſtræ in magnorum oculorum corona ſpatioſiſſimè ambiebant, per quas quidem Solares radii ità ingrediebantur, ut non modò ſingula teſtudinis loca luce ſua colluſtrarent; ſed divinæ quoque gloriæ ſpecimen quoddam cunctis devotis conſpectoribus demonſtrarent. In vertice verò teſtudinis rotunda quædam, & ingens feneſtra cæteris altiùs prominens, in lanternæ formam ceu ſupra commemoravimus redacta, mirum in modum condecorabat.

Cæterùm univerſum totius ſpatii pavimentum eiſdem variis partim marmoreis, partim porphyreis, partim ſmaragdinis coloribus ornabatur, quibus ſcalarum gradus condecoratos ſuperiùs eſſe diximus, & ne tantum tàm pulchrum, tàm devotum, tàm admirabile, ac denique tàm divinum potiùs, quàm humanum Templum aliquibus defunctorum Prælatorum, vel Pontificum humationibus ullatenùs pollueretur, hujuſmodi ſepulchra à ſiniſtro latere extrà Templum è regione ad ſolium Pontificale conſtrui, condique volebat. Verùm cum multa de mira hujus Templi fabricatione hactenùs dixiſſe videar, reliquum eſt ut de dimenſionibus ſuis pauca quædam breviſſimè adjungamus. Area quingentorum in longitudine in latitudine verò centum cubitorum antè ornatiſſimas ſcalas ſternebatur. A primo aſcenſionis gradu uſque ad ſolium Pontificale longitudo ultrà quingentos cubitos porrigebatur, in latitudinem verò ad centum viginti per totum penè ſpatium extendebatur, niſi ubi à duobus magnæ illius crucis lateribus bracchia utrinque dilatantur. Ibi enim uſque adeò amplificabatur, ut ad centum octuaginta menſuraretur, altitudo verò omnium fornicum ultrà octua-

octua-

octoginta passus ascendebat, cum maximæ testudinis sublimitas ad centum supra vigintiquinque cubitos attingere videretur. A Palatio in hoc Templum per plures pulcherrimos aditus à Summo Pontificæ magna Prælatorum comitante caterva incedebatur. Ab uno verò cæteris eminentiori per cochleam quandam speciosissimam vadebatur. Et ne huic tàm admirabili, & tàm digno ædificio ullum ornamentorum genus deesse videretur, universum superioris spatii ambitum plumbeis laminis speciosissimè simùl, atque utilissimè adornabat. Verùm, ut hæc ingentia maximæ molis ædificia faciliùs extruere valeret, Anienis fluvii alveum, quo à Tyburtino Oppido versus Romam navigari consueverat, ità mundari, atque ità purgari fecit, ut ea, quæ ad ædificandum necessaria erant, aptiùs à Tybure transmitti, ac transferri posset &c.

Deindè si Hiram quoque Tyrensem famosissimi Templi Salomonis non Architectum, sed singularem æris magistrum, opificemque ærarium, de sapientia, intelligentia, ac doctrina, & de sculpendi arte statuariaque sacris libris apprime laudatum fuisse novimus, quanto nos majores Nicolao nostro laudes largiri, præbereque impellimur? Qui suaptè ingenio, suaque industria multos quotidianorum operum, variosque Præfectos constituit, atque illis omnibus Bernardum nostrum Florentinum peregregium Latomorum magistrum, ac professorem, ut illi juxtà Pontificias dumtaxat designationes ad unguem obtemperarent, nàm cum eo solo omnia ad prædictam fabricam pertinentia communicabat. Hùc usque Manetti descriptio.

Bernardus hìc, de quo Manettus loquitur, fuìt Rossellinus, quem Martinus Ferrabosco pag. 10. nominat Hieronymum, Eques autem Fontana appellavit *Antonium*, *à quo* (ait) *Nicolaus V. Vaticana Basilica jàm dudum ruinam comminaretur; nec ullam ejus cohibendæ viam patere cognovisset, alteriùs molis extruendæ, novam jussit delineationem exarari*, citatque Vasarum. Sed bona cum ejus venia dixerim, non ab *Antonio*, sed à *Bernardo* Basilicæ delineationem exaratam fuisse. *Antonium* enim narrat Vasarius fuisse Sculptorem, qui Florentiæ vita functus antè Nicolaum Pontificem superstitem reliquit suum fratrem *Bernardum* Architectum insignem, cui Nicolaus V. ut habuimus ex Manetto, ejusdem ætatis Scriptore, novi Templi delineationem commisit, quæ deindè fortuito periit. Nec solo Rossellino mentem suam exposuit Pontifex, verùm etiam Leoni Baptistæ Alberto Florentino è clarissima Albertorum Familia, *Viro* (de illo scripsit Angelus Politianus Laurentio Mediceo patrono suo) *ingenii elegantis, acerrimi judicii, exquisitissimæque doctrinæ, qui cum complura alia egregia monimenta Posteris reliquisset, tùm libros decem elucubravit de Architectura*; quippè Romam profectus intimam familiaritatem industria Blondi Foroliviensis contraxit cum Pontifice, qui, ut opere mentem suam expleret, inchoavit ad caput Beati Petri amplam testudinem, quàm vulgò Tribunam vocant, qua Templum ipsum à Constantino ædificatum augustius, & magis capax esset. Quam ob causam, ut retulit Maffæus Veggius, qui tempore ejusdem Nicolai vixit, *cum tale ingens ædificium fabricare cæpisset*, Probi Templum in primis demolitus est, quod morte præventus imperfectum reliquit. Crevisse tamen supra Templi pavimentum ad altitudinem trium cubitorum, refert Ascanius Condivus in vita Michaelis Angeli Bonarotæ pag. 16.

Lib. 5. cap. 2.

Tom. 1. pag. 320.

Vasar. par. 2 pag. 274.

Ciaccon. pag. 954.

CAPUT XII.

Acta Julii II. in novæ Basilicæ fabrica.

SEd in ipso conatu pulcherrimi operis Pontificis mors cum obvenisset, Templum iisdem vestigiis hæsit, quibus inchoatum. Julius verò Pontifex Secundus nomine, sed celsitudine animi haud Inferior primo illo domitore Orbis Julio, quem olim Romana plebs additum Cælo inter sua Numina falsò credidit, jàm ruentis Ædis Constantianæ periculo actus, operi manum admovit, & coactis undique Viris præstantibus de nova erigenda mole cum Juliano præsertim, vulgò à Sancto Gallo nuncupato, ejus ætatis insigni Architecto seriò egit, illamque ejusdem curæ duxit committendam; sed cum eo tempore Lazarus Bramans in Urbem advenerit, in qua Balthassar Perutius, Raphael Urbinas, aliique Architecturæ artis Periti simùl florebant, cum his diù disceptatum de fabrica fuit, ac demum Bramanti ejus cura, commissa, cujus vivido ingenio Serlius affirmat, Architectonicam artem penitùs deperditam, Orbi fuisse restitutam.

Vasar. part. 3. vol. 1. pag. 67.

Lib. 3.

Ægrè hoc tulit Julianus, qui Julii Pontificis benevolentiam antè Pontificiam dignitatem fuerat expertus; quamobrem bile commotus Româ discessit, & Bramans anno 1503. Provinciam sibi impositam impigrè suscipiens, communicatis cum Principe suis rationibus de re tota deliberans, nihil humile cogitare decrevit, nihil usitatum moliri, ardua omnia aggredi, quæ magnis etiam Viris admirationi essent futura, æquè ac terrori. Artifici animos addidere Pontificiæ majestatis amplitudo, ac liberalitas, nullis Terrarum, Marisve limitibus circumsepta. Varias pro nova fabrica ideas Pontifici Bramans exposuit, quarum una futuræ molis amplitudinem eximiam præseferens, præ cæteris Pontifici magis arrisit. Exprimitur illa in Nummis, quos à Carrodosso in ære cælando peritissimo cum Julii II. & Leonis X. effigie cusos fuisse Vasarus affirmat. Exhibent illi tholum excelsum columnis suffultum, ac frontem amplæ Basilicæ cum duabus turribus hinc indè collocatis, sub qua inscripta sunt verba: *Vaticanus Mons*, & in gyrum hæc alia disposita: *Templa Divi Petri Instauratio*. Ut in nostra prima Tabula indicavimus pag. 9.

Parte 3. pag. 35.

Ut igitur quantociùs fabrica assurgeret, illique locus esset expeditissimus, jussu Pontificis veteris Basilicæ medietas disiecta omninò fuit. Hanc Basilicæ ruinam egerrimè tulit Michael Angelus Bonarota, quem adhùc juvenem Julius Romam accersiverat, ut sibi magnificum excitaret sepulchrum, & zelo inductus Bramantis audaciam accusavit; qui, ut citiùs novam Basilicam juxtà suam delineationem erigeret, pretiosas columnas à Constantino erectas, temerè prosterneret, in plures partes diffractas, cùm eas novis Ædibus servare posset incolumes. Præter veterem Basilicam fuit etiam pars collis imminentis solo æquata quo tempore, cum ferè omnes proximi Cœmeterii aditus præcluderent, & quæ supererant subterranearum viarum, & cubiculorum vestigia penitùs delerent Artifices, Julius Pontifex locum adeò venerabilem, ac religiosum, haud ruinis opprimi, ejusdemque cultum obliterari sustinuit; sed nefas id esse ratus, ut sacræ, ac venerandæ antiquitati uno, eodemque tempore prospiceret, eundem intrà novi designati Templi terminos complecti voluit; hoc etiam asserit Tyberius Alphaـ
Condivus in vita pag. 24.

Aringus lib. 11. c. 4. pag. 219.

ranus his verbis [Unum inter reliqua mirabile, & maxima omnium
„ exultatione dignum accepi, quod referre exulto, & omnibus patefacere
„ conor, loca sacra, atque sepulchra sub antiquæ Basilicæ pavimento,
„ propriis in locis integra, & intacta Julii II. Pont. Max. jussu permanere,
„ quin etiam ipsum pavimentum integrum, nullibi defossum, præterـ
„ quam ubi novæ Basilicæ fundamenta jacta fuerunt, & hoc non immeـ

ritò

„ ritò; nàm piùs Pontifex audierat ipſius Baſilicæ medianam navem, atque tranſ-
„ verſam, quam crucem vocant, Sanctorum Oratoriis, atque ſepulchris refertas
„ à cunctis Fidelibus magna veneratione coli. Idcircò illas præcipuè partes illiba-
„ tas reſervandas, & Baſilicæ novæ parietibus circumſtruendas Bramanti Archite-
„ cto diſtrictè mandaverat. Id ſine cunctatione illum executum fuiſſe experimen-
„ to comperimus. Præterea ſepulchrorum cadavera in effoſſione reperta omnia
„ communi ſepulchro, ad hoc ſpecialiter elaborato, ſemper cum honore fuiſſe
„ repoſita &c.] Hæc ille, ex quibus conſtat quantum debeant devotionis infer-
re, & venerationem accedentibus ingerere.

His ritè peractis vaſtam, ac portentoſam auguſtiſſimi Templi molem ad Bramantis exemplar ædificare aggreſſus eſt Julius Sabbato in Albis, decimaoctava Aprilis anni 1506. quo die, addit Oldoinus pag. 246. litt. B. primum lapidem ſuis manibus ipſemet poſuit, in cujus prima facie hæc legebantur: *Ædem Principis Apoſtolorum in Vaticano, vetuſtate, & ſitu ſqualentem, à fundamentis reſtituit, Julius II. Ligur Pont. Max. anno MDVI.* in altera verò *Julius II. Ligur Pont. Max. anno ſuo Pontificatus tertio MDVI.* In tertia: *Inſtauratio Baſilicæ Apoſtolorum Petri, & Pauli per Julium II. Pont. Max. Vaticanus.*

Ciaccon. pag. 234. litt. D.

Alexander Donatus de Roma vetere pag. 372. aliam affert primi lapidis inſcriptionem, quam putavi in quarta ejus parte fuiſſe inſculptam, ab Oldoino omiſſam, videlicèt: *Julius II. Pont. Max. Ædem D. Petro dicatam, vetuſtate collabentem, in digniorem, ampliorenque formam ut erigat, fundamenta jecit anno Chriſti MDVI.* Inſcriptiones hujuſmodi narrat Torrigius, compoſitas fuiſſe à Dominico Antonio de Chiarellis, ſed unicam fuiſſe, non quadruplicem, notat Grimaldus, ut inferiùs patebit.

MS. delle grandezze della Chieſa Vaticana.

Talem lapidem fuiſſe poſitum à Julio Pontificali amictu induto poſt Sacrum, ſolemni pompa celebratum à Cardinale Volaterano in Altari Divi Petri coram univerſo Purpuratorum cœtu, ac Eccleſiæ Adminiſtris eo in loco ubi nunc Altare extat Divæ Veronicæ, erectum ab Urbano VIII. affirmat Torrigius, additaque illi fuiſſe duodecim ærea Numiſmata in vaſe fictili recondita, fortaſsè in honorem Duodecim Apoſtolorum, quorum Principes Petrus, & Paulus indicabantur in duobus aureis, viginti ſcutorum pretium habentibus. Imaginem ipſius Julii præferebant Numiſmata cum verbis: *Julius II. Ligur Pont. Max. anno ſui Pontificatus III.* 1506. In averſa verò fronte exprimebatur Baſilica, adjecta epigraphe: *Inſtauratio Baſilicæ Apoſtolorum Petri, & Pauli per Julium II. Pont. Max. Vaticanus.*

MS. cap. 1. & de ſacris Crypt. pag. 12.

Torrig. de Baſil. Vatic. cap. 6.

Idem Auctor narrat Julium II. poſt Miſſam ſolemni ritu celebratam à Franciſco Soderino Cardinali in honorem Spiritus Sancti (ut ſcribit Franciſcus Albertinus, qui adfuit) primum lapidem poſuiſſe, deſcendentem ad ima fundamenta, quamvis ſeptuagenarium, à duobus Cardinalibus ſociatum, cum aliis triginta tribus, præſentibus multis Epiſcopis, Proceribus, & Clero Baſilicæ die 15. Aprilis.

Cap. 1.

Hæc omnia etiam narrat Jacobus Grimaldus in ſuo opere MS. de Sacroſancto Sudario pag. 97. his verbis [Julius II. Pont. Max. die 18. Aprilis Sab-
„ bato in Albis anno 1506. primarium lapidem ab ſe benedictum poſt habita
„ Miſſarum ſolemnia in fundamento, dexteræ paraſtatis, in qua hodiè Sacro-
„ ſanctum aſſervatur Sudarium, Divino Numine invocato, ad æternam Omni-
„ potentis gloriam, & Principis Apoſtolorum honorem, Sacro aſtante Cardi-
„ nalium Collegio, & tota Curia, ritu maximè ſolemni collocavit. Fran-
„ ciſcus Cardinalis Soderinus, Volateranus nuncupatus, ſupra Altare majus
„ Miſſam cantavit, Summo Pontifice, Sacro Cardinalium, & Epiſcoporum
„ cœtu aſtante. Qua finita Proceſſionem habuit ab Ara maxima per Cappellam
„ Sanctæ Petronillæ, quæ erat in loco ubi nunc Sacellum Sanctorum Apoſto-
„ lorum Simonis, & Judæ, ad Ægyptum, hìc locus eſt Platea Lapicidarum,
„ & Eccleſia Sancti Stephani majoris retro Apſidam Baſilicæ, quàm incolunt
„ Mauri Abiſſini, ex conceſſione Capituli, fortè Ægyptus ob Mauros ipſos,
„ vel Ægyptios ibi habitantes. In ambitu enim Baſilicæ ejuſdem diverſæ adve-
„ narum nationes ultramarinæ morabantur. Poſteà ad fundamentum: ubi ta-

Apud Canonic. Cappellam ex Bibliot. Illuſtriſs. Phœbei.

 bulis

„ bulis, & trabiculis ſcala fuit diſpoſita, qua per clementes gradus Julius Ponti- „ fex Maximus deſcenderet. Magna erat fundamenti profunditas, magna latitu- „ do, ob quæ à pluribus, & præſertim à Papa dubitabatur de ruina, præcipuè pro- „ pter populum, qui maximus circumſtabat, propterea ipſemet Papa adverſus „ eos, qui in ripa ædificii erant, clamabat, ut indè recederent. In imò etiam „ fundamenti multæ ſurgebant aquæ, ubi plures evacuatores æqualiter miniſtran- „ tes erant. Res profectò admirabilis! videre Summum Pontificem Julium ſe- „ nem, in ipſum deſcendere fundamentum; illum non arcuit magna profundi- „ tas, quem nec bella pro Eccleſiaſtica ditione tuenda, & vendicanda ſuſcepta, „ ad quæ intrepidus acceſſit, minimè averterant, nec ab illis magnanimum ejus „ cor receſſerat retrò, non terruit ruina, de qua ob Populi preſſuram dubitaba- „ tur, non terruit in deſcendendo periculum ob vertigines, quæ in homine, præ- „ ſertim ſene poterant evenire, ſed Divino fretus auxilio, immenſoque ergà Bea- „ tum Apoſtolorum Principem ductus amore, cujus nomini vaſtiſſimum Tem- „ plum, Orbis miraculum futurum, magno animo aggrediebatur: deſcendit „ Julius II. in ipſum fundamentum cum duobus Cardinalibus Diaconibus aſſiſten- „ tibus dumtaxat, nulluſque alius Cardinalis, vel Epiſcopus, aut Prælatus cum „ Papa deſcendit, ibi juxtà Pontificalis libri cæremoniam primarium lapidem po- „ ſuit, non ut jaceret, ſed quaſi ſtaret adhærens parieti, antè quem fuit poſitum „ vas teſtaceum cum duodecim Numiſmatibus infraſcriptis, quæ duodenarium „ numerum Apoſtolorum XII. honori à Julio ſapienter factum fuiſſe credendum „ eſt, imitatus in hoc glorioſæ memoriæ Conſtantinum Maximum Auguſtum, „ qui veteris Templi S. Petri fundamenta inchoando XII. terræ cophinos in hono- „ rem XII. Apoſtolorum propriis humeris egeſſerat. Deſceuderunt pariter Ma- „ giſtri Cæremoniarum, Muratores aliqui, quidam Faber Argentarius, qui at- „ tulit XII. Monetas novas, ſive Metallias, latas ſicuti eſt una hoſtia Miſſæ com- „ munis. In una parte erat imago Papæ Julii II. cum his litteris, videlicet: „ *Julius Ligur II. P. M. anno ſui Pont. III. MDVI.* & ab alia parte erat forma „ Templi, ſive ædificii, quod ibi volebat erigere, cum litteris, videlicet: *In-* „ *ſtauratio Baſilicæ Apoſtolorum Petri, & Pauli per Julium II. Pont. Max.* & in- „ feriùs erat hoc verbum *Vaticanus*. Harum autem Monetarum XII. duæ erant „ aureæ, quæ, ut Magiſter Cæremoniarum ſcribit, ponderis erant quælibet vi- „ ginti ducatorum, & aliæ duæ erant ex auricalcho, quæ omnes fuerunt po- „ ſitæ in uno vaſculo vili luteo teſtaceo ſingulari. Lapis quoque, qui fuit „ poſitus primarius, erat de albo marmore latus duorum Palmorum commu- „ nium, & longus quatuor, groſſus verò digitorum quaſi quinque, ab una „ parte hæc inſcriptio erat inciſa:

AEDEM PRINCIPIS APOSTOLORVM
IN VATICANO VETVSTATE, ET SITV
SQVALENTEM A FVNDAMENTIS
RESTITVIT IVLIVS LIGVR
PONT. MAX. AN. MDVI.

„ In alia parte ejus lapidis nihil penitùs erat ſcriptum. Hæc notavit Paris de „ Graſſiis ejus Summi Pontificis Cæremoniarum Magiſter in ſuo Diario aſſer- „ vato in Vaticana Bibliotecha pag. 206. Hùc uſque Grimaldus, ex quibus ver- bis à Paride ſcriptis debet inferri Oldoinum erraſſe, cum lapidem retulit tribus in faciebus inſcriptum.

Anno deindè ſubſequente 1507. die 16. Aprilis hora 21. Hieronymus Ar- chiepiſcopus Tarentinus ejuſdem Pontificis Theſaurarius alias duas Paraſtatas è re-

è regione, in quibus fuit columna vitinea, & Pauli III, sepulchrum, fundavit, narrante Demetrio Guasello in libro Visitationis Ecclesiarum fol. 165. in Arch. Sancti Petri, in quibus Parastatis sequentem inscriptionem marmore incisam posuit, privatè tamen, nulloque Cæremoniarum ordine adhibito, & fortasse inscio Pontifice, quæ inscriptio in errorem induxit illos, qui primarii lapidis memoriam typis mandaverunt. Erat autem hæc. *Julius II. Pont. Max. Ædem Divo Petro dicatam, vetustate collabentem in digniorem, ampliorem que formam, ut erigat, fundamenta jecit anno Christi MDVII.* Apud Grimald. pag. 162.

Post verò sex mensium curriculum Julianus à Sancto Gallo à Bartholomæo à Ruere Pontificis Nepote Romam redire hortatus est: haud tamen Principis benevoli verbis inductus; quippè qui injuriæ loco duceret, se à Pontifice fuisse Bramanti postpositum, precibus tandem Petri Soderini fretus Urbem petiit, ibique Julii beneficentiam, & amorem expertus est; noluit tamen Romæ diù vitam traducere, sed bona cum Julii venia Florentiam iterùm repetiit cum munere quingentorum nummorum à Pontifice dato. Quandoquidem de tali Juliano sermo incidit, placet hìc aliqua circa illum præmittere ad æquivocationes evitandas, historiæ veritati omninò adversantes. Vixerunt igitur, ut affirmat, Vasaras sub Julio II. duo filii cujusdam Francisci Giamberti, quorum alter Julianus vocabatur, non Julius (ut scripsit Fontana pag. 249.) Alter verò Antonius, & quidem uterque in Etruria ortus, & à Sancto Gallo communiter appellatus ob Monasterium, à Juliano ædificatum Religiosis Sancti Augustini jussu Laurentii Medicei propè Urbis portam, Sancti Galli dictam; quo nomine deindè, omnibus ejusdem Juliani Familiæ Posteris tributo, vocatus etiam fuit alter Antonius, à Bartolomeo Piccono Juliani Nepote natus, qui Antonius vixit tempore Julii II. Leonis X. Adriani VI. Clementis VIII. & Pauli III. à Bramante Architectonicam facultatem edoctus. Vasarus par 3. vol. 1. pag. 67. Idem pag. 68. par. 3. vol. 1. pag. 64.

Ex quibus patet narrationem Equitis Fontanæ Italicam non benè fuisse Latino idiomati consignatam, scribente ejus traductore *Julium Rhetensem, & Antonium Rhetum*; eoquòd neque Julius, seu veriùs dicam Julianus, neque Antonius fuerint Rheti, seu Rhetenses; non enim patriam habuerunt Oppidum Sancti Galli, quod linificio maximè nobile extat in Helveticorum Agro, quamobrem neque Rheti, aut Rhethenses appellari possunt; Rheti enim vulgò Grisones ex eodem Cluverio lib. 3. cap. 35. *Rheni, Oeni, Athesis, ac Adduæ fontes accolunt, sub quibus est Vallis Tellina, & Comitatus Clavennensis.* Pag. 249. Cluver. introd. geograph. lib. 2. cap. 27.

His adnotatis ad ulteriora properemus. Itaque Bramantis industria supra jacta fundamenta moles feliciter assurgebat, & brevi temporis spatio ad coronicem usque quatuor majores Parastatæ perductæ sunt, illisque arcus superimpositi, ad excelsiorem testudinem suffulciendam. In eo opere construendo artem excogitavit Bramans, ità fornices efformandi, ut, remotis ligneis fulcris, ornatum ostentarent, illis à subjectis modulis impressum, vulgò dicuntur *à cassetta*. Hæc Vasarus affirmat; qui etiam addit in eadem parte 3. pag. 149. fulcimenta ad fornices construendos, haud fuisse primùm à Bramante excogitata, sed illum ea didicisse à Michaele Angelo Bonarota: cum enim Bramans in Sacello Sixti IV. pensile tabulatum compegisset, ut Bonarota adhùc juvenis ejus fornicem jussu Julii II. picturis condecoraret, illud improbavit Michael, eoquòd post absolutum opus nullo pacto claudi potuissent foramina, per quæ funes immissi ligneam contignationem substentabant, aliamque subnexuit, à nemine anteà excogitatam, quà (nullo nec in fornice, nec in pariete pingendo, foramine aperto) erecta ad libellam fulcimenta, & transversis fulcris munita sustentabant. Atque ex ea nova trabium compagine ipse Bramans, cæterique Artifices normam didicerunt trabes colligandi ad fornices extruendos. Eques Carolus Fontana lib. 5. cap. 35. asseruit anno 1561. apparuisse textam lignorum machinam, supra quam extructi fuerunt Templi forniees, & cum ejusdem icone regulam exponit, qua componi possunt cujusvis mensuræ similes lignorum machinæ, juxtà opportunitates, quæ in re ædificatoria se possunt offerre. Verùm an hæc fuerit à Bramante excogitata pro comperto non habui Vafar. par. 3. pag. 35. Idem pag. 59. Lib. 5. c. 35.

bui

bui: certum tamen eſt, hanc eandem trabium compaginationem à Fontana deli-neatam fuiſſe ære inciſam à Jacobo Boſio Belga anno 1560. ac è typis Romæ emanaſſe cum addita inſcriptione, in qua affirmatur eam fuiſſe compoſitam ab Antonio à Sancto Gallo; eâque uſum Michaelem Angelum Bonarotam in fornicibus Baſilicæ compingendis; E prototypo Boſii illam accepimus, & in minorem formam re-*Fig.9.* dactam in adjecta Tabula 9. exponimus litteris S, & T.

Ut tantum opus perficere facilius poſſet Julius, Bullam edidit, cujus initium In Bull. pag. 437. eſt *Liquet omnibus* Et in ea ait ſicut *B. Petrus Apoſtolorum Chriſti Princeps fuit) ita illius Baſilicam in Vrbe congruentius reſtaurari convenire, & ampliari*. Sed cum videret ejus reſtaurationem abſque piis Chriſti fidelium ſubventionibus ſe perficere non poſſe, ideo aliquid ſubſidii pecuniæ vel opere infra annum dantibus aut promittentibus dedit multa privilegia, & pias conceſſiones, ex quibus iniqua interpretatione Lutherus anſam arripuit hæreſis inducendæ; ut in numiſmate VIII. ejuſdem Julii II.

Coronidem operi adeò excelſo impoſuiſſet præclarus Artifex, niſi anno elabente 1514. nimis propere mors illum eripuiſſet è vivis ingenti cum Leonis X. dolore, Vaſar. ibid. cujus Pontificia Familia, omnibuſque Architectorum, Sculptorum, ac Pictorum Cœtus illius cadaver ad ſepulchrum comitati, in ipſa nova Baſilica, piis parentalibus celebratis, tumularunt.

Bramante demortuo perierat ſimul integra novæ Baſilicæ idea; & ne opus adeò præclarum omninò deficeret, illam abſolvere conatus eſt Raphael Sanctius Urbi-*Fig. 10.* nas, quam è libro 3. Sebaſtiani Serlii delineatam accepi, prout in Tabula 10. appoſita expono cum ſcala palmorum, quæ menſuras ejus indicabit. Affirmat Serlius ſpatium majoris navis 92. palmis comprehendi, ſex verò ſupra quadraginta navium minorum intervallum. Addit Serlius Iconem Tholi, qui quatuor majoribus Paraſtatis imponendus erat, juxtà mentem Bramantis, & quidem triplici *Fig. 11.* columnarum ordine exornatus. Eam hùc adduxi in Tabula 11. ne Lectoris curioſitati aliquid deſit, quo Vaticani Templi fabrica poſſit explicari. Tholi ejuſdem *Fig. 12.* ichnographiam addidi in Tabula 12. in qua locus indicatur paraſtatum, & columnarum ex quibus exteriores quinque palmorum diametrum habebant, interiores trium, & unciarum novem, quatuor verò mediæ.

Ex hac Tholi idea arguit Serlius minùs prudens fuiſſe, quàm audax Bramantis ingenium, quippè qui nimis vaſtam, excelſamque Tholi molem poſuiſſet debilibus innixam fulcimentis, quæ vix exædificata à fornicum pondere rimulas contraxit, futuram ruinam minitantes. Culpa Bramantis familiaris extiterat etiam à Vaſaro relata, fabricas nimis velociter extruere, arduaque opera ſemper moliri, quæ ab ingenio excogitata quoquomodò poſſibilia opinabantur, rationibus Parte 3. pag. 36. nullatenus agitatis. Quam etiam ob cauſam cum veteris Baſilicæ parietes ab Artificibus diſſolverentur, quamplurimæ picturæ, muſiva opera, Pontificum, Virorumque inſignium imagines evanuerunt.

CA-

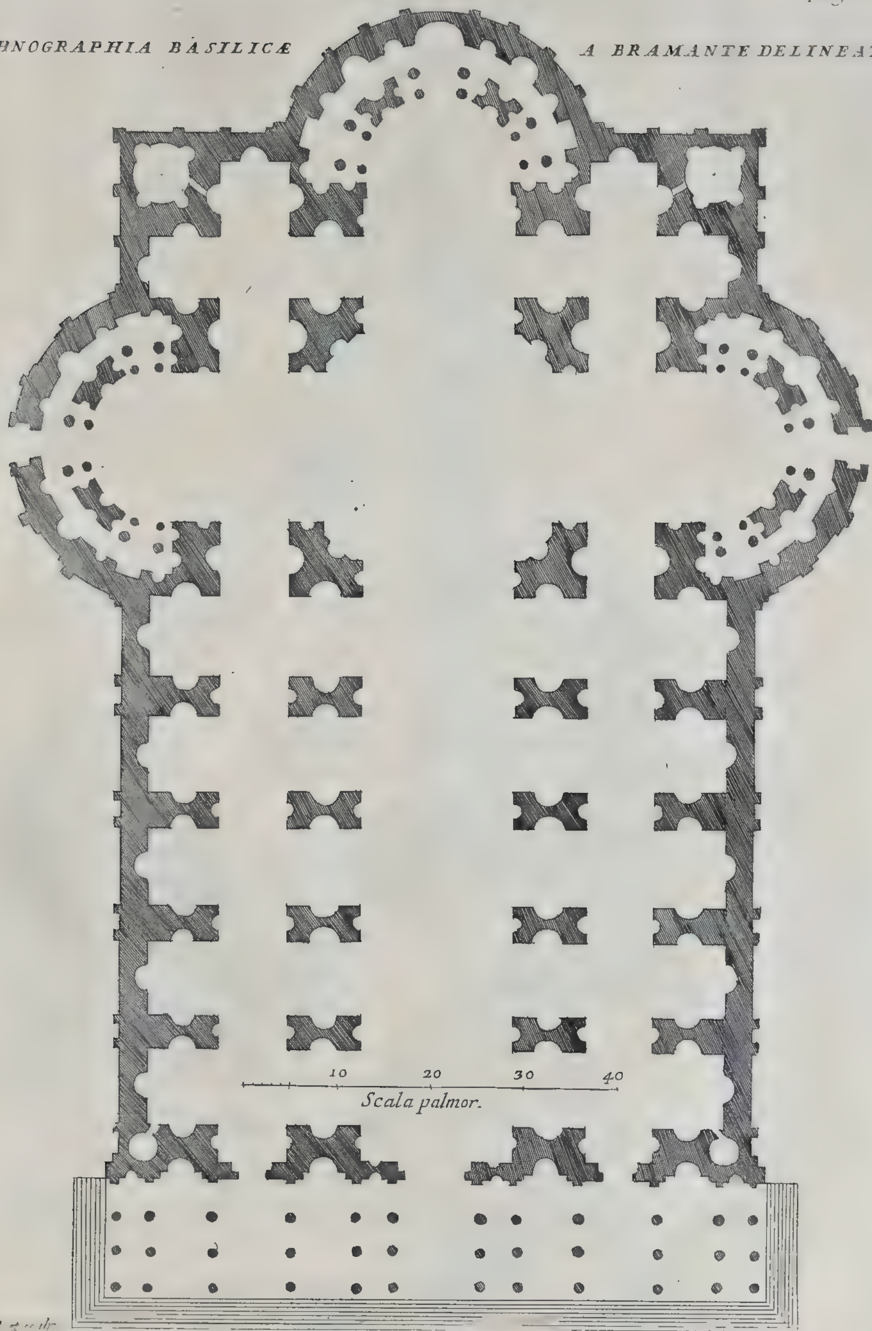

TRABIVM COMPOSITIO SVB TECTO ANTIQVÆ BASILICÆ VATICANÆ

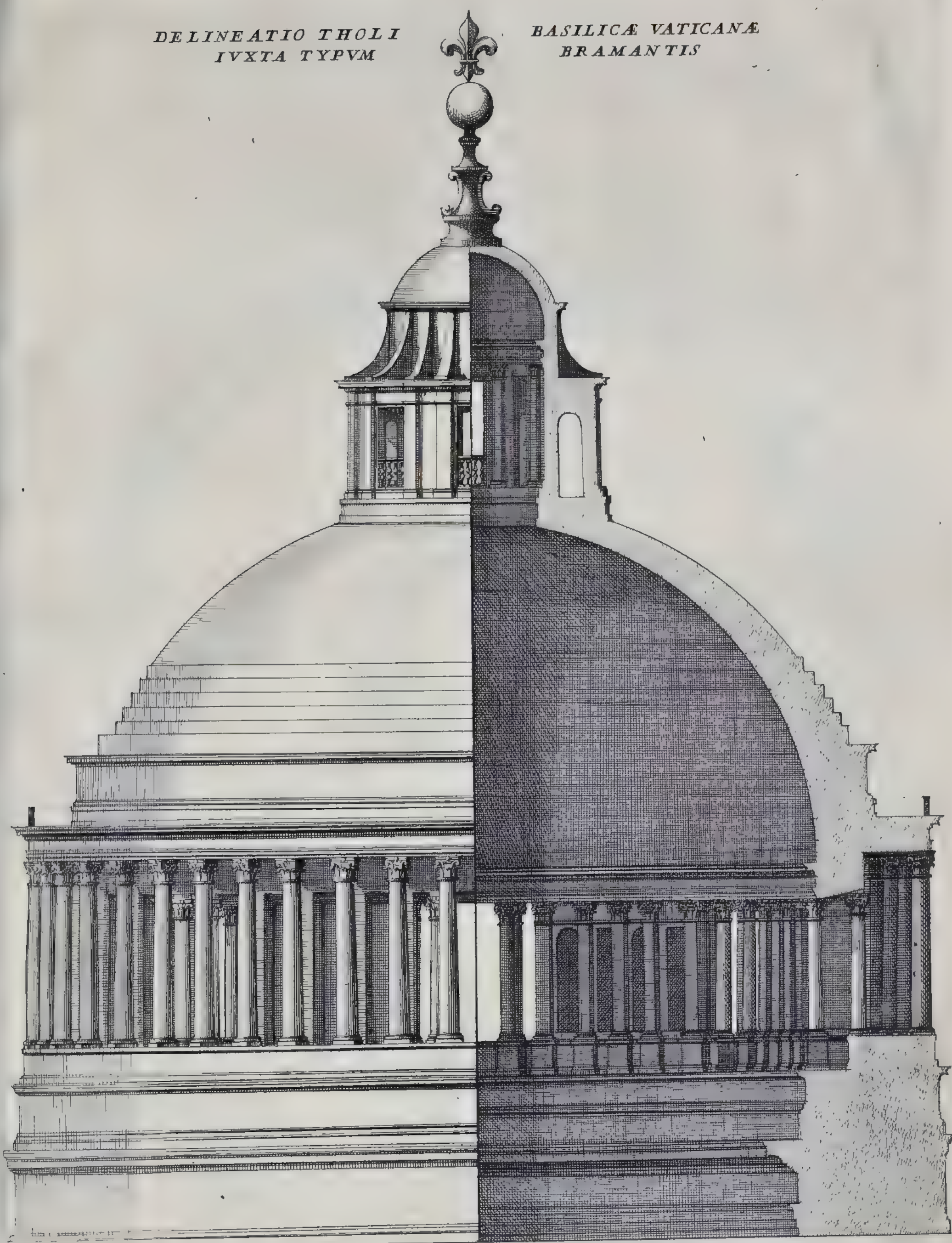
Auctor del. et sculp.

TABVLA 10

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ A BRAMANTE DELINEATA

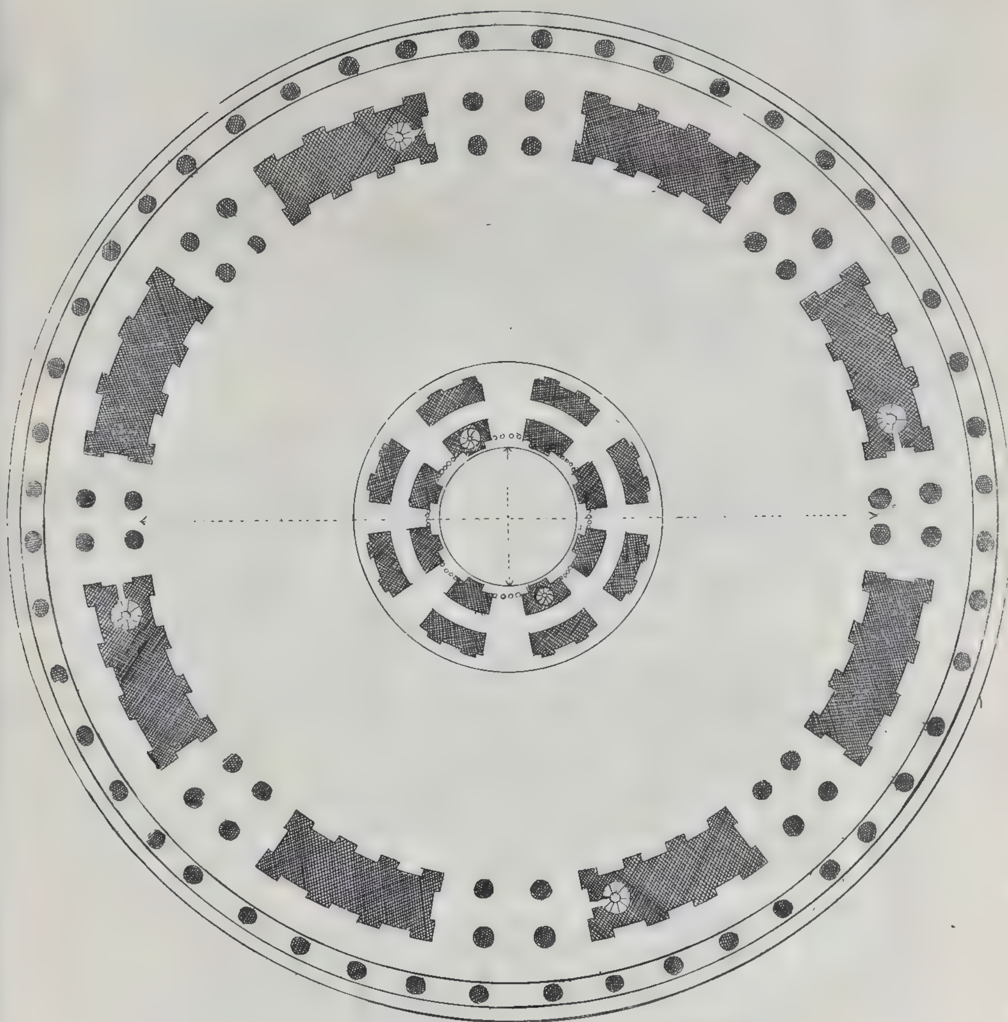

TABVLA II.

DELINEATIO THOLI BASILICÆ VATICANÆ
IVXTA TYPVM BRAMANTIS

TABVLA 12. pag. 54. 3

ICHNOGRAPHIA EIVSDEM THOLI A BRAMANTE DELINEATI

10 50 100

Scala palmorum

Auctor del. et sculp.

CAPUT XIII.

Acta sub Leone X.

IN hoc rerum statu anno 1513. Julio II. è vivis erepto, Pontificem Romani salutarunt lætis populi vocibus Leonem X. cui placuit hoc nomine appellari, ait Ciacconius, *ut insitam animo magnitudinem, clementiamque appellatione ipsa, & factis exprimeret.*

Inito Pontificatu Vaticanæ fabricæ à Julio II. Incæptæ tres Viros præficere decrevit, quorum peritia optimum ejus exitum sibi spondere posse visa est. Primùm itaque Romam accersivit Julianum à Sancto Gallo tunc Florentiæ degentem, quem amore existimationi non impari prosequebatur. Elegit secundò Fratrem jucundum Veronensem virum è Familia Patrum Dominicanorum, non minùs eruditione, quàm arte Architectonica celeberrimum. His addidit juvenem, videlicet Raphaelem Sanctium Urbinatem, tertium supra vigesimum annum adhùc non explentem, sed præceptis Architecturæ à Lazaro Bramante optimè imbutum, eique sanguine affinem, & ob insignes picturas in Palatio Vaticano efformatas maximè de Pontifice benemerentem. Extat epistola, qua Petrus Bembus Cardinalis Leonis nomine Romam ad eam Provinciam suscipiendam anno 1515. illum invitat. In ea sic loquitur.

Vasar to.3. par. 1. pag. 69.

Idem par.3. pag. 37. & 76.

Ep.13.lib.9.

Raphaeli Urbinati.

Cum præter picturæ artem, qua in arte Te excellere omnes intelligunt, is à Bramante Architecto etiam in construendis ædibus, es habitus, ut tibi ille rectè Principis Apostolorum Templi Romani à se inchoati ædificationem committi posse moriens existimaverit, idque tu Nobis, forma ejus Templi confecta, quæ desiderabatur, totiusque operis ratione tradita doctè, atque abundè probaveris. Hoc quibus nihil est propè antiquiùs, quàm ut Phanum id, quàm magnificentissimè quamque celerrimè construatur, te Magistrum ejus operis facimus, cum stipendio nummum aureorum trecentorum tibi annis singulis curandorum à nostris, pecuniarum, quæ ad ejus Phani ædificationem erogantur, ad nosque perferuntur, magistris, à quibus in id stipendium æquis pro tempore portionibus dari Tibi cum petieris, sine mora etiam mensibus singulis jubeo. Te verò hortor, ut hujus muneris curam ità suscipias, ut in eo exercendo cum existimationis tuæ, ac nominis quorum quidem in juvenili ætate bona fundamenta jacere Te oportet, tàm qui de te nostræ, paternæque in te benevolentiæ, demùm etiam Phani, quòd in toto Orbe Terrarum longè omnium maximum, atque sanctissimum semper fuit, dignitatis, & celebritatis, & in ipsum Principem Apostolorum debitæ à nobis pietatis rationem habuisse videare. Dat. Kalen. Augusti anno secundo.

Tribus his Viris Templi cura demandata à Pontifice, omnes ejus partes, à Bramante constructas, per quàm diligenter examinatas, eas impares fore decreverunt, ad nova saxorum pondera sine metu ruinæ sustinenda, eamque ob causam novis, & profundoribus fundamentis illas indigere Georgio Vasaro (ut ipsemet scribit) retulerunt quamplurimi, qui novo operi adfuerunt, puteos æquè capaces, ac profundos inter Parastatas majores primùm ab illis apertos fuisse, quos deindè benè compactis cum calce lapidibus oppleverunt, ad multos arcus sustinendos aptissimos, quorum nisu Parastatæ Bramantis suffulciebantur.

Parte 3. pag.252.

His peractis, Julianus ætate jàm gravis, lapidibus insuper excruciatus, quos in intestinis gerebat, brevi tempore Romæ commoratus, post pedum Pontificiorum oscula, Florentiam reversus est, ubi anno 1517. ætatis 74. piè mortem occubuit. Anno deindè 1520. postquam Româ discesserat etiam Frater

Vasar.to.3. pag.69.

Jucun-

Jucundus, extremum diem clausit Raphael, non sine Pontificis lachrymis, o
Vasar. pag. 9. talis Viri apprimè sibi chari jacturam, ejusque tumulo Petrus Bembus, [illegible]
Vasaro, hoc elogium insculpsit.

D. O. M.

Raphaeli Sanctio Ioan. F. Vrbinaten. Pictori eminentiss. veterumque ęmulo, cuius spirantes propè imagines si contemplere, Naturę, atque Artis fœdus inspexeris. Iulii II. Leonis X. Pont. Max. Picturę, & Architecturę operibus gloriam auxit, Anno XXXVII. integer integros, quo die natus est, eo esse desiit VII. Id. April. M D XX.

Franciscus verò Maria Torrigius in Cryptis Vaticanis pag. 287. hanc inscriptionem compositam fuisse affirmat ab Episcopo Beneventano Joanne de Casa Florentino, sub qua ait Petrum Bembum duo carmina addidisse:

Hic ille est Raphael, metuit quo sospite vinci,
Rerum magna parens, & moriente mori.

His orbatam Tutoribus veluti puerili ætate inadultam Vaticani Basilicam ad perfectam Bramantis molem perduci posse desperavit Leo; quamobrem, eo ju-
Serlius lib. 3 & Vasar. part. 3. pag. 143. bente, Balthassar Peruzius (non Perusinus, ut scripsit Fontanæ traductor) fuerat enim cognomine Peruzius, Patria verò Senensis; aliam Basilicæ ideam excogitavit, quam in hac Tabula 13. exponimus à Serlio delineatam. In ea à Bramantis, & Raphaelis inventis multa detorsit, quòd putaret immenso ædificio solidio-
Fig. 13. rem compagem opus esse. Itaque longiorem formam in quadratam vertit, Sacellis & Apsibus quatuor, totidemque portis, sibi mutuo respondentibus. In quatuor angulis quatuor erant spatia, pro Sacrariis, ad turres campanarias sustinendas, in quorum medio Tholus assurgebat, quem supra descripsimus, columnis exornatus. Mensuras ejus indicat Serlius, videlicet palmos 188. pro majoris tholi diametro, pro minoribus 63. centum pro areis subjectis, 140. pro linea parastatas conjungente; arcus verò ipsis impositi ad altitudinem 220. elevabantur. Hoc exemplar Peruzius tanquam facem operi faciendo præmisit, undè posteri curatores lumen acciperent. Hoc idem in nummo Leonis exprimitur in Museo Collegii Romani asservato, sub eo jacet Lupa, & in girum disposita sunt hæc verba: *Leo X. Pont. Max.* in aversa verò parte ipse Leo X. extat genuflexus ante Divi Petri imaginem, cui manu Templum offert, apposito lemmate, *Petre ecce Templum tuum.*

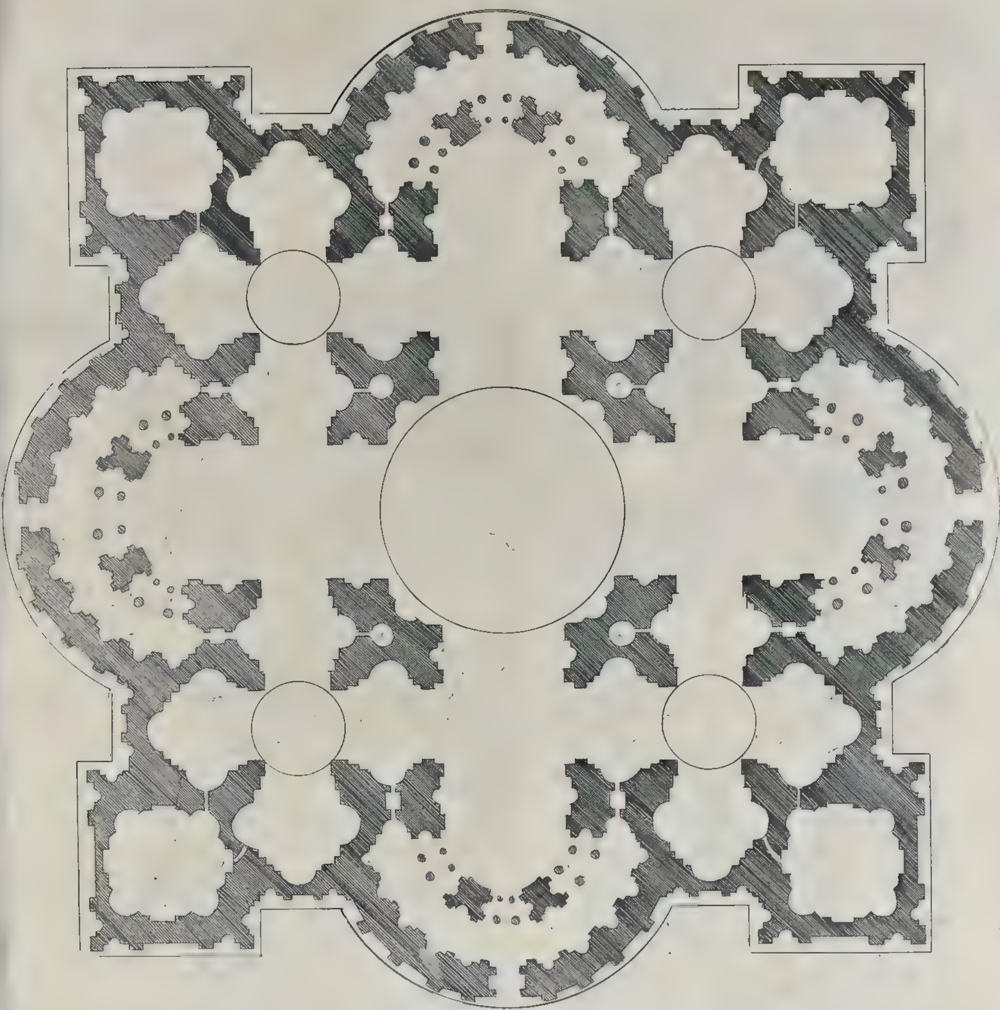
Incongrua nostræ ætatis Pictoribus videretur similis exprimendi ratio, at Veteribns usitata. In antiqua enim Divi Petri Basilica propè Portam Guidoneam Sacellum extabat à Joanne VII. hujus nominis Pontifice anno 705. ædificatum, in
Apud Severan. pag. 70. quo musivo opere ipsius Pontificis imago expressa fuerat, manu Sacellum gestantis, ac Deiparæ offerentis, cum hac inscriptione ab Alpharano relata in cap. 8. *Joannes indignus Episcopus fecit, B. Dei Genitricis Servus.*

Ut verò cum immensæ pecuniæ vim opus absumere, & ærarium esse exhaustum animadverteret Leo, ad subsidia confugit collationis cujusdam efficacis, simul ac suavis, quippe liberæ, & conferentibus utilissimæ; Indulgentias enim per Christianas Regiones promulgavit simulque facultatem lactis ovorumque comedendi diebus jejunio sacris, ac etiam deligendi quem sibi quisque vellet ad excipiendam peccatorum confessionem, dummodo voluntariam eleemosynam ad construendum Templum Principis Apostolorum conferret; quæ concessiones continentur in lib. 3. Diplomatum Leonis fol. 9. & lib. 1. & 2. Diplomatum secretorum Sadoleti. Quod subsidium à Leonis prodigentia inductum Suavis enarrat, sed à veritate dissentire illum docet Eminentissimus Card. Pallavicinus in historia Conci-
Lib. 1. cap. 2. lii Tridentini, atque Leonem à calumniis vindicat, ut exponimus in explicatione Numismatis XVI. ejusdem Leonis pag. 197.

Dùm

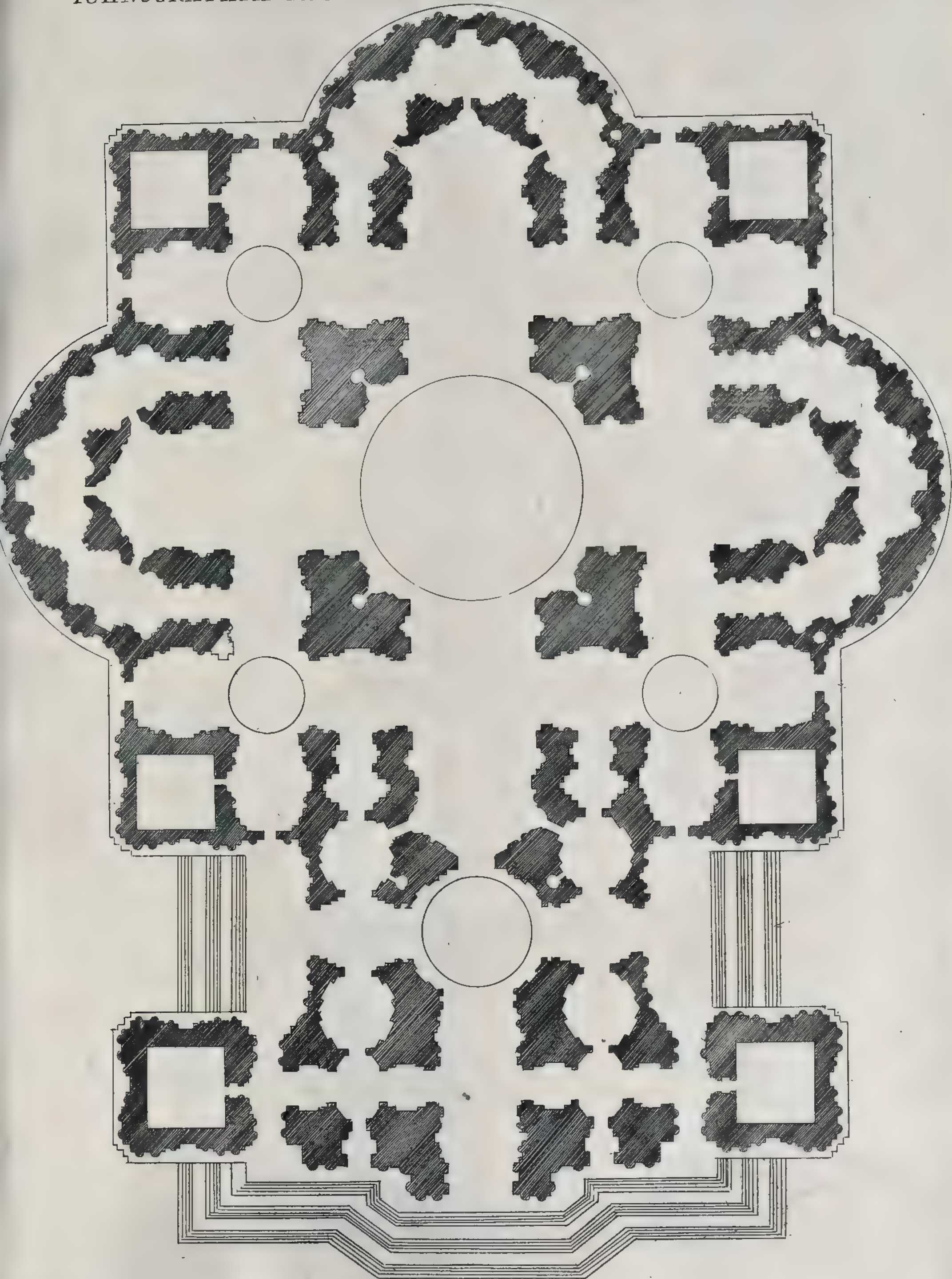
TABVLA 13.

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ SVB LEONE X. A BALTHASSARE PERVZIO EXCOGITATA

Auctor del. et sculp.

ICHNOGRAPHIA BASILICÆ AB ANTONIO SANGALLO EXCOGITATA

...tor del. et sculp.

FRONS BASIL.CÆ VATICANÆ
AB ANTONIO SANGALLO DELINEATA

Alexander Specchi del. et sculp.

Alexander Specchi del. et sculp.

Back of
Foldout
Not Imaged

Dùm igitur Basilicam eo modo perficiendam magno animo curabat, ægrotare Leo Pontifex cœpit, qui priusquàm cœnaret, obriguit, sensimque exorta est febris lenta, & lenis, sed quæ demùm ità vehementer incubuit, ut penè priusquàm mori dignosceretur, turbata ratione animam emiserit, anno à Virginis partu 1521. & ætatis suæ 47. eodemque tempore Ecclesiæ Romanæ navis extitit viduata optimo Nauclero, & Petri Basilica magnanimo Promotore. Ciaccon. pag.313.

CAPUT XIV.

Acta sub Adriano VI. Clemente VII. & Paulo III.

QUamobrem duodecim annorum subsequentium spatio non solùm ab opera cessarunt Artifices; sed detrimento illi fuere miseræ temporum conditiones. Adrianus enim VI. qui Leone mortuo, Summus Pontifex creatus est, brevi novendecim mensium curriculo, quibus vixit, prodesse illi non potuit. Clemens verò VII. post Adrianum in Petri Solio collocatus, ingentes passus est calamitates integro sui Pontificatus novennio, tunc præsertim, cum Urbem invaserunt Germaniæ Legiones tres, Hispanorum sex millia, atque Italiæ Cohortes, veterani Equites aliquot, & magna levis armaturæ manus, ex diversis coacta Nationibus, quæ ad 40. millia hominum ascendebant; & adeò sævitum est in turba inermi, ut nec in Templo, nec ipsis aditis latitantes, aut ad Sacrosanctam Aram confugientes vitam tuerentur; quare Vaticanis Ædibus, Templo, & suburbio cruentatis, septemque millibus hominum trucidatis, perterritus Clemens in Adriani Arcem se recipit, ex qua deindè, postquàm, ut militibus satisfaceret, omnia sacra ornamenta, argenteaque vasa in pecuniam verti imperavit, mutato habitu, Ludovico Gonzaga comitante, ad Urbem veterem, Tusciæ Oppidum, properavit. Ejus tamen tempore Balthassar Peruzius hemicyclum perfecit in Basilicæ capite (quam Tribunam vocarunt Antiqui) cui initium fecerat Bramans. Oldoinus pag.47. Vasar.par.2 pag.147.

Sedatis denique tumultibus, & Clementis cum Cæsare amicitiâ renovata, Pontifex Massilia, quò se contulerat, Romam adnavigans, non multò post longo, varioque morbo conflictatus, anno 1534. mortuus est, & in Basilica S.Petri sepultus. Oldoinus pag.448.

Post ejus obitum tanta fuit in Alexandrum Farnesium, omnium ferè Patrum consensio, ut antequàm mortuo Pontifici justa solverentur, nullo habitu Comitiorum cœtu, eum Summum Ecclesiæ Pastorem salutare decreverint, sed renitente tunc Alexandro, ne insolita contra majorum consuetudinem videretur electio, novendialibus persolutis, Farnesii pedibus obvoluti eum Cardinales Pontificem adorant, qui ob gratam Pauli II. memoriam voluit Paulus III. appellari.

In Romanis Basilicis, ac præsertim Vaticana, Pauli munificentia maximè enituit. Eam ille quantociùs non solùm absolvere decreverat, sed ex lateritia marmoream reddere, ac Tyburtino lapide mirificè exornare, eò quòd Peperinum lapidem, quo parietes exteriùs compingere incæpit Bramans, temporis injuriis non obstiturum judicarent Periti, quorum Antesignanus erat Antonius à S. Gallo, quem Leo X. suffecerat in locum Juliani ejus patrui Româ discedentis, precibus ejusdem Pauli III. eo tempore Cardinalis, qui Leonem Pontificem coronaverat.

Antequàm operi Artificum manus imponerentur; aliam Basilicæ ideam, & quidem ideâ Peruzii longè ampliorem excogitavit Antonius. Narrat Vasarius in ejus vita, eam ex ligno compactam fuisse ab Antonio Labacco ejus discipulo, & publicæ censuræ expositam, diù permansisse sub majori fornice Pag.325.

Basilicæ, habentem longitudinem palmorum 35. latitudinem 26. altitudinem verò dimidii ultrà viginti. Ex appictis illi modulis ducebant novam Basilicam in longitudinem protrahendam forè palmorum 1040. latitudinem verò habituram 360. additque Vasarus hanc Ideam scut. 4084. expensis fuisse ex ligno compactam, Labacco insuper ejus artifici munus scut. 1500. addictum, postquàm ille æreis in laminis ab Antonio Salamanca expressam, & Pontificis nomine decoratam, eidem Pontifici obtulerat.

Torrig. MS. cap. 26.
Pag. 3.
Pag. 174.

Illam indicat Numisma sub Paulo III. cusum cum apposita epigraphe: *Anno Jubilæo MDL. Petro Apostolorum Principi*: non tamen eodem anno 1550. formatum; Paulus enim postquàm Constitutionem emiserat de anno Jubilæo, & Numismata in eo distribuenda paraverat, è vivis sublatus est die 10. Novembris anno 1549. prout in Vaticana Basilica inscriptio sepulchralis affirmabat, antè primam translationem, relata à Suvertio apud Ciacconium, non verò anno 1548. ut affirmant Bollandiani in Indice Pontificali ordine alphabetico digesto ad conatum Chronicohistoricum.

Pag. 553.

Verùm cum in angusto Numismatis giro omnes ejus partes haud potuerit Sculptor exprimere, & Labaci laminas omninò consumpserit temporis edacitas, in triplici Tabula exactè delineari curavimus, his paginis adjuncta, appositaque palmorum scalâ, cujus ope omnes Templi mensuræ inquirentibus innotescerent, Tabula 14. ostentat Basilicæ ichnographiam, Tabula 15. frontem, in qua supra majorem portam patet Mœnianum, undè Pontifices sacras benedictiones poterant Populo elargiri. Imminet Basilicæ Tholus, & quidem excelsus, duplici arcuum, & columnarum serie suffultus, supra quem aliis exornata columnis, & pyramidibus assurgit laterna, ad globum æreum cum cruce sustinendum accomodata. Hinc indè ad Tholum binæ elevantur pari altitudine Turres, pro campanis extructæ, columnis itidem, ac Aliis Architecturæ ornamentis condecoratæ. In tertia Tabula, hoc est 16. ipsius Basilicæ partes laterales tam interior, quam exterior ostenduntur, omnibus Architecturæ membris miro artificio absolutæ. Eas faciliùs poterit oculus deprehendere, quàm calamus singillatim proponere.

Fig. 14. 15. & 16.

Ut igitur adeò excelsam, gravemque molem, à Pontifice probatam, Antonius à Sancto Gallo posset sine metu ruinæ in tutò stabilire, fundamenta primùm jacta novis saxorum molibus obfirmavit, & arcuatis circumquaque operibus admovit fulcimenta, quibus extruendis circa annum 1540. Laurentius Florentinus, vulgò *Lorenzetto* appellatus, præerat, Architectus eo tempore, ac Sculptor peritissimus, ut narrat Vasarus.

Part. 3. pag. 141.

Dùm hæc agerentur anno 1541. ultimum diem clausit Laurentius, eique in eadem Basilica Fabricæ Præfecti tumulum statuerunt, hac inscriptione insignitum.

SCVLPTORI LAVRENTIO FLORENTINO.
ROMA MIHI TRIBVIT TVMVLVM,
FLORENTIA VITAM.
NEMO ALIO VELLET NASCI, ET OBIRE LOCO.
M D X L I.
VIXIT AN. XLVII. MEN. II. D. XV.

Pie

Pie etiam obiit Antonius anno insequente 1546. qui pariter in eadem Basilica sepultus, lapide condebatur his verbis signato:

ANTONIO SANCTI GALLI FLORENTINO
VRBE MVNIENDA,
AC PVB. OPERIBVS, PRAECIPVEQVE
DIVI PETRI TEMPLO ORNAN.
ARCHITECTORVM FACILE PRINCIPI.
DVM VELINI LACVS EMISSIONEM PARAT,
PAVLO PONT. MAX. AVCTORE,
INTERAMNAE INTEMPESTIVE EXTINCTO,
ISABELLA DETA VXOR MOESTISS.
POSVIT M.D.XLVI. III. KAL. OCTOBRIS.

Interim Paulus III. dùm novæ Basilicæ perficiendæ quampiurimi lapides ponerentur in veteri, quæ supererat parte, prout legebatur in ejusdem monumentis: *A sinistro latere ad Aquilonem transferri fecit Organum, ex priori loco sex porphyreticis columnis suffultum, sub quo transferri cæpit, & Corpora SS. Processi, & Martiniani simùl cum Altari, & statua Beatì Petri in throno sedentis, ex priorì Oratorio, ubi olim erant, necnon Imaginem Deiparæ Virginis, quæ erat in parietibus supra Oratorium S. Leonis Papæ. Ibidem Sanctissimi Sacramenti, ac SS. Simeonis, & Judæ Altare ornamentis plurimis auxit.* Ibi enim legebatur: *Altare Sanctissimi Sacramenti, & SS. Simeonis, & Judæ à Paulo III. ornatum.* De hoc Altari fusè suo loco dicendum erit, cum de Altare SS.Sacramenti agemus. Vasar pag. 327. Ciaccon. pag. 557.

Et ne, Antonio, ac Laurentio deficientibus, novum etiam deficeret opus; Michaeli Angelo Bonarotæ Florentiâ accersito, anno eodem ejus Templi cura fuit imposita. Pontificis jussa ægrè tulit Bonarota (ideam enim Antonii improbaverat) coactus tamen post repulsas oneri succumbere, Basilicam petiit, ideam Antonii accuratiùs inspecturus. Quotquot ibi aderant, Michaeli gratulantes affirmabant, illam amplum campum esse, quo ingeniosi Artificis mens uberrimè pasceretur. Annuit primò illis Bonarota; sed ad pecudes alendas, Architectonicæ artis omninò imperitas, demissa voce amico sibi adstanti, subjunxit. Vasar. par. 3 pag. 167.

Venustam quidem ideam illam judicavit, sed optimis Architecturæ præceptis omninò adversantem; supervacaneam ideò columnarum seriem exprobravit; tot pyramidum improbavit segetem; Gotorum ingenio (hoc est nullo servato simetriæ decore) omnia dixit fuisse disposita, & lumine præsertim, multiplicibus parietibus extructis, orbari Basilicam, cujus beneficio ejus forma dubio procul redderetur augustior. Pulchriorem extrui posse addebat, & quidem longè minori annorum intervallo, lucro insuper facto plusquam trecentorum mille aureorum, sine quorum ope Basilicam ab Antonio conceptam nullatenùs fieri posse, nec spatio annorum 50. ad finem perducendam seriò existimabat.

Servant ejus Hæredes epistolam, amico inscriptam, qua Bramantis delineationem commendat, & novam damnat à Sangallo excogitatam, quæ est hujusmodi:

Misser Bartolomeo amico caro.

E non si può negare, che Bramante non fosse valente nell'Architettura, quanto ogn'altro, che sia stato degli Antichi in quà. Lui pose la prima pietra di San Pietro, non piena di confusione, ma chiara, e schietta, lumino-

ſa, ed iſolata attorno, in modo che non noceva a coſa neſſuna del Palazzo; e fù tenuta coſa bella, come ancora è manifeſto, in modo, che chiunque ſi è diſcoſtato da detto ordine di Bramante, come hà fatto il Sangallo, ſi è diſcoſtato dalla verità; e ſe così è, chi hà occhi non appaſſionati nel ſuo modello lo può vedere. Lui, con quel circolo, che fà di fuori, la prima coſa toglie tutti i lumi alla pianta di Bramante, e non ſolo queſto, ma per ſe non hà ancora lume neſſuno a tanti naſcondigli frà di ſopra, e di ſotto i cori, che fanno commodità grande ad infinite ribalderie, con tener ſegretamente Banditi, far monete falſe &c. in modo che la ſera, quando detta Chieſa ſi ſerraſſe, biſognerebbero venticinque a cercare, chi vi reſtaſſe naſcoſi dentro, e con fatica ſi troverebbero. Ancora ci ſarebbe queſt'altro inconveniente, che nel circuire con l'aggiunta, che il modello fà di fuora detta compoſizione di Bramante, ſaria forza di mandare in terra la Cappella di Pavolo, le ſtanze del Piombo, la Ruota, e molte altre; nè la Cappella di Siſto credo, che riuſcirebbe netta. Circa la parte fatta del circolo di fuora, che dicono, che coſta cento mila ſcudi, queſto non è vero, perche con ſedici mila ſi farebbe, e rovinandolo poca coſa ſi perderebbe, perche le pietre fattevi, e i fondamenti non potrebbero venire più a propoſito, e meglioterebbeſi la fabrica ducento mila ſcudi, e 300. anni di tempo; queſto è quanto a me pare, e ſenza paſſione, perche il vincere, mi ſarebbe grandiſſima perdita; e ſe potete fare intendere queſto al Papa, mi farete piacere, che non mi ſento bene. Voſtro Michel Agniolo &c.

Eandem Epiſtolam latinè redditam addo.

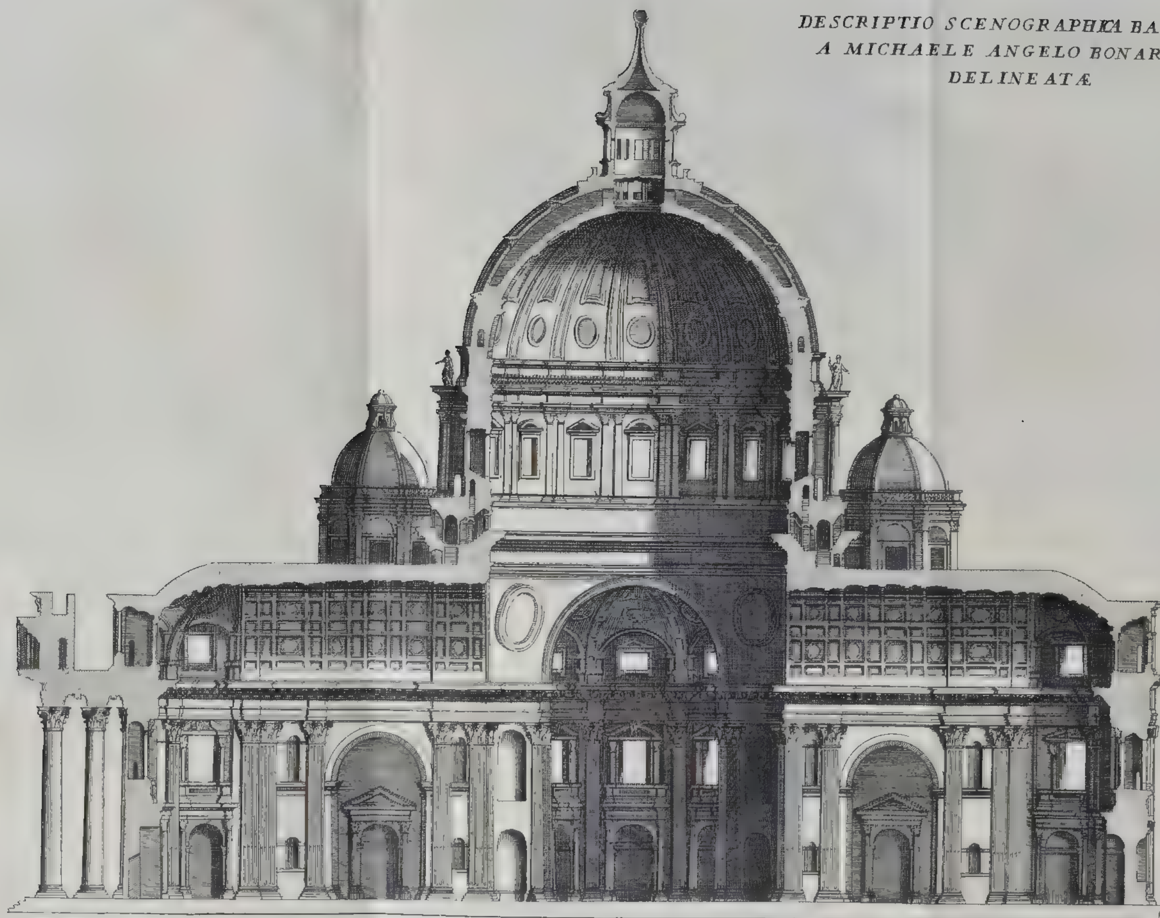
Bartholomæo Bonarotæ amico Epiſtola.

Negari non poteſt Bramantem in Architectonica arte excelluiſſe, ut cæteri omnes, qui huc uſque vixerunt. Primum ille lapidem poſuit Templi D. Petri, ita affabre ædificandi, ut lumini proviſum undequaque eſſet, a cæteris ædificiis omninò ſeparatum, & nullum afferens Palatio Pontificio nocumentum, atque adeò quicunque ab ejus norma diſceſſit cum Sangallo, à veritate aberravit, quod ſincere judicanti in idea ab eodem relicta manifeſtiſſime patet. Ille enim circulari parietum ſtructura, quibus partem extimam Templi cingit, non ſolùm fabricam Bramantis lumine privat, ſed propriam, in qua deliteſcentia undequaque latibula locum aptum criminibus præbent; & ſi ſub veſperis antequam oſtia præcludantur, perluſtranda ſingula eſſent, ut vigintiquinque inſpectores ſufficerent ad reos detegendos. His adde quòd ſi parietes illi extimi adderentur, evertenda eſſent Sacellum Pauli, cubicula Plumbatoribus, & Rotæ Auditoribus addicta, pleraque alia, inter quæ Sixti Sacellum eidem periculo ſubjacerent. Quod autem attinet ad circularem parietem, in cujus ædificatione referunt centum millia nummorum abſumpta, à veritate alienum omninò eſt; poſſet enim impenſa ſexdecim millium nummorum excitari, & everti omninò poſſet parvo cum ærarii detrimento; quippe fundamenta jam extructa, lapides inſuper parati ad novam, & aptiorem ædificationem deſervirent. Hoc pacto ducentum millia ſcutorum, & trecentorum annorum ſpatia lucraremur, in templo conſtruendo. Meam ſententiam ſine ullo mendacii fuco pronuntiavi, quia in hac re nocumento non modico mihi eſſet victoria. Si hæc Pontifici ſignificare poteris, gratificaberis mihi, optimam valetudinem non perfruenti.

Ut opera verbis non diſſentirent, quindecim dierum ſpatio aliam ideam compoſuit viginti quinque nummis tantùm expenſis, qua novam Baſilicam repræſentabat, minorem quidem mole, ſed auguſtiorem formâ, & pulcherrimo ornatu ſplendidiorem. Quadrangulam ille figuram in Templo retinendam cenſuit, nonnulla tamen in extremis mutanda. Nam ſuperiores Magiſtri, hoc eſt Bramans, & Peruzius, Templi apſidem, tranſverſamque ambulationem dupli-ci flexerant hemicyclo, ut in Tabula noſtra 10. indicatur. Alterum qua c[illegible]-

nus

TABVLA 18.

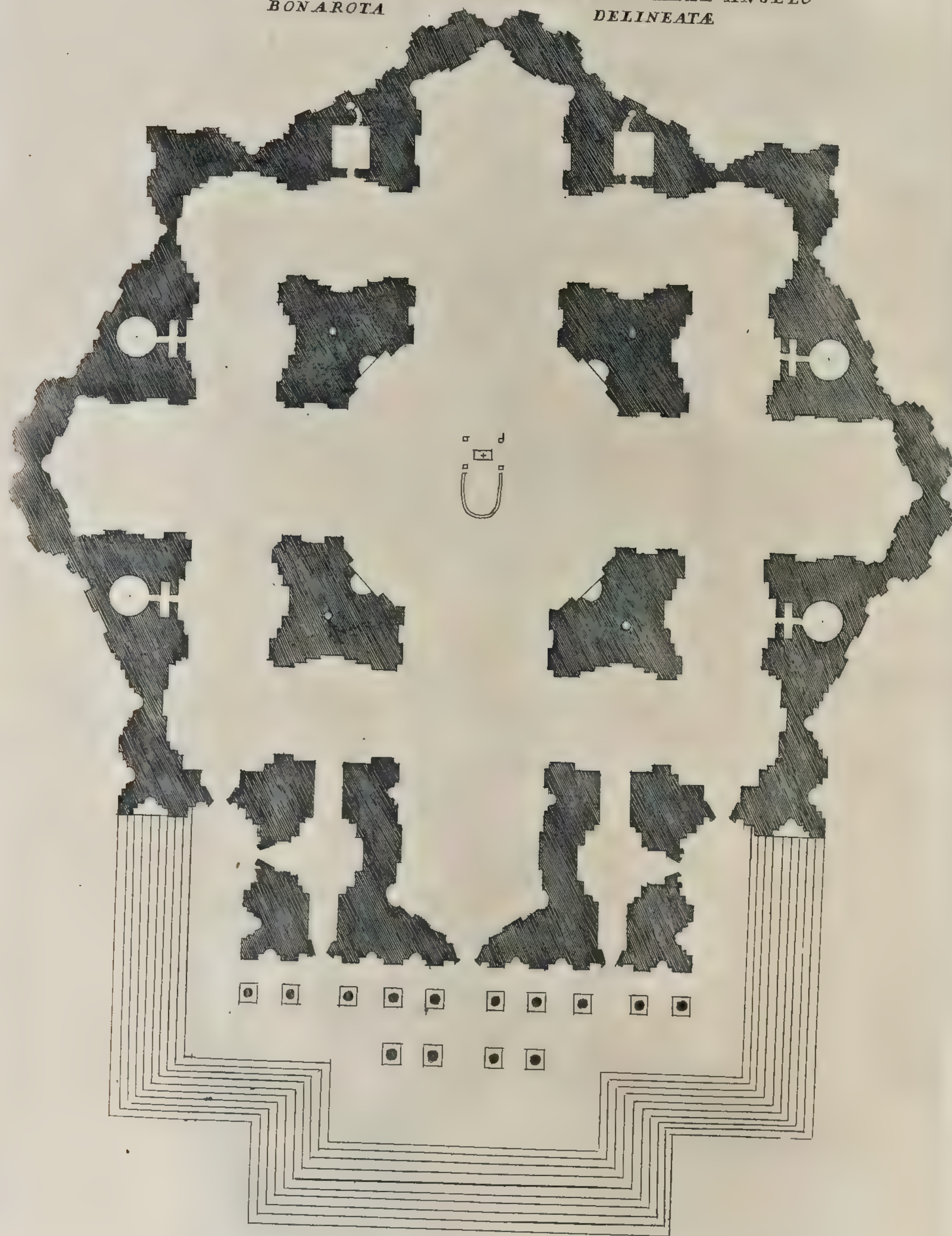

DESCRIPTIO SCENOGRAPHICA BASILICÆ
A MICHAELE ANGELO BONAROTA
DELINEATÆ

Hieronymus Frezza incid.

TABVLA 17.

ICHNOGRAPHIA NOVÆ BASILICÆ A MICHAELE ANGELO BONAROTA DELINEATÆ

...tor del. et sculp.

nis; quà muro interstante distinguebant, alterum non intermissum extimi parietis flexu claufere. Hos ille femicirculos duplices ad fimplices redegit, ut omnia liberiore utroque vifu oculi metirentur, & immodicis fumptibus parceretur. Hemisphaerium in medio latissimum, & alium tanquam cæli fornicem triplici ordine columnarum niti voluerant, quorum exterior perpetuis columnis circumibat, interiores duo parietum interstitio octo per intervalla fejungebant. Ille fubjectos arcus, è quibus eminet immanis tholus haud pati tàm vaftum pondus (quod alii quoque viderant) animadvertit, utque minori mole incumberet, extenuavit; duplicem tamen fecit, ut tholus exterior alterum includeret fpatio intercurrente difcretum: Quippè majeftatis Bafilicæ confulebat, quæ externi verticis fublimitate fit auguftior. Intùs autem propinquiora depreffo ambitu ad oculos jucundiùs accidunt. Porticus Templi Panthei porticum, difpofitis columnis, referebat. Quæ omnia in fubjectis Tabulis Peritorum oculi deprehendent: Altera continet Ichnographiam Templi ab exemplari Bonarotæ acceptam, in Archivo ejufdem Templi affervato, quàm etiam typis vulgavit anno 1559. accuratè excufam Henricus Vanfcoel. Altera verò Scenographicam defcriptionem repræfentat. *Fig.* 17. & 18.

Mentem Pauli III. adeò pellexit oblata Michaelis delineatio, ut ftatim illum fabricæ præfecerit, ac centum nummos aureos fingulis menfibus eidem erogandos fanciverit. Illos tamen refpuit Michael fibi oblatos à Joanne Pontificis tunc familiari, deindè Epifcopo Forolivienfi. Verùm Pontifex litteras exaravit in forma Brevis, quas motu proprio (ut dicitur) emanatas fuiffe Vafarus affirmat, & Afcanius Condivus in ejus vita. Illarum vi fabricæ præficitur Michael, eidemque facultas conceditur, ut pro fuo arbitratu omnia poffit quæcunque velit, vel extructa deftruere, vel nova excitare, Operariorum numerum vel minuere, vel augere, iis omninò exclufis, vel admiffis, quos ad opus perficiendum aptiores exiftimaret. Ejus Brevis exemplar diù conquifitum nullibi Romæ reperiri potuit. Repertus eft tamen Florentiæ ejufdem Pontificis Chyrographus Italico fermone exaratus, quem fervabant nobiles Michaelis Angeli Hæredes, quorum natu major Michaelis Angeli nomen fortitus eft, illumque mihi à præclaro erudito ejus fratre Philippo Bonarota, Michaelis pronepote communicatum, & fideliter tranfcriptum hìc infero. Parte 3. pag.168. Pag.37.

PAULUS PAPA III.

Motu proprio &c.

Conciofia cofa che il diletto Filio noftro Michel'Angelo Bonaroto Cittadino Fiorentino, familiare, e continuo commenfale noftro habbia innovato il modello, e forma della Fabrica della Bafilica del Prencipe degli Apoftoli di Roma, per altri Architetti, e Periti formato, la qual fabrica, ò forma, fenza premio, ò mercede, da noi a lui fpeffe volte offerta, accettata, ma di fua mera carità, e fingolar divozione, che lui porta a detta Bafilica l'habbia a meglior forma ridotto; e per effer fatte le predette cofe con noftra volontà, ed efpreffo mandato, come colla prefente lo atteftamo, e ne facemo piena, ed indubitata fede, come cofe, che tendono al decoro, ed ornato di detta Bafilica. E volendo noi per tutti i tempi advenire, che fi offervino, e feguitino, havendo dette cofe rate, e grate, della reduzione, ed innovazione, e tutte, e ciafchedune ruine, e ftrutture, ed ogni altra cofa per il detto Michel'Angelo, ò di fuo mandato in detta fabrica come fi voglia fatta, ancorche dette cofe fieno fatte con gran fpefe, jattura, e danno di detta fabrica, ò circa detta fabrica fatta, e data a tal che immutare, nè reformare, ò alterare non fi poffa per tempi a venire, ma feguire, ed offervare fe habbia, il detto Michel'Angelo, ò li fuoi deputati Artefici, ò Miniftri, e li loro eredi, e fucceffori a danni, e fpefe per detto conto fatte, ò proveniente, nè da quelle, nè da altri per alcuna miniftrate circa dette cofe a renderne conto, nè ragione, ò prova alcuna, nè verificazione, non fiano obligati, nè tenuti, nè a ciò fi poffino coftringere; e così nelle predette, ed infrafcritte, tutte, e ciafchedune cofe per tutti, ed ogni Giudice fi habbia a giudicare, togliendoli la facoltà di interpretare altramente. Difcernendo, e dichiarando irrito, ed'invalido tutto quello,

che

che in contrario si facesse, nondimeno confidando noi nella fede, isperienza, e sollecitudine nel Senor Dio, di detto Michel'Angelo nostro, e della Sedia Apostolica, nella costruzione, e fabrica di detta Basilica, Commissario, Prefetto, Operario, ed Architettore in vita sua, lo costituimo, e deputamo, con facoltà di murare il modello, forma, e struttura di detta Basilica, come li piacerà, ampliando, reformando, e restringendo tutti gli Operarii, Ministri, e Prefetti, ed altre persone per detta fabrica, con salarii, ed emolumenti debiti, e consueti, elegere, e deputare, e li detti, ed altri per prima eletti, e deputati a suo beneplacito lasciare, licenziare, ed amovere, e di altri, come meglio li parerà, provedere, ed ogni altra cosa per le sopradette cose necessarie fare, dire, e moderare, senza licenza delli medemi, ò advenire deputati della Fabrica, ò di qualsivoglia altro piena, libera; ed ognimoda facoltà, e potestà concedendoli. Et acciòche detto Michel'Angelo più liberamente possa attendere a detta Fabrica, lui, li suoi Ministri, e deputati de la superiorità, giurisdizione, ed autorità delli deputati in tutto, e per tutto liberamo, & affrancamo, Non obstante premisse, e qualsivoglia constituzioni, e ordinazioni Apostoliche; statuti &c. co'l giuramento confirmati, privilegii, indulti, e lettere Apostoliche concesse alli Deputati di detta Basilica, al Capitolo, ed ad ogni altra cosa di qualsivoglia tenore, ancorche motu proprio siano concesse, e da concedersi, ancorche sia necessario di farne menzione, al tenore della quale,e da ogni altre derogamo con le clausule necessarie.

E con assolutione di censure a questo effetto, ancora nelli casi dalla regola, con la derogazione di essa: e che il modo, e forma delli modelli, fabrica, e della immutazione, e quantità delle spese per detta causa fatte, e danni seguiti, siano per espressi, & latissimè de parola in parola se possino esprimere; e dall'attestazione, confirmazione, approvazione, licenza, concessione, facoltà, decreto, derogazione, ed altre cose premisse, che per ciascheduna sia per repetita, & espressa a parte latissimè extesa. E che la sola signatura di queste lettere basti, & in ogni luogo faccia fede. Non ostante la regola in contrario, overo se parerà per nostro Breve di sopra, con deputazione de Essecutori, che faccino assisten. &c. E con potestà di citare, ed inhibire, con derogazione della costitutione di una, e due giornate, purche non sia oltre trè, amplamente estendendo nomi, cognomi, qualità, ed altre cose, circa le premisse cose da esprimere con magiore, e più vera espressione per Breve nostro insieme, ò da parte si possono expedire,

His tandem munitus præsidiis præclarum opus aggressus Michael, ab eo properata ædificatio est. Exteriora Templi circumtecta sunt magnis Tyburtini lapidis glebis, affabrè in Antas, Capitula, Epystilia, Coronas, Loculamenta, aliasque formas elaboratis. Nova cæmentitia jecit fundamenta, binas scalas cochlydes in utroque latere extimorum parietum extruxit, quarum ascensu ad altiora Templi tecta perferri possent cæmenta. Supra quatuor majores arcus, à Bramante extructos, Tyburtinos lapides in formam pulcherrimæ coronidis collocavit. Duo Basilicæ bracchia, veluti in crucem extensa, hinc indè excitavit, quorum extrema hemicyclo claudebantur, apsidibus superimpositis, sub quibus, rejectis octo loculamentis, quæ typi Bramantis, Peruzii, ac Antonii S. Galli præferebant, tria tantùm construxit ad Altaria excipienda capacissima, quarum singulis binæ fenestræ imminebant; omnique conatu omnia studuit stabilire, quibus positis Vaticanum Templum brevi annorum curriculo, juxtà sapientissimi Pontificis mentem perfici omninò deberet, invaritata prorsùs ejusdem Templi scenographica delineatione.

Vasar. pag. 168.

Hæc omnia triennio non adhùc integro perfecerat Michael, cum Pontifex Paulus gravi animi ægritudine consternatus ob Placentiam à Cæsarianis occupatam, febris violentiâ post 5. diem anno 1549. Ecclesiæ Sacramentis integris adhùc sensibus piè susceptis ex hominum Cœtu demigravit.

Ciaccon. pag. 514.

CA-

CAPUT XV.

Acta sub Julio III.

SEd deficiente Paulo, Michaelis Bonarotæ, quem rursus Clemens VII. Romam acciverat, operibus adversantes non defuere: Quamplurimi enim, aut nimis Antonio à Sancto Gallo addicti, aut à fabricæ opere exclusi à Bonarota, maligno dente frequenter illum carpebant, livido oculo ejus opera despicientes. Porrò (ajebant) augustissimam à Bramante excogitatam Basilicam, venustissimam ab Antonio exornatam, probatamque à Viris, quos omnium consensus peritissimos judicaverat, à Michaele penitùs deletam, eorumque Virorum præclara nomina cum excisis lapidibus obliterata; ingentes auri expensas inutiliter dissipatas, deperditos tot annorum labores, tot Pontificum sapientissimorum mentes frustratas, Apostolorum Principi honorem minoris Basilicæ fabricâ fuisse imminutum: omnia denique unius Viri arbitratu contra communem Urbis sententiam penitùs perturbata. Hæc omnia, & his majora invidi æmulatores anno 1551. exposuerunt Joanni Mariæ de Monte, qui paulò antè communibus Cardinalium suffragiis Paulo III. subrogatus, ob gratam maximi Pontificis Julii II. memoriam Julii III. nomen assumpserat.

Condivus in vita pag. 32.

Vasar. pag. 174.

Ciaccon. pag. 741.

Importunis precibus mentem Pontificis adeò divexarunt, ut tædio affectum illum induxerint ad trutinam revocanda, quæcunque Michael in fabrica peragebat. Eodem igitur evocato coram ipsius Fabricæ Præsidibus (quorum præcipui Joannes Cardinalis Salviatus, & Marcellus Cervinus, qui posteà ad Beati Petri sedem evectus fuit) illud in primis objectum est, quòd Templum construeret parum Solis irradiatione conspicuum, indicabantque tres fenestras, quas in hemicyclo partis dexteræ tantummodò aperverat. At objecta facilè diluit Bonarota; subjunxit enim, alias tres, & quidem amplissimas, futuras esse in fornice, quem è Tyburtino lapide arcuato parieti mox erat impositurus; deindè Pontificis æquitatem exoravit, ut detrahentium Inquisitorum dicta reprimere, seque simùl labore consumptum fabricæ curâ dignaretur exonerare. Quippè, ajebat, se oleum, & operam perdere; cum sine spe lucri, gratisque in fabricæ præfectura omni studio se totum exerceret, contrariorum invidiâ ad iram sæpè excitatus animæ jacturam periclitari formidabat.

Vasar. pag. 268.

His vocibus ad miserationem jure meritò commotus justissimus Pontifex, manibus humero illius admotis, animum addidit Michaeli, invidamque concionem avocavit, ne in posterum novis calumniis concitatus, Fabricæ curam Artifex adeò peritus abiiceret, immò ejus animi integritas eximia, nec in Urbe tantùm, sed Orbe toto pateret, Pauli III. diploma renovavit, atque in Præfectura Fabricæ novo Pontificio diplomate stabilivit. Illud hisce paginis inserere volvi, mihi communicatum à supradicto D. Philippo Bonarota, & ab Auctographo rescriptum, quod Florentiæ in Domo Hæredum ejusdem Michaelis servatur, estque ut sequitur.

Vasar. pag. 174.

Bor-

Foris: Dilecto filio Michaeli Angelo Bonaroto Civi Florentino.

Intus: IVLIVS PAPA III.

Dilecte Fili salutem, & Apostolicam benedictionem.

Accepimus nuper, quòd dudum postquam Tu modellum, sive formam Fabricæ Basilicæ Principis Apostolorum de Urbe per alios Architectos, & Peritos formatum, nulla parte acceptata, licèt Tibi sæpiùs à fel. rec. Paulo Papa III. Prædecessore nostro oblata mercede, sed ex mera tua charitate, & singulari, quàm erga dictam Basilicam gerebas devotionem, de ipsius Prædecessoris voluntate, & expresso mandato innovaveras, & ad meliorem formam reduxeras; ibidem Prædecessor præmissa rata, & grata habens, innovationem, & reductionem hujusmodi ac omnes, & singulas ruinas, & structuras, & alia quæcunque, per Te, vel de tuo mandato in dicta Fabrica quomodocunque facta, etiamsi cum magnis expensis, & jactura, & damno dictæ Fabricæ facta fuissent, & certa sua scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine approbavit, & confirmavit, ac modellum, sive formam per Te factam hujusmodi immutari, vel alterari nullo unquam tempore posse, sed prosequi, & observari debere, Teque, vel à Te deputatos Artifices, & Ministros, eorumque hæredes, & successores ad damna, & expensas ea occasione factas, & provenientes, sive de illis, aut etiam de aliis, per eos circa præmissa admissa administratis, computum vel rationem, ac probationem, seu verificationem aliquam faciendam non teneri, nec ad id cogi posse, & sic per quoscunque tam ordinaria, quàm delegata, & in ista auctoritate fungentes, Judices, & personas etiam Causarum Palatii Apostolici Auditores, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinales, judicari, & decidi debere. Irritum quoque, & inane quidquid secùs super iis à quoque quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contingeret, attemptari, decrevit, & indè de tuis fide, experientia, & sollicitudine plurimum in Domino confidens, Te Tua vita durante, suum, & Apostolicæ Sedis in constructione, & fabrica dictæ Basilicæ Commissarium Præfectum Operarum, & Architectorum constituit, & deputavit, & Tibi modellum, & formam, ac structuram dictæ Basilicæ mutandi, ac ad Tui libitum ampliandi, reformandi, vel restringendi, ac omnes Operarios, Ministros, & Præfectos, ac alias personas pro dicta Fabrica, cum salariis, emolumentis debitis, & consuetis eligendi, & deputandi, illosque, & alios antea electos, & deputatos ad Tui beneplacitum cassandi, licentiandi, & amovendi, & de aliis, prout Tibi meliùs videretur, providendi, aliaque circa præmissa necessaria faciendi, dicendi, & moderandi, tunc, & pro tempore deputatorum ejusdem Fabricæ, aut cujusvis alterius licentiâ, minimè requisita plenam, liberam, & omnimodam facultatem, & potestatem concessit, & ad id, ut liberiùs dictæ Fabricæ attendere posses, Te, ac Tuos Ministros, & Deputatos a superioritate, jurisdictione, & auctoritate eorundem Deputatorum penitùs, & omninò exemit, prout in supplicatione manu ipsius Prædecessoris signata, cujus solam signaturam ad id sufficere voluit seu litteris in forma Brevis desuper forsan confectis pleniùs continetur. Nos autem, qui fidem, legalitatem, solicitudinem, ac in rebus agendis industriam Tuas non minùs, quam idem Prædecessor, perspectas habemus, voluntates animi Tui tranquillitati, ut liberiùs circa dictam Fabricam ingenii Tui vires dirigere possis, consulere, ac dispendiis, & molestiis obviare, supplicationis, seu litterarum desuper confectarum prædictarum veriores tenores præsentibus pro sufficienter expressis, & insertis habentes, motu proprio, non ad Tuam, vel alterius pro Te Nobis super hoc oblatæ petitionis instantiam, sed de Nostra mera liberalitate, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine approbationem, confirmationem, decretum, constitutionem

nem; deputationem, licentiam, facultatem, liberationem, & exemptionem Prædeceſſoris hujuſmodi, & prout illa concernunt omnia, & ſingula in ſupplicatione, & litteris hujuſmodi quomodolibet contenta, approbamus, confirmamus, & innovamus, & perpetua roboris firmitate ſubſiſtere, Suoſque plenarios effectus ſortiri, & per quoſcunque, quos quomodolibet concernunt, & concernent in futurum, inviolabiliter obſervari debere decernimus, omneſque, & ſingulos tam juris, quàm facti defectus, ſi qui forſan in illis intervenerint, ſupplemus. Et nihilominùs pro potiori cautela omnes, & ſingulas ruinas, & ſtructura, & alia quæcunque, per Te, vel de Tuo mandato, circa dictam Fabricam quovis modo hactenùs facta, & in poſterùm facienda, etiamſi cum quantumvis exceſſivis expenſis, & quantumvis notabiliùs jacturâ, & damno dictæ Fabricæ facta fuerint, & fiat in poſterum, approbamus, & confirmamus, ac rata, & grata habemus; nec non Modellum, & formam per Te factam hujuſmodi immutari, reformari, vel alterari per alium, quam Te, nullo unquam tempore poſſe, ſed perſiſtere, & obſervari debere, ſublata eis, & eorum cuilibet quavis aliter judicandi, cognoſcendi, decidendi, & interpretandi facultate, & auctoritate, necnon irritum, & inane quidquid fecùs ſuper iis à quoquam quavis auctoritate ſcienter, vel ignoranter contigerit, decernimus. Teque vita Tua durante in Noſtrum, & dictæ Sedis in conſtructione, & fabrica Baſilicæ hujuſmodi Commiſſarium, Præfectum Operarum, & Architectum, cum licentia, facultate, & poteſtate, ac conceſſione ſupradictis, ac aliàs quomodolibet neceſſariis, & opportunis, & prout per dictum Prædeceſſorem conſtitutus, deputatus, & exemptus fuiſti, de novo conſtituimus, deputamus, & eximimus. Qua circa Venerabilibus Fratribus Patriarchæ Hieroſlymitano, & Epiſcopo Liparen. ac Dilecto Filio Curiæ Cauſarum Cameræ Apoſtolicæ Auditori per præſentes, motu, & ſcientia ſimilibus, committimus, & mandamus, quatenùs ipſi, vel duo, aut unus eorum per ſe, vel alium, ſeu alios Tibi in præmiſſis efficacis defenſionis præſidio aſſiſtentes faciant, præſentes litteras, & in eis contenta quæcumque plenum effectum ſortiri, Teque illis, ac omnibus, & ſingulis in eis quomodolibet contentis, pacificè frui, & gaudere. Non permittentes Te contra præſentium tenorem modo aliquo moleſtari, impediri, aut inquietari. Contradictores quoslibet, & rebelles etiam per quaſcumque, de quibus eis placuerit cenſuras, & pœnas, etiam pecuniarias, eorum arbitrio ponendas, & moderandas, ac alia opportuna juris remedia appellatione poſtpoſita compeſcendo. Invocato etiam ad hoc, ſi opus fuerit, auxilio bracchii ſæcularis, non obſtantibus præmiſſis, ac quibuſvis Conſtitutionibus, & Ordinationibus Apoſtolicis, ac dictæ Baſilicæ ſtatutis, & conſuetudinibus, etiam juramento, confirmatione Apoſtolica, vel quavis firmitate alia roboratis, privilegiis quoque, indultis, & litteris Apoſtolicis eidem Baſilicæ, & illius Capitulo, ac ab eis pro tempore deputatis per quoſcunque Romanos Pontifices Prædeceſſores Noſtros, & Nos, ac Sedem Apoſtolicam etiam motu proprio, & de certa ſcientia ac de Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine, ac cum quibuſvis etiam derogatoriarum derogatoriis, aliiſque fortioribus, inſolitis clauſulis, irritantibuſque, & aliis decretis quomodolibet etiam pluries conceſſis, confirmatis, & innovatis. Quibus omnibus, etiamſi pro illorum ſufficienti derogatione de illis, eorumque totis tenoribus ſpecialis individua, ac de verbo ad verbum, non autem per clauſulas generales, mentio, ſeu quævis alia expreſſio habenda, aut exquiſita forma ſervanda foret, & in eis caveatur expreſsè, quod illi nullatenùs derogari poſſit, illorum omnium tenores præſentibus pro ſufficienter expreſſis, ac de verbo ad verbum inſertis, necnon modus, & forma ad id ſervandas, pro individuo ſervatis habentes, hac vice dumtaxat illis aliàs in ſuo robore permanſuris, harum ſerie ſpecialiter, & expreſsè derogamus. Cæteriſque contrariis quibuſcunque, aut ſi aliquis communiter, vel diviſum ab Apoſtolica ſit Sede indultum, qui intercedi, ſuſpendi, vel excommunicari non poſſint, per litteras Apoſtolicas non facientes plenam, & expreſſam, ac de verbo ad

 ver-

verbum de indulto hujusmodi mentionem. Dat. Romæ apud Sanctum Petrum sub Annulo Piscatoris die vigesima tertia Januarii MDLII. Pontificatus Nostri Anno II.

S. Cervien.

Foris: V. Macharanus.

Amplissimo hoc diplomate ab invidorum detractionibus Julius III. munierat Bonarotam, qui tamen novis eorum molestiis affectus, novos animi angores experiebatur. Mortuo enim Julio III. paucisque elapsis diebus, quos vixit Marcellus II. Julio suffectus, ad Petri Solium ascendit Paulus IV. quo vivente, quosdam annuos proventus ex Urbe Ariminensi Michaeli Angelo addictos Pontificius Poccillator (inscio Pontifice) sibi usurpavit, decernens, centum nummos singulis mensibus eidem erogandos. Eos tamen Vir magnanimus recusavit, despexitque dicteria Pirri Ligorii Architecti, qui eum repuerascentem senem vocabat. Florentiam idcircò redire meditabatur, ut ibi supremum clauderet diem; verùm senectâ, quotidiè magis ingravescente, itineri se committere timuit (erat enim octogenario major) ingenio tamen vegeto, & integris sensibus virescens. Timebat insuper, (ut ipsemet in sua epistola Gregorio Vasaro inscripta exposuit se reum magni criminis apud Divinum Judicem fore, si Vaticani Templi curâ se penitùs abdicaret, addito insuper apud homines infamiæ dedecore. Extat epistola in ejus vita à Vasaro conscripta his verbis die 19. Septembris 1554.

Sappiate per cosa certa, che io harei caro di riporre queste mie debole ossa acanto à quelle di mio padre, come mi pregate; ma partendo di quà sarei causa di una gran ruina della Fabrica di San Pietro, di una gran vergogna, e di un grandissimo peccato: ma come sia stabilita, che non possa esser mutata, spero far quanto mi scrivete, se già non è peccato à tenere à disaggio parecchi ghiotti, che aspettano mi parta presto.

Neque verò illum voces vulgi, Artificum æmulatio, calumniæ obtrectantium, vel Principum contumeliæ adeò percelere, ut de firma statione mentis, consiliive sui depelleretur unquam, quin magis in dies ille animo æstuare, & eniti monitis, scriptisque, & perpetuo labore, vigiliisque præstare, ne in cujusquam potestate foret ampliùs rectè facta, aut consulta perfringere, idque unum præcipuè conari, ut moles, æternitati parum concessura, optatum aliquando finem attingeret. Cujus quidem Viri ea fuit auctoritas apud illos claros Artifices, qui eodem in munere deinceps illi successere, ut ejusdem sapienter excogitatis, atque decretis mordicus plerique omnes hæserint, neque terminos ædificationis, semèl ab illo fixos, temerè transire fas esse duxerint. Generoso igitur amore erga Divum Apostolorum Principem, cui sine ullo pecuniæ lucro serviebat, omnia despiciens, fabricam promovere conabatur. Ejus animi pietatem Posteritati tradiderunt ipsius epistolæ diversis amicis scriptæ, quarum aliquas recensere existimavi eodem patrio sermone, quo Auctor exaravit, apud hæredes servatas. Illarum prima Geogrio Vasaro missa die 11. Maii 1555. ità se habet.

Ferdinand. Carolus section. 1. c. 2.

Io fui messo à forza nella Fabrica di San Pietro, & ho servito circa otto anni, non solamente in dono, ma con grandissimo mio danno, e dispiacere, e hora che l'è avviata, che ci è denari da spendere, e che io sono per voltare presto la cuppola, se io mi partissi, sarebbe la rovina di detta Fabrica, sarebbemi grandissima vergogna in tutta la Christianità, e nell' anima grandissimo peccato: però Messer Giorgio mio caro io vi prego, che da mia parte voi ringraziate il Duca delle sue grandissime offerte, che voi mi scrivete; e che voi preghiate Sua Signoria, che con sua licenza, e grazia io possa seguitare quà, tanto che io me ne possa partire con buona fama, con honore, e senza peccato.

In

In alia ad eundem epiſtola die 22. Junii ejuſdem annui hæc itidem habet.

Pregate Sua Signoria, che con ſua licenza io ſeguitaſſi quà la fabrica di San Pietro, finche foſſi à termine, che la non poteſſe eſſer mutata per dargli altra forma; perche, partendomi prima, ſarei cauſa di una gran rovina, di una gran vergogna, e di un gran peccato: e di queſto vi prego per l'amor di Dio, e di San Pietro.

Die poſteà 1. Julii anni 1557. ſcribens Leonardo Bonarotæ nepoti, ſic ait.

Io vorrei più preſto la morte, che eſſere in diſgrazia del Duca; io in tutte le mie coſe m'ingegno di andare in verità; e ſe io hò tardato di venir coſtà, come hò promeſſo, io hò ſempre inteſo con queſta condizione, di non partir di quà, ſe prima non conduco la fabrica di San Pietro à termine, che la non poſſa eſſer guaſta, nè mutata dalla mia compoſitione; e di non dare occaſione di ritornarvi à rubbare, come ſolevano, e come ancora aſpettano i ladri; e queſta diligenza hò ſempre uſata, e uſo perche come molti credono, e io ancora, eſſervi ſtato meſſo da Dio; ma il venire à detto termine di detta fabrica non mi è ancora, per eſſer mancati i denari, e gli huomini, riuſcito; & io, perche ſon vecchio, e non havendo à laſciar altro di me, non l'hò voluta abbandonare; e perche ſervo per l'amore di Dio, e in lui hò tutta la mia ſperanza.

Rursùs in alia epiſtola ad Gegorium Vaſarum ſic loquitur.

Meſſer Giorgio amico caro.

Io chiamo Iddio in teſtimonio, come io fui contro à mia voglia con grandiſſima forza meſſo da Papa Pavolo nella Fabrica di San Pietro di Roma dieci anni ſono, e ſe ſi fuſſi inſino à hoggi ſeguitato di lavorare in detta Fabrica, come ſi faceva allora, io ſarei hora à quello di detta Fabrica, che io hò deſiderato per tornarmi coſtà, ma per mancamento di denari la ſi è molto allentata, e allentaſi, quando ella è giunta in più faticoſe, e difficili parti, in modo che abbandonandola hora non ſarebbe altro, che con grandiſſima vergogna perder tutto il premio delle fatiche, che io ci hò durate in detti dieci anni per l'amore di Dio &c.

Ultima demùm 13. Septembris 1560. fuit miſſa ad Cardinalem Carpenſem his verbis.

Meſſer Franceſco Dandini mi ha detto hieri, che V.S. Illuſtriſſima, e Reverendiſſima gli diſſe, che la Fabrica di San Pietro non poteva andar peggio di quello, che andava, coſa che veramente mi è molto doluta, sì perche ella non è ſtata informata del vero, come ancora che io (come debbo) deſidero più di tutti gli altri huomini, che ella vadi bene. E credo (ſe io non mi gabbo) poterla con verità aſſicurare, che per quanto in eſſa hora ſi lavora la non potrebbe meglio paſſare. Ma perciò che forſe il proprio intereſſe, e la mia grave vechiezza, mi poſſono facilmente ingannare, e così contro l'intenzione mia far danno, ò pregiudizio alla prefata Fabrica, io intendo (come prima potrò) dimandar licenza alla Santità di Noſtro Signore: anzi per avanzar tempo, voglio ſupplicare, come fò, V. S. Illuſtriſſima, e Reverendiſſima, che ſia contenta liberarmi da queſta moleſtia, nella quale per li commandamenti de' Papi, come Ella sà, volontieri ſono ſtato gratis già 17. anni, nel qual tempo ſi può manifeſtamente vedere quanto per opera mia ſia ſtato fatto nella ſudetta Fabrica; tornandola efficacemente à pregare di darmi

licenza, che per una volta non mi potrebbe fare la più singolare grazia, e con ogni riverenza humilmente bacio le mani di V.S. Illustrissima, e Reverendissima.

Cum has epistolas latine redditas in hac nova impressione aliqui exoptaverint, eas hic subiicio.

Georgio Vasaro.

Provinciam ædificationis Basilicæ D. Petri coactus suscepi, atque in ea octo circiter annos exegi, non solum, sine lucro, sed cum jactura, atque animi mei moerore. Nunc verò ea feliciter progrediente, cum in promptu sit pecunia, atque tholum impositurus proxime sim, si Roma discederem, ejus Fabricæ ruina succederet, insuper, toti Orbi Christiano dedecus, atque ipsemet maximi criminis reus evaderem. Itaque mihi carissime Georgi te deprecor, ut meo nomine gratias Duci agas ob largas ejus exhibitiones, quas mihi significasti, atque eundem exores, ut bona ejus venia liceat mihi Romæ degere quousque possim sine crimine ullo atque dedecore discedere, relicta boni nominis, fama.

Eidem

Facultatem ab Ethruriæ Duce obtinere mihi studeas, ut Romæ Fabricam Templi D.Petri producere possim ad eum terminum, in quo imposterum ejus structura immutari amplius non possit; quòd si antea Roma discederem magnæ ruinæ locum darem, dedecus insuper, & piaculum adderem. Hoc ob Dei atque D. Petri amorem à Te enixè efflagito,

Leonardo Bonarotæ.

Mortem potius eligerem quàm Ducis benevolentiam perdere. In omnibus studeo animi sinceritatem, & veritatem servare. Quòd si Florentiam adhuc non properavi, ut promiseram, hoc cum tali conditione semper egi, ut nunquam hinc discederem, nisi prius Fabricam Templi D. Petri eò usque produxerim ut à nemine destrui ac mutari posset; ne ansam præberem ingentis pecuniæ jacturæ, quam non pauci sibi olim vindicarunt injuste, atque suffurari iterum anhelant. Hanc solertiam semper adhibui quia mecum quamplurimi pro certo habent hanc Provinciam à Deo mihi fuisse impositam; sed ob defectum pecuniæ atque operariorum talem Fabricam non dum perficere licuit. Cum autem nil aliud mihi superfit post senectutem quam ago, & ob amorem Dei laborem, in quo meas spes omnes collocavi, nolui ejus Fabricæ curam abiicere.

Rursus ad Georgium Vasarum.

Amice mihi carissime.

Testem invoco Deum, dum assero, curam fabricæ D. Petri decem ab hinc annis me invitum suscepisse jussu Pauli III. Pontificis, quam certe ad finem produxissem ob idque Florentiam redire possem, nisi pluries à labore cessatum fuisset ob pecuniæ indigentiam, & nunc præsertim quando aliquot ejus partes difficiliori studio majorique impensa extruendæ essent. Quod si talem curam modò abdicarem, omnium laborum jacturam non sine dedecore facerem quibus ob Dei amorem eam conatus sum decem annorum spatio perficere.

Ad Cardinalem Carpensem.

A Francisco Dandino heri significatum est mihi Dominationi tuæ Illustrissimæ, Reverendissimæ dictum fuisse Templum D. Petri infelicissimo progressu construi; olorem ob id magnum concepi, tum quia falsa relatio Tibi fuerit facta, tum etiam uia ego præcipue ut res postulat ejus felicissimum progressum exopto. Nisi deci-or, pro certo affirmare possum eam adeo feliciter excrescere, ut meliori modo geri non possit. Verùm quia in re mea ac à mea senectute decipi fortasse possum, o idque me etiam inscio damnum fabricæ exoriri, facultatem abeundi cum primò cuerit petam à Summo Pontifice, imò ne differam, Dominationem tuam Illustriss. Reverendiss. exoro, ut me ad hac molestia liberare dignetur, quam ob jussa ontificis suscepi, & spatio septemdecim annorum habui, ut ipsi compertum est; uo quidem tempore quidquid actum à me sit in ea Templi structura omnium ocu-s patet. Si abeundi facultatem concesserit, quàm enixissime iterum peto, eaque ajorem gratiam me nunquam recepturum existimavero ipsius manus humillimè osculor.

Sed ut ad seriem fabricæ redeamus, expertus erat Michael, quam noxia fu-ra ei fuisset ipsius absentia, cum non semel error irrepserit in constructione forni-s in brachio dextero, quod Regium appellabant, ob imperitiam cœmentarii, à uo in ejus molitione cæteri dirigebantur Artifices. Adeout non modica ejusdem ars omninò everti necessè fuerit, iterumque ædificari, quamvis omnes ejus men-uræ exactissimè deprehendi possent in lignea forma à Bonarota proposita.

Talem fornicem haud cœmentis compegit Michael, ut mos fuerat apud anti-uos communis, sed tantùm Tyburtino lapide affabrè exciso, & scalpris adeo gregiè aptato, ut omnibus lapideis fragmentis, singulis in partibus adamussim vicem consentientibus, fornix esset immutabilis, ac veluti unico in lapide exca-atus videretur.

Annus interim quinquagesimus septimus ultrà millesimum quingentesimum ertebatur, quo adhùc in Petri Solio sedebat Paulus IV. Jamque supra quatuor ajores arcus coronam imposuerat Michael ad tholum sustinendum aptissimam, amqne duplicato columnarum additamento exornaverat. Verùm cum ejus Tholi onstructio semper in dies magis protraheretur, ejusdemque idea esset in sola Mi-haelis Angeli mente; Cardinalis Carpensis, & præclari viri Donatus Jannozzius, rancisfcus Bandinus, ac Thomas de Cavaleriis plurimùm fabricæ addicti, veren- Vasar. pag. 181. es, ne, deficiente Bonarota, etiam illa omninò deficeret, eum induxerunt ad deam ex aliqua materie compingendam, ex qua omnes Tholi partes, ac mensu-e à quovis facilè deprehenderentur. Annuit Bonarota, & opus commisit cuidam allo nomine Joanni, qui illud primùm ex argilla, deindè ex ligno juxtà mentem Michaelis exactissimè unius anni spatio perfecit.

CA-

CAPUT XVI.

De Tholi Idea à Bonarota delineata.

Fig. 19, & 20. ANtequam ad ulteriora progrediamur fatis erit talem prototypum conten plari in duplici Tabula, quarum prima exibet exteriorem partem tù Bafilicæ, tùm Tholi, quàm curavimus delineari, prout extat in Bibliothe Vaticana coloribus expreffa, de qua mentionem fecit Mutius Panfa in defcrip Vatic. Biblioth. pag. 116. Defunt tamen in ejus loculamentis figna marmore quibus exornari illa jufferat Bonarota; fecunda exhibet diverfam ejufdem Tho formam cum porticu ibidem aperta, quàm excogitavit Eques Dominicus For tana fub Sixto V. Ejufdem declarationem addo latino idiomate redditam, qua italico exaravit Vafarus. Utque Vafari defcriptio clariùs innotefcat, aliam Tabu lam addere vifum eft, in qua partes ichnographicæ ejufdem Tholi demonftrantu additis caracteribus, quorum beneficio fingulæ à Vafaro defcriptæ clara method deprehendi poffunt.

To. 3. par. 2. pag. 181.

Fig. 21.

Animadverti (ait Vafarus) diametrum circuli, quo timpanum tho fubjectum perficitur, palmos centum, & octoginta fex continere. Eju bafim quatuor majoribus arcubus E, pilis, nempè A B C D impofitam è la pidibus Tyburtinis in gyrum efformari, cujus craffities palmis triginta tr bus $\frac{11}{12}$ expletur, altitudo verò palmis undecim, & $\frac{10}{13}$ illique infuper ineffe co ronam palmis octo altam, fex verò cum dimidio antè muri libellam prominen tem. Hæc bafis triplices dividitur in partes, quarum interior 15. palmis expletu undecim exterior, media verò feptem & $\frac{11}{13}$ vacua fpatium habet fornicatum in gy rum palmorum 806. circumductum, altumque palmis 16. In illud patet ingreffu per quatuor januas, inter fe palmis 201. diftantes, totidemque infunt in fpa tiis ambulacri intermediis, in quarum fingulis gradus collocati, afcenfu offerunt hinc ad exterioris coronæ ambulacrum I latum palmis fex cum dimidio indè verò ad interiorem coronidem K, cujus latitudo palmos octo & $\frac{1}{4}$ circumeun tibus præbet. Ex his aditibus per fcalas, in tertia, quam diximus, bafis parte fo lida collocatas, quatuorque palmis $\frac{4}{12}$ amplas, afcenfus hinc indè datur palmorum quatuordecim & $\frac{1}{12}$ ad aliam coronidis, feu bafis contignationem, quæ decem unci unius palmi prominet in vertice.

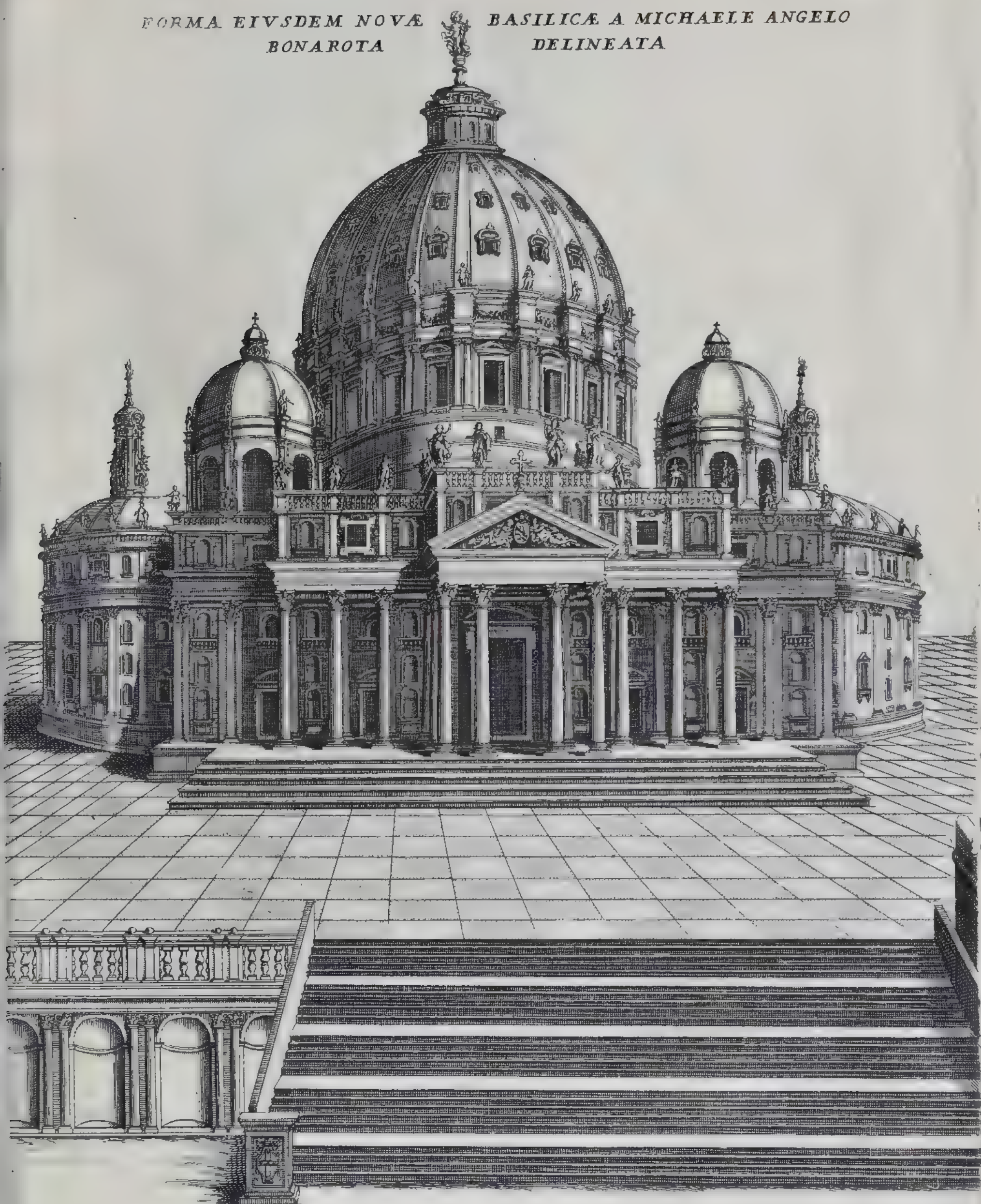
Supra eam collocantur fexdecim validiffimæ pilæ M binis fingulæ exornat in parte interiori paraftatis N, in exteriori verò binis columnis O munitæ Harum pilarum lineæ centrales longæ palmis triginta fex in magni circuli centr concurrunt. Hæ binæ columnæ bafim premunt latam quinque, & unciis octo altam undecim, fub qua plinthus jacet palmo cum dimidio altus, latus verò octo & $\frac{1}{4}$. Earum columnarum fcapus altitudinem explet palmorum 43. cum dimidio Ejus verticis diameter palmos 4. implet, & uncias novem, pedis verò quin que cum dimidio; Capitulus, quem habent corinthium, palmos fex cum dimidio in altitudine oftentat, in cimafio autem novem. Earundem co lumnarum tres tantùm partes oftenduntur. Quarta enim pilis conjugitur, u apparet in P, in quibus fingulis janua Q patet arcuata, lata palmis quinque alta tredecim & $\frac{3}{12}$.

Inter fupradictas pilas columnis exornatas totidem feneftræ V. patent latæ palmis 12. $\frac{1}{2}$ altæ circiter 22. cornicibus in utraque parte palmorum 2. & exornatæ, & quidem ampliores in parte interiori, quàm exteriori, ad lucem majorem Bafilicæ communicandam. Columnis fimùl, & Paraftatis ad eamden prorsùs alritudinem evectis épiftylium imminet altum palmis quatuor & $\frac{5}{12}$ Epi ftylio Zophorus conjungitur palmorum quatuor cum dimidio. Zophoro ve

rò

TABVLA 19.

FORMA EIVSDEM NOVÆ BASILICÆ A MICHAELE ANGELO BONAROTA DELINEATA

Hieronymus Frezza incidit

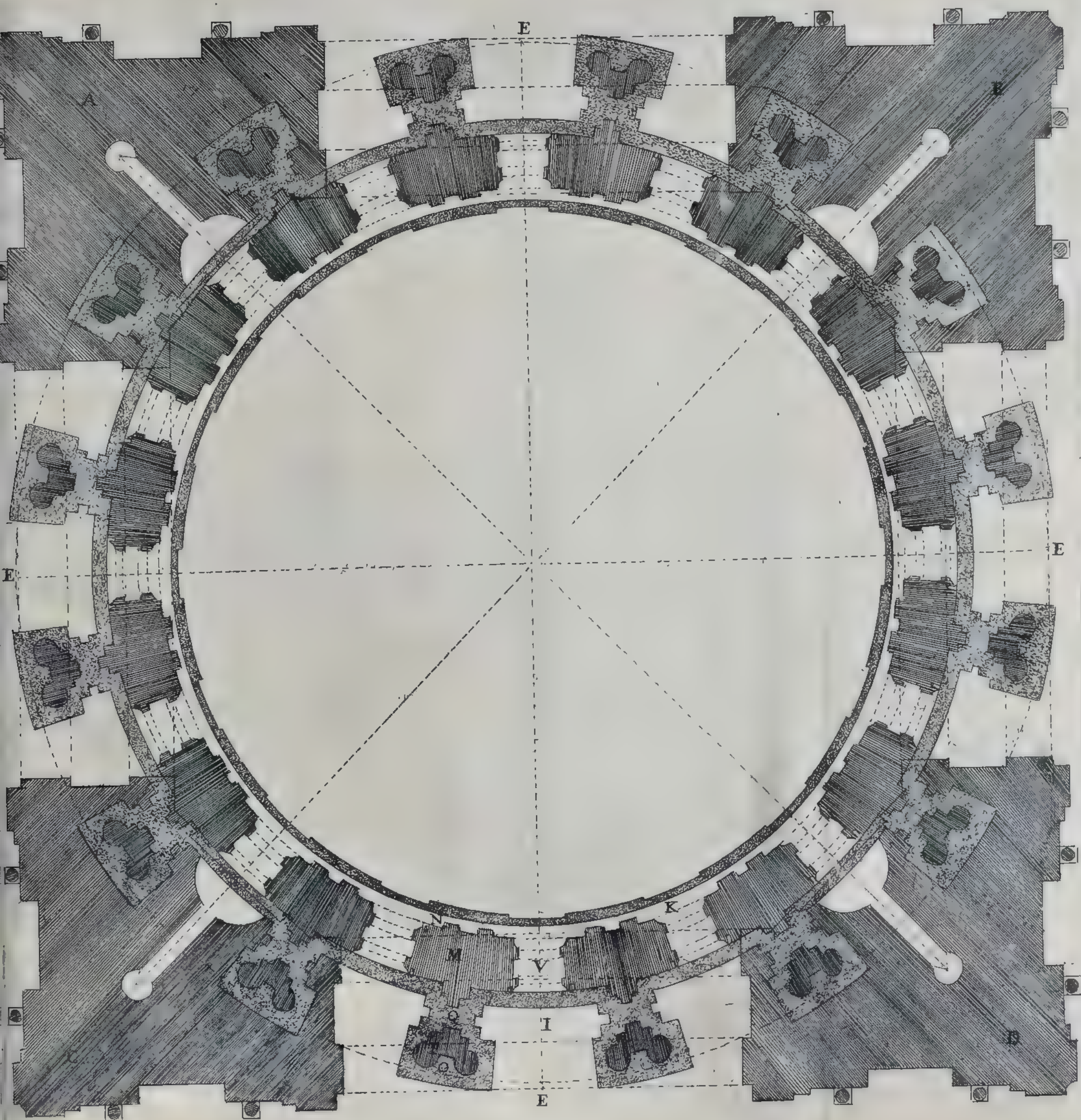

FORMA BASILICÆ QVAM CVM PORTICV ITIDEM APERTA
EXCOGITAVIT EQVES DOMINICVS FONTANA SVB SIXTO V.

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 21.

ICHNOGRAPHIA MAGNI THOLI BASILICÆ VATICANÆ A SIXTO V. ÆDIFICATI

Auctor del et sculp.

rò corona palmorum quatuor, & unciarum octo, quinque verò in latum protensa cum marmoreis repagulis circumeuntibus opportuna,

Quatuor oppositis sibi invicem pilis quatuor scalæ insunt cochlites, quarum beneficio ad eam partem ascenditur, cui opus tholi fornicatum imponitur.

Huc usque Basilicæ fabricam produxerat, tholique extruendi mensuras sequente in prototypo præscripserat Bonarota. Quas ad clariorem explicationem in subjecta ejusdem tholi delineatione in Tabula 18. posita inspiciemus. A B Tria primum assignavit puncta in triangulum disposita. In puncto C inferiori centrum habet circumferentia parietis tholi interior, cui parieti C. crassitiem assignavit palmorum quatuor cum dimidio. Post illum reliquit spatium quatuor palmorum pro scalis, quæ iter præbent ad laternam. Facto deindè centro in puncto B, circulum duxit pro secundo pariete arcuato, cujus initio assignavit palmos quatuor cum dimidio. Extremitati verò superiori tres cum dimidio, ad quas mensuras facilè obtinendas lineam duxit è centro A circularem, sicque spatium inter duos parietes aperuit octo palmis altum, ut per gradus fornici additos, quilibet posset rectus ascendere.

Ad hos binos parietes perfectè stabiliendos, quibus tholus componitur, sexdecim anteridibus illos conjunxit, veluti costis, quibus simùl firmiter colligantur, totidemque sunt inter eos spatia, ad scalas supradictas complectendas, quæ scalæ in hoc tantùm sibi oppositis spatiis collocatæ, binis illis parietibus primùm comprehenduntur, deindè fornici interiori tantùm adhærent, cætera autem octo spatia sunt vacua. Hæ autem costæ, pyramidum instar duodecim palmis primum latæ, gradatim acuminantur, & in parte cùm interiori, tùm exteriori prominentes robur augent, & decorem.

Superficies tholi exterior in arcuatum parietem flectitur, supra basim 25. palmis cum dimidio altam, soleâ duorum palmorum, & simili coronide exornatam. Dividitur insuper à sexdecim supradictis anteridibus in totidem æqualia spatia. In singulis eorum binas fenestras aperuit sagacissimus Artifex, ut eorum beneficio spatia à duobus fornicibus comprehensâ illuminarentur. Eas mutilis, encarpis, denticulisque prominentibus ità exornavit, ut imbrem arcerent. Anteridibus verò, palmis quinque latis, striges inerant, quæ in spatio unius palmi cum dimidio gradus continebant, ad ascensum accomodatos.

Tholo laternam imposuit exornatam columnis similibus aliis, quæ ipsi tholo fulcimento erant, & ornatui. Laternam demùm absolvit pyramide, ad æreum globum cum cruce sustinendum aptissima. In parte verò interiori spatia intermedia sexdecim habent areas in elypsim efformatas, quorum altitudo ad palmos extenditur 29. His imminent totidem quadrata 24. palmis oblonga, & fornicis acumini obsecundantia, demùm in spatiis super extantibus sexdecim alii circuli, totum arcuatum parietem mirùm in modum exornant. Hæc omnia in suo prototypo præscripserat Bonarota. Quomodò autem tria illa puncta A B C inveniri possent ex documento ipsius, Vasarus non retulit.

Probata maximè fuit apud omnes futuri tholi delineatio; verùm ejus constructionem distulit Summi Pontificis mors, ob quam anno 1559. è vivis erepto, Templi fabrica carvit Promotore.

CAPUT XVII.

Acta sub Pio IV. & Gregorio XIII.

PIUS deindè hujus nominis IV. anno eodem ad Vaticanam Sedem evectus, cum satis perspectas haberet egregias Bonarotæ virtutes, illi mirificè blanditus est, & diplomata Pontificum Pauli III. Julii III. & Pauli IV. renovavit; quibus in Fabricæ Præfectura idem confirmaretur. Septemdecim jàm annos in eadem insumptos Michael numerabat, cum novis iterùm molestiis affectus est ab invidis æmulatoribus, quorum cupiditas illum exauctorare studebat. Cùm enim Fabricæ Præsidem Aloysium Cajetam cuidam Cæsari è Castrodurante defuncto substituisset Bonarota, eum excludi conati sunt, ejusque loco Virum sibi acceptum, sed imperitum præfecere, cui nomen erat Nannus, vulgò dictus *di Baccio Bigio*, affirmantes insuper fabricæ curam à Michaele fuisse ob gravem senectutem penitùs abdicatam, immò ejus ruinæ periculum imminere, quod certè ab alio peritissimo Architecto remedium expectabat. Harum vocum famâ percrebescente æquissimus Pontifex nobilem Virum Gabrium Sorbellonum jussit inquirere, an vera essent, quæ dicebantur, statimque sibi referre, quæ diligenti præmisso examine deprehendisset. Detecta statim fuere mendacia, & obliterantium hominum calumniæ, quarum causa Nannus probrosis verbis à Vaticano exulare jussus ob Pontificium decretum, gloriæ loco retulit ignominiam.

Hæc inter Bonarotæ laboribus mors finem imposuit die 17. Februarii anni 1564. qua Divino Conditori animam suam commendans piissimè illam efflavit. Post funebrem pompam, qua primùm in Templo Sanctorum Apostolorum Romæ, deindè Florentiam translatus in Templo Sanctæ Crucis sepultus requievit, apposita sequenti inscriptione in honorario tumulo, quem ingeniosa pietas Pictorum, & Sculptorum erexerat, videlicet,

COLLEGIVM PICTORVM, STATVARIORVM,
ARCHITECTORVM AVSPICIO,
OPESQVE SIBI PROMPTA COSMI DVCIS,
AVCTORIS SVORVM COMMODORVM
SVSPICIENS SINGVLAREM VIRTVTEM
MICHAELIS ANGELI BONAROTAE,
INTELLIGENSQVE, QVANTO SIBI AVXILIO
SEMPER FVERINT PRAECLARA IPSIVS OPERA,
STVDVIT SE GRATVM ERGA ILLVM OSTENDERE,
SVMMVM OMNIVM, QVI VNQVAM FVERINT P. S. A,
IDEOQVE MONVMENTVM
HOC SVIS MANIBVS EXTRVCTVM
MAGNO ANIMI ARDORE IPSIVS MEMORIAE DEDICAVIT.

Bonarota defuncto, fabricam perficiendam curavit Pius IV. cui jàm Paulus IV. Pirrum Ligorium præposuerat, eique Pius socium addidit Jacobum Barozium: Dumque inchoatam substructionem quantociùs absolvendam hìc urgeret Pontifex plurimam pecuniam suppeditavit; scribente Panvinio: *Templum Sancti Petri Vaticanum totum Terrarum Orbe celebre, additis menstruis salariis perficiendum curavit*. Illis districtè præcipiens, ne quidem unguem discederent ab exemplari, quod Bonarota è ligno compactum reliquerat; interdictumque fuit quidquam addere, vel adimere; Quam quidem legem acriùs, severiusque firmavit anno 1566. Summus Pontifex Pius V. instante apud ipsum Vasaro, qui ejusdem Pontificis mandata cum Gulielmo Sangalletto Romanæ Ecclesiæ Thesaurario indixit Episcopo Ferrantino Vaticanæ Fabri-

Apud Palatium pag. 283.

Vasar. pag. 189.

Fabricæ Præsidii; immò advertens Pius, Pirrum Ligorium à Bonarotæ vestigiis discedere, illum coegit ab incæpto desistere, & solo Jacobo Barozzio opus Bonarotæ commisit absolvendum.

Fuerat Jacobus Barozzius Vignola vulgò dictus ab Oppido hujus nominis in ditione Mutinensi, ubi patre Clemente Mediolanensi, matre verò Germana anno 1507. natus fuit. In primis juventutis annis Bononiæ arti pingendi navavit operam; in qua cum Magistro satis perito destitutus, parum proficeret, & ad Architecturam addiscendam toto se ferri animo persentiret, omnes curas cogitationesque suas ad illam convertit, augurio quasi facto ex efformationibus ædificiorum, quas multorum cum plausu perfecerat. Quoniam verò intelligebat optimè sola delineandi arte, aut lectione Vitruvii non posse perveniri ad illud fastigium, quò enitebatur, Romam concessit, ut antiqua ejus inspiceret monumenta, ex iisque regulas optimas depromeret. Ubi quidem illi in primis hoc commodum evenit, quòd ab Academia Architectonica, cujus tùm Principes erant Marcellus Cervinus, Maffæus, & Mazzolus, adscitus fuit eum in finem, ut quæ mente ille conceperat, pennicillo exprimeret, & ædificia antiqua metiretur, & efformaret. Qui labor illi tantùm profuit, ut genuinam ædificandi rationem, familiarissimam sibi redderet, ac plurima deindè ædificia Romæ, Bononiæ &c. arte peritissima extrueret, tantùmque sibi compararet nominis famam, ut ab Hispaniarum Rege ad Excuriale ædificandum evocaretur, quam tamen Provinciam, sibi delatam, ætate jàm provectus suscipere noluit, præcipuè cum post Michaelis Angeli Bonarotæ obitum, Basilicæ Sancti Petri Architectus à Pontifice Maximo fuisset constitutus. Jacobum igitur suos labores omni studio impendisse circa fabricam novennio integro, quo vitam traduxit, Dantes affirmat in ejus vita; verùm opera ab ipso patrata non enumerat, nec ab aliis Auctoribus indicata reperio, nisi ab unico Baleono, qui pag. 8. affirmat exteriores Templi parietes Tiburtino lapide exornatos ab ipso fuisse, juxtà delineationem à Bonarota decretam. Certum autem est Pium V. minori studio, quàm Pius IV. fabricam promovisse; sexennio enim, quo Sanctissimus ille Pontifex Romanam Ecclesiam gubernavit, ingentem pecuniæ vim erogare studuit, ut ipsam ab infensis hostibus defenderet, & Selinum Turcharum Tyrannum, multis insolentem victoriis, ingenti parata classe extrema Romæ minitantem, precibus, & armis devinceret.

Ex actis Eruditor. Januarii 1649. pag. 25.

Donatus de Roma lib. 4

Balleonus pag. 5.

Barozzio demùm defuncto sub Gregorio XIII. qui post Pium V. magna omnium lætitia, & ingenti suarum virtutum expectatione Pontif. Max. renunciatus fuit, ejus discipulus Jacobus patria Romanus, à Porta dictus, fabricæ præficitur, ut iisdem vestigiis insistens, eam omni studio prosequeretur. Hujus directione, & Thomæ de Cavaleriis consilio, multa mirificè molitus Gregorius, tectum imposuit Aræ Divo Petro sacræ, magnis binis columnis suffultum, contra imbrium eluviones, Cellam posteà magnificentissimam, quàm Gregorianam vocant, maculosis marmorum incrustationibus, camerato, inauratoque ambitu, ac tholo, columnis, picturis speciosis, organi tubis, musivis, aliisque clarissimis operibus vix imitabilem fecit. In ejus Sacelli exstructione, ultrà centum millia ducatorum impendit, & annuis proventibus ad Sacerdotum alimoniam dotavit, picturas in eo suo pennicillo expressit Hieronymus Mutianus anno 1580. cujus elogium è tumulo acceptum, in Basilica Liberiana locato, sic legitur:

Hieronymo Mutiano Brixiensi Rom. non pingendi magis arte, quam vitæ probitate clarissimo. Idem enim Gregorio XIII. Pontif. Max. cujus Sacellum in Vaticana Basilica musivo Princeps opere exornarat, charissimus fuit, & S. P. Q. R. ob insignem morum integritatem Romana Civitate donatus est. Obiit Rom. 27. Mens. Apr. an. 1593. & Ortensiæ Ursæ ejus uxori, & Victoriæ filiæ, socro socrui, & uxoris charis. Thomas Tertius mærens posuit anno MDC.

Torrigius de Crypt. Vatican.

Altare ejus Sacelli ornant columnæ, quæ in Templo Romolo dicato in

Foro Boario extabant. Quamplurimæ etiam Angelorum imagines, quas ex ære formavit Sebaſtianus Torriſanus. In eo Gregorius antiquiſſimam Deiparæ imaginem, de auxilio appellatam, die 12. Februarii anno 1578. ſolemni pompa collocavit, quàm anteà Julius II. è veteri Sacello S.Leonis I. ad aliud tranſtulerat. Refert Torrigius in Cryptis Vaticanis, illam præceſſiſſe cum facibus ardentibus Baſilicæ Vaticanæ clerum, Sodalitates Sancti Jacobi, vulgò dicti *Scoſſa Cavalli*, & Sanctiſſimi Sacramenti, Religioſos etiam Carmelitas Sanctæ Mariæ, quam vocant *Tranſpontinam*, quibus acceſſerunt ſex Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Purpurati, Alexander Farneſius Archibresbyter Baſilicæ, Varmienſis Summus Pœnitentiarius, Sirletus, Albanus, à S. Sixto, & Auſtriacus.

Pag.167.

Decreverat Gregorius ſub Ara hujus Sacelli Divi Grægorii Oſſa collocare, quæ in Æde S.Mariæ Campi Martii jacebant. Quamobrem ſolemnem pompam indixit, ut refert Mucantius in Diariis his verbis.

„ Die 16. Martii anno 1578. fuit ordinata Proceſſio pro Corpore Beati „ Gregorii Nazianzeni tranſportando ad Baſilicam Sancti Petri, tamen ob Cæ„ li intemperiem fuit ad aliud tempus translata]. Et alio in loco [Die 20. „ Aprilis 1580. fuit decreta pompa pro translatione Divi Gregorii in Congre„ gatione Cęremoniarum num.8. deputata pro reformatione cæremoniarum &c.] In dicta igitur ſacra pompa die 11. Junii ejuſdem anni in Vaticanum Sacellum Sanctiſſimi Viri Oſſa tranſtulit. Eam Joannes Paulus Mucantius tom. 2. Diariorum Franciſci fratris fusè, & diligenter expreſſit. Proceſſionem ſex horis abſolutam fuiſſe affirmat, in qua refert Torrigius, adfuiſſe ex piis ſodalitatibus Socios 3768. Religioſos 905. ex Curia Romana Adminiſtros 576. & Parochos 69. Totum agmen claudebat Jacobus Boncompagnus qui Sanctæ Romanæ Eccleſiæ armis præerat, umbellam, ſub qua Sacra Oſſa deferebantur in theca argentea, viciſſim gerebant Populi Romani Senator, Conſervatores, Regionum Urbis Duces, SS.Petri, & Pauli Equites aurati. Via tota à S.Mariæ Campi Martii Templo ad Vaticanum variis ornamentis (apud Collegium Germanicum etiam carminibus) culta erat. Gregorius adventanti Sacro Corpori Pontificia ſupplicatione cum Cardinalibur obviam proceſsit in ſede delatus ad ſcalas uſque Baſilicæ, deindè pedes occurrit, & in media platea ſacrum Theſaurum adoravit. Iterumque poſteà in Baſilica incenſo thure veneratus, illud in loco ad id parato ſuis manibus collocavit. Sacram Aram Cardinalis Sanctæ Severinæ in Dei Matris Virginis, & Sancti Gregorii Nazianzeni honorem, jubente Pontifice, eadem die conſecravit. Cum capſa Nazianzeni Lipſana continente collocata fuit argentea lamina, in qua hæc legebantur.

Pag.168.

Ciaccon. pag.10.

Anno Sal. M D LXXX. III. Idus Iunii

„ Sanctiſsimus Dominus Noſter Gregorius XIII. Pont. Max. anno ſui Pontifi„ catus IX. Beati Gregorii Nazianzeni Epiſcopi, & Confeſſoris, cognomento „ Theologi Corpus, ab Eccleſia Monaſterii Monialium S. Mariæ Campi Martii „ de Vrbe, ubi poſitum erat antiquitùs, comitante proceſsionaliter totius Vrbis „ Clero, cum S.P.Q.R. cæteriſque Romanæ Curiæ Ordinibus, incredibili aliun„ dè hominum concurſu, ac frequentia, in hunc locum tranſtulit. Ibi etiam ap„ poſitum fuit de reliquiis Veli Beatæ Mariæ Virginis, de Capite Sancti Joannis „ Papæ, & Martyris, de humero ipſius Gregorii Nazianzeni, de Mento Sancti „ Hieronymi Presbyteri, & Confeſs. de Capite Sancti Hyppoliti Mart. de Brac„ chio Sancti Gregorii PP. I. de Bracchio Sancti Baſilii, & Confeſs. Item de Ligno „ Sanctiſsimæ Crucis Domini Noſtri Jeſu Chriſti, de reliquiis Sancti Bartholomæi „ Apoſtoli, de Oſsibus Sancti Juſtini Martyris, & Sancti Chriſtophori Martyris, „ de Reliquiis Sanctæ Luciæ Virginis, & Martyris, Sanctæ Sabinæ Mart. de Ca„ pite S. Sebaſtiani Mart. & S.Martinæ Mart.

Torrigius pag.168.

Circum-

Circumferebatur etiam ejusdem Sancti Gregorii epitaphium.

D. O. M.

„ Divo Gregorio Cappadoci Rhetorum Philosophorumque studiis eruditissimo, cognomento Theologo, primo Sasimorum, deindè Nazianzeno Episcopo, Hæresum expugnatori, Constantinopolis Præsidi: qua dignitate deposita, pristinaque Sede tandem relicta, ruri Monachi vitam religione, & studio coluit: compluribus sapientiæ, & eloquentiæ editis monumentis, sub Theodosio Principe decessit, cujus Corpore humili loco jacente Romam delato in Campo Martio sub sacrarum Virginum Græcarum custodia condito, Gregorius XIII. Pont. Max. in operosum Vaticani Templi Sacellum Gregorianum, à se ditissimè extructum amplissima Pop. Rom. omniumque Sacrum Ordinum supplicatione, venerationeque translato, honoris nominis, & pietatis causa, ipse honorificentissimè posuit, dedicavitque Anno Salutis M DLXXX. III. Idus Iunii.

Sacellum hoc, quo Gregorius Pontifex splendidissimè Vaticanum Templum nobilitavit, indicatur in Numismate ejusdem Gregorii, in quo Templi facies apparet cum majori tholo, aliisque minoribus hinc indè collocatis, adjecta epigraphe SVPRA HANC PETRAM. Circa quod observandum est, omnes tholos expressos fuisse non ut ædificatos, sed ut ædificandos (non enim adhuc erant sub Gregorio) sed tantùm ille, quem Sacello, ab eodem Gregorio exornato, Jacobus à Porta imposuerat, antequam maximus tholus extrueretur. Ejus mensuras, & ichnographiam apponemus, cum de minoribus tholis Basilicæ agendum erit. Nunc ad Sixti V. gesta perlustranda ejus invitant Numismata. Oldoinus pag. 121.

CAPUT XVIII.

Acta sub Sixto V. & præsertim de maximi Tholi constructione.

PRimo loco sese illud offert, quod similem faciem præfert, ac aliud Gregorii XIII. à nobis nuper descriptum, cum simili inscriptione, SVPRA HANC PETRAM. Quibus adde, *excelsam Sixtum V. Vaticanæ Basilicæ molem magnitudinis structuræ admirandæ, nobili fastigio absoluisse*; sive mavis dicere; supra Divi Petri Ossa, quæ firmissimum Ecclesiæ fundamentum Cælestis Opifex fecit, Tholum imposuisse, quem, si inspicies, dices cum Bargeo.

Ingentes si facta decent ingentia Reges.
Te Regum Regem Xiste quis esse neget?

Romanorum enim Pontificum, necnon Cæsarum magnificentiam solo quinque ann. spatio Sixtus superavit. Vix ille die 12. Aprilis anni 1585. Cardinalibus 41. suffragantibus, Pontifex Maximus renunciatus fuerat, cum ad excelsa quæque animum intendens, animadvertit Basilicæ Vaticanæ Timpanum à Bonarota absolutum insigniorem Tholi ornatum expectare, visumque illi (inquit Pater Forestus nostræ Societatis eruditus scriptor) pulchrum quidem Corpus, sed Capite truncatum apparere, quod opus tanquàm moles operosior, tùm ob ingentes expensas, summosque labores pernecessarios ab aliis Pontificibus fuerat desperatum. At Sixtus ad res sanè arduas, ac præclaras producendas natus, illud molitus est, Urbe tota admirante, quòd tempore Oldoinus pag. 126. Nel Mappamondo Istorico.

 pore

pore anteacto, nisi quinque decies centenis nummorum aureorum millibus, decemque annorum spatio erigi posse omninò affirmabant.

Aliquot igitur magnæ existimationis Architectos accersivit, & Provinciam, illo jubente, suscepit Jacobus à Porta, ingenii excellentia præditus, cum quo ingruente molesta senectute, Eques Dominicus Fontana utilem navavit operam, ejus consilia nunquàm Jacobo respuente, utroque tamen Michaelis Bonarotæ legente vestigia.

Grimaldus in MS. Moles extrui cœpit anno 1588. die 15. Julii hora decima sexta, sexcenti noctu diuque, Pontifice extimulante, collaborabant Operarii, qui illud intrà duorum, ac viginti mensium spatium centum millibus aureorum singulo quoque anno consumptis. Anno 1580. die 14. Maii perfecerunt, exceptis laminis plumbeis, quibus Tholus contegitur, & bracteis aureis, quibus costæ mirificè ornantur, nec non laterna columnis extructa, pilâ, & cruce inauratis supra Tholum collocatis, quæ omnia septem deindè mensibus confecta sunt; mensibus autem triginta omnibus numeris cuncta fuerunt absoluta, non quidem sub Sixto, ut inferiùs patebit.

Mabilon. tom.1.pag. 52.

Rocca in Append. Biblioth. Vat. pag. 418.

Ut autem adeò stupendam molem peritus Artifex tutò excitaret, ligneam contignationem, qua sustineretur admirabilem excogitavit. Ejus ichnographiam exposuit Eques Carolus Fontana pag. 321. ut hic etiam exprimitur, & ut firmissima partium compages redderetur, onerique sufficiens subvehendo, ferreis cingulis interiorem Tholum communivit Mense Aprili anno 1591. De his, quæ ad tantam molem fuerunt necessaria longum est recensere. Dicam tamen cum eruditissimo Præsule Angelo Rocca ex rudentibus 500. librarum millia fuisse consumpta, ad cæmenta, aquam, tigna, & alia id genus sursum trahenda, & in duobus Tholi fornicibus connectendis 30. librarum millia ferri insumpta. Armatura, ut ajunt, interior, quæ in ultima ex tribus Tholi partibus fuit adhibita, constabat centum supra mille trabibus, inter se connexis, quorum centum ità erant crassæ, ut duo homines amplecti eas non possent. Armaturæ verò forinsecæ, sive fercula, ut ajunt, supra quæ operam suam exercebant Operarii, fuerunt innumera. Compactio autem armaturæ interioris erat ità ingeniosè facta, ut supra se fundata in aere pendens videretur. Hactenùs Rocca.

Fig.22.

Baldinuccius in vita Bernini pag.94.

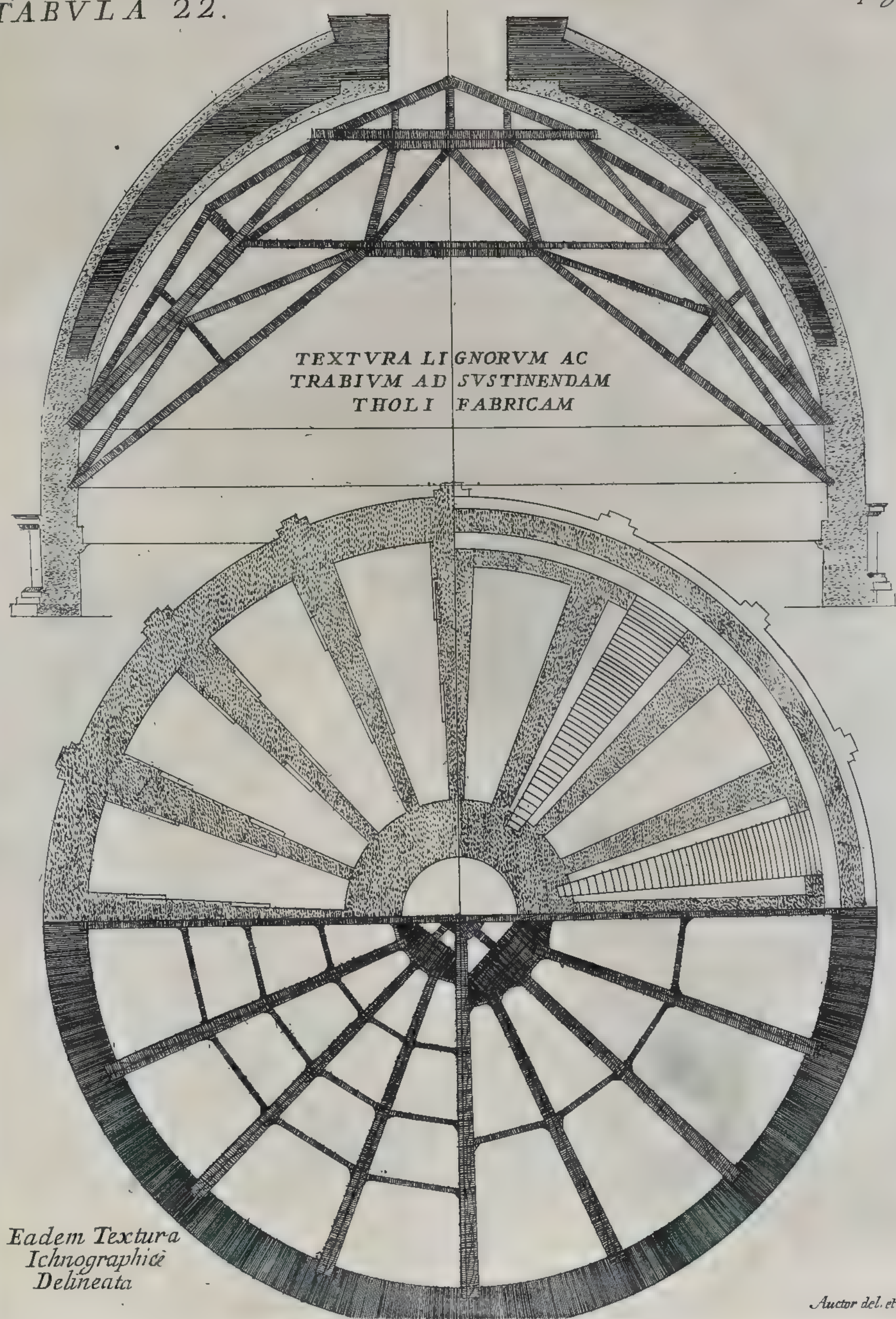
Ibidem.

Ut autem ejus ambitus flexuras meliùs stabilirent orthographiam insculpsere in pavimento Basilicæ Sancti Pauli in via Ostiensi, eo quod nullus ad opus vastum opportunior locus inveniretur. Eam Eques Fontana affirmat magna sedulitate exploratam, & cum ipsa mole substructa collatam, *ab ipsa nullatenùs evagari se comperisse*. Ejusdem ichnographiam nos expressimus in duplici Tabula, & primò, ut vidimus in Tabula 21. litteris A B C D indicantur magnæ parastatæ. Littera E spatia, quæ magni arcus parastatis impositi occupant, ad totam molem sustinendam substructi. Corona deindè superimposita veluti fundamentum timpani adumbrat, in quo sexdecim patent fenestræ, totidemque interjacent muri, intus parastatis ornati, extrà columnis. In Tabula autem 23. ejusdem ichnographia distinctiùs exprimitur; ejus enim quatuor veluti contignationes inspiciuntur, in quibus partes singulas paulatim ascendendo, potest oculus deprehendere. C indicat parastatas. D arcus maximos, supra quos timpani moles assurgit. E scalas è diametro sibi respondentes, supra parastatas collocatas, per quas ad primam basim datur ascensus. Ille est in octo latera, totidemque angulos divisa, præbetque veluti plateam, in qua Tholi timpanum collocatur. FF sunt aditus ad aliam basim, seu soleam eidem timpano suppositam, & duplici pariete conflatam, inter quos ambulacrum G. K verò demonstrat transitum interiorem, & exteriorem ad planitiem ejusdem soleæ. I scalas quæ ad stylobatæ planitiem exteriorem L progrediuntur. MM alæ sunt, seu erismæ columnarum cum columnis duplicatis, sub quibus patet transitus N. O indicat scalam choclydem, per quam ascensus datur ad coronam columnis impositam. P fenestras inter columnas, per quas lumen magnum timpanum irradiat. QQ demonstrat erismatum, sive columnarum apicem, quibus capitula, & corona sunt imposita. R scalam circularem, quæ inter binos fornices, quibus Tholus

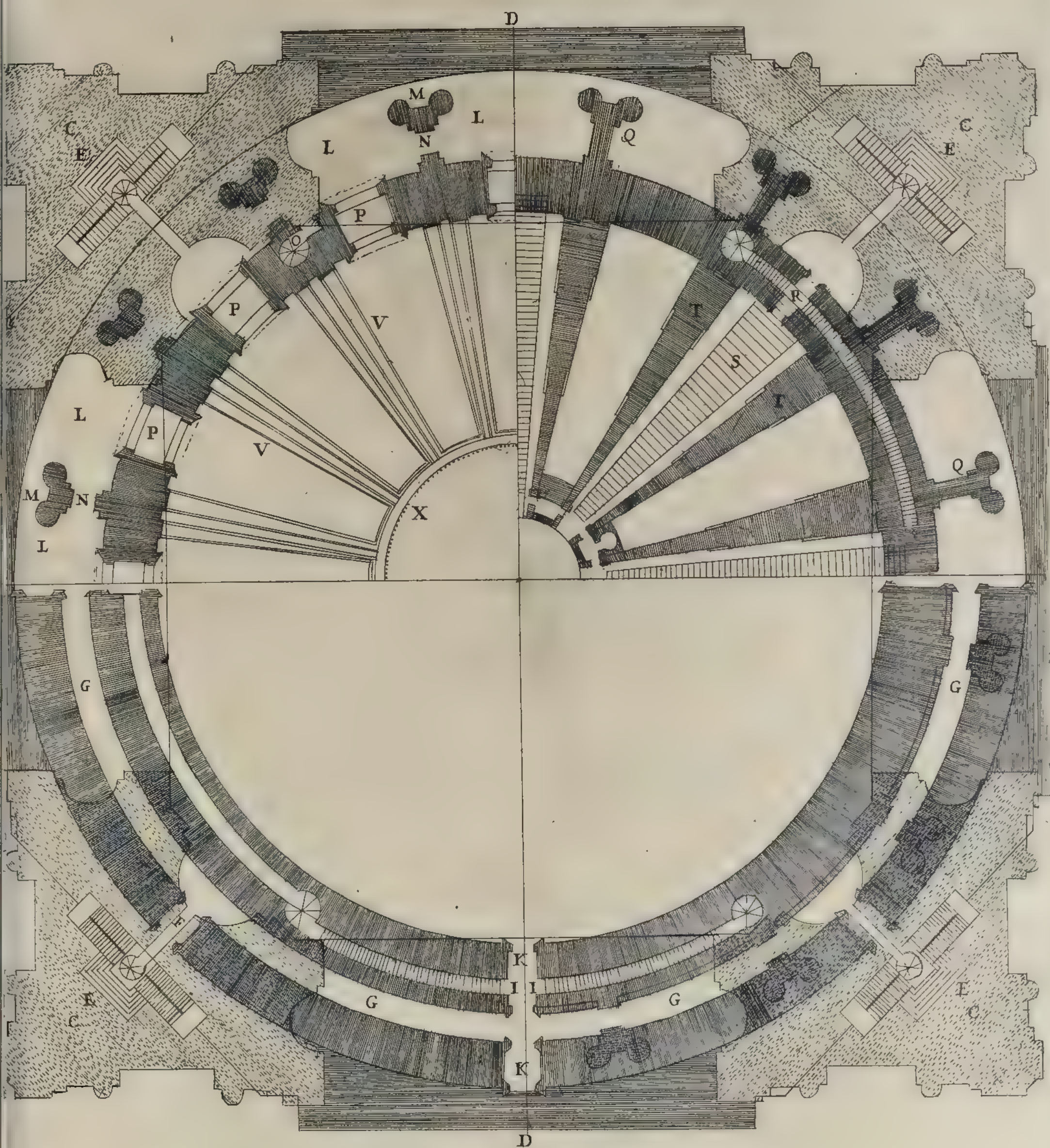
Lib.5. cap. 16.

Fig.23.

com-

TEXTVRA LIGNORVM AC
TRABIVM AD SVSTINENDAM
THOLI FABRICAM
Eadem Textura
Ichnographicè
Delineata
Auctor del. et sculp.

EIVSDEM THOLI CONTIGNATIONES DIVERSA ICHNOGRAPHIA INDICATÆ

...Auctor del. et sculp.

componitur; progreditur usque ad alias scalas rectas S inter parietes T, arcuatos fornices colligantes. V sulcos effingit, qui partem Tholi exteriorem protuberantes simùl ornant, & muniunt. Inter eos fenestræ patent, per quas spatium fornicibus interjacens illuminatur; ità bellè extructæ, ut imbres simul respuant parietibus noxio. X hypetrum manifestat cum ferreis cancellis, supra quod laterna Tholi consurgit, de qua inferiùs agendum est. Ad historiam redeamus.

Jàm dies advenerat, quo ultimus Tholo lapis imponendus erat: hunc Sixtus sacris benedictionibus, ac precibus jussit primùm expiari, qua de causa in Altare ante sepulchrum Principis Apostolorum erecto, Episcopale sacrum coram universo Clero celebratum est, deindè lapis in suo loculamento collocatus, bellico interim ære letitiæ signa ignitis vocibus efformante. *Itaque Sixtus hujus Tholi structurâ* (ait Laurentius Scharderus) *vicit Ephesinum illud Templum, unum in septem Orbis miraculis ab Herostrato incensum, ut hoc flagitio nomen ad Posteros, obscurum alioqui trasmitteret.* Lib.11.

Placet hìc addere encomium, quo Sixtum celebravit insignis ejus ætatis Scriptor, qui carmina apposuit sub eodem Tholo in Bibliotheca Vaticana coloribus expresso, videlicet:

Pontifices olìm quem fundavere priores,
Præcipuè Sixtus perficit arte Tholum,
Et tantùm Sixti se gloria tollit in altum,
Quantùm se Sixti nobile tollit opus.
Magnus honos magni fundamina ponere Templi,
Sed finem cœptis addere, major honos.

Deerat tamen fastigium (Laternam illud vocant) quod certè Sixtus addidisset, nisi morte peremptus Mense Augusti ejusdem anni 1590. non tantùm Urbi, sed Orbi, quem vasta mente, & cogitationibus excelsis fovebat, cum ingenti omnium mærore non defuisset.

CAPUT XIX.

Acta sub Urbano VII. Gregorio XIV. Innocentio IX. & Clemente VIII.

SPatio deindè biennii tres Potifices, nempè Urbanus VII. Gregorius XIV. & Innocentius IX. Petri Sedem occuparunt, sed temporis angustiis & curarum segete, quibus fuerunt distracti, Sixti opus absolvere non potuerunt. Jusserat tamen Urbanus illud perfici, & plumbeis laminis circumvestiri, cum inchoato vix Pontificatu decessit Vir Summus, antequàm Maximus diceretur. Gregorii XIV. tempora fabricis caruerunt, quippè morbosa fames ademit potestatem fabricandi. At Clemens deindè VIII. Innocentio IX. ad Superos evocato eas laminas imposuit, septemque erismata ad orientem collocata æneis bracteis inauratis circumtexit, labore Horatii Censoris Romani Artis fusoriæ periti, quibus postmodum ad alios Templi usus adhibitis, consimilia plumbea suffecere. Idem Pontifex, postquàm adeò mirificam molem ab imbribus, glacieque plumbo, & metallo tutavit, laternam eidem imposuit, quàm (inquit Eques Fontana) *Jacobus Barocius Opifex peritissimus affabre omninò excitavit, uti ab eodem elaboratæ, & coronicem ambientes apertius manifestant celaturæ.* Sed bona tanti Auctoris veniâ hoc mihi suadere non possum: Jacobus enim Barozzius, referente Baleono in ejus vita, ut supra adnotavimus, sub Gregorio XIII. die 7. Julii anno 1573. animam efflavit, annum agens 66. fuitque

Donat.in Rom.vet.

Lib.5. c.17.

Pag.8.

que

que sepultus in magnifico Divæ Mariæ Templo, quod à rotunditate nomen habet, Tholum autem imposuit Basilicæ sub Sixto V. annis videlicet 18. elapsis, ut vidimus Jacobus à Porta Barozzi discipulus, & sub Clemente VIII. laternam à Bonarota delineatam, aliquibus tamen partibus variatis, extruxit, Eam in Tabula sequenti 24. expressimus, qualem Martinus Ferrobosco delineavit. *Fig.24.*

In vertice igitur Tholi, ubi bini fornices laxamentum præbent duplicis parietis, extat corona in plano orizontali circumducta, qua ipsi Tholi parietes arcuati terminantur. Hæ duæ lapideæ coronæ muro conjunguntur ad libellam extructo, in quo sexdecim patent fenestræ. In circulo superiori amplum spatium dilatatur, in quo laterna exurgit, sexdecim alias fenestras in gyrum dispositas ostentans, ad fanum illuminandum, & ad ambulationem commodum jacet subdiale, ferreis cancellis munitum. Pteromata sexdecim alarum specie assurgunt jonicis insignita columnis, totidem subjectis aliis minoribus fulcimentis, mutilorum istar inflexis. Singulis intercolumniis insunt januæ, quæ preter hypetram, ambulationem præbent commodiorem. Columnis imponitur Epistylium, Zophorus, & Coronix, ubi nascitur laternæ testudo, quæ in perfectum circulum incuruatur. Illam Anteridum instar Mutili sexdecim fulciunt inflexi, & singulis candelabra imposita pulchram coronam efformant, Inter hæc pyramis attollitur rotunda, & vacua cum costis extrinsecus eminentibus, & obliquatis. In vertice foramen. per quod in pilam patet ingressus. Huic imponitur Crux deaurata, cujus altitudo 25. palmis comprehenditur; utramque ex ære conflavit Sebastianus Torrisanus patria Bononiensis in Arte fusoria peritissimus. Balcon. pag.324.

Fig.25. Adeamus jam Tabulam 25. quæ partem exhibet exteriorem Tholi à Jacobo à Porta ædificati, prototypo quidem, ut diximus, similis, quem Bonarota delineavit, at aliquibus partibus parum variatis ad venustiorem apparentiam, & testudinis flexurà aliquantulum altiùs elevata, ut elegantior ejus facies redderetur.

Omnes universæ structuræ mensuras, tùm ornatus singula membra describam ex relationibus Auctorum, & primo ex Vasaro, qui tom. 3. pag. 181. affirmat diametrum tympani, cui Tholus imponitur, palmos explere 186. Tympani verò crassitiem palmos 34. Circulum exteriorem palmos 806.

Secundo loco affero relationem, quam Angelus Rocca in sua Appendice
„ ad Biblioth. Vatic. posuit, ubi sic loquitur [Tholus à suo pavimento ad fa-
„ stigium usque laternæ initium 500. palmis Romanis constat, latitudine verò
„ diametrali 200. sustentatur quatuor parastatis, quæ pilæ vocantur, quarum
„ singulæ facies latæ sunt 80. palmorum in singulis faciebus, supra pilas qua-
„ tuor fornices sunt, quorum quilibet centum palmos habet vacuitatis. Su-
„ pra Tholi fastigium, quod oculus dicitur, 32. columnæ supra bases locatæ
„ sunt, quarum singulæ 20. palmis constans, supra illas alterius Tholi formam
„ erigitur, quam Laternam vulgò vocant. Supra Laternam locatur pila inau-
„ rata, cujus diameter est 12. palmorum. A pavimento autem Laternæ ad ca-
„ cumen usque pilæ est altitudo palmorum 100. supra pilam est Crux altitudinis
„ palmorum 25.

A quatuor fenestrarum ordinibus Tholus excipit lumen, quarum quisque sexdecim fenestris constat, prębetque lucem ambulacris, quæ totum Tholi circumeunt intra duos fornices, ubi scalæ, per quas inter unam, atque alteram Tholi costam ad ejus culmen ascenditur. Supra primum fenestrarum ordinem saxis Tiburtinis constructum, incumbit moles arcuata, quæ in parte exteriori laminis plumbeis contegitur, in interiori verò opere musivo exornatur &c.Huc usque Angelus Rocca.

Similem relationem fecit eruditissimus Pater Mabillonius scribens: Tota moles quatuor Perastatis fulcita à pavimento ad laternam quingentis palmis Romanis constat, latitudine verò diametrali 200. a laterna ad cacumen usque pilæ, seu globi, cui Crux infixa est, palmis centum. Pila ipsa ex ære inaurato Tom. 1. pag.52.

TABVLA 24.
pag. 56.
LATERNA MAGNO THOLO
TEMPLI VATICANI
IMPOSITA
Hieronymus Frezza incidit

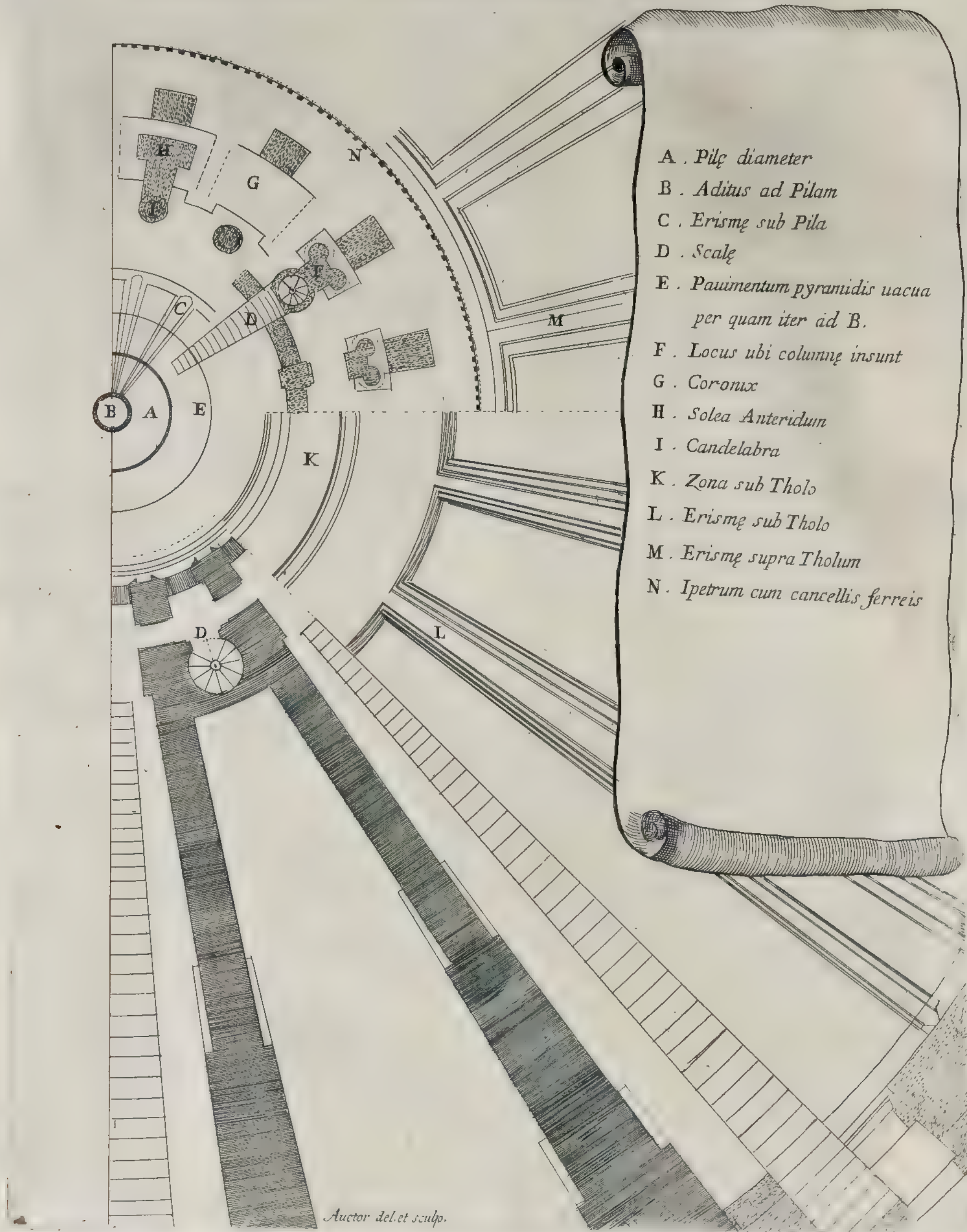
TABVLA 25.

SCENOGRAPHIA THOLI VATICANI TVM INTERIORIS TVM EXTERIORIS

Hieronymus Frezza incidit

ICHNOGRAPHIA LATERNÆ MAGNO THOLO IMPOSITÆ

to in diametro habet duodecim palmos, denique Crux supereminens ænea, & item, & aurata, palmos, quinque ac viginti. Tota quanta quanta est fabricæ ad globum usque altitudo pedum 372.

Ex Tabulis verò Martini Ferraboschi eas mensuras deprehendimus esse, quas in Tabula appositi numeri indicant.

Eques autem Fontana has recenset, videlicet: Maximum Hemisphaerii laxamentum esse palm. 190. $\frac{1}{4}$ Lib.5. c.20. & 26.

Timpani murum, in quo ambulacrum pro scalis, amplitudinem sibi vindicare pal. 38. $\frac{1}{4}$. Ejusdem ambitum exteriorem palm.836. Planitiem Laternæ à Coronide, ubi Timpanum Tholi nascitur, distare palm. 215. $\frac{1}{2}$.

Ab eâdem Coronidis planitie ad Crucis usque cacumen palm. 140. Hoc demùm distare ab ima Templi planitie palm. 593.

Verùm, quia hæc ratio mensuras omnes recensendi tædio est, & labori, satiùs erit Tabulas contemplari, in quibus Tholo, & Laternæ appositi numeri clarissimè illas indigitant, prout recensuit supradictus Eques Fontana Templi Vaticani Minister, atque Architectus, affirmans omnia se suismet manibus fuisse dimensum.

Mensuris Tholi perlustratis numerorum beneficio, non inutile erit aliquarum partium mensuras ab aliis Auctoribus relatas in sequenti Tabula recensere, ut discrepantia inter eos conferatur, de cujus causa nihil certi possum affirmare.

	Ex Vasaro.	Rocca.	Ferrabosco.	Fontana.
Tiampani diameter palm.	186.	200.	——	190. $\frac{2}{3}$
Laternæ	——	——	——	32.
Magnæ Coronæ latitudo	34.	——	——	38. $\frac{1}{4}$
Altitudo à pavimento Basilicæ usque ad Crucis apicem	——	625.	——	593.
A Pavimento ad Laternam	——	500.	——	453.
A Coronide, cui Timpanum incumbit ad Laternam	——	——	——	215. $\frac{1}{2}$
Globi ærei diameter	——	12.	11.	12.
A Laterna ad Pilæ verticem	——	100.	——	140.
Crucis altitudo	——	25.	15.	15.
Exterior Timpani peripheria	806.	——	——	

Scenographicæ descriptioni in Tabula superiori expositæ, placet Ichnographicam adnectere ejusdem Laternæ, quam Martinus Ferraboscus in suis Tabulis nostræ narrationi suppeditavit. Fig.26.

Laternâ sic absoluta, & Tholo circumtecto, facies ejus interior sexdecim, ut diximus, costis erat interdistincta; sed lateritia, rudisque asperitas omnibus in partibus apparebat. Quamobrem musivo opere totam exornari jussit magnanimus Pontifex Clemens VIII. atque in primis in laternæ fornice Patris Æterni effigiem exprimi ab Equite Josepho Arpinate: In laternæ Zophoro characteres in gyrum dispositos efformari, quibus Sixtus V. decessor suus ejus operis Auctor diceretur, videlicet: S. PETRI GLORIÆ SIXTVS PP. V. A. MDXC. PONTIF. V. Sub ejusdem Epistylio, ubi arcuatus Tholi paries desinit, Cherubinorum facies inter binas alas plastico opere fuerunt compactæ: picturis deindè musivo opere expressis, & inter costas collocatis totum Tholi fornicem tali ordine exornavit. Primò Angeli repræsentantur versicolori habitu induti. Secundò aliorum Cherubinorum capita senis alis circumdata. Tertiò Angeli varia instrumenta in manibus habentes, quæ in patibulati Numinis passione Hæbræorum adhibuit insania. Quartò Redemptor ipse, Deipara, S. Joannes Baptista, & Apostolorum Chorus. Quintò Pontifices varii, ac Sanctissimi Ecclesiæ Antistites, quorum sacra Corpora in

Ba-

Basilica Vaticana requiescunt. In costis aurea sydera in campo cyaneo micant, sub quibus Leonum capita gentilitium Sixti stemma indicantia. In ampla Zona Tholo subjecta nigerrimis, maximisque characteribus composita in campo aureo hæc verba leguntur; TV ES PETRVS, ET SVPER HANC PETRAM ÆDIFICABO ECCLESIAM MEAM, ET TIBI DABO CLAVES REGNI COELORVM; quos characteres efformavit sub Clemente VIII. Bonaventura Sarafellinus.
Balleonus pag.290. Triangularibus demùm spatiis, quæ Tholum inter, & majores arcus subjectos læviter inflectuntur, quatuor insunt Evangelistæ, octo pueris adjectis, à quibus palmæ, floresque ludibundo gestu pertractantur. Hos delineavit Christophorus Idem pag. 128. Roncallus. Ex Evangelistis binos, videlicet Sanctum Joannem, & Sanctum Lucam, Joannes de Vecchiis è Burgo Sancti Sepulchri. Alios Sanctum Marcum, & Idem pag. 117. Sanctum Matthæum Cæsar Nebbia Urbevetanus. Cæterarum verò figurarum picturas Christophoro Roncallo primùm commissas à Curatoribus Fabricæ, ipsius Clementis jussu Eques Cæsar Arpinas perfecit; quas deindè musivo opere collato studio efformarunt Angelus Sabatinus Urbevetanus, Ambrosius Giosius Florentinus, Ginnasius Vitalis Massensis, Petrus Lambertus Cortonâ oriundus, Matthæus Idem pag.8 Crucianus Maceratensis, Joannes Baptista Cataneus è Podio Catino, & Cinthius Bernasconus Romanus. Evangelistarum verò imagines quaternis arcubus comprehensas Marcellus Provenzalis, Paulus Rossettus, & Franciscus Zucchius, quibus addidit Philippus Titi in suo picturæ studio Cæsarem Torellum. Fontana lib.5.c.32.

His ornamentis insignem Tholi fabricam præclarissimè perfecit Clemens circa annum 1603. Sacellum insuper alterum, quod Clementinum dicitur, Gregoriano Sacello oppositum, non minori magnificentia condidit, eodem Balleonus pag.81. Jacobo à Porta opus totum architectante, fornicesque in multiplices areolas eleganter distinctas plasticis floribus, foliisque aureis bracteis circumtectis mirificè decoravit, sub quibus pavimentum variegato marmore stravit divisioni fornicis omninò respondente.

Plura peragendi animus Clementi inerat, at in morte penitùs defecit anno 1605. eoque è vivis erepto, eodem anno Divino Spiritu afflante, Leo- Ciacc.368. nem XI. multorum votis expetitum, ad Apostolicæ Sedis Apicem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Purpurati provexerunt; sed exaruit vix nata Rosa, nàm ex hominum oculis ablatus Leo est, nihilque sua mente dignum in Vaticanæ Basilicæ fabricâ peregit.

CAPUT XX.

Acta sub Paulo V.

Ciacc.375. POst Leonis obitum idem Purpuratorum Cœtus Pontificem declaravit Cardinalem Burghesium, qui dictus est Paulus hujus nominis V. A cultu Divino Pontificatum auspicatus Paulus, Basilicam Principis Apostolorum toto orbe venerandam in votis habuit perfectam aspicere. Quippè adhùc pars deerat, à Michaele Angelo Bonarota delineata, ut vidimus in Tab. 17. & 18. quæ crucis figuram perfectè exprimeret, cum porticu insuper columnis exornata juxtà veterem morem, quo Basilicam excitabant [cum autem tot annorum spatio post ædificationem Constantini parietes ipsi vetusta carie consumpti ruinam minitarentur, quia ad meridiem fundata erat Basilica (inquit Grimaldus) supra tres magnos parietes Circi Caii, & Neronis, non valentes tecti, & columnarum pondus sustinere; & addendum, parietes ipsos Circi fundatos supra terram motam, non supra veram, & solidam argillam, & quia Circi Architectus hoc fortasse animadverterat, in imò fundamento- Leo Bapt. Albertus lib.1.c.10. rum tabulas castaneas posuit, ad majorem stabilitatem, at sufficiebant fundamenta ipsa ad Circi fabricam, non autem ad ingentem Basilicam erigendam, & co-

„ & columnarum pondus ſuſtinendum, quam multò antè lapſuram fuiſſe affirmare „ non verentur earum rerum Periti, niſi tignis ingentibus connexi parietes diutiſ- „ ſimè conſtitiſſent, & latera illius magnarum Ædium lateribus tanquàm muni- „ mentis firmiſſimis hæſiſſent.

Confirmat Grimaldi relationem Ferdinandus Carolus in ſuis fragmentis „ MS. ubi ſcripſit [Fundamenta Baſilicæ nulla certa lege ſunt à Conditore lo- „ cata, ſolum ipſum non exploratum, non directæ, non complanatæ foſſæ, & „ quod maximè vetitum ædificaturis, ſemirutis Circi Gajani muris impoſiti „ parietes, nequaquàm tentata profunditate fundamentorum, quæ ſingula, „ incredibile dictu eſt, quantopere obfuerint æternitati Baſilicæ. Circus enim „ in infimo fundamento, ſoloque minimè fido erectus, Baſilicæ paries Circi „ lateribus partim ſuperſtructus, partim ſolidiore fundamento à Conſtantino „ in profundiorem altitudinem ritè demiſſo creditus &c. membrorum imbecil- „ litate in interitum pronior. Columnarum quoque diſpoſiti ordines interſtitiis „ cum epyſtiliis, quibus innixi parietes in arduam ſummitatem ad ferendum „ tecti pondus ſuſpenſi cernebantur, adversùs ventorum impetus viderentur „ in ruinam elati, laterum fragminibus, & marmorum fruſtulis ruderibuſ- „ que, ut ſors obtulerat, haud rectè, ſcitèque coagmentatis]. Hactenùs dictus Auctor.

Pag. 194.

Ferdin. Carolus ec Templ. Vatic cap. 11.

Quamobrem de reliqua Baſilica evertenda conſilium ex neceſſitate ſumptum, & ea de re in Quirinali Apoſtolico Senatu, die 27. Septembris anni 1605. agitatum, qua tempeſtate de parmenſis turris celeberrimæ præcipitio rumor percrebuerat; multaque in Vaticana Baſilica eveniſſe ferebantur, quæ haud abſimilem caſum minitarentur. Qua potiſſimùm cogitatione permotum accepimus Paulum V. Pont. Max. tandem tota de re magno animo ſibi ſtatuendum decreviſſe. Cum præcipuè excelſi illi parietes, quibus tectum Baſilicæ gremio imminens incumberet, magnis columnis, utrinque ſuffulti, obductis undique rimis ingentibus hiarent, atque in enormi extrà centrum inclinatione quinque palmorum, præcipites agerentur, tectumque ipſum corruptus longo ævo abiegnis trabibus miræ longitudinis, & craſſitiei, quibus fulciebatur, jam dehiſceret; quæ magnorum artificum ſcriptis probata in Sacro Senatu ſunt expoſita. Senatum namque coegerat Pontifex in Quirinali, Patrum ſententias in re tanta exploraturus, nec quicquam illis inconſultis, aut abnuentibus, decreturus. Quo in Senatu retulit etiam verbis graviſſimis Evangeliſta Pallottus, ejuſdem Baſilicæ Archipresbyter Cardinalis diebus paulò antè præteritis ex inæquali valdè inclinati parietis pondere, & marmoreum magnum ſtipitem feneſtræ celſiſſimæ diſruptum in Altare dicatum Deiparenti Virgini, cognomento à Columna, cui imminebat, delapſum, dùm ibidem Sacerdos in magna Fidelium frequentia ſacra operaretur, & in tria fruſta confractum diſſiluiſſe in terram, nemine læſo, aut percuſſo, univerſis autem ex ingenti fragore magno metu perculſis, ſingularique Dei Genetricis benignitate nos innoxio pavore conſternatos admonitos eſſe, ut fugiamus à facie arcus antequàm ſegnes totius molis jam ruentis oprimat caſus. Itum itaque in Pontificis ſententiam frequentibus Patribus, conſcriptumque de novo Templo perficiendo Senatus Conſultum.

Idem ibid.

Sed antequàm vetus, quæ adhuc extabat Baſilica, humo æquaretur. Prudentiſſimus Pontifex decreto nunquàm ſatis laudando, eam juſſit accurato calamo delineari in paginis, ex quibus deindè in Cryptis Vaticanis, ab ipſo exornatis, coloribus fuit expreſſa. Talia delineamenta vidi in Archivo ejuſdem Baſilicæ, favente ejus præfecto Illuſtriſs. Præſule Alexandro de Caſaliis Advocato Conſiſtoriali, ac ejuſdem Baſilicæ Canonico meritiſſimo. Illa ex eodem Archivo ſe deſumpſiſſe ſcribit Illuſtriſs. Ciampinus, permittente Eminentiſs. & Reverendiſs. D. Carolo Cardinali Barberino ejuſdem Baſilicæ Archipresbytero, cum cæteris Tabulis, in quibus expoſuit Altaria numero ſexdecim. ſuntque illa, quæ Pompejus Ugonius Statione undecima numeravit anno 1588. incipiendo à janua mediana, & ad dextera proſequendo, quorum aliqua ex diruta jam Baſilicæ parte fuerant translata ſub Julio II.

Cap. 4. pag. 13.

L Supe-

Supererat enim adhùc Basilicæ pars orientem versus collocata, à recenti divisa pariete, quem Paulus III. à fundamentis ad tectum usque perduxit, post undecimam columnam in majori navi collocatam, efficiebanturque veluti duo Templa, quorum alterum Constantinianam pietatem, alterum verò venustiorem Pontificum majestatem præseferebat. Illa curiosus Lector inveniet expressa percurrendo Opus de Sacris Ædificiis Illustrissimi Ciampini, videlicet in Tabula 19. littera H Altare Sanctæ Annæ. In Tabula 19. littera I. & Tabula 21. littera A. Sancti Erasmi, anteà S. Vencislao dicatum. In Tabula 21. littera D. Sanctæ Veronicæ. In Tabula 17. littera G. & Tabula 18. littera F. Beatæ Virginis, ubi Sacra Lancea servabatur. In Tabula 17. littera C. Sancti Marci. In Tabula 15. litttera P. Sanctæ Luciæ. In Tabula 16. littera C. SS. Processi, & Martiniani. In Tabula 15. littera G. Sanctæ Mariæ de Prægnantibus. In Tabula 15. littera F. & Tabula 16. littera A. Altare dictum ad Crucifixos. In Tabula 22. Beatæ Virginis, SS. Francisci, & Antonii. In Tabula 22. littera G. Altare Sancti Thomæ. In Tabula 20. littera A. Sancti Andreæ. In Tabula 19. littera O. Sancti Petri, & Pauli, littera F. Sanctæ Mariæ ad Columnam. In Tabula 19. littera M. & Tabula 20. littera C. Sancti Bonifacii. Demùm in Tabula 18. littera C. & Tabula 19. litt. L. Altare Mortuorum.

Ultrà hæc Altaria, affirmat Ugonius, tunc temporis extitisse Altare Sanctis Apostolis Simoni, & Judæ dicatum, ubi Divina Eucharistia servabatur.

Hanc veteris Basilicæ demolitionem Posterorum memoriæ tradidit Jacobus Grimaldus, in Codice, qui servatur in Archivo sub num. 13. & litt. G. cum sequenti titulo: *Instrumenta authentica translationum Sanctorum Corporum, & Sanctarum Reliquiarum è veteri in novam Principis Apostolorum almam Basilicam*. In eo autem hæc scripsit:

Die 21. Februarii 1606.

„ Fabricatores, binis trabibus contignationis, seu incaballaturæ tecti majoris navis, die 20. præcedenti hora 23. sublatis, sequenti die Martis 21. hora 19. trabem longam integram abiegnam palmorum 133. quæ prima est statim ingrediendo Basilicam, in terram demiserunt. Et sic memorabili quodam eventu factum est, ut anniversario obitus Julii II. sub quo altera Basilicæ pars solo æquata, fuit sæculo recurrente sub Paulo V. Pont. Max. qui supremam tantæ moli manum imponere aggressus est, alteri superstiti à tignorum demissione sit incœptum, super quibus &c.

„ Actum in dicta Basilica, præsentibus RR. DD. Alexandro Scotto Narniense, & Paride Pallotro à Caldarola Canonicis dictæ Basilicæ testibus &c. rogatis.

„ Ego Jacobus Grimaldus Notarius publicus de præmissis rogatus, in fidem manu propria scripsi, & signavi.

Refert Eques Carolus Fontana ejus Basilicæ Canterios tàm affabrè elaboratos Lib.2. c.11. perstitisse, adeòque firmum fuisse ejusdem tecti fulcimentum, ut illos mirandis in Urbe Farnesiorum Ædibus adhibuerint obtegendis.

Pag. 119. De hac fabrica scribens Grimaldus ait:

„ Ut autem hæc insignis ædificatio perficeretur, accersiti sunt Architecti præstantiores Flaminius Pontius, Joannes Fontana, Carolus Madernus, Hieronymus Rainaldus, Nicolaus Branconius, Octavius Turrianus, extrà Urbem verò Dominicus Fontana Neapoli, Joannes Antonius Dosia, & Ludovicus Cigolius Florentiæ degentes, & alii nonnulii, qui omnes typos suos, plantasque delineatas secundùm cujusque inventionem, & judicium Sanctissimo Domino Nostro Paulo V. exhibuerunt. Inter quos electus fuit idem Carolus Madernus, qui juxtà typum, & plantam à se factam, Templum perficeret, ut defectus, si qui essent, meliùs agnosci possent, typus

ligneus

„ ligneus ſumptuoſo opere à Joſepho Blanco Narnienſe Fabrolignario, Sum-
„ mi Pontificis juſſu factus fuit. Cunctis igitur maturè perpenſis die 5. No-
„ vembris 1607. Cæmentarii initium dederunt fundandi faciem Templi, cum
„ magnifica porticu, primumque fundamentum cœptum eſt in dicta facie à
„ parte dextera ad meridiem. Sanctiſſimus Dominus Noſter ſtatuit, ut in fun-
„ damento lapis à ſe ritu ſacro benedictus collocaretur ad æternam Divini
„ Numinis gloriam, & Apoſtolorum Principis honorem. Anno igitur 1608.
„ Dominica Sexageſimæ die 10. Februarii Rever. D. Jacobus Antonius Noma-
„ chius Oeconomus Fabricæ S. Petri, cum Coſmo Ghetto Supraſtante, detu-
„ lit lapidem marmoreum immittendum in fundamentum ad Sanctiſſimum
„ Dominum Noſtrum Paulum V. qui in Cappella Palatii Montis Quirinalis,
„ poſt celebratam ab ſe Miſſam ipſum lapidem benedixit. (hìc Grimaldus re-
„ cenſet ſacras Preces dictas à Pontifice cum benediceret) lapis deindè ad Ba-
„ ſilicam delatus fuit, quem horâ 22. Illuſtriſſimus, & Reverendiſſimus Fra-
„ ter Angelus Rocca Pontificii Sacrarii Præfectus, & RR. DD. Tyberio Ric-
„ ciardello, Germanico Fidele, Angelo Damaſceno, Paride Pallotto, &
„ Ugone Ubaldino Canonicis præſentibus, demiſit in dictum fundamentum
„ profundum palmis 67. latum palmos 48. quod Cæmentarii calce, & lateri-
„ bus operuerunt, pulſatis in lætitiæ ſignum campanis Eccleſiæ. Lapis lon-
„ gus erat palm. 2. latus palm. 1. cum tribus quartis, cum gentilitiis inſigniis
„ S. D. N. ſculptus, & inſciptione: PAVLVS V. PONT. MAX. ANTE-
„ RIOREM HANC TEMPLI FACIEM FVNDAVIT M DC VIII. DOMI-
„ NICA SEXAGESIMAE X. FEBR. SVI PONTIFICATVS III. [Et alibi
„ idem Grimaldus loquens de eadem Fabricâ hæc habet] Anno 1607. die 8.
„ Martii hora 17. fundamenta effodi cœpta è regione oſtii ducentis in Sacel-
„ lum Gregorianum in navi olim Sanctiſſimi Sudarii. Et die Lunæ 7. Maii
„ hora 11. immiſſio lapidis in fundamenta pro ædificando Sacrario (nunc eſt
„ Sacellum Sanctiſs. Sacramenti) per eumdem Cardinalem (intellige Pallo-
„ tam) fundamenta Baſilicæ effoſſa palm. 6. Hoc fundamentum eſt illud, ſu-
„ per quo erectus eſt arcus nixus quatuor columnis Tyburtinis, juxtà Sacra-
„ rium ingreſſus dextrâ.

INSCRIPTIO FVNDAMENTI.

PAVLI V. PONT. MAX. IVSSV.

EVANGELISTA PALLOTTVS
TIT. S. LAVRENTII IN LVCINA
CARD. CVSENTINVS
HVIVS BASILICAE ARCHIPRESBYTER
HAEC FVNDAMETA IECIT
DIE VII. MAII M. DC. VII.
PONTIFIC. EIVSDEM S. D. N. ANNO II.
LAPIS A PONTIFICE
IN QVIRINALI BENEDICTVS,
A PALLOTTA IN FVNDAMENTA DEMISSVS,
CVM NVMISMATIS AEREIS,
ARGENTEIS, AVREISQVE.

Jamque ab humo extare paries cœperat, & compoſitis Stereomatis Antarum Baſes locabantur, & quadripartitum Templum ex præſcripto Michaelis Angeli paribus modulis, angulisque finiebant, ſed ab ejus fronte ædes altera quam ille non juſſerat, longè minor condebatur. Ex ea majorem in Baſilicam per arcuatum parietis tranſitum patebat ingreſſus. Minorem hanc ædem porticus exterior excipiebat. Extat in Archivo Vaticanæ Baſilicæ Tabula

 ichno-

ichnographica, & in officinâ Basilicæ proxima typus ligneus, in quibus hujusmodi Templi additamentum ostenditur, sicuti præbet similis Tab. 27. hìc exposita, in qua ternæ hinc indè indicantur cellæ, quarum prima littera A notata Sacrarium pro Canonicis, Beneficiatis, & Clericis continebat, B Sacellum Sanctissimæ Eucharistiæ, C Sacellum pro Pœnitentiariis, Odæum præterea E, contra Sacellum F ejusdem magnitudinis, & magnificentiæ. Hunc locum Secretarium destinaverant; verùm posteà suspensa deliberatione manendum in vetusto Sacrario, nec facilè ex eo discedendum censuerunt. Secunda enim, & meliora consilia, cum hæc agerentur, intervenere, ob quæ quatuor præsertim in Patrum Cœtu accuratè discussa, talem ædificationem interturbarunt. Unum, quòd spatium quadratæ Basilicæ per se amplissimum, exiguum tamen censebatur capiendæ multitudini, quæ confluit ad inaugurationem novi Pontificis, declarationes Sanctorum, & solemniis Jubilæi expiationes. Quo sanè tempore tanta laxitas suis arctata finibus exundantem populum vix capit, quæ videtur posse capere gentes Terrarum. Alterum, quòd ab obeundam Psalmodiam, vel Secretario ad sacram suppellectilem conservandam in Templo maximo locus non erat. Tertium, quòd diruta porticu, in qua Romani Pontifices triplici diademate coronari solerent, & acclamanti Civitati salutari crucis signo designare salutem, necessè erat alteram tantis parare cæremoniis. Quippè à porticu Michaelis Angeli, id haberi non posset, quæ fastigio columnis imposito superstrui secundam non sinebat, cernitur in Tab. 19. orthographia ejusdem posita in pag. 70. Postremùm, quòd recentem Basilicam ambitum Constantinianæ veteris universum complecti volebant, à Sancto Silvestro Pontifice consecratum. Quamobrem cum Templi vestibulum jàm conderetur capax superioris porticus, placuit Pontifici, & Patribus inchoatæ structuræ, sublato interjectu, Basilicam produci, atque in eam spatium transferri, quod minor ædes complectebatur. Ità medium Templi corpus transversa bracchia, crucis instar, quod priscis Basilicis usitatum, longitudine excessit.

*Fig.*27.

Quamobrem aliam ichnographiam Madernus exhibuit, in nostra Tabula 28. hìc expressam, supra quam additamentum Pauli V. omnium semper oculi admirabuntur. Opus profectò, quod nostro ævo invideant sæcula mox sequutura. Ardua Templi frons stetit ad 18. Julii anni 1612. inclinato ad vesperam die, magnus verò fornix, magni sinus ejusdem ad 10. Kal. Augusti, ambulationis verò, quam porticum dicunt, pridiè idus Decembris anno 1614. contextus, atque perfectus, sonoro, & læto æris campani pulsu, tormentisque majoribus æneis, undique flamma, festoque tonitru Cælum, ac Terras exhilarantibus.

*Fig.*28. Ferd. Carolus cap. 2.

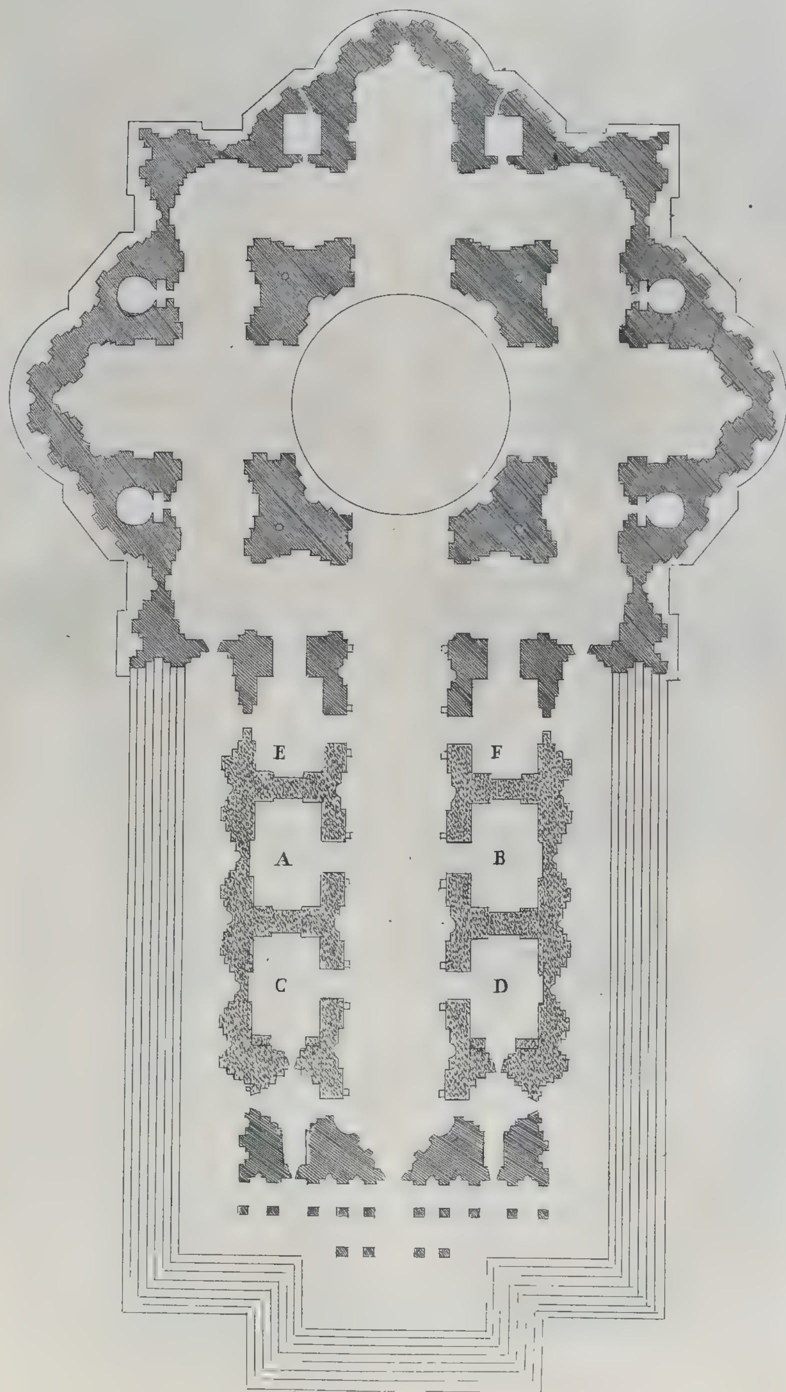
Nullam prorsùs in ea pavimenti partem, quæ veteri Basilicæ inservierat, in prophanæ usum areæ excludi passus est piissimus Pontifex, in qua (ut Nicolai IV. & Joannis XXII. Summ. Pontif. verbis utar) *Innumerabilium Martyrum, aliorumque Sanctorum Reliquias Divina Clementia collocavit*. Sed hac una potissimum ratione permotus, si spatium protendi voluit, ut satis liquet ex ichnographica delineatione, quam ipse Carolus Madernus exculptam obtulit Summo Pontifici Paulo V. cum hac sequenti Epistolâ, eidem Pontifici inscripta:

Nicol. IV. sub dat. idus Apr. ann. 3. in Archiv. Basil. Jo. XXII. epist. 4. nu. 647. Bibl. Pont. Vatic. apud Grimald. pag. 118.

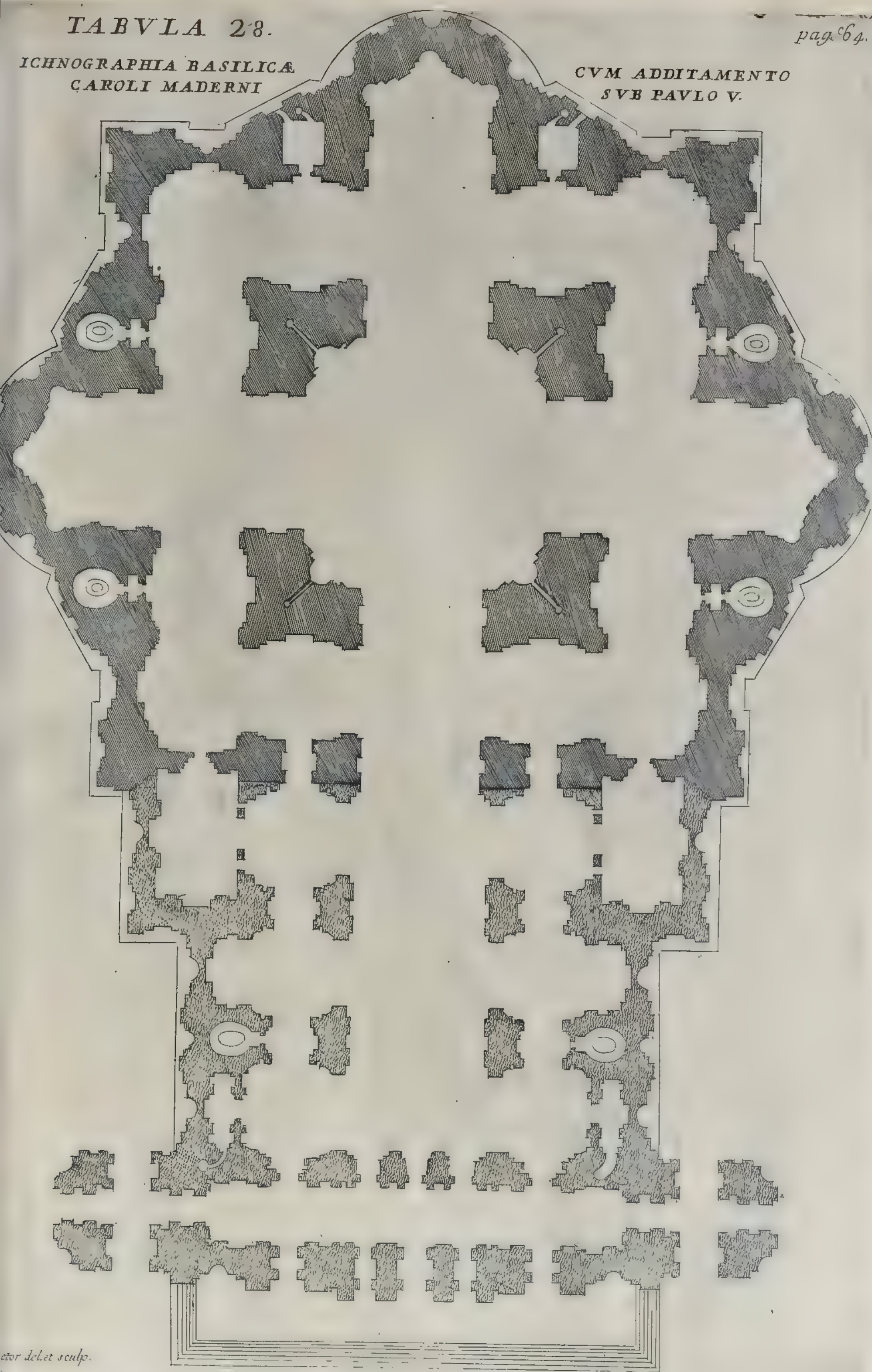
Cento e più anni sono Beatissimo Padre, che l'antico Tempio in Vaticano, fabricato dal Magno Constantino, e dal Beato Silvestro in honore del Sommo Dio, e del Prencipe degli Apostoli stava pendente; perciò la santa memoria di Giulio Papa II. ne gettò parte, e nel medesimo sito cominciò l'altro famosissimo Tempio, secondo l'Architettura di Bramante, seguitandola Antonio Sangallo, & altri, e dopo questi dal famosissimo Michel'Angelo Bonarota rimodernato, & abbellito nella forma, che si vede; stava il nuovo Tempio non finito, e l'antico pendente, e pericoloso d'irreparabile ruina, come per relazione di più eccellenti Architetti fù riferito alla Santità Vostra la quale mossa dall'ingenita Sua Pietà per evitare qualche lacrimosa strage del Popolo Fedele, che ivi concorreva, diede ordine, che si gettasse a terra, dispiacen-

TABVLA 27. pag. 64.

ICHNOGRAPHIA TEMPLI A BONAROTA DELINEATI CVM ADDITAMENTO INCŒPTO SVB PAVLO V.

. Au tor del et sculp

TABVLA 28.
pag. 64. 2
ICHNOGRAPHIA BASILICÆ CAROLI MADERNI
CVM ADDITAMENTO SVB PAVLO V.
ctor del.et sculp.

cendogli non poterſi più ſoſtenere in piedi quelle ſante mura. Ma poiche a queſta reſoluzione ſi dovea pur una volta venire, per dar compimento, come era neceſſario, al Famoſiſſimo Tempio, già cominciato per la devozione, & affetto, che haveva al ſagro luogo, acciò in profano uſo quello non ſi contaminaſſe, per eſſer ſtato ricetto di tanti Corpi di Santi, e Martiri di Criſto, con ſalvare i veſtigii delle Sante Reliquie, la memoria del Beato Silveſtro, e la riverenza di Coſtantino, commandò, che con l'edifizio della nuova Chieſa ſi circondaſſe, e ſi ricopriſſe appunto il rimanente della vecchia. E acciò queſto ſi haveſſe à fare più eſattamente, e con maggior diligenza, la Santità Voſtra deputò una congregazione de' Cardinali, con ampla poteſtà di ſopraintendere, & ordinare quanto à loro pareſſe opportuno. I quali adunati inſieme, come conveniva, la prima reſoluzione fù, che ſi doveſſero fare alcune commodità per il Culto Divino, che mancavano nel già fatto, come il Coro per il Clero, Sacriſtia, Battiſterio, un'amplo Portico, Loggia della Benedizione, e la facciata, che doveva abbracciare tutto lo ſpazio della Chieſa vecchia. Eſſendo dunque a gl'Architetti, che in queſta età di alcun nome ſono, tanto in Roma, come fuori, con promettere all'Ingegni loro honorato premio, fatto intendere, che all'invenzione loro accommodaſſero le ſopradette commodità, havendo ciaſcun preſentato ad eſſa Congregazione l'invenzione, e diſegno loro, piacque di comun conſenſo a quelli Illuſtriſſimi Signori, che di ciò il carico havevano, benignamente approvare il preſente, che da me gli fù offerto, e propoſto. Il che certo non tanto a maggior ſapere, che in me ſia, quanto a grazia ſingolare del Sommo Dio attribuiſco, il quale ſi è compiacciuto concedermi, quantunque minimo degli altri, habbia potuto l'induſtria del mio debole ingegno ſervir la Santità Voſtra. Hò procurato ſar diligentemente intagliar in rame l'unione delle due piante, delle quali la punteggiata è il già fatto, ſecondo l'ordine di Michael'Angelo; il delineato è la parte fatta da me, acciò ſi publichi al Mondo la Pianta della Chieſa, del Portico, della Loggia Pontificia, della Facciata, e degli altiſſimi Campanili, de' quali al preſente ſi fanno li fondamenti. Queſti mi è parſo bene, Beatiſſimo Padre, far ſtampare in rame per ſodisfare a quelli, a' quali non è permeſſo il venire di preſenza a vedere opera così egregia della noſtra unica, e vera Religione. La dedico, come per tutti i riſpetti debbo alla Santità Voſtra, ſupplicandola umilmente degnarſi di gradirla, per minimo ſegno della grandiſſima devozione, & obligatiſſima ſervitù mia verſo Lei, alla quale proſtrato bacio li Santiſſimi Piedi, pregando Sua Divina Maeſtà, che a beneſizio della Chriſtiana Republica, e contento univerſale lunghiſſimi anni la conſervi, e feliciſſima ſempre.

Di Roma alli 30. di Maggio 1613.

Devotiſſimo, & Obligatiſſimo Servitore

Carlo Maderni.

TABVLA 29.

SCENOGRAPHICA DELINEATIO BASILICÆ CVM ADDITAMENTO PAVLI V.

Hieronymus Frezza incid.

quæ indicant Templi aream positam à Carolo Maderno. Sed ad ulteriora properemus.

Et primò pavimentum inspiciamus marmore multicolore distinctum, in quo Parastatæ assurgunt duplicatæ, inter quas bina loculamenta pro statuis. Arcuati insuper magni hiatus amplum præbent ingressum ad Sacella. Gremio Templi Camera imminens plasticis modulis discriminata est in devexas, surgentesque sectu- ras, ubi per lacunas fornicis erumpentes flores superbiam candoris, ut reliqua opera, auri fulgore commiscent. In medio fornicis, qui die 15. Julii 1608. inceptus fuit, fulget stemma Burghesium vermiculatum illustriori emblemate, quòd musivo opere Marcellus Provenzalis expressit. *Grimald. Pag.121.* Nec Templi pars ulla conspicitur, quam marmoribus omnium ferè generum, colorumque pretiosis Paulus V. non exornarit. Spectantur minoribus aris proximæ ingentes columnæ quæ eo in loco inventæ fuerunt, ubi olim Templum erat Sancti Venantii, cum anno 1611. pro nova Templi fabrica Aula Pontificia destrueretur, à Paulo III. excitata. *Sever. de Sept. Eccl. Pag.3.* Antè singulas Aras minorum ambulationum fornices Tholo subiiciuntur, non quidem circularem, sed elipticam figuram habenti. Rotundus tamen imminet Sacellis Gregoriano, Clementino, aliisque duobus in Basilicæ vertice ex opposito collocatis, & in crucem dispositis. Sed de his alibi sermo erit. Interim, ut hæc omnia oculus recognoscat, Tabulam ponimus scenographicam, in qua Basilica bifariam dissecta repræsentatur, *Fig.29.* cui mensuras singularum partium adnectimus, indicatas ab Equite Fontana, aliisque Auctoribus. A pavimento ad fornicem additum à Paulo V. insunt palm. 207.$\frac{1}{2}$ Altitudo Parastatum basis est palm.6. Altitudo stipitis Parastatæ palm. 92.$\frac{1}{2}$ Capitulum altum palm. 14. Epystilii altitudo palm.8.$\frac{3}{4}$ Zophori palm. 8. Coronicis palmi 9.$\frac{1}{3}$ A Pavimento ad verticem Capituli palm. 112.$\frac{1}{2}$. A Capitulo ad summitatem Coronicis palm.26. Ab ejus initio ad summos hemispherii arcus insunt palm.61.$\frac{1}{2}$. A summitate eorum ad fastigium Coronicis Timpani palm.37.$\frac{1}{2}$ Ab eodem Capitulo ad Basim stilobatæ Coronicis palm. 17.$\frac{1}{2}$. Ab ea ad summam Coronicem Timpani palm.66.$\frac{1}{1}$. A Coronice ad principium Tholi palm.15. A Stereoabate ad hiatum laternæ palm. 116.$\frac{1}{2}$. A Hiatu ad Menianum palm. 22. A Meniano ab summitatem fornicis Laternæ palm. 52.$\frac{1}{4}$. A fornicis summitate ad culmen Globi ærei palm.47. Inter Globum æreum, & Crucem interponuntur palm.19. Pavimentum inter ac infimum Tholi laxamentum palm. 452.$\frac{1}{2}$. Et à Pavimento ad summitatem Crucis palm.593. Quæ verò ad latitudinem, & longitudinem spectant mensuræ, sunt hæc. A limine Januæ mediæ ad extremitatem parietis, ubi Cathedra Divi Petri manet longitudo est palm.829.$\frac{1}{2}$. Latitudo verò navis mediæ à Paulo V. extenditur ad palm.123. Transversa ambulatio ad palm. 615. Latitudo verò inter parastatas Tholo subjectas comprehendit palm.103. Laxamentum Tholi constituitur palm.190.$\frac{1}{2}$. Universa Templi Area cum muris, fronte, & vestibulis occupat exapedas 4420. palm.80. quæ superficies septem terræ jugera excedit.

Præpositæ Tabulæ aliam adnectimus ichnographicam, in qua numeri appicti omnia indicant Altaria, quæ in toto Basilicæ ambitu collocata, modò extant pretiosis marmorum, ac picturam ornamentis decorata.

CAPUT XXI.

De Sacellis, & Altaribus Vaticanæ Basilicæ.

Fig.30. INgredienti minorem Ambulationem, quæ in parte dextera est, primum sese offert Sacellum Sanctissimi Crucifixi dictum, ob imaginem Christi Servatoris è cruce pendentis, tali in loco collocatam, juxtà antiquum Christifidelium morem, de quo Lactantius Firmianus mentionem fecit, quique in Liberiana Basilicâ ostenditur. Talem imaginem fuisse exculptam à Petro Cavallino Romano Sculptore referunt historiæ. Eam hùc transtulit Paulus V. ex Sacello Sanctorum Simonis, & Judæ in antiqua Basilicâ extante tempore Sixti V. ut supra narravimus. Sacelli fornicem picturis decoravit Eques Joannes Lanfrancus Parmensis. In Sacelli latere adjacet aliud parvulum Sacellum Divo Nicolao Bariensi erectum à Bernino, ejus tamen imaginem Fabius Christophorus confecit. In sinistro latere parvulum patet cubiculum, in quo Columna Vitinea, ferreis cancellis munita reconditur, cui fama est Christum Dominum adhæsisse, cum in Templo Salomonis concionaretur, eique virtutem indidisse Dæmones fugandi ab Energumenis. Hanc Columnam Sanctam olim appellabant, eamque Fideles in magna habuerunt veneratione, quapropter Cardinalis Ursinus anno 1483. eam crate ferrea circumdedit, addita sequenti inscriptione: *Hæc est illa Columna in qua Dominus Noster Jesus Christus appodiatus, dùm populo prædicabat, & Deo Patri preces in Templo effundebat, adhærendo stabat, quæ unà cum aliis undecim his circumstantibus* (videlicet eo tempore, quo vivebat Cardinalis) *De Salomonis Templo in triumphum hujus Basilicæ hìc locata fuit, Dæmones expellit, ab immundis Spiritibus vexatos liberos reddit, & multa miracula quotidiè facit, per Reverendiss. Patrem, & Dominum D. Cardinalem de Ursinis ornata anno Domini MCCCC XXXVIII.* De eâdem loquens Panvinius de Sept. Urb. Ecclesiis, ait: *Altare XI. S. Bartholomæi vetustum, & magnæ devotionis, cui proxima erat Columna marmorea intorta, vitibus ornata, quæ adhùc in Ecclesia nova, ibidem propè extat, cui tantam Deus virtutem præstitit, ut qui à Dæmonibus arrepti sunt, apud eam Divinis habitis supplicationibus liberarentur, quod multis jàm certis, magnisque exemplis compertum habemus.*

Gaspar Cælius pag.73

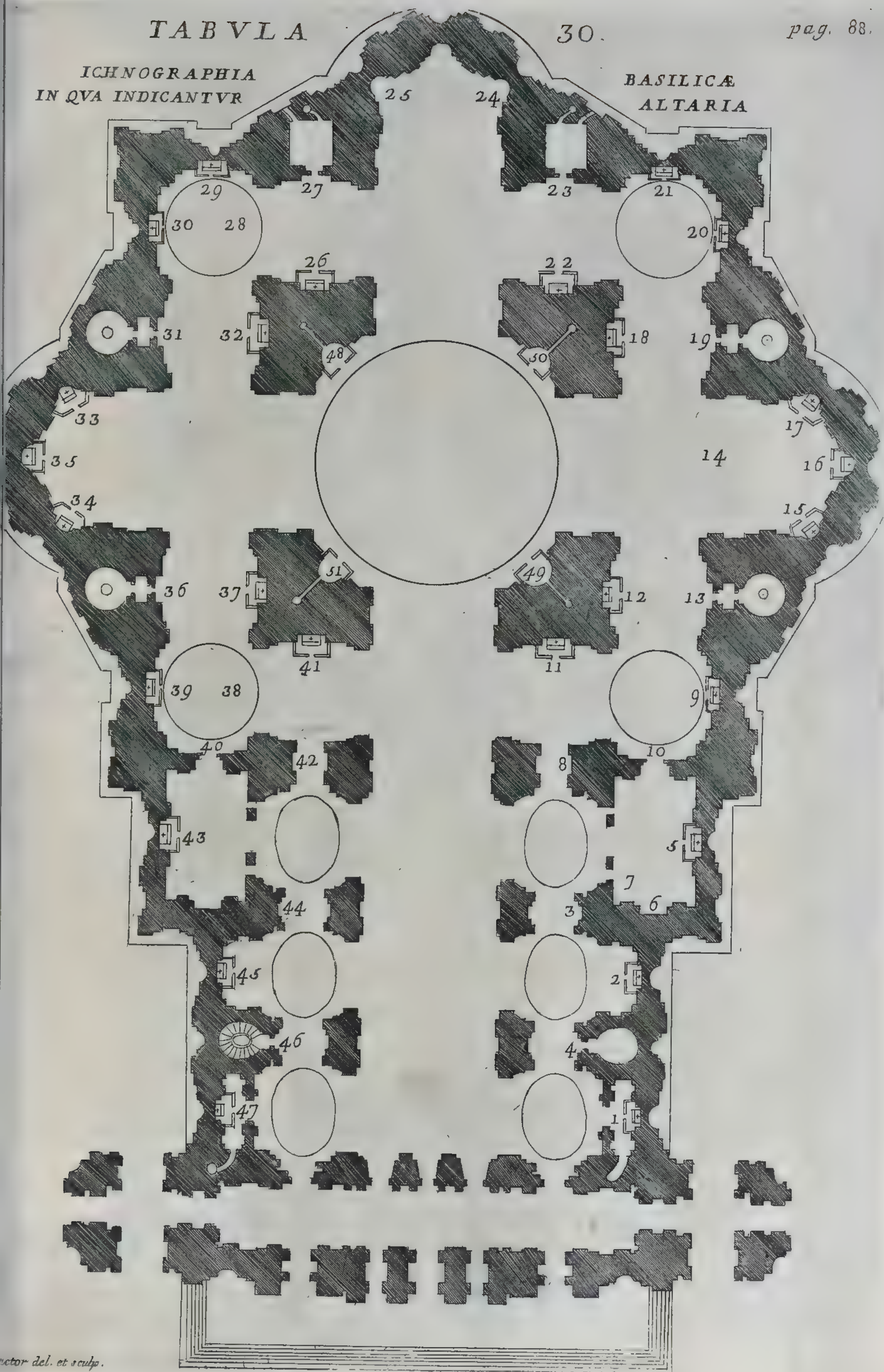
2. Ara divo Sebastiano sacra. Ejus imaginem Dominicus Sampierus Bononiensis, vulgò *Domenichino*, coloribus egregiè temperatis an. 1629. effinxit. In Tholo musiva composuisse Guidum Ubaldum Abbatinum, delineante Petro Berettino Cortonensi, refert Titus, cui Fontana pag. 402. contradicit, affirmans Tholum, Aræque trigonos à Petro Cortonensi chartis anteà commissos Fabium Christophorum, & Matthæum Piccionum, binos verò adversos Columbum, ejusdem Berettini penicillo adjutum, & sub fenestrarum arcubus intervalla Piccionum cum Vanni junioris delineatione, duoque alia Aræ superflexa Fabium Christophorum, Berettino delineatore, sectilibus, & vermiculatis apprime lapidibus variegasse.

Torrigius MS.

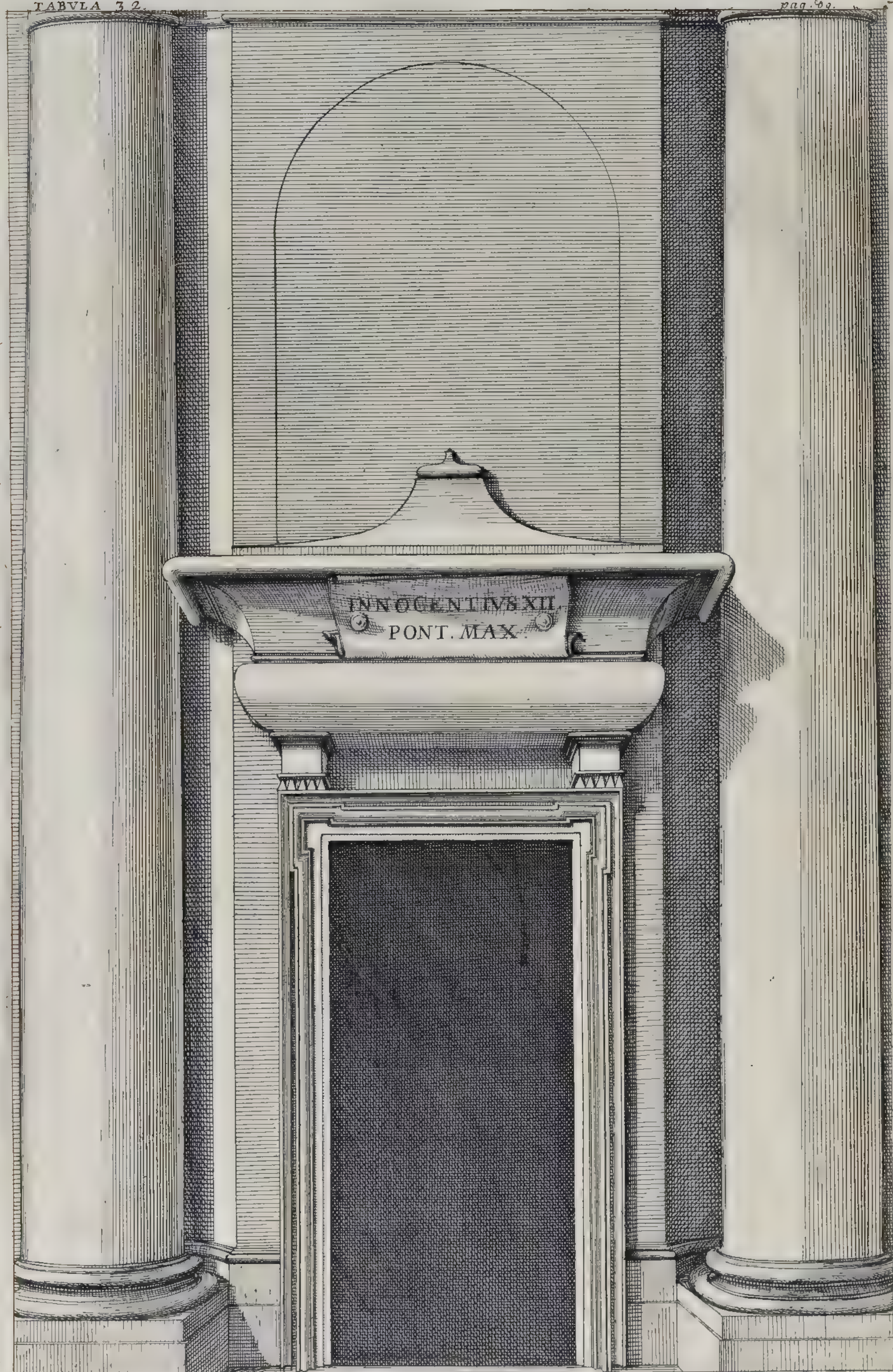
Pag.14.

Fig.31. 3. Tumulus, quem Urbanus VIII. erexit celebri Comitissæ Mathildi, quæ Patrimonii, Liguriæque Provincias, & Dictionem Ferrariensem Romanæ Ecclesiæ donavit. Illuc Ossa ejusdem intulit Pontifex apposita sequenti inscriptione:

VRBA-

TABVLA 30.
pag. 88.
ICHNOGRAPHIA
IN QVA INDICANTVR
BASILICÆ
ALTARIA
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
21 22 23 24 25 26 27 28 29 30
31 32 33 34 35 36 37 38 39 40
41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51
ctor del. et sculp.

TABVLA 31.
pag. 86.
TVETVR ET VNIT
VRBANVS VIII. P. M.
COMITISSÆ MATHILDI. VIRILIS ANI-
MI FOEMINÆ SEDIS APOSTOLICÆ PRO-
PVGNATRICI PIETATE INSIGNI LIBERA-
LITATE CELEBERRIMÆ HVC EX MAN-
TVANO SANCTI BENEDICTI COE-
NOBIO TRANSLATIS OSSIBVS GRA-
TVS ÆTERNE LAVDIS PROMERI-
TVM MON POS. AN. 1635
Hieronymus Frezza incidit

INNOCENTIVS XII
PONT. MAX.

VRBANVS VIII. P. M.

COMITISSAE MATHILDI
VIRILIS ANIMI FOEMINAE
SEDIS APOSTOLICAE PROPVGNATRICI,
PIETATE INSIGNI,
LIBERALITATE CELEBERRIMAE,
HVC EX MANTVANO
SANCTI BENEDICTI COENOBIO
TRANSLATIS OSSIBVS,
GRATVS AETERNAE LAVDIS
PROMERITVM MON. POS. ANNO MDCXXXV.

Illud Eques Laurentius Berninus delineavit, Stephanus Speranza exculpſit ea tantùm in parte, ubi opus dimidii anaglyphi in marmore prominet, quod repræſentat Gregorium Pontificem hujus nominis VII. relaxato Anathematis vinculo, abſolutionem impartientem Henrico Regi, precibus ejuſdem Mathildis, coram Abbate Cluniacenſe, Mathilde, Adelaja Comitiſſa, aliiſque Principibus, Epiſcopis, & laicis: quam abſolutionem Domnizo Presbyter in Mathilde citatus à Baronio tom.11. ad ann.1077. his verſibus ſcripſit;

Ante dies ſeptem, quàm fines Janus haberet,
Ante ſuam faciem conceſſit Papa venire
Regem cum plantis nudis à frigore captis,
In cruce ſe jactans Papæ ſæpiſſimè clamans;
Parce Beate Pater &c.

Andreas autem Bolgius puerum ſepulchro impoſitum formavit, alium in parte dextera Aloyſius Berninus, qui etiam Comitiſſæ ſimulachrum perfecit, excepto capite, exculpto à Joanne Laurentio Bernino, duos alios ſupra Urbani ſtemma gentilitium collocatos Matthæus Bonarellus. Baldinucc. in vita Bernin. pag. 16.

4. Janua ſupra quam Innocentius XII. ſibi ſepulchrum adhuc vivens extruxit, quod Tabula hìc addita exhibet. *Fig.32.*

5. Seſe offert Sacellum Sanctiſſimæ Trinitati erectum anno 1629. abſolutum anno 1631. In eo Sanctiſſimæ Triadis Perſonas Petrus Cortonenſis ſuo pennicillo eleganter expreſſit. Nicolaus Torniolus Senenſis, Joannes Antonius Spadarinus delineamenta præbuere pro Tholo, quæ muſivo opere compoſuit Guido Ubaldus Abbatinus. Emiſpherii verò Trigonos, & arcuata feneſtrarum laxamenta ab Horatio Manente, & Raphaele Vanno Senenſi exarata fuiſſe affirmat Fontana. In Sacello Ciborium erat, ubi Sacroſancta Euchariſtia ſervabatur, quod Balthaſſar Peruzzius ſub Clemente anno circiter 1524. delineavit. Ejus loco aliud æreum auro tectum, & lapillis pretioſis exornatum magnificentiùs excogitavit Eques Berninus ex mandato Alexandri VII. quod deindè perfici juſſit Clemens X. In fornice marmoratum opus compoſuit anno 1622. Jacobus Peruſinus. Vaſar. pag. 147. Torrigius MS.

6. In parte læva hujus Sacelli Ara Divo Mauritio erecta fuit cum ejuſdem imagine à Carolo Peregrino expreſſa ex delineamentis Equitis Bernini non ab ipſo Bernino, ut affirmat Baldinuccius in ejus vita, qui etiam Pavimentum marmoribus decoravit, ipſumque Altare duabus columnis vitineis, de quibus alibi dictum eſt. Pag. 57.

7. Antè illam humo jacet aliquantulum elevatus Tumulus Sixti IV. quem Antonius Pollajolus Florentinus ex ære conflavit, ſub Urbano VIII. eo in loco repoſitus.

8. Gregorii XIII. Tumulus, in quo exenteratum ejus corpus jacet (referente Mucantio in Diariis) balſamo, & aromatibus conditum, Pontificali-

Fig.33. bus rubei coloris indutum cum Phanone, Pallio, & Mitra aurea. Illum plastico opere efformavit Prosper Brixiensis, ut nostra Tabula 33. repræsentat, jussu Eminentissimi Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis Hieronymi Boncompagni Archiepisc. Bononiensis in exhibitionem grati animi erga tantum Avunculum, summis honoribus in omnes Posteros extollendum. Oldoinus pag.30.

9. Post Sacrosanctæ Eucharistiæ Sacellum aliud magis amplum patet à Gregorio XIII. extructum, ut alibi dictum est, Jacobo à Porta dirigente. Ejus Tholi fornicem *musivo, ac foliatis pigmentis adspersum à Michale Angelo Bonarota*, narrat Eques Fontana pag.401. verùm hoc non fuisse evincit obitus Bonarotæ, qui accidit anno 1564. Gregorius verò Sacellum extruxit an.1580. Cæteros verò angulos, & arcubus subjecta fenestrarum spatiola incisis pariter lapillis Hieronymum Mutianum, & Marcellum Provenzalem nobilitasse; Anno autem 1631. musivo opere à Calandra expressas fuisse quatuor Ecclesiæ Doctorum imagines affirmat Torrigius ex delineamentis Hieronymi Mutiani, qui modum excogitavit musiva opera firmiùs construendi cæmentis oleo, gypsoque commixtis. Gaspar tamen Cælius in opusculo de Picturis Romæ extantibus pag. 75. refert imagines DD. Doctorum Græcorum à Cæsare Nebbia fuisse absolutas. In eo Sacello extat Altare Beatæ Virginis, & Divo Gregorio sacrum, quod duo magna candelabra ænea olim exornabant, ab Antonio Faventino conflata. Martinellus de Sept. Eccles. pag. 26.

10. Parieti proximo Altari Organum hæret, sub quo aditus patet in Sacellum S.Eucharistiæ dicatum, ubi Scalæ à Sixto V. extructæ, ut ab Ædibus Pontificiis in Templum Divi Petri clam populo descendere possint Pontifices. Donatus.

11. In eodem Sacello Gregoriano hæret majoris Tholi Parastatæ Altare Divo Hieronymo sacrum, ubi Hieronymus Mutianus ejusdem Sancti effigiem coloribus expressit. Balleonus pag.26.

12. In ambulatione, per quam itur ad sinistrum crucis latus, propè eamdem majoris Tholi parastatam est Altare Divi Basilii Magni, cujus imaginem Hieronymus Mutianus inchoavit, Cæsar Nebbia confecit.

13. Huic opponitur janua, qua itur ad scalam choclidem, supra quam imago Christi Domini, Apostolorum pedes abluentis, à Joanne Baleono anno 1630. depicta. Huic ambulacro fornicem imposuit, & pavimentum marmoreum stravit Clemens VIII.

14. Ex hoc ingredimur sinistrum Basilicæ bracchium Boream versus extensum, in quo tria Altaria tribus in loculamentis visuntur columnis exornata.

15. Primum est Sancti Vincislai (quem falsò Sancti Ladislai Poloniæ Regis nuncupavit Martinellus) cujus iconem fecit anno 1630. Angelus Carosellus Romanus. Pag.29. Torrigius MS.

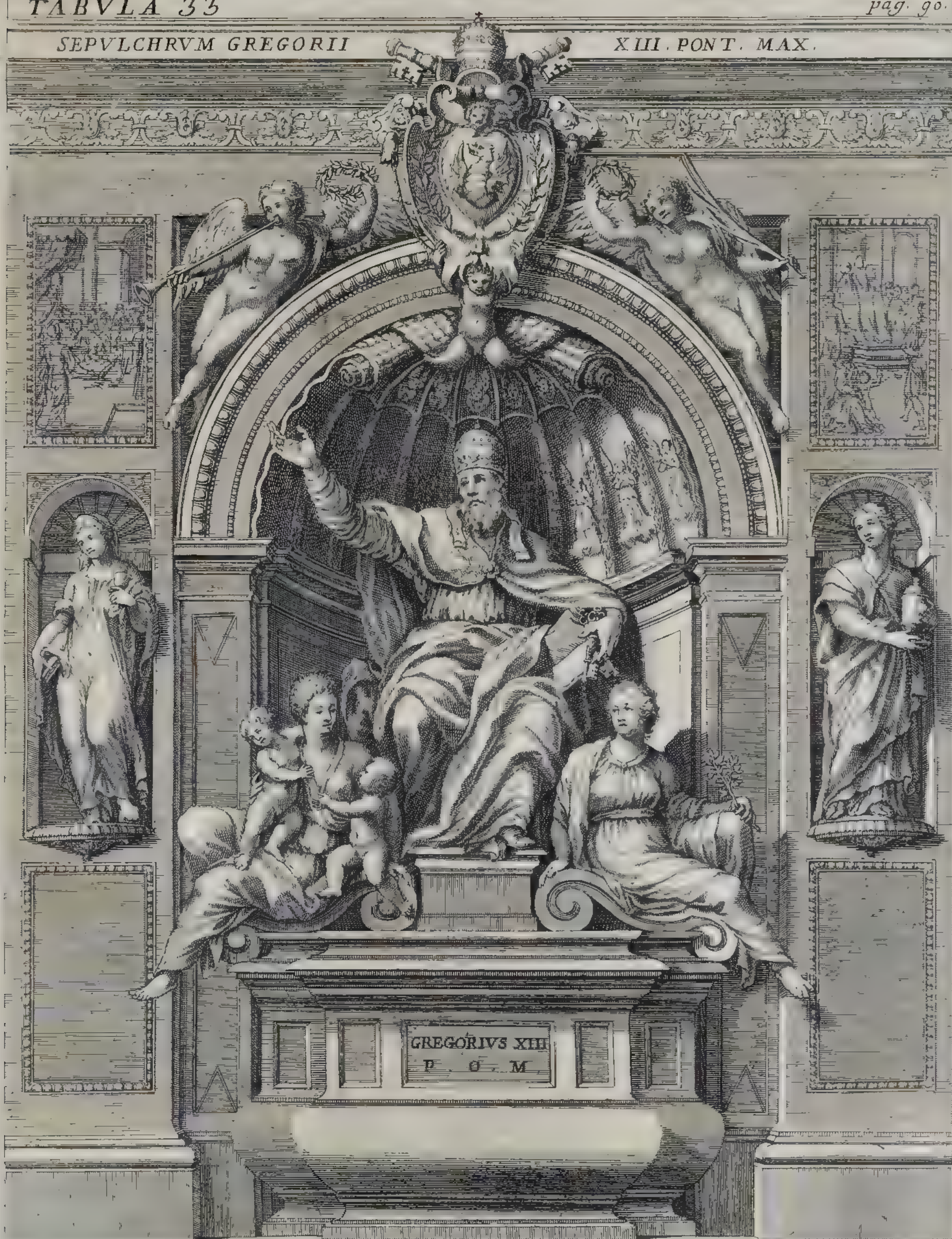
16 Secundum est SS.Processi, & Martiniani, quorum imagines depinxit Valentinus Gallus. Balleonus pag.337.

17. Tertium S.Erasmi, depicti à Nicolao Pusino Gallo anno 1629. cum trecentorum scutorum pretio. Torrigius.

18. In proximo ambulacro circa Parastatam, maximo Emispherio subjectam, in parte læva Altare est, in quo Divi Petri Navicula, quam Joannes Lanfrancus coloribus oleo mistis mira solertiâ expressit anno 1628. Antè illum aliam similem posuerat Bernardus Castellus, juxtà narrationem Martinelli pag.32.

19. In opposita facie janua patet ad scalam choclidem, eique imminet tabula, in qua Andreas Camasseus de Mevania Divum Petrum expressit abluentem sacri Baptismatis aquâ Custodes Carceris.

20. Sub Tholo proximè imminenti Ara collocatur Divi Michaelis Archangeli Dæmonium arcentis, à Cæsare Arpinate delineati. Animo inerat Urbani VIII. Summi Pontificis in singulis Sacellis Sacras Imagines collocare marmoreo musivo expressas, iis ablatis, quas colorum pigmentis Pictores confecerant. Illæ enim parietum marmorumque humiditate paulatim marcescentes tineisque corrosæ deperibant, & insignium Pictorum labores frustrabantur, cum ingenti Nummorum jactura, & indecoro tantæ Basilicæ apparatu. Quamobrem hanc sacram Imaginem musivo expressit Joannes Baptista Calandra Vercellensis tali arte peritissimus Artifex, ut ex ea pro cæteris compingendis præberetur exemplum. Verùm nimius musivo ope- Balleonus pag.372. In vita Calandræ MS. apud Joan. Bapt. Moraldum.

Hieronymus Frezza incidit

Tabula 34
pag. 91
CLEMENS X.
ALTERIUS ROM.
PONT. MAX.
Arnoldo Van Westerhout Sculp.
Alexander Specchi delin.

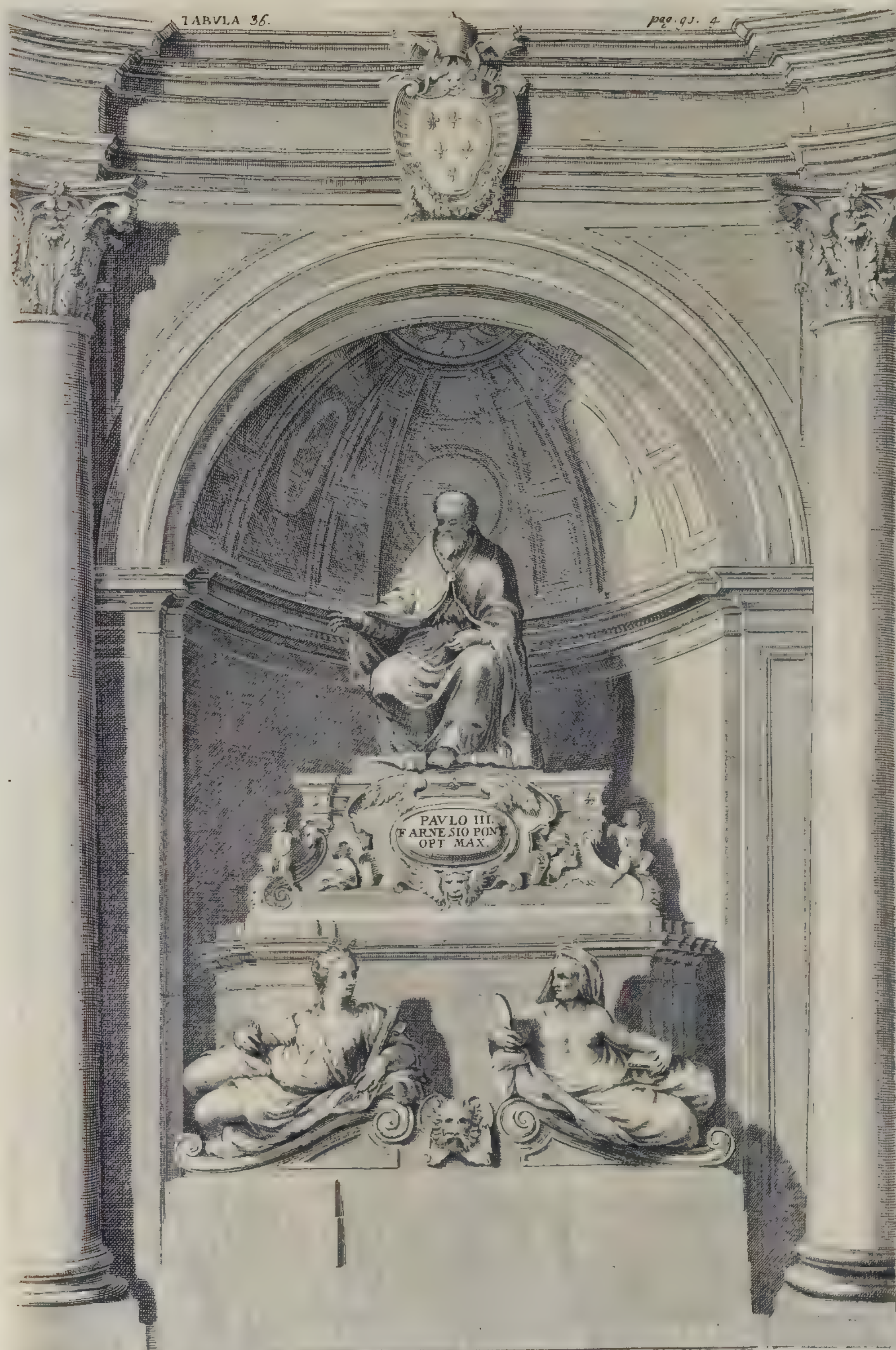
VRNA SEPVLCHRALIS IN TVMVLO CLEMENTIS X. SVM. PONT.

Leonardus Rhetus excudit

Arnoldus Van Westerhout incid.

TABVLA 35
VRBANI VIII. SEPVLCHRVM
VRBA
BAR
PO
NVS VIII
BERINVS
MAX
NT
VRBANI VIII. BARBERINI FLORENT. PONT. MAX.
IN VATICANO TVMVLVM
EXCITAVIT ET ORNAVIT
IOANNES LAVRENTIVS BERNINVS EQVES
Ioannes Alet incid.

Hieronymus Frezza incidit

operis lævor intuentium oculos perſtringens, & imaginum delineamenta in ſuperfluo nitore occultans, Pontificis mentem ab incœpto deflexit.

21. Huic propinqua eſt Ara Divæ Petronillæ, quam Joannes Franciſcus Guercinus pinxit. Tholum Bonarota ſuperextruxit. In Trigonis ejuſdem Divum Gregorium Franciſcus Romanellus pennicillo expreſſit, Divum Bernardum Carolus Peregrinus, Divum Dionyſium Guido Abbatinus, ultimam imaginem Andreas Saccus, omnes verò muſivo opere efformavit Calandra Vercellenſis.

22. In alio magnæ Paraſtatis latere hæret Ara, in qua tabula Divum Petrum exhibet, Tabidam ad vitam revocantem, depicta à Joanne Balleono Romano anno 1607. & à Joſepho Montano deindè inſtaurata.

23. Opponitur huic Aræ Tumulus Clementis X. Equitis Matthiæ de Rubeis curâ erectus ab Eminentiſs. Palutio Card. de Alteriis, in quo Hercules Ferrata marmoream ſtatuam ſedentem exculpſit, ſtantem verò aliam Joſephus Mazzolus Senenſis, Tertiam Lazarus Marcellus Aſculanus, Urnam Leonardus Retenſis (quam Titus pag. 11. ait fuiſſe opus Ambroſii Pariſii, ſed falsò). Famas demùm, & Pueros Philippus Carcanus efformavit; ſub tumulo janua patet, iter præbens ad Templi cubicula. Talem Tumulum exhibet Tabula 34. *Fig. 34.*

24. Ingredimur jàm Baſilicæ Apſidem in occidentali Plaga, à Bramante excitatam, à Bonarota abſolutam, ſub hac tria magna loculamenta, in quorum primo magnificentiſſimum ex ære Sepulchrum anno 1629. ſibi ſtatuit Urbanus VIII. & anno 1647. poſt ejus mortem Eques Berninus perfecit. In eo Coloſſea eſt Pontificis effigies ex ære, thiarâ redimita, extensâ dexterâ, ſedenſque benedicenti ſimilis. Deorſum Urnæ locus ſupra triplicem baſim, cum duobus hinc, atque hinc ſimulachris è marmore, quorum alterum in læva parte Juſtitiam Sepulchro incumbentem, & Pontificem reſpicientem exprimit, alterum in dextera Charitatem ubera infanti præbentem. Supra Tumulum æneum Mortis ſimulachrum jacet, quæ in aperto volumine hos aureos characteres inſcribere videtur: VRBANVS VIII. BARBERINVS PONT. MAX. Quod opus publico plauſu exceptum Eminentiſs. Card. Rapacciolio hujus ingenioſi carminis argumentum præbuit, hoc eſt:

Bernin sì vivo il grande Urbano hà finto, Baldinucc. in vita Bernin. pag. 16.
E sì ne' duri Bronzi è l'alma impreſſa,
Che per torgli la fè, la Morte ſteſſa
Stà ſu'l Sepolcro à dimoſtrarlo eſtinto.

Illud incœpit Berninus biennio antè Pontificis mortem, & menſe trigeſimo; eodem defuncto, abſolvit, ut in adjecta Icone apparet. *Fig. 35.*

25. Alterum huic oppoſitum loculamentum Pauli III. Monumentum continet, hùc translatum anno 1628. ab Urbano VIII. & in tabula ænea inciſum, quam adjecimus. Extabat olim in dextero loculamento Pilæ, maximo Tholo ſuppoſitæ. Eminet in eo ſtatua Pauli ænea Pontificio in habitu expreſſa, duæ inferiores ſtatuæ è marmore ſedentes ad Tumulum prolixè commendant Gulielmi à Porta Mediolanenſis peritiam, qui ſuo Scalpro non tantùm binas Pontificis Pauli virtutes ad vivum expreſſit ſcilicet Prudentiam, & Juſtitiam, ſed in altera earum, Juliæ Pauli ſororis, in altera verò ejuſdem matris effigiem, ut affirmat Floravantes Martinellus in ſua Hiſtoria, quæ inſcribitur *il Carbognano illuſtrato*. Eam manuſcriptam in obſcuro delitesſcentem in lucem dedit ſuis expenſis Eques Proſper Mandoſius Nobilis Romanus bonarum Artium amantiſſimus, & à Republica litteraria ob ſua volumina typis data nunquam ſatis celebrandus. Hæc bina loculamenta binis columnis, & arcu exornavit Urbanus ex lapidibus Templi, quod Soli dicavit Adrianus Imperator, ut affirmat Torrigius, in Monte Quirinali, ubi nunc Columnenſium horti, proſtravitque ſolo idem Urbanus anno 1630. In hortis enim Columnenſibus marmorei ædificii pars exurgebat, vulgò Maeſa jàm diruta. Blondus Turrim Mœcenatis falsò nuncupat. Alii partem Templi Solis pronunciant, quod ab Aureliano, auctore Flavio Vopiſco, extructum eſt ad eam formam, quam viderat in Oriente: Senaculum, ſeu Curiam Mulierum fuiſſe, ait Donatus, quam Eliogabalus in Quirinali Mulieribus extruxit ad Conventus habendos, quibus ipſius Maeſa nomine, & mater Soemis præſiderent, ut Lampridius innuit in Eliogabalo. Fecit & in colle Quirinali Senaculum, ideſt Mulierum Senatum, in quo antè fuerat

Marginal notes: Torrigius MS. (beside "Alterum huic oppoſitum…"); *Fig. 36.* (beside "Extabat olim…"); Pag. 39. (beside "lus in ſua Hiſtoria"); De Urbe cap. 15. lib. 3 (beside "Oriente: Senaculum…")

Conventus Matronalis, solemnibus dumtaxat diebus, vel fortasse Solis Templum, eodem in loco ab eodem Eliogabalo extructum, cujus particula quæ supererat, magnis lapidibus compacta nuperrimè diruta est.

In medio horum Tumulorum extat Cathedra Divi Petri, de qua infrà dicemus; properemus jàm ad dexterum Basilicæ ambulacrum.

26. Ibi sub numero 26. inveniemus Aram, in qua extat imago Divi Petri ægro sanitatem impertientis, quàm Joseph Montanus restituit. Torrigius affirmat illam renovatam fuisse anno 1606. à Ludovico Civoli, sed falsò. Ludovicus enim Torrigius MS. Civoli Pictor Florentinus egregius illam incœpit sub Clemente VIII. perfecitque sub Paulo V. ut enarrat in ejus vita Balleonus pag. 153. & Abbas Philippus Titi pag. 10.

27. In opposita parte ostium patet, ad cubicula Canonicorum ducens, supra quam Tabula exhibebat Salvatorem Petro claves tradentem, anno 1629. ab Antonio, dicto Pomerancio, coloribus elegantissimè expressum; modò tamen deest ob sepulchrum, quod eo in loco Eminentissimus Cardinalis Petrus Otthobonus Alexandro VIII. S. P. extrui fecit, ut tanti Pontificis nomen esset in lapide apud Posteros immortale. Erit quidem, ac etiam nomen Comitis Caroli Henrici Sanmartini, ex cujus nobili idea ac delineamentis Artifices marmora exculpsere, quibus sepulchrum exornatur. Prima Basis, quæ supra pavimentum assurgit, è lapide constat, subobscuris, carneis, flavisque maculis notato, quem Affricanum communiter appellant. Secunda huic imposita ex Alabastrite componitur, qui è loco, ubi effoditur dicitur *Montauto* illamque metalla inaurata, simul cum viridibus tabulis, nigris albisque maculis guttatim aspersis condecorant. In ejus fronte Tabula patet ex albo lapide, in qua opere anaglypto Angelus Rubeus sacram actionem expressit, qua Alexander VIII. Beatos Petrum Justinianum, Joannem à Capistrano, Joannem à S. Facundo, Joannem à Deo, & Paschalem Bailonem in Sanctorum numerum adscripsit. Ultima, cui imminet Pontificis simulacrum manum benedicentis instar extendens ex flavo lapide constat tabula exornata, ex Alabastrite candidis rubrisque maculis veluti floribus distincta. Simulacrum Pontificis Urna subiicitur ex marmore nigris flavisque notis variegato, cui pretium addunt metallica ornamenta auro obducta, nomenque Pontificis aureis caracteribus expressum. Hinc inde alia duo marmorea Signa collocanda sunt, quæ dum idem Sculptor efformabat, morte è vivis sublatus est. Alterum in dextro latere Religionem referens, alterum in sinistro Prudentiam, quibus virtutibus Alexander VIII. mirifice semper effulsit. Imminet supra arcum ampli loculamenti quod hæc omnia continet, stemma gentilitium Pontificis, opere marmorato compactum, quod tamen Immortalitatis signum sustinebit ex ære efformatum, sicuti in adjecta Tabula 37. repræsentatur. *Fig.37.*

28. Huic ambulacro proximus est Tholus minor; in ejus partibus angularibus Joannes Calandra musivo expressit D. Thomam Aquinatem, & S. Joannem Damascenum ab Andrea Sacco delineatos, & alias duas imagines, pictas ab Equite Lanfranco. Tholi verò fornix ornatum expectat.

29. Sub Tholo duo extant Altaria, Alterum S.Leonis, alterum verò.

30. SS. Virgini dicatum. In primo Eques Algardus sub Innocentio X. opere anaglypto in albo marmore exculpsit S.Pontificem Leonem primum, cum adhortante Valentiniano Imperatore, obviam processit Attilæ Gotorum Regi, qui flagellum Dei se vocans, vastatis plerisque Italiæ Urbibus Romam quoque eversurus properabat, atque eumdem adeo mitem reddidit ut illico promissa pace ultra Danubium perrexerit, territus à duobus viris strictis ensibus mortem minitantibus, qui crediti sunt Petrus, & Paulus fuisse, in re tanta Italiæ, & Romæ præsidio vigilantes. In secundo est imago Deiparę è veteri Basilicæ columna illùc adducta, & vario lapide ornata à Jacobo à Porta sub Clemente VIII.

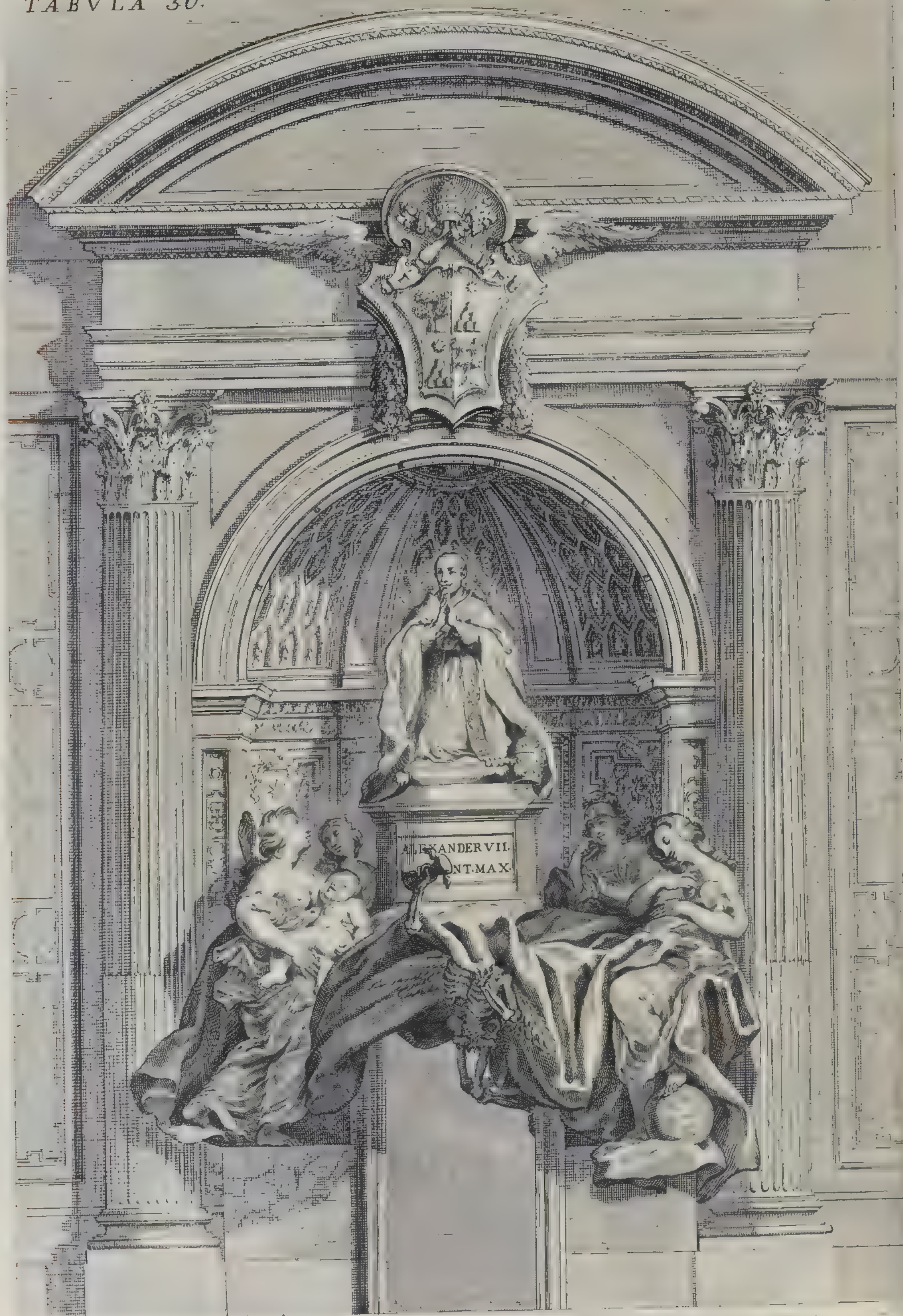
31. In angulari proximo ambulacro sub eodem Pontifice idem Architectus ornamentum pavimenti, & testudinis cæteris omninò similia composuit. In eo contra Parastatam magni Tholi conspicitur janua, per quam ad Templum Divæ Marthæ aditus patet. Illi imminet Sepulchrum Alexandri VII. pulcherrimis statuis ornatum sub Innocentio XI. juxtà delineationem, quam Eques Berninus fecerat,

Ale-

Comes. Carolus Enricus Samartinus. Inuentor.
Nicolaus Riciolinus del'.
Io. Bapt. Sintes. Sculp.

SEPVLCHRVM ALEXANDRI VII. AB EQVITE BERNINO EXCVLPTVM

...der Specchi delin — Arnoldus Van Westerhout incid.

Alexandro adhùc vivente. Illud describit Baldinuccius, ubi refert Siparium è lapide Jaspide antè januam effictum esse; æneum Mortis simulachrum manu admota dùm illud removet, ut pateat ingressus, altera supremumvitæ diem ostendit in clepsidra Alexandro Pontifici, quatuor marmoreis signis stipato, quorum primum exprimit Justitiam, Prudentiam secundum, tertium Charitatem, ultimum Veritatem, quam omni ferè amictu exutam sacram dedecere Basilicam cum arbitraretur Innocentius XI. ænea, & dealbata veste circumtexit Berninus, ut piissimæ Pontificis menti obsecundaret. Tumulo coronidem efformat Gentilitium Ghisiæ Gentis stemma, duabus marmoreis alis sustentatum, eo modo, quo in apposita Tabula 38. exprimitur. In vita pag.58. *Fig.*38.

32. Propè verò Parastatam ex adverso Ara est Divo Petro sacra, ubi Franciscus Vanni Senensis egregiè pennicillo pinxit anno 1607. Simonem Magum precibus Divi Petri in terram decidentem.

33. Ex supradicto ambulacro ingredimur dexterum crucis bracchium, seu Templi Aream ad meridiem positam, quam dicunt Regis Christianissimi. Hujus denominationis origo fuit à Sacello Sanctæ Petronillæ eodem in loco collocato, antequam nova Basilica extrueretur, quod Sacellum Ludovicus Galliarum Rex restauravit, dotavitque duos Sacerdotes, qui inibi quotidiè sacra peragerent. In ea simili ornatu fornicem decoravit Jacobus à Porta sub Clemente VIII. Ibi visuntur tria Altaria, sicuti in opposita Templi facie. In parte læva est Altare Divi Thomæ Christi latus explorantis, à Dominico Passignano depicti.

34. In parte dextera Altare SS. Valeriæ, & Martiali dicatum, quorum imagines fuisse depictas à Friderico Zuccaro ait Fontana. Martinellus autem ab Antonio Spadarino, & quidem veriùs; nàm Joannes Balleonus, qui vitam Zuccari descripsit, hoc opus inter cætera non recenset. Pag. 397. De 7. Eccl. pag.30.

35. Inter ea Ara extat SS. Simoni, & Judæ erecta, quos depinxit Augustinus Ciampellus Florentinus anno 1629. eique trecentos nummos fuisse datos, affirmat Torrigius. In MS.

36. Ulteriùs progredienti aliud ambulacrum patet, in cujus parte dextera ad Sacrarium pergunt Sacerdotes per januam, supra quam collocata videtur imago Sancti Petri Dæmonium fugantis, quam Joannes Franciscus Romanellus in pariete depinxerat, hæc olim extabat, ubi nunc Alexandri VII. Sepulchrum, superiùs indicatum num. 37.

37. Contra illam Altare collocatum fuit in quo à Dominico Passignano Florentino Divus Petrus cruci affixus expressus fuit anno 1607. sed ob temporis injuriam penè nunc obliteratus.

38. Post ambulacrum quartus invenitur Tholus Sacello imminens, quod Clemens VIII. contra Gregorianum extruxit. Ejus arcuatus paries musivo, foliatoque ornatu decoratur; in angulis, & areolis, fenestris adjacentibus Marcellus Provenzalis cum Paulo Rossetto ex Christophori Roncalli delineamentis tessellatum opus composuit. Imagines verò SS. Ambrosii, Augustini, Cypriani, & Joannis Chrysostomi delineavit anno 1604. Antonius Pomerancius, ut narrat Torrigius in suis MS. De hoc Sacello loquens Pater Donatus hæc habuit. Clemens VIII. Sacellum Gregoriano objectum, & multa Pictorum, Plastarum, Sculptorumque præcellentium arte decoratum haud æquo splendore perfecit, eodemque tempore Angelorum, Sanctorumque lucentes effigies in Tholi interiore camera vermiculato emblemate coagmentandas curavit, tùm cælatis è marmorato intersepti aurum inducendum, tùm variegato, sectilique marmore sternendum pavimentum, tùm reliquos cellarum parietes lævigatis lapidum segmentis vestiendos, universamque Templi concamerationem, tectorio loricatam bracteis aureis distinguendam, atque ejusdem quadratos loculos inserto rosarum auro illuminandos. Balleonus pag. 349. Pag.379.

39. Hujus Sacelli Aram Divo Gregorio Magno erexit Clemens VIII. ejusque, quæ nunc extat, imaginem è gleba Vaticani Soli sanguinem exprimentem, ut cujusdam Legati infidelitatem evinceret; illam fuisse depictam anno 1628. ab Andrea Sacco affirmat Torrigius. Martinellus verò ait, sed immeritò, eam opus fuisse Mutiani. Hoc Sacellum Titus appellavit Gregorianum, sed falsò. Clementinum enim vocitatur ob Clementem VIII. ejusdem fundatorem. Oppositum quidem dicitur Gregorianum à Gregorio XIII. In MS. Pag.26. De Sept. Ecclef. Pag.16.

In

40. In dextero pariete post angulum Sacelli janua est, quæ ducit ad Chorum, ubi Musici Divinas laudes modulantur; eidem Organum imminet, quod olim Alexander VI. in antiqua Basilica collocavit.

41. Propè Sacellum supradictum quarta maximi Tholi Parastata ambulacrum efficit; Illi adjacet Altare contra aditum minoris Basilicæ navis collocatum, in quo Christophorus Roncallus SS.Petrum, & Andream mirifica pennicilli arte delineavit anno 1607. Narrat Torrigius columnas hujus Altaris exculptas fuisse è majori columnâ fortè inventa sub glebis vineæ cujusdam Latomi, Constantini nuncupati; cui centum nummi soluti fuere. In MS.

42. Ingredimur jàm minorem Basilicæ navim, juxtà meridiem protensam, totidem Altaribus, ornamentisque ditatam, quot in alia ad septentrionem numeravimus. In ejus initio sese offert Leonis XI. Monumentum, quod Alexander Algardus Bononiensis,auro Equitis torque ab Innocentio X.nobilitatus circa an.1650. delineavit. In eo videtur Leonis simulachrum ab ipso Algardo exculptum. In parte dextera Regiam majestatem marmorea statuâ expressit Hercules Ferrata, in sinistrâ verò liberalitatem Joseph Peronus, ambo Algardi discipuli, quæ omnia in apposita Tabula 39. repræsentari curavimus. *Fig.39.*

In adverso situ Innocentii XI.cadaver requiescit. In tumulo exornando ea ratione, quam in Tabula hisce paginis addita exprimitur. Sub amplo loculamento erigitur basis cui imminet simulachrum Summi Pontificis Innocentii, ad ejus pedes tumulus est, quem duo gentilitii Leones ex ære dorso sustinent, in dextera parte Religio Pontificem intuetur, ac si amantissimi sui hospitis jacturam se fecisse in terris diceret, eamque in sinistra Justitia comitatur, quam summis in amoribus nullo rerum humanarum metu, aut depravato affectu corruptam semper habuit Innocentius. Imminet in parte superiori stemma gentilitium nobilissimæ Familiæ Odescalchæ, quod duo infantes Aligeri sustinent. Omnia scalpro affabre exculpsit Stephanus Monot ortus in Burgundia, & Romæ in Galliarum Regis Academia educatus, qui pariter è marmore magna cum laude peritorum efformavit duos Aligeros juvenes, qui loculamento imminent magnificeatissimi Sacelli D.Ignatio Lojolæ anno proxime elapso in Templo Domus professæ Soc. Jesu erecti, juxta ideam, quam Andreas à Puteo ejusdem Societatis Alumnus excogitavit. Sepulchrum autem Innocentii Pontificis in hac Vaticana Basilica suis expensis posuit ejusdem ex fratre Nepos D. Livius Odescalchus Sacri Romani Imperii Princeps Sirmii, Bracchiani Dux &c. ut tanti Patrui gloriosi cæteroqui nominis æternitati etiam magnifico sepulchro consuleret. *Fig.40.*

43. Imminet proximus Tholus in elypsim concinnatus; sed nullo picturæ ornamento decoratus, sub eo janua maxima patet ferreis cancellis ære exornatis, munita; aditus est in Canonicorum ædem. Cancellis imposita est effigies Divi Joannis Chrysostomi, quam Abbatinus depinxit. In Ara verò imagines D.Francisci Assisiatis, & D. Antonii Patavini, cum Angelico choro Simon Uveth Gallus singulari arte expressit anno 1626. Omnium tamen opera superat statua Beatissimæ Virginis, Filium exanimem in gremio gerentis, quàm Michael Angelus Bonarota, non dùm annum agens vigesimnm quintum iussu Cardinalis, qui Rovanus communiter vocabatur, exculpsit. Hæc diù collocata mansit in Sacello S. Petronillæ, Regis Gallorum nuncupato, deindè in Sacello Virginis, à Febribus dictæ: exculpsit illam Michael tanta artis peritia, ut intuentes in admirationem pariter, & pietatem inducat. Condivus in vita pag. 12.

Hanc Statuam, ut celebraret Joannes Baptista Marinus, si cecinit: Madrig. 158.

Sasso

Hieronymus Frezza incidit

Sasso non è costei.
Che l'estinto Figliuolo freddo qual ghiaccio
Sostien pietosa in braccio.
Sasso più presto sei
Tù, che non piangi à la pietà di Lei
Anzi sei più che sasso;
Che suole anco da' sassi il pianto uscire,
E i sassi si spezzara al suo morire.

Rursùs idem auctor de Filio in sinu Matris expresso:

Angel *fù de' Celesti*
Quel, che'l buon Duce Hebreo da morte oppresso:
Chiuse già su'l gran Monte in pietra oscura.
Angel *terreno è questi,*
Ch'or vivo il rende entro il gran Tempio espresso
Giudice hor sia Natura
A qual'Angel *più deggia*
L'Imago, ò in carne altrove, ò quì scolpita
Al Dator della Tomba, ò de la Vita.

Artificem tamen reprehenderunt nonnulli quòd seniorem Matre Filium, juniorem Filio Matrem effinxerit. Causam verò ab illo inquirenti Ascanio Condivo ejus familiari respondit Michael; non temerè, sed jure à se id factum; quandoquidem Deiparam Virginum dotes decebant, quæ Puerperii damnis non subjacent, floridam juventæ venustatem ut plurimùm deturpantis. Redemptoris verò corpus pœnis consumptum, eam ætatem indicans, à se efformatum, in qua mortem obivit. Ascanius Gondivus in vita pag. 12.

Hæc Ædes, quæ Auctore Vitruvio latinè dici potest Cantilenarium, Gregorio XV. rerum potiente, tectorio loricari ornarique cœpta; qua de re in circulo laternæ illi imminentis hæc verba scripsere: *Gregorio XV. Ponc. Max. anno* 1622. *Pont.* 2. Concameratione deindè aspera torreumatis, & loculis sigillatis, inauratisque, succedente Urbano VIII. resplenduit. Tunc quoque indita nobilis materiæ subsellia, sed nobiliore Sculptorum artificio elaborata, ut Divinas Laudes sacrorum Ministrorum Chorus commodiùs posset enunciare. Illum autem componit Archipresbyter, Vicarius, Canonici num. triginta, Beneficiati quadraginta, inter quos numerantur quatuor, qui dicuntur Cappellani Innocentiani, Clerici pariter Beneficiati viginti sex, Cappellani sex, Cantores denique viginti. Plasticum opus perfecit Joannes Baptista Riccius Novariensis anno 1622. Anno deindè 1627. Tabulæ marmoreæ Parieti affixæ fuerunt, in quibus Ugo Ubaldinus Florentinus Basilicæ Canonicus hæc monumenta inscripsit, videlicet in parte Altaris dextera.

MDCXXVI. Mense Majo die prima.

„ Sub hoc Altare, facta solemni Processione, repositum fuit Corpus S.Joannis
„ Chrysostomi, una cum infrascriptis Reliquiis, videlicet: De Velo B.Mariæ
„ Virginis; De Spatula S.Stephani Protomartyris; De Costa S.Laurentii Marty-
„ ris; De Spina S.Sixti Papæ, & Martyris; De Sanguine, qui fluxit à latere
„ Beati Francisci stigmatizati; de Capillis, de Cilicio, de Habitu ejusdem, in
„ Instrumento celebrato per Dominum Joannem Baptistam Nardinum publ. No-
„ tar. à quo &c.

In

In parte autem finiſtra ſic:

M DCXIII. Menſe Julio die XXII.

„ Illuſtriſs. & Reverendiſs. D. Scipio Card. Burgheſius hujus Baſilcæ Ar-
„ chipresbyter, olim Archiepiſcopus Bononienſis, facultate ſibi vigore ſuo-
„ rum Privilegiorum competente, qua Sanctiſs. Domino Noſtro Urbano VIII.
„ ſpecialiter ad hoc conceſſa, hoc Altare continens Corpus S. Joannis Chry-
„ ſoſtomi, cum Reliquiis in altero marmore in Cornu Evangelii notatis, ju-
„ xtà conſuetum ritum conſecravit, & in honorem Conceptionis B. Mariæ Vir-
„ ginis, Joannis Chryſoſtomi, SS. Franciſci, & Antonii de Padua dedicavit
„ & indulgentiam centum quinquaginta dierum in die anniverſario conſecra-
„ tionis viſitantibus conceſſit.

44. Extrà Ædem dictam in paraſtadis intercolumnio porta aditum præbet ad alium chorum, ad quem Muſici aſcendunt. Illi opponitur Sepulchrum Innocentii VIII. ex ære conflatum ab Antonio Pollajolo. *Fig.*41.

Illud paucis ab hinc annis in orientalem hanc Templi partem à Paulo V. magnificentiſſime excitatam Albericus Cybo tranſtulit, & Elogio adjecto memoriam Innocentii renovavit ſic.

Innocentio VIII. Cybo P. M. Italiæ Pacis perpetuo cuſtodi novi Orbis ſuo ævo inventi gloria, Regi Hiſpaniarum Catholici nomine impoſito, Crucis Sacroſanctæ invento Titulo, Lancea, quæ Chriſti hauſit latus à Bajazete Turcarum Tyranno dono miſſa æternum inſigne monumentum è veteri Baſilica huc translatum Albericus Cybo Malaſpina Princeps Maſſæ, Ferentilli Dux, Marchio Carrariæ &c. pronepos ornatius auguſtiuſque poſuit Anno Domini MDCXXI. Ciaccon. Tom.3.col. 100.

45. Poſt illud patet Altare B. Virgini dicatum, in Templo ſeſe offerenti, à Franciſco Romanello coloribus egregiè depictæ ablatà Tabulà, quam depinxerat Dominicus Paſſignanus tempore penitus conſumpta. Hanc Aram dicatam eſſe Beatæ Virgini adeunti Eliſabetham falsò ſcripſit pag. 395. Eques Fontana. Imminet Tholus, qui Cyri Ferri picturà decorandus erat, ſed illo morte jàm conſumpto, alterius Artificis ornatum expectat, in triangulis ſubjectis Carolus Maratta Icones delineavit. Balconus pag.332.

46. In proximo intercolumnio adſunt ſcalæ choclides, per quas ad omnes Baſilicæ contignationes ſuperiores ad tectum uſque aſcendere poſſunt etiam jumenta cæmentis onuſta;

Antequàm proximum Sacellum adeamus, notandum hìc eſt, multa ex relatis huc uſque picturis. temporis diuturnitate, magiſque ob innatam humiditatem valdè corroſas fuiſſe, & aliquas brevi temporis decurſu omninò obliterandas. Huic pretioſarum tabularum jacturæ occurrere ſtudebat Illuſtriſſimus Præſul Oeconomus Fabricæ Joannes Carolus Veſpinianus, cum fortuitò ſe obtulit Joſeph Montanus, è Patre Piſaurenſi Laureti natus anno 1641. Hìc non minùs ad Picturæ nobilem Artem, quàm ad Poeſim proclivis utriuſque ſtudiis mentem ſuam exercuit, atque præcipuas Italiæ Urbes perluſtravit, ut aliorum exemplo ingenium excoleret, tantùmque profecit, ut pluribus nobilibus eruditorum Academiis adoptari demeruerit. Cum autem Romam profectus anno 1687. in Templo Vaticano contemplaretur præclara inſignium Pictorum opera penè conſumpta, non tam temporis edacitate, quàm humiditate parietum, & nitroſa carie corroſa ac obliterata, mente cœpit agitare, nùm aliquod remedium adhibere fas eſſet, quo jacturæ pretioſarum tabularum occurreret, atque inpoſterum ab injuriis ſervaret incolumes. Ingenioſi hujus Artificis votis Cœlum arriſit. Utramque Provinciam obtinendi modum poſt varia experimenta excogitavit, paratumque ſeſe obtulit ad eas adminiſtrandas, cum ſibi à Fabricæ Vaticanæ Præſidibus facultas concederetur. At cum ob rei difficillimæ novitatem nimis ille ſibi tribuere pluribus videretur, nihil ejus oblationem

pri-

Petrus San-Bartolus incidit

primùm fecerunt; sed re posteà consultiùs perpensa, tabulam illi concesserunt, palmis triginta quatuor altam, & novemdecim latam, in qua Tabidam Eques Baleonus expresserat, penè omninò consumptam, ut in ea oblatam à se artem exerceret, præberetque argumentum, quo fidem imposterum apud omnes lucraretur. Impositam sibi Provinciam aggresso, non defuerunt, qui affirmarent iterùm exprimi suo pennicillo, quæ Baleonus peritiori arte depinxerat. At quàm aberrarent à veritate facilè Montanus detexit, reddiditque post menses aliquot Vaticani Templi Præsidibus ipsam Baleoni picturam in pristinum statum redactam, plausumque publicum retulit, quo peritissimi Viri solertia summis Laudibus efferebatur. Quamobrem eadem arte, jussu Sacræ Purpuratorum Congregationis super Fabricâ deputatæ, renovavit tabulam, in qua Lanfrancus Divi Petri Naviculam expressit: Divum Petrum ægro sanitatem reddentem, à Civolo depictum: eundem Apostolum cruci affixum coloribus expressum à Passignano; Sanctum Sebastianum à Dominichino: Beatam Virginem in Templo se offerentem à Romanello: Tabulam Ananiæ à Pomerancio; Sanctam Petronillam à Quercino. His usque ad præsentem diem peractis, tanti Viri peritiam non exiguo munere dignum judicarunt Eminentissimi Patres; quamobrem solutis primum quingentis, & quinquaginta nummis, alios duodecim singulis mensibus eidem erogari dum viveret, communi Decreto sanxerunt, quod piissimus Pontifex Innocentius XII. probavit.

Decretum autem fuit hujusmodi:

Ex Congregatione Generali Rever. Fabricæ Sancti Petri die 16. Junii 1694.

„ Josepho Montano Pictori offerenti se velle restaurare omnes picturas, „ & icones Altarium in Basilica Vaticana deteriorationem offendentes ob aeris humiditatem, proùt jàm cum experientiâ admirabili restauravit picturas Lanfranchi, Equitis Baleoni, Ludovici Civoli, & Equitis Passignani, quæ evidentissimè deperditæ erant, & à tempore quasi fractæ, & petenti sibi assignari condignum aliquod salarium ejus vita durante, ne dùm pro restauratione picturarum prædictarum, verùm etiam pro illarum conservatione, & manutentione, Eminentissimi Domini fuerunt in voto acceptandi oblationem dicti, & assignandi scuta duodecim quolibet mense illius vita durante, cum pactis recordandis cum Domino Oeconomo Fabricæ, si Sanctissimo placuerit, cui mandarunt per Secretarium fieri plenam hujusmodi resolutionis relationem.

CAPUT XXII.

De ultimo Sacello, ubi Sacri Baptismatis Fons asservatur.

ULtimum demùm sub simili Tholo Sacellum collocatum, ubi quondam sub Urbano VIII. Divi Petri Cathedra servabatur, sub num.47. indicamus. In eo testudinis ornatum Eques Gaspar Cælius anno 1628. composuit, pueros verò, & alia Berninus anno 1629. collocavit. Nunc loco Cathedræ Sacrum Baptismatis Fontem continet, sub Innocentio XII. fœliciter regnante ædificatum, sed antequàm illum exponamus, aliqua hùc revocanda sunt, quæ veteris Basilicæ ichnographiâ quàm brevissimè indicavimus num. 31. ubi diximus Fontem extitisse antè Sacellum Divi Joannis Baptistæ; circa quem aliqua notanda sunt, videlicet in ipso ortu Evangelicæ Religionis certum locum Baptismo non assignari, sed in Fluviis, vel Fontibus baptizari credentes. Pa-

tet ex Lucæ Act. 8. ubi ſermo eſt de Eunucho Reginæ Candacis petente à Philippo Baptiſmum : *Et deſcenderunt uterque in aquam Philippus , & Eunuchus , & daptizavit eum* . Sic Petrus juſsit baptizari Cornelium in ipſa domo ejus , ſic Paulus in Carcere Cuſtodem baptizavit ; ſed quia tempore perſecutionum publicus locus tutus non erat, alius deputatus fuit ſecretus quidem , & ità commodus, ut latices ubertim puros exhiberet. Tempore enim Apoſtolorum trina merſio neceſſaria erat ad innuendam Divinæ Trinitatis confeſsionem , ad quam non modica aqua requirebatur . Omnia hæc innuit ſermo Walfridi ſic „ [Initio in Fluminibus, in Fontibus, in Domibus, in Carceribus, in Viis „ Baptiſma adminiſtrabatur, creſcente verò rerum progreſſu , ac temporum , „ Religionis honore inſtitutionum Eccleſiaſticarum uſque ad plenitudinem de- „ cus crevit, & myſtici hujus lavacri gradatim in maius celebratio]. Itaque Cœmeterium Vaticanum, in quo Apoſtolorum Princeps recondebatur ſalutari Baptiſmatis Fonte decorabatur, quo Sanctiſsimi quondam Pontifices, ac ipſemet Apoſtolus Petrus (ut Arringus affirmat in Romà ſubterr.) ad Chriſti Fidem venientes ſæviente perſecutione abluebant . Ex quo aliqui idem Cœmeterium nomen Fontis S. Petri ſortitum fuiſſe putant, inter quos Onuphrius Panvinius. Huius Baptiſmatis Fontis , Liberio Eccleſiam regente , cum venæ aquarum , quæ ab imminente monte ſtillabant, fiſtulis perfractis in Cœmeterium dilaberentur, ne mortuorum corpora labefactarent , monte exciſo , exſiccatis aquis , ac reperto Fonte , ſalutaris Baptiſmi . curante Mercurio Diacono , ſacrum uſum in Vaticana Baſilica reſtituit. Quem Fontem Prudentius in hymno , quem de Petri paſsione cecinit, clarè oſtendit ad ſua uſque tempora in Vaticano Cœmeterio Fidelium uſui perſtitiſſe.

Apud Sauſai pag.180. — Lib.2.c.4. num.20. — Baron. ann. tom. 4. ſub an.348. Romani 18

In tabula marmorea , quæ extat in ſubterraneis Cryptis Vaticanæ Baſilicæ monimentum eſt de hoc Fonte Sancti Petri olim dilapſo, ac diſperſo, ubi legitur:

PAVLVS V. PONT. MAX.

Carmina à Sancta Damaſo Papa I. antè anno MCC L. ob exſiccatam ab ſe humiditatem in veteri hujus Baſilicæ pavimento multorum in Chriſto quieſcentium memorias labefactantem edita, ſuoque juſſu hoc marmore inciſa ad venerandæ antiquitatis monumentum piè ſervatum ex Templi ejuſdem ruinis hìc reponi mandavit anno MDCVII.

S. Damaſ. carm.39. Sunt inſuper in iiſdem Cryptis Vaticanis carmina , quæ ipſe muſarum cultor Damaſus lapidi incidit ſic :

Cingebant latices montem , ternoque meatu ,
Corpora multorum cineres , atque oſſa rigabant ,
Non tulit hæc Damaſus communi lege ſepultos
Poſt requiem triſtes iterùm perſolvere pœnas .
Protinus aggreſſus magnum ſuperare laborem
Ageris immenſi dejecit culmina montis ,
Intima ſollicitè ſcrutatus viſcera terræ
Siccavit totum quidquid madefecerat humor .
Invenit Fontem , præbet qui dona ſalutis
Hæc curavit Mercurius Lævita fidelis .

Tom.4. ad ann 384. num. 29. Quem Fontem adeò inſignem à Sancto Damaſo reſtitutum , cum primò Liberius vidit abſolutum, lachrymatum eſſe præ gaudio affirmat Baronius, citatus à Phœbeo pag.45. & Illuſtriſſimus Ciampinus pag.59. De Sacris Ædificiis num.31. refert initio fuiſſe pretioſiſsimam Concham è marmore alabaſtrino , in quam cæco meatu per fiſtulas erumpebant aquæ , quibus Liberius Pontifex à Sabbato Pen-

nos baptizavit. Nec ommittendum est miraculum, quod factum vidit Benedictus Presbyter in eodem Fonte, illudque narrat in vita Sancti Damasi his verbis:

" Sabbato Paschalis festivitatis dùm turbæ sese comprimerent, ad Baptismum, In Bibl.P. to.27.pag. 67.
" puerulus de manu Sacerdotis elapsus est, atque in uno Fonte demersus, & post
" spatium ferè unius horæ, dùm sperarent omnes jàm mortuum quidam vir Man-
" sionarius ipsius Ecclesiæ in fiduciam Sancti Damasi proiiciens se in Fontem, &
" abstrahens eum secùm salvum, & illæsum reduxit.

Ubi notandum est Fontem illum spatiosum fuisse, ac profundum, ut nempè regenerandos per trinam immersionem recipere posset, prout ritus Baptismi eo tempore ferebat.

Eundem Fontem Leo III. qui vivebat anno 809. renovavit columnis porphyreticis, narrante Anastasio his verbis: Pag.196.

" Hic autem præcipuus Pontifex Divinitus inspiratus Baptisterium, ubi
" supra conspiciens, quia jàm præ nimia vetustate ruinæ proximum inerat, &
" qui angustior locus populo existebat, qui ad Baptismum veniebat, & idem
" Præsul à fundamentis ipsum Baptisterium in rotundum ampla largitate con-
" struens in meliorem erexit statum, atque Sacrum Fontem in medio largiori
" spatio fundavit, & in circuitu columnis porphyreticis decoravit, & in me-
" dio Fontis columnam posuit, & super columnam Agnum ex Argento puris-
" simo fundentem aquam, qui pens. lib. decem, & octo, & uncias decem.
" Huc usque Anastasius.

Franciscus posteà Ursinus Urbis Præfectus sub Nicolao eundem Fontem dotavit in honorem S. Joannis Baptistæ. Torrigius MS.

Hac autem nostra ætate eo Cœmeterio, ac Fonte omninò diruto, aliquot earum aquarum scaturigines Urbanus VIII. in Fontem corrivavit propè areæ Vaticanæ porticum, & tandem sub Innocentio X. repertæ cum antiquo aquæductu in pulcherrimum Fontem congestæ sunt, eidemque Liberium Pontificem populum abluentem in marmore exsculptum addidit Innocentius, ne tantæ rei memoriam aboleretur cum hac inscriptione:

AQVAM VATICANI COLLIS
INCERTO OLIM A CAPITE DEERRANTEM
A BEATO DAMASO INVENTA SCATVRIGINE
AD LAVACRVM NOVAE GENERATIONIS,
IN FONTEM CORRIVATAM
RVRSVS AMISSAM
INNOCENTIVS X. PONT. MAX.
CONQVISITAM, REPERTAMQVE,
AC MIRE PROBATAM
FONTI RECENS EXTRVCTO RESTITVIT
VT IN VRBE AQVIS PEREGRINIS
AFFLVENTE
AEDES VATICANAE SVAM HANC HABERENT
GEMINA SALVBRITATE GRATIVS
HAVRIENDAM
ANNO DOMINI M DC XXXXIX.
PONTIFICATVS SVI V.

Extat hìc Fons in primo atrio Vaticani Palatii in porticu cubiculis à Gregorio XIII. extructis subjecta.

Fons itaque à Beato Damaso restitutus in Vaticana Basilica permansit, usque ad tempora Nicolai V. Cùm autem Julius II. veteri Basilicâ disiecta novam cœpit extruere, Sacros Baptismatis latices transtulit in Oratorium Sancti Thomæ à Pontifice Symmaco ædificatum, quod sub numero 4. indicatur in nostra Tabula 7. ichnographica pag. 22. quæ Ædiculas, & Oratoria propè Basilicæ parietes variis temporibus excitata repræsentat. Ejus Fontis iconem Lectori inspiciendam obtulit Arringus, ubi hæc habet:

„ In Oratorio Sancti Thomæ extabat sarchophagus marmoreus, sacris un-
„ dequaque Apostolorum imaginibus insculptus, qui translatus à Templo,
„ quod Probi dicebatur, excitatum à Proba ejus uxore, cum à Nicolao V. ad
„ constructionem novæ Basilicæ inchoandam disiecta fuit, Sacro Baptismatis Fon-
„ ti inservivit. Hunc usum quoque nunc præstat (nempè anno 1645. quo Arrin-
„ gus scribebat) in novâ Divi Petri Basilicâ, postquàm à variis dimotus locis, demùm in Sacello, quod primum ad lævam ingredientibus occurrit, locatus est. In eo Sacello permansit usque ad annum 1649. quo ad oppositum Sacellum, ubi Sacrum Redemptoris è cruce pendentis simulachrum Fideles venerantur, translatus fuit ob causam, quàm subiicio.

Salutares Sacri Baptismatis latices è marmoreo Probi sepulchro hauriri ægrè ferebat Illustrissimus Præsul Joannes Carolus Vespinianus Vaticanæ Fabricæ Generalis Oeconomus, & à secretis Sacræ Congregationis super illa deputatę. Videbat enim in Basilicâ cæterarum Principe Pontificum cadavera pretiosis in urnis, jure quidem, condita, quas ænea, deaurataque signa condecorant; Vivificum verò Fontem, in quo lustralibus aquis infantes abluti à Divino Sanguine vitam suscipiunt, in saxo haud valdè pretioso, & humili in loco jacente reconditum. Deperdita quoque meritò deplorabat antiqui, celeberrimique Fontis vestigia, è quo in veteri Basilica magna cum solemnitate à Pontificibus ipsis suscipiebantur pueri; dedecere insuper, ajebat Sacrum Baptismatis Fontem in Laterano magnificentiùs extructum à Constantino Imperatore, quàm in Vaticana Basilica à Summis Pontificibus collocatum.

His, aliisque rationibus sua, qua pollebat facundia Illustriss. Vaticanæ magnificentiæ Promotor, piissimum Innocentii XII. animum induxit, ad Sacellum Baptismati deputatum exornandum, ut tanti Sacramenti Aquæ majori cum Religione inposterum servarentur, earumque labrum cæteris Basilicæ ornamentis non cederet. Ejus itaque rei curâ Illustriss. Vespiniano à Pontifice demandata solertissimus quamvis Præses, animo non parum hæsit, antequàm opus aggrederetur. Menti enim cupido incesserat magnum aliquid moliendi, quod & Sacrum Fontem deceret, & omnium admirationem evinceret. Quamobrem Equitis Caroli Fontanæ Vaticani Templi Architecti ferax ingenium titillans, ab eo nobilem aliquam Fontis ideam delineari curavit. Paruit Fontana statimque formam Fontis exposuit, in qua quatuor aderant simulachra, quibus totidem flumina à Fonte Terrestris Paradisi emanantia ad quatuor terrarum Orbis plagas irrigandas (ut habetur ex Genes. 2. *Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum Paradisum, qui indè dividitur in quatuor capita*) jure quidem meritò exprimebantur; cum Sacrum Baptismatis Fontem quadripartito veluti effluvio totum in Orbem repugnandum Divina Pietas emiserit, nullo prorsùs angulo excluso, in quo homines, licèt rebelles, ac Divinæ Gratiæ contemptores existant. Placuit quamplurimis ab ingenioso Architecto excogitata nobilis ejusmodi Fontis idea. Illam tamen non sacram, & venerabilem Basilicam dedecere nonnemo existimavit; classicum propterea canere non desiit, ne fabricæ constructio amplecteretur, quam in Pomariis, non in Templo aptiùs collocandam ajebat.

Aliqui præterea Architecto patrocinari conati sunt, ingeniosis rationibus, quas Illustriss. Vespiniano obtulerunt, inter quos cordatissimi Viri; ajebant enim jure in Templo collocari posse simulachra, quæ Divina Mysteria, Virtutes, ac Beneficia mentibus Fidelium suggerunt: jure symbolis exprimi Cælestes Spiritus, ac Deiparam Virginem, jure Serpentem Mosaycum Redemptoris typum effingi; ita pariter flumina posse simulachris significari, à

quibus

quibus Sacri Baptiſmatis beneficium in mentes revocatur, de quibus ſacer Vates cecinit: *Et flumina plaudent manibus*; quibus verbis Sanctus Gregorius hæc ingenioſè ſubdit: *Flumina voces habent? manus habent? pedes habent?* Reſponditque cum Gloſſa interlineari: *Haberent occaſionem exultationis ſi ſenſum haberent, & hoc impletum eſt quando Chriſtus medio ſuæ Sanctiſſimæ Carnis ſanctificavit aquas in Baptiſmate.* Quod ſi Fluminum iſtiuſmodi ſigna Templis excludamus, proſcribendas etiam ajebant Columbarum, Turturum, & Agnorum icones, quas ab Ethnico repurgatas, ad ſacrum uſum Fideles tranſtulerunt.

Cum itaque hæc, aliaque permulta inter eruditos agitarentur, & Illuſtriſs. Vaſpiniani ſolertia veterum monumenta tùm ſacra, tùm prophana perluſtraret ut labrum erueret, quod ſacris undis continendis par eſſet, ſeſe lapis porphyreticus objecit, qui in Cryptis Vaticanis penè ſepultus latebat ſarcophago ſuperimpoſitus, in quo Othonis II. Imperatoris oſſa ſervabantur, nempè ſub pavimento novæ Baſilicæ in parte ſiniſtra propè primam paraſtatam, cui fornix pavimenti innititur, ut demonſtrat in ſua tabula ichnographica Cryptarum Vaticanarum Benedictus Dreus Fabricæ Operarius impreſſa anno 1635. ex qua Eques Fontana n. 60. & in noſtra indicat num. 63.

Nullum in Italia porphyreticum lapidem, huic magnitudine æquale inveniri poſſe affirmat Franciſcus Scottus in ſuo itinerario. Cui tamen ſubſcribendum puto, ſi de longitudine ſermo fiat, non autem de tota ejus mole. Extat enim in Templo Divæ Conſtantiæ in via Nomentana Romæ extructo Mauſoleum è porphyrite, vitibus, pampinis, uviſque, ac geniis ornatum, cujus exemplar affert Illuſtriſs. Ciampinus de Sacris Ædificiis pag. 131. additque Mauſoleum hoc amplitudine ferè illi Beatæ Helenæ æquale eſſe, quod in Eccleſia SS. Petri, & Marcellini ſervatur, de quo ipſemet loquens pag. 124. ait, *eſſe porphyreticam arcam quadratam, cujus facies in longitudine eſt palmorum 12. altitudo verò palmorum 6. laterum latitudo pal. 8. operculi altitudo palm. 1. unciarum 5. ½. Reliquum denique operculi ipſius faſtigium eſſe palmorum* 3. Sed ad lapidem ſupradictum revertamur. Illum anteà fuiſſe in Adriana Mole Ponti Ælio proxime refert Benedictus Canonicus, & Petrus Mallius in opuſculo de Vaticana Baſilica, in qua mole, ut narrat Dio, Adriani ſepulchrum conditum fuit, quod Procopius in primo de bello Gotico, his verbis deſcripſit [Adria-
„ ni Romanorum Imperatoris ſepulchrum extrà Portam Aureliam extat jactu lapidis diſtans à Mœnibus. Primus ejus ambitus quadrati figuram habet, conſtat enim totus ex marmore pario, ſumma Artificum diligentia ædificatus.
„ In medio verò hujus quadrati rotunda moles aſſurgit excelſa altitudine, &
„ tanta, ut in ſuprema ejus parte area ſit, cujus diameter vix jactu lapidis
„ tranſigitur.]

Cum autem Otho II. Imperator Sanctæ Mathildis frater anno 983. rediens Romam de bello Calabro, mærore confectus, mortuus fuerit, illum terræ commendatum fuiſſe ad introitum Orientalis Paradiſi Domus S. Petri affirmat Ditmarus lib. 3. Chronicorum, & Cæſareum Friderici I. diploma anno 1167. emanatum, quod in Templo S. Bartholomæi in Inſula Tyberis ſervatur, his
„ verbis [Nono anno Imperii ſui Romæ moritur (Otho) & antè B. Petri Ec-
„ leſiam in concha marmorea honorificè humatur anno ab Incarnatione Do-
„ mini 984.] Hanc concham fuiſſe labrum hoc porphyreticum retulit Leo Oſtienſis, ubi ait: *In labro porphyretico ſepultus Otho in atrio Eccleſiæ B. Petri Apoſtoli introeuntibus in Eccleſiæ ipſius Paradiſum ad lævam.* Quod certè ab aliis falsò edoctus ſibi ſuaſit. Othonis enim oſſa tempore Pauli V. cum antiqua Baſilcia deſtrueretur anno 1609. in marmoreo ſarcophago à ſe viſa Grimaldus ejuſdem Vaticanæ Baſilicæ Archivi Cuſtos affirmat his verbis, quæ Torrigius de Cryptis Vaticanis ita recenſet [In demolitione atrii veteris Baſilicæ S.Petri
„ in Vaticano, ob novam, & auguſtiſſimam Templi frontem à Sanctiſſimo D.
„ Noſtro Paulo V. à fundamentis ædificatam Othonis II. Imperat. ſepulchrum,
„ & corpus ejus repertum fuit in quadam marmorea arca humi ſepulta, quæ
„ tegebatur, & ſub labro prophyrato. Arca marmorea, ubi erat corpus, ſer-

vit

Apud Baron. to. 10.

Lib. 2. c. 9. Chronic. Caſſin.

Pag. 365.

„ vit hodiè ad usum fontis in primo atrio sub Coquinas Palatii Quirinalis, duabus „ imaginibus, unius Consulis Romani, & ejus uxoris sculpta. Corpus Othonis „ in ossa redactum erat. Fuit sepultum cum dicto labro sub fornice novi pavimen- „ ti Basilicæ, ibique hodiè 1618. 23. Aprilis ità notavi ego Jacobus Grimaldus, „ qui omnia vidi, & ossa sepulturæ tradidi.

Verùm cum in Archivo Basilicæ recognoscerem Auctographum Grimaldi hanc narrationem in aliquibus verbis diversam inveni. In pag. enim 142. sic ille sua manu exaravit.

Die 20. Octobris 1610.

„ Hora noctis tertia cum dimidia, fuit amotum sepulchrum Othonis II. Im- „ perat. in modum arcuatæ arcæ magnificè factum, laminis quadris è viridi „ lapide ornatum cum nobilissimo tegmine porphyretico, quod olim Hadria- „ ni Imperat. monumento inservisse Onuphrius Panvinius scribit. Hodiè inju- „ ria temporum, & hominum ignorantia fractum cernitur, situm in atrio ve- „ teris Vaticanæ Basilicæ læva statim ingrediendo. Quo sublato apparuit im- „ mediatè sub eo nobilis arca marmorea humi condita, eaque aperta, rece- „ pta sunt indè ossa corporis præfati Othonis II. Imperat. quæ quidem ossa „ honorificè in pilo marmoreo sepulta sunt sub fornice pavimenti Basilicæ il- „ lùc translata, ac suprapposito tegmine porphyretico prædicto. Hæc arca mar- „ morea, in qua sculptæ sunt imagines unius Consulis, & uxoris à lateribus „ frontis, inservit hodiè fonti Palatii Apostolici Quirinalis sinistrâ ingressus in- „ ferioris atrii.

„ Ità Grimaldus.

Quæ dicta, ut clariùs innotescant, notandum est ossa Othonis in aliam angu-stiorem marmoream arcam fuisse translata, in qua adhùc servabantur in Cryptis Vaticanis, sub eo labro porphyretico collocata.

Cæterùm Adriani sepulchrum è tali lapide porphyretico formatum ab ejus Mole translatum fuisse ad Basilicam Lateranensem, in eoque sepultum Innocentium II. anno circiter 1143. referunt quamplurimi. In additione Floravantis Martinelli ad Ciacconium, ait Panvinius: *Sequebatur Altare quadraginta Martyrum, propè quò fuit sepulchrum Innocentii Papæ II. in pulcherrimo labro porphyretico antiquo, quòd incendio Ecclesiæ disruptum, adhuc fractum extat antè fores Basilicæ, quæ Septentrioni versæ sunt.* Sed clariùs Ciacconius, qui tom. I. pag. 976. loquens de ejusdem Innocentii obitu [Corpus ejus (inquit) in Basilica Lateranensi positum labro porphyretico, quod in Mausoleo Adriani „ fuerat, quòd posteà eadem Basilicâ incendio consumpta loco motum, antè „ fores Basilicæ confractum projectum fuit]. Hæc eadem retulit antè Ciacconium Baronius ad an. 1143. his verbis [Legitur in codice Archivi Latera- „ nensis ipsum Innocentium sepultum fuisse in eadem Basilica in porphyreti- „ co Mausoleo, in quo olim sepultus fuerat Hadrianus Imperator.]. Illud à se visum testatur Petrus Mallius in opusc. de Vaticana Basilica post §. de dignitatibus B. Petri Basilicæ, ubi describens sepulchrum Hadriani ait: *In medio gyro fuit sepulchrum porphyreticum, quòd nunc* (tempore scilicèt Alexandri III. cui dicavit opusculum circa an. 1160.) *est Lateranis, in quo sepultus est Innocentius Papa II. cujus coopertorium est in Paradiso Beati Petri supra sepulchrum Præfecti.*

Lib. de Basil. Later.

Tom. II. pag. 192.

De ejusmodi sepulchri forma nihil certi eruitur ex veterum monumentis. Operculum in Vaticano asservatum tantùm indicat sexdecim palmorum longitudine fuisse extensum, octo verò latum, angulis rectis in una extremitate absolutum, in opposita verò arcuatum quatuor lateribus in superficie productis, parumque elevatis in speciem pyramidis. Ex hac forma Eques Carolus Fonta-

na

TABVLA 42

IDEA FONTIS PRO BAPTISMATE
AB EQVITE CAROLO FONTANA CONCEPTA

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 42. 2

ALIA FONTIS DELINEATIO
EIVSDEM AVCTORIS

[illegible] invenit

Pentecostes in Dominicam octo ferè mille octingentos decemque Cathecumena ob suam, qua pollet, peritiam, arguit ejusmodi sepulchrum fuisse primùm ab Ægyptiis exsculptum, Romam deindè translatum. Ægyptii enim cum ignem pro Deo colerent, humana corpora illi consumenda obiicere nefas censebant (ut affirmat Joannes Kirkmannus De Funeribus Romanorum) sepulchra proindè ampla, & spatiosa extruebant; Romani autem ex Laertio in Pyrrhone, corpora mortuorum incendentes angusta in urna cineres claudebant; qui ritus paulatim deindè exolevit, strenuè laborantibus Christifidelibus, ut ex scriptis Tertulliani passim deprehenditur. Cum ergò Hadrianus juxtà Tyberim sibi monumentum fieri curasset, eam arcam porphyreticam ab Ægypto translatam, fortasse simùl cum Obelyscis, tamquam nobilissimum Regum Ægyptiorum monumentum, in excelso, & exornato Mausoleo, sibi antè mortem excitato, collocavit. Verùm hæc probabili conjectura prolata, tamquàm certa non audeo affirmare. Lib.1.c.2.

Itaque repertum hujusmodi sepulchri operculum in Cryptis Vaticanis prudentissimo Præsuli Vespiniano idoneum visum fuit, nec alibi nobilius marmor reperiri posse, ad vas efformandum, quo sacræ Baptismatis Aquę continerentur. Ejus sententiæ die 20. Maii anno 1693. annuit Sacra Purpuratorum Congregatio, cui Vaticanæ Fabricæ cura à Pontifice commissa est, ejusdemque decreto è Cryptis Vaticanis ad Latomorum officinas translatum fuit, ut ibi in porphyreticam concham efformaretur ab Equite Fontana delineatam. Verùm quia in decem partes divisum antiquitùs fuerat, & earum maxima rursùs, cum amoveretur, in tres alias minores difracta fuit Operariorum incuria, arduum opus extitit, ob summam ejus lapidis duritiem in illis simùl coaptandis, & ità firmiter conjungendis, ut integer quodammodò lapis evaderet, ad validissimos malleorum ictus retundendos. At solerti Architecto ars non defuit, qua opus materiem superaret alioqui pretiosam. Trypanis enim cupreis, à se excogitatis, pertinaci labore circumactis, immissoque smiride cum oleo misto durissimum lapidem pluribus in locis profundè terebravit; quæ foramina, si simùl unirentur, palmorum triginta duorum longitudinem efficerent. Cuneos deindè ferreos plumbo liquato in foraminibus obfirmatos ità belle aptavit, ut partes singulæ lapidis invicem coaptarentur, nec ulla in posterum timeri posset fractura. Lapide sic ritè præparato concham efformarunt collato studio Latomi peritissimi, quorum alter vocatur Joannes Antonius Tedescus, alter verò Marcellus Pigerus, in eam formam, quàm in sequenti Tab.42. 1. 2. ab ipso Fontana delineatam proferimus. Ejus onus dorso subjecto sustinent quatuor æneì Cervi, sitim indicantes, qua Divinam gratiam in Baptismate hauriendam anhelare debent Cathecumeni, juxtà illud Psalmi: *Quemadmodùm desiderat Cervus ad fontem aquarum, ità desiderat Anima mea ad te Deus*; quod fortasse, ut significarent antiqui Baptismatis ritus in Laterano, dicitur in vetusto codice rituali, relato ab Eminentiss. Fig.42.

„ Raspono cap.4. [Quòd Pontifex Sabbato Sancto cum sacris indumentis, & pal-
„ lio ad Fontem descendebant, unà cum Cardinalibus, Diaconis, Subdiaconis,
„ Regionariis, Lytanias interim modulantibus, Primicerius verò cum Schola
„ Cantorum Responsorium canebat, cujus initum est: *Sicut Cervus ad fontes &c.*]

Circumstant Cælestium Aligerum simulacra, quorum aliqui ad sacra peragenda Mysteria Baptismatis suum offerunt famulatum; alii verò Divinam pietatem ergà Genus humanum in Vitalibus undis admirantur venerabundi.

Hæc omnia ad ornatum Fontis effinxerat Fontana, verùm aliam ejusdem ideam cæteris pluribus anteposuere Vatic. Fabricæ Præsides, quàm diligenti scalpro incisam hic exponimus in Tab.43. Concham scilicèt porphyreticam supra basim pariter porphyreticam insidentem, cui tres gradus subjacent è marmore badio, quod vulgò dicunt *Lumachella*. Eam basim quatuor ænea Cherubinorum capita exornant, qui alas, concham versus extensas, ejus ponderi sustinendo videntur offerre. Supra concham operculum eminet æneum deauratum, illique insidet Agni simulachrum Salutis humanæ Reparatorem indicantis, è cujus pretiosis vulneribus Divinæ gratiæ fontes ubertimi in Orbem totum emanarunt. Adjecto sub eodem Agno rotundo numismate à duobus pueris sustentato, in quo Divinarum Personarum Sanctissima Trinitas exprimitur. Sacellum verò, ubi collocatur, pretioso, & variegato lapide exornatur. In fronte ejusdem Sacelli expressus fuit JESUS in Jordane Fig.43.

dane à S.Joanne aquis ablutus, quem insignis nostri ævi Pictor Carolus Maratta depinxit, sunt in lateribus duæ amplæ tabulæ cum picturis quas sub CLEMENTIS XI. auspiciis perfecerunt Trevisanus, & Procaccinus ambo primæ notæ Pictores.

Tholus autem antè vestibulum hujus Sacelli imminens nudum parietem habet, musivo quamprimùm decorandum ex delineamentis Joannis Baptistæ Gaulli Genuensis hujus ætatis Pictoris celeberrimi.

Ab hoc sacro fonte ad appositam Basilicæ navim redire opus est, ut ultimo loco sepulchrum intueamur, quod primo loco describendum erat, nisi in prima historiæ hujus editione non dum excitatum defuisset. Illud est Christinæ Svecorum Reginæ, cujus cadaver sepultum in Sacris Cryptis Vaticanis indicavimus in nostra tabula 47. sub num.56. Verùm cum Sanctissimo Pontifici Innocentio XII. videretur celeberrimæ Reginæ memoria in obscuro ac humili loco jacentis paulatim omninò deperdi, aliud nobilissimum excitavit, ut ejusdem gloriosum nomen, cum ad vitam illam revocare non posset, nobiliori in tumulo inscriptum eandem quodammodo redderet immortalem. Suis igitur expensis illud posuit in eo Basilicæ loculamento, quod proximum est Sepulchro Mathildæ Comitissæ ab Urbano VIII. extructo, è marmore ac Metallo compactum, ut in adjecta lamina expressum damus notata asterisco *.

Fig. *

Elevatur primò è Pavimento soccus ex lapide Affricano supra quem alius assurgit ad onus Urnæ sustinendum, quæ Jaspide siculo campacta in alba lapidea tabula expressam repræsentat Svecorum Reginam Romanam Fidem, proscriptis hæreticorum erroribus, publicè profitentem. Huic excelsæ fœminæ actioni frequentissimi Populi Cætus adfuere in Urbe Oeniponti Tyrolensis Comitatus, die octava Novembris anni 1655. cum illi Romam ex Svecia properanti nomine Summi Pontifici Alexandri VII. obviam juit celeberrimus Vir Lucas Holstenius, atque eam fidei Professionem excepit, quam in libro 3. ejus historiæ fuse enarrat Comes Galeazius Gualdus, plaudentibus deindè Oenipontanis Civibus, atque omnium Tormentorum, Campanarum, Tubarumque bellicarum sonitu, cum Hymno *Te Deum* canoris musicorum vocibus alternatim dicto, Summo Largitori Deo gratiarum actio reddebatur.

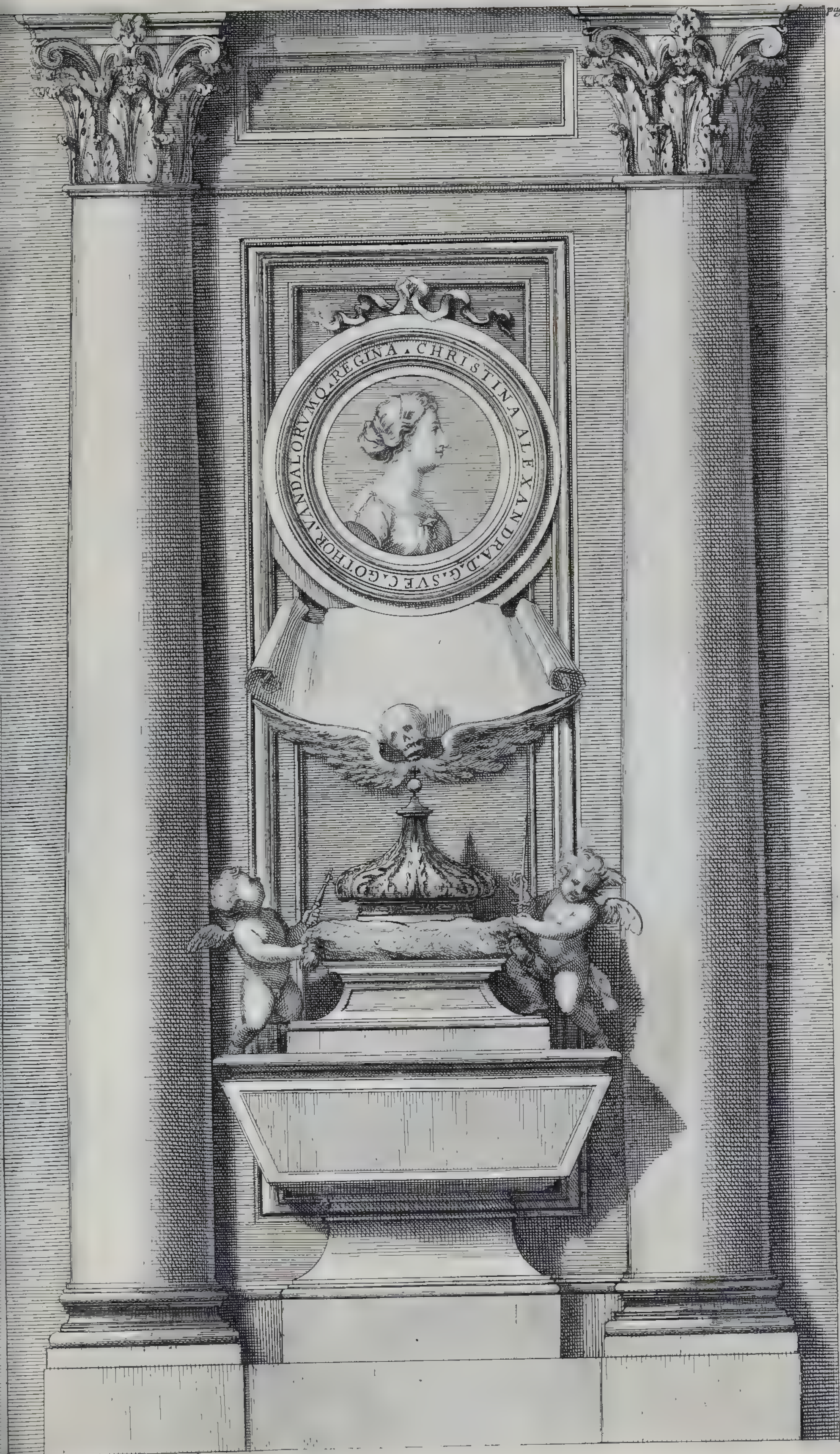
Antequam fidei professionem emitteret Regina ejus mentem Holstenii jussu exploraverat P.Franciscus Malines è Soc.Jesu, qui simul cum Patribus Paulo Casati, & Antonio Macedo Soc.Jesu pariter Alumnis excelsæ Reginæ animum in fide Romana confirmare studuerat, & in itinere eandem comitabatur. Opus hoc marmoreum suo scalpro affabrè perfecit Joannes Theodoni juxtà mentem Equitis Caroli Fontanæ, cui Summus Pontifex operis curam demandaverat. Addidit ille supra urnam duos infantes, qui in rotundo numismate effigiem Christinæ sustinent ex ære deaurato compactam, in qua Regia Majestas, ac excelsi ejus animi dotes elucent. Quo sepulchro Vaticanæ Basilicæ decus additur, atque Innocentii XII. Pietas commendatur. Sub effigie autem sequens inscriptio legitur.

CHRISTINAE SVECORVM REGINAE
OB ORTHODOXAM RELIGIONEM
ABDICATO REGNO, ABIVRATA HAERESI
PIE SVSCEPTAM
AC DELECTA ROMAE SEDE EXIMIE CVLTAM
MONVMENTVM AB INNOCENTIO XII. INCHOATVM
CLEMENS XI. P. M. ABSOLVIT AN. SAL. MDCCII.

Inter sex ultima Sacella hùc usque relata amplissima patent spatia januarum instar, iter præbentia, & binis magnis columnis hinc indè collocatis exornata. Navim maximam cum testudine magnificam rosis, aliisque plasticis ornatibus, penè totis auro obductis Carolus Madernus, & Martinus Ferrabosco condecorarunt sub eodem Paulo V. cujus gentilitium stemma in medio fornice musivo opere appinxit Marcellus Provenzalis, ut alibi indicatum est.

Martinellus de Sept. Eccl. pag. 24

Pavimentum è variis marmoribus composuerunt Hieronymus, & Nicolaus

CHRISTINA ALEXANDRA.D.G.SVEC.GOTHOR.VANDALORVMQ.REGINA

TABVLA 43.

AS PORPHYRETICVM PRO SACRO BAPTISMATE ÆREIS AVREISQVE ORNAMENTIS DECORATVM

rus San Bartolus incidit

laus de Nagona, Augustinus Barbadonus, & alii, sicuti sub Clemente VIII. reliquam partem Templi multicolori marmore circumtexerunt alii. Hæc omnia cum pariete porticum à Templo dividente Paulus V. extruxerat, quibus Urbanus deindè VIII. & Innocentius X. ornamenta addiderunt. Eorum descriptionem consultò in præsentiarum omittimus, commodiùs alibi afferendam. Jacobus Laurus in Splendore Urbis.

Non tamen ommittendum opus Jotti musivum Divi Petri Naviculam repræseutans, quod magno parieti supra Templi januas extanti Urbanus jussit apponi, ex utroque latere fenestris apertis, quà paries intrà arcuati fornicis curvaturam altissimè expanditur, de qua Navicula aliqua obiter subteximus; quæ studioso Lectori Ecclesiasticarum rerum antiquitatem perscrutanti acceptissima forè non dubitamus.

Videbatur igitur hæc Navicula in atrio quadriportico supra januas ad Orientalem plagam apertas, musivo opere adeò eleganter compacta à Jotto ævi sui Pictore celeberrimo, ut duris lapillis mirum in modum exprimeretur humor aquæ, & immobilis alioqui Navicula fluctu, flatuque videretur agitari, Petrus in undis pedem figere, sed modica undarum fide; quippè incipientem mergi sublevabat Liberatoris manus, vento imperantis, & Mari. Jotto laboranti operam suam addidit Petrus Cavallinus Romanus, & eximius Pictor, expensis Jacobi Cajetani de Stefanescis Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, & anteà ejus Basilicæ Canonici, ut refertur in codice Archivi S. Petri, cujus verba refert Torrigius in Cryptis Vaticanis pag. 162. & Illustriss. Ciampinus de Sacris Ædificiis pag. 77. sic. [In Paradiso ejusdem Basilicæ de opere musaico historiam, qua Christus B. Petrum Apostolum in fluctibus ambulantem, dexterâ ne mergeretur erexit, per manus ejusdem singularissimi Pictoris fieri fecit, pro quo opere duo millia, & ducentos florenos persolvit. Vasar. par. 1 pag. 84.

Refert eruditissimus Casalius, à Cardinali Stephanesco hanc Jotti picturam positam fuisse in atrio ad evertendam omnem idololatriæ suspicionem, eo quòd sibi suasit, ritum vertendi se ad Orientem fuisse observatum in atrio S. Petri. In eadem sententia fuit Severanns pag. 55. ubi sic ait italico sermone [Dicono, che fosse posta in quel luogo, perche erano soliti quelli, che venivano à S. Pietro, quando havevano salite le scale, entrando, nell'atrio rivoltarsi, e fare orazione verso l'Oriente; e perche ciò pareva superstizione, si procurò far dipingere quella Navicella con l'imagine di Nostro Signore, acciò, voltandosi verso quella parte, se gli rappresentasse il vero Oriente, che doveva essere adorato]. Quod verò antiqui Fideles, antequàm Vaticanam ingrederentur Basilicam, ad Orientis plagam conversi Solem adorarent (quippè Sol Oriens summo mane Vaticanæ Basilicæ faciem respicit) Manichæorum morem sectantes, qui hujusmodi prophanum ritum servant, licèt Fideles Solem adorando, nascentem Christum adorare, præsertim Natalis Domini die, existimarent, indicat S. Leo his verbis [Quod nonnulli etiam Christiani adeò se religiosè facere putarent, ut priusquam ad B. Apostoli Basilicam, quæ Uni Deo vivo, & vero est dedicata, perveniant, superatis gradibus, quibus ad sugestum areæ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem se Solem reflectant, & curvatis cervicibus in honorem se splendidi Orbis inclinent. Quòd fieri partim ignorantiæ vitio, partim Paganitatis spiritu, multùm tabescimus, & dolemus]. Non tamen prohibere voluit sapientissimus ille Pontifex orationem fieri à Fidelibus Orientem respicientibus: sciebat enim Priscorum Patrum dicta, sed voluit pravum Manichæorum ritum avertere, & idololatriæ suspicionem. Hanc ob eamdem causam putant supradicti Auctores, Cardinalem Stephanescum posuisse in pariete picturam musivi operis à Jotto compactam. Verùm alia de causa illam inibi fuisse positam, suggerit Floravantes Martinellus, qui ait [Questa Navicella d'ordine del Pontefice Innocenzo IV. da Jotto Pittore fù fatta l'anno 1304. nell'atrio della Basilica, contro il barbaro desiderio di Federico II. Imperatore, al quale scrisse il Pontefice:

De veter. Sac. Christ. ritu cap. 3.

Serm. 7. de Nativitate cap. 4.

Roma ricercata giornata 1. pag. 19.

Niteris in cassum Navem submergere Petri,
Fluctuat, at nunquàm mergitur illa Ratis.

Ut Renatus Laurentius de Barre animadvertit in quadam annotatione Tertulliani ad Scapulam. Decipitur tamen Martinellus: vixerat enim Fridericus usque Fol. 451.

usque ad annum 1250. quo tempore adhùc vivebat Innocentius IV. & navem supradictam in quadriportico Jottus composuit anno 1300. sub Bonifacio VIII. jussu prædicti Cardinalis Jacobi Cajetani de Stephanescis ejusdem Bonifacii ex fratre nepotis, appositis carminibus, vermiculato pariter opere expressis, quæ Jacobus Grimaldus ab Archivo D. Petri recensuit:

Ciacc.to.2. pag. 325.

Quem liquido pelagi gradientem sternere fluctu
Imperitas, fidumque regis, trepidumque labantem
Erigis, & celebrem reddis virtutibus almum,
Hoc jubeas rogitante Deus contingere portum.

Non quidem, ut prophanum ritum fidelium averteret, adorantium nascentem Solem, antequam Basilicam ingrederentur, sed ut Atrio quadriportico, quod ob venustatem Paradisum nuncupabant, nova ornamenta adderentur, & Divi Petri cultus novis picturis augeretur. Hanc suspicionem menti ingerit sagacissima Illustriss. Ciampini adnotatio, quàm in fine Opusculi de Correctione vocis inveni, ubi damnat supra laudati Casalii sententiam, opinantis ritum hunc vertendi se ad Orientem à fidelibus fuisse observatum in atrio S.Petri; quoniam hujusmodi ritus observabatur extrà porticum in scalarum summitate, antequàm porticum ipsam Fideles ingrederentur, quod manifestè patet ex verbis ipsis Divi Leonis superiùs allegati, ubi sic loquitur: Quod nonnulli etiam Christiani adeò se religiosè facere putant, *ut priusquam ad Divi Petri Apostoli Basilicam, quæ uni Deo vivo, & vero est dedicata, perveniant, superatis gradibus, quibus ad suggestum areæ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem se Solem reflectant*. Si ergò superatis gradibus priusquàm ad Basilicam pervenirent, ad *nascentem Solem reflectebant*, profectò in area superiori, non in atrio ubi navis apparebat. *Area* enim planitiem illam significat, quæ in scalarum summitate inveniebatur, à Divo Leone *areæ suggestum* appellata.

Ibid. cap. 4.

Si tamen Baronio fides danda est, dicamus oportet morem illum convertendi se ad Solis ortum, observatum etiam fuisse in atrio Paradisi, ubi antequàm Navicula Jotti apponeretur, ab anno scilicèt 983. extabat imago Christi Domini, quàm Fideles ad Orientem Solem conversi venerabantur. Illam refert Ditmarus in Chronicorum lib.3. relatus à Baronio ad ann.983.his verbis,loquens de sepulchro Othonis II. Imperat. [Hac luce Otho subtractus est,terræque commendatus ad introitum
„ Orientalis Paradisi Domus S.Petri, cunctis patet Fidelibus, & imago Domini-
„ ca honorabiliter formata venientes quosque stans benedicit]. Quibus addit Ba-
„ ronius [Perseverat adhuc (intellige anno circa 1600. quo Baronius scribebat)
„ imago illa veneranda Salvatoris stantis, & introeuntes benedicentis, habens à
„ dextero latere imaginem S.Pauli à sinistris imaginem S.Petri, omnes ex musivo
„ antiquitùs efformatas, perseverat adhùc usus ille æntiquus, ut qui ingreditur
„ dictum atrium, quod (ut audisti) Paradisus antea vocabatur, genuflectens
„ Orientem versus oret, non ut Solem adoret Orientem, sed ut ab eo, qui re-
„ præsentatur in imagine benedicente, ab ipso inquam Salvatore benedictionem
„ accipiat]. Hactenùs Baronius.

Tom.10.

Hanc igitur Navim Paulus V. è diruta penitùs quadriporticu, à Marcello Provenzali Pictore refici jussit, & anno 1617. die 24. Augusti transferri ad parietem in parte dextera collocatum juxtà Palatium Pontificium supra fontem, ubi nunc sunt fenestræ ambulacrum illuminantes, per quòd ad Scalas Regias itur, cum hac inscriptione:

Balleonus pag.349. Torrigius pag.161.

PAVLVS

PAVLVS V. PONT. MAX.
NAVICVLAE SACRVM MONVMENTVM
EX RVINIS ATRII VATICANAE BASILICAE
SERVATVM POSVIT,
ET ORNAVIT ANNO SAL. MDCXIX.
PONTIF. XIIII.

Sed Urbanus VIII. Templo, eidemque ferè loco ubi semper fuerat, reddi jussit die 20. Junii 1629. & supra majorem Templi januam collocari, ut docet inscriptio apposita in Templo Patrum Cappuccinorum Immaculatæ Conceptioni Beatissimæ Virginis erecto ab Antonio Barberino Cardin. Sancti Honuphrii Urbani VIII. germano fratre, sub exemplari ejusdem Navis coloribus expresso, videlicèt:

Hujus Picturæ exemplar, quòd antè annos 310. à Jotto Florentino celebri Pictore, opere musivo elaboratum est, Urbanus VIII. Pont. Max. ex area Vaticana in Basilicam Principis Apostolorum transtulit anno Salutis 1629.

Refert Torrigius die 31. Augusti fuisse recondita sub eadem Navicula octo numismata, sub Urbano cusa, octo insuper alia die 2. Octobris, quorum aliqua Portæ Sanctæ aperitionem referebant, aliqua S. Andreæ Canonizationem, alia demùm Arcem Adriani ab ipsomet Urbano munitam; sed rursùs ex eo Templi loco in atriolo, quod antè portam Palatii Vaticani erat, eminenti in loco posita fuit ab Innocentio X. demùm ablatam ab Alexandro VII. occasione Scalarum, ac penè dirutam, Eminentiss. Card. Franciscus Barberinus Sacrarum Antiquitatum cultor, ne penitùs periret, ad antiquum exemplar construi curavit, & in porticu collocavit supra medianam portam antè faciem Basilicæ, ubi nunc extat. Et hæc de B. Petri Navicula innuisse sufficiat. Pag. 162.

Antequàm è Basilica discedamus, sacram Beati Petri æneam Statuam inspiciamus, quàm in latere aquilonari juxtà majorem parastatam Fideles venerantur, oscula dantes ejus pedi dextero, cui etiam in obsequii argumentum capita submittunt. Hæc Statua ejusdem Apostoli festo die pluviali, mitrâque aurea ornatur, ut olim apud antiquos Fideles similem aliam marmoream statuam ornandi mos erat. De illa Torrigius brevem habet narrationem in fine Opusculi, cui Titulus *I Sacri Trofei Romani*, ubi affirmat eam fuisse conflatam ex ænea statua Jovis Capitolini jussu Leonis Summ. Pontif. postquam Roma Sancti Petri patrocinio ab Attillæ minis incolumis evaserat. Servabatur olim in Monasterio Sancti Martini Basilicæ Vaticanæ proximo, ex quo translata fuit ad Oratorium SS. Processi, & Martiniani, ut refert Maffæus Veggius, loquens de ipso Sancti Martini Monasterio his verbis: *Erat sanè Oratorium ipsum summæ apud omnes devotionis, maximè, quòd esset posita in eo imago ænea Sancti Petri, transportata postmodùm ad aliud Oratorium Sanctorum Processi, & Martiniani.* Ciamp. de sacr. ædific. pag. 57. Lib. 4. de reb. antiqu. Basil.

Tempore deindè Pauli III. ab eo Oratorio SS. Martyrum translata; iterùm fuit ad Altare extructum propè parietem, quo Basilica vetus à nova dividebatur. Demùm à Paulo V. propè Sacellum Gregorianum collocata. Qui plura desiderat consulat Torrigium. Pag. 150.

CAPUT XXIII.

De Cathedra Beati Petri ab Alexandro VII. exornata.

DIcendum modò eſt de lignea Beati Betri Cathedra, quam Eques Beninus ſub majori Apſide, inter ſepulchra Pauli III. & Urbani VIII. collocavit ſplendidiſſimo cum ornatu, cujus foliata cælamenta Joannes Paulus Schor elaboravit, ex juſſu Pontificis Alexandri VII. cujus Numiſma, anno 1663. cuſum, magnificum illud opus repræſentat, addito lemmate: PRIMA SEDES, FIDEI REGVLA, ECCLESIAE FVNDAMENTVM; quo tres Divi Petri Cathedræ prærogativas Sapientiſſimus Pontifex indicavit, non quidem Cathedræ ligneæ, ſed Pontificiæ Auctoritatis, & Dignitatis Apoſtoli Petri tranſmiſſæ ad Succeſſores ejus in Romana Sede, quæ tali nomine intelligitur. Copioſa enim ſeges titulorum Romani Pontificis, quæ ſuppeditatur à multis Elogiis, quibus Concilia, & Patres, ac probati Doctores decorant Sedem Apoſtolicam, vel Cathedram Beati Petri, omnia illa cadere directè, immediatè in Pontificem, etiamſi metonymicè *Continens* pro *Contento*, & *Sedens*, ac *Cathedra* pro *Sedente* uſurpentur, notat Raynaudus. Hæc porrò fuit Sedes Beati Petri, quàm ut generalis Paſtor tenuit ad mortem uſque pro Chriſto obitam. Quod adeò exploratum eſt apud antiquos, ut effrontes eſſe oportuerit, aut pueros, & quidem pueros ſtultos, ut ait Canus, paucos Sectarios, qui id inficiari tentarunt, nempè Velcinum, quem Roffenſis confudit, & Sebaſtianum Francum, ac obſcuros quoſdam Anglos apud Sanderum; at luculentam de his diſſertationem hìc ponere, ab inſtituto noſtro alienum eſſet, quo magnifica tantùm opera in ornamentum Vaticanæ Baſilicæ à Pontificibus patrata, & à Numiſmatibus indicata recenſere ſtatuimus, relicta Lemmatum, ac ipſorum Numiſmatum uberiori elucubratione, quam in cæterorum Numiſmatum Serie, juxtà noſtrarum virium tenuitatem, Deo favente, conabimur exponere.

Raynaudus in prænot.3. de titulis Pontif.

6. de locis cap.ult.

Lib. 3. de clave David. cap.2.

Hìc ergò ſermo eſt de Cathedra, ſeu lignea Sede, in qua primus omnium ſedit Epiſcopus Petrus, deindè qui ei ſucceſſerunt in ea ipſa, in qua Petri Succeſſores permanſiſſe credendum eſt, quæ Cathedra perpetuò fuit in Vaticana Baſilica, atque in ea ſumma veneratione ſervatur, & colitur. Quæ nàm fuerit origo ejus incertum eſt. Notat Franciſcus Maria Phœbeus in luculenta diſſertatione, quam ſcripſit de identitate, atque antiquitate Cathedræ Romanæ, Baronium, Panvinium, Ciacconium, alioſque Auctores, qui de Vaticana Cathedra accuratè ſcripſerunt, nec verbum quidem feciſſe; quapropter prudenti argumento ductus aſſerit eam à Pudente Senatore, qui Apoſtolum Romam venientem domi excepit, Petro fuiſſe oblatam, ut in ea ſedens Pontificia obiret munia, & Romanos Cives Chriſti Religionem doceret, Domumque in Eccleſiam conſecraret, quæ procedente tempore Paſtoris titulo inſignita fuit. In more autem poſitum erat apud Antiquos, ut fidei magiſtri ſedendo diſcipulos docerent, ut advertunt Sacræ Scripturæ interpretes ad illud, *ſupra Cathedram Moyſi ſederunt Scribæ &c.*

Pag.16.

Acta SS. Praxed. & Novat.

Matth.c.53

Quod ea ſit, in qua Princeps Apoſtolorum ſedit Cardinalis Baronius in not. ad Martyrol. 18. Januarii ex miraculis ad illam patratis, quæ irrefragabilis probatio hujus Cathedræ identitatem demonſtrat, arguit, ubi ait: [Quid „ mirum Apoſtolorum verticis Cathedram fuiſſe diligentia conſervatam, ipſa „ etenim, qui ſupra ſe ſederit, virtute miraculorum prædicat, in ligno arido „ viridem gratiam curationum conſecuta, cum per eam Deus divinam opem „ implorantibus beneficia præſtare non deſinat]. Narrat Petrus Mallius, & Severanus apud Torrigium, aliquando in flammis illæſam permanſiſſe conſumpta capsâ, in qua condebatur, tempore Alexandri Papæ II. Quibus alia accedunt ab antiquitate deprompta monumenta, videlicèt, illam propè B.Petri Cor-

De ſacris troph. pag. 120.

Corpus olim conditam, indèque erutam fuisse, ut Michael Lonigus, sacrarum olim Cæremoniarum Magister, Vir Ecclesiasticæ Historiæ peritissimus in suis eruditis MS. testatur. Solebant enim antiquitus Episcopos cum suis simùl cathedris sepelire, qui sepeliendi usus comprobatur facto Sancti Stephani Papæ, de quo Baronius ex actis Martyr. *Sepelierunt Corpus ejus cum ipsa sede sanguine ejus aspersa in eadem Crypta, in loco, ubi dicitur Cœmeterium Calisti*. MS. asservat in Biblioth.Barberin. Tom. 2. ad an. 260.n.4.

Secundò, quòd Sedes ligneæ, quibus Apostoli insedissent, summa diligentia custoditæ fuerint ab antiquis in memoriam Apostolicæ prædicationis, qua ex errorum tenebris ad lucem divinam evecti fuerunt. Hoc itidem notat Baronius. Et sedem, cui primus Hierosolymæ Episcopus Jacobus insedit, usque ad Constantini tempora integram esse servatam, Auctor est Eusebius lib.7. cap.17. Hæc ligni materia scrupulum injecit Calvino Hæresiarchæ, qui dubitavit de Cathedræ identitate, quam putat non potuisse tanto tempore conservari, & ideò quasi rem vanam, & commentitiam irridet, ac si Crux Domini lignea non esset, Cunabula insuper ejusdem, Salvatoris imago, & plurimæ antiquissimæ Sanctorum icones in tabulis depictæ, quæ in hunc usque diem diversis in locis custodiuntur. Tom. 1. ad an.45.n.11.

Alia non minoris momenti ad fidem dictis faciendam consultò omittimus ne longiùs, quàm par est hæc dissertatio protrahatur. Superest, ut aliquid de forma ejus attingamus. Onuphrius Panvinius sic eam descripsit: [Ea Cathedra lignea est, emblematibus, & quibusdam eburneis sigillis ornata antiquitatem ipsissimam adhùc redolens, quæ perpetuò pro Petri Cathedra in Ecclesia illa venerata fuit, maximum supremæ dignitatis Basilicæ argumentum]. Panvinio accedit Jacobus Grimaldus, qui in Tab. Reliquiarum Basil. Vatic. sic inquit [Ornatur eburneis phrygiis duorum digitorum latis, ad flores, & homines, & animalium capita elegantissimè sculptis, frons tota quadratum continet, pulchris operibus eburneis artificiosè cælatis, & auro segmentatis pariter decoratur]. Franciscus Maria Torrigius de illa agens italico idiomate sic scripsit [Questa veneranda Sedia (come da me adì 5. Marzo 1637. fù misurata, & in ogni parte osservata, e considerata) è nella forma, che quì descrivo: D'avanti è larga palmi quattro, & alta trè e mezzo. Da' lati poco più di due palmi, e mezzo, di dietro con l'appoggio alta palmi sei; è fatta a colonnette, & archi tutta di legno: dette colonnette sono alte un palmo, e due oncie, e gli archetti due palmi e mezzo: dinanzi sonovi intagliate dicidotto istorie di avorio, con finissime esquisitezze, lavorate con lavorini sottilissimi di ottone; intorno sono di rilievo basso molte figurette di avorio; nell'appogio è grossa quattro deta, e perche l'antichità andava mancando, fù cinta di cingolo di ferro, e di alcuni legni]. Sed Torrigium, quanquàm accuratè omnia observaverit, in ornatu Cathedræ describendo deceptum esse, ait Phœbeus; nàm quidquid ex auricalcho constare putavit, est ex auro purissimo, uti re ipsa, jussu Sanctissimi Domini nostri Alexandri VII. veritatis, & antiquitatis indagandæ studiosissimi, à viris peritis accuratè examinatum compertum fuit. MS. de rebus memorabil. Basil. cap 4. Sac.troph. Pag.122. Pag.69.

De his eburneis ornamentis ità cecinit Ambrosius Novidius à Torrigio relatus. Pag. 568. ad append. ad sacras Crypt.

Interea patris signatur sella figuris
Undè modò huic signis sculptile substat ebur.
Claviger Alcides, & Petrus Claviger ipse
Magnus uterque animo fortis, uterque manu.
Hinc ne vana putent Patres ætasque sequentum
Sella tulit pisces, Herculis hasta tulit.
Sed mutata vides, nec sunt conformia primis
Singulus ad Sedem singula signa refert.
Auget honor cultum, semperque augebit in annos
Signarique placet facta, sed indè manent.

Du-

Dubitant aliqui de identitate Cathedræ hac portiſſimùm ratione moti, quòd Herculis, prophani apud antiquos Numinis, & monſtrorum domitoris, jcunculas præſeferat, quas Religioni Chriſtianæ, & Petri Sanctitati alienas inquiunt. Verùm ipſæmet falſi Numinis monſtra domantis imagines, ſive fuerint initio cathedræ affixæ, ſive deindè ornamenti cauſa, divinam virtutem in Petro nobis repræſentant, qui Herculis inſtar falſorum Deorum monſtra miraculis, & Doctrina fæliciſſimè confecit. Hæc omnia eleganti carmine explicavit P. Honoratus Fabri Societatis Jeſu Scriptor eruditiſſimus in extemporanea MS. gratulatione ad Alexandrum VII. pro collocatione in throno gloriæ ab ipſo facta, quàm mihi dignatus fuit communicare Eminentiſſimus, & Reverendiſſimus Cardinalis Nerlius, in qua ſic loquitur, Alcidis ſculpturas admirans.

Horreſcis? Petri germanam fabula Sedem
Non decet, ajebas, & res tàm ſacra prophano
Ornamentorum luget, non gaudet amictu;
Siſte precor, & ſincera placent emblemata divis,
Atque in res ſacras pulcherrima ſymbola quadrant,
Sic vates, ſacri Calices, & Templa loquuntur
Signorum quondam variis ornata figuris;
Hic Cervus mulcere ſitim, diſcernitur illic
Paſcit Ovis, Delphin mediis hic ludit in undis,
Et Turtur gemit, hic demùm volat alta Columba,
Symbola quæque ſuis veniunt aptiſſima rebus,
Res verè geſtas doctiſſima fabula narrat,
Atque hæc ſymbolicis ætas addicta figuris,
Ingenioſa Petri res, & miracula finxit.

Deindè poſt multa ingenioſè exarata de tali Cathedra concludit his verbis.

Quam
Magnus Alexander, quem ſolùm grandia, & ampla
Sanguine, & ingenio recreant, condigna, locavit
Nobiliore throno, quàm multò marmore, & ære,
Fulgentique auro cumulatam lumine cinxit
Arte nova, & ſimili forma ſuperante metallum
Sumptibus immenſis, antiqua recentia cuncta
Huic cedunt operi, res tantò Principe digna
Nomine utrinque pari Romanæ gloria ſedis.

Phœbeus pag. 46. & 26. Lib.1. elect. cap.19. Habet inſuper in utroque latere duplicia manubria ferrea, haſtis portatilibus immittendis appoſita, ad eum uſum facta, quem tradit Juſtus Lipſius imperante Claudio primùm in Urbem invectum: Siquidem ejus tempore ſella geſtatoria utebantur cum ferreis manubriis. per quæ Bajuli contos immittebant, iiſque conſiſtentem humeris portabant apud Romanos Ethnicorum Pontifices Maximos, qui certè honor majori cum ratione Chriſtianorum Pontifici Petro, ac Chriſti Vicario fuit delatus, ut colligitur ex Anaſtaſio, Ciacconio, aliiſque in vita Stephani II. citatis à Phœbeo. Pag. 24. & ſeq.

Rationibus, & prærogativis hactenùs indicatis, maxima ſemper veneratione habita eſt hæc Divi Petri Cathedra, Rituſque vigebat vetus mittendi Neophytos recens baptizatos ad Cathedram Petri venerandam, ut colligitur ex verbis S.Leonis Papæ, ubi ait: *Quoniam Petrus, qui in propria Sede vivit, & præſidet, præſtat quærentibus fidei veritatem*, nempè quaſi ab ea fidei veritatem quæſituros. Eadem pietate inducti mille & quingentorum annorum curriculo Chriſtifideles, eam inter Sanctorum reliquias ſervatam venerati ſunt, ejuſque ſolemnem diem feſtum Pontificia diplomata ſanciverunt. *Erat antiquitùs in Baſilica Vaticana tertium delubrum* (ut loquitur Panvinius) *& Altare proximè fuit S.Adriani Papæ, in quo ſervabatur Cathedra S.Petri Apoſtoli*; pag.verò 55. eam

De Sept. Eccleſ. pag. 41.

TABVLA 44.

CATHEDRA S. PETRI AB EQ. IO. LAVRENTIO BERNINO EXORNATA SVB ALEXANDRO VII.

Hieronymus Frezza incidit

am inter reliquias recenset. Jacobus Grimaldus in tabulario Reliq. Basil. Vatican. æc adnotavit de loco, in quo suo tempore Cathedra servabantur: *In Tabernacu-o, quod extat in Cappella veteris Basilicæ SS. Servatii, & Lamberti, ac sacrarum Reliquiarum ex latere Evangtlii in medio parietis, suis portis recluso, intùs serico panno rubro ex parte posteriori cum vexillo S. Hyacinthi tecto religiosè custoditur Ca-hedra, in qua Petrus Apostolorum Princeps, primùm Romæ resedit, nobili tegumen-o ex auro, & serico ad flores magnos rubros crispante auro cum imaginibus Sixti IV. ota contegitur.*

De hoc panno aureo Raphael Volaterranus hæc habet in suis Diariis [Die 2. „ Februarii. Pontifex (Sixtus IV.) visitavit Basilicam S. Petri, & obtulit Sa- Ann. 1480.
„ crario Basilicæ aureum pannum ad operiendam Cathedram Apostoli Petri, quæ „ in eodem Templo cum summa veneratione servatur, ac se præsente jussit illam „ operiri eo munere, & taliter ornatum in locum suum deferri mandavit à majori-„ bus Templi Sacerdotibus incensis cereis præcedentibus, cantantibus quoque „ nonnullis ad cæremoniam parentibus.

Hujusmodi munus obtulit Sixtus ad operiendam Cathedram, ut antiquum norem de Sedibus primorum Pontificum ornandis renovaret, de qua consuetudi- Tom. 1.
ne Baronius ad ann. 45. nu. 11. & Sanctus Augustinus ad Maximum Episcopum Do- Epist. 203.
natistarum, aliique apud Phœbeum. Paulus insuper IV. solemnem Romani Cleri pag. 85.
upplicationem die 18. Januarii ad Cathedram Sancti Petri ligneam, tanquàm ad veritatis Magistram, Divinorumque Inteterpretem arcanorum, singulis annis fa- Panvin. de
iendam instituit. Prætereà jussit ab utroque Clero Officium, & Missam sub ritu præst. Basil.
luplici cum festo celebrari anno 1558. & Missam coram Pontifice, & Cardinalibus lib. 5. cap. 4.
n Vaticana Basilica annuatim solemni ritu recitandam restituit, quem Paulum hujus Paul. IV.
esti Restauratorem, non Institutorem fuisse advertit Petrus Galesinus in Martyro- Constit. 13.
ogio impresso Venetiis anno 1578. die 18. Januarii. §. 1.

Certis proptereà diebus populo visendam fuisse expositam narrat Antonius Ricciullus Archiepiscopus Cosentinus in suis lucubrationibus, ut si sola Petri um- Lib. 1. c. 6.
ra proderat ad infirmos sanandos, utique multò magis Sedes illa, quæ Cathedra uit Apostolicæ prædicationis. Ejus expositionis sacram pompam, seu cæremonias uculenter enarrat Franciscus Maria Turrigius de sacris Cryptis parte 2. pag. 562. Act. cap. 5.

Servabatur olim hæc Cathedra propè Januam, quàm Sanctam vocabant, in-dè translata ad Altare Sancto Hadriano sacrum, ex quo iterùm ad Altare Sanctæ Annæ in Sacrario Basilicæ, ubi illam extare sub Nicolao V. scripsit Tyberius Al-pharanus. Anno demùm 1634. in Sacello, quod proximum est januæ Templi ad meridiem collocatæ Urbanus VIII. Altare extruxit, ut ibi ad publicum Populorum cultum exhiberetur.

Supererat ut ad perficiendam Romanæ hujus Cathedræ solemnitatem, quid-quid de ejus celebritate deerat Pontifex Alexander VII. instauraret, quòd opus certè singulari sua pietate, & animi magnitudine fæliciter exegit. Novum ille & majestate plenum ad Basilicæ Apsidem apparatum exhibuit confluentium oculis, ut ea, qua par est reverentiâ colerent, collatamque Petri Successoribus Potestatem in igneâ Cathedrâ splendidissimè exornata, debito honore prosequerentur.

Eam igitur ærea aliâ Cathedra superinducto auro inclusam, & manibus qua-tuor Ecclesiæ Doctorum, quorum duo Latini sunt, totidemque Græci, sustenta-tam, opere tam molis, quàm artis mirando constituit. Illud exhibet Pontificium Numisma, quod anno 1663. sui Pontific. VIII. cudit Alexander; sed cum in an-gusto orbiculi spatio omnes ornatus partes haud potuerint distinctè insculpi, nec verbis expressas oculo subiicere calamus possit, illud in sequenti Tabula 44. exhi- *Fig.* 44.
buimus, diligenter è prototypo delineatum à Hieronymo Frezza juvene pari peri-tia, ac solertia prædito.

Adsunt quatuor æneæ Statuæ auro circumtectæ palmis septemdecim altæ, qua-rum duæ Primæ Sanctum Ambrosium Mediolanensem, & Sanctum Augustinum Hyponensem Antistites repræsentant. Secundæ verò Sanctum Athanasium Patriar-cham Alexandrinum, & Sanctum Joannem Chrysostomum Patriarcham Constan-tinopolitanum, qui sacris infulis circumamicti totam Cathedræ molem porrectis manibus extollunt. Cathedræ ampla imminet fenestra vitreis laminis obducta, in

qui-

quibus Spiritus Sanctus Columbæ ſpecie inter lucis radios exprimitur. Cæleſtium prætereà Spirituum circumſtat Chorus, qui diverſa manuum actione, parem erga ſubjectam Cathedram cultum exhibent. Totam æneam molem ſuſtinent baſes è vario marmore compoſitæ, & gentilitio Ghiſiorum ſtemmate æreo, hinc indè appoſito, exornatæ.

Ut verò ejus pretioſi operis magnificentia clariùs innoteſcat, in quo quatuor annos Artifices conſumpſere, ideſt ab anno 1663. ad 1667. non incongruum erit hùc adducere ingentes auri impenſas in eo fabricando factas, quas è recentioribus fabricæ computis in unam ſummam redegit Eques Fontana, affirmans fuiſſe centum & ſeptem millia quingenta & unum ſupra quinquaginta ſcuta.

Lib.6.c.4.

Ex hac ſumma Equiti Bernino in præmium delineationis fuerunt erogata	ſc.	8000.
Joanni Artuſio de Piſcina Artifici fuſoriæ artis perito pro ſuſcepto labore	ſc.	28000.
Pro expoliendis Statuis	ſc.	4000.
Pro auro ſuperinducto	ſc.	6000.
Pro labore, quo uſi ſunt Artifices in auro ipſo æri ſuperinducendo	ſc.	3000.
Æris verò pondus æquavit	lib.	219061.
Ex his Statua Divi Ambroſii habuit	lib.	34023.
Simulacrum Sancti Auguſtini	lib.	30791.
Sancti Athanaſii	lib.	23652.
Sancti Joannis Chryſoſtomi	lib.	27791.

Quòd verò ſuperfuit ex ea ſumma cætera ornamenta ſibi vendicarunt

Tali exornatam æneo, aureoque apparatu Divi Petri Cathedram, quæ ſacri ſemper fuit honoris teſſera, & ſacræ juriſdictionis ſymbolum, ut loquar cum Va-
„ leſio Chimentellio [ab antiquo ſitu vindicavit Alexander, cultamque & com-
„ munitam decentiſſima ſtatione ad perpetuam venerationis ſecuritatem repoſuit,
„ memor ille Pontificem Romanum Cuſtodem Sedis Apoſtolorum Petri, & Pauli
„ vocatum eſſe à Gabriele Archiepiſcopo Neſa, compellante Rom. Pontificem in
„ calce Synodi Chaldæorum]. Juſſit poſthac ne oſcula, ac manus damnoſa
„ contingant, ſed corda, atque oculi tantùm [ſint religioſi, ſoluſque reveren-
„ tiæ honor contrectet. Ærea Romanæ Eccleſiæ Doctorum Quadriga jàm ſacrum
„ pondus meritò in Cælum provehit, ſed Auctor Alexander VII. ſuaque mens,
„ atque conſilium extitit auriga]. Sic Alexandrum ipſum allocutus eſt idem Chi-
„ mentellius in ſua diſſertatione de marmore Piſano [Sic geruli illi Patres, ubi
„ hac Sede Petri, quàm diutiſſimè ſis defunctus, te quoque ſuſtollant, beati iti-
„ neris comites, ac ſempiternæ jucunditatis ſocium habeant in Cælis, quos tu ad
„ tanti pignoris inclytum pondus, ac tutelam in terris conjugaſti.

In marmore Piſano cap.19.

Apud Raynaud. pag. 35. coronæ aureæ Pontif.

Placet huic excelſæ moli inſcriptionem addere, quæ in caſtro doloris poſt tanti Pontificis mortem ingenioſus Auctor appinxit, videlicèt:

FER-

FERREAM TEMPESTATEM TIMENS SAPIENS ALEXANDER,
CATHEDRAM PETRI,
ARBITRAM TEMPORVM,
OPERE AVRO MAGNIFICE ORNAVIT,
SIC DOCVIT NONNISI PER
PETRI SEDEM VIGERE
AVREAM ÆTATEM.

CAPUT XXIV.

De Sacra B. Petri Confeſſione, à variis Pontificibus, & præcipuè ab Urbano VIII. exornata.

SUpereſt Altare Baſilicæ præcipuum, ſub quo Sanctorum Apoſtolorum Petri, & Pauli Sepulchrum conditur triplici Numiſmate à duobus Summis Pontificibus indicatum. Primum anno 1605. cuſum Pauli V. effigiem in antica parte oſtentat, in poſtica verò Aram Divo Petro Sacram, cum lemmate: SACRA PETRI CONFESSIO EXORNATA. Secundum verò anno 1626. in lucem editum, tertium demùm anno 1633. ſub Urbano VIII. cujus ambo præferunt imaginem, & ſimùl in parte obverſa eamdem Aram diverſimodè exornatam, ſed adjectis iiſdem prorsùs verbis: ORNATO SS. PETRI, ET PAVLI SEPVLCHRO.

Hoc illud eſt, cujus ſtructura non tantùm omnes Baſilicæ partes ſuperat, ſed cæterorum in Urbe Templorum (pretioſa quamvis, & ſplendida ſint) ornamentis longè antecellit. Hìc enim Summorum Pontificum pietas trecentorum, & ampliùs annorum curriculo omnia ſtudia, ac vires certatim impendere, ut univerſæ Eccleſiæ Princeps, & Chriſti Vicarius in Sacra Sepulchri pompa perennem, qua in Cælis fruitur, gloriam cunctis Fidelibus oſtentaret. De hoc loco in Breviario Romann die 18. Novembris feſto Conſecrationis Baſilicæ hæc habentur. Semper fuit inſignis ea Vaticani pars, quàm Sancti Petri Confeſſionem appellabant; nàm eò Chriſtiani ex omnibus Orbis terræ partibus tanquam ad Fidei Petram, & Eccleſiæ Fundamentum convenientes locum, Principis Apoſtolorum Sepulchro conſecratum, ſumma religione, ac pietate venerabantur. Hùc ſemper cunctarum Nationum Fideles, longiſſimis itinerum intervallis magno labore ſuperatis, properarunt, ut in obſequii ſignum pretioſa dona deponerent, & oſcula figerent humo Petri ſanguine cruentata. Hùc Viri Sanctitate præclari, hùc Regiis titulis inſignes, hùc Imperatorum diademate decorati. Quamobrem magnus Conſtantinopolitanus Patriarcha aureo „ ſuo calamo hæc eleganter expreſſit [Servorum Chriſti (Apoſtolorum) ſplen- „ dida ſunt Sepulchra, quæ Urbem maximè Regiam occupaverant, & dies „ perſpicui ſunt, diem feſtum Terrarum Orbi facientes, non ædificiorum am- „ plitudine, & ſplendore, ſed quòd ampliùs eſt, convenientium ſtudio; & ipſe „ ille purpura peregrè proficiſcitur, & Sepulchra illorum complexurus, & fa- „ ſtu depoſito contingit, Sanctos rogans, ut ſibi apud Deum patrocinentur, „ Tabernaculorum Opificem, & Piſcatorem patronos etiam mortuos depreca- „ tur ille Diadema geſtans]. Et alibi [Etiam Romæ, quæ Urbium eſt regaliſ- „ ſima, relictis omnibus ad Sepulchra Piſcatoris, & Pellionis currunt, & Re- „ ges, & Præſides, & Milites, &c.] Dominus Abbas Carolus Bartholomæus Piazza, nunc Archipresbiter Sanctæ Mariæ in Coſmedin, inter Opuſcula æquè pia, & ſacra eruditione plena librum edidit, cui titulus *Effemeride Vaticana*,

Hom. 6. in epiſt. 2. ad Corinth.

In demonſtrat adver. Gent.

in quo penè innumeros refert pios Viros, qui ad ſacra hæc Limina acceſſerunt, ubi inquit Chryſoſtomus, *Piſcator Petrus etiam poſt mortem reſplendet Sole clarior*. Hinc jure Carolus Magnus, ut refert Torrigius, in quodam privilegio conceſſo Miniſtris Templi Sancti Salvatoris in Laterano, illis impoſuit, ut ad S.Petri Sepulchrum advenas ducerent, illique Cuſtodes aſſignavit S.Leo Pontifex Magnus, referente Anaſtaſio. Hic conſtituit ſuper Sepulchra Apoſtolorum Cuſtodes, qui dicuntur Cubiculari, ſeu Cappellanos ex Clero Romano, qui etiam vocati fuerunt Manſionarii Oratorii S.Petri, ſeu Scholæ Confeſſionis Beati Petri, ut legitur in quodam codice ſcripto ſub Benedicto IX. anno 1037. ſervato in Archivo Vaticano. Tot itaque ſunt hujus Beati Apoſtoli Sepulchri prærogativæ, ut meritò illud dici poſſit;

Homil. in Pſal.48.

Pag.527.

Torrigius pag.527.

--- --- --- Quæ diviſa beatos
Efficiunt, tu collecta tenes.

Sed ut methodo aliqua breviter expediamus quamplurima, quæ de hoc Beati Petri Sepulchro dici poſſunt, quærendum primò eſt, quibus de cauſis Confeſſionis nomine à Summo Pontifice Urbano VIII. vocatum illud fuerit, à Paulo verò V. Sepulchrum.

Sciendum igitur, inquit Joannes Stephanus Durantes Conſiliarius ſacri Conſiſtorii Regii, ac primus Præſes Senatus Toloſani in tractatu eruditiſſimo, quem ſcripſit de ritibus Eccleſiæ Catholicæ, quòd Confeſſio pro Sepulchro, vel Corpore Martyris quandoque uſurpatur. Frequens eſt hæc vox in Pontificali Sancti Damaſi *antè Confeſſionem Beati Petri*; de qua Petrus Urbevetanus, ut legimus in libello Ordinis Romani, *Confeſſio*, inquit, *eſt Capſa*, *vel Sepulchrum*, *vel ipſum Corpus Petri conditum ſub Altari*. Idem notat aliquando nomine *Confeſſionis* indicari Eccleſiam, quæ *Martyrium* à Græcis dicebatur, citatque Anaſtaſium Bibliothecarium in vita Sixti III. Papæ. *Sixtus*, inquit, *fecit Confeſſionem Sancti Laurentii*, *Martyria cum columnis porphyreticis*, *& ornavit tranſcænam*, *fecit quoque ibi ad Confeſſionem Sancti Laurentii*. Dicebatur etiam ædes ſacra *Martyrium* à Græcis, eòquòd in ea Martyrum reliquiæ jaceant; vel eorum memoria recolatur, inquit Iſidorus lib. 15. de orig. cap.4. Sic Baſilicam Vaticanam Martyrium Apoſtolorum appellarunt Sanctus Chryſoſtomus, & Sanctæ Romanæ Eccleſiæ Prothonotarii, qui Græcè, Latinèque res geſtas Martyrum ſcripſerunt. *Martyr* enim Græcè *Teſtem*, vel *Confeſſorem* ſignificat, eaque vocabula veteres confundebant. Ambroſius lib.2. de Fide. Undè quemadmodum à *Martyre Martyrium*, ità à *Confeſſore Confeſſio* manavit. Diciturque Eccl. in qua Martyris ſive Confeſſoris memoria veneratur. *Martyres* ſiquidem dicebantur, qui in tormentis uſque ad mortem perſeverabant in profeſſione Nomini JESU Chriſti; *Confeſſores* verò, qui in Carcere, vel tormentis citrà mortem conſtantes, atque parati mortem ſubire, confeſſi erant Chriſtum, quòd ex S. Cypriani epiſt. 6. & 7. lib.2. colligere licèt. Jàm Sanctis omnibus, etiam tormenta perpeſſis, Confeſſoris nomen tribuitur. Floravantes autem Martinellus ait ſe vidiſſe ſubterranea antiquiſsima cubicula in Cryptis Romanis præcipuè, in quibus Sepulchra Martyrum erant, quæ cubicula Confeſsiones dicebantur, nec ob aliam cauſam (ait Bulengerus) quia in ipſius Martyris Altaris; palliis, aut tabulis argenteis, marmoreiſque Confeſsio Sanctorum expreſſa erat.

Lib.1.c.1.

Hiſtoria di S. Maria in Via lata pag.120.

De Templo lib.3.c.33.

Locus, qui à nobis dicitur *Confeſſio*, multis nominibus æpud Antiquos ſignificabatur. Primò *Martyrium*, & à Latinis *Dormitorium* dictum fuiſſe edidit Joannes Caſtillioneus Antiquit. Mediolan. parte 1. faſciculo 2. quòd in eo piorum Corpora requieſcerent potiùs dormientia, quàm mortua, & expectantia diem illam, in qua glorioſa in Cælum aſcendent, cum Chriſto regnatura, ſive quòd Piorum mors ſomnus ſit, & quies. Eas certè ob cauſas Germani pulcherrimo nomine *Agri Dei* Cœmeterium vocant, quòd ſcilicèt in eo Deus ſuam ſementem, ac ſegetem habeat, quam ſub finem Mundi, tanquàm meſſi jàm maturam demetet & in Cæleſte horreum invehet.

Vocata etiam fuerunt Beatorum Petri, & Pauli Sepulchra *Apoſtolorum Li-*

Limina, ut apparet in vetuſtiſſimo codice Bibliothecæ Vaticanæ ſub nu.5516. relato à Floravante Martinello de Templo S.Mariæ in Via lata, qui in ſuis adnotationibus addit hanc latinam dictionem locum ſignificare, in quo aliquis commoretur, juxtà illud Virgilii: Pag. 119.

--- --- --- Signoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt.

Quod optimè convenit Baſilicæ, in qua inſunt eorum Sepulchra. Addit Martinellus eamdem latinam dictionem cum Portubus Maris convenire, qui à Græcis *Limena*, à quo verbo *Limenarchæ* dicuntur eorum Gubernatores; ſunt namque Sepulchra veluti corporum Portus, ubi poſt periculoſum hujus vitæ curſum tuta requieſcunt à laboribus ſuis.

Veſtigia inſuper dicta ſunt, & *Memoriæ* ab antiquis Apoſtolorum Sepulchra, ut legitur in Martirologio die 21. Auguſti de Sancto Paterno Martyre, qui Alexandriâ Memorias Apoſtolorum petiit. Apud Sirmondum in vita Sancti Martini ſic: *Deindè ſpontè ſua Pyrro veniente Romam ad Veſtigia Beati Petri &c.* Et apud Sanctum Auguſtinum lib.22. cap.10. de Civitate Dei: *Martyribus noſtris non Templum, ſed memorias ſicuti hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt ſpiritus, fabricamus, ut ibi ſacræ eorum Reliquiæ ſerventur.* Loquens Anaſtaſius de Anacleto Pontifice, qui primus Beatorum Apoſtolorum Corpora in Sepulchro condidit, ſic ait. *Anacletus Memoriam Beati Petri conſtruxit, & compoſuit.* Hinc Latini *Monumenta* appellarunt *Sepulchra*, & duplici quidem de cauſa. Primò, ut ait Divus Auguſtinus apud Spondanum, quia eos, qui viventium oculis ſubtracti ſunt, ne oblivione etiam cordibus ſubtrahantur, in memoriam revocant, & admonendo faciunt cogitari. Secundò, quia ſupra Sepulchra mortuis juſta annuatim perſolvebant, juxtà illud Pauli epiſt. ad Roman. *memoriis Sanctorum communicantes*, & Divi Cypriani apud Baron. anno 253. num.40. *Deindè, & dies eorum, quibus excedunt adnotante, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare poſſimus.* Bibliothecarius, quem ſupra citavimus *Loculum* appellavit hanc Beati Apoſtoli Confeſſionem, ubi loquens de Baſilica à Conſtantino extructa ait, cujus *Loculum cum Corpore Sancti Petri recondidit, & ipſum Loculum undique ex ære Cyprio concluſit, quod eſt immobile.* De Cæmet. lib.1. par.3. cap.14. n.3.

Explicatis nominibus, quibus Sancti Petri Sepulchrum ab Antiquis ſignificabatur, ipſam Sepulchri, ſeu Confeſſionis fabricam inquiramus. Antequàm illa nobiliſſimo Mauſoleo ex ære exornaretur ab Urbano VIII. huic Pontifici Maximo opuſculum obtulit Michael Lonigus Auctor eruditiſſimus, & ſub Paulo V. Cæremoniarum Magiſter, Leonicum appellat Leo Allatius in libro de viris illuſtribus pag. 197. Carolus Cartari eumdem laudat in tract. de roſa aurea pag. 10. & Laurus in orcheſtra. Tale opuſculum MS. extat in Archivo Arcis Sancti Angeli, teſte Ludovico Jacobo à Sancto Carolo, ejuſque exemplar vidi in Bibliotheca Ghiſiana additum libro de Præſtantia Baſil. Vatic. ab Honuphrio Panvinio conſcipto, & percommodè legi acceptum ex Muſeo præclari Viri Jo: Antonii de Moraldis bonarum Artium ſtudioſiſſimi, in quo etiam aſſervatur. Illi hunc titulum appoſuit [Breve relazione del ſito, qualità, e forma antica della Confeſſione ſacratiſſima di S.Pietro; ove ſi raccontano ancora molti ornamenti fatti in quella in varii tempi da diverſi Sommi Pontefici, alla Santità di Noſtro Signore Papa Urbano VIII. Continet illud approbationem doctiſſimi Viri Fratris Nicolai Riccardi Studiorum Regentis apud Sanctam Mariam ſupra Minervam, his verbis expreſſam [D'ordine del Reverendiſsimo Padre Maeſtro del Sagro Palazzo hò veduta, e conſiderata queſta relazione, e la giudico non ſolamente piena di belliſsime antichità Eccleſiaſtiche, e ſingolare erudizione; mà aggiuſtatiſsima al vero; e che debba eſſere di molta conſolazione a' Lettori, che, ſecondo il dovere, ſono amanti di quel luogo Sagroſanto, di cui ſi moſtra l'Autore tanto divoto, e zelante]. Plura in eo texuit hìc Auctor. Primò aſſerit *Confeſſionem* In Bibliot. Pont. lib.2.

nem illam cubiculum fuiſſe ſub Ara maxima apertum, ad quod per gradus marmoreos deſcendebant, & cancellis ferreis munitum, ejus ieſtudinem columnis ſuſtentari in quatuor angulis collocatis: In medio Aram fuiſſe, in cujus fronte feneſtra, per quam foramen videbatur in pavimento, ſub quo loculus cum argentea theca in majori ænea incluſa DD. Apoſtolorum Corpora continente. Extrà cubiculum ſupradictum, quod appellabatur *Confeſſio*, duodecim fuiſſe columnas, è pario marmore exciſas, quarum ſex magis ab illo remotæ rubris lapidibus conjungebantur, quos Rugas antiquitus appellabant, deindè Pectoralia eò quòd à pavimento uſque ad pectus hominis genuflexi aſſurgerent, ſpatio tamen intermedio cancellis ferreis munito. Hæc omnia pluribus probare conatur Lonigus ex quibus aliqua hic delibamus atque opuſculum ejus integrum, quamvis italico ſermone ſcriptum in fine hujus hiſtoriæ apponemus.

Quòd fuerit reconditum, & ſubterraneum cubiculum, probat ex Anaſtaſio in vita Hadriani I. ubi narrans Caroli Magni donationem, ait, „ quam priùs ſuper Altare Beati Petri, & poſtmodùm intùs in ſacra Confeſſione ponentes tam ipſe Francorum Rex, quàm ejus Judices, &c. Et loquens de eodem Pontifice ſubdit [ob nimium amorem Confeſſionem Beati Petri intus totam ex auro puriſſimo laminis, diverſiſque hiſtoriis comptè ornavit, & fecit intus in Confeſſione in modum Evangeliorum ex auro obrizo]. In vita autem Leonis III. [fecit intrà Confeſſionem Salvatorem ſtantem dexterâ, lævâque ejus BB. Petri, & Pauli Apoſtolorum imagines]. Rursùs in vita Hadriani, loquens de Carolo Magno, cum Romam primùm petiiſſet, ait [Deſcendentes pariter (Pontifex, & Carolus) ad Corpus Beati Petri, cum Judicibus, &c.] Ità in vita Leonis III. [Idem verò Beatiſſimus Præſul idipſum deorſum, ubi Sacratiſſimum Corpus Principis Apoſtolorum requieſcit, renovavit imaginem, &c. Item Cameram Beati Petri Apoſtolorum Principis in omnibus deſtructam, atque dirutam, exemplo olitano (ideſt antiquo) exculpens, diverſis coloribus à novo fecit.

Confirmat hæc omnia Benedictus Canonicus, qui vixit tempore Cœleſtini II. circa annum 1144. in ſuo rituali MS. ubi legitur [Media nocte ſurgens audito ſigno D. Papa, cum omnibus Ordinibus ad S. Leonem venire debet &c. deindè aſcendit ad Altare majus, & incenſat, &c.] Quæ verba abundè indicant illum Pontificem è Confeſſione exire, ut ad Altare majus aſcenderet.

Petrus item Mallius loquens de vigiliis, quæ fiebant ad Pallia Pontificia, affirmat illa fieri in Confeſſionem, ad quàm deſcenſum præbebant ſcalæ indicatæ ab eodem Anaſtaſio in vita Hadriani I. his verbis [Aſpectum verò Altaris ſuper „ eandem Confeſſionem, atque dexterâ, lævâque parte, juxtà gradus jàm dictæ „ Confeſſionis.]

Eam cancellis munitam fuiſſe affirmat idem Bibliothecarius] Hic verò egre-
Pag. 171. „ gius Sacerdos Confeſſionem Beati Petri totam ex auro puriſſimo ornavit, pondera trecentarum librarum ponens, & in poſtem ſuperius ejuſdem Sacræ Confeſſionis auri mundiſſimi libras tresdecim, pari modo & ipſius Apoſtoli Confeſſionis liminari inferiori libras vigintiquinque [: De his cancellis loquitur etiam Onuphrius Panvinius lib.3. cap.4. Innocentius III. cancellum æreum antè Confeſſionem ſub Altare S. Petri fecit, qui ab adeuntibus paſſim populis deoſcu-
Cap. 8. „ lari ſolet]. Gregorius Turonenſis de gloria Martyrum [Hoc enim, ait, Sepulchrum ſub Altari collocatum valdè rarum habetur, ſed qui orare deſiderat reſeratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit ſuper Sepulchrum, & ſic feneſtrella parvula patefacta immiſſo introrſum capite, quæ neceſſitas premit, efflagitat.

Ex quibus verbis probatur hanc *Confeſſionem* ſub Altari majori fuiſſe collocatam, & in ea aliud Altare fuiſſe, ſub quo Sacra Corpora ſervabantur. Hoc retulit Sanctus Petrus Damianus epiſt. ad Agnetem Imperatricem his verbis „ [Sub arcana quoque Beati Petri Confeſſione antè Sacrum Altare me ſedere

„ fecisti, & per lugubres gemitus, & amara suspiria, &c.] Retulit Anastasius in vita Hadriani I. [Cancellos antè eandem Confessionem ex auro fuisse pensantes libras 56. fecit simùl in Altari intùs in Sacra ultrò citròque Confessione imaginem in modum Evangeliorum]. Asserit Mallius in hoc Altari singulis diebus unum è septem Presbyteris Cardinalibus Sacrificium offerre, videlicèt die Dominico Presbyterum Cardinalem tituli Sanctæ Mariæ Transtyberim, feria 2. Sancti Chrysogoni, feria 3. Sanctæ Cæciliæ, feria 4. Sanctæ Anastasiæ, feria 5. Sancti Laurentii in Damaso, feria 6. Sancti Marci, Sabbato Sancti Martini in Montibus, quibus posteà Episcopos substituit Stephanus Pontifex ejus nominis IV.

Sub eo Altari BB. Apostolorum Petri, & Pauli Ossa primùm posuerant aliquot Viri Sancti (quos nemo unquam viderat, nec posteà videre potuit) Aring.lib.2 cap.5. ut legit Arringus in quodam codice MS. Lateranensi, vel potiùs Sanctus Anacletus Pontifex, ut refert Sanctus Damasus in Pontificali, cujus Sepulturæ historia extabat olim coloribus expressa in antiqua Templi porticus fronte, quæ antequàm cum porticu ipsa aboleretur, artificum pennicillo excepta fuit, & in ejusdem Basilicæ Archivo asservatur, & proponitur contemplanda in suis paginis ab Arringo. Ex quo loco Calistus ea ossa transtulit ad catacumbas, nè perirent, In vita. cum Eliogabalus, teste Lampridio, omnia Sepulchra in Campo Vaticano solo penitùs æquaret, ne impedimento essent curribus, quos quatuor Elephantibus ipsemet in ludis agebat.

Si tamen fides danda est Panvinio, cujus opinionem refellit Baronius, In addit.ad Platin. de Pontif. adhæretque Sancto Gregorio, qui scribens Constantiæ Augustæ ait [eo tempore, quo passi sunt Apostoli, ex Oriente Fideles venisse, ut eorum Cor- Tom. 2. ann. 221. pora tanquàm Civium suorum repeterent, ideòque clàm ea sustulisse, sed Libr. 3. ducta usque ad secundum Urbis milliarium in loco, qui dicitur ad Catacum- ep.30. bas, collocasse, sed dùm ea exindè levare omnis eorum multitudo conveniens niteretur, ità eos vim tonitrui, atque fulgoris nimio metu terruisse, atque dispersisse, ut talia denuò nullatenùs attentare præsumeret. Tunc autem, inquit Divus Gregorius, exeuntes Romani eorum Corpora, qui hoc ex Domini pietate meruerunt, lævaverunt, & in locis, in quibus nunc sunt condita posuerunt.

Bibliothecarius verò in Cornelio inquit [Hic temporibus suis rogatus à quadam Matrona Lucina, Corpora Apostolorum Petri, & Pauli de Catacumbis levavit noctu. Beatus verò Cornelius Episcopus accepit Corpus Beati Petri Apostoli, & posuit juxtà locum, ubi crucifixus est inter Corpora SS. Episcoporum in Templo Apollinis in montem aureum in Vaticano Pag. 428. Palatii Neroniani 6. Kal. Julii]. Ad quæ verba Illustriss. Shceleltrates in suis notis hæc habet] Quæ in Actis Cornelii traduntur de Corpore Beati Petri, quod ab eo positum fuit juxtà locum, ubi crucifixus est in monte aureo in Vaticano, indicant etiam translationis diem ab Ecclesia Romana celebrari. Quomodò autem factum sit, quòd Corpus Beati Petri ab Anacleto adhùc Presbytero in Vaticana reconditum, rursùs à Cornelio hùc translatum sit duabus de causis contigere potuit, vel quia verum est, quod Gregorius Magnus tradit lib. 3. epist. 30. ad Constantiam Augustam, quòd Orientales ea auferentes, dùm Romani illos insequebantur, ea ad secundum Urbis milliarium in Catacumbis collocarint, indèque à Cornelio translata sint, vel quia Fideles in Cryptis Vaticanis detecti sub Calisto Papa, cum Corporibus Petri, & Pauli ad Catacumbas confugerent, ubi & Romani Pontifices à Fabiano sepeliri cæperunt; unde rogatu Lucinæ Cornelius eadem in Vaticanum transtulit, ut pluribus probat Onuphrius in historia MS.

Sed in re ambigua unusquisque, ut libet, ex animi sui sententia opinetur. Quod certum est, affirmamus, nunquàm ab eo loco dimoveri illud contigisse à tempore, quo à Constantino Magno Templum Vaticanum excitatum fuit [In eo enim constructo, piissimus Imperator ex rogatu Sylvestri Episcopi In Sylvestro. (verba sunt Anastasii) Basilicam Beato Petro Apostolo in Templo Apollinis,

„ nis, cujus loculum (ideſt capſulam, ſeu conditorium) cum Corpore Sancti
„ Petri recondidit. Ipſum loculum (quem Romanus Canonicus ſcripſit fuiſſe ar-
„ genteum) undique ex ære Cyprio conclusit, quod eſt immobile, ad caput pe-
„ des 5. ad pedes pedes 5. ad latus dextrum pedes 5. ad latus ſiniſtrum pedes 5.
„ ſic incluſit Corpus Beati Petri Apoſtoli, & recondidit.

Quàm amplum fuerit cubiculum, in quo Altare Beati Petri, ſeu memoria condebatur incertum omninò eſt. Conjecturis tamen illud non anguſtum fuiſſe deprehendimus, affirmante Anaſtaſio in vita Hadriani I. [quòd cum
„ Carolus Francorum Rex in Baſilica Beati Petri à Romano Pontifice exce-
„ ptus, deſcenderunt pariter ad Corpus Beati Petri, tùm ipſe Sanctiſsimus Pa-
„ pa quàmque antefatus Excellentiſsimus Francorum Rex cum Judicibus Ro-
„ manorum, & Francorum. A Benedicto etiam Canonico accepimus in ea dùm Sacra peragerentur, permanſiſſe Pontificem, Purpuratos, Cantores, Cubicularios, Subdiaconos, cæteroſque Eccleſiæ Clericos, quorum quidem numerus haud erat exiguus.

Quanta animi ſui devotione hanc Sacram Petri Confeſsionem Pontifices venerarentur, non adeò facilè dictu eſt. Ejus tamen argumenta luculenter indicant munera, quibus eam certatim exornarunt. Aliqua nos indicabimus, ſervata temporum ſerie ex libro Pontificali accepta, eiſdemque verbis, quibus Poſterorum memoriæ mandavit Anaſtaſius, cui liber ille tribuitur, quamvis ſermone ſit rudi, & penitùs barbaro, *apud eum tamen magis cum ſimplicitate veritas, quàm cum fuco mendacia valuerunt*, ut ait Baronius; verùm quia quo anno illo ſint facta non liquet; ideò annum adnotamus, quo ſaltèm Pontifex nominatus vivebat.

Tom. 9. ann. 795. num. 22.

Anaſt.

Poſt Divum Silveſtrum, qui fecit Cameram Baſilicæ ex trimma auri fulgentem, & ſuper Corpus Beati Petri, quod ære concluſit, fecit crucem ex auro puriſſimo penſantem libras 150. in menſuram loci, ubi ſcriptum eſt litteris puris nigellis in cruce: *Conſtantinus Auguſtus, & Helena Auguſta hanc Domum Regali ſimili fulgore corruſcantem auro circumdant.*

Anno 430. Cæleſtinus I. ornavit de argento Confeſsionem Beati Petri Apoſtoli, quæ habet libra quadraginta.

Anno 435. Sixtus III. ornavit de argento Confeſsionem Beati Petri Apoſtoli, quod habet libras quadringentas.

Anno 450. Leo I. Cameram, ideſt teſtudinem Beati Petri ornavit.

Severan. pag. 112.

Anno 465. Hylarus obtulit duo vaſa aurea, quorum pondus quindecim libras explebat pretioſis lapillis exornata.

Anno 483. Simplicius aliud vas aureum quinque librarum.

Anno 520. Hormiſda trabem argenteam impoſuit, cujus pondus erat librarum 1400. binos inſuper argenteos 40. librarum ad lampades ſuſtinendas.

Anno 560. Pelagius II. inveſtivit Corpus Beati Petri Apoſtoli tabulis argenteis deauratis.

Baron. com. 8.

Anno 636. Honorius I. temporibus ſuis renovavit cymilium, vel ſupellectilem Beati Petri Apoſtoli, inveſtivit Confeſsionem Beati Petri ex argento puro, quod penſat libras 187. fecit & ceroſtatas majores ex argento puro duos, qui ſunt antè Corpus Beati Petri Apoſtoli penſantes ſinguli libras 62.

Anno 700. Sergius donavit Timiamaterium aureum majus cum columnis, & cooperculo, in quo incenſum, & odor ſuavitatis feſtis diebus, dùm Miſſarum ſolemnia celebrarentur, Omnipotenti Deo opulentiùs mittebatur.

Anaſt.

Anno 740. Gregorius III. ſex columnas onychinas volutiles ſtatuit antè Confeſsionem, ſuper quas poſuit trabes, & veſtivit eas argento puriſsimo, in quibus ſunt expreſſæ ab uno latere effigies Salvatoris, & Apoſtolorum, ab alio Dei Genitricis, & Sanctarum Virginum, poſuitque ſuper eas lilia, & pharos argenteos librarum 700.

Anno

Anno 780. Adrianus I. Confessionem Beati Petri totam intùs ex auro purissimo in laminis, diversisque historiis comptè, ornavit, ponderans 300. librarum, ponens & cancellos in poste superiori ejusdem Sacræ Confessionis auri mundissimi libras tredecim pari modo, & in ipsius Confessionis liminari libras vigintiquinque, aspectum verò Altaris super eandem Confessonem, atque dextrâ, lævâque parte juxtà gradus jàm dictæ Confessionis addens in eis argenti libras centum triginta sex, curiosè renovavit, ante januas verò argenteas fecit canistros argenteos duodecim, pensantes libras quadraginta quinque. In eadem quippè Beati Petri Ecclesia per diversas coronas fecit Delphinos ex argento librarum centum. Præstantissimus idem eximius Antistes fecit in Ecclesia Beati Petri Apostoli ad Corpus imaginem, quæ dudum ex argento inerat, Salvatoris, Sanctæ Dei Genitricis, Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, atque Andreæ de auro purissimo miræ magnitudinis pensantes libras ducentas; & intùs in Confessionem imaginem in modum Evangeliorum ex auro obrizo pensantem libras viginti; simùl & cancellos antè eandem Confessionem ex auro purissimo pensantes libras quinquaginta sex. Qui fecit simùl in Altari intùs in Sacra ultrò, citròque Confessione imaginem in modum Evangeliorum, nec non & in postibus inferioribus, & superioribus, atque cancellis, simùl etiam & circa Corpus ex auro obrizo libras mille trecentas viginti octo. Et alibi. Hic fecit rugas in Presbyterio à parte Virorum, & Mulierum ex argento purissimo quinquaginta, librarum 130. necnon alias rugas in caput Presbyterii antè Confessionem ex argento pensantes simùl libras 103. & paulò post in Altari majori Ecclesiæ Beati Petri Apostoli fecit ex purissimo diversas historias ponderis librarum 192. & intùs in Confessione imaginem in modum Evangeliorum ex auro obrizo librarum 20. simùl & cancellos ante eamdem Confessionem ex auro purissimo pensantes libras 56. Quæ fiunt simùl, quæ sunt in Altari intùs, & in Sacra ultrò citròque Confessione, & in ambone Evangeliorum, & in postibus inferioribus, & superioribus, atque cancellis, simùl & Corpore auri obrizi libræ 1328. Et rursùs fecit etiam ter Beatus ille imagines sex, laminis argenteis investitas, ex quibus tres posuit super rugas, quæ sunt in introitu Ecclesiæ Præsbyterii, ubi & regularem ex argento investito, fecit & super eandem regularem præfatas tres imagines in medio existentes, unam quidem pictam, habentem vultum Salvatoris, & in utriusque lateribus imagines habentes depictas unam Beati Michaelis, & in alia Beati Gabrielis Angelorum, in superiore verò ruga, idest in medio Presbyterii faciens aliam regularem ex argento investitam, constituit super eam tres reliquas imagines, in medio quidem habentes præfiguratum vultum Sanctæ Dei Genitricis, & ex duobus lateribus unam habentem vultum depictum Sancti Andreæ Apostoli, & aliam Sancti Joannis Evangelistæ, easdem verò sex imagines, ut dictum est, ex laminis argenteis miræ pulchritudinis factas deauravit, in quibus imaginibus posuit libras centum. Anast. apud Oldoin 558 Baron. to. 9. pag. 322.

Anno 800. Leo III. diversa ornamenta cum pretiosis lapillis pens. lib. 47. Tres lampades argenteas librarum 407. aureas librarum 15. Quatuor Angelos argenteos lib. 146. & duas tabulas argenteas, quarum Pondus erat libr. 94. quarum altera Symbolum Apostolorum præferebat insculptum græco idiomate, altera verò Latino, ut advenæ Fidem profiterentur.

Anno 820. Paschalis fecit in Sacro Altari Beati Petri Principis Apostolorum vestem miræ magnitudinis, pulchram, & decoratam nimis ex auro, gemmisque contextam, præfigurantem historiam qualiter idem Apostolus à vinculis per Angelum ereptus est.

Anno 830. Gregorius IV. fecit in Ecclesia Beati Petri Apostoli vela cum chrysoclavo numero quatuordecim, habentia diversas historias Evangeliorum, & Passiones BB. Petri, ac Pauli nec non Andreæ Apostoli, quæ dependent inter imagines auro, argentoque fusas in trabe desuper argentata, antequàm adeas Sacram Confessionem, speciosa valdè visibus humanis, atque præcipua. Anast.

Anno 850. Leo IV. suffectus Sergio II. Pontifici quæcumque è Basilica

Vati-

Vaticana ablata fuerunt à Saracenis, reficere decrevit, tùm præter alia quamplurima collata, Aream Altari intùs extrà deargentavit, & non tantùm Sacram Beati Petri Confeſſionem, verùm etiam fontem prædicti Altaris ſatis decenter, & honorificè perornavit, nàm tabulam de auro, & ſmalto penſantem 216. lib. auri fecit, in qua Vetus, & Novum Teſtamentum continebatur, & poſuit eam in fronte Altaris, quàm & nos etiam vidimus, ait Petrus Mallius §. De Theſauro Baſilicæ, crucem quoque de auro puriſſimo, &c.] Anaſtaſius autem hæc alia narrat [Leo IV. fecit in Eccleſia Beati Petri vela, quæ pendent in arcu Presbyterii ex auro, habentia hiſtoriam Beati Petri Apoſtoli numero decem & octo. Obtulit etiam Beato Petro Apoſtolo Calices de argento, qui ſedent ſuper circuitu Altaris numero ſexdecim, verùm etiam, & Calicem pendentilem, cum catenulis, & Delphinis penſantem libras . . . . Item Sanctus, & Coangelicus præfatus Præſul poſt deprædationem Saracenorum iſtius Eccleſiæ fecit ſuper Corpus Beati Petri Apoſtoli imagines argenteas, totaſque numero tres, & unam quidem in medio habentem effigiem Salvatoris Domini Noſtri JESU Chriſti cum gemmis in capite per crucem ornatam hyacinthinis, & praſinis. Item aliam quamdam poſitam ad dexteram partem Salvatoris, & habentem vultum Beati Petri Apoſtoli, & Beatæ Petronillæ. Aliam quamdam poſitam ad partem lævam depictam, vultum habentem Beati Andreæ Apoſtoli, ſimùl & vultum prædicti Summi Præſulis penſan. libras centum & & quatuor ex diverſis gemmis, hyacinthis, & ſmaragdis ornatam miræ magnitudinis, & poſuit juxtà venerabile Altare Beati Petri parte dexterâ penſantem mille lib. auri optimi, & permanſit ibi uſque ad tempora noſtra. Fecit & imaginem Salvatoris noſtri Chriſti in throno ſedentis, cum duobus Angelis circa ſe, necnon etiam 20. alias imagines de argento circa eam, & poſuit eas antè Altare ſuper columnas vitineas, fecit quoque 40. caniſtra argentea, coronas argenteas, in quibus lampadæ appenderentur, à pectoralibus ſcilicèt antè Altare uſque ad Crucifixos. Hæc narrat Petrus Mallius ſub nomine Canonici Romani, qui anno 1159. deſcripſit Baſilicam Vaticanam, dicavitque Alexandro III. & in præfatione ad eumdem, ait ſe compilaſſe talem libellum ex Archivo ejuſdem Baſilicæ.

Anaſt. Anno 856. Benedictus III. in Eccleſia Beati Petri Nutritori ſuo præ nimio amore exardeſcens ad cooperiendum billicum Confeſſionis, fecit cooperculum ex auro puriſſimo penſ. lib. tres.

Pancirol. teſ. naſc. pag. 525. ex Veggio. Anno 1119. Caliſtus II. idem Altare, cum nimia vetuſtate, hominumque incuriâ quaſi violatum videretur, optimus tandem Pontifex, optimis, quæ adhùc apparent marmoribus (nempè anno 1430. quo Veggius ſcribebat) denuò extruxit, atque ornavit, & in celebri die Annunciationis Beatæ Mariæ magno cum Epiſcoporum, Sacerdotumque conventu, Populorumque applauſu honorificè conſecravit.

Anno 1150. Eugenius III. (ut loquitur Petrus Mallius) quando celebravit primam Miſſam in Eccleſia Beati Petri, obtulit, ſuper venerabile Altare optimum ſacratatſmum ad Altaris ornatum, & Paſtorale ornamentum, & ſemper cum veniebat celebrare ſolemnia Miſſarum in hanc Sacram Dei, & Beati Petri Baſilicam, non vacua manu veniebat, ſed ſatis devotè offerebat vel veſtem ſuper Altare, vel optimam caliſam, vel aliud Papale donum.

Anno 1155. idem loquens de Hadriano IV. ſemper cum veniebat celebrare Miſſam ad Sanctum Petrum offerebat ſuper venerabile Altare ejus vel optimum pallium ad ornatum Altaris, vel candelabra argentea, vel aliud Papale donum.

Hæc ſunt præcipua munera, quæ à Summis antiquis Pontificibus Divo Petro oblata ejus Confeſſionem mirificè exornarunt. Supereſt ut Altare, quòd majus dicebatur exponamus.

Supra ſubterraneam ædiculam, quam deſcripſimus illud imminebat. Antè ejus frontem duodecim columnæ vitineæ ex pario marmore eo ordine expoſitæ extabant, quo innuimus in Tabula 7. Ichnographica veteris Baſilicæ (Pag. 283.)

pag.

pag. 28. litt. A. Eas Constantinus ipse collocaverat è Templo Salomonis evectas, ut scribit Alpharanus; sed aliqui apud Torrigium putant Romam delatas fuisse è Templo Dianæ Ephesinæ, quod extabat in Græcia. Onu- Cap.3.lib.5.
„ phrius tamen Panvinius affirmat sex tantùm datas fuisse à Constantino, cæ-
„ teras verò Gregorium III. concessas sibi ab Eustychio Exarco, erexisse in
„ Ecclesia Divi Petri circa Presbyterium antè Confessionem, tres à dextris,
„ tres à sinistris, juxtà alias antiquas sex filo pares]. De his Baronius tom.8. anno 710.

Ad Altare ascensum hinc indè præbebant gradus porphyretici, qui nunc duplici in linea distributi sub Apside Basilicæ, ubi Divi Petri Cathedram Alexander VII. collocavit, pavimentum palmis circiter duobus elevatum sustinent, sicut olim (ut mos erat in Templis) sub majore etiam Apside in loco eminentiori erant Clericorum, ac Presbyterorum subsellia pro cujusque gradu, & dignitate, & in loco editiori Sedes Episcopalis, quàm Prudentius Hymno de Sancto Hippolyto sublime Tribunal vocat, & Nazianzenus in Somnio sublimem Thronum. Sedes autem altior erat, ut ex ea posset Antistes Populum monere, circumspicere, & custodire. *Numquid aliud*, ait Ambrosius, *interpretatur Episcopus, nisi super Inspector? maximè cum in solio in Ecclesia editiore sedeat.* Card. Bona rer. Liturg. lib.1. c.20. De dignit. Sacerd. c.6.

Hanc Aram ex ligno primò constructam Sanctus Sylvester marmoream ædificari jussit: Primis enim Ecclesiæ seculis, tempore persecutionum, Altarium ligneorum usus erat, ut magis expeditus, quia faciliùs de loco in locum transferri poterant, ut observat Cardinalis Bona. Quadruplici angulo istius Aræ quatuor eximiæ speciei columnæ è porphyrite apposuit, quæ nobilissimum argenteum tegmen fulcirent, quòd Cyborium vocant. Eas columnas suo tempore extitisse in Cryptis Vaticanis affirmat Torrigius; *Cyborium* autem erat operculum, quòd imponebatur Altari ornatus causa; patet ex Joanne Chrysostomo, qui in illa verba: *Faber argentarius, qui faciebat delubra argentea*, ait, *& quomodò possibile erat fieri delubra argentea? fortassè ædiculas, & coopercula, quæ cyboria vocant.* Rer. Litur. lib.1.c.20. MS. cap. 6. Act. Apost. cap.19.

Panvinius, qui de Septem Urbis Ecclesiis tractatum impressit anno 1570. affirmat tunc temporis adhùc extitisse tales columnas his verbis [Super Altare au-
„ tem, cui subjacet Corpus Sancti Petri, Sanctus Silvester statuit nobile tegmen,
„ sive suggestum, quòd *Cyborium*, sive *Cameram* vocabant argenteam deaura-
„ tam, quatuor porphyreticis (quæ adhùc extant) columnis erectam]. Idem affirmavit antè Panvinium Veggius, loquens de Constantino [Supra Altare au- Lib.1.
„ tem, cui subjacet Corpus Beati Petri statuit nobile tegmen auratum quatuor
„ porphyreticis columnis erectum, quòd posteà Leo IV. (circa ann.850.) ar-
„ gento puro eximiè ornavit]. Sanctus deindè Gregorius Magnus, antè Leonem,
„ inquit Anastasius, fecit Beato Petro Apostolo Cyborium cum columnis suis quatuor ex argento puro]. Illius meminit Gregorius Turonensis, qui anno 590. sacra Limina visitans à Beatissimo Pontifice, cum maxima reverentia, & charitate, ut verè Sanctus susceptus est, & amicus singularis, & unicus ab eo dilectus, prout legitur in ejus vitæ Breviario, quod operibus ejusdem præfixum habetur tom. 11. Biblioth. PP. Hic piissimus Scriptor de Mirac. Martyr. lib. 1. cap. 28. loquens de Sancti Petri Basilicam, inquit [etiam quatuor columnas in Altari, quæ sunt simùl Edit. Lugd.
„ centum, præter illas, quæ Cyborium Sepulchri sustentant, hoc enim Sepul-
„ chrum sub Altare collocatum valdè rarum habetur, sunt ibi & columnæ mirè
„ elegantiæ candore niveo, quatuor numero, quæ Cyborium Sepulchri sustine-
„ re dicuntur.

Ab hac Divi Gregorii Turronensis narratione, non obscurè indicatur, præter Cyborium Altaris, de quo loquimur porphyreticis columnis impositum, aliud Cyborium fuisse mole quidam longè minùs, sed ex argento compactum, quod Severanus affirmat, à Divo Gregorio fabricatum, nec pondus centum octoginta librarum excessisse. De Sept. Eccl. pag. 112.

Erat igitur ultrà Cyborium argenteum impositum Altari Confessionis, aliud in Altari majori magis excelsum porphyreticis columnis sustentatum, quas vi-

ſas à Panvinio memoravimus, eamdemque formam retinebat anno 1294. ſub Bo-
An. 1294. num. 21. nifacio VIII. ut narrat Cardinali Stephaneſcus in lib, de Conſecrat. & Coronat, ejuſ-
dem Pontificis, citatus à Bzovio, his carminibus;

... Altare Petri de marmore cæſum,
Porphyriiſque gerens fulvis à celte columnis
Quatuor argenti Cœlum, quod tempus in atrum
Verterat, ac ſubter fuſi ſub tegmine cupri
Corpora Sacra tenens, &c.

Illud poſteà anno circiter 1470. à Paulo II. refectum eſſe Panvinius narrat; extatque monimentum ejus fabricæ in Numiſmate, ſub Paulo II. anno eodem cuſo, quod in Tabula 1. Numiſmatum apparet pag. 9. hujus hiſtoriæ expoſi-
Cap. 42. ta. Anno iterum 1480. Sixtus IV. iterùm conſtruxit, duodecim Sanctorum Apoſtolorum ſimulacris ornatum, quæ ſimulacra ait Torrigius, Matthæus Pullarius Florentinus exculpſit, ſuntque in Cryptis Vaticanis appoſita, cum inſcriptione;

IMAGINES ISTÆ MARMOREÆ
SANCTORVM DVODECIM APOSTOLORVM
ERANT AD ORNATVM CYBORII,
QVOD SIXTVS IV. PONT. MAX.
SVPRA ALTARE SACROSANCTO
BEATI PETRI MAGNIFICE
CONSTITVERAT.

Ejuſdem Cyborii reliquiæ nonnullæ ibidem ſervantur cum his notis.

ORNAMENTA SIXTI PAPÆ IV.
AD ALTARE BEATI PETRI EXISTENTIA.

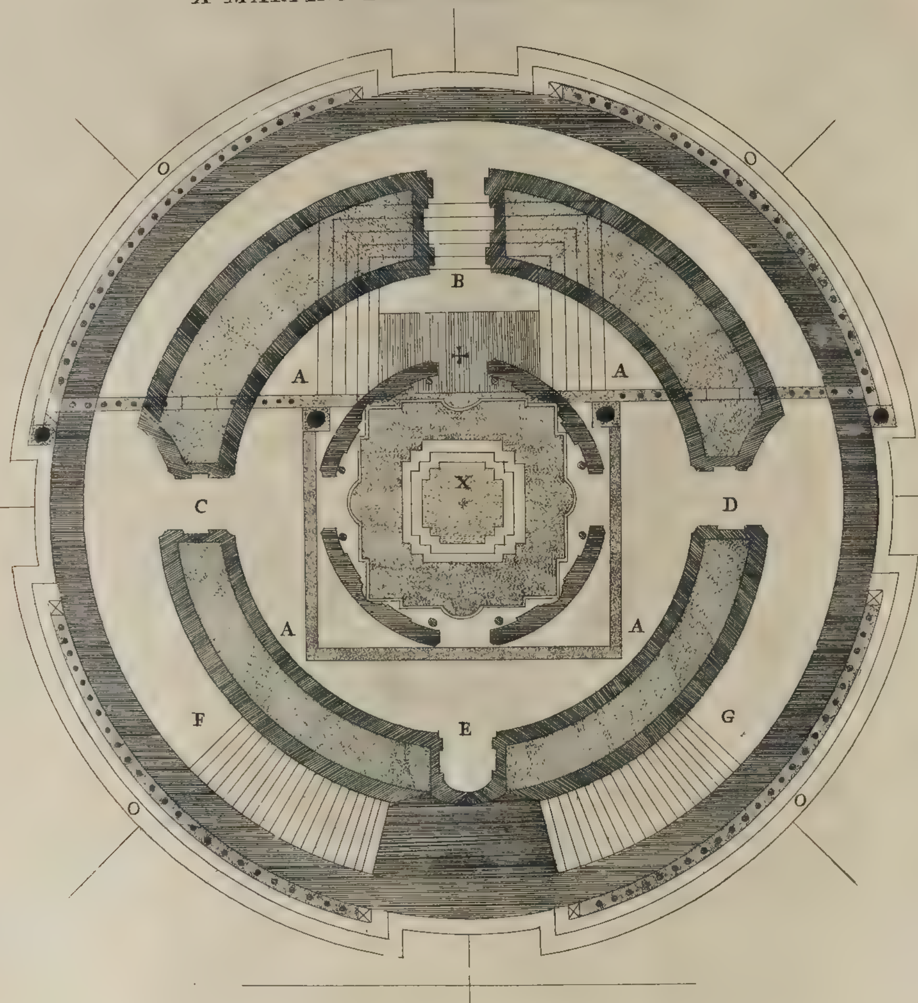
Julium etiam II. anno 1510. idem Cyborium affabre exſculptum renovaſſe af-
Sta. 11. pag. 101. firmat Ugonius. Cujus nàm formæ fuerit tale Cyborium, nullum prorsùs, quòd ſciam refert munumentum. Illud tantùm indicatum inveni in Tabula
Lib. 2. c. 10. ſcenographica Equitis Fontanæ, ex qua ſimilem iconiſmum in noſtra exhibuimus pag. 17. Sicut etiam indicat Pauli II. Numiſma cum lemmate TRIBVNA SANCTI PETRI. Verùm cum utraque delineatio orbatum columnis, & paraſtatis impoſitum illud repræſentet, non juxtà prototypum, ſed ad libitum Sculptoris inciſum credimus.

Tali Cyborio poſt Julium II. penitùs ablato, narrat Torrigius, cum novi Templi Vaticani pavimentum altiùs deduci, & æquari opus eſſet anno 1594.
MS. Jacobum à Porta retuliſſe Clementi VIII. detectum à ſe foramen, per quòd S. Petri Monumentum apparebat, quo audito, Pontificem ipſum, ductis ſecùm Eminentiſs. Cardinali Bellarmino, Antoniano, & S. Cæciliæ, & admota ab Architecto ardenti face, oculis perluſtraſſe crucem auream Sepulchro impoſitam, deindè juſſiſſe vetuſtiſſimam aram intactam eodem in loco relinqui, foramen ſe coram cæmentis oppleri, novumque poſteà deſuper Altare, & quidem magnificentiùs erigi amplioris formæ, quòd Altare abſolutum die Dominico 26.
Idem MS. cap. 6. Julii anni 1594. triginta octo Cardinalibus adſtantibus totius Romanæ Curiæ interventu, innumerabilique Populi concurſu, ipſemet Pontifex ſolemni ritu conſecravit, & in eo Pontifex omnium primus incruentum Miſſæ Sacrificium obtulit, ſicuti olim anno 1122. Caliſtus II. Altare ſupradictum à Beato Sylveſtro ædificaum in celebri die Annunciationis Beatæ Mariæ, ut ſupra enarratum eſt, conſecraverat. Hæc affirmat Torrigius enarrata fuiſſe à Cardinali S. Cæciliæ, Aloyſio Cittadino Baſilicæ Canonico, & Joanni Baretto ejuſdem ſacræ Confeſſionis Cuſtodi.

Fue-

TABVLA 45.

CONFESSIO D. PETRI
A MARTINO FERRABOSCO DELINEATA

Auctor del. et sculp.

Fuerat interim longo temporis intervallo Sacra Petri Confessio muris obstructa, nec ulli aditus amplius patuit ab anno 1200. quo Michael Lonigius affirmat Innocentium III. ejus januas penitùs obfirmasse, ne ampliùs pateret Pseudo-pontificibus, à quorum impietate S.Petri Sepulchrum violari poterat, sacroque pignore Romanam Urbem orbari, ut eò vel Bizantium potiretur, vel quævis alia Orbis Regio, in qua eorum fautores vigerent, sicuti olim Græci clàm subripere conati fuerunt Divi Pauli Caput, ut narrat in sua epistolâ ad Constantiam Augustam Divus Gregorius.

Rebus posteà in tranquillissimo Ecclesiæ statu compositis, dùm aurea ætate perfrueretur Paulus V. & Vaticanam Basilicam nobilissimo additamento absolverat, ejus magnanimitatem extimulavit pietas erga Principem Apostolorum, ut veterem, ac sacram Ædem perviam Fidelibus redderet, & Piorum accedentium cultui iterùm aperiret. Extat in Archivo Basilicæ Vaticanæ idea ex ligno compacta, juxtà quàm novam Ædiculam sub pavimento construendam Martinus Ferrabosco Pontifici indigitavit. Indè nos acceptam in sequenti delineavimus Tab.45. in qua apparet cubiculum A. perfectè rotundum sub fornice delitescens. In illud ingressum præbent quatuor januæ BCDE è diametro sibi respondentes, quarum E loculamentum præbet pro Altare Divi Petri, aliæ tres ducunt ad ambulacrum pariter fornicatum, & juxtà cubiculum A circulariter ædificatum. Ex hoc per binas scalas FG hinc indè in oppositis partibus dispositas ascensus erat ad Basilicæ pavimentum, ubi quadratum Altare X latera ostentabat cum cancellis æneis deauratis, per quos lux subterraneum cubiculum posset irradiare, eratque propè illud aliud ✠ ad Sacra peragenda fabrefactum, utrumque marmoreis gradibus elevatum. Circa hæc Altaria quamplurima balaustra in gyrum disposita coronam O sustinebant, ad altitudinem quatuor palmorum è pavimento elevatam, & quatuor aditibus interruptam. Tali ideæ aliam præposuit Paulus V. quæ nunc extat in formam crucis extructa, eam in medio novæ Basilicæ aperuit Carolus Madernus. Columellis auro textili, pretiosoque lapide fores circumdedit, gradus marmoreos, quibus ad intima descenderetur collocavit, quas columnas putat Martinellus eas fuisse, quarum meminit S.Gregorius Turonensis, ubi ait, sunt ibi & columnæ miræ elegantiæ candore niveo quatuor numero, quæ Cyborium sustinere dicuntur; parietes hinc indè stemmatibus, & aliis ornamentis, & variorum colorum lapillis incrustavit. Pavimentum ejusdem mirando opere tessellato stravit. Ostium intermedium ænea crate inaurata inter aliquot elegantes columnas conclusit die 17. Februarii 1617. Statuas eorumdem Apostolorum ex metallo deauratas in loculamentis exterioribus reposuit 16. Octobris 1616. Clathris ferreis Confessionem intrinsecus clausit, magnam vim lapidum pretiosorum ad ejus aream, interioremque recessum ornandum reliquit, atque lampadarum argentearum multitudine locum illustravit.

Fig.45.

Roma ricercata giorna. ta 1.

Torrigius MS.

Hanc Pauli V. fabricam sequentibus verbis retulit Grimaldus [Anno
„ Domini 1615. Sacram Beati Petri Confessionem pretiosis lapidibus ornavit,
„ quàm in plano pavimenti Ecclesiæ cingit ordo coronatus columellarum
„ Cæsaraugustani marmoris, habet descensus per duplices gradus, hinc indè
„ habet incrustationes elegantissimas marmorum Lacedæmoniorum viridum,
„ laminas splendidissimas albas, & nigras, Stemmata Sanctiss. D. N. gen-
„ tilitia mira arte segmentata lapidibus croceis, nigris, cinericiis, lapisla-
„ zulis, in campo stemmatum pavimentum venatis albis marmoribus nota al-
„ ba, & nigra. Affricanis decussatis clavibus cum thiara eleganter segmenta-
„ tis ornatur. Laminas ovatas alabastri Cydonii, quatuor nobilissimas co-
„ lumnas ex alabastro Cydonio, cum duabus Statuis æneis inauratis, Petri,
„ & Pauli Apostoli, atque antè ostium Confessionis nobilissimam cratem æneam
„ inauratam. Idem Sanctissimus Pater & Dominus majori devotione erga
„ gloriosissimum Apostolum Petrum, eam impensam Fidelium omnium
„ gaudio collocavit. Argenteam lampadam lib. 70. dono dedit. In
„ ambitus fornice, ubi ejus leguntur inscriptiones Numismata conclusit
„ ærea, &c.

Fig.46. Sequentem Tabulam expono 46. in qua totius Ædiculæ ſtructura ichnographicè, & ortographicè delineata oculis ſubiicitur ex Tabulis Martini Ferraboſchi accepta, quàm characteribus adjunctis enucleatiùs hìc explico.

A Locus Confeſſionis primùm ab Anacleto Pontifice ornatus, demùm à Paulo V. ſequentibus additamentis.

A Cancelli ænei deaurati, quos crates ænea videtur ab Innocentio III. donata, eam duo Angeli lapidei cuſtodiunt, ut olim ſepulchrum Bernardi Cardinalis Eruli, ſupra quam portam aurei characteres in marmore nigro hæc verba efformant: SACRA BEATI PETRI CONFESSIO A PAVLO V. EIVS SERVO EXORNATA ANNO DOMINI 1615. PONTIF. XI. *Torrigius.*

C Locus, ubi quatuor inſunt columnæ ex marmore alabaſtritæ magni pretii.

D Loculi, in quibus inſunt Statuæ æneæ SS. Petri, & Pauli.

E Pavimentum pretioſis lapidibus ſtratum, quorum aliqua extabant in Templo S.Vincentii Baſilicæ proximo.

F Gradus marmorei 34. è pavimento Baſilicæ ad planum Confeſſionis ducentes; centum & undecim balauſtris exornati, quorum ſingula pretio ſexdecim ſcutorum confecta ſunt, gradus verò extruxere ex epiſtyliis, quæ veteris Baſilicæ columnis, erant impoſita.

H Binæ januæ in ſacras Cryptas aditum præbentes per ambulacra II. in quorum parietibus inſunt ſacræ hiſtoriæ coloribus expreſſæ, nempè numero 1. Divus Gregorius ſacram mappam cultro feriens, ex qua ſanguis divinitùs effluxit; 2. Sanctus Leo Magnus ſimile miraculum agens in tobalea Altaris; numero 3. Divus Petrus imperans conſecrationem Altarium, veteris Baſilicæ; numero 4. Paſchalis I. cui dormienti Beatæ Cœciliæ Corpus indicatum fuit, in Cœmeterio Prætextati occultum. Propè quàm Apoſtolorum Paſſiones in ære fæliciter expreſſæ à Sebaſtiano Torriſano. Picturas verò Joannes Baptiſta Riccius anno 1618. & 1619. abſolvit. *Balleonus pag.323.*

K Altare ſub pavimento novi Templi.

L Ambulacrum ducens ad dictum Altare à Paulo V. ornatum marmoribus, ac picturis, & in Tabula orthographicè expreſſum. In ſummitate fornicis tres crates æneas habet, per quas lumen irradiat, eas formavit ſub Clemente VIII. Sebaſtianus Torriſanus Bononienſis Artis Fuſoriæ Præfectus à Pontifice electus. *Balleonus ibid.*

M Altare majus Baſilicæ.

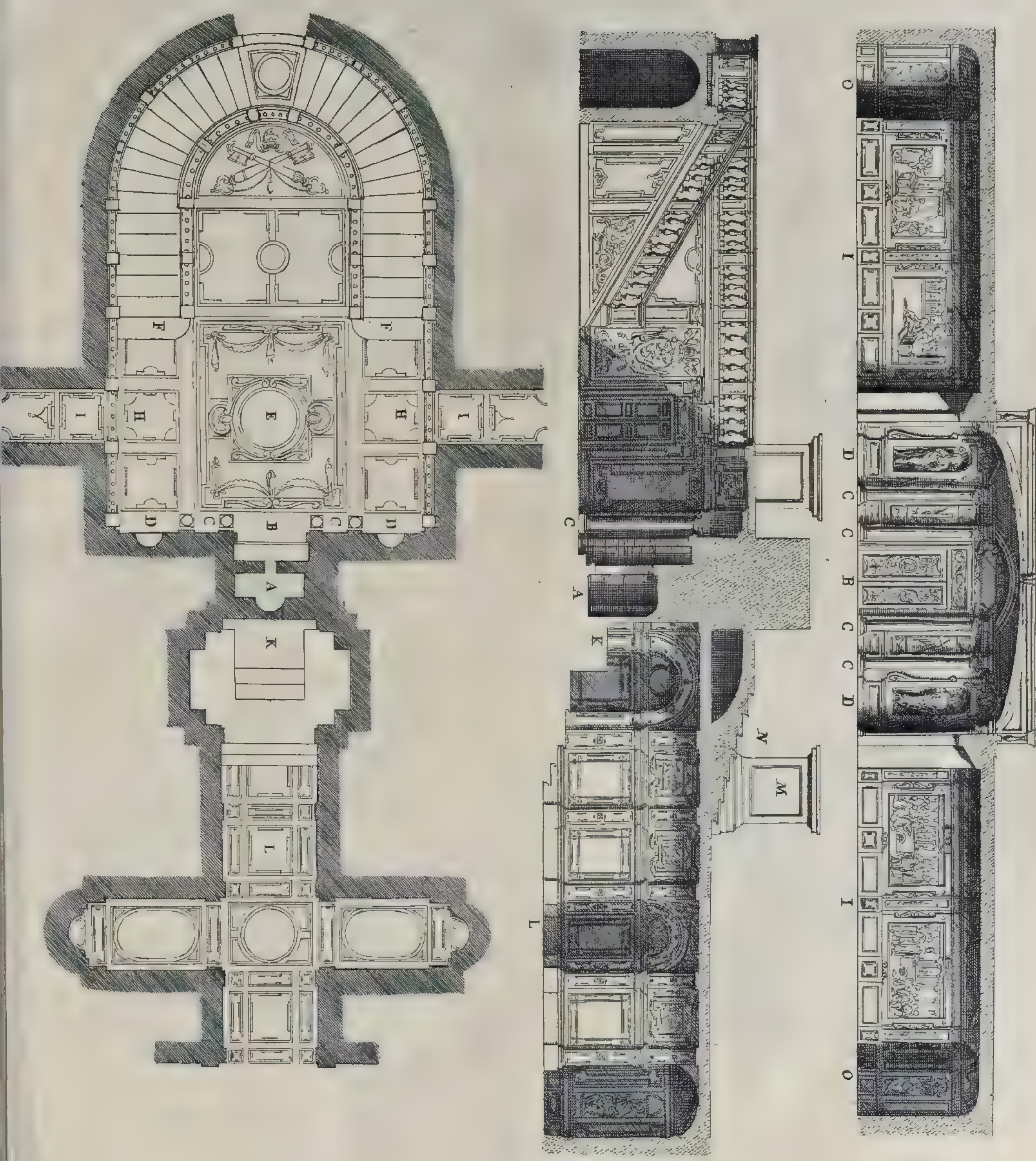
N Septem marmorei gradus, non quinque, ut Ferraboſcus delineavit.

O Viæ ad ſacras Cryptas, quarum Ichnographiam in Tabula 47. hìc exponimus, ne aliud deſideretur, quod ad Templi fabricam ſpectat, ejus partes numeri adjecti explicabunt, quæ quidem Tabula ejuſque explicatio longe diverſa eſt ab ea, quam in prima hujus hiſtoriæ editione exhibui omnino ſimile delineationibus typis datis à Benedicto Drei anno 1635. ab Illuſtr. Ciampino anno 1693. & ab Equite Carolo Fontana anno 1694. ſed cum Propriis oculis eaſdem ſacras criptas perluſtraverim Duce D.Epiphanio Gizzi ejuſdem Baſilicæ Clerico, qui ſacras eas criptas exactiſſime deſcriptas in lucem dabit, eo modo diſpoſitas inveni ut ſubiicio. *Fig.47.*

1. Confeſſio, ſub qua Divi Petri Corpus reconditur.
2. Altare propè Confeſſionem.
3. Foramina in pavimento Baſilicæ ad lumen tranſmittendum.
4. Sepulchrum Junii Baſſi Urbis Præfecti.
5. Simulacra marmorea Sanctorum Apoſtolorum.
6. Tabulæ marmoreæ in quibus cælaturis eminentibus inæqualibuſque exprimitur Martyrium Divi Petri, Divus Petrus ſanitatem ægro reddens prope Portam ſpecioſam, & traditio Clavium eidem Divo Petro à Chriſto facta.

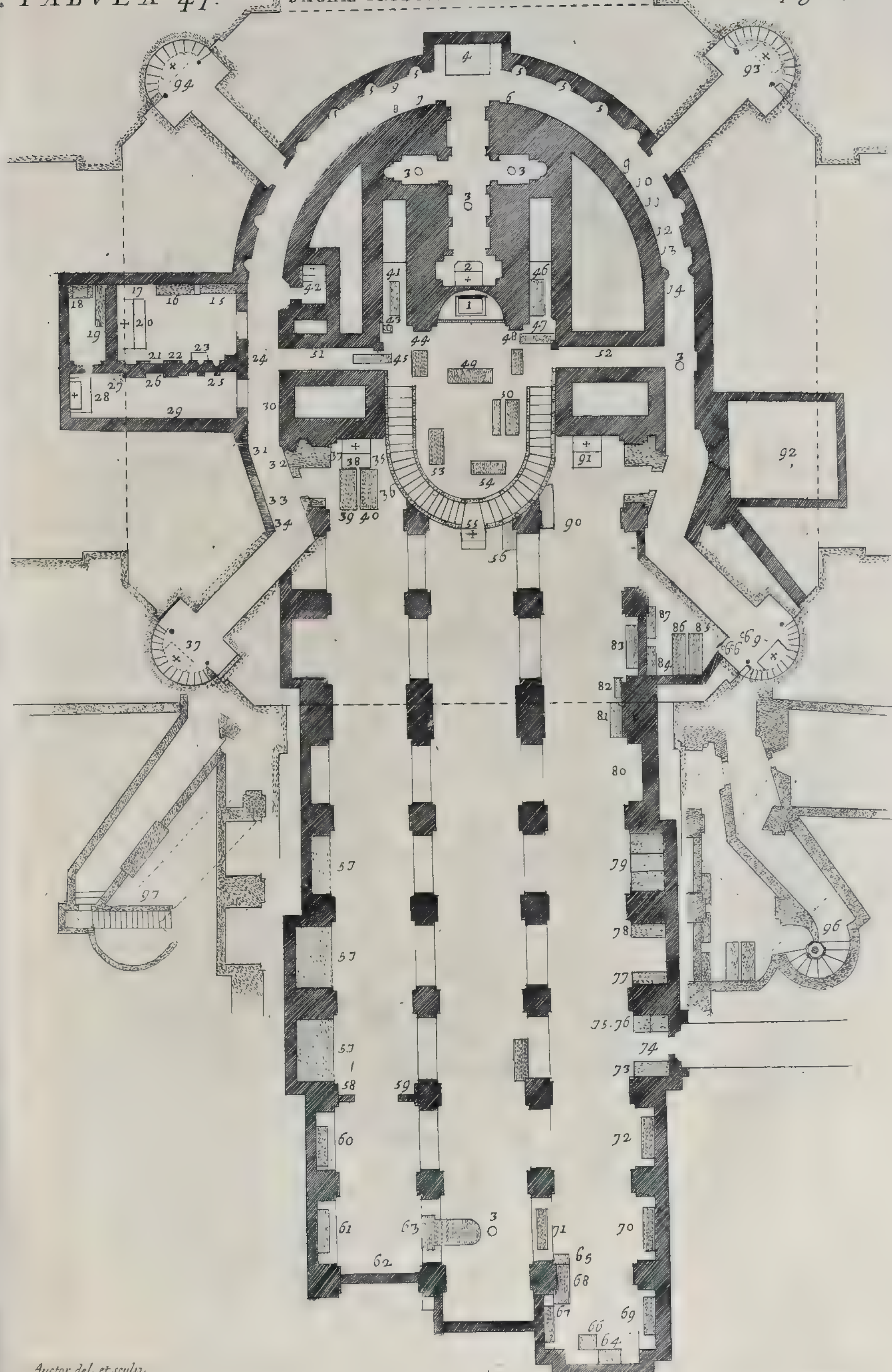
Si-

D. PETRI CONFESSIO MARMORIBVS ET PICTVRIS EXORNATA SVB PAVLO V.

Petrus San Bartolus incidit

TABVLA 47. SACRÆ CRYPTÆ IN BASILICA VATICANA

Auctor del. et sculp.

7. Similis tabula Divum Paulum capite abſciſſo repræſentans.
8. Tabula alia in qua Simon magus è cælo cadens exprimitur.
9. 10. 11. 12. 13. 14. Imagines diverſæ ex antiqua Baſilica in cryptas translatæ à Paulo V.
15. Sepulchum Conſtantis Servi Dei.
16. Sepulchrum N.
17. Inſcriptiones, & Picturæ antiquæ.
18. Locus, ubi extabant Corpora Sanctorum Leonum I. II. III. & IV.
19. Sepulchrum Cardinalis Raymundi Urſini.
20. Altare Beatæ Virginis dictæ à Porticu.
21. Statua Benedicti Papæ XII.
22. Inſcriptio antiqua.
23. Simulacrum Divi Petri ſedentis.
24. Imagines Sanctiſs. Salvatoris, & BB. Petri, & Pauli, quæ olim erant in Atrio Paradiſi.
25. Statuæ, & Picturæ.
26. Statua Bonifacii VIII.
27. Tabula marmorea.
28. Altare Beatiſs. Virginis Prægnantium dictæ.
29. Antiquæ Inſcriptiones, quas refert Illuſtr. Ciampinus pa-104. num. 17. 18. 19. 20. & 21.
30. Carmina Beati Damaſi Papæ.
31. Imago Beatiſſimæ Virginis ex muſivo, olim ad Cyborium Joannis VII.
32. 33. 34. Simulacra marmorea diverſa, quæ olim ornabant Sepulchra & tabernacula diverſorum Pontificum.
35. 36. Fragmentum lapidis, in quo donatio deſcribitur Comitiſſæ Mathildis Beato Petro facta, aliud fragmentum, in quo eſt viſio facta devoto Viro, & aliud continens donationem factam Baſilicæ à Petro Barbo.
37. Monumentum cujuſdam nobilis, Catelli nomine, qui obiit anno 501.
38. Altare Sanctiſs. Salvatoris.
39. Sepulchrum Cardinalis Stephani Nardi.
40. Sepulchrum Carolæ Reginæ Cyprì.
41. Sepulchrum N. N.
42. Altare Sanctiſs. Salvatoris antiquum.
43. Sepulchrum Infantis.
44. Sepulchrum N. N.
45. Sepulchrum Lini Papæ.
46. Sepulchrum N. N.
47. Sepulchrum N. N.
48. Sepulchrum N. N.
49. 50. Sepulchrum N. N.
51. 52. Miracula Beati Petro expreſſa in pariete.
53. & 54. Sepulchrum N. N.
55. Scalæ à pavimento Baſilicæ ducentes ad Sacram Confeſſionem, ſub quibus eſt Altare Sanctiſs. Pietati ſacrum.
56. Sepulchrum Chriſtinæ Svecorum Reginæ.
57. Terra eruta è Sacra Divi Petri Confeſſione.
58. Statua Sancti Pauli.
59. Statua Sancti Petri.
60. Sepulchrum Cardinalis Franciſci Tebaldeſchi.
61. Sepulchrum Felicis Diaconi ſub Leone I.
62. Sepulchrum Gregorii Papæ V.
63. Sepulchrum Othonis II. Imperat.

64. Sepulchrum Fratris Raymundi Togastæ Equit, Melit, Magistri,
65. Sepulchrum Pii II.
66. Sepulchrum Cardinalis Benedicti Cajetani,
67. Sepulchrum Bonifacii VIII,
68. Sepulchrum Pii III,
69. Sepulchrum cujusdam è Cajetanorum Familia,
70. Sepulchrum Nicolai V.
71. Sepulchrum Hadriani IV,
72. Sepulchrum Pauli II.
73. Sepulchrum Julii III,
74. Janua à Clemente VIII. extructa, per quàm è Palatio Vaticano descen-scendere secretò poterant Pontifices ad Sacram Confessionem,
75. Sepulchrum Nicolai III,
76. Sepulchrum Cardinalis Reginaldi Ursini,
77. Sepulchrum Urbani VI.
78. Sepulchrum Innocentii VIII.
79. Sepulchrum Marcelli II.
80. Sepulchrum Innocentii IX.
81. Sepulchrum Cardinalis Petri Fonsecæ.
82. Sepulchrum Cardinalis Ardicini senioris,
83. Sepulchrum Cardinalis Berardi Heruli.
84. Sepulchrum Agnetis Columnæ Cajetanæ.
85. Sepulchrum nobilis Galli.
86. Sepulchrum Joannis Poggii Episc. Bononien.
87. Sepulchrum Francisci Bandini Piccolominei.
88. Sepulchrum Maffioli Episc. Polensis.
89. Sacellum S.Longini Martyris.
90. Sepulchrum Cardinalis Ardicini junioris.
91. Altare S.Mariæ translatæ ex Templo S.Mariæ de Febribus.
92. Ossa diversorum.
93. Sacellum S.Helenæ.
94. Sacellum S.Veronicæ.
95. Altare S.Andreæ.
96. & 97. Ingressus ad sacras Cryptas prout extabat antè Paulum V. delineatus in hoc loco, ut evitaretur confusio; erat enim in edem ferè loco ubi Paulus V. novum eytruxit.

Has cryptas Clemens VIII. in formam crucis extruxit anno 1594. & Paulus V. sacris veteris Basilicæ monumentis ditavit. Eorum descriptionem omitto à Francisco Maria Torrigio luculenter editam Romæ anno 1675. & ab Illustriss. Ciampino de Sacris Ædificiis 1693. cap. 4. sect. 15.

Notandum tamen hìc est delineationem Sacelli sub Altare positi à Martino Ferrabosco vulgatam, dissimilem esse ab ea, quàm Eques Carolus Fontana expressit lib.5. cap.34. Hæc enim illud exhibet, prout modò extat juxtà typum Jacobi à Porta. In illa autem paries arcuatus Altari subterraneo impositus magis elevatus ostenditus, quem Martinus Ferrabosco excogitavit, ut lampadarum fumus in ampliori Sacello meliùs dissiparetur; non tamen extruxit ob aliquas difficultates, quas Vaticanæ Fabricæ Præsides superari non posse existimarunt. Extat Apologia ejusdem Martini illis oblata inter fragmenta Ferdinandi Caroli pag.479. in Bibliotheca Equitis à Puteo servata.

Totam fabricæ structuram affirmat Torrigius expensis duodecim millium nummorum absolutam fuisse à Maderno anno 1615. ut indicat inscriptio inibi posita. Anno 1617. binas januas hinc indè aperuit, ut narratur nigris characteribus in lapide propè Confessionem collocato, sic:

PAV-

ORNAMENTVM IMPOSITVM D. PETRI CONFESSIONI SVB PAVLO V.

Hieronymus Frezza incidit

PAVLVS V. PONT. MAX.
AD COMMODIOREM
PRINCIPIS APOSTOLORVM VENERATIONEM,
AC SVI DECOREM ORNAVIT,
ET PORTAS APERVIT,
PONTIFICATVS SVI ANNO XIII.
SALVTIS MDCXVII.

Eodem itidem anno aliam portam publicæ Piorum commoditati aperuit in parte dexterâ, juxtà paraſtatam, ubi nunc eſt Sacellum Sanctæ Helenæ dicatum. Tria ænea Numiſmata fuiſſe ibi collocata die 20. Julii ejuſdem anni, affirmat Torrigius pag. 37. ejus formæ, quàm exhibuimus in noſtra Tabula Numiſmatum, cùm lemmate: SACRA PETRI CONFESSIO EXORNATA. Torrigius pag.16.

Exhibeant illa majorem Aram cum quatuor Angelis ſupra ſtylobata in quatuor ejus angulis ſtantibus, & magnam umbellam auro præfulgidam ſuſtinentibus. Tota hæc machina ex ligno compacta, ſubjecto Iconiſmo expreſſa ideam exhibebat futuræ molis, quam ex ære, auroque excitare animo inerat Pontificis, ut loci ſanctitati par eſſet, ac ſplendidiſſimi ejuſdem Pontificis pietatem oſtenderet. Fig.48.

Nihil tamen Paulo regnante effectum eſt, ſed poſtquàm Urbanus VIII. Pontificiæ Dignitatis Thiaram accepit anno 1623. umbellam firmis haſtis ſuſtentatam decoravit, quas Hieronymus Romanus ſuo ſcalpro foliato opere exornavit, & anno 1625. Simeon Obenaccius Florentinus auro circumtexit.

Deindè videns perfectum jàm Templum quoad principes partes, & inſigniora ornamenta, adeò nobile additamentum cæpit excogitare, ut decore ſuo, ac pretio æquaret reliqui operis majeſtatem, tàm neceſſarium, ut ſingulis reſpondens partibus convenienti conſenſu Templi univerſi venuſtatem, ac magnificentiam conſumaret.

Cum hæc meditaretur Urbanus antequàm fundamenta ad ſuſtentandam molem, apta jacerentur, nonnullis viſum fuit opus aggredi æquè arduum, ac periculis plenum, quibus certè Pontificis mentem avertendam ab eo eſſe opinabantur; & quidem triplici potiſſimùm de cauſa. Periclitari enim, ajebant, primò erga Principem Apoſtolorum venerationem, ſi fortè, cum terra egereretur, ſacros ejus Cineres eo loco abeſſe deprehenderetur, ſub quo Fidelium Cœtus illos latere piè opinabatur, & perduelles Romanæ Eccleſiæ hoſtes negabant. Quantum dedecoris Pontificiæ Auctoritati indè emanaturum, ſi (ut olim Sixto V. accidit, cum Divi Hieronymi Corpus in extructo à ſe Sacello reperire non potuit) Divi Petri Sepulchrum non detegeretur? Secundò tanti Theſauri jacturam imminere; cum enim eodem de loco quamplurima Sepulchra nulla inſcriptione notata aliò transferenda eſſent, BB. Apoſtolorum Principis Monumentum nulla fortaſſe notâ inſignitum cum iiſdem amoveri poſſe, atque ibi inpoſterum cultum præſtandum fore, ubi ſacræ ejus Reliquiæ non adeſſent. Tertiò demùm ſepulchralem urnam, longa annorum ſerie facilè conſumptam, poſſe Operariorum incuria in effodiendo dilacerari, atque indè pretioſos cineres dilapſos, cum terræ glebis ità confundi, ut nunquàm ſeparari, nec recognoſci amplius poſſent. Talia diſcrimina effugienda eſſe ſuaderi à Religione, à qua certè Sacra Divi Petri Confeſſio aliis quamplurimis ditari poterat ornamentis.

Verùm quàm debilia fuerint objecta, ne ab egregio, ac religioſo molimine Summus Pontifex dimoveretur, ea quæ ſubiiciam, ſatis oſtendunt, ac primò quidem flocci penitùs faciendas eſſe, reſponſum eſt, Hæreticorum voces, negantes Divi Petri Sepulchrum Romæ extare, contra quas unanimi conſenſu militat tùm antiquorum, tùm recentiorum Auctorum ſeries, eruditione non minùs quàm pietate inſignium, à quibus Fidelium Orbis docetur, illud

ſub

ſub Sacra Confeſſione in Vaticano reconditum fuiſſe, ad quàm ſemper venerabundus acceſſit. Illam enim, poſtquàm Beatus Sylveſter cum piiſſimo Conſtantino Sepulchrum exornavit, nulla Barbarorum vis, nullæ hoſtium inſidiæ violarunt, quamvis Templi Vaticani opes fuerint pluries depredati. Neque confuſionis periculum adeſſe ubi B.Petri Sepulchrum ſupra cætera conſpicuum eſſe conſtabat ob ornamenta tùm ænea, tùm aurea, quibus ab eodem Imperatore fuiſſe ditatum narravit Anaſtaſius, cum ſcripſit [Conſtantinus Auguſtus ex rogatu Sancti Silveſtri
„ loculum cum Corpore Sancti Petri recondidit, ipſumque loculum undique ex
„ ære Cyprio concluſit, quod eſt immobile ad caput pedes quinque, ad la-
„ tus dextrum pedes quinque, ad latus ſiniſtrum pedes quinque, ſubtus pe-
„ des quinque ſupra pedes quinque; ſic concluſit Corpus Beati Petri Apoſtoli, &
„ recondidit.

His addidere, fundamenta pro columnis ſuſtinendis quatuor in angulis effodienda eſſe, decem palmis circiter à loco diſtantibus, ſub quo Beati Petri Corpus jacebat; conditum enim fuit ſub foramine, cui imminebat Salvatoris imago ex muſivo expreſſa poſt æneum cancellum, ab Innocentio III. circa ann. 1200. refectum, de quo foramine hæc habuit S. Gregorius Turonenſis; *Sepulchrum Sancti Petri ſub Altari collocatum valdè rarum habetur, & qui orare deſiderat, reſeratis cancellis, quibus locus ille ambitur, accedit ſupra Sepulchrum, & ſic feneſtrella parvula patefacta immiſſo introrſum capite, quæ neceſſitas promit efflagitat*. Hoc ipſum foramen Anaſtaſius vocavit Billicum, ſeu Umbilicum Confeſſionis, quòd à multis Pontificibus exornatum ſcimus, præcipuè à Benedicto III. *qui ad illud cooperiendum* (inquit Anaſtaſius) *fecit cooperculum ex auro puriſſimo penſans libras tres*. Quamobrem nulla ratio Sepulchrum Divi Petri è ſuo loco dimovendum eſſe ſuadebat; verùm omnia ſtudia adhibenda, ut illi cultus ugeretur pretioſo ornamentorum additamento, quæ pietas Summi Pontificis excogitaverat.

Cæteros igitur Sanctiſſimos Prædeceſſores æmulatus Urbanus VIII. nobiliſſimo Mauſoleo ex ære Corinthio auro ſuperinducto Sacram Beati Petri Confeſſionem decoravit; opere inquàm glorioſo, ſæculorum laboribus lucem allaturo, ſine gloriæ conſorte, quod à Joanne Laurentio Equite Bernino perfectum Pietatis Sacellum, Cœli Ærarium, & Conditorium Æternitatis Lælius Guidiccionius appellavit. (Apud Oldoin.505.)

Vix illud moliri cæperat Berninus, cum inſipientium hominum voces contra ipſum inſurgentes, laudes ei debitas minuere ſtuduerunt. Ajebant enim, molis opificium extrui, quod nullus anteà, quamvis peritiſſimus Artifex auſus fuerat excogitare; nimiam metalli, aurique copiam in ea conſumendam, cui majeſtas, & decor defuiſſet. Ineptè tandem in centro Baſilicæ machinam adeò excelſam excitari, à qua Paraſtatum, Naviumque ſibi mutuò reſpondentium proſpectus occluderetur. Verùm quam fruſtrà calumnias ſuas invidia, & imperitia inferre ſtuduerint peritiſſimo Artifici, ipſum opus detexit, quod ſemper Poſterorum ſeries admirabitur. (Baldinucc. ejus in vita pag.12.)

Recenſet illud Donatus noſter lib. 4. cap. 10. ſuoque ſtylo adeò eleganter expreſſum, ut ejus verba hìc inſerere, nullo penitùs apice variato ſanius duxerim, quàm emendicata elocutione deſcribere [Tota igitur moles (inquit (De Roma antiq.)
„ Donatus) fuſili ex ære conſtat, auro ſubindè interlita, ut miſceat perenni-
„ tati ſplendorem; tortiles in ea columnæ quatuor, ternis portionibus compa-
„ ctiles, infima parte in ſpiram ſtriatæ, tortuoſis, & è folioſo caudice erum-
„ pentibus canalibus, exindè arbuſculis laureis ſcapum amplexis identidem
„ conveſtitæ, quarum ramulis ænei quanquàm pueri colludunt, & auro gut-
„ tatæ interquieſcunt Apes. Nituntur columnæ ſpiris æneis, hæ ſtylobatis è
„ pario marmore, quibus proſilientes anguli retractum, ac veluti alveola-
„ tum ophytem marginant, virgatumque verſicoloribus maculis, modò ſpar-
„ ſis, & errantibus, modò ſe colligentibus, & convolutis. At exterioribus
„ quadratis ex eodem marmore inſertum ſtemma Barberinum eſt, ſuperſculptis
„ Pontificiis diadematis, & clavibus. Capitula columnarum Jonico, & Co-
„ rinthio genere compoſita in olivæ folia ſe induunt, diſpari altitudine è fundo

ſub-

TABVLA 49.

ÆNEA MOLES QVA D. PETRI ARAM
VRBANVS VIII. EXORNAVIT

Alexander Specchi delin et Sculp

ÆNEA MOLES QVAM EQ. BERNINVS IMPONERE MEDITABATVR ALTARI D. PETRI

Hieronymus Frezza incidit

„ subnascentia, resupinato per ambitum verticis labro, è quibus erumpentes „ cauliculi circumflectuntur externos in flosculos. Super hos echinum specta- „ re est sculptum ovis, & spiculis, altiorem abacum medio comantem flore „ (& si alicubi pro flore Sol est) introrsus sinuatum, & supra volutas angulo- „ sum. Hæ porrò inter echinum, & abacum emergentes, in angulis foliorum „ tenus latiore circulo se demittunt, tùm arctiores in Orbes circinatæ in me- „ dium tandem florem, floreum quasi osculum, desinunt. Capitulis incumbit „ Epistylium, ternisque fasciis intermiscet astragalos baccis, & verticillis in- „ tersectos. Hoc sequitur Zophorus radioso notatus Sole, quem corona su- „ perfulget superne projecta, deorsum autem oviculis, denticulisque cælata. „ Super coronam, quæ quadripartita, nec ultrà, quàm pro columnarum cras- „ situdine producitur, statuta quatuor cælitum juvenili specie simulacra sunt, „ quæ manibus laureas retinent fronde prolixa implicatione, contextuque, „ tanquàm in encarpis advolutas, retroque pertinentes ad proximam trabem, „ & quodammodò colligantes. Trabes æneæ quatuor totidem molis angulis „ insertæ ab iis obversæ invicem tolluntur, anfractuque flexuosæ, tùm paula- „ tim coeuntes, supertensis palmis inauratis, nec modicè resupinis, nectun- „ tur in medium supercilium, è quo eminens globus superstante cruce inau- „ ratus effulget. Sua trabibus expansa umbella, ex ære imminens, con- „ tinuatoque margine summo coronæ cymatio conjuncta, toto inter colum- „ nas cælo subtenditur, aut ipsa cælum est, quòd divinæ Columbæ aurato „ radiorum circulo subvolantis exornat candor, & fulgor illustrat. Extre- „ mis umbellæ oris velut assuuntur æneæ in flexuram concisæ, auroque fim- „ briatæ laciniæ flocco inaurato dependulo, quas ad coronæ altitudinem in- „ tercolumnium implentes, superorum aligeræ facies, & Barberinæ apes „ alterno auro distinguunt. At medium umbellæ marginem tenuerunt mi- „ nores duo cœlites, quorum alter insidet, alter supervolat, uterque puerili „ forma, & habitu. Et anteriori quidem fronte hìc Pontificia corona, ille „ Cæli, Terrarumque clavibus oneratur. Iisdem insignibus gaudent in aver- „ sa extremitate posteriores. Qui latera tuentur hinc, atque hinc minantes „ Pauli gladio corruscant. Hæc est ærea Urbani Moles, digna quæ ad cul- „ tum Ecclesiæ Principum in augusto Templo teneat Principatum]. Hùc usque supradictus Donatus.

Et ne absentium oculis suum desit oblectamentum, ejus iconismum hìc attulimus, ab Oldoino in suo primo Tomo Addit. ad Ciacconium expositum; non tamen tàm affabrè delineatum. Tali iconismo Numismate Urbani VIII. *Fig.49.* illustrato, reliqua ad historiam spectantia breviter expediamus. Et primò notandum est illud anno trigesimo tertio fuisse cusum, quando videlicet huic magnificæ Moli coronidem Berninus imposuit. Studium ille suum, & laborem, in hac ænea Molem novem integris annis insumpserat, in quorum spatio trecentos nummos singulis mensibus illi erogari jusserat Pontifex, eâque absoluta præmium ejus virtuti non impar dùm meditabatur, variorum sententiam exploravit, quidnam præmii loco Bernino aptiùs conveniret: catenam aureum illi tribendam nescio quis affirmavit, cui sagaciter magnanimus Pontifex; aurum quidem meretur Berninus; catenam verò qui talia consilia meditatur. Itaque Urbanus decem mille nummos Bernino elargitus, in super ex ejus fratribus in Basilica Lateranensi Canonicum præfecit, alterum Clericis Vaticanæ Beneficiatis addidit. Merebatur quidem hæc munera Bernini peritia cum pietate conjuncta, qua Divum Apostolorum Principem venerabatur; solebat enim affirmare, ab ejusdem patrocinio actum quidquid in Vaticanæ Basilicæ fabrica molitus fuerat.

Baldinuccius in vita pag.11.

Idem pag. 66.

Aliud Numisma Urbanus excudit anno 1626. quo ædem æneæ columnæ Aræ impositæ exprimuntur, diversa tamen cum coronide; etenim columnæ quatuor arcus suffulciebant in crucem coeuntes, supra quos Salvatoris è sepulchro redivivi signum imminebat. Quatuor insuper Angelos stantes, eo ferè modo, quem nostra Tabula 50. indicat è Numismate acceptum. Quæ omnia *Fig.50.* ligno, & papyro compacta anno 1626. futuram æneam Molem expresserunt.

R Verùm

Verùm cum mentem Pontificis non explerent, & nimio æris pondere ſubjectas columnas laxari poſſe timeretur, aliam formam ſupra à nobis expoſitam Berninus excogitavit.

Fuerat etiam Pontifici oblata alia ornamenti idea, in qua collocabantur columnæ vitineæ, quibus olim Divi Petri Confeſſio extrinſecus exornabantur, ut ſuperiùs dictum eſt, ſed cum Templi Aream nimis in longum protenſa inutiliter occuparet, ineptam exiſtimavit. Illam, ne quid deſit hiſtoriæ hùc attulimus delineatam in Tabula 51. prout extat inter tabulas delineatas à Martino Ferraboſco. *Fig.51.*

Menſe igitur Aprilis anni 1631. contignationem à variis trabibus ferreis retinaculis cum tranſverſis minoribus lignis invicem benè compaginatis, ad altitudinem capitulorum contexuerant. Ejus prototypus extat adhuc in officina lapidicina ejuſdem Vaticanæ Baſilicæ. Hæc lignea compago fuit bifariam diſtributa; ſenas utrinque Antennas quadratas primùm poſuere ad libellam erectas, quas pluribus hinc indè minoribus trabibus, Anteridum inſtar diſpoſitis, ſuffulciebantur; ſingulis deindè conjugatas alias trabes impoſuerunt, ſupra quas trajectis trabeculis, tabuliſque contignationem effecere, annexis inſuper trochleis, quibus ænea pondera columnis imponenda facillimè extollerentur. Pluſquam bis mille nummos argenteos pro hac machina ſolutos fuiſſe Torrigius affirmat, eaque perfecta die 8. Maji ejuſdem anni ablata fuiſſe lignea ornamenta, de quibus ſupra diximus, & 6. Junii alia impoſita, quæ die 28. ejuſdem menſis à Pontifice viſa, & probata unius ferè anni curriculo miro opificio Berninus ænea conflavit. In MS.

Omnibus poſteà ritè diſpoſitis menſe Julio 1632. in ampla Baſilicæ Porticu, die Veneris 25. Novembris æneum capitulum columnæ, ſtatuæ Longini proxime, impoſitum fuit, die 3. Decembris aliud Divæ Helenæ ſignum reſpiciens, die ſexta tertium propè ſtatuam Sancti Andreæ; die denique undecima quartum in angulo, ubi eſt Divæ Veronicæ ſimulacrum. Vacuitates capitulorum cæmentis opplevere, quibus expletis Angelorum ſimulacra addiderunt, & trabes abietinas æneis laminis circumtectas, quibus epiſtylium, zophorus, coronix, totaque umbella componitur, & die 28. Junii 1633. totum opus omni ex parte abſolutum apparuit.

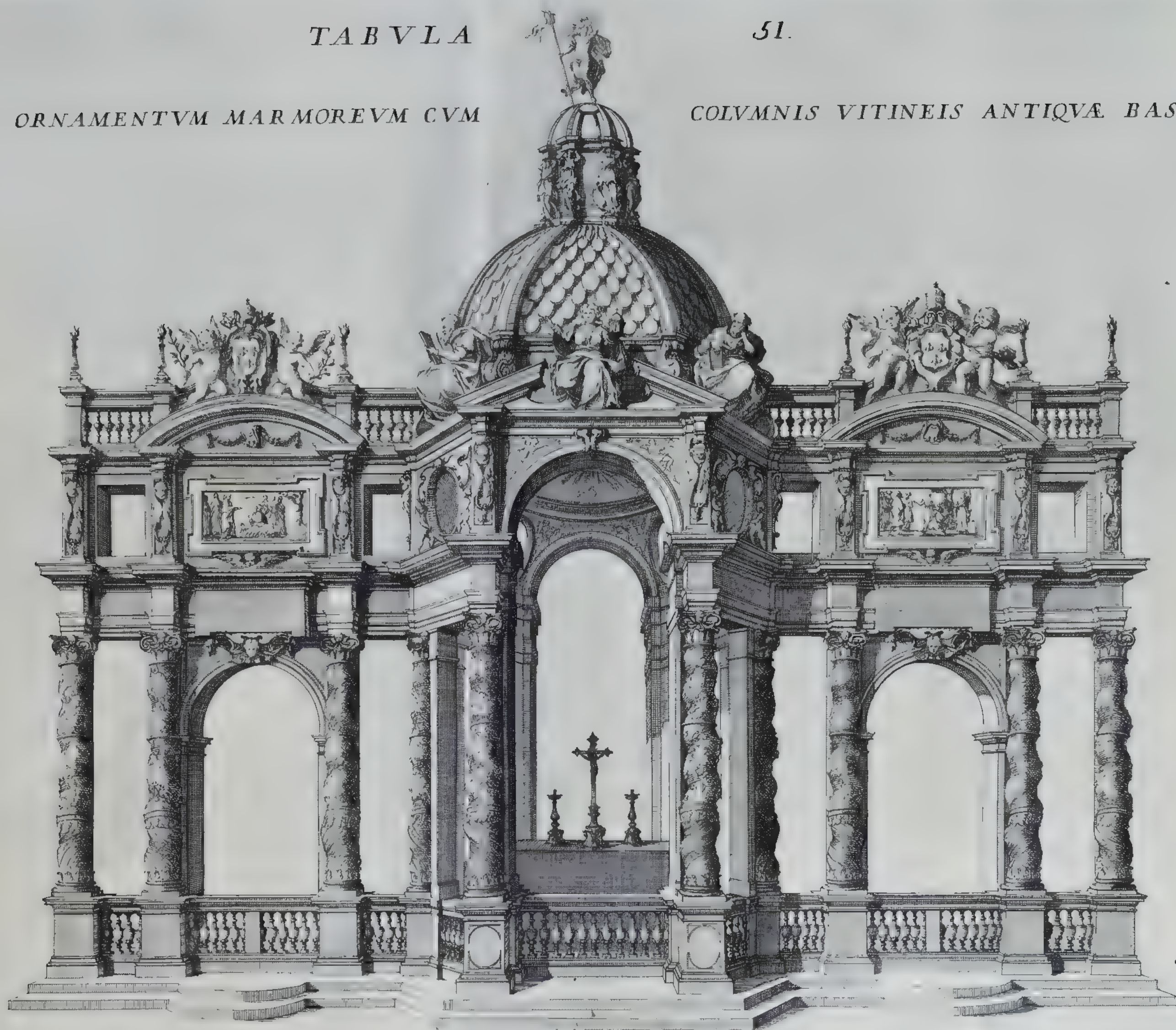
In tàm nobili Mauſoleo aurum ſuperinductum quadraginta mille nummos aureos æquaſſe refert idem Torrigius, totum autem opus pluſquàm centum mille nummos ſibi vendicaſſe. Ad opus verò conficiendum trabes æneas Pontifex ſuſtulit antiquas ex Pantheonis porticu, quæ toties irruentibus Barbaris adhùc ſupererant inconcuſſæ, cujus rei in eadem porticu legitur inſcriptio his verbis exarata: In MS.

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
VETVSTAS ÆNEI LACVNARIS RELIQVIAS,
IN VATICANAS COLVMNAS,
ET BELLICA TORMENTA CONFLAVIT,
VT DECORA INVTILIA,
ET IPSI PROPE FAMAE INGNOTA,
FIERENT IN VATICANO TEMPLO
APOSTOLICI SEPVLCHRI ORNAMENTA,
IN HADRIANA ARCE
INSTRVMENTA PVBLICÆ SECVRITATIS.
ANNO DOMINI MDCXXXII.
PONTIFICATVS IX.

Totum illud ęs libras æquabat quinquaginta mille ſupra quadragintas & ducentas quinquaginta, clavorum pondus erat 9374. duas verò columnas cum baſibus & capitulis quinquaginta quinque mille octingentas & nonaginta ſex libras habere die 1. Martii anno 1627. cognovit Berninus cum ſociis Artis Fuſoriæ peritis, Angelo rubeo, & Ambroſio Lucenti Romanis. In libris Com- Torrigius pag. 143.

TABVLA 51.

ALIVD ORNAMENTVM MARMOREVM CVM COLVMNIS VITINEIS ANTIQVÆ BASILICÆ.

Alexander Specchi del. et sculp.

Computorum, & Expensarum Fabricæ anni 1627, enunciatur totam hanc æneam Molem, præter aurum, quo fulget, lib. æquasse 186392. ideft centum octoginta sex mille, trecentas nonaginta duas. Ex tanta igitur operis magnitudine, non modò admirabilitatem cæpit Auctoris potestas, sed Sanctorum Cinerum veneratio incrementum, & loci sublimitas majestatem. Quippè obversatur mentibus intuentium eorum in Cælo sedes triumphalis, quorum sepulchrali splendore oculi perstringuntur.

Nec facilè dictu est, quantùm Romanorum Pontificum pietas elucescat in luminibus, quæ in conspectu Aræ noctu, diuque in honorem Principis Apostolorum perseverant. Quòd si moris fuit antiquissimi cereas faces, & lychnos pensiles accendere antè Sanctorum imagines, ut perpetui luminis alimento, æternæ, qua perfruuntur, gloriæ monimentum essent, ex documento Joannis Baptistæ Castilionei: profecto Divi Petri gloria in iisdem clarissimè significatur. Narrat Bibliothecarius in vita S. Silvestri Constantinum Imperatorem diœceses Orientis donasse Beato Petro, à quibus oleum, & balsamum copiosè excipiebatur pro lampadarum alimento, quæ antè Altare Beati Principis Apostolorum rutilabant appensæ, de quibus in epistola Beati Petri Damiani ad Cadaloum Pseu-
„ do-papam habetur, quòd eam possessionem accepta pecuniâ quidam Ponti-
„ fex distraxit, canonemque aromatis; quem accipere solebat, amisit; quare
„ aliquanto post cum idem Papa prædicto Sacrosancto Altari quasi devotus as-
„ sisteret & oraret, ecce quidam terribilis, & grandævus senex in cujus etiam
„ facie barbirasium videbatur, elato bracchio colaphum ipsi vehementer incussit
„ & ait. Tu extinxisti lucernam meam antè me, & ego extinguam lucernam
„ tuam antè Dominum, moxque disparuit, ille verò protinus corruit, & paulò
„ post diem clausit extremum.

Antiq. Mediolan. pag. 141.

Apud Baron. anno 1061.

Propterea certatim piissimi Pontifices Apostolorum Principi cultum luminibus addidere, inter quos S. Gregorius Magnus aliqua prædia Basilicæ dedit pro
„ dote lampadarum, ut intelligas (ait Spondanus) quàm abundans in eadem Ec-
„ clesia esse soleret copia lampadarum incensarum, quarum dumtaxat usui tot tan-
„ taque inservire deberent oliveta.

Scribit Maphæus Veggius Beatam Mathildem donasse prædium centum milliariis circumscriptum, ut Basilica S. Petri luminibus adhibitis decoraretur. Idem affirmat, tempore Alexandri III. quo ipse vivebat, noctu, diuque centum quindecim lampades ardentes extitisse.

Anastasius refert Gregorium II. mille aureos ad eundem finem tradidisse, & Hadrianum I. fecisse Pharum majorem in typum crucis, qui pendebat antè Presbyterium, habentem 1370. candelas. Leonem III. fecisse Polycandilum *porphyrethicum* (ideft æreum rubescens) pendens in pergula antè Confessionem in catenulis aureis, quæ pensabant libram unam. Fecit idem Pontifex Cerostatas majores fusiles centum nonaginta octo.

Symmachus anno 498. Confessionem ornavit viginti lampadibus argenteis, quarum singulæ quinque libras ponderabant. Ormisda trabem posuit argenteam librarum 1400. ut lampades illi appenderentur sexdecim, pens. singulæ libras quidecim. Hilarus addidit viginti quatuor. Simplicius sexdecim. Zaccharias coronam fecit argenteam centum viginti librarum, & pro ejus alimento viginti libras auri donavit. Gregorius XIII. duodecim alias ex argento eleganti structura fabrefactas tradidit. Leo IV. donis Divo Petrò oblatis addidit quadraginta receptacula argentea, instar coronarum fabricata, in quibus lampades antè Altare appenderentur. Fecit etiam Phara ærea, quæ sedent super vestibulum sacri Alaaris, numero duodecim.

Ex Anastas.

Francis. Sodo descr. de Eccles. MS.

Anast.

Nec una inerat species lampadarum, sed diversimodè extructę, ex qua diversitate etiam nomina sortiebantur, hinc Canistra, Regna, Coronæ, Bottri, Turres, Canthari, Phari, & Delphini dicebantur; quas omnes diligenter alere tenebantur Sacerdotes, quos Mansionarios appellabant, vel Cubicularios, prout affirmat Anastasius in Sancto Leone. Hìc constituit supra Sepulchra Apostolorum Custodes, qui dicuntur Cubicularii ex Clero Romano, & clariùr in epist. 12. Zaccharìæ Pontificis, in qua dicitur ex diversis can-

 delis

delis Ecclesiæ oleo collecto in secretiori Ecclesiæ loco ad figuram interioris Tabernaculi insistente, indeficienter cum multa diligentia inspectæ ardeant ità, ut oleum ipsum sufficere possit ad tertium diem, de quibus candelis Sabbato Sancto sumptus ignis per Sacerdotem renovetur.

Narrat Torrigius anno 1615. tredecim tantùm lampades perpetuò arsisse, in venerationem fortasse Christi Domini, ac duodecim ejus Apostolorum. Paulus MS.cap.55. V. deindè anno 1616. aliam argenteam addidit in quatuor alias minores distinctam, cujus pondus septuaginta librarum erat, cum dote olei, hæc verba incisa præsesentem:

PAVLVS V. PONT. MAX.
ANNO DOMINI M DC XVI.
PONTIF. XII.

Crevit deinceps lampadarum numerus, ardentque hoc tempore ob Pontificum, aliorumque piorum Virorum obsequium ergà Divum Petrum centum ac decem lumina extrà Confessionem, intrà verò undecim alia in argenteis thecis, Cap.13. æreis, auratisque copiæcornibus insertis. Quorum numero in nullo alio Templo Romæ invenitur æqualis, ea potissiùm ratione (ait Petrus Mallius) quoniam hæc „ Divi Petri Basilica omnium Ecclesiarum est Caput & Speculum, nàm à Beato „ Petro Fidei lumen sumpsit omnis Ecclesia. Fuit enim (ut dixit Beatus Grego„ rius in moralibus) Christi Resurrectionis primus Prædicator, decet namque „ Beatum Petrum præsentis Ecclesiæ Principem in Orbe, tanquàm totius Mundi „ Dominum venerari, & ibi Sacrosanctæ Fundamentum Ecclesiæ esse, ubi erant „ mundanæ Monarchiæ Principatus, & ubi mundani erroris major excreverat nu„ merus, ibi Christianæ Salutis potior inveniretur medicina. Et, uti dixit Theodoretus Cyrensis Episcopus in epistola ad Leonem Papam: SEPVLCHRA APOSTOLORVM TOTVM MVNDVM ILLVMINANT.

CAPUT XXV.

De aliis Basilicæ Ornamentis ab Urbano VIII. & Innocentio X. additis.

NEc in sola jàm dicta ænea Mole Sepulchro Apostolorum imposita Urbani magnificentia celebratur. Plurima sunt, quæ in Basilica eam spirant argumenta. Anno enim 1630. marmoribus variis incrustavit quator ingentia loculamenta, quæ in Pilis, maximo Emispherio suppositis vacua erant, ac in iisdem ingentes Statuas marmoreas viginti & duobus palmis alta addidit. Inspiciatur Tabula 30. in ea numerus 48. indicat loculamentum, in quo Veronica effigiem dolorum Regis, quam in Urbem portavit, spectatorum oculis exponit in linteo. Eam suo Torrigius scalpro incæpit efformare Franciscus Mochus in monte Varchio natus die 24. Sepag.206. ptembris anno 1631. die verò 29. Novembris 1632. absolvit, eidemque hæc inscriptio addita fuit:

SALVA-

SALVATORIS IMAGINEM VERONICÆ SVDARIO EXCEPTAM, VT LOCI MAIESTAS DECENTER CVSTODIRET, VRBANVS VIII. PONTIF. MAX. MARMOREVM SIGNVM; ET ALTARE ADDIDIT, CONDITORIVM EXTRVXIT, ET ORNAVIT.

Hanc Mochi Statuam summis laudibus voce, & calamo celebrarunt quamplurimi, nonnulli tamen errori tribuendum esse affirmabant, quòd currentis effigiem expresserit, non verò stantis, ut statuam decet, cujus nomen à verbo *sto*, sive *statuo* Latini derivant.

Die 26. Octobris 1633. in parte opposita, à numero 49. indicata, collocata fuit Statua Longini Centurionis, qui Lanceam præfert cum Cuspide, quæ latus Domini aperuit, cum hac sequenti inscriptione: Martinel. de Sept. Eccl. pag.28.

LONGINI LANCEAM, QVAM INNOCENTIVS VIII. PONT. MAX. A BAIAZETE TVRCARVM TYRANNO ACCEPIT, VRBANVS VIII. STATVA APPOSITA, ET SACELLO SVBSTRVCTO IN EXORNATVM CONDITORIVM TRANSTVLIT.
Eam exsculpsit Eques Laurentius Berninus.

Die 15. Aprilis 1634. in alio loculamento, à numero 50. expresso, hunc titulum posuere:

PARTEM CRVCIS, QVAM HELENA IMPERATRIX E CALVARIO IN VRBEM ADVEXIT, VRBANVS VIII. PONT. MAX. E SESSORIANA BASILICA DESVMPTAM, ADDITIS ARA, ET STATVA HIC IN VATICANO COLLOCAVIT.
Statuam effinxit Andreas Bolgius, Helenam videlicet Augustam, quæ Imperii sceptrum cum vexillo Crucis commutavit.

Alia ex parte, ubi numerus 51. Simulachrum S. Andreæ Apostoli inhiat Crucem, cui bracchium injecit, scalpro efformatum à Francisco Quesnoi (vulgò il Fiamengo) sub hac inscriptione:

S. ANDRÆ CAPVT, QVOD PIVS II. EX ACHAIA IN VATICANVM EXpORTANDVM CVRAVIT VTBANVS VIII. NOVIS HIC ORNAMENTIS DECORATVM, SACRISQVE STATVÆ, AC SACELLI HONORIBVS COLI VOLVIT.

Antequàm marmoreum illud efformaret Franciscus, cæmentis expressum in loculamento illi statuto à Præfectis Fabricæ, in quo nunc Divæ Helenæ simulachrum adest, spectatorum oculis exposuit, quod visum, probatumque à Summo Pontifice Urbano, transferri aliò curavit, ut scalpris egregium opus perficeret; at infausto cum eventu, nàm cæmentitium opus multis in partibus laxari cæpit, incuria demùm, seu invidia Operariorum nobilem Artificis ideam obliteravit. Non tamen animo cecidit Franciscus, sed novam ideam molitus, ut illam in marmore exprimeret, operi se totum addixit. Quinque annorum spatium in Statua exsculpenda, futuris annorum periodis nunquàm satis celebranda, consumpsit, eâque absoluta ingenti mœrore gaudii loco animum cumulavit. Statuam enim loculamento, quod num.51. indicavimus collocari jusserunt Fabricæ Præfecti quippè qui Sanctissimæ Crucis imagini ab Helena ostensæ digniorem locum convenire decreverunt, oppositum verò Divi Apostoli Simulachro. His, aliisque curis exagitatus egregius Artifex, ac penitùs consumptus vivere tandem desiit, immortale tamen apud Posteros nomen adeptus in saxo.

Hæc

Hæc omnia viginti millia nummorum pretium superarunt, Fuerunt hæ Statuæ à Bartholomæo Tortoletto carminibus descriptæ, quæ in sua Roma ex ethnico sacra refert Martinellus. Illas nos cælo expressas exponimus quatuor in Tabulis, è prototypis fideliter delineatas, ut celeberrimorum Sculptorum certamina in iis efformandis inspici possint, & simùl pietas excitari. His Sanctorum signis jussit Urbanus Aras dedicari substructis in cellis, quibus Tabulas apposui depictas ab Andrea Sacco, sed cum loci humiditas paulatim eas obliteraret, musivo opere tres ex illis eleganter expressit sub Innocentio XI. Fabius Christophorus.

Pag. 282.

Fig. 52. 53. 54. & 55.

Statuarum loculamentis alia quatuor ejusdem magnitudinis imminent, cum pluteis marmoreis, inducta auro columnis cochlydibus, epistyliis, & coronis cum infantibus aligeris instructa. Singulis anterioribus singula sunt repositoria, in altero eorum Veronicæ Linteum, frustum Dominicæ Crucis, & Lancea, pio cultu servatur, in alterò verò caput S. Andreæ. Ob hæc tantaque Urbanæ magnificentiæ, & in Vaticanam Basilicam collata decora, suas partes esse duxit Illustriss. & Reverendiss. Canonicorum Clerus aliquod grati animi signum indicare. Quapropter die 12. Novembris 1635. in Capitulo, ut ajunt, congregatus, omnium consensu sequens Decretum perpetuis tabulis consignavit:

„ Cum Sanctissimus Dominus Noster Urbanus Pont. Max. qua ergà Beatum Petrum fulget pietate nuper ad sacram rem solemni ritu habendam, apud Aram maximam, quam idem Pontifex ingenti sumptu, ac superbo opere toti Orbi admirandam erexit, sacras vestes ad omnem Ministrorum, & Altaris ornatum tam albi, quàm rubri coloris, auro, argentoque eximiè elaboratas donaverit; Capitulum, & Canonici hujus Sacrosanctæ Basilicæ novis quotidie muneribus, & beneficiis, & honestati, & aucti, grati animi impulsu ità sanxerunt. Natalis Sanctitatis Suæ festivus singulis annis, quamdiù vixerit, ut lætus ab universo Basilicæ Clero votivo aliquo sacro apud eamdem Aram celebretur, quo B. Petri suffragantibus meritis incolumis diu, ac beatus, hostium Ecclesiæ contusa superbia, tranquilla pace fruatur. Cum verò coronam gloriæ, & diadema decoris in æternitate recipiet, tunc gaudiis Angelorum Cætibus, & supernis Civibus concessis desiderium tanti Pontificis, de Basilica optimè meriti, lugubri anniversario sacro perpetuo contestetur.

Hæc sunt, quæ de Sacra Confessione, in quo Principum Apostolici Senatus Corpora requiescunt maximis sumpeibus exornata cæterisque adjacentibus ornamentis breviter exarare calamus potuit: opus enim est hujusmodi, ut qui oculis illud non subjecere, mente complecti vix possint, ut verbis utar Pauli de Angelis.

De Basilic. Vatic.

Quandoquidem sub maximo Tholo Basilicæ versamur supradicta ornamenta à Bernino extructa inspicientes, operæ pretium erit hìc indicare rimulam ferè digiti crassitiem æquantem, quæ in parte Tholi interiori producitur à coronice magni tympani ad circulum usque quo patet Laterna Tholo imposita. Eam licèt annis elapsis, sed incerto tempore sua spontè fatiscentem, cum nescio quis è vulgò imperitus recognosceret anno 1680. bellicum canere contrà Berninum cæpit, suâque crebra obmurmuratione veluti tympano copias comparare studebat, à quibus tanti Viri fama apud Posteros minueretur. Illi enim tribuendam esse, ajebat, proximam Vaticanæ Fabricæ ruinam, quàm Tholi rimulæ indicabant, utpotè qui operam suam sub Urbano VIII. pessimè impenderit in magnis loculamentis ad Sacras Reliquias custodiendas marmoribus exornandis, scalis in Parastatis Tholum sustinentibus extruendis, aditibusqde aperiendis, per quos itur ad mœniana, è quibus ipsæ Reliquiæ populo certis anni diebus ostenduntur. His vocibus inter ignarum vulgum quotidiè percrebescentibus, addita est dissertatio Summo Pontifici oblata, quæ tanto malo remedium flagitabat, ne unius Artificis inscia temeritas, tot Pontificum expensæ, Arti-

a Francisco Mocho in marmore exculpta
a Carolo Patacchia delineata
et ab Hieronymo Frezza ære incisa an. 1696. Romę

Ab Equite Laurentio Bernino exculptus
a Carolo Patacchia delineatus
et a Hieronymo Frezza ære incisus anno 1696. Romę.

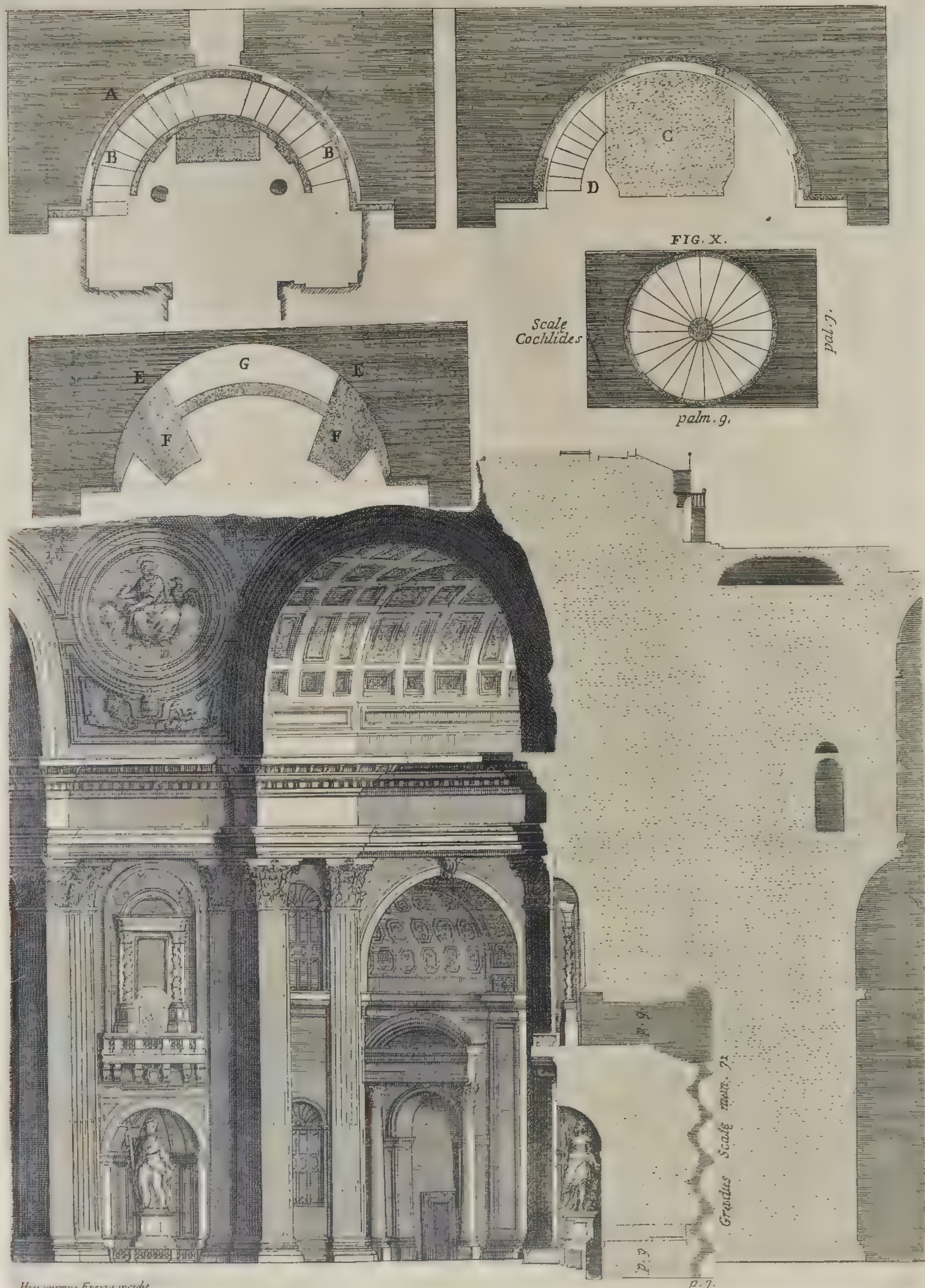

ab Andrea Bolgio exculpta
a Carolo Patacchia delineata
et ab Hieronymo Frezza ære incisa an. 1696. Romę.

a Francisco du Quesnoy vulgo il Fiamingo exculptus
a Carolo Patacchia delineatus
ab Hieronymo Frezza ære incisus an. 1696. Romę.

Hieronymus Frezza incd.

Hieronymus Frezza incidit

Artificumque insignium labores penitùs dissiparentur. Percupidus itaque prudentissimus Pontifex Innocentius XI. veritatis explorandæ, Illustriss. Præsuli Joanni Carolo Vespiniano Vaticanæ Fabricæ Præfecto præcepit, ut peritissimorum Urbis Architectorum operâ uteretur, qui Tholum, & Basilicæ partes diligenter recognoscerent, omnibusque examinatis, suam quisque sententiam de infausto omine enunciaret. Verùm omnibus accuratissimè investigatis fallacem contra Equitem Berninum accusationem compererunt, atque fabricæ molem firmissimè permansuram. Totam examinis seriem exposuit Philippus Baldinuccius in vita ejusdem Equitis Bernini à pag. 82. usque ad 102. Illam adeat curiosus Lector. Nobis pauca hæc delibare sufficiat, videlicet: Parietum rimulas antiquas fuisse, ex ipsa fortassè mala fabricæ constructione provenientes. His adde ejusmodi scalas aditusque, per quos ad mœniana loculamentorum itur extitisse in Parastatis anterioribus, in quorum altero sacrum Veronicæ Velum custoditur, in altero verò Caput Divi Andreæ, antequam Berninus eadem loculamenta marmoribus exornaret, quod evidenter patet ex relatione translationis harum Sacrarum Reliquiarum, quam recensuit in suo tractatu de Sacro Christi Sudario MS. Jacobus Grimaldus, ubi hæc habet sub titulo. Pag.80.

Delatio Sanctissimi Sudarii, Lanceæ, & Capitis Sancti Andreæ Apostoli in novum Templum Sancti Petri.

Die prima Martii anno Domini 1604. absoluto opere suggesti in novo Templo Sancti Petri nobilissimis, politisque marmoribus, positis in dextera parastata majoris Altaris ejusdem Principis sub maximo Tholo, undè populo celeberrima Sanctiss. Salvatoris Nostri Imago, quæ Veronicæ dicitur, ac Lancea, qua Latus ejus effossum est publicè ostenderentur, Illustrissimus, & Reverendissimus Dominus D. Evangelista Pallotta Cardinalis Cusentinus dictæ Basilicæ Archipresbyter, nolens Christianum Populum, diebus his Sanctis ad has Reliquias invisendas in maxima multitudine confluentem, spirituali solatio carere, accelerato opere, & ad finem perducto, statuit dicta feria 5. Hebdomadis Reliquias præfatas, & Sancti Andræ Apostoli Caput ex Archivo Basilicæ
„ in dictum suggestum, & locum transferre [Igitur die Lunæ 20. Martii 1606.
„ idem Illustrissimus Cardinalis post celebratam Missam in Sacrario, benedi-
„ xit capsam cypressinam, sericis pannis vestitam, pro recondendis ipsis reli-
„ quiis. Deindè se contulit ad locum, & suggestum præfatum, eumque simili-
„ ter benedixit, & aspersit aqua, idem fecit in altero suggestu alterius Parasta-
„ tæ, ubi hodiè servatur Caput Sancti Andræ Apostoli; deindè narrat cæremo-
„ nias, quibus translata sunt ex Archivo Reliquiæ, & collocatæ in dextera pa-
„ rastata; & rursùs resumit Grimaldus, Anno 1612. in Apostoli Sancti An-
„ dreæ vigilia 29. Novemb. Dominus Marcellus Phylonardus Canonicus stola
„ indutus idem S. Andreæ Caput à dextera Parastata ad suggestum sinistræ ex-
„ celsæ pilæ ritu privato detulit]. Itaque si Beati Andreæ Caput ad talem suggestum translatum fuit à Paulo V. deputatum, ut indè Populo ostenderetur, profectò tam in dextera, quàm in sinistra Parastata erant loculamenta cum scalis, per quas Canonici debuerunt ascendere sacris vestibus induti, Sacras Reliquias piè deferentes: nec potuissent ea, quæ par erat, reverentia deferre, si per ligneas scalas, seu funium beneficio ascendere debuissent. Erant insuper aditus, per quos è scalis ad Suggestus, sive Mœniana possent commodè transmeare. Licet enim eximius ille Architectus loculamenta exornaverit, nullam Parastatis detrimentum intulit, imò potiùs addidit fulcimentum.

Ut hæc omnia manifestè pateant, adeamus Tabulam 56. in qua loculamentorum ichnographiam delineavimus. AA. ostendit loculamentum inferiùs ab Antiquis Architectis in Parastata relictum. BB. indicat marmoream veluti vestem, qua loculamenti cavitatem exornavit Berninus. C. basim pro statuis collocandis. D. scalam antiquam, per quàm ad Confessionem S. Petri dabatur descensus. Alia figura ostendit caracteribus EE. antiquum loculamentum superiùs inferiori omninò respondens. F. indicat additamentum marmoreum, quo Fig.56.

Ber-

Berninus loculamenta decoravit. G. cavitatem, seu spatium demonstrat, inter antiquum parietem, & marmoreum ornatum à Bernino prudenter relictum, ut nempè à lateritio pariete noxiam marmorum humiditatem arceret. Scalas quidem extruxit Berninus in duabus tantùm inferioribus Templi parastatis è regione oppositis aliis duabus, quibus sub Paulo V. ut retulit Grimaldus jàm inerant scalæ; verùm puteos non aperuit, imo eos angustiores reddidit. Quatuor enim lateribus constabant, quorum latiora pal. novem, angustiora verò septem cum tribus unciis æquabant, nunc verò angulis novo pariete oppletis à Bernino circularem figuram habent, diameter septem palmis expletur, ut in subjecta Figura X. dilucidè apparet. Ex quibus patet, quàm immeritò Bernini gloriam minuere conata fuerit, seu imperitorum quorumdam invidia, seu invidorum inscitia.

Non in tribus, ut supponit Balдinuc. pag. 90.

Baldinuccius in vita pag. 90.

Constat insuper à veritate aberrasse Auctorem nostri ævi, cæteroqui præclarum, cum anno 1650. scripsit [In Vaticanæ Basilicæ structura sub Urbano „ Pontifice duos supervenisse errores non benè ab Architectore prævisos, ut „ eventus monstravit, quorum alter fuit, ut quatuor anguli Ecclesiæ, quibus „ tota Tholi machina initiur (contra monimenta à Bonarota relicta circa hanc „ Vaticanam Molem) fuerint illi omnes in medio intùs perforati, ut cochlea- „ res gradus perficerentur, quibus ascensus ad superiora alia loculamenta „ aperiretur, ac etiam Aræ in inferiori parte quarumlibet pilarum dedicaren- „ tur, ex hoc autem facta Tholi dissolutio, & aperitio, in media sui parte, „ quamvis deindè restaurata, seu occultata, quod damnum in tanta Mole „ reparari impossibile vix creditur ne futuris temporibus forsan deterius con- „ tingat.

Jo: Baptista Casalius de Urb. splendor. cap. 22.

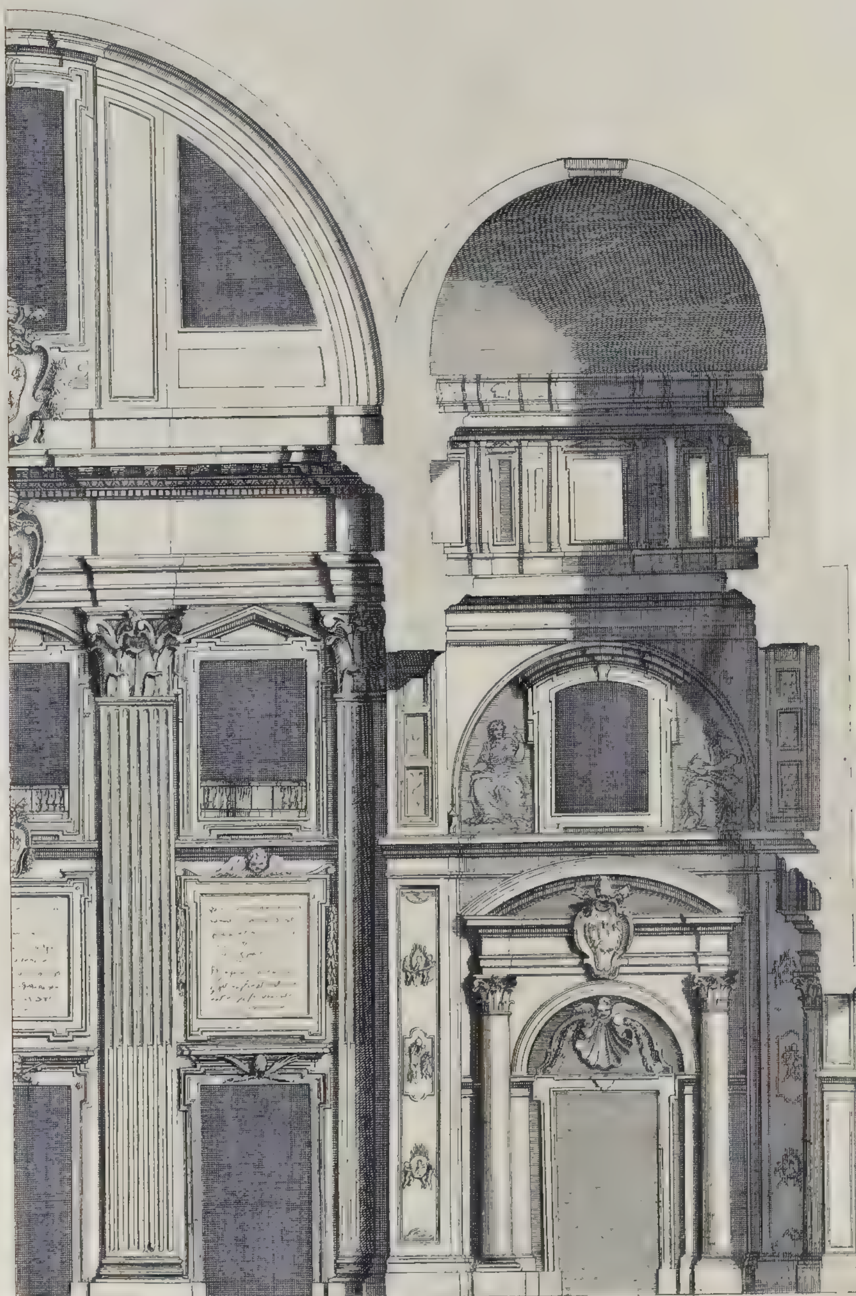
Innocentius autem X. Prædecessorum in Vaticana exornanda Basilica studiosissimus æmulator, suam tanto operi magnificentiam, liberalitatemque desse haud passus est, in cujus constructione sæcula desudarunt, & quod sæculorum omnium miraculum est; nàm ipse secundo Pontificatus anno interiorem partem Templi ornare cæpit non minore magnificentia, variis lapidibus pretiosis artificiosè commissis, ne quid posthac desiderari contingat, suprema ornamenta conquisivit, dùm excelsos hinc indè parietes, qui Sacella ambiunt, aptatis è vario colore marmoribus, miroque artis studio in unum compactis obtexit, ibique inventore Francisco Maria Torrigio, trophæorum instar venerandas Beatorum Pontificum, qui Martyrii palma præfulgent, imagines marmori insculpendas curavit, adjectis palmis, liliis, infantibusque marmoreis, quæ omnia Nicolaus Sale Gallus exculpsit. Geminas minores naves, seu ambulationes condecoravit columnis è Sabinorum saxo albo rubro, vùlgò *Cottanello*, à loco, ubi effoditur, capitulis, basibus, arcubusque tholo sustinentibus. Binas singulis arcubus adjecit statuas ex opere marmorato, quarum primam in parte sinistra compegit Franciscus Rossius, secundam Joannes Dominicus Rossius, seu Chivizanus; tertiam, & quartam Cosmus, & Franciscus Fancellus, quintam Lazarus Morellus, & sextam Joannes Baptista Marcellus. In parte autem dextera prima à Dominico Præstinoro confecta est, secunda à Bartholomæo Cennino; tertia, & quarta à Nicolao Menghino; quinta, & ultima ab Andrea Bolgio, & Ambrosio Bonvicino. Pavimentum demùm versicolori marmore substravit, ut uno, eodemque tempore, & exornandæ Basilicæ, & antiquitati simùl prospiceret, eidem pavimento Rotam illa porphyreticam veluti nobile monimentum restituendam curavit, cujus in Ceremonialibus libris sæpè mentio recurrit, dùm de Romanorum Imperatore coronando agitur; quippè supra illam coronandus sistebatur, ubi precibus ab Episcopo Cardinali solemniter repetitis, ad sacrum Apostolicæ Confessionis locum ducebatur. Ejus Rotæ in Paschalis Papæ gestis fit mentio.

Baldinuccius in vita Bernini pagina 81.

Arringus lib. 2. cap. 9.

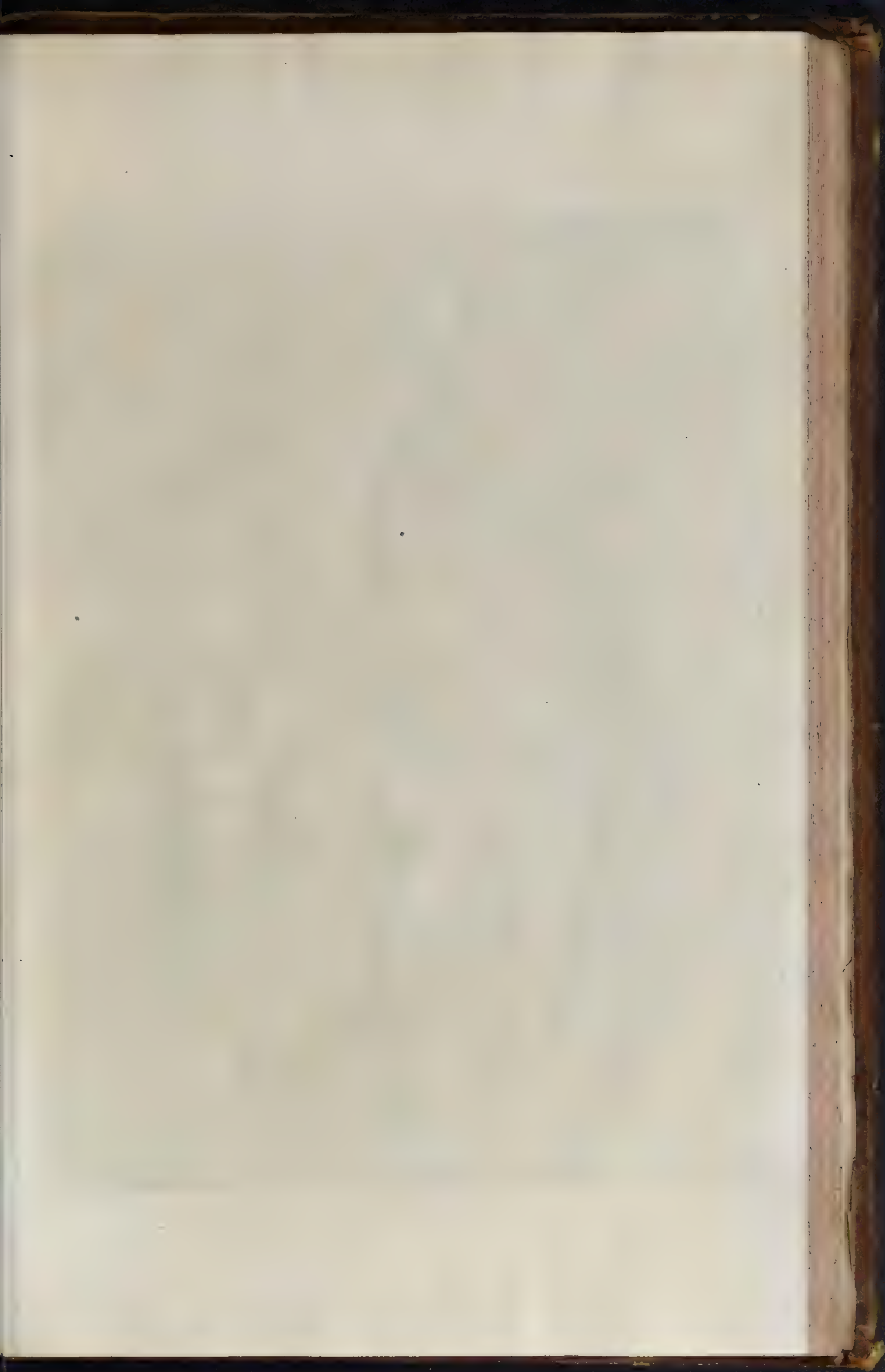
Hæc omnia Innocentius egit anno 1648. & 49. dirigente Equite Bernino, ut recurrente Jubilæi anno quinquagesimo supra millesimum, Vaticani Templi decus, & gloria, omnibus ferè numeris absoluta, perennes Apostolorum triumphos Nationibus ex toto Orbe terrarum in Urbem confluentibus, inculcaret, venerationem ingereret, atque intuentium oculis incomparabilem Pontificum

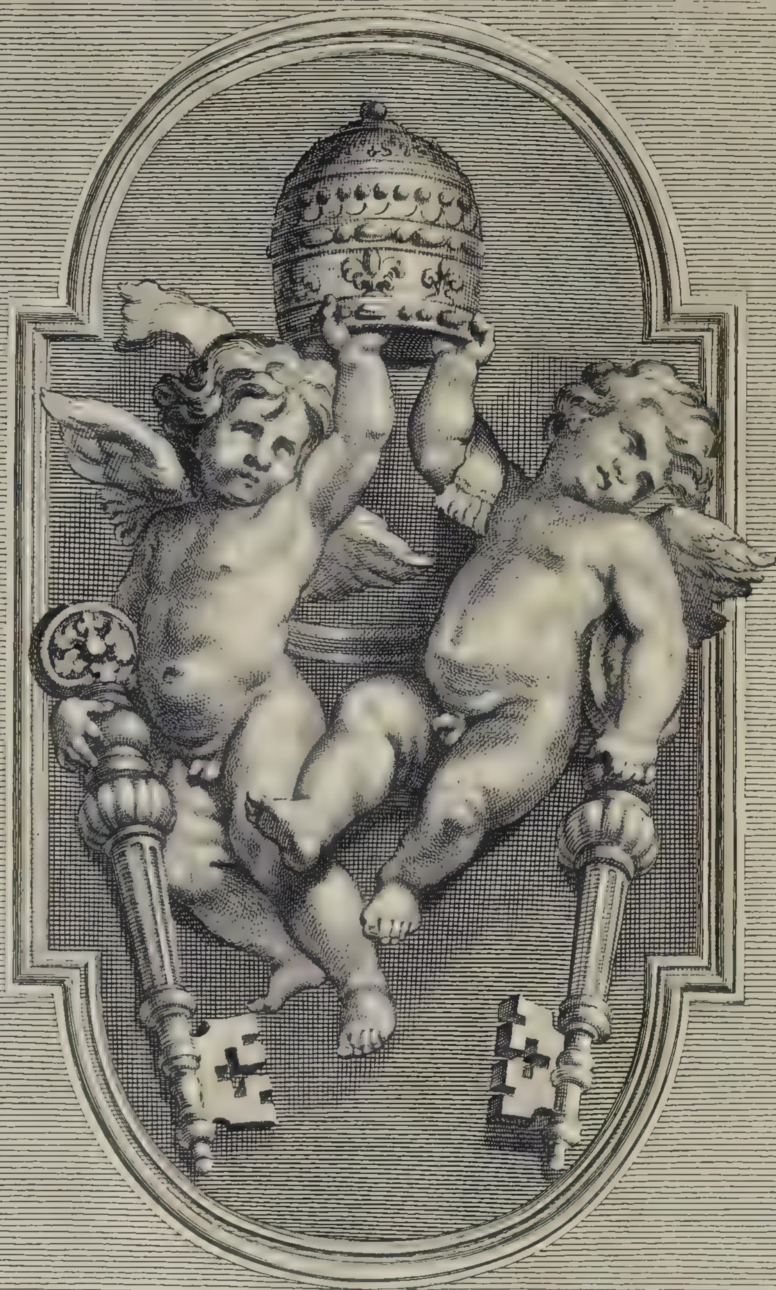
FACIES INTERIOR BASILICÆ VATICANÆ IN QVA
IANVÆ PATENT CVM ORNATV AB INNOCENTIO X. ADDITO

Hieronymus Frezza incidit

TABVLA 57 num. 1.
pag. 157
Arnoldus Van Westerhout incid.

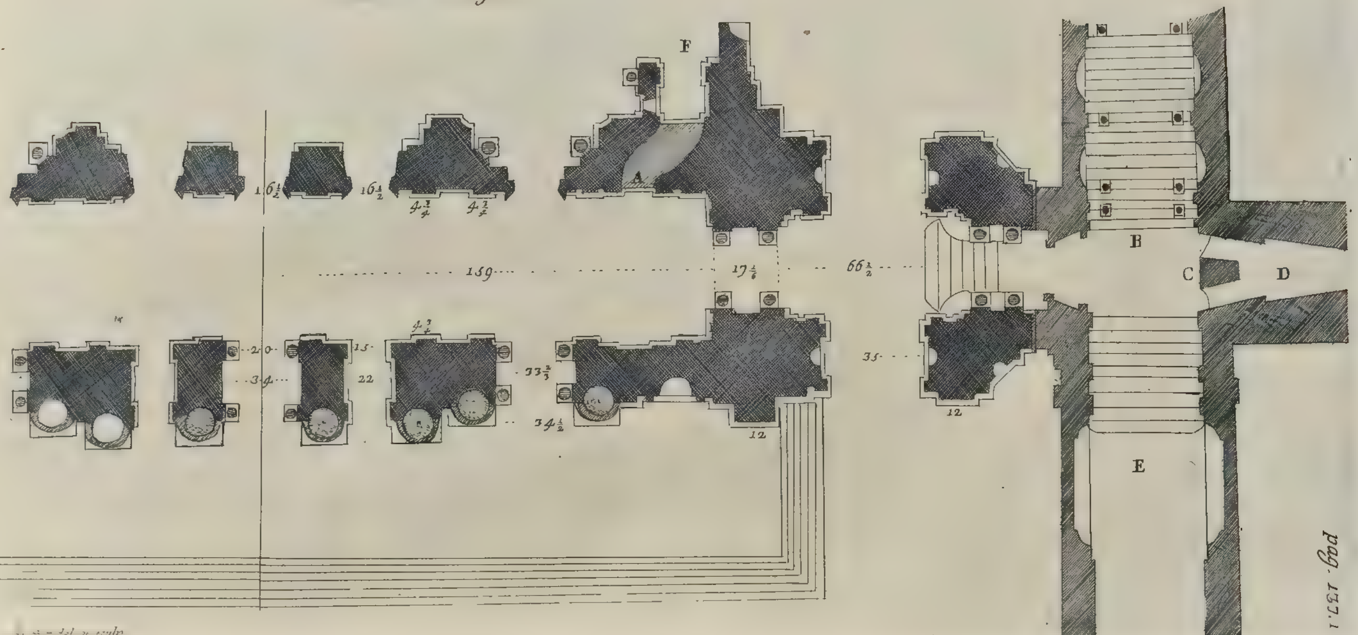

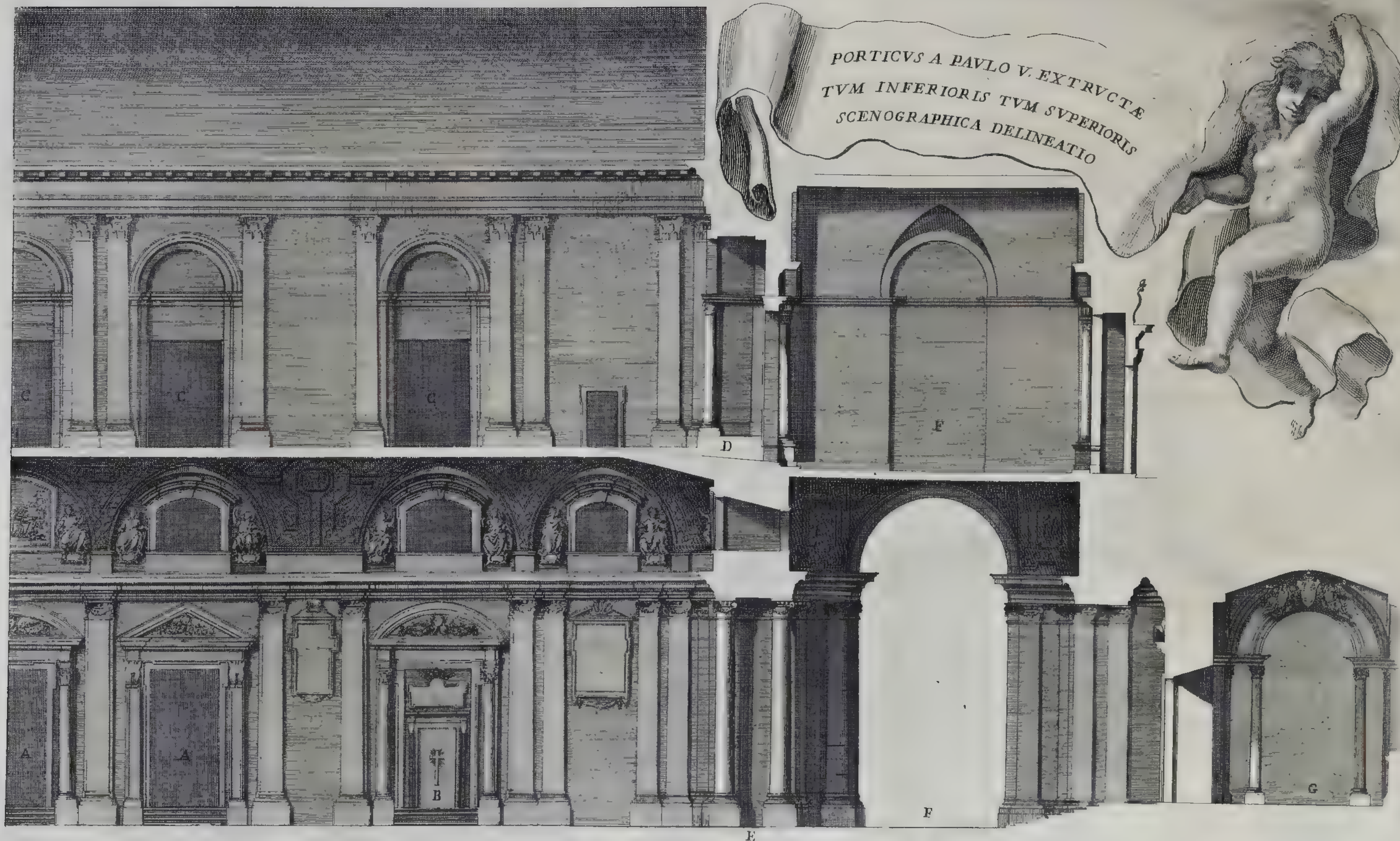

TABVLA 57. num. 3.
pag. 137.
Arnoldus Van Westerhout incid.

Tabula 51. num. 4.
pag. 127
Arnoldo Van Westerhout Sculp.

ICHNOGRAPHIA PORTICVS BASILICÆ A PAVLO V. ÆDIFICATÆ

A. *Locus destinatus portę Sanctę*
B. *Scala Regia ab Alexandro VII. extructa*
C. *Basis supra quam statua Constantini magni equo insidentis*
D. *Aditus ad Palatium Pontificium*
E. *Porticus Alexandri VII.*
F. *Sacellum S.mi Crucifixi*

Hieronymus Frezza incidit

EIVSDEM PORTICVS EXTREMITAS

...nymus Frezza incidit

ificum Romanorum munificentiam tot notis, quot monimentis perpetuò obtestaretur.

Quæ autem ista fuerint absque alia descriptione indicat Tabula subjecta, in qua ornamenta Parastatis adjecta delineari curavimus, omniaque comprehendit sequens inscriptio supra mediam majorem portam collocata, & à Patre Famiano Strada Societatis Jesu rerum scriptarum elegantiâ celeberrimo concinnata. *Fig.57.* Paulus de Angelis de Eccl. Vat.

BASILICAM
PRINCIPIS APOSTOLORVM
IN HANC MOLIS AMPLITVDINEM
MVLTIPLICI ROMANORVM PONTIFICVM
ÆDIFICATIONE PERDVCTAM
INNOCENTIVS X. PONT. MAX.
NOVO CÆLATVRÆ OPERE
ORNATIS SACELLIS
INTERIECTIS IN VTRAQVE TEMPLI ALA
MARMOREIS COLVMNIS
STRATO E VARIO LAPIDE
PAVIMENTO
MAGNIFICENTIVS TERMINAVIT.

In hoc columnarum ornatu quindecim millia nummorum impendit Innocentius; mille insuper nummos in singulis Parastatis exornandis. Ex libr. Fabricæ.

CAPUT XXVI.

De Porticu à Paulo V. excitata.

EXeundum jàm nobis est è Basilica, de qua satiùs fuisset silere (ut ille dixit de Carthagine) quam pauca dicere. Tot enim, ac tanta sunt ejus ornamenta; ut si singula calamo persequi velimus, paginæ ipsæ ac dicendi vires deficerent. Priscorum Atheniensium mores Demosthenes suorum temporum moribus longè præferebat: *Nàm publica*, inquiebat, *ædificia*, *& præsertim Templa tàm multa, tàm magnifica, tàm ornata nobis reliquerunt, ut quibus superarentur, nullus relictus esset locus*. Verùm palinodiam caneret, si hanc Vaticani Templi structuram perlustraret, pauca quidem, & tenui pennicillo descripsi, ut qui Romæ non adsunt. aliquam notitiam habeant hujus operis tàm immensi, tantaque admiratione digni, in quo quadringentos ferè ultrà mille integros annos Summorum Pontificum industriæ immensas opes certatim insumpsere, ut Principis Apostolorum merita toti Orbi terrarum palam ostenderent, eumque ut Cæli Custodem debito cultu in terris venerarentur. Salust. de bello Jugurt. in princ. Leo Bapt. Albertus lib.9. cap.1.

En igitur patet antè fores Basilicæ amplissima Porticus à Paulo V. adjuncta, juxtà morem Antiquorum. Hanc Porticum Madernus non delineavit, ut Michael Angelus Bonarotæ præscripserat apertam, & columnis extructam ut in Tabul. 15. 17. & 19. delineavimus, & antiquum Pantheon ostendit, sed amplis parastatis circumscriptam, inter quas quinque aditus relinquuntur in fronte, januis Basilicæ omninò respondentes, duoque alii in extremis hinc indè partibus arcuato pariete subiiciuntur. Ejus medietatem exhibet sequens Tabul. 58. Ichnographica, in qua omnium partium mensuras numeris adjectis indicavimus, producitur namque tota Porticus, juxtà Fontanæ observationem palmis 318. & pal. 57. dilatatur. Aliis deindè in Tabulis 59. & 60. ejusdem Porticus per longum dissectæ Scenographiam, & utriusque extremitatis ingressum, ut Pauli V. pietas, ac magnificentia clariùs elucescat. Singulas ejus partes litteræ appositæ sic indicabunt. *Fig.58.* Lib.15. cap. 18. *Fig. 59. & 60.*

In Tabula 59.

AA. Januæ in mediam navim Basilicæ ingressum præbentes.
B. Janua, quæ Sancta dicitur, Anno Jubilæi solùm aperta.
CCC. Fenestræ Basilicam luce irradiantes.
D. Ingressus in Porticum superiorem.
E. Ingressus in Porticum inferiorem.
F. Porticus pro Turri Campanaria sustinenda.
G. Initium scalæ ad Aulam Regiam ducentis.

In Tabula verò 60.

A. Mœnianum pro Benedictionibus.
B. Porticus superior.
C. Fenestræ Basilicam respicientes.
D. Januæ Basilicæ.
E. Porticus inferior.
F. Primum Basilicæ Sacellum.
G. Tectum supra Porticum.
H. Ambulacra, & transitus ad cubicula inter muros Basilicæ.
I. Hypæthrum, cum balaustris, supra quæ Statuæ Apostolorum.

Hypæthrum ad coronam palmos continet 57. à corona ad fornicem palmos 26. totaque simùl altitudo pal. 86. Latera in ea sunt commixtis marmoribus antiquis, & 20. columnis instructa, quibus sex alias canaliculis distinctas addidit Madernus ad ornatum januarum, per quas ad navim medianam itur, annis 1618. & 1619. collocatas, suntque illæ, quæ olim parietes Basilicæ Constantinianæ sustinebant, Parastadibus, ac superjacto epistylio exornatæ. Marmorata testudinis opera Martinus Ferrabosco, ut refert Fontana, concinnavit. Torrigius tamen affirmat eorum artificem fuisse Jacobum Perusinum, eique soluta viginti scuta pro singulis decempedis. Plasticum autem opus item inauratum, quod res gestas Principum Apostolorum admiranda majestate exprimit, Joannes Baptista Riccius Novariensis composuit anno Pontificatus Pauli XV. ut Grimaldus refert, cui addidit 36. simulacra Sanctos Pontifices referentia, in laxamentis collocata, quæ inter fenestras, & fornicem interjacent circumflexa, videlicet SS. Linum, Clementem, Anacletum, Evaristum, Alexandrum, Sixtum, Telesphorum, Hyginum, Pium, Anicetum, Soterum, Eleuterium, Victorem, Zephirinum, Cælestinum, Urbanum, Calistum, Pontianum, Anterum, Fabianum, Cornelium, Lucium, Stephanum II. Sixtum II. Dionysium, Felicem, Eutichianum, Cajum, Marcellinum, Marcellum, Eusebium, Miltiadem, Liberium, Julium, Marcum; & Silvestrum.

Torrigius MS.

Quandoquidem de plastico, seu marmorato opere, quo Porticus, exornatur nobis sermo est non injucundum erit, hìc referre quonam pacto, post antiquorum usum, restitutum nobis fuerit, quod longa temporum series', ac hominum oblivio ex officinis removerat. Ejus inventorem fuisse Lazarum Bramantem affirmat Vasarus part. 3. a. pag. 39. Donatus tamen in sua Roma Joanni Utinensi, prout in ejus vita idem Vasarus enarrat part. 3. pag. 33. hoc pulchrum inventum attribuit in luculenta, elegantique enarratione, quam iisdem ejus verbis hinc infero [Julius II. inquit ille conduxerat non ignobiles
„ artifices, operamque strenuè liberali Principi illi locaverant. Cum lumina
„ illius ævi supervenere Raphael Sanctius Urbinas, & Michael Angelus Bona-
„ rota, ille Pictor incomparabilis, & insignis Architectus, hìc Sculptor, Pi-
„ ctorque, & Architectus eximius. Remotis ergò cæteris Raphael, secretio-
„ res Aulas, & Conclavia, usque ad miraculum coloravit. Bonarotæ obla-
„ tum Sixti Sacellum, in quo Pontifices sacrorum cæremonias cum Patrum

Lib.4.cap.9.

Senatu

„ Senatu obire ſolent, ut ejus fornicem per lunulas ſuſpenſum pictis jàm parieti-
„ bus appingeret. Fecitque admirabili opere. Aliquanto poſt, Paulo III. Pon-
„ tifice, interiori fronti ejuſdem Sacelli novam picturæ claritatem induxit. Ico-
„ nem extremi Judicii, & Chriſtum Dominum venientem in nube majeſtatis ex-
„ preſſit. Ea tempeſtate ignota Romanis hypogea, & concameratas cryptoporti-
„ cus in antiquo Titi Cæſaris Palatio, ac Thermis Eſquiliarum effoderat, inſita
„ mortalibus perveſtigandi cupido; quam latens aurum accendit, aut ſi quid ar-
„ tefactum auro pretioſiùs celant cuſtodes ruinæ. Apparebant parietinæ plaſticis
„ toreumatis loricatæ. Hæc porrò, quamvis tot antè ſæculis ſepulta, adhùc ta-
„ men vegeta, & integra vetuſtatem ſub terra, quaſi è tutò non ſenſerant. Gro-
„ tiſcæ vocantur, quòd in Cryptis repertæ ſunt. Erant in comitatu, & contuber-
„ nio Raphaelis plurimi picturæ candidati, quos ille ſpe artis addiſcendæ alebat;
„ inter eos Joannes Utinenſis, juvenis promptus, & ſagax, traductoque ad po-
„ ſteros novo plaſticæ invento nobilitatus. Is in Cryptas cum Magiſtro frequen-
„ ter ventitabat, manumque Plaſtarum veterum commendabat aſſiduè. Jamque
„ prodigioſas illas ſemihominum, monſtrorumque figuras, & habitus rubricâ re-
„ tulerat in membranas, ſed materiam, qua formarentur odorari non poterat.
„ Calci addendum aliquid conſtabat, ſabulum, pulviſque puteolanus ruber, &
„ paulò craſſior reiiciebatur. Contudit lapidem Tyburtinum: livebat calci per-
„ mixtus, nec figurata lævigabat. Marmoris contuſi candidum, & cribro ex-
„ cretum pulverem macerata cum calce ſubegit, ac mollivit. Hunc verò forman-
„ do, lævigandoque habilem expertus, deprehendit, non alium intritæ uſum
„ fuiſſe veteribus plaſtis. Nàm ad eam diem mixtura neſcio qua è gypſo, calce,
„ pice, & cera eliquata, contritoque laterculo parietes leverant. Hoc triſti tem-
„ peramento elaborabant inæquale tectorium, ut auri bracteolas ſuperinducerent.
„ Igitur receptum vetus, germanumque marmoratum ad Leonis X. porticus pri-
„ mò traductum eſt]. Hactenùs Donatus.

Supra medium Porticus aditum Giotti Naviculam collocavit Berninus ſub Alexandro VII. & in oppoſito arcuato intervallo, quòd Templi portæ imminet, lapideam Tabulam, in qua idem Berninus, jubente Innocentio X. inſculpſit Chriſtum Petro Claves porrigentem.

CAPUT XXVII.

De Templi Januis.

E Quinque Templi Januis pal. 16. & unc. 3. latitudinem habentibus, & 33. unc. 2. altitudinem, tres ex illis columnæ ex veteri albo cæruleo marmore canaliculis ſtriatæ exornant. Fuerunt olim æneæ hæ Baſilicæ fores, deindè ab Honorio I. anno 630. argenteæ, qui Pontifex, ut narrat Bibliothecarius,
„ inveſtivit regias Januas ingreſſu Eccleſiæ majores, quæ appellantur media-
„ næ ex argento, quæ penſ. nt. lib. noningentas ſeptuaginta quinque. Eas
poſteà Saraceni circa ann. 846. argento nudarunt. Sed Leo IV. anno 850. ex
„ Anaſtaſio iterùm erexit multiſque argenteis tabulis lucifluis, ſalutiferiſque
„ hiſtoriis ſculptis decoravit, & in meliorem ſpeciem, quàm pridem repara-
„ vit, ut omnes, qui eamdem Baſilicam ingredi volunt laudes Deo Omnipotenti,
„ Sanctoque ſuo Præſulatui referant, expoſcant, ut multa annorum ſuæ vitæ
„ curricula oſtendantur, qui tanti fulgoris opere tantoque pulchritudinis
„ pondere aulam Dei argento penſ. libras ſeptuaginta ornavit]. Et Maffæus
„ Veggius lib. 4. [Leo IV. imitatus id, quod de Templo Salomonis memoriæ
„ proditum eſt, cujus portas argento utique opertas, atque Tito Imperatore
„ poſt bella, quæ contra Judæos ſuſcepit igne ſuccenſas fuiſſe Egeſippus
„ ſcribit. hanc portam tabulis argenteis præmunivit] quàm deinceps arge-

„ team appellatam fuiſſe idem Veggius affirmat; ejuſque ornamentum duraſſe uſ-
„ que ad tempora Alexandri III. (ſcilicet ad annum 1160.)poſtmodùm corruptam,
„ deformatamque, gravem in modum ſemper fuiſſe, adeoùt, & nomen, quo ar-
„ gentea vocabatur amiſerit.
„ Eugenius deindè IV. anno 1440. hanc portam priſtino decori reſtituit, du-
„ ctam ex ære magno ſumptu, miro artificio expreſſis ibi magnis, & præſtantiori-
„ bus rebus geſtis ſuis, non quidem ex argento, proſpiciens altiùs, ne fortè ali-
„ quando, quemadmodùm ſuperioribus temporibus infanda prædònum cupidi-
„ tate violaretur, cui & impreſſa ſunt epigrammata in teſtimonium geſtarum ejus,
„ quæ nos addimus hujuſcemodi.

Par.2.pag. 254.

Hæc ſunt Eugenii monimenta illuſtria Quarti
Excelſi hæc animi ſunt monimenta ſui.

Item aliud:

Ut Græci, Armeni, Æthiopes, hìc aſpice ut indì
Romanam amplexi ſint, Arabeſque Fidem.

Vaſarus refert Eugenium IV. anno 1431. cum audiſſet Florentiæ æneas fores extrui à Laurentio Ghiberto pro Templo Divi Joannis Baptiſtæ, harum fabricam commiſiſſe Antonio Filareto, & Simoni fratri Donati Florentini Sculptoris, qui labores ſuos duodecim annos integros in eis conſtruendis inſumpſere; poſt quos anno 1445. die 14. Auguſti in portis collocarunt. Blondus addit aurum æri fuiſſe ſuperinductum. In parte interiori hæc verba leguntur ab Artifice inſculpta: CÆTERIS OPERÆ PRETIVM, FASTVS, FVMVSQVE MIHI. Inſuper permultæ ſunt icunculæ choreis ſigna lætitiæ ob opus abſolutum indicantes.

De re ædif. lib.2.cap.16

Harum meminit Leo Baptiſta Albertus, ubi ait [Nos Romæ ad Petri Ba-
„ ſilicam videmus, cum ab Eugenio Pont. Max. valvæ reſtituerentur, ubi homi-
„ num manus injuriam rapiendo argento, quo olim fuerant veſtitæ, non intuliſ-
„ ſent, ſolidas, & integerrimas annos plùs 550. perduraſſe, nàm ſi rectè annales
„ Urbis Romæ interpretamur, tot ab Hadriani III. Pont. temporibus, qui eas poſuit,
„ ad quartum Eugenium ſunt. Sed corrigit Leonis Alberti errorem Torrigius, ſubſtituens Hadriano III. Leonem IV. qui eas januas argenteas reſtituit.

In Arch. Vat.

Illas deſcribit Illuſtriſs. Ciampinus cap.5. Veter. Moniment. aſſeritque earum altitudinem palmorum eſſe 33. latitudinem verò 16. ½ & iconem exponit, in cujus vertice hæc verba leguntur inſculpta: PAVLVS V. PONT. MAX. RESTAVRAVIT ANNO PONTIFIC. XV. De quo Pontifice ſcribens Jacobus Grimaldus in MS. pag. 189. ait [Anno XIII. Paulus V. portas magnificentiſſimas marmo-
„ reas Vaticanæ Baſilicæ dedit, atque liminibus ſub magnis lapidibus cinericiis
„ graniti Orientalis duriſſimi complures ad ſubjectam formam æreos nummos po-
„ ſuit, & octo dies antè Feſtum Apoſtol. Petri, & Pauli anno 1619. Pontific. XV.
„ valvas æneas, ab Eugenio IV. fabrefactas, metallo auctas, ut altiores novis
„ portis redderentur, & aptarentur, optimè reſtitutas, ut olim erant collocavit].
Expreſſit deindè nummos Grimaldus ſub liminibus poſitos, fueruntque illi, qui imaginem ejuſdem Pontificis præſeferebant, in adverſo verò facie frontem Templi Vaticani.

Cæteras Januas idem Eugenius IV. ligneis tabulis munivit, in quibus Salvatoris, Beatiſs. Virginis, ac SS. Petri, & Pauli imagines exculpſerat Frater Antonius Ordinis Prædicatorum, Eugenium inſuper genuflexum, paſſiones eorundem Apoſtolorum, S. Plautillam, Divum Paulum Plautillæ velum reſtituentem, Eugenium itidem diadema Sigiſmundo Imperatori imponentem, unionem Græcorum cum Romana Eccleſia, Oratores Æthyopicos antè Pontificem genuflexos, pluriſque ejus temporis hiſtorias, addita hac inſcriptione:

Torrigius de Cryptis Vatic. pag. 155.

HAS

HAS PORTAS LIGNEAS FECIT
FRATER ANTONIVS MICHAELIS DE VITERBIO
ORD. PRÆDICAT.
ANNO DOMINI M CCCC XXXIII.

Eas iterùm confecit Paulus V. anno 1606. ex trabibus, quæ veteris Basilicæ tectum sustinebant. Torrigius MS. apud Canonicũ Cappellam.

Ubi olim erat Janua, quæ Romana vocabatur, extat Porta, quæ Sancta dicitur, clausa pariete, in quo Crux ænea aureis radiis circumdata, quam Joannes Baptista Calandra Vercellensis formavit, illa à Summo Pontifice post viginti quinque annos Jubilæo recurrente aperitur, de qua plurima dicta sunt in tractatu de Numismatibus Pontificiis. Idem.

Hic tamen non absre erit recensere quidquid Romæ accidit anno 1700., ut absentibus ac Posteris innotescat. Totam rei seriem relatio exposuit Romæ impressa Typis Dominici Antonii Herculis, ex qua aliqua delibavi.

Decreverat Summus Pontifex ante aliquot dies cum non perfecta valetudine frueretur, ut Portam Sanctam Vaticanæ Basilicæ antiquissimus inter Purpuratos Patres aperiret, & cum adesse non potuerit Eminentiss. Alderanus Cybo in Sacro Senatu Decanus senio laborans, id obtigit Eminentiss. Emanueli Theodosio à Turre Arverniæ Cardinali Bullioneo Episcopo Portuensi. Quo igitur die constituto, pervigilio scilicet Nativitatis Domini Sacrarum omnium Ædium Ære campano resonante à vigesima ad vigesimam tertiam horam Hymno dicto *Veni creator Spiritus* in Sacello, quod Sixtus IV. in Palatio Vaticano extruxit, præcedente universo tum Sæculari tum Regulari Clero Sanctissimum Crucis signum sequuti sunt Sacerdotes Soc. Jesu in Basilica Vaticana Pœnitentiarii capsula induti virgamque manu ferentes, deindè Episcopi, atque Archiepiscopi Pluviali, & Mitra exornati. Post hos è Purpuratorum Sacro Senatu Diaconi Dalmaticis amicti Presbyteri Capsula, Antistites Pluviali, omnes autem Mitram capite, facem accensam manu perferentes, post quos Eminentiss. Bullioneus simili indumento exornatus. Forum Vaticanum sacer hic Cœtus circumivit armatorum militum Copiis undique stipatus, ne populi penè innumeri multitudine obrueretur, atque Basilicæ Porticum ingressus, locum pulcherrimo ordine dispositum occupavit coram Porta Sancta aperienda, propè quam solium Pontificium supra sex gradus eminebat. Ut autem sacros ritus in aperitione perageret Eminentissimus Bullioneus mitram gerens eam Portam trino ictu pulsavit malleo argenteo aureisque bracteis exornato, quem illi tradidit Illustrissimus Præsul Caprara Sac. Pœnitentiariæ Regens, ac Sac. Rotæ Auditor, hæc verba pronuntians cum primo perçuterer. *Aperite mihi portas Justitiæ*, post quæ Cantorum Chorus hæc alia dixit. *Ingressus in eas confitebor Domino*. In secundo autem ictu subjungens: *Introibo in domum tuam Domine*, respondeutibus Musicorum vocibus. *Adorabo ad Templum Sanctum tuum in timore tuo*. In tertio demum dicens. *Aperite portas quoniam nobiscum Deus*, cui responsum est, *qui fecit Virtutem in Israel*. His verbis absolutis, murus, quo janua obstruebatur, ab Operariis prompto labore dirutus, ac remotus illicò fuit, atque hæc alia Eminentissimus Antistes deposita Mitra subjunxit.

℣. Domine exaudi orationem meam.
℟. Et clamor meus ad te veniat.
℣. Dominus vobiscum.
℟. Et cum spiritu tuo.

O R E M U S.

Actiones nostras quæsumus Domine aspirando præveni, & adjuvando prosequere, ut cuncta nostra Oratio, & operatio à te semper incipat, & per te cœpta finiatur.

℟. Christum &c.

Abstergentibus deindè & purgantibus Sacerdotibus Pœnitentiariis aqua lustrali ejusdem Portæ marmoreos stipites, musicis vocibus dictus est Psalmus *Jubilate Deo omnis terra*, quo absoluto sequentes preces Eminentissimus Cardinalis pronuntiavit, Choro Musicorum respondente.

℣. Hæc dies quam fecit Dominus.
℟. Exultemus & lætemur in ea.
℣. Beatus Populus tuus Domine.
℟. Qui scit jubilationem.
℣. Hæc est Porta Domini,
℟. Justi intrabunt in ea.
℣. Domine exaudi orationem meam.
℟. Et clamor meus ad te veniat.
℣. Dominus vobiscum.
℟. Et cum Spiritu tuo.

O R E M U S.

Deus qui per Moysem famulum tuum populo Israelitico Annum Jubilæi, & remissionis instituisti, concede propitius nobis famulis tuis Jubilæi annum hunc tua auctoritate institutum, quo Portam hanc Populo tuo ad preces tuæ Majestat porrigendas ingredienti solenniter aperire voluisti, feliciter inchoare, ut in eo ve nia, & indulgentia plenæ remissionis omnium delictorum obtenta, cum dies nostra advocationis advenerit ad cælestem gloriam perfruendam tuæ misericordiæ muner perducamur. Per Christum Dominum Nostrum. Amen.

His precibus absolutis Eminentissimus Antistes sine Mitra Crucem dextera fe rens, sinistra facem accensam Hymnum, *Te Deum*, pronuntiavit, quem du Cantores modulabantur, Portam Sanctam primus omnium majestatem, & pieta tem vultu referens ingressus est, atque illum bini bini prosequuti sunt faces accen sas manibus gerentes omnes Purpurati Patres. Interim signa lætitiæ dantibus ign tis vocibus & festivo strepitu tum in foro Vaticano tum in Mole Hadriani bellic tormentis. Post Purpuratos Patres successit omnes Prælatorum Cœtus servato cuju cumque dignitatis ordine; deindè Augustissima Maria Casimira Poloniæ Regin Imperatoris, & Regum Oratores, aliique Magnates Nobilesque fœminæ, q omnes sacræ huic actioni adfuerunt pluribus in suggestibus ad eum finem extruct & in Porticu Vaticanæ Basilicæ dispositis. Antequam à Porta Sancta discedamus memoriam revocare placet verba illa, quæ Eminentissimus Princeps Bullioneus tertio ictu pronuntiavit ut Portam aperiret, scilicet *Aperite Portas quoniam no scum Deus* hæc enim ultima cum id latinè sonent, quod hæbraicè *Emmanuel*, n sine quadam Dei Providentia factum videtur, ut id aperiendi munus Eminenti mo huic Sacro Antistiti Emmanueli nuncupato obtigerit. Id mente revolvens geniosè retulit italico carmine Illustrissimus Commendatarius D. Petrus Paulus luzzi his verbis.

Gi

Già da morte i minacciati orrori
Al mesto Mondo il Divin Sol ritoglie,
E ogni Suddito cor l'Alma discioglie
D'amor votivo in rugiadosi umori.

Al Supremo PASTOR dovuti onori
Purpureo PRENCE entro al suo petto accoglie;
E del gran Tempio in su l'eccelse Soglie
De le grazie del Ciel versa i Tesori;

Ma nel cambio gentil Pietà non erra,
Quando il mira supplir cò merti suoi
Quel, ch'à i Mortali apre l'Empireo, e serra.

Or se la Destra tua, Splendor d'Eroi,
Di PIETRO i Sacri Cardini disserra,
Il Nome Tuo dice, ch'è IDDIO trà Noi. Emmanuel. *Nobiscum Deus.*

Huic fælici auspicio non solùm Urbs, sed Orbis universus lætari meritò potuit, dum in excelsi Principis nomine bonum, faustum, felix, fortunatumque omne sibi esse animadvertebat. Quòd si anno milleno cum centeno minus uno, referente Alberto Stadensi Godefrido Bullioneo, à quo supremi Duces Bullionei maternum genus ducunt, reseratis januis Christianus miles triumphans ingressus est terrenam Hierusalem, Eminentissimo Emmanuele Bullioneo Templi Vaticani Portam Sanctam aperiente militantis Ecclesiæ Cives cælestem Hierusalem quodammodo ingressi sunt, ut ejus Thesauris à Deo concessis lætabundi potirentur. InChronic. fol.143.

Porticum autem hanc, ut ad fabricam redeamus, absolutam fuisse anno 1614. die Decembris duodecima affirmat Torrigius datis lætiæ signis campanarum sonitu, ac æneorum tormentorum strepitu, deindè ab Clemente X. ejusdem Porticus pavimentum ornatum fuit mixtis marmoribus egregiè compositis, fasciis itidem clipeisque interspersis, in quibus cælata ejus Pontificis stemmata Eques Berninus satagit exornari.

Ferreis verò cancellis clausit Madernus, quos æneæ fibulæ obfirmant, ne importunis horis pervia ulli esset; sed die tantùm ad sacras actiones, & devotis Fidelibus pateret. Sicut enim Porticus prophanis Basilicis Servorum gratia antiquitùs additas fuisse refert Leo Baptista Albertus, ità sacris Christifideles addiderunt, ut in eis publicæ Pœnitentes primi ordinis starent, ante fores Ecclesiæ, ait Cardinalis Bona, nempè ji (addit Illustriss. Ciampinus) qui ad pœnitentiam admissi palam crimina confitentes, cilicio, & cinere horridi plorantesque veniam, ac preces ab introeuntibus exposcebant. Eratque ibidem locus egenis mendicantibus attributus; licet enim illis, sicut & cæteris Fidelibus precum causâ Templi fores paterent, non tamen intrà Templi parietes ab orantibus eleemosynam patere permittebantur, ne sacra agentibus, Deumque precantibus molesti essent. Propterea ait „ Divus Chrysostomus [Ante Ecclesias, & Martyrum monumenta pro foribus „ pauperes sedent, ut nos ex hujusmodi spectaculo multum capiamus utilitatis]. „ Et Gregorius Nazianzenus. [Petitionum gemitus internis Templi cantibus ex „ adverso respondent, atque adversùs mysticas voces miserabilis luctus excitatur. De re ædif. lib 7. c. 14. Rer.Liturg. lib 1.cap.20 Vet. Monim.pag. 24 Bona ibid. Homil. 28. ad Pop. Antioch. Oratio de amor. pauper.

CAPUT XXVIII.

De Porticu superiori, & Mœnianis.

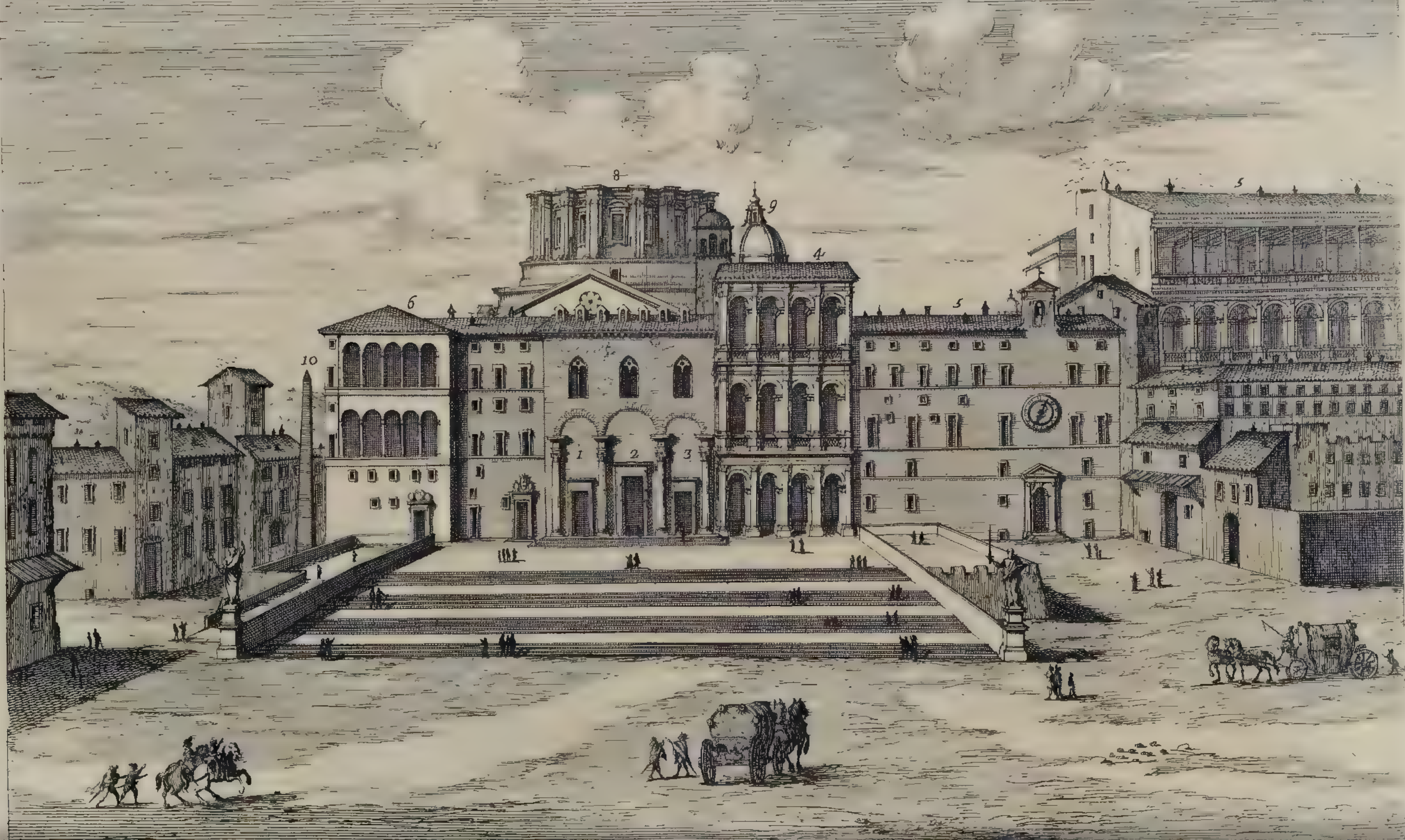
SUpradicta Porticus alteram habet Porticum pari magnitudine superstructam, multis etiam Parastatis, Epystilio, Zophoro, & Coronice ordinis compositi ornatam. A lateritio pavimento ad coronam 64. palmis assurgit, ab ista ad fornicem 36. Paries Porticum à Basilica dividens quinque vitreas fenestras habet. In ejusdem Porticus aditibus duo insunt vestibula, quæ binas turres campanarias præstolantur. Illorum alterum meridiem versus Sancti Officii Domum respicit, alterum verò ad Pontificias Ædes perducit. Omnium ejus partium mensuras, ac delineationem clariùs suprapositæ tabulæ subiiciunt.

In ea extantibus Podiis, seu Mœnianis soliti Pontifices triplicem capere Coronam, & plaudentem Populum salutari prece, signoque lustrare. Quandoquidem Mœniana scripsimus, non inutile erit ejus nominis originem commemorare. Notat Nardinus, quod Festus docet, Mœniana appellata fuisse à Mœnio Censore, qui primus in Foro ultrà columnas tigna projecit quibus, ampliarentur superiora spectacula. Ascanius in Divinat. ait: [Mœnius cum Domum suam venderet Catoni, & Flacco Censoribus, ubi Basilica ædificaretur, exceperat jus sibi unius columnæ, super quàm tectum proiiceret, & provolantibus tabulis inde ipse, & posteris ejus spectare munus Gladiatorum possent, quòd etiam tùm in Foro dabatur]. Ex illo Columna Mœnia vocitata est, causis hujusmodi. De quibus fusiùs agunt Alexander ab Alexandro cap. 11. lib. 9. & Cælius Rhodiginus lib. 28. cap. 10. *Lib. 5. c. 4.*

At longè diversa, ut dictum est, de causa Mœniana Paulus V. extruxit, ut nempè sacram Benedictionem statutis temporibus Fidelibus elargirentur Summi Pontifices, ac Sacri Romani Pontificatus insignia coram plaudentibus Populis reciperent, quæ omnia antiquitùs peragi solebant apud Basilicam Salvatoris in campo Laterano à Constantino Magno extructam, deindè è fenestris, quæ supra fores Vaticanæ extabant, juxtà conjecturam Illustrifs. Ciampini. Post annum verò 1497. in Mœnianis, quæ Alexander VI. absolvit, & Paulus II. excitaverat (non verò Innoc. VIII. ut Scriptor quidam alioqui eruditissimus affirmavit) opus dirigente Juliano Architecto è Pago Majano Fæsulanæ Diœcesis, ut Vasarus refert, quod abundè demonstrarunt ærea Numismata sub eodem Paulo II. cusa, quæ in fundamentis reperta fuisse sub Paulo V. affirmat Torrigius. Duodecim illa erant in triplicem ordinem distributa, & quindecim parastatis, columnis superadditis exornata, prout repræsentatur in nostra Tabula 61. juxtà exemplar delineata, quòd extat in pariete Bibliothecæ Vaticanæ coloribus fideliter expressum. *Cap 4. De Sac. Ædif.* *Par. 2. pag. 259.* *Pag. 109. Crypt. Vat.* *Fig. 61.*

Ut autem Porticum hanc Paulus excitaret anno 1610. enarrat Grimaldus die 21. Octobris post eversam Basilicam eversas etiam fuisse ædes magnas Innocentii VIII. sub num. 5. indicatas, in quarum primo ordine magnum Rotæ Auditorium, Registra Pœnitentiariæ, Bullarum, Supplicationum, & Plumbum. In secundo Dataria, Secretaria Brevium, & Magistri Domus habitatio. In tertio superiori aula nobilissima, cum multis cubilibus laquearibus aureis, & picturis ornatis, quibus Carolus V. & alii Principes excepti sunt, antè longa Porticus cum parastatis Tyburtinis, supra quam mœnianum simile surgebat antè magnum atrium Palatii, retrò atrium Basilicæ, à capite Sacellum Pauli III. infrà quod erat locus ad recipiendos census Cameræ Apostolicæ debitos, subtus erat Ecclesia S. Vincentii, prophanatas tres naves fornicatas habens, cum 18. columnis magnis. Ad pedes mœnianum marmoreum ad Benedictiones ab Alexandro VI. magnificentissimè extructum, & Turris Campanaria erat, in his lapidea stemmata Sixti IV. & Innocentii VIII.

Pala-

TABVLA 61.
pag. 144.
FRONS TEMPLI ET PALATII VATICANI SVB SIXTO V. DELINEATA
1
2
3
4
5
6
8
9
10

Palatium in summo graduum, respiciens Ecclesiæ Porticum, erat: Domus item sub num. 6. antiquissima Cardinalium Archiepresbyterorum à Cardinali Pallotto munita, & ornata picturis, quam Cardinalis die 1. Augusti excindendam Fabris reliquit, hæc opera Josephi Ciceri hominis in hoc genere insignis, qui à dicta fronte lapsus interiit, unico ictu concidit succisis murorum pedibus. Leo III. hoc ædificavit Palatium Hospitium Peregrinorum cum Balneo. Habebat Palatium 80. cubicula. Restituerat olim illud Ricardus Oliverius Cardinalis Constantiensis, ut carmina indicabant in fronte Palatii insculpta: Anast. fol. 206.

Quàm benè stare vides, quondam disiecta jacebam,
Et decus hoc facies fert modò culta novum.
Riccardus normanna tuus Constantia Præsul
Cardineæ struxit gloria magna Togæ.
Præsbyter ut Veneto Paulo regnante secundo,
Primus in hac Petri, qui fuit Ecclesia.

Die insuper 1. Septembris anni 1610. è Turri Campanaria à Leone IV. facta, demittere cæperunt Campanas. Inter mœnianum ad Benedictiones, & Palatium Archipresbyteri erat facies anterior Basilicæ supra 35. gradus marmoreos & in facie opus musivum antiquissimum. Hæc facies habebat tres portas marmoreas 1. 2. & 3. cum nomine NICOLAI V. ducentes in atrium Basilicæ, ornatas quatuor magnis columnis Ægyptiaci lapidis, supra portas hæ cernebantur imagines operis tessellati. In medio Salvator sedens in gemmata sede cum libro in manibus aperto, in quo: EGO SVM RESVRECTIO ET VITA, in quadam rota stellis ornata. Hinc indè supra caput Salvatoris tres Angeli, in quolibet latere manus versus Salvatorem extendentes, & inspicientes, infrà duo Angeli rotam tenentes. Sub rota extabat musivum fulgori simile. A dextris duæ imagines Sanctorum offerentes coronas Salvatori, à sinistris aliæ duæ. In Zophoro hæc legebantur: CHRISTE TIBI HONOR PAVLVS QVOD DECORAT OPVS. Hoc enim musivum fecit S. Paulus I. ut notat Anastasius]. Hactenus dixi verbis supradicti Grimaldi.

Duplici supradicta Porticu ædificata, Basilicæ frontem deesse non permisit
„ Pauli V. magnificentia [Quamobrem anno 1608. die Martis 15. Julii hora
„ duodecima cum tribus quartis (sunt verba ejusdem Grimaldi) coram Illustr.
„ & RR. DD. Aloysio Rainalduccio, Bernardino Paulino, Camillo Brino, Pag. 121.
„ & Paride Pallotto Canonicis fuit dictis anno, die, & hora, positus primus
„ lapis Tyburtinus ad construendam frontem novi Vaticani Templi jussu, &
„ impensa S. D. N. Pauli V. pulsatis campanis Basilicæ, & bombardis explo-
„ sis. Fuerunt in maceria, & sub Tyburtinis lapidibus dùm facies construe-
„ retur posita multa, & plura Numismata ærea unius ferè hostiæ forma cum
„ imagine Sanctiss. Domini Pauli V. nudato capite, pluviale induti, & litte-
„ ris in giro: PAVLVS V. BVRGHESIVS ROMANVS PONT. MAX.
„ ANNO SAL. MDCVIII. PONTIF. III. Ex alia parte Templum Divi
„ Petri, cum lemmate: ET PORTÆ INFERI NON PRÆVALEBVNT. Su-
„ premum verò lapidem imposuerunt anno 1612. addita hac inscriptione:
„ IN HONOREM PRINCIPIS APOSTOLORVM PAVLVS V. BVR-
„ GHESIVS ROMANVS PONT. MAX. AN. MDCXII. PONT. VIII.
Quàm si fortè censorio oculo Zoilus quis legerit, pauca circa illam subdere existimamus, ne prudentissimi Pontificis sapientiam damnare audeat, ac si Petro Templum ineptè dicarit, cum soli Deo verè, & propriè Templa omnia, ac Altaria erigantur, ut docet Divus Augustinus de Civitate Dei lib. 8. cap. 27.

Pluribus igitur de causis Sanctorum nomina Templis tribuuntur; & nominibus Sanctorum Basilicæ ornantur, vel quia Deus illis in locis Sanctorum ministerio illustria quædam potentiæ suæ opera præstitit, vel quia illi suo Sanguine loca illa Deo sacrarunt, vel denique, quia Sanctorum virtutes ibidem Apud De-
„ ad Dei gloriam desideramus celebrare. [Honoramus, ait Hieronimus, re-

" liquias Martyrum, ut eum, cujus ſunt Martyres adoremus. Servos, ut ho-
Epiſt. 13. ad Ripariū. " nor Servorum redundet ad Dominum, qui ait: *Qui Vos ſuſcipit, Me ſuſcipit. Marc.* 9.] Item S. Auguſtinus [Sanctorum Corpora, & præcipuè Beatorum
De Eccl. dogm.c.37. " Martyrum reliquias tanquàm Chriſti membra ſinceriſſimè honoranda, & Baſilicas eorum nominibus appellatas, velut loca ſancta Divino cultui mancipata, " affectu piiſſimo, & devotione fideliſſima adeundas credimus. Si quis contra " hanc ſententiam venerit, non Chriſtianus, ſed Eunomianus, & Vigilantianus " creditur]. Sanctus Leo Papa [Chriſtiani priuſquàm ad Beati Petri Baſilicam,
Serm.7. de Nat.Dom. " quæ Uni Deo vero, & vivo eſt dedicata, &c.] Et S. Auguſtinus [Non Martyribus Templa, Sacerdotia, Sacra, & Sacrificia conſtituimus, quoniam non
Lib. 8. de Civit. Dei cap.27. " ipſi, ſed Deus eorum nobis eſt Deus. Honoramus ſanè memorias eorum tanquàm Sanctorum hominum Dei, qui uſque ad mortem ſuorum Corporum pro " veritate certarunt, ut innoteſceret vera Religio.

Hiſce, pluribuſque rationibus ritè inſculptam Divo Petro inſcriptionem oſtentat Baſilicæ frons à Maderno delineata, & quidem magis longitudine extenſa, quàm altitudine ſublimis. Non enim altiores metas illi tribuit, ne Tympanum Tholi intuentibus deliteſceret. Columnas habet, quarum diameter palmos duodecim comprehendit, altitudinem ſimùl cum Baſi, & Capitulo 123. palmi explent. 26. verò Epiſtilium, Zophorum, & Coronidem. Supra hanc alium impoſuit ornatum, mixtis, adeòque diſſo nis partibus redundantem, quem aliqui atticum, ſeu ſpurium ordinem appellarunt. Anguſtum ſuperemi-net pluteum, ſupra quod poſita ſunt Simulacra Sanctiſſimum Salvatorem &
Balleonus pag.171. XII. Apoſtolos referentia. Ea annis 1613. 14. & 15. exſculpſerunt Artifices varii ſub Porticibus Bibliothecæ Vaticanæ. Opus anaglyphum, quòd mediano imminet aditui, & Chriſtum refert Divo Petro Claves tribuentem Ambroſius Bonvicinus Mediolanenſis exculpſit, quem falsò Malvicinum dicit Titus pag.5.
Fig.62. Cæteræ ejus partes ſtylo clariùs quàm calamo oculis ſubiicientur in Tabula 62. ortographica, quæ hanc Baſilicæ frontem exactiſſimè delineatam exhibebit. In quibus omnibus conſtruendis pluſquàm ſexcentum millia nummorum Paulus inſumpſit.

CAPUT XXIX.

De Turribus Campanariis.

TAlem Frontem exhibuit Pontifex duplici Numiſmate, in quorum altero anno 1608. ſui Pontificatus V. ut verbis utar Jacobi Grimaldi, duo Campani-
MS. pag. 189. lia lateribus frontis appoſita non erant, quia poſt abſolutam frontem judicatum eſt ad ipſam latiorem, & auguſtiorem reddendam fore neceſſe utrique lateri frontis binas Turres Campanarias, altiſſimas, & magnificentiſſimas connectendas, atque excitandas, quamobrem initium fundandi dederunt, à parte Palatii Apoſtolici, lapides Tyburtinos ad porticus latitudinem à ſolo ad culmen uſque imponendos.

Alterum verò anno 1613. Pontificatus XV. cuſum hæc additamenta ex-hibebat. Placet hìc fuſiùs referre, quæ Grimaldus ſcripſit de fabrica harum
Ex Arch. Baſil.Vatic. " Turrium pag. 180. [In fundando, inquit, novo Campanile Carolus Ma- " dernus Architectus voluit omnimodè reperire argillam ſolidam, & magno " labore, ut infrà dicetur, terram egeſſerunt palmis Romanis 135. & ibi fir- " mamentum, ut dicunt, invenerunt. Hæc ad memoriam notare placuit. " Tota illa pars auguſtiſſimæ frontis, quæ à Porta Templi ducente in Sacel- " lum Sancti Gregorii ad Palatium Apoſtolicum ſe in longum protrahit pro- " funda palm. plùs minùs 67. eſt fundata ſupra optimam argillam. A di- " cta porta Sancti Gregorii ad novum uſque Campanile, quòd modicum

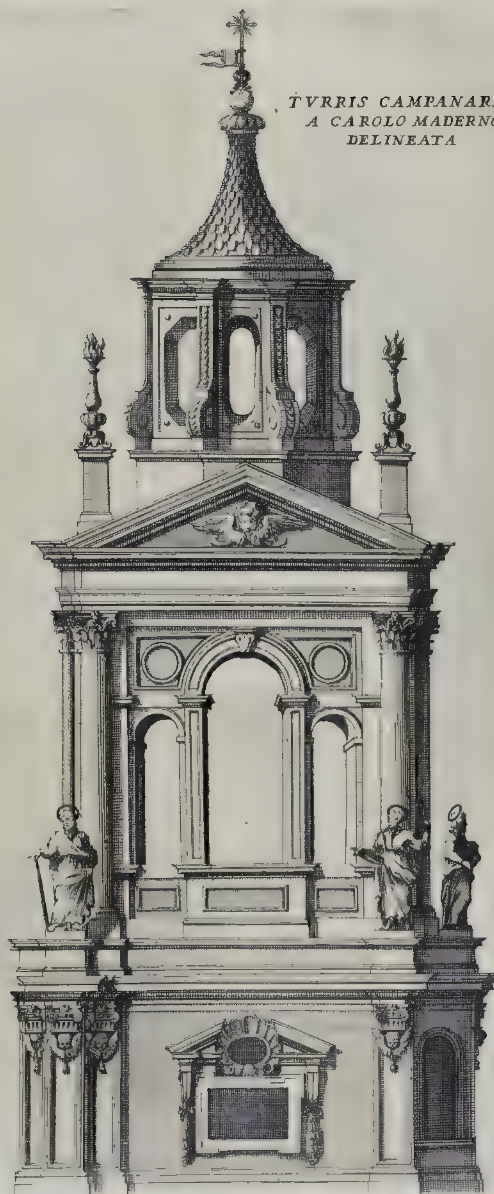
eſt

Hieronymus Frezza incidit

TVRRIS CAMPANARIA
A MARTINO FERRABOSCO
EXCOGITATA

TVRRIS CAMPANARIA
A CAROLO MADERNO
DELINEATA

DIVERSA TVRRIS PRO·CAMPANIS
A MARTINO FERRABOSCO
DELINEATA

Alexander Specchi del. et sculp.

„ est spatium ex improviso in totam profunditatem, & abyssum se convertit, certè mirandum sit valdè, & notatu dignum. Carolus Architectus in fundando angulo novæ frontis ad meridiem cum centum quinque palmis jam terram egessisset, nec soliditatem invenisset, palis adegit totum terrenum, interstitia palorum silicibus, & lateribus optima ex calce complanando, ac supra palos ipsos plateam Tyburtinam fecit, in qua stat totum fundamentum angulare; frontem altam ad duas hominum staturas per longum medium tanquàm catenis glutinavit magis lapibus Tyburtinis; magnam denique in eo fundando adhibuit diligentiam. Verùm, ut arbitror, cum de ipso angulo dubitaret, statuit Campanile profundiùs fundare usque ad argillam virginem, effosumque est pal. prædictis 135. immensum aggerem tantæ moli submittendo; quantum Nolarium occupat ad subjectam plantam solidum totum, magna licèt impensâ, optimi & generosissimi Principis Pauli V. Pontif. Max. summis viribus perficiendo, ut profundissimus, & latissimus lapidum acervus foret humerus validissimus ipsi angulo, & toti fronti. Hujus igitur Nolarii fundandi initium ad Dei gloriam, & Janitoris Ætherei honorem Cæmentarii dederunt die 1. Augusti ipsi glorioso Principi Apostolorum sacra, hora 10. feria 4. A solo viæ publicæ, ducentis ad Ædem Campi Sancti, & Palatium Sancti Officii, custodiamque Equitum lævis armaturæ, invenerunt viam antiquam silice stratam profundam palmis 50. Romanis].

„ Palmis centum tota terra mota erat, quod, ut arbitror, fuisse ibi profundam vallem multò antè, quam Circus extrueretur, ad argillam effodiendam à proximis montibus repletam. Palmorum igitur 90. & 100. circiter, quibus replementum apparebat; magna profunditas! admiratio non modica.

Egesta igitur terra palmis centum & sex, Architectus dubitans, ne lignorum machina rueret, & periculum fronti effodiendo juxtà illam inferret, sex puteos in quolibet fundamento ad subjectam plantam fieri mandavit, quos profundos palmis 29. semis, & alios plùs, minùs profnndiores, & altiores usque ad solidam argillam fecerunt, puteos in imo optima calce cum silicibus, & posteà lapidibus repleverunt, idem fecerunt in quolibet interstitio, sive spatio inter puteos sito, & sic in Dei nomine ad culmen usque fundamenta ipsa calce, & lapidibus, non sine magno labore sunt jacta. Die, noctuque, diebus festi, & in magnis Solemnitatibus, etiam nocte Natalis Domini evacuatores aquarum de nocte, die verò terræ effossores continuè desudabant, Quinrum fundamentum angulare Campanilis palmis 100. effosum ruinam nocte ex improviso cum minaretur, venit Architectus magna trabe per transversum ad terræ planum apposita, ligatisque funibus per imum fundamentum trabiculis, & fulcimentis lignorum ruinæ contulit. Vaticanæ Domus statim ruinas dederunt, Ecciesia Campi Sancti undique rimosa, Domus, in qua panis, & vini eleemosyna à Summo Pontifice erogatur, tanquàm melogranatum aperta. Jàm sunt menses 11. semis, quibus continuò labore, & incredibili sumptu huic arduo operi insudant: hactenus Grimaldus.

Jactis hujusmodi fundamentis, perductaque mole usque ad frontis cacumen, ut exhibet Numisma, Turres pro campanis collocandis Paulus V. non absolvit, hac potissimum de causa, quòd labile fundamentum judicatum fuerit, ineptumque ad novum pondus sustinendum, quod Madernus delineaverat. Earumdem exemplar hùc attulimus, è tabula acceptum, quam Matthæus Greuter Romæ sculpsit anno 1613. aliaque diversa illi adjunximus à Martino Ferrabosco delineatam in Tabula 13. & 14. quas de Templo Vaticano Illustriss. D. Jo. Baptista Costagutus senior anno 1620. typis edi curavit. *Fig.63.*

Sed cum nulla earum Turrium species in praxim redacta fuerit sub Paulo Pontifice, Urbanus VIII. qui apprimè compertum habebat, quantum essent Campanilia non ad ornamentum dumtaxat, sed ad sacrum Tem-

Templi usum necessaria, Purpuratis Fabricæ Præfectis commisit, ut ea excitari curarent. In memoriam enim revocabat eruditissimus Pontifex excelsam Turris molem, quàm anno circiter 780. Hadrianus I. excitaverat, referente „ Anastasio [Eum Pontificem, ex nimia fervoris dilectione pro honore Bea- „ ti Petri Apostolorum Principis, & ornatu ipsius Sancti Patriarchii constru- „ xisse, atque ædificasse ibidem noviter Turrem miræ pulchritudinis decora- „ tam cohærentem Porticui, quæ descendit ad Balneum, ubi & deambula- „ torium, scilicèt solarium suum, cancellis æreis nimis pulcherrimè construi „ fecisse].

Quam quidem Turrim ad usum campanarum excitatam fuisse aliqui sibi persuaserunt, hoc tamen æquè incertum, ac incertum est, quòd refert Illustriss. Costagutus de Templo Vaticano pag. 10. anno scilicèt 1167. duas Turres campanarias hinc indè ad Basilicæ januas extitisse collocatas, fortassè eo argumento ductus, quòd inibi Sacellum esset, appellatum S. Mariæ ad Turres, Cap.4.De Sac. Ædif. pag.84. sed cum diceretur etiam S. Mariæ in Turri, ut notat Illustriss. Ciampinus, nihil certum arguitur. Eas quidem mente conceperat Nicolaus V. erigendas propè magnificam Basilicam, quàm ab eo excogitatam descripsit Manettus, ubi In ejus vita MS. ait [In utraque hujus vestibuli extremitate singulæ Turres è pulchris marmoribus in altum ultrà centum cubitos erigebantur. Quæ quidem ad munitionem Templi, & ad opportunam Canonicorum horarum pulsationem simùl famulabantur. Pro comperto quidem habemus Leonem IV. Sum. Pont. anno 850. unicam Turrium pro campanis extruxisse, dicente Anastasio: *Fecit etiam ibi in Ecclesia S. Petri ipsum Campanile, & posuit campanam, cum malleo æreo, & cruce aurata*. Eam tamen ab Heraclio Imperatore anno 610. edificatam fuisse eruditissimus Pompejus Sarnellus affirmat in Basilicographia cap. 50. probatque Pag.133. ex Numismate reperto in fundamentis anno 1610. quo anno sub Paulo V. diruta fuit ad novum Ecclesiæ additamentum extruendum, & ipsius Heraclii imagine insignito; sed meo quidem judicio fallaci argumento ductus. Potuerunt enim condi Numismata sub Hæraclio cusa in fundamentis, quæ jussu Leonis locabantur, ut pluries factum ab aliis novimus.

De illa scribens Blondus, ait: *Talem Turrim Campanariam, omnium primam in Orbe terrarum fuisse*. Quòd intelligi debet, vel quia cæteris sua pul- Cap.12 de campanis. chritudine præerat, vel quia altitudine cæteras superabat. Illam affirmat Angelus Rocca, antè quam aliæ erigerentur, Basilicæ Vaticanæ fuisse adjunctam, Verùm ex pluribus monumentis satis, superque pro comperto habuimus, an- Sarnellus cap.50. tè annum 431. Sanctum Paulinum Nolanum Antistitem aliam Turrem pro campanis extruxisse, & Sabinianum Papam antè annum 605. campanarum usum Ecclesiis præscripsisse.

Cæterum, quo tempore cæperit in lucem dari campana. minimè convenit inter Scriptorum Cœtus. Baronius in tomo primo, quinquagesimo, & Martin.Polon. lib. ordin Rom. cap. 1. de offic. Cust. Concil.Tolet.cap.2 de offic.Cust. octavo anno campanas in usu fuisse testatur, tùm scilicèt. cum pax Ecclesiæ data. Nàm antè Constantini tempora Fideles in unum per Cursores, & Diaconos cogebantur, uti memoriæ proditum est à Divo Ignatio, qui anno ab Orbe Redempto 93. vixit, in epist. 11. Cujus verba apud Baronium ipsum leges, nullo præmisso tintinnabuli publico usu, sæviente in Christi-fideles odio. In eadem sententia fuit Maggius libello de Tintinnabulis cap. 2. Postquàm autem odia Ethnicorum Principum refrixerant, mentionem fecerunt inter alios campanarum Audovenus, qui anno 650. vitam S. Eligii Episcopi conscripsit. Polidorus Virgilius lib. de Inventoribus rerum sexto adscribit inventum Fabiano Pontifici, qui floruit anno 606. Joannes Antonius Castellionæus antiquit. Basilicæ Vicentinæ fasciculo 2. par. 1. ex D. Hieronymo, qui vixit anno 422. & in Regulis Monachorum cap. 33. campanæ meminit. Qui autem campanæ usum à Sancto Paulino Episcopo manasse contendunt, id ipsum affirmare necessè habent, cum is S. Hieronymi coetaneus fuerit. Imò anno 360. tintinnabula tractare dicuntur Meletiani Hæretici Theodoreto Episcopo Cyrenensi auctore, qui vixit anno Domini 450. lib. 4. Hæretic. fabularum. Sveto-

tonius in vita Augusti ostendit tintinnabula in usu fuisse cum viveret, nempè tempore, quo Christus natus est. Rursùs apud Polybium Historicum Græcum, qui vixit 200. annos antè Christum natum, ejusdem instrumenti facit mentionem, ut ejus antiquissima planè origo censenda sit; Ecclesiasticus quidem, seu Sacer campanæ usus potiùs, quàm ejus instrumenti inventum Sancto Paulino communiter adscribitur, prophanum tamen usum antè Christum natum multis annorum centuriis cæpisse liberè asserendum est, cum etiam in Thermis, & aliis Urbium locis ad varia munia apud Ethnicos receptum fuisse constet. Observat Aloysius Novarinius in Encyclopedia Epistolari, funes, qui campanis servirent, offerri alicubi solitos publico Civitatis nomine, ut campanæ, cum, tempestates ingruerent, sonum ederent [Ea quoque causa (ait Joannes Bollandus 22. Januarii de Sancto Dominico Abbate juxtà Soram) Fulginates, quotannis ad Dominici Monasterium sumptu publico mittere superioribus sæculis consuevere, nummos aliquot, pannum laneum, in vestes Monachorum, ac funes impellendis Ecclesiæ campanis. Patet id ex Archivis Fulginiensibus, constatque quamdiù id Senatus nomine perfectum est, nihil Urbi à grandine, aliave acris injuria detrimenti allatum.

Mansit supradicta Turris è Leone IV. ædificata usque ad ann. 1303. sed deindè detrimentum ingens passa est liquatis campanis flammarum vi, quas fortuitò post Principis Apostolorum festum ventus excitaverat; sed illas statim Bonifacius VIII. reddidit ære addito majores, ut constat ex codice Archivi Vaticani, in quo Benefactorum nomina referuntur. Inter eas, quas ingnis liquavit una numerabatur à Gregorio IX. anno 1231. Pontificatus sui IV. Basilicæ concessa, de qua Anastasius ità scripsit: *Cæteras Urbis & vastitate corporis & boatu sonoritatis excedit.* Apud Rainald com. 3 pag. 408.

Rutilius Alberinus in sua historia universali MS. refert, annno 1333. fulminis impetum eam Turrim multis in partibus laceratam fuisse, campanis tamen integris remanentibus. Ciacconius in Clemente IV. narrat anno post Virginis partum 1352. paulò antè ipsius Pontificis mortem, dirnm cometem fulsisse, quatriduum antè ejus obitum quarto nonas Decembris Turrim Cymbalariam Sancti Petri (sic eam appellabant) fulmine cælitus tactam, magnaque ex parte culmen ejus disiectum, & vi ignis campanas fuisse fusas; sed anno 1353. alias loco earum, & quidem majores Innocentius VII. substituit, quarum maximam refert Torrigius ponderasse libras septemdecim mille his verbis inscriptam: Apud Ill. Ciamp.

In nomine DOMINI, MATRIS, PETRIQVE, PAVLIQVE.
Accipe devotum, parvum licèt, accipe munus,
Quòd Tibi CHRISTE, *datum,* PETRI, PAVLIQVE
triumphum
Explicat, & nostrâm petit, populisque salutem
Ipsorum pietate dari, meritisque refundi.
ET VERBVM CARO FACTVM EST.
Anno millesimo trecentesimo cum quinquagesimo
Additis & tribus, Septembris Mense colatur,
Ponderat & millia decies septiesque librarum.

Torrigius. In alia verò ponderante mille centum & decem libras, sequentia verba legebantur:

In nomine PATRIS, & FILII, & SPIRITUS Sancti. Amen. Ad honorem DEI, & Beatæ MARIÆ Virginis, & Beatorum Apostolorum PETRI, & PAULI.

VERBUM CARO FACTUM EST.
Solve jubente Deo, Terrarum PETRE catenas,
Qui facis, ut pateant Cælestia Regna Beatis.

Hæc Campana, cum alia majori ponderante 16000. *post consumptionem ignita fulgure Anno præcedente, fusa est Anno DOMINI MCCCCC LIII. Mense Junii.*

Ponderat hæc MX. & centena librarum. Amen.

Cætera fuerunt mole, ac pondere minores - Sub Nicolao IV. aliam Campanam formarunt cum hac inscriptione:

Anno DOMINI MCCLXXXVIII.
Ad honorem DEI, & B. MARIÆ Virginis, & S. THOMÆ Apostoli, tempore Fratris Joannis de Leodio Ministri factum fuit hoc opus de legato quondam Domini Riccardi Domini Papæ Notarii.
Guidottus Pisanus me fecit.

In alia verò sic legebatur.

Nominè DOMINICO PATRIS, PROLISQUE, SPIRATI..
Ordine tertiam PETRI primæ succedere noscant
Per dies paucos quotquot sub nomine dicta
Sanctam Ecclesiam colunt in agmine Trino.

In ultima hæc verba videbantur:

Mentem sanctam spontaneam honorem DEO, & Patriæ liberationem.
Ave MARIA gratia plena, DOMINUS tecum,
Benedicta Tu in Mulieribus, & benedictus Fructus Ventis Tui.

Tyberius Alpharanus, citatus à Paulo Aringo, indicat eandem Turrim restitutam esse anno 1574. sub Gregorio XIII. scribens [Dùm fundamenta denuò jacerentur ab effodientibus, inter cætera perelegans quoddam cubiculum Sacelli instar repertum fuisse]. Antiquæ Turris formam in nostra Tabula 5. exhibuimus, qualem sub Sixto V. Pictor expressit in Bibliotheca Vaticana, quadrilateram, senis fenestris in singulis faciebus apertis quas columnæ bifariam dividunt. Rotundo vertice, non tamen acuminato, & pyramidali, sed Tholi instar absolvitur, supra quem Crux inerat cum Gallo æneo, & aurato (qui in Sacrario Basilicæ adhùc servatur) juxtà morem antiquum, de quo Alciatus in Emblemate:

Rom. Subterr. libr. 2. cap. 3. pag. 215.

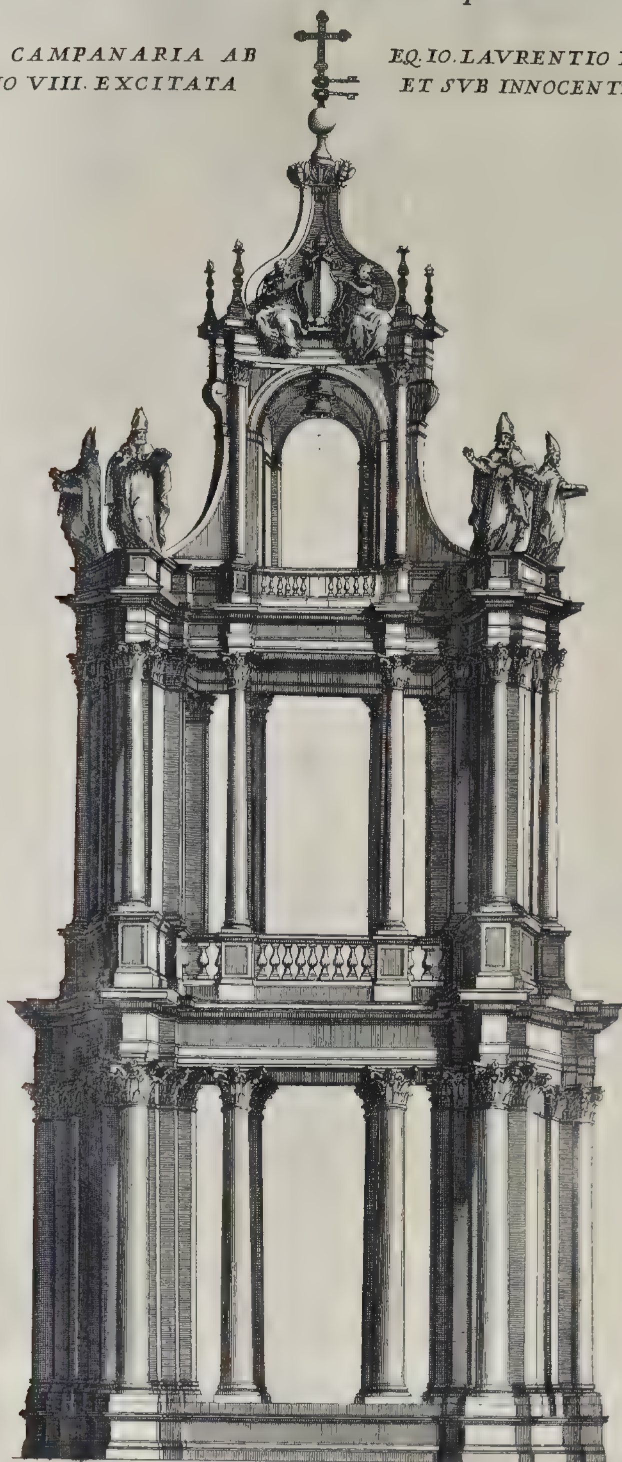
Instantis, quod signa canens det Gallus eoi,
Et revocet Famulas ad nova pensa manus,
Turribus in sacris effingitur — — —

Et Gulielmus Durandus in Rat. Divin. Offic. declarat, ideò sacris Turribus impositum, ut Prædicatores designaret [Gallus enim, qui profundæ noctis pervigil horas suo cantu dividit, dormientes excitat, diem appropinquantem præcinit, sed priùs se ipsum alarum verbere ad cantandum excitat, opti-

Lib. 1. c. 1. n. 22.

TABVLA 64.

TVRRIS CAMPANARIA AB EQ. IO. LAVRENTIO BERNINO
SVB VRBANO VIII. EXCITATA ET SVB INNOCENTIO X. DESTRVCTA

Hieronymus Frezza incidit

„ optimè illos exprimebat]. Pompejus Sarnellus addit [Ut in mentem „ Peccatorum revocaretur Divi Petri flectus, ac veniæ ſpem concipe- „ rent à proxima Cruce, in qua Divinus Homo pro eorum ſalute mortem „ obivit. In Baſilicographia pag. 134.

Itaque Urbanus, ne Baſilicæ hoc utile ornamentum deeſſet, cum extremos frontis angulos ejus ſubſtructioni fundatos locum maximè idoneum cenſeret, illud primùm in auſtrali angulo ad occaſum divergente juſſit imponi. Berninus igitur ſua, qua pollebat Architectonicæ artis peritia molem feſtinanter extruxit poſtquàm Pontificiis oculis ſubjecerat ejus exemplar ligneum, quòd adhùc in officina Fabricæ ſervatur.

Primos lapides poſuerunt die 26. Januarii anno 1638. ſub quibus ſingulis in angulis ærea Numiſmata condidere. Duplici tùm Columnarum, tum Paraſtadum ordine illud componebatur, quorum primus Corinthium, duobus ultrà ſeptuaginta palmis elevatum, præferebat; ſecundus verò Compoſitum, in quo primum ſtylobata quatuordecim palmorum collocata, Paraſtadas, Columnas, Scapos, Zophorum, & Coronidem in ſpatio palmorum quadraginta ſex cum dimidio comprehenſa ſuſtinebant. Totum opus abſolvebat alius ordo Atticorum regulis delineatus, palmorum quadraginta quinque. Qui omnes in unam ſummam redacti, palmos ſeptuaginta ſeptem cum dimidio ultrà centum conficiebant. Hùc uſque nobiliſſimum opus è Tyburtino lapide perduxerat Berninns, eidemque Piramidem ligneam impoſuerat Pontificiis inſignibus, Candelabris, & Statuis Doctorum Romanæ Eccleſiæ ornatam, ut tanquàm abſolutum antè finem oculos intuentium expleret. Ejus Iconem Tabula ſequens 64. legentibus præbet ab exemplari ipſiuſmet Bernini acceptam, cui ad- Baldinuccius in vita pag. 24. *Fig.* 64.

„ didimus menſuras quales Eques Carolus Fontana ſimili iconiſmo appinxit, „ ubi ſic loquitur: [Dicta Campanaria Turris ab ordine parvo, & fronte, „ ex qua avulſa fuit uſque ad ſecundam altitudinis menſuram aſcendebat „ palm. 155. & à præfato ordine, ad crucis cuſpidem palm. 247. & à frontis „ gradibus uſque ad crucem palm. 450. & à plateæ planitie uſque ad dictam „ crucem palm. 477.] In quibus menſuris patet magnum diſcrimen eſſe inter illas, & menſuras à D. Philippo Baldinuccio ſupra relatas. Hìc enim affirmat tres illos ordines centum ſeptuaginta ſeptem palmis commenſurari, Eques verò Fontana dempta pyramide ſuperimpoſita cum cruce palmorum quinquaginta quinque, eoſdem in ſpatio palmorum centum, & nonaginta duorum comprehendit: Cui nàm horum fides ſit adhibenda judicet Lector. Lib. 5. c. 1. pag. 262.

Inſidebat moles inſtabili fundamento tanto ponderi ſuſtinendo inepto. Madernus enim, qui (ut ait Fontana lib. 5. cap. 4. pag. 259.) *ſpreta Plaſticorum officina artem Architectonicam ſibi immeritò vindicavit*, Brevi tempore poſt ædificationem inſcitiæ ſuæ argumenta cognovit in Porticus compagibus, in quibus tum ob fundamenta ſaxorum congerie inconſultò oppleta, tùm etiam ob aquas è vicino colle irruentes, paulatim humo prolabente, multi hiatus, ac rimulæ apparuerunt. Quamobrem quadraginta & duos puteos altiſſimos, & capaces fodit juxtà porticus, & frontis fundamenta, quos deindè optimis cæmentis opplevit, ut refert Grimaldus. Cum igitur magis, ac magis ſemper in dies rimulæ relaxarentur, proximæ ruinæ metum incutiebant, illamque procul dubio futuram, ajebant, ob novum ſaxorum pondus à Bernino additum. MS.

Hinc bellicum canere contra illum invidia cæpit. Præproperam nimis illius fidem multi damnabant, eo quòd antè molis impoſitionem fundamenti latebras propriis oculis non perluſtraſſet, ut, omnibus diligenter inſpectis, operi ſtabiliret perennitatem. Nec defuere, qui Summi Pontificis prudentiæ detraherent, quæ in ſola Bernini ſolertia cum tanto jacturæ diſcrimine fiduciam poneret; illum, ajebant, non minori animi audacia, quàm artis peritia præditum eſſe: nec ommittebant Romæ verecundiam, quæ cum Viros ſemper omni arte, Architectonica præſertim inſignes, aluiſſet, tunc temporis unico Bernino Vaticani fabricam dirigente, eorum inopiâ laboraret.

Cum

Cum ergò, ut indicatum est, additæ Turris mole fornicum, porticusque rimulæ magis in dies relaxarentur, & ob eam causam in Berninum conceptam non pauci excitarent invidiam, molem totam illico evertendam suadere conati sunt, ne tota Templi facies, imò porticus ipsa, tot impensis à Paulo excitata, ruinâ, quàm minitabatur, penitùs deperiret. At surdo cecinissent, & fastigium, quòd deerat, operi incæpto imposuisset Berninus, nisi mors è vivis abripuisset Urbanum. Verùm eo defuncto, & Innocentio X. ad Pontificale Solium evecto, cum publicis acclamationibus novæ aliquorum querelæ ingeminatæ sunt, ac motus novus bellicum canere iterùm cæpit contra Berninum, invidiâ certò afferente proximam ruinam ob ejus causam imminere. Quamobrem pluribus convocatis Cardinalium, & Peritorum Comitiis, de ratione disceptatum est, qua obviam tanto iretur discrimini, sed in varias sententias divisis. Ædificium funditus evertendum ajebant aliqui, alii verò ingentium lapidum molibus jactis, novam, ac tutiorem basim illi substruendam; columnarum novo ornatu fulciendum affirmabant nonnulli.

Cæsar Braccius Archidiaconus Montis Polytiani anno 1644. edidit Senis tractatum, quem Innocentio X. Summo Pontifici inscripsit, in quo primùm damnavit delineationem Maderni, postea Turres minores proposuit, & frontem delineavit majorem, cum hac inscriptione:

FACIEM TEMPLI A PAVLO V.
IN HONOREM PRINCIPIS APOSTOLORVM ERECTAM,
INNOCENTIVS X. PERFECIT
ANNO SAL....... PONTIF.......

Martinus Longus singulari peritiâ Architectus impressit anno 1645. dissertationem de ejusmodi Campanilis instauratione, quam eidem Summo Pontifici obtulit, docuitque viam, à se excogitatam eam Turrim incolumem servandi, fultus exemplo Salomonis, à quo suo Templo substructa moles fuit, quæ validissimi instar aggeris relaxatas Templi compages sustineret, ut refert Villalpandus. Sic Longus amplam è Tyburtinis lapidibus plateam primùm ponere excogitavit ea in parte, in qua Turris fundamentum paulatim in lubrico colle labebatur, deindè novis semper molibus superadditis, veluti pyramidem circa illud efformare ad plateam usque, in qua Porticus Parastatæ assurgebant. His alias ingentes columnas addere, quibus fulcimentum, & decor augeretur.

His omnibus ritè perpensis, objecta diluit Berninus apud Pontificem, qui remedia potiùs adhibenda, quàm molem destrui peroptabat. Afferebat ille, se ab imprudentiæ nota liberum, cum post accuratum examen fidem præstiterit Joanni Colarmeno, & Petro Paulo Drio primariis fabricæ Opificibus, qui operam suam sub Paulo V. in fundamentis posuere. Afferbantque, illa esse ad molem sustinendam aptissima: se paruisse Decreto Congregationis super Fabrica deputatæ post dictum examen emanato: Hiatus ex eo provenire, quòd recens fabrica suo pondere aliquantulum subsideret; ac pro comperto sibi esse eam perpendiculariter elatam, ad nullam partem inclinare, rectis undique lateribus ad libellam diligenter examinatis, quòd non accidit, cum alicujus fabricæ partes ob fundamenti instabilitatem ab aliis relaxatæ dissolvuntur.

Baldinucc. in vita.

Verùm cum semper in dies magis dehisceret moles extructa, partium relaxationes longè majores judicatæ sunt, quàm ex subsidentia fuissent (in ea enim scissuræ fiunt exiguæ, ob partium scilicèt tenuem contrahentiam) quàm ob causam Pontificis jussu anno 1647. magnifica mole cita dejectione Templi faciem exonerarunt.

Pag.202. Quare falsò scripsit Pacichellus: *Quòd invalidè fundatæ Vaticanæ Turres magnificæ Urbano VIII. feliciter regnante ceciderunt.*

Lib.6.c.2. Duodecim circiter millia nummorum in labore consumpta fuisse asserit Fontana, postquàm in ejus operis constructione centum millia & ampliùs Ur-

TABVLA 65.

ALIA TVRRIS CAMPANARIA AB EQVITE FRANCISCO RAINALDO DELINEATA

[illegible] Frezza incidit

TABVLA 66.

Frons Basilicæ Vaticanæ cum Turri Campanaria ab Equite Rainaldo delineata

Eadem frons cum diuersa Turri Campanaria a Cesare Braccio excogitata

Alexander Specchi delin. et Sculp.

Jrbanus VIII. erogaverat. Conquerente postmodùm de se ipso Innocentio X. ıt refert Baldinuccius in vita Equitis Bernini, quòd imperiti cujusdam Adniniſtri ſuaſione importuna ad eam demolitionem præcipiti decreto propeaſſet. Pag.29.

Verùm ne hujuſmodi decor auguſtæ Templi fronti deeſſet, novæ Turris Campanariæ duplicem ideam propoſuit Eques Franciſcus Rainaldus Romanus Architectus peritiſſimus, quam Coronidi frontis impoſuiſſet, ablato ordine (ut pondus minueretur) quem Atticum ſpurium vocarunt Periti. Illam Tabuâ eneâ 65. & Tabula 66. ſub numero 1. inſculptam propoſuimus ex auctoris delineatione acceptam, apud Hæredes ſervatâ, ne tanti Viri ſpecioſum inventum è papyraceis monumentis longo temporis decurſu obliteraret oblivio. Aliam etiam Turrim delineatam obtulit Pontifici Cæſar Braccius in noſtra eadem Tabula 66. ſub num. 2. expreſſam. Fig. 65. & 66.

Non abſimilem ejuſmodi Turris ideam nuperrimè propoſuit Eques Fontana in libro 4. de Templo Vaticano cap. 9. & lib. 5. cap. 4. addidit methodum, qua potuerant fabricæ incolumitati proſpicere, & vacillans Turris firmiter contineri in declivi ſitu; ſubſtruendo, validiſſimi aggeris inſtar, molem ad ſuſtinendum aptam; quæ methodus licèt modò inutilis videatur, Turri jàm penitùs dejecta, eam tamen immeritò deſtructam clariſſimè demonſtrat, quæ tantopere ad Baſilicæ decorem, & elegantiam conferebat.

CAPUT XXX.

De Scalis antè Baſilicam poſitis.

NUNC de Scalis, per quas ad Baſilicam datur aſcenſus aliqua delibabimus. Eas à Conſtantino Imperatore fabricatas fuiſſe narrat Panvinius his verbis [Gradus marmoreos antè Baſilicam fecit Conſtantinus]. Juxtà veterem morem, qui Baſilicas in excelſo ut plurimum loco collocabant, narrante Aulo „ Gellio[Quintum Catulum in Capitolii reſtitutione voluiſſe Aream Capitolinam „ deprimere, ut pluribus gradibus in Ædem conſcenderent, ſuggeſtuſque Tem- „ pli Jovi dicati, pro faſtigii magnitudine altior fieret]: Et Livio libro 8. An- „ nium Latinorum oratorem, cum commotus irâ ſe ab veſtibulo Templi citato „ gradu proriperet, lapſus per gradus, capite graviter offenſo, impactum imò „ ità ſe ſaxo, ut ſopiretur. De Sept. Urb. Eccl. pag.39. Lib.2.c.10.

Docet Vitruvius in conſtructione Templi non quærendum eſſe an gradus Templis ſint apponendi, ſed tanquàm neceſſariam partes eos poni debere, quòd non parum faciat ad majeſtatem, & dignitatem Templi, ſi à cætero Urbis ſolo extet. Canonicus Romanus in deſcript. Vatic. Baſilicæ præfatos gradus conſtructos fuiſſe tradit ex Romuli demolito Sepulchro, quod tamen Marlianus lib. 4. cap. 22. ſuæ Typographiæ Urbis Romæ, non Romuli, ſed Scipionis Affricani fuiſſe ait. Eos numero triginta ſex fuiſſe affirmat Torrigius, ſed veriùs Severanus, cui adhæret Illuſtriſs. Ciampinus fuiſſe tantùm triginta quinque, in quinque ordines ità diſtributos, ut quemlibet ordinem ſeptem gradus occuparent, exiguuſque areæ tractus illos diſtingueret. Omnes autem graduum ordines ducentos palmos ſua longitudine juxtà areæ, atriique latitudinem adæquabant. Latitudine verò omnes ſimùl cum interjacentibus areolis ab ima telluris Planitie ad Aream magnam ſuperiorem palmos nonaginta quinque. Notat Illuſtriſs. Ciampinus, ideò quemcumque ſcalarum ordinem ſeptem conſtare gradibus, eò quod Architecti in graduum diſtributione imparem nume- „ rum obſervent. [Natura enim (ait ille) ſemper cum aſcendimus, ad ſiniſ- „ trum pedem primò movendum nos inclinat, & in eodem gradum plerumque „ ſiniſter verò remanet ſuſpenſus, quaſi ipſe vellet aſcenſum terminare. Quare „ aſcendens quamdam paritur moleſtiam, quia cum Natura ſiniſtro pede velit „ quietem invenire, illa nequaquàm fruitur. Lib.3.cap.2. Num.48. MS. Pag. 43. & 48.cap.4. Pag. 9. de vocis correct.

V Om-

Omnibus graduum ordinibus imminebat Area maxima, quàm Vestibulum, seu Suggestum Basilicæ antiqui dixere, & suggestum Areæ superioris Sanctus Leo appellavit, ut distingueret ab aliis inferioribus Areis. Post Constantinianum Imperium annis plusquàm octoginta supra centum elapsis, Symmachus Pontifex circa annum 500. ut refert Anastasius, *eosdem gradus ampliavit, & alios gradus construxit sub tigno dextra, lævaque*. Ubi notaudum est *Tigni* vocabulo significari ab Anastasio Contabulationem, sive Tectum: Tignus enim dicitur à Tegendo; eaque de causa constructos eos gradus fuisse opinatur Illustriss. Ciampinus, *ut in umbraculum dici ab Aestu, & in securitatem à pluvia pro majori Populi orantis commoditate inservirent*. Cum narret Bibliothecarius Christifideles antiquitùs devotionis gratia ascendere illos consuevisse, & flexis genibus.

Livius 48. Sermon. de Nat.Dom. Cap.4. pag. 39 In Gregorio IV.

Et Dominus Abbas Carolus Bartholomæus Piazza in sua Ephemeride Vaticana refert Carolum Magnum Romam profectum vivenre Hadriano I. Pontifice Summo, & Divi Petri Basilicam petentem hanc scalam genuflexum ascendisse; quam tamen piam actionem Baronius non refert, dicens tantùm *illum omnes gradus singillatim ejusdem Sanctissimæ Beati Petri Ecclesiæ deosculatum esse*. Quem pium usum, ut Alexander VI. excitaret, singulos gradus flexo poplite, & devotè ascendentibus, septem indulgentiæ annos ipsum concessisse, affirmat Torrigius.

Pag.65. In MS.

Anno succedente septingentesimo nonagesimo quinto Leo III. eos gradus vetustate consumptos restituit. Et narrat Torrigius Benedictum XII. anno sui Pontificatus V. (qui fuit à partu Virginis 1338.) comisisse Antistiti Anagnino eorum Tignorum demolitionem, quorum fabricam Joannes XXII. anno 1316. iterùm perfici Canonicis Basilicæ concessit.

Bibliot. & Severanus pag.40. In MS.

Post annum octingentesimum decimum sextum, quo Leo III. harum scalarum Restitutor, ut diximus, ex hac vita migravit, anni ferè sexcenti, & duo ultrà quadraginta effluxerant, quibus Christifideles ex toto Terrarum Orbe ad Sacra Apostolorum Limina accedentes, eos gradus assiduè conscenderunt, cum Pius II. illos multis in locis vel amotos, vel confractos restaurari jussit, prægrandibus Statuis Sanctorum Apostolorum ad infimas graduum extremitates hinc indè collocatis, ut eorum venerationem in ipso primo limine conciliaret. Eas è marmore formavit Minus Fesulanus Sculptor sub eodem Pio II. de quibus scribens Ciacconius, ait adventasse Romam Despotam Moreæ Demetrium, qui Caput Sancti Andreæ detulit sub eo Pontifice, eumque procerum fuisse, & pulchrum aspectu, ad cujus exemplar Papa Paulus II. (intellige Pium II.) Statuam ingentem marmoream Sancti Pauli, quæ extat ad scalas Sancti Petri effingi fecit.

Oldoin. pag. 1025. Vasar.par.2 pag.298. To. 2. pag. 1076.

Ædificata posteà Basilicâ à Paulo V. anno 1616. ii gradus redacti fuere ad viginti quatuor, & quidem fronti Basilicæ proximiores, quorum longitudo palmorum erat nonaginta, & SS. Petri, & Pauli Simulachra Pii II. jussu in iis posita expoliri, ornari, & ejus Pontificis nomine restitui curavit, addita in basibus inscriptione, videlicèt sub Perri Statua:

PAVLVS V. PONT. MAX. VETERVM SCALARVM GRADIBVS ADMOTIS NOVAE BASILICAE RESTITVIT ANNO DOMINI NDCXVII.

In circuitu ejusdem basis:

PETRO CAELI IANITORI PAVLVS V. PONTIF. MAX. ANNO XII.

Sub Simulachro autem Divi Pauli:

PAVLVS V. PONT. MAX. SCALIS ANTIQVIS RESTITVTIS INSTAVRAVIT ANNO DOMINI MDCXVII.

Et in

Et in circuitu.

PAVLO VASI ELECTIONIS PAVLVS V. PONTIF. MAX. ANNO XII.

Non tamen veteris scalæ altitudinem hos 24. gradus coæquasse existimandum est. Antiquitùs enim Forum Vaticanum, sicuti totum Romanum Solum, humilius fuisse pluribus è monimentis constat. Porrò arguitur primò ex horario Obelisco, cujus umbra Gnomonis instar, Solares cursus in subjecta planitie Campi Martii quondam indicabat, postea verò ipsi subjectus delitescens. Secundò, ex collocatione Templi Agrippæ, ad quod per gradus Romani conscendebant, & Columnæ Trajanæ, multorumque ædificiorum, quæ prætermittimus, ne à Vaticano Campo discedamus, in quo Obelisci tota pars Leonibus subjecta tempore Sixti V. prorsùs latebat sub solo, deindè supra aggestam humum ab Equite Dominico Fontana palmis circitèr 33. elevatus, ut apparet in Tabula scenographica, quàm Eques Carolus Fontana exposuit in suo libro de Templo Vaticano pag. 117.

Alexander demùm VII. scalas quoque aliter, quàm Paulus V. construxit, & ad viginti, & unum gradus illas reduxit in triplicem seriem distributos, quarum quæque septem continet, & quidem proximiores Templo, sunt è lapide Tyburtino, reliqui remotiores in duplicem ordinem dispositi è pario marmore. Hos intermediat semicircularis gradatio, per quàm Pontificis, & Regum Sedilia facilè convehuntur, ascenditque singulis annis Tributarius Regni Neapolitani Mannus in solemni Apostolorum Principis Festo. Hanc declivem gradationem numidico lapide stravit Berninus, gradibus ità sagaciter incurvatis, ut cum rectis gradibus, licèt altioribus, simùl aptè conjungerentur, planamque intermediam aream parum superarent; Simulachris insuper SS. Petri, & Pauli novam basim subjecit, ut illa eminentiori in loco collocata Populi venerarentur. Demum sub Innocentio XII. feliciter regnante tota supra gradus area siliceis glebis cooperta est, quas lineæ è lapide Tyburtino, & Pyrite in areolas dividunt.

CAPUT XXXI.

De Porticibus ab Alexandro VII. extructis.

E'Basilicæ gradibus in subjectum Forum si oculos convertamus amplissimum Theatrum sese offert, quod Alexandri VII. quatuor Numismata nobis indicarunt, quorum duo anno 1661. ejus Pontificatus VII. cusa, sinistram Theatri partem Palatio Pontificio proximam præferunt. Totum verò alia duo anno duodecimo in lucem edita. In unico ex illis epigraphe est:

VATICANI TEMPLI AREA PORTICIBVS EXORNATA.

Singula insuper hanc aliam ostendunt:

FVNDAMENTA EIVS IN MONTIBVS SANCTIS.

Quàm aptè eruditissimus Pontifex hanc inscriptionem addiderit, ex ipsis proximis collibus coniici clarissimè potest, Vaticano scilicèt, & Janiculensi, quorum glebas, non solùm sacer Martyrum cruor saturavit, tunc, quando (referente Tacito lib. 15.) pereuntibus edita erant ludibria, ut Ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, aut ubi defecisset dies in usum nocturni luminis urerentur, hortos suos ei aspectaculo Nero obtulerat, & Circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permixtus plebi, vel curriculo insistens] Sed eas Apostolorum ipse Princeps, ac ejus Sepultura reddidit sacras, omniaque penitùs ethnicæ Religionis monumenta delevit. Baron. ann. to. 1. an. 69.

Igitur Alexander VII. Porticum Vaticanam, quàm 150. fermè ab hinc annis

annis unà cum ipſo Principis Apoſtolorum Templo deſignatam à Nicolao V. nullus Anteceſſorum aggredi auſus fuerat, ipſe à fundamentis incæptam ad umbilicum penè produxit. Eximium certè, atque inſigne opus, quòd *nullis veteris Romæ ſecundum* dixit in ſuo marmore Piſano Chimentellius.

Cap. 15.

Præſcripſerat jàm Michael Angelus Bonarota peramplam Porticum in parte occidentali Baſilicæ emicycli formam in medio habentem, & in duo alia bracchia hinc indè extenſam, è quibus omnia Baſilicæ latera inſpici à circumeuntibus commodè poſſent. In foro verò orientali antè Baſilicam aliam duplicem Porticum collocare excogitaverat ſub Paulo V. Carolus Madernus, additis hinc indè januis cum paribus ornamentis extructis, quarum altera ad Palatium Vaticanum, altera verò ad Canonicorum Ædes daret ingreſſum. Sed utriuſque ideam mente tantùm conceptam nullus abſolvit, & ne penitùs illis demortuis deperiret, Sixtus V. in pariete Bibliothecæ Vaticanæ coloribus exprimi juſſit delineationem Bonarotæ, utriuſque verò delineationem Ichnographicam æreis in tabulis incidi curavit Illuſtriſſimus Coſtagutus, illamque in noſtris paginis indicamus in Tabula ultima.

Aliam Porticum excogitavit Maderno defuncto Papyrius Bartolus in triplicem contignationem diviſam, & quadratam formam habentem, cujus Iconiſmum Matthæus Greuter incidit, in quo Fontem à Paulo V. extructum in linea, forum bifariam ſecante, collocabat.

Fig. 67. Non abſimiles ſub Alexandro VII. delineavit Eques Franciſcus Rainaldus, alteram quidem in quadrilateram ſpeciem inflexam, alteram verò in elypſim arcuatam. Utriuſque Ichnographiam ſequens Tabula 67. repræſentat.

Plures eodem tempore Pontificiis oculis Berninus expoſuit, primam peralellogramma efformabat, quòd in ſequenti Tab. 68. tranſverſis lineis expreſſum damus ſub numero 15. & orbicularem figuram ſub numero 14. ut in eadem Tabula repræſentatur, qua veluti corona cingeretur Obeliſcus à Sixto V. antè Baſilicam erectus; ad utriuſque fabricam Domus quamplures punctatim à nobis delineatas opus erat evertere.

Fig. 68.

Cæteræ Tabulæ partes numeris exſculptis indicabuntur:

1 Ingreſſus Palatii Pontificii.
2 Domus Sanctæ Inquiſitionis.
3 Janua Urbis, vulgò di Cavallegieri.
4 Palatium Familiæ Cæſiæ.
5 Via ad Templum Sancti Spiritus.
6 Ædes Cyborum, & pro Pœnitentiariis.
7 Archivum Urbis.
8 Via antiqua Civitatis Leoninæ.
9 Ejuſdem Civitatis Via nova.
10 Templum Sanctæ Catharinæ.
11 Fons à Paulo V. extructus.
12 Locus Obeliſci.
13 Domus diverſorum.
14 Ichnographia Porticus rotundæ.
15 Ichnographia Porticus quadrilateræ.

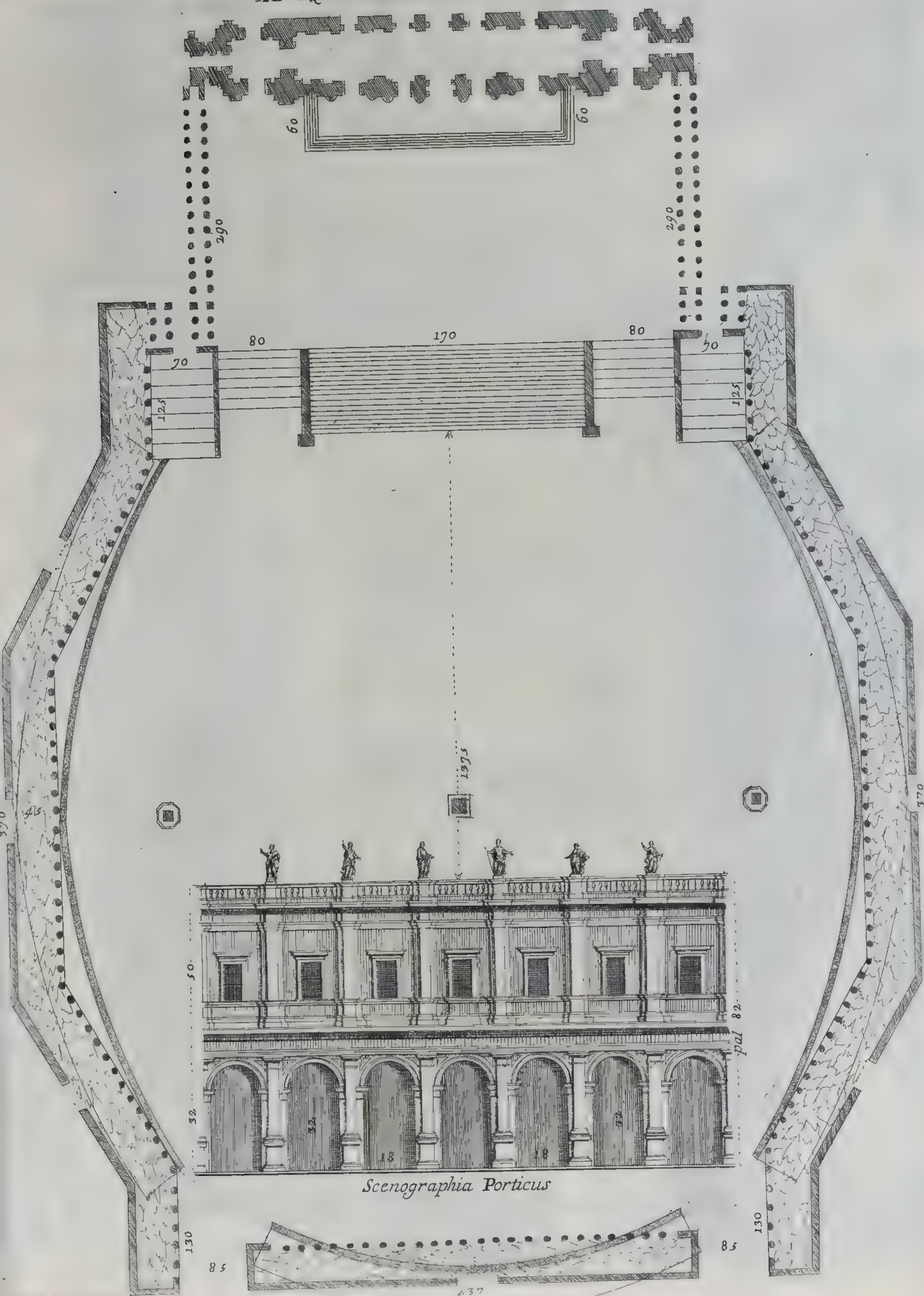
Verùm cum in circulari Theatro centrum non obtineret Obeliſcus, utramque hanc Porticus ſpeciem tanquàm diſſonam accuratiſſimus Pontifex rejecit.

Quamobrem aliàs excogitavit ferax Bernini ingenium, non quidem circulari linea abſolutas, ſed ovata, quarum centrum Obeliſcus occupabat. Duas delineatas exponimus ex Auctographo ipſius Bernini in Bibliotheca Excellentiſs. Principis Ghiſii aſſervato. Duobus veluti bracchiis in utraque continuata Porticus AA. rectèque extenſa frontem Baſilicæ complectitur; ſed ſcalæ antè fores diverſimodè collocatæ videntur, & Area inſuper Fori diverſis lineis BB. ex tyburtino, pario, & ſiliceo lapide reticulata, adjectis pulcherrimis Fontibus CC. pluribuſque in locis, videlicèt in II. Gentilitio Ghiſiæ Domus ſyde-

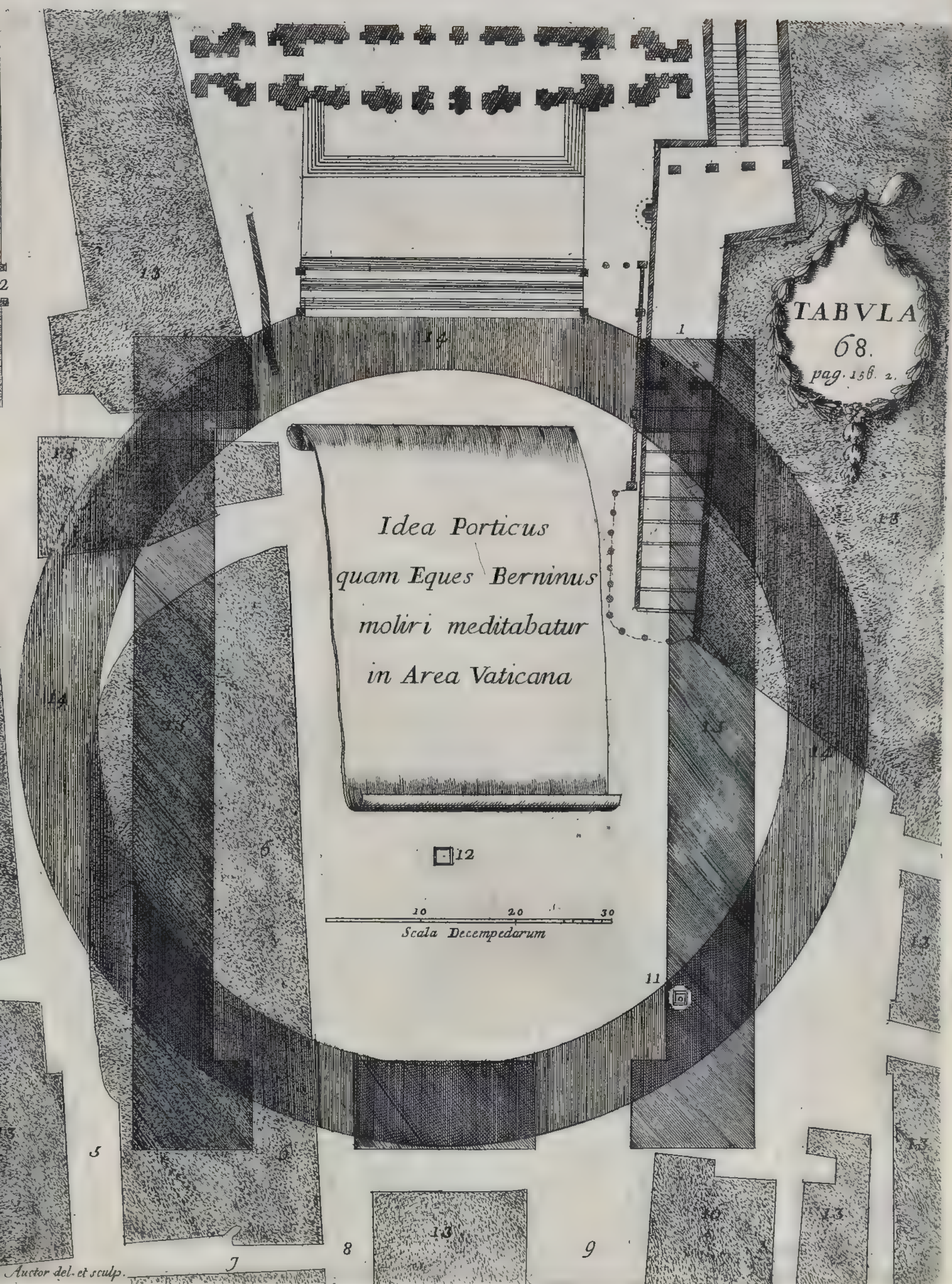
Fig. 69. & 70.

TABVLA 67.

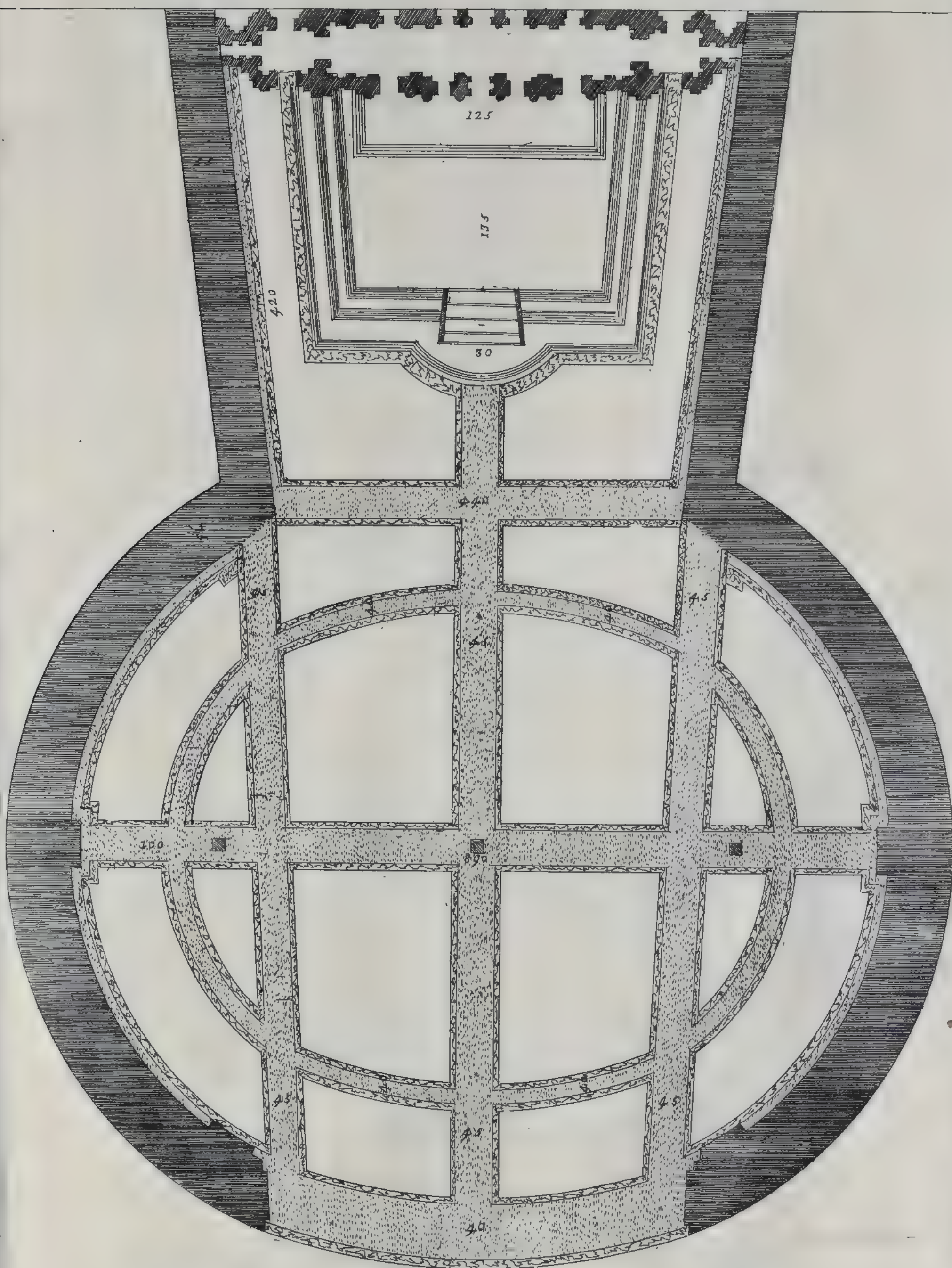
HNOGRAPHIA AREÆ VATICANÆ CVM PORTICIBVS DVPLICI INFLEXIONE DISPOSITIS
AB EQVITE FRANCISCO RAINALDO

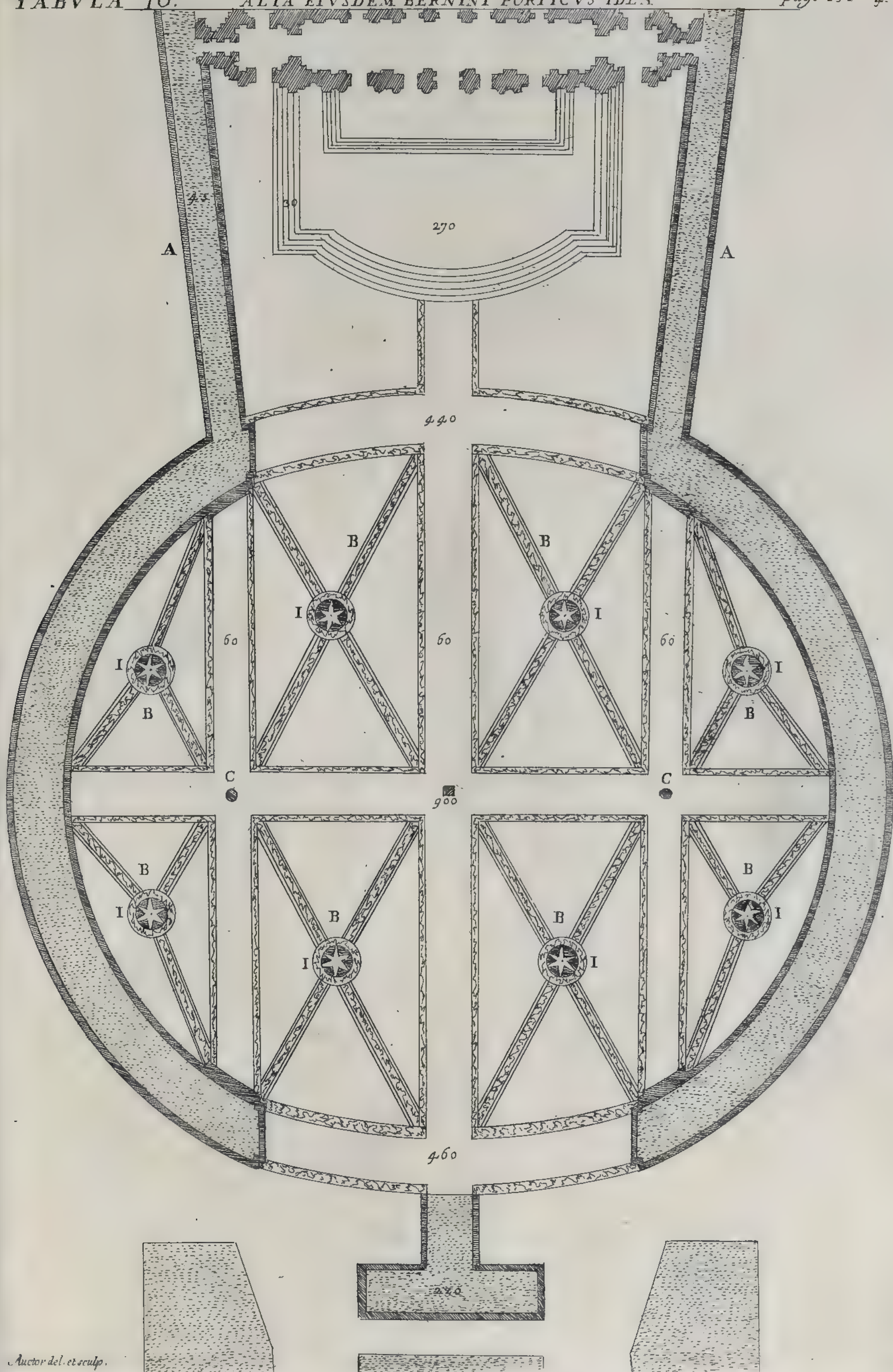
Scenographia Porticus

TABVLA
68.
pag. 158. 2.
Idea Porticus
quam Eques Berninus
moliri meditabatur
in Area Vaticana
Scala Decempedarum
10
20
30
Auctor del. et sculp.

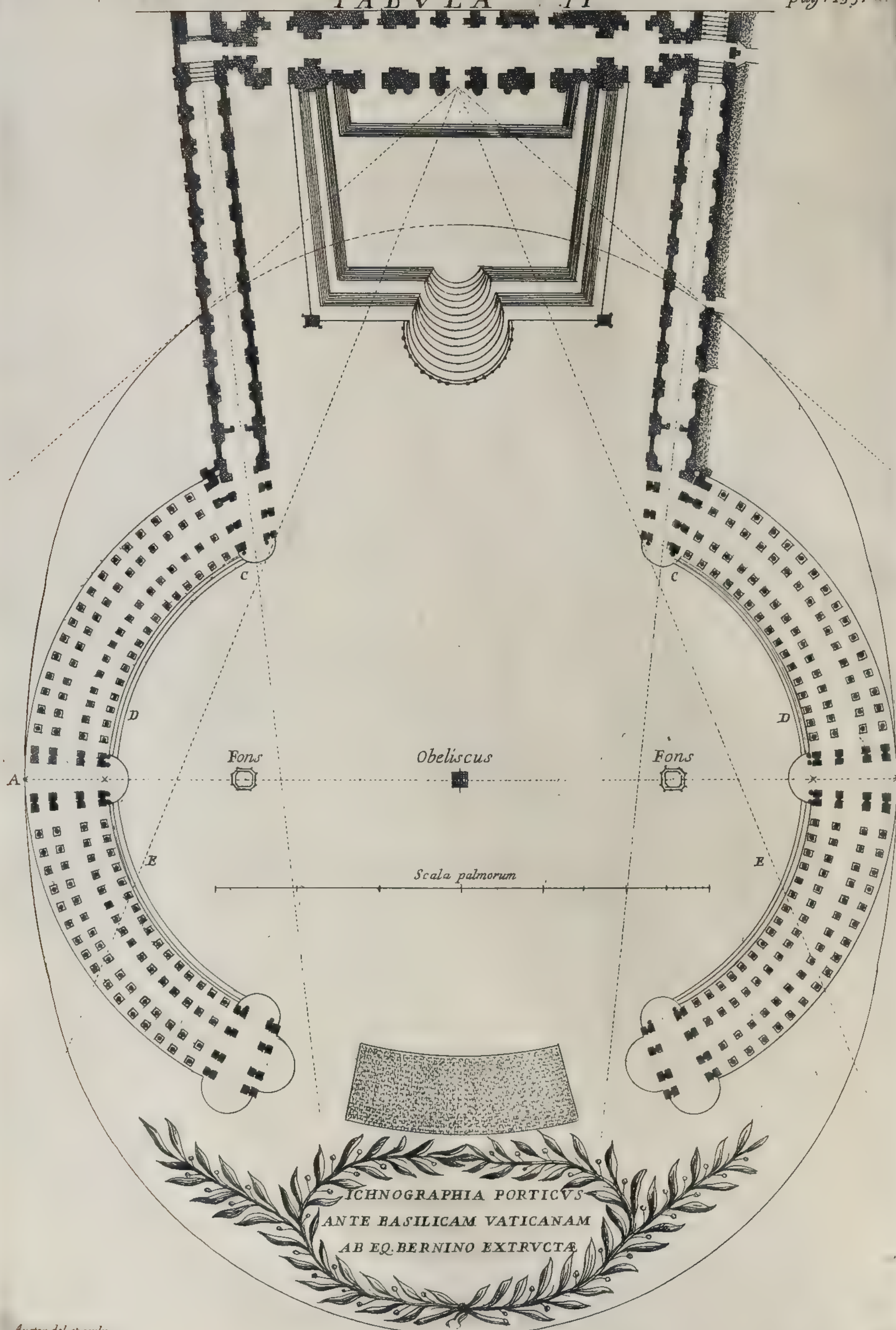
TABVLA 69. DELINEATIO PORTICVS AB EQVITE BERNINO INVENTA

Auctor del. et sculp.

Auctor del. et sculp.

Auctor del. et sculp.

ſydere, cujus radii marmoream cratem efficiebant, ad imbrium aquas hauriendas, ut indè per ſubterraneos ductus in Tyberis alveum faciliùs excurrerent.

Alia denique in Tab.71. illam expreſſimus, quàm cæteris ſagaciſſimus Pontifex prætulit, ut magnificentiorem, ac excelſa Baſilicæ mole omnium digniſſimam. Nec humanæ gloriæ ſtimuli ad arduum alioqui opus piiſſimi Pontificis animum induxere, ut non nemo venenato livoris calamo auſus eſt affirmare. Apage procacem mentem, quæ de tanto Pontifice hæc temerè audes agitare. Adi tabulam æneam, in qua ejus Porticus Ichnographiam ſub ipſo Alexandro VII. exſculpſit Romæ Joannes Baptiſta Bonacina publica ex auctoritate, ac æquiſſimi ſuper Typographis deputati Tribunalis cenſura. In ea ſcalpro inciſa leges hæc verba: *Fig.71.*

„ Cum & Hyeme ob vim pluviarum, & Æſtate ob Solis vehementiam „ acceſſus per Plateam ad Vaticanam Divi Petri Templum, & Apoſtolici Pa- „ latii functiones ſit valdè incommodus, & penè intolerandus, complures „ Summi Pontifices Porticum ibi excitare cogitarunt. Hoc eodem publici „ boni ſtudio permotus Summ. Pont. Alexander VII. ac etiam, ut magnifi- „ centia Templi augeretur, ejuſque proſpectu eminentiorem redderet, hanc „ Porticum erexit, quaternis columnarum ordinibus diſtinctam, tribuſque „ ambulationibus intùs apertis, ut & peditum, & curruum commoditati con- „ ſuleret.

Hoc ipſum innuit Inſcriptio, quam doloris Caſtro poſt Alexandri mortem eruditus calamus appinxit his verbis:

„ Vaticani Templi Sanctitatem Maximus Alexander, ut Generi humano au- „ guſtiorem redderet, circumduxit admirandam Porticum, quam Theatrum di- „ xeris, ubi geſtum facit cum Majeſtate Religio. Relazione dell'Eſſequ. per Pavolo Moneta.

His adde, quæ Auguſtinus Oldoinus retulit [Cum autem tempore conta- „ gioſæ luis, vetito commercio plebecula diurno quæſtu vivere aſſueta inopia „ conficeretur, præter eleemoſynæ largiora ſubſidia præclaram iniit ejus non inu- „ tiliter paſcendæ rationem, inſtituta ſubſtructione Porticus, quam centum quin- „ quaginta fermè ab hinc annis, unà cum ipſo Principis Apoſtolorum Templo de- „ ſignatam, nullo tamen ſuperiorum Pontificum aggredi auſo, ipſe à fundamen- „ tis incæptam ad umbylicum penè perduxit. Pag. 710. in addit. ad Ciaccon.

Diſiectis igitur Ædium partibus, quæ Porticus fabricæ impedimento erant inter quas præcipuè fuerunt Domus Cyborum nobiliſſima, & Raphaelis Sanctii ab eodem conſtructa, & picturis exornata, die 15. Auguſti anno 1660. Ipſe Pontifex Sacro Cardinalium Cœtu ſtipatus coram Romanæ nobilitatis Proceribus, ac Populi frequentiſſima Turba primum lapidem poſuit, ac plurima Numiſmata, quorum altera pars Pontificis, altera verò ipſius extruendæ Porticus Speciem oſtentabat. Martinell. in Roma ricercat. giornata 1.

Quadruplici columnarum ſerie Porticus conſtat, in quarum ſingulis, non quidem inſunt quadraginta columnæ, adeòque omnes ſimùl 320. ut Rever. Pater Mabillonius enunciavit in pagina 50. tom.1. Muſæi Italici; ſed triginta duæ, & omnes ſimùl 128. quibus ſi totidem ex adverſa parte addantur efficitur numerus 256. Ex tribus ambulacris inter columnas circumductis, quæ medium ſitum occupant, duplo majorem habent latitudinem pro rhedis excipiendis, quàm illa, quæ utrinque adjacent, Populo liberum iter præbentia. Quadraginta octo inſuper Paraſtatæ interjacent, ubi præcipuè in aream Porticus aditus patent, quibus aliæ 24. prominentes columnæ ſunt additæ.

Quadruplicis ordinis columnæ tantam craſſitiem habent, ut extenſis brachiis tres Viri eas penè dimetiantur, illa tamen craſſities eſt inæqualis, nàm extima intimam ſuperat, licèt columnis omnibus inſit æqualis altitudo, illis præſcripta ab Architecto, ad ſuſtinenda æqualia ornamenta. Harum Baſis etruſcas leges oſtendit, Columnæ, Epiſtylia, Zophori, & Coronix Jonicas, Doricas, verò

verò Capitula. Ambulacris mediis fornices in circularem formam extructi imminent, ſub quibus magnis characteribus hæc inſcriptio legitur expreſſa ea in parte, ubi in orientem abſolvitur;

IN VMBRACVLVM DIEI AB ÆSTV.
IN SECVRITATEM A TVRBINE, ET PLVVIA.

Cæteris minoribus lembi ſpeciem referentibus. Supra Epiſtilia Balauſtra inſiſtunt Paraſtatis interjectis, ſinguliſque columnarum ſpatiis reſpondent Signa è Tyburtino lapide, alta ſingula palmis tredecim, exhibentia complures SS.Pontifices, & Martyres, quorum Sacræ Reliquiæ in Baſilica piè coluntur. Ubi præcipua ſunt oſtia Ambulacrorum, inter Statuarum ſeriem Alexandri VII. Gentilitia Stemmata, ſubjecto ejus nomine conſpiciuntur.

Porticum inter & Templi frontem duo recta ambulacra protenduntur, quorum dexterum Clemens IX. perfecit, ſiniſtrum Alexander, per quod ad Palatium itur Pontificium, utrumque Paraſtatis exornatur, ac feneſtris, & in ſubjectam Fori aream declivi proceſſu facilem deſcenſum præbent, gradus inſuper ſunt adjecti, ubi utrinque janua eaſdem ambulationes intercludit. Eam Columnæ ordinis Corinthii, cum Epiſtylio, Zophoro, & Corona exornant, ſupra alteram SS.Petri, & Pauli, alteram verò Redemptoris, & Divi Petri extant imagines muſivo opere expreſſæ.

Totius Porticus menſuras luculenter recenſuit in ſuo libro 5. de Templo Vaticano cap.27. Eques Fontana.

Illum adeat ſtudioſus Lector. Hic tantùm illa referemus, quas Bernini juſſu Italico idiomate retulit in ſua Ichnographica Tabula Joannes Petrus Bonacina:

Diameter longitudinis lineæ exteriores Columnas conjungentis	palm.	1052.½
Linea latitudinis	palm.	905.
Longitudo lineæ inter interiores columnas	palm.	899.½
Latitudo	palm.	752.
Latitudo Ambulationis exterioris	palm.	12.$\frac{10}{12}$
Ambulationis mediæ	palm.	23.¼
Ambulationis interioris	palm.	12.$\frac{10}{12}$
Diameter Columnæ exterioris	palm.	7.$\frac{2}{12}$
Interioris	palm.	6.½
Altitudo Baſis, Columnæ, & Capituli	palm.	57.½
Altitudo Epiſtylii, Zophori, & Coronicis	palm.	14.$\frac{4}{12}$
Altitudo Baſis, ſupra quàm extant Statuæ	palm.	9.½
Altitudo Statuæ	palm.	13.

Addit Fontana fondamentum eſſe palm.13. profundum.

Fig.72. Verùm hæc omnia in adjecta Tabula 72. numerorum beneficio oculis clariùs exhibentur. Tota autem ampli Theatri moles octingenta quinquaginta millia nummorum abſumpſit.

Debitas Bernino laudes ob hujus admirandæ Porticus fabricam minuere non nemo conatus eſt, opponens primò, quòd à Bonarotæ delineatione diſceſſerit. Secundò, quod malè Theatrum illud ità collocarit, ut ejus major diameter paralella eſſet Baſilicæ fronti; ſic enim illa, ſcilicèt linea A B, in expoſita Tabula 71. indicata reſponderet omninò longitudini Baſilicæ, illique conjungeretur. Omnes in Elypſeos ambitu comprehenſi, ubique ejuſdem Baſilicæ frontem inſpicerent, ad Mœnianum, ubi Pontifex ſacras Benedictiones impartitur, quòd certè quamplurimis celatur in Area C D E, ut conſideranti patebit. Verùm in tali delineatione uſus eſt ſumma ſagacitate Berninus; cum enim in parte Boream reſpiciente Ædes Pontificiæ ſitum occuparent, ad hanc partium diſtributionem illum coegerunt, ac ne idem Palatium deſtrueret,

talem

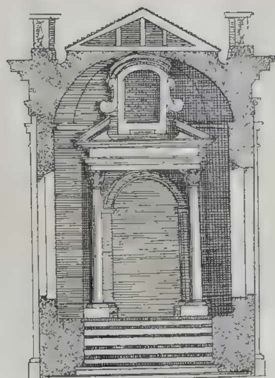
TABVLA 72.

EIVSDEM PORTICVS PARTES CVM MENSVRIS

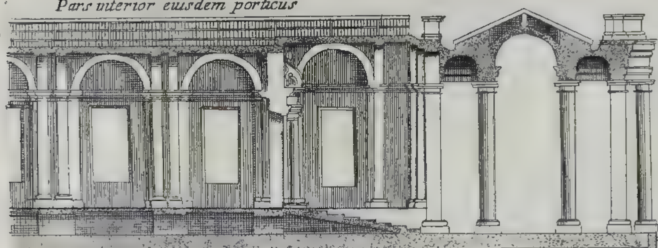
Pars exterior porticus rectę

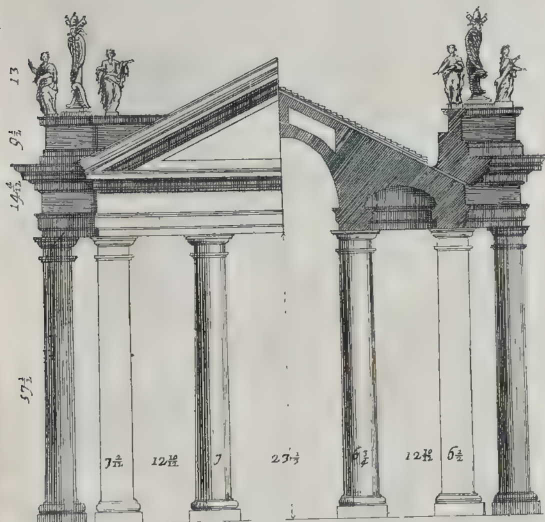

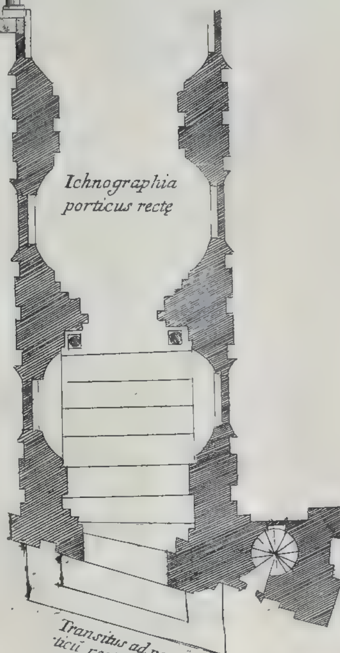
Ianua ducens ad porticum rectam

Pars interior eiusdem porticus

Auctor del. et sculp.

talem Porticus speciem prudenter excogitavit. His adde, quod refert in vita Philippus Baldinuccius, videlicèt ea ratione hanc Porticum collocasse, ut nempè Pontificio Palatio magis adhærendo Fori prospectus eidem pateret, ac aditus Scalis regiis directè respondens. Pag 28.

CAPUT XXXII.

De Fontibus in Foro collocatis.

IN amplo expositæ Porticus Theatro centrum obtinet Obeliscus, & aquarum Fontes hinc indè dispositi Vaticanum Forum condecorant: qui certè silentio haud possunt præteriri. De his igitur primò aliqua delibabimus, deindè de Obelisco fusiùs tractaturi.

Sunt itaque Fontes antè Templum non tantùm ad ornatum, sed ad utilem, ac piissimnm usum extructi. Illos primùm antè Tabernaculum Dei collocari ipse Deus imperavit Moysi, cum dixit: *Facies, & labrum æneum cum basi sua ad lavandum*, idest, inquit Abulensis, *ad aquam continendam, qua lavarentur primò Sacerdotes, antequàm ad Sacra accederent, secundò partes Victimarum, quæ imolabantur*, quo ritu voluit eosdem admonere internæ puritatis, ut meminissent Sacerdotes sibi deinceps non humi, sed per æthera incedendum esse, ait Philo de Victimis. Id imitati sunt Gentiles in suis prophanis Sacrificiis. Undè illud Hesiodi; *Illotis manibus Sacra tractare est nefas*. Hinc & Sacerdotes novæ Legis in Missa manus lavant, quin & omnes Christiani olim ingressuri Ecclesiam lavabant manus, tùm ut puritatis internæ admonerentur, cùm quia manibus excepturi erant Sacram Eucharistiam, eàque de causa pro Foribus Ecclesiæ positum erat vas aquæ ad purificationem, cujus loco posteà remansit vasculum aquæ benedictæ positum in ingressu Ecclesiæ. Exod.30.18. Apud Cornel. à Lap. ibid.

Testatur hunc antiquissimum morem Sanctus Paulinus, qui vixit anno 410. hoc carmine. Ep.12.

Sancta nitens Famulis interluit atria lymphis
Cantharus, intrantumqne manus lavat amne Ministro.

Et loquens de Divi Petri Basilica, Fontem describit in Atrio quadriportico locatum; sic enim ad Alethium scribit epistola, non trigesima prima, ut dicitur in Biblioth. Patrum tom. 27. pag. 96. sed epist. 33.

„ Juveni præclaro (inquit Divus Paulinus) qui pro defuncta Uxore „ Ruffina filia Sanctæ Paulæ epulum præbuit omnibus Romæ Pauperibus in Basi„ lica Apostolorum Principis. In atrio cantharum Ministro manibus, & oribus „ nostris fluenta ructantem fastigiatus solido ære Tholus ornat, & inumbrat, non „ sine mystica specie quatuor columnis salientes aquas ambiens. Decet enim in„ gressum Ecclesiæ talis ornatus, ut quòd intùs Mysterio salutari geritur, spe„ ctabili pro Foribus opere signetur &c.] Declaratque pluribus structuræ ejus Fontis mysterium. Quæ omnia Sancti Damasi operi tribuuntur, cum antè ipsum aquæ dispersæ nullius usus, sed detrimenti essent Mortuorum Sepulchris, ipsi nimirùm Cœmeterio Vaticano. Baron.to.4. anno 384. Pontif. 18. num.19.

Hunc Fontem circa annum 500. exornatum fuisse à Symmacho Pontifice refert Anastasius, inquiens: *Cantharum Beati Petri cum quadriporticu marmoribus ornavit, & ex musivo Agnos, & Cruces, & Palmas ornavit*. Explicat hæc ornamenta Pompejus Ugonius, referens, fuisse à Symmacho additas quatuor columnis porphyreticis à Sancto Damaso positis, quatuor alias, quæ æneum tectum, cum Pavonibus pariter æneis, quos accepit, referente Panvinio, è Mole Hadriani. Pag.95.

In eundem Fontem penitùs arefectum ob aquam deperditam, quàm Sanctus Damasus adduxerat, Aquam, Sabbatinam vulgò dictam, Hadrianus Ponti-

Pontifex corrivavit circa ann. 780. ut ſcribit Anaſtaſius, his verbis: [At verò
„ jàm per evoluta viginti annorum ſpatia Forma, quæ vocatur Sabbatina,
„ nimis confracta exiſtens, per quam decurrebat aqua per Centenarium in
„ atrio Eccleſiæ B. Petri Apoſtoli, ſimùlque & in Balneo juxtà eandem Eccle-
„ ſiam ſito, ubi Fratres noſtri Chriſti Pauperes, qui ad accipiendam eleemo-
Pag.61. „ ſynam in Paſchalem feſtivitatem annuè occurrere, & lavari ſolebant. Aqua
„ ex eadem forma neque in atrium Beati Petri, neque infrà Civitatem decur-
„ rebat, dùm ipſa Forma, ut dictum eſt, diruta extitit ob centum arcus ipſius
„ Formæ magnæ altitudinis conſtructos, & è fundamentis demolitos, atque
„ deſtructos, ut jàm nulla ſpes videretur eſſe eoſdem arcus, vel fractam For-
„ mam reædificandi, atque reſtaurandi, ipſe Beatiſſimus, ac Sanctiſſimus Præ-
„ ſul aggregans multitudinem Populi per ſemetipſum ad fabricandum, atque
„ reſtaurandum eandem Formam præparavit, & tantam curam, ac ſollicitudi-
„ nem in ejuſdem Formæ Fabrica exhibuit, quod etiam noviter à fundamento
„ eam renovavit, atque reſtauravit, & confeſtim Centenarium illud, quod
„ ex eadem Forma in atrio Eccleſiæ Beati Petri decurrebat, dùm per nimiam
„ neglectus incuriam plumbum ipſius Centenarii furtim jam plurima ex parte
„ exindè ablatum fuiſſet reliquum plumbum conquaſſatum protinùs iſdem
„ præcipuus Paſtor addita multitudine plumbi ipſum Centenarium no-
„ viter fecit, & Deo auſpice aqua in atrio Beati Petri, ſimùlque & in præfato
„ Balneo, verùm etiam & intùs Civitatem, idem in Genuculo, ubi Molæ
„ macinabant, ſicut antiquitùs abundanter decurrere fecit]. Hactenùs Bi-
bliothecarius de Fonte in Atrio Baſilicæ aquam Sabbatinam emanante, de qua
plura dicenda erunt in explicatione Numiſmatis Pauli V. qui eam iterùm Romæ
reſtituit.

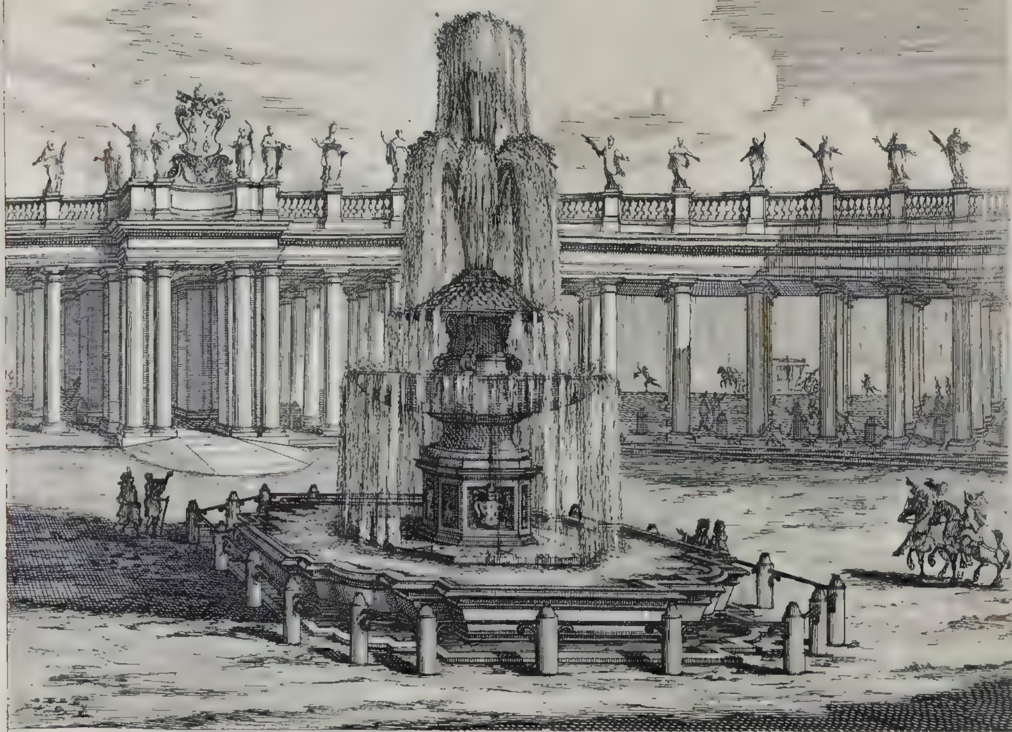
De eodem Fonte ſcripſit Petrus Mallius, quæ ſequuntur [In Paradiſo
„ Sancti Petri eſt Cantharum, quod fecit fieri Symmachus Pont. columnis por-
„ phyreticis ornatum, quæ nimirùm columnæ tabulis marmoreis cum Gryphoni-
„ bus connexæ pretioſo cælo æneo coopertæ cum floribus, & Delphinis deauratis
„ aquas fundentibus. In medio verò hujus Canthari in eo eſt Pinea ænea, quæ
„ fuit coopertorium cum Sinco æneo, & deaurato ſuper Statuam Cibeles matris
„ Deorum in foramine Pantheon, in qua videlicet Pinea ſubterranea fiſtula plum-
„ bea ſubminiſtrabat aquas, per foramina muri omnibus indigentibus eâ, & per
„ ſubterraneam fiſtulam quædam pars fluebat ad Balneum Imperatoris juxtà Agu-
„ leam.

Alium Fontem porphyreticum, apud gradus Baſilicæ poſitum fuiſſe à
Pag.48. Symmacho Pontifice, narrat idem Mallius: *Ad Chriſmatis Unctionem feria ſecunda poſt Paſcha faciendam*. De quo etiam Severanus centum ferè poſt
„ elapſos annos ab Hadriani Pontificatu Nicolaus I. præclara ergà Pau-
„ peres præditus pietate, ut Anaſtaſius affirmat, ob eam Claudorum, atque
„ Cœcorum, nec non & diverſis pœnis affectorum in Porticu Beati Petri
„ Apoſtoli jacentium, ad oram Tyberini fluminis, ad ſitim auferendam, non
„ poſſe greſſus conſpiciens tendere, ac diverſarum gentium, quæ undique
„ pro ſceleribus Apoſtolica Limina propriis expetebant, utilitatem divinitùs
„ attendens, juſſit, minimè corpori ſuo parcens, Formam Aquæductus, qui
„ multis à temporibus ruerat, & ad B. Petrum Apoſtolum ob hoc aqua non du-
„ cebatur, in meliorem, quàm fuerat certamine quamplurimo revocari ſta-
„ tuit, ità ut non ſolùm hominibus profuerit debilibus, ſed etiam omni-
„ bus Eccleſiam Beati Principis Apoſtolorum adeuntibus præcipuum opus
„ extiterit].

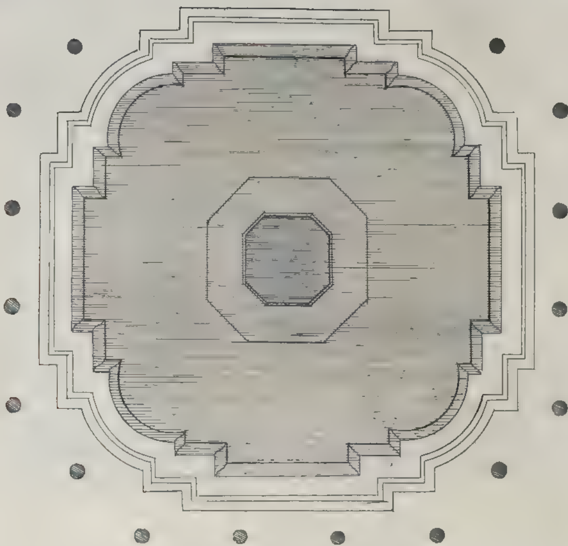
Præter dictos Fontes, quos in Atrio Quadriportico, & propè Scalas Pon-
Pag.263. tifices extruxerunt, alium duxit Innocentius VIII. in medium Forum, quem
olim apud Antiquarios celebrem fuiſſe affirmat Floravantes Martinellus in
Pag.578. Roma Sacra. Ejus meminit Torrigius, citatque verba Diarii MS. quæ ſunt
[Innocentius VIII. anno 1490. ædificavit in Platea Sancti Petri Fontem mar-
„ moreum cum lapidibus figuratis cum duabus urnis rotundis una ſuper aliam
„ cum magno artificio, prout videri poteſt, quem poſteà Alexander VI. in
melio-

TABVLA 73.

FONS SVB PAVLO V. EXTRVCTVS IN AREA VATICANA

Eiusdem Fontis *Ichnographia*

Alexander Specchi delin et Sculp.

„ meliorem formam ædificavit gentilitio ſtemmate decoratum].

Poſtquàm verò Paulus V. aquam olim dictam Trajanam, ſeu, ut alii nominarunt, Sabbatinam, reſtituit, non quidem à lacu Sabate acceptam, ſed in agro Braccianenſi è ſaluberrimis fontibus collectam, veteribus aquæ Alſietinæ ductibus reſtitutis, noviſque additis anno 1612. Pontificatus ſui VII. eamque è ſuo nomine Paulam appellavit; in Civitate Leonina plures egregios Fontes extruxit, quorum duo antè frontem Baſilicæ Vaticanæ extiterunt; alter quidem muro inſertus Palatii Pontificii ſub Navicula muſivo opere expreſſa, quinque è tubis aquam eructans commoditati Peregrinorum, alter verò in ipſo Foro celſiſſimè aſſurgens trecentis palmis ab Obeliſco diſſitus, ſpumanteſque globos eiiciens, pro quibus trecentas aquarum uncias Janiculo deductas ad ejus Fontis amœnitatem deſtinavit. In hoc Fonte, ad altitudinem ſexaginta quatuor palmorum elato, porphyreticum labrum è marmore numidico primùm decidentes imbres recipit, è quo poſteà in ſubjecta vaſa dilabuntur amnium inſtar adeò copiosè proſiliendo, ut inter elegantiſſimos, uberimoſque Fontes totam Italiam decorantes, hìc primùm ſibi vindicet locum in Vaticana Platea, à Carolo Maderno ſub Paulo V. collocatus. Illum Hieronymus Pretus inſignis Poeta ſequenti carmine eleganter expreſſit. Pag.87.

ONDOSA Mole ogn'hor d'acque feconda
Appiè del Vaticano il capo eſtolle
L'alto di ſpuma è biancheggiante, e l'onda,
Benche gelida ſia, gorgoglia, e bolle.

Quaſi corona il marmo orna, e circonda,
Miſto à perle ſtillanti argento molle,
Cade un fiume d'intorno, e l'aria inonda,
E par, che procelloſo ondeggi un colle.

Meraviglie di PAVOLO: I marmi, i monti
Nuovo Encelado Santo innalza, e muove,
E trahe nuovo Mosè da Pietre i Fonti.

E mentre è il Ciel ſereno, il noſtro Giove,
Che i torrenti ſotterra al cenno hà pronti,
Gl'inalza, e ſenza nube i nembi piove.

Eundem Fontem Alexander VII. è ſuo loco amotum in eo collocavit ſitu, indicato in noſtra Jchnographia Porticus ſub littera O aliumque ſimilem Fontem conſtrui juſſit oppoſita parte meridiem reſpiciente; verùm ob ejus obitum hæſit opus; ejuſque conſtructio etiam toto Clementis IX. Pontificatu neglecta fuit. Verebantur enim Fabricæ Præfecti ne aqua ſufficeret, quàm è lacu Braccianenſi in Ductus Pauli V. immittere meditabantur ad ſimilem Fontem efficiendum. Omnibus tamen, quæ ad perennitatem aquarum pertinebant ritè examinatis ab Eminentiſſimo Joanne Coſtaguto, tunc Clericorum Cameræ Apoſtolicæ Decano, & Aquis Præfecto, ſtatutum fuit conſimilem poſſe conſtrui, eamque ob rem brevi temporis intervallo ſua, qua pollet, ſolertia Eques Carolus Fontana, illum excitavit, ac Divi Petri feſto die, aquæ Fœlici, ac perenni curſu, publicoque cum plauſu è plumbeis fiſtulis emanarunt. Quibus plurimas ob cauſas eidem Fonti ſublatis, & poſteà ab Innocentio XI. redditis, dùm fœlici, perpetuòque curſu decurrunt tùm Romani, tùm Advenæ delectantur. Et ne abſentium oculis ſuum deſit oblectamentum, ejus Fontis Iconem ad vivum expreſſi in ſequenti Tabula 73. ſubjecimus. Fig.73.

His circa Fontes apud Baſilicam Vaticanam extructos delibatis, ad Obeliſcum oculos convertamus.

CAPUT XXXIII.

De Obelisco à Sixto V. in Foro Vaticano erecto.

MEdium videtur hìc occupare ampli Fori locum, in quo Sixtus V. feliciter illum collocavit Verùm si exactè ejus mensuras accipiat studiosus indagator, indagator, ducatque lineam à centro magni Tholi per medium januæ Basilicæ, qua forum Bifariam dividatur, animadvertet centrum Obelisci ab ea distare quindecim palmis cum dimidio, Boream versus collocati, ut refert Joannes Petrus Bellori in vita Dominici Fontanæ, cui talem errorem tribuerunt aliqui. Eques tamen Carolus Fontana in suo tractatu de Vaticano Templo affirmat talem errorem derivasse ex delineatione Caroli Maderni. Ità enim ille conjunxit sub Paulo V. additamentum Basilicæ alteri parti à Bonarota ædificatæ, ut non rectam lineam efformaret, sed ad Meridiem deflecteret, qui error satis apparet cum inspicitur hinc angulus acutus indè verò obtusus, ubi Parastatæ Sacello Gregoriano conjunguntur. Ego tamen puto non ab eorum Virorum imperitia talem errorem irrepsisse, verùm ab Artificum incuria, fundamenta ponentium à linea diametrali aberrantia, vel quia eam lineam omnium partium directricem malè posuerint, à pariete intermedio adhùc extante impediti.

Pag. 155. Lib. 5. cap. 8.

Erectionem ejus Obelisci plures Auctores suis in paginis retulerunt, inter quos præcipuè Eques Dominicus Fontana adjectis Iconismis, in quibus machinas delineavit ad ejus erectionem adhibitas. Anno demùm proximè elapso 1694. Eques Carolus Fontana in opere, quòd texuit de Templo Vaticano libro 3. [duodecim „ Tabulis adjectis easdem luculentiùs comprehendit, adactus, ut ipse ait, non „ tàm à mutua sanguinis affinitate, sed ne ejus Viri monumenta, æreis tabulis in- „ cendio absumptis, penitùs interirent.

In earum prima Tabula expressit Obeliscum in antiquo Circo collocatum, deindè in Area antè frontem Basilicæ.

In 2. Succulum, seu machinam tractoriam duobus vectibut trajectam, circa quàm ductorius funis evolvitur.

In 3. Planitiem, in qua Trabium compago collocabatur, ac Ergatæ ad amovendum Obeliscum aptæ.

In 4. ipsam Trabium compaginationem.

In 5. totam lignorum coagmentationem, ac ipsum Obeliscum ferro munitum, & Polispastis.

In 6. Obelisci primam amotionem à loco antiquo.

In 7. methodum, qua beneficio Trochlearum, & Peritrochiorum Obeliscus supra ligneum stratum jacuit.

In 8. Obeliscum jacentem in tramite aggeribus suffulto, supra quem ad novum locum erectionis deductus est.

In 9. ligneam compaginem circa stylobatam collocatam, supra quam Obeliscum posuerunt.

In 10. Obeliscum cum Trochleis, atque Ergatis dispositis ad ejusdem erectionem.

In 11. Suggestum, in quo jacebat ad motionem aptatum, Polyspastorum, ac Cylindrorum beneficio.

In 12. Succulas in Foro dispositas ad erectionem.

Illas adeat curiosus Lector, nos interim brevissimam, omnia tamen comprehendentem, enarrationem de hujus Obelisci erectione subteximus, ne Vaticanæ Basilicæ decus præcipuum negligamus, non quidem ad inutilem pompam, sed Divini Nominis gloriam à Sixto V. magnis sumptibus collocatum.

Itaque inter Obeliscos, quos Romani Imperatores in Urbem ex Ægypto transtulerunt non infimus ille fuit, quem in Circo Vaticano erexit Calligula. Illum fuisse à Pherone Sesostris filio, ac Ægyptiorum Rege fabricatum demon-

TABVLA 74.

PROSPECTVS LATERALIS ANTIQVÆ BASILICÆ ET LOCVS VBI ERAT OBELISCVS ANTE PONTIF. SIXTI V.

demonstrare conatur in suo Commentario de Obelisco Petrus Angelus Bargæus, ac Soli sacratum, deindè fractum, cum humi deponeretur; nàm Obeliscum Pheronis fuisse centum cubitorum affirmot Plinius; Vaticanus autem quadraginta octo cubitos æquare. Confirmat suam opinionem ex Plinio, ubi hæc scribit: *Abies admirationis præcipuæ in navi, quæ ex Ægypto Caii Principis jussu Obeliscum in Vaticano Circo statutum, quatuorque truncos lapidis ejusdem ad sustinendum eum adduxit.* Lib. 17. cap. 49.

Scripsit Joannes Palatius in vita Sixti V. *Totilam Gothorum Regem hunc, & alios evertisse, & solo æquasse.* Pater Claudius du Molinet ad Numisma VIII. Sixti V. narrat Sixtum decrevisse illum Cruci consecrare *tunc neglectum humi jacentem, ruderibusque, ac terra penè obrutum, ac delitescentem.* Sed claudicat utriusque relatio. Postquàm enim Gothi cum Totila Romam aggressi Obeliscos Arietum impetu suis è basibus dejecerunt, unicus in solo Vaticano stetit incolumis, ut colligitur ex Horosio lib. 7. cap. 37. & ex Baronio. Quippè etiam Alaricus Gothorum Rex, cum Romanæ opes diriperentur, jussit omnem sacram supellectilem SS. Petri, & Pauli Basilicis reddi, & Christi fideles ad eas confugientes voluit illesos, quà de causa proximus Basilicæ Obeliscus pristinam servavit integritatem. Vide etiam Baron. ad ann. 547. to. 7. Tom. 5. an. 410.

Insidebat quidem propè fabricam, stylobatis sub agesta humo delitescentibus, ut refert Mercatus usque ad priscam Caii inscriptionem, quæ exsculpta legebatur circa basim Obelisci his verbis. Fol. 366.

DIVO CAES. DIVI IVLII F. AVGVSTO TI. SACRVM
DIVI AVG. F. SACRVM.

Sed tamen erectus, ut apparet in Tabula 74. eo modo delineatus, ut extat in Bibliotheca Vaticana. *Fig.* 74.

Lapidem ex quo constat, appellarunt Tebaicum; è Fodina enim in Tebaide sita erui solebat hìc lapis. Eum dixerunt etiam Sienitem à Syene Fodinis propinqua. Eumdem Henricus Salmuth vocavit Ophytem in notis ad Pancirolum. Lætus lib. 11. part. 2. Italica voce nominat *Piropecido*, quæ significat illum maculis igneis aspersum esse, & vulgò dicitur *Granito Orientale*. Summo ejus acumini conjungebatur Globus æreus auro circumtectus, qui Julii Cæsaris cineres continuisse ferebatur, sed falsò. Morem enim fuisse apud antiquos Ægyptios, ac Romanos globos æreos collocandi in verticibus Obeliscorum, affirmat Mutius Pansa tract. de Vaticana Bibliotheca, ut indicarent, vitam Hominum in Obelisco expressam, paulatim minui, ejusque finem cum Cælo conjungendum, à Globis superimpositis expresso. Quàm etiam ob causam Globos imponebant columnis milliaria indicantibus, ut scilicet hoc salutari documento Viatores omnes erudirent. Cæterùm cineribus Cæsaris illum semper caruisse Dominicus Fontana deprehendit, cum sine ulla partium compositione, ac penitùs vacuum illum recognovit. Tit. 31. Pag. 204.

Cùm ergò inter omnes Obeliscos, qui Romæ ornamento fuerant, unicus hìc Vaticanus integer, & erectus, sed humili in loco delitesceret, prout apparet in Tabula suprapofita, in Vaticana Bibliotheca delineata, ubi Sixtus V. coloribus exprimi jussit, nonnullis Pontificibus incessit cupido illum, ex antiqua basi dimotum, situ nobiliori decorandi. Inter omnes primùm Nicolaus V. arduum hoc opus moliri animo agitavit, de quo Manettus in ejus vita „ MS. hæc commemorat. Amplissima, & ornatissima Area, & ut Græci dicunt „ Platea, quam in Vaticana regione meditabatur, ingentissimum illum, ac „ maximum Obeliscum in ipso Areæ meditullio è regione ad intermediam „ prædicti vestibuli portam in hunc modum pulcherrimè simùl, atque devo- „ tissimè collocabat, nàm pro quatuor pusillis æneisque Leonibus, quibus „ Colossus ipse non pro basibus, ac substentaculis paulò superficie Soli al- „ tioribus utitur, quatuor magnas totidem Evangelistarum Statuas, ac soli- „ do, liquefactoque ære in staturam humanam fabrefacta conflatas, in super- „ ficie Soli distantibus inter se proportionibus, secundùm Colossi latitudinem

„ ponebat; ſuper quibus æneis Statuis diverſis invicem figuris, juxtà varias cu-
„ juſcunque perſonæ conditiones, perpolitiſſimè ſculptis Coloſſea moles ſuſtenta-
„ batur. In ſummitate verò ipſius Coloſſi alteram JESU Chriſti Salvatoris noſtri
„ Statuam dextera ejus manu auream Crucem bajulantis, ex ære confectam accom-
„ modabat]. Hùc uſque Manettus.

Anton. Pigafetta tractat. de Obeliſc. impreſs. ann. 1586.

Poſt Nicolaum V. Julius II. à Bramante, Paulus III. ab Antonio Sangallo. Julius III. à Michaele Angelo Bonarota ad locum, ubi nunc eſt transferri peroptarunt, demum Gregorius XIII. idem opus ipſo vivente perficiendum ſperavit. Nec defuerunt, qui ſæpè animo agitaverint, qua ratione, quo ſumptu, quibuſve machinis tàm immanis moles è ſede, in qua fuerat poſita, integra evelleretur, & in Area Vaticana ſic ſtatueretur, ut auguſtiſſimi Templi veſtibulum non modò ornare, ſed etiam venerari videretur, idque quo minùs fecerint, cauſam omninò fuiſſe poſſumus exiſtimare, quòd partim ſumptu deterriti, partim Artificum inſcitia diffiſi, vel immatura morte ſublati, vel aliò animum traduxerint, & à pulcherrimi facti gloria revocaverint. Stabat itaque Trabs illa ſaxea obſcuro in loco, videbaturque quotidiè ab externis Nationibus non omninò ſine Chriſtianæ pietatis detrimento. A ſacris enim Altaribus in ſui admirationem omnium oculos convertebat, quorum etiam plerique Cæſaris cineres venerabantur, quos in ſphæra illa inaurata Obeliſco impoſita incluſos eſſe, ſed falsò, ut diximus, ex vulgi opinione ſibi perſuaſerant. Quamobrem, ne diutiùs cum tanto nominis Chriſtiani dedecore, tàm antiquum antiquæ impietatis, & flagitiorum monumentum ſupereſſet, atque, ut animos Hominum potiùs ad verum Dei cultum induceret Sixtus V. à ſua ſede evellendum exiſtimavit, & impoſita illi Cruce in celebri loco ſtatuendum. Ab hac adeo laudabili cogitatione nullæ difficultates, neque rei Nummariæ, indigentia, quæ exhauſto penitùs Ærario, ſumma erat, neque magna Annonæ penuria, qua vehementer laborabatur, deterrere Sixtum potuerunt, quo minùs tàm laborioſum, & à nullis anteà tentatum, aggrederetur. Vulgo non deerant, qui illum reprehenderent, Veſpaſiani auctoritate muniti, qui Artifici cuidam pollicenti ſe in Capitolium magnas quaſdam Columnas exigua impenſa perducturum, reſpondit, velle ſe plebeculam paſcere. Optimè ille quidem, ſi ut Obeliſcum transferret, in paſcenda plebe, Eum ſeſe, quem eſſe oportebat, non præſtitiſſet. Nemo enim fuit, qui negaret Sixtum in ullo defuiſſe, undè quiſquam ſe copiosè aleret, nec à reliquis operibus ceſſatum fuit, in quibus plurimorum inopia quotidiano victu ſuſtentabatur ingenti vi pecuniarum, quàm amantiſſimus Pater erogabat.

Duas igitur partes incredibili ſapientia in opere adeò inſigni excitando implevit Sixtus, quarum altera eſt, ut uno, eodemque tempore beneficentiſſimum Patrem, & Summum Principem ſe oſtenderet; altera ut Crucem ejus apici imponendo Religioſiſſimi Sacerdotis, & Pontificis Maximi perſonam gereret. In quibus quidem omnium bonorum conſenſu tantus extitit, quantus ne deſiderari quidem à quoquam potuit.

Apud Martinell. pag. 15.

Pietatem Sixti celebrat Coſmus Gozus in ſuo Dialogo Romæ impreſſo anno 1586. affirmans ſapientiſſimum Pontificem ſignificaſſe in quadrangulo Obeliſci lapide Eccleſiæ Fundamentum, in Leonibus ejuſdem firmitatem, quatuor Montibus, quibus incumbit, totidem Mundi partes illi ſubjectas. In Cruce verò impoſita Redemptorem omnibus dominantem, in Stella Cruci ſubjecta Virginem Deiparam, per quam Orbi toti Divina gratia perfunditur.

Pag. 145.

Itaque animum ad exornandam Urbem, & ad pietatem in Hominum mentibus imprimendam, cum ſe totum adjeciſſet Pontifex, ejus juſſu quamplurimi ſua mente agitarunt, qua ratione, quibuſve machinis tàm immanis moles è ſede, in qua erat, integra evulſa, & in Area Vaticana ſtatueretur. Joannes Petrus Bellori in vita Dominici Fontanæ aſſerit, ejus generis peritos Architectos Quingentos Romæ conveniſſe, quorum ſinguli ſuas ideas obtulerunt ad tantam Molem amovendam. Extat Opuſculum Romæ impreſſum anno 1583. in quo Camillus Agrippa Mediolanenſis methodum expoſuit transferendi Obeliſcum ab antiquo ad novum locum, & quidem ſtantem, abſque eo quod humo pri-

primùm prosterneretur: additque à multis diversas excogitatas fuisse. Aliqui enim eum facilè asportandum opinabantur Vectis beneficio; alii validis Helicum viribus, aliqui denique Rotæ denticulatæ auxilio, qua paulatim ad terram deprimi posset, iterùmque extolli. Inter hæc Pontifici operam suam obtulit Bartholomæus Ammannatus Architectus Romam missus à Magno Hetruriæ Duce, qui tamen integrum anni spatium sibi concedi rogabat, ut operi perficiendo maturè studeret; Dominicus etiam Fontana ligneam machinam Pontificiis oculis subjecit, in qua beneficio Trochlearum parvus Obeliscus è plumbo conflatus pari facilitate deprimi, ac elevari poterat. Eodemque artificio fragmenta Obelisci ex Mausoleo Augusti dimovit, aliòque transtulit, ut omnibus excogitatam à se methodum futuri operis comprobaret.

Hic antequàm adeò arduum opus aggrederetur, multa mente agitavit ad optatum finem consequendum, singulari primùm exploravit industriâ, quantum ponderis munita Spartis, & Trochleis unica Ergata circumacta quadrigæ viribus movere posset, comperitque, vicena circiter ponderis millia quamlibet attrahere. Quamobrem quadraginta Ergatas præparavit efferendis octocentenis millibus librarum, quas inesse in lapide Obelisci deprehenderat. Insuper binos Vectes ad reliquum onus decies centenarum, & quadraginta trium millium, quingentarum triginta & septem librarum, quas dabant munimenta tùm ferrea, tùm lignea Obelisco addita. Dominicus Fontana pag. 10.

Rejectis igitur cæterorum Artificum inventis, Dominici Fontanæ ideam probavit Sixtus, illamque, ut majori cautela exequi posset, eidem binos peritissimos Architectos præfecit, scilicèt Jacobum à Porta, & Bartholomæum Ammannatum, qui statim loco designato, ubi Obeliscus erigendus erat, in eo trabem excelsam collocari curarunt. Tulerat hoc ægrè Fontana, suique animi angores Pontifici exposuit, ut dedecori consuleret, quòd sibi imminere arbitrabatur; ajebat enim sese facilè boni nominis jacturam facturum, si ideas à se excogitatas alii infeliciter exequuti fuissent, nec illi errores, si fortè accidissent, vulgus tribuisset, sed inventori. Qua ratione prudentissimus Pontifex permotus, soli Fontanæ totum opus perficiendum commisit, quod, ut impigrè exequeretur, cognita arenosæ telluris instabilitate, supra quàm collocandus erat Obeliscus, quadratum fundamentum sexaginta palmorum quocumque in latere, & triginta trium extensum in profunditate anno Sixti Pontificatus II. jecit supra solum, crassioribus lignis, viginti quinque palmos sua longitudine æquantibus, obfirmatum. In eo binas thecas è lapide Tyburtino reconditas fuisse narrat Platina, quarum singulæ duodecim continebant Numismata ænea, omnia Sixti imaginem præseferentia. Alia insuper à variis adjuncta ex ære, ac argento, cum duobus aureis, quorum altera Pars Pii V. effigiem ostendebat, altera verò Justitiam cum Religione conjunctam. Addit Lætus, cæteroqui meritò damnatus Auctor, supra marmoreum solum, antequàm basis collocaretur latinis characteribus exsculptum fuisse Nomen Pontificis, Architecti, Annum itidem, quo fabrica extruebatur, multosque Proceres ex Medicea, Columnensi, ac Ursinorum Familiis Numismata addidisse ex consensu Sixti, ejusdem Pontificis imagine insignita. In vita Sixti libr. 2. part. 1.

Hoc fundamento posito copiosum instrumentorum apparatum fecere, quorum ope machina erat amovenda. Inter ea quadraginta quatuor crassiores funes, quorum aliqui decempedas centum, seu palmos mille æquabant longitudine, aliqui verò ducentas. Opus deindè aggreditur Fontana, cujus seriem hìc addo iisdem verbis exaratam, quibus legitur in epistola in Hispaniam tunc temporis missa, & Romæ impressa anno 1586. in qua quidquid actum fuerit die 29. Aprilis 10. & 17. Septembris in translatione Obelisci accuratè sic explicatur.

[Vigesima nona Aprilis sub ipsa luce opus incæptum est. Erat Obeliscus validissimis octo columnis ligneis per latera circumvallatus, quæ concatenatæ, atque aliis succrescentibus, & connexis ipsum apicem ad sex palmos præcellebant, crassitiemque explebant palmorum quatuor cum dimidio, altitudinem verò centum viginti trium. Præfatis octo columnis totidem fastigia superimposita, à quibus perpetuæ intrà, extràque succedentes fulturæ statuta

Tigna

Tigna ſuſtentabant; ſic enim ruinæ, & inflexionibus proſpectum. Tota verò ipſa machina fortiſſimis laminis, ferreiſque clavis à vertice ad calcem religata plurimis & retinaculis, & ductoriis funibus (hos Cannabos vocant) undequaque ſuffulta. Itaque quadraginta primùm Trochleæ à totidem movendæ Ergatis, validiſſimis trabibus, quæ Faſtigiis inerant appenſæ horum ſingulis Homines quindecim, Equi duo deſtinati, qui ad nutum Præfecti (quando unicuique Ergato unus præerat) præſto eſſent; Præfecti verò ipſi id acceperant, ut cum Tubæ ſonitus ſignum daret, moverent, cum verò campanulæ, ſiſterent. Nec aliter his, qui vectibus quinque aderant, injunctum eſt, porrò illæ ſeptuaginta palmorum longitudine ex fortiſſimis trabibus compactæ erant, treſque ab Obeliſci fronte, duo à tergo conſpiciebantur. Primo impetu ferrea quædam lamina, quæ machinam, molem ipſam ambientem religabat, diſrupta eſt, qua tamen unius horæ ſpatio accommodata, decem demùm impulſibus, duos palmos ac dimidium in altum Obeliſcus elevatur; ne tamen tanta pendente mole ſiniſtrum quid accideret, cunei ſtatim, ac Tignorum cæſuræ, quibus obniteretur, ſuppoſitæ, tùm deindè aſſeribus, ac cylindris cubi quidam, ac teſſeræ, quibus inſidebat, dimotæ, & quoddam curriculi genus ſuppoſito, quò Italis *Straſcino* appellatur. Ergata deindè, trabes, & canabi, cæteræque operæ mutatæ, & in diverſam formam compoſitæ, dies nimirùm ſex iis impenſi, poſt quos, ideſt Maji ſeptima, ima pars Obeliſci quatuor Ergatorum vi, quæ à tergo movebantur, cæteris, quæ à fronte erant funes remittentibus trabi paulatim cœpit, ipſe verò opere clementiſſimè currebat; dùm ut anteà ad Tubæ ſonitum poſteriora Ergata laxis anterioribus impellebantur, ad campanulæ verò quieſcebant cuncta. Igitur duabus antè occaſum horis famoſiſſima Moles integra omninò, ac ſine ulla prorsùs jactura humi decubuit; eo die etſi minimè loco dimota, tamen viæ impedimenta, qua deducenda erat ſublata ſunt; in ſequentem autem lucem ab ipſo Obeliſco ad Aream, ubi nunc viſitur, tumulus aggeritur viginti duos palmos ea loci parte, qua prior ſtabat, in finem eminentiùs; ſurgebat enim ille paulatim, ità ut ab Area ad Obeliſcum in longitudinem 118. ejus menſuræ. quàm Italis ex decem palmis ad veteris decempedæ ſimilitudinem conſtantem, Cannam vocant, declivi faſtigio decideret. Nè verò agger immenſa Mole fatiſceret, validiſſimis trabibus undequaque premebatur, quæ loco catenarum limis, & tigillis connexæ erant. Hæc itaque Moles ſex Ergatorum vi trahi cœpta eſt (illa fuiſſe quatuor affirmat Bellorus in vita Dominici Fontanæ pag. 152.) Et quòd id temporis in Bononia Pontifex cenaret (ea eſt Regiæ pars, quà illac patet proſpectus) breviùs quidem, quàm credi poteſt, urgente Principis præſentiâ peracta eſt. Verùm cum eo tempore æſtivi Soles ſupramodum ſævirent, ceſſatum eſt dies aliquot, nè ſcilicèt cannabi, cæteraque linea nimio calore conflagrarent.

Itaque decima Septembris die Sancto Nicolao Tolentinati ſacra, quem ut ſingularem Patronum Sixtus venerabatur, prima lucis horâ erigi cœpit Obeliſcus, cujus jàm mucro ſubtus machinas jacebat: erant enim columnæ octo ſimili fabrica conſtructæ fulcimentis ſtabilitæ, concatenatæ, connexæ, ac priores illæ, quarum meminimus: illas tamen unum & quadraginta palmos pro loci eminentia ſuperabant: ſuper has faſtigia totidem; faſtigiis inerant trachleæ ab ergatis ſimiliter movendæ. Tota verò ipſa machina externo, internoque comate muniebatur, externumque plurima tigna, & trabes undequaque ſuſtinebant. Ergata autem quadraginta ſex, Equi centum quadraginta, Homines ſexcenti (octingentos ſcribit Bellorus) quorum Ergatorum quatuor, ima Obeliſci partem trahentibus, reliqua à cuſpide ad medium religatum erigebant. Quid multa? eadem horâ vigeſima quarta quadraginta ſeptem Ergatorum niſibus, ſeu; ut refert Bellorus quinquaginta ac duobus, ſtetit Moles. Cujus rei ſigno accepto à Cuſtodibus Hadrianæ Molis, plauſum facere æneorum tormentorum ſtrepitu, & ſuas feſtivas voces addiderunt Operarii omnes, qui Dominicum Fontanam ſupra humeros exceptum, nova triumphi pompâ Domum detulere, ſociantibus interim Tympanorum ſonitu, Tubarumque clangore, ut tanti Architecti peritia celebraretur.

Tùm

Tùm deindè decima septima Septembris tesseræ, quibus anteà nitebatur suppositæ sunt, & ad perpendiculum collocatur. Tandem vigesima sexta ejusdem mensis gloriosissimo triumpho delecta est. A Pontifice autem ad id muneris destinatus Ferrantinus Episcopus Amerinus, & Cancellariæ Apostolicæ Regens, solemne priùs in Divi Petri Templo Sacrificium fecit, indè ad Obeliscum frequenti supplicatione peracta, multaque super Sanctissimæ Crucis statuam æream, sed inauratam piè precatus, illam tradidit Diacono, sacris adhùc vestibus induto, à quo denique in mucrone collocata est, atque unà tunc cuncta tormentorum genera, quæ in Sancti Angeli Arce erant, assiduos dedera bombos. Itaque, quod olim desperatum planè opus judicatum est, id Sixti V. Pontificis ætas perfecit, & absolvit.

Res frequentissimo Theatro peracta est, atque ex vulgi more non sine perpetuis acclamationibus. Sepserat autem jàm pridem trabibus Architectus amplam areæ partem, ut ab opere multitudinem arceret, undè convicinas Domos Curiæ Proceres adimplebant, reliquum omne confertissima peditum, Equitum, Carpentorum turba occupabat. Et meritò plaudebant: nàm nil aliud Obelscus antè Petri Ædes à Sixto Petri Successore collocatus, significabat, nisi Circi tot sæculis probrosum nomen, crudelissimique Tyranni memoriam uno die penitùs obliteratam, & superstitiosis cineribus disjectis salutare vivificæ Crucis signum, gloriosè erectum, ac nobilissimum Religionis nostræ trophæum clarissimum de Paganismo triumphum æternum, veræ pietatis monumentum.

Huic narrationi libet aliam adnectere circa Crucem Obelisco impositam, quàm Paulus Alaleona Sacrarum Cæremoniarum Magister in suis Diariis Posterorum memoriæ consignavit, his verbis;

[Die 26. Septembris fuit collocata Crux in acumine Obelisci superiori-
„ bus diebus erecti, benedicta ab Episcopo Amerino Canonico Sancti Petri,
„ post Missam solemniter celebratam super Altare Sanctiss. Crucifixi in Tem-
„ plo Vaticano, & facta Processione ad Altare erectum propè Obeliscum, ubi
„ erat Crux benedicenda, & Antiphona cantata in Processione: *O Crucis vi-*
„ *ctoria, & admirabile lignum, super omnia ligna Cedrorum tu sola excelsior, in*
„ *qua Vita Mundi pependit, in qua Christus triumphavit, & mors mortem su-*
„ *peravit in æternum*; cum aliis cæremoniis, &c. Diaconus, adjuvantibus aliis
„ Clericis, & Artificibus sustulit eam, & cum collocata fuerit in summitate Obe-
„ lisci, omnibus inferiùs genuflectentibus, tùm cantatur à Cantoribus: *O Crux*
„ *ave spes unica in hoc salutis tempore, piis adauge gratiam, reisque dele crimi-*
„ *na*. Et dictis aliis precibus, sublata fuit Crux cum argano, quam unus ex Ar-
„ tificibus ligatus cum canopo tenebat, indutus sacco rubro, Diaconus verò
„ ascendit superiùs, &c.]

In hac sacra supplicatione refert Torrigius interfuisse viginti Basilicæ Canonicos, 28. Beneficiatos, 18. Clericos pariter Beneficiatos, 4. Mansionarios, 18. Musicos, 6. Sacerdotes Cappellanos, 2. Cæroferarios, Vexillum cum Campanula, 2. Præsules, quorum alter Patriarcha erat Constantinopolitanus. Ad apicem Obelisci ascenderunt Vincentius Bolognettus Beneficiatus, Matthæus Argentus Clericus, & Petrus Ugonuccius Sacrista. MS.

Narratione illa rescripta, aliam luculentiorem inveni exaratam in lamina, in qua Obelisci imaginem incidit eo tempore Joannes Guerra, & publica luce donavit. Illam hùc affero ex Italico idiomate translatam.

Hora decima quinta die 26. Septembris, post Sacra solemni ritu peracta, Episcopus Ferrantinus Pluviali indutus rubro, ad Obeliscum cum Clero iter fecit, sacras interim Preces canente: *O CRUCIS Victoria*. Psalmos: *Quare fremuerunt Gentes. Domine quid multiplicati. Cantate Domino canticum novum. Dominus regnavit; & Cantate Domino*. Quibus absolutis, Episcopus primùm manu in formam crucis extensa Obelisco benedixit, concinente Clero Antiphonam: *Signum Salutis*: & Psalmum: *Exurgat Deus*; postquàm Mitra decoratus Sacer Antistes ait: *Exorcizo Te, &c.* Deindè Mitra deposita: *Domine exaudi orationem meam. Dominus vobiscum*. Oremus: *Domine JESU Christe &c.*

Post

Post orationem lustrali aqua ter aspersit Obeliscum, ejusque quatuor facies ter cultro signavit. Qubus peractis tradidit Diacono Crucem Obelisco imponendam, quam funium beneficio ad apicem elatam, illique insertam, cantante interim Musicorum Choro Hymnum; *Vexilla Regis prodeunt*, *&c.* Adstantes in Foro sunt venerati, & sacrum Pontificis Diploma à Diacono lectum audierunt, ac plaudentibus æneis tormentis in Arce Hadriani sacram actionem Cantico *Te Deum* absolverunt.

Ut verò magis ad Crucis cultum Populos excitaret Sixtus, alio Diplomate prima die Decembris ejusdem anni 1587. emanato, decem annos Indulgentiæ concessit omnibus, qui per Forum Divi Petri transeuntes Orationem Dominicam, & Angelicam Salutationem semel dicerent. Illud ex Archivo Vaticano acceptum die 18. Julii anno 1624. Refert Torrigius, ut sequitur:

De Crypt. Vatic. pag. 247.

Motu proprio, &c.

„ Ad augendam Fidelium Religionem, & Animarum salutem, ac ut Crux „ Obelisco in Area Vaticana (Nobis imperantibus) erecto imposita, ab cunctis „ Christifidelibus jugiter veneretur, omnibus, & singulis utriusque sexus, Christifidelibus ex nunc, deinceps in perpetuum per dictam Plateam quaqua versum, „ die, nocteque, ac ultrò, citròque transeuntibus, dictam Crucem (semèl Orationem Dominicam, ac Salutationem Angelicam recitando) adorantibus, ac „ pro fœlici statu Sixti V. & Romanis Pontificibus pro tempore existentibus Deum „ devotè orantibus, toties quoties id fecerint, decem annos, ac totidem quadragenas de injunctis eis, aut aliàs quomodolibet debitis pœnitentiis Apostolica „ auctoritate perpetuò misericorditer in Domino relaxamus, non obstantibus „ Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, cæterisque contrariis, seu „ clausulis opportunis.

„ Fiat motu proprio F. hoc est *Felix* quo nomine vocabatur Sixtus V.

Crucem hanc æream, in qua particula veræ Crucis recondita fuit, simùl cum Montibus æneis illi subjectis efformarunt Horatius Censor, & Dominicus Ferrerius. Leones pariter Obelisco stante subpositis ex delineamentis Prosperi Brixiani Sculptoris, quibus gentilitium Pontificis Stemma Architectus expressit.

Balleonus pag. 43.

Totam Molem insignivit Sixtus inscriptionibus in basi exsculptis, & à se ipso compositis, quarum ea, quæ Meridiem respicit hæc est:

SIXTVS V. PONT. MAX.
OBELISCVM VATICANVM
DIIS GENTIVM
IMPIO CVLTV DICATVM,
AD APOSTOLORVM LIMINA
OPEROSO LABORE TRANSTVLIT
ANNO MDLXXXVI.
PONTIFICATVS II.

In parte Occidentali.

CHRISTVS VINCIT,
CHRISTVS REGNAT,
CHRISTVS IMPERAT,
CHRISTVS AB OMNI MALO
PLEBEM SVAM DEFENDAT.

In

In parte Orientali:

ECCE CRVCEM DOMINI,
FVGITE PARTES ADVERSÆ
VICIT LEO DE TRIBV IVDA.

Septentrionem verſus:

SIXTVS V. PONT. MAX.
CRVCI INVICTÆ
OBELISCVM VATICANVM
AB IMPVRA SVPERSTITIONE
EXPIATVM, IVSTIVS,
ET FELICIVS CONSECRAVIT
ANNO MDLXXXVI. PONTIF. II.

Sub hac inſcriptione aliam addidit, quà Architecti Nomen immortalitati dicaretur, his verbis:

DOMINICVS FONTANA EX PAGO MILIAGRI
NOVOCOMENSI TRANSTVLIT,
ET EREXIT.

In ſummitate demùm Obeliſci Baſilicæ frontem reſpiciente:

SANCTISSIMÆ CRVCI
SIXTVS V. PONT. MAX.
CONSECRAVIT.
E PRIORE SEDE AVVLSVM,
ET CAESS. AVGG. AC TYB.
I. L. ABLATVM MDLXXXVI.

Quæ omnia ab ipſo lapide loquente enunciari bellè finxit Fulvius Cardolus hoc Diſtico:

Ægyptus Soli, binis me Roma dicavit
Auguſtis, ſacras Tu piè Sixte CRVCI.

Re demùm peracta ob fœlicem laboris exitum Summus Pontifex lætus regiis muneribus munificentiſſimè Fontanam ditavit. Collo enim ejus torquem aureum juſſit imponi ab Eminentiſſimo Cardinali Azzolino, cui addidit quinquies mille aureos nummos, penſionem annuam duorum millium nummmorum itidem aureorum, fructuſque decem millium aureorum, quos decem Milites Lauretani ſingulis annis percepturi erant. Trabes inſuper omnes, funes, ferrum, ac inſtrumenta omnia, quibus in glorioſo opere uſus ille fuerat, quorum valor viginti millia nummorum æquabat. Quæ munera Pontificiæ liberalitatis, ac generoſi animi Sixti V. argumenta toti terrarum Orbi luculenter ſuppeditarunt. Bellorus in vita pag. 155.

Ut verò noſtra de Obeliſco Vaticano perficiatur enarratio, ejus menſuræ ſuperſunt indicandæ, ac lapidis pondus, è quibus certè Pontificis magnificentia, & Architecti virtus clariùs eluceſcunt. Eas tamen diverſimodè enunciatas ab Auctoribus invenio. Aliquas indicavit Camillus Agrippa Architectus Mediolanenſis in ſuo Opuſculo, in quo methodum propoſuit transferendi Obeliſcum. Alias Philippus Pigafetta, diverſas etiam Hieronymus Catena in Icone ejuſdem Obeliſci, quàm Sixto V. regnanti obtulit anno 1587. quas idcircò mihi ſuadeo accuratiſſimè

 deſum-

desumptas fuisse ex calculis ipsiusmet Dominici Fontanæ Architecti; eas omnes, ut
Fig.75. clariùs Lectori enarrentur, in sequenti Tabula 75. expressimus

Sed magis inter se discrepant supradicti Auctores in calculo ponderis ejusdem Obelisci, quòd, antequàm opus aggrederetur Fontana, necesse fuit investigare, ne Ergatarum vires in attrahendo deficerent. Antequàm singulorum supputationem subiiciam, sciendum est, singulis palmis cubicis non idem pondus librarum ab eis tribui, undè fortassè calculi diversitas emanavit. Quidam enim illorum concedunt palmis singulis libras octoginta sex, alii majorem, alii verò minorem quantitatem. Eques autem Dominicus Fontana octoginta sex palmos tribuit, asseritque se hunc numerum ab experientia doctum. Omnes tamen conveniunt in assignandis palmis cubicis 30. quibuslibet Carris, quæ mensura est Romana antiqua lapidum. Utcumque hæc se habeant, eas referam ex illorum paginis fideliter acceptas.

Henricus Salmulth Agrippa affirmat datis	singulis palmis		ponderare
	palm. cub. 11114.	lib. 100.	1180. 000.
Mercatus	11544.	86.	956. 148.
Phililippus Pigafetta	11114.	87.	966. 918.
Hieronymus Catena	11544.	86.	992. 787.
Domininicus Fontana	11544.	86.	993. 537.

Addit Pigafetta pondus, quòd habebant vectes, repagula, cingula herpagines ferreæ, quibus opportuit tantam molem lapideam cingi, ut posset faciliùs moveri, quæ omnia libras æquabant, ut supputat Georgius Draudius in adnotanibus ad Solini memorabilia part. 1. fol. 13. decies centena millia, octingentas & viginti quatuor libras.

Pigafetta verò ut sequitur:

Repagula straminea num. 140. libras	3780.
Lignea ex Ulmo	21640.
Cingula ferrea	44160.
Triginta duæ Tracleæ	6400.
Quarum summa complet libras	75990.

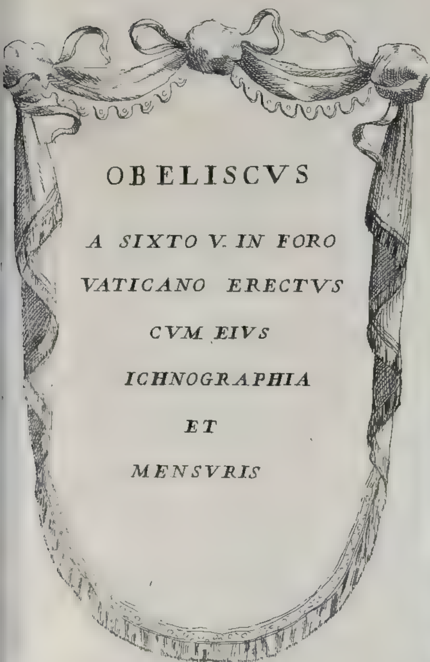
Adeòque totus Obeliscus sic munitus æquabat suo pondere libr. 1042. 428. hoc est decies centena millia, quadraginta duo millia, quadringentas, & viginti octo.

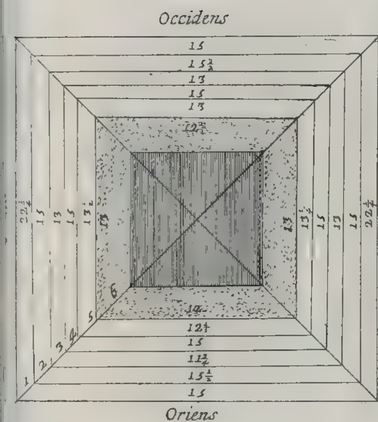
Huic ponderi aliarum partium pondera subiicit Pigafetta, videlicèt:

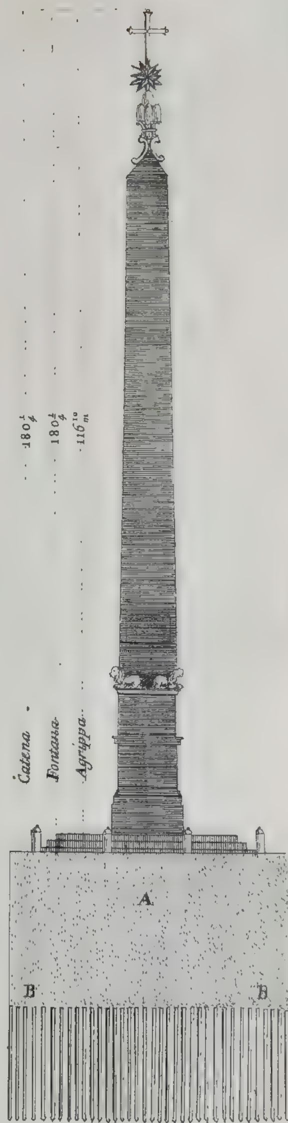
Stylobatarum palm. cub.	2091.	lib. 179826.
Basis	1288.	110768.
Soleæ è lapide Numidico	785.	67510.
Soleæ è marmore Pario	155. $\frac{1}{2}$	93120.
Qui palmi simùl unititi	4319.	libræ 451224.

Quòd si hæc summa alteri superiori addatur habebuntur libr. 1493. 652. hoc est decies centena millia, quadringentæ nonaginta tria millia, sexcentæ & quinquaginta duæ.

In hujus magni ponderis demissione, translatione, & erectione Dominico Fontana dirigente, octingenti Viri insudarunt, inter quos Antesignanus fuit quidam Matthæus Typhernates, ac centum sexaginta Equi, Ergata quadraginta circumagentes, præter alios quadringentos Operarios, diversis actio-

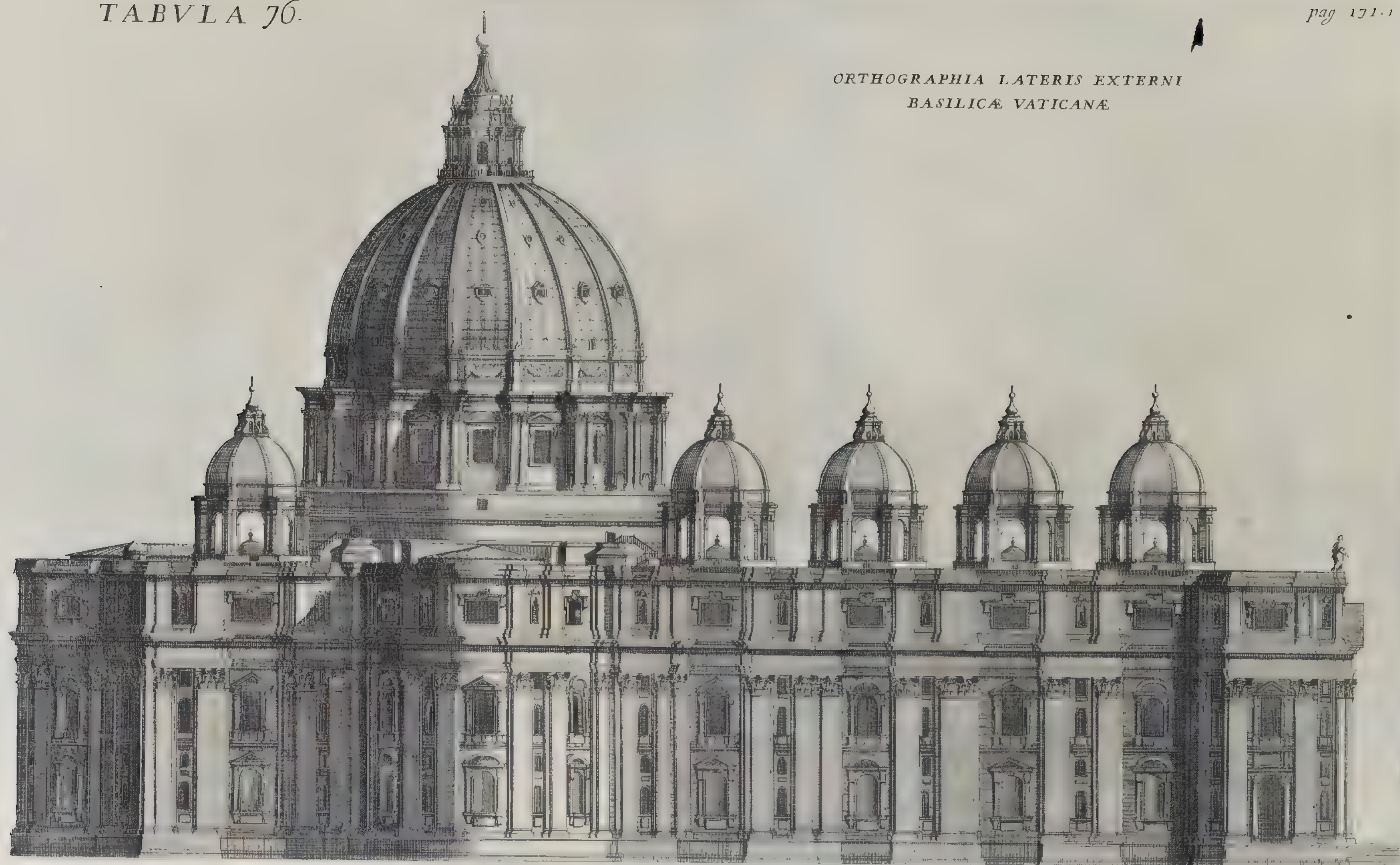

Catena
Fontana
Agrippa
180¼
180¼
A
B
B

1. Solea 2.ª
2. Basis
3. Stylobata
4. Coronelypsis
5. Basis prima
6. Obelyscus

Auctor del. et sculp.

ORTHOGRAPHIA LATERIS EXTERNI
BASILICÆ VATICANÆ

Hieronymus Frezza incid.

TABVLA 77.

PARS LATERIS EXTERIORIS BASILICÆ CVM ORNATV EIVSQVE MENSVRIS

Hieronymus Frezza incidit

actionibus addictos, & facto calculo sumptuum impensorum, inventum est eos ascendisse ad summam triginta septem millium nongentorum septuaginta quinque scutorum, excepto ære Crucis, ejusque ornamentorum, atque Leonum, quod Reverendæ Cameræ Apostolicæ erat. In perficiendo autem toto opere annus integer consumptus est, quo quidem Sixti V. Religio, ac magnanimitas semper commendabitur, quòd immanem solidi saxi molem fœlici molimine in obsequium Sanctissimæ Crucis constituerit. Vigebit semper apud Posteros operis adeò excelsi memoria, quod non paginæ tantùm, sed saxa, atque ærea Numismata contestantur. Duo in nostra Tabula expressimus, ipso Sixto regnante in lucem edita. Eorum alterum Obeliscum repræsentat cum lemmate:

Mutius Pansa de Bibl. Vatic. pag. 120.

SACRA PROPHANIS PRÆFERENDA.

Quo declaratur jure Augusti memoriam deletam fuisse translatione ejus saxi in Aream Vaticanam, illudque meritò in obsequium Crucis Dominicæ consecratum.

Alterum eumdem Obeliscum exprimit adjectis verbis:

CAESARIS OBELISCVM MIRAE MAGNITVDINIS
ASPORTAVIT SIXTVS
ATQVE IN FORO DIVI PETRI
FOELICITER EREXIT
ANNO DOMINI MDLXXXVI.

In utroque autem Sixti V. Extabat Imago. Atque hæc de Vaticano Obelisco dixisse sufficiat.

CAPUT XXXIV.

De parte Basilicæ exteriori, & minoribus Tholis.

Ad Templum oculos iterùm convertamus, ut aliqua perlustremus in parte exterioriori, quorum nullam adhùc mentionem fecimus. Tabulam primùm adeamus 76. in qua externum ejusdem latus ortographicè delineatum exprimitur, & in eo partes omnes ornatus, è Tyburtino lapide parietibus adjuncti, quæ faciliùs possunt oculis recognosci, quàm calamo explicari. Ordine Corinthio undequaque ille absolvitur, atque Hemicyclis, Balaustris, Acroteriis, Semicorollis, Floribus, & Fructibus, contextis Ecclesiæ Insignibus, Epistyliis, Triglyphis, Acanthis, & id genus aliis rebus distinctus; quæ omninò tantam afferunt elegantiam, quanta vix umquam verbis exprimi possit; sed ut clariùs singulæ partes deprehendantur aliam Tabulam 77. adjecimus, quæ portionem lateris in majori proportione delineatam exhibet, appictis characteribus, ac numeris, quibus pars quælibet, ejusdem mensuræ indicantur, quas ex accuratis Equitis Caroli Fontanæ dimensionibus accepimus.

Fig. 76. *Fig. 77.*

Itaque:

A. Primam Soleam designat.
B. Est Basis major Templi.
C. Basis, è qua surgunt Stylobatæ majores.
D. Stylobatæ.
E. Capita Corinthiis regulis efformata.
F. Epistylium.
G. Zophorus.
H. Coronix.
I. Stylobatæ minores secundi ordinis, quem dicunt Atticum.

L. Loculamentum majus exornatum,
M. Feneſtra major itidem exornata,
N. Feneſtra minor,
O. & P. Loculamenta pro Statuis,
Q. Feneſtra, per quam lumen in Templum ingreditur,
R. Alia feneſtra minor,
S. Aliud loculamentum ornatum.

Ubi autem paries his ornamentis ditatus abſolvitur, emicant in hac parte Meridionali in Tabula expreſſa quinque minores Tholi, totidemque in oppoſita Boreali, non quidem ut modò extant, ſed ut futuri ſunt, juxtà Bonarotæ, & Maderni delineationem. Impoſuerat enim ille quatuor Angulis Baſilicæ majoribus Tholos rotundo fornice abſolutos, hìc autem alios ſex in ovalem figuram arcuatos extruxit in Sacellis adjunctis; verùm omnes illi, ſub majoribus Templi fornicibus deliteſcunt, præter duos imminentes Sacellis Gregoriano, & Clementino, ſupra quos alios Tholos extruxere, non tantùm ad Baſilicæ ornatum, ſed ad arcendos imbres, quorum ſtillicidia maximum afferebant Fabricæ nocumentum. Eorum *Fig.78.* Iconem in appicta Tabula 78. exponimus, in qua Tholi teſtudo conſpicitur duplici muro conflata, eſtque interior ſphæricè rotundatus, exterior in octangularem figuram inflexus. Hunc juxtà octo latera, in quæ dividitur, octo fulcimenta ſuſtentant Columnis, Baſi, & Capitulo Corinthiis exornata, & Epiſtylio, Zophoro, & Coronice Jonicis. Eidem Laterna quoque imponitur, quæ Jacobi Barotii, à quo fuit delineata, peritiam commendat.

Menſuras utriuſque Tholi ſic refert Eques Carolus Fontana [in Tholo
Lib.5. c. 22. & 23. „ inferiori Tympani laxamentum eſt palm. 68. Altitudo à ſtylobata ad ſummam Coronicem palm. 34. Stylobata Coronæ impoſita ad palmos aſſurgit „ 6. $\frac{2}{3}$ A Stylobatis Plano ad ſummum hyatum Tholi palmos 33. $\frac{1}{3}$ A ſumma arcuum Corona ad hyatum Tholi eumdem palm. 74. Feneſtræ latæ pal. 6. altæ 12. „ Epiſtylium, Zophorus, & Coronix quartam inter quintamque partem ſpatii à „ Paraſtade, Baſi, & Capitulo occupati ſibi uſurpant.

Superioris verò Tholi menſuræ ex Iconiſmi numeribus, & ſcala palmorum addita facilè deprehendentur.

Hæc ea eſt Sacra Vaticani Baſilica Apoſtolorum Principi erecta, & plurimorum poſt Conſtantinum Imperatorem Pontificum ſtudiis ducentorum ferè annorum ſpatio, ac ingentibus nummorum expenſis condecorata. De ea ſcribens Eqnes Ca- *Lib.6.c.4.* rolus Fontana, poſt recenſitos quamplures Auctores, qui Templa qnædam veluti portenta Antiquorum celebrarunt, inter quos Hærodotum, qui pleriſque Aſiæ Fanis ampla tribuit encomia, illa minora eſſe ait, quàm Vaticani, & Salomonis Templa promerentur. Hanc opinionem jàm pridem ab aliis Auctoribus conceptam evincere conatus eſt inſignis Poeta Hieronymus Prætus in epiſtola, quàm ſuis Carminibus præmiſit, in qua Vaticanam Baſilicam à quamplurimis molibus Antiquorum longè ſuperari affirmat, ſive ejuſdem amplitudo, ſive expenſæ, ſive ornatus, ſive Architecturæ delineamenta perpendantur. Sed apage adeò odioſam comparationem. Vaticanam enim Baſilicam, Ethnicorum fabricis poſthabitis, admirabundus ſemper venerabitur Fidelium Cœtus, vel unicum ob titulum, quem fronte præfert, Sacro Cælorum Clavigero dicata. Cæterùm quis univerſa ad eam Baſilicam ſpectantia ſuis paginis comprehendere, ſeu calamo poſſet enunciare? quo labore metiri, conferre inter ſeſe magnitudinem, ſitum, ordinem, formam, elegantiam partium, ac totius Templi artem demirari? Impoſſibile etiam dictu eſt, quàm magna argenti, aurique vis in ea conſtruenda fuerit erogata, quàm magna itidem erogabitur, in ea perficienda. Sudant quotidiè Artifices quamplurimi, ut omnibus ejus partibus ultimam manum imponant; tanta enim Molis eſt amplitudo, ut ipſi tempori dies videantur deeſſe, quibus omnia quacunque parte abſoluta dicantur. Expectat adhùc aliam Summorum Pontificum Seriem, quorum eximia pietas ingentes theſauros tribuat in B. Petri obſequium, quibus tandem hanc Vaticanam Baſilicam cæterarum proculdubio Principem, omni decore exornatam Poſteritas demiretur.

Demi-

TABVLA 78.

Scala palmor.

10 20 30 40 50

IMAGO DVPLICIS THOLI CVI BASILICÆ SACELLA IN NAVIBVS MINORIBVS SVBIACENT

10

$7\frac{1}{2}$

33

pal. 16

Hieronymus Frezza incidit

Demiramur utique nos, inexplicabiles pecuniæ summas, quas in tantæ molis extructione absumptas fuisse scimus. Narrat Torrigius expensarum summam anno 1506. usque ad annum 1620. relatam Paulo V. à Carolo Maderno, qui illas exacto calculo numeravit, fuisse quadragies centena millia, ac quinquaginta millia nummorum. Eques verò Carolus Fontana post adnumeratos centum & undecim milliones, præter centum & viginti duo palmorum cubicorum millia, qui continentur in muris Basilicæ, Fundamentis, Porticibus, Ambulacris, subterraneis Colluviariis, Plateis, atque totius ædificii substructionibus, eorum pretium affirmat adæquare sex & tricenos milliones supra centum & quatuordecim millia & sexcentos quinquaginta nummorum Romanorum. His adde pretium Globi ænei, qui Tholo imminet, ferri, ac plumbi copiam, qua Tholus ipse munitur, musivorum ornamenta, aurum, quo fornices decorantur, tecta, marmorata, alia decem minora hemisphæria, marmorea simulacra, Altarium ornatum, eorumque picturas, Pavimentum diversis lapidibus variegatum, Columnas æreas cum magna ænea umbella, Divi Petri Sepulchro imposita, Cathedram, ejusque æreum auro micantem ornatum, Sepulchra Summorum Pontificum, fenestras vitreas, ferreas crates, æneas Fores, Fontes, Obeliscum, Columnas, quorum omnium pretium idem Eques Fontana affirmat se deprehendisse decies mille millium, cum 800. millibus & 532. nummos adæquare. Quamobrem Basilicæ totius pretium implet summam 46. mille millia cum 800. millibus 498. nummorum, relictis aliis expensis factis in delineationibus, & ideis, in demolitione multarum partium jàm extructarum, sacræque, ac pretiosæ suppellectilis, quàm post Constantinum Carolus Magnus, plurimique Pontifices ad sacra peragenda Mysteria, non ad opulentiæ ostentationem, sed in veræ pietatis argumentum, magnificè erogarunt. Quibus de causis fœlicem Vaticanum collem jure dixerimus, in quo tot ingentes, tantosque thesauros in obsequium Principis Apostolorum Fideles omnes deposuerunt.

Cap.12.MS. de prerogativ.Basil.

Lib.6.c.2.

Pag.34.

„ [Fœlicem inquàm, & beatum dixerimus Vaticanum Campum (loquar verbis
„ piissimi Maffæi Veggii) quem licèt ingens olim populorum turba Judæorum va-
„ nitati intenta frequentarit, nunc Sanctissimo unius Apostoli Petri nomine exci-
„ tata, ex omni terrarum Orbe confluens longè ingentior quotidiè multitudo in-
„ visit, omnis ætatis, omnis sexus, tenuis simùl, & præpotens non ad explen-
„ das, quòd illi factitabant, ebrias suas, & pudendas voluptates, sed ad sanan-
„ das cupiditates, & promerendas cælestium bonorum promissas retributiones.
„ Fœlicem non falsò eum iterùm, & beatum dixerimus, quem etsi Romani olim
„ Imperatores tanto studio, & amore coluerint, dùm effrenes tantùm suas libidi-
„ nes exsatiarent; nunc Romani Sacratissimi Pontifices multò illis & dignitate, &
„ auctoritate, & majestate superiores meliùs colunt, totum Orbem sua summa
„ Pontificia potestate moderantes, & Apostoli Petri, cujus Sedi successerunt me-
„ ritis innitentes, omnibus leges, & jura dant gentibus, dirigunt vitam, com-
„ ponunt mores & studia, quibus omnes pareant Magistratus, obsequantur Prin-
„ cipes, inclinent se Reges, & colla submittant.

CAPUT

CAPUT XXXV.

De Porta Palatii Vaticani à Paulo V. & Scalis Regiis ab Alexandro VII. extructis.

BASILICA ritè perlustrata, ac totius ambitus exterioris ornatu, à parte Meridiana ad Septentrionalem progredientibus, Palatii Vaticani Porta nobis patet consideranda, quam Paulus V. duplici in Numismate expressit, adjecto lemmate:

PALATII VATICANI PORTA RESTITVTA.

Ad cujus explicationem pauca subjiciam.

Costagutus pag. 12. Steterat jàm Palatii Pontificii Janua, quàm extruxerat Paulus II. & Innocentius VIII. refecerat, propè Porticum ab Alexandro VI. absolutam, quam expressimus in nostra Tabula 61. ex Vaticana Bibliotheca acceptam, quàm etiam indicavit Martinus Ferrabosco in Tabula VI. sub littera KK. Cum autem Paulus V. novum Basilicæ additamentum, illique proximam Porticum excitare decrevisset, eam Palatii partem opus fuit evertere, ubi aderat Janua, ideòque novam excitari à Maderno imperavit, & quidem in augustiorem speciem delineatam, ut apposita ibi inscriptio testabatur, scilicèt:

PAVLVS V.
PALATII ANTERIOREM PORTAM HORARIAM
TVRRES PRIMAE CVSTODIAE
STATIONEM, ET ARMAMENTARIVM,
QVOD NOVAE BASILICAE AEDIFICATIONE
DIRVTA ERANT,
EXTRVXIT,
ANNO SALVTIS MDCVIII.
PONTIF. III.

Fig. 79. & 80. Fig. 81. Balleonus pag 176. Pag. 124. Pag. 372. Pag. 115. Binas ejus ideas Pontifici obtulit Architectus, quas in sua Tabula XXX. Ferraboscus expressit, nosque in Tabul. 79. & 80. hìc appositis exponimus. Illis tamen rejectis tertiam construi voluit eo modo, quo expressimus in Tab. 81. à Martino itidem Ferrabosco delineatam. Ejus ornatum Joannes Vansantius Flander composuit. Æneas fores formavit Horatius Censor Bononiensis. Imagines Virginis Deiparæ, ac Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli delineavit Eques Joseph Cæsari Arpinas, musivo deindè expressas. Angelum insignia Pontificia sustentantem è marmore exsculpsit Nicolaus Corderius.

Oldoin. pag. 989. Imminebat Januæ Turris Campanaria cum Horologio, ad horas diei indicandas extructa, in qua Pontifex collocavit Æs Campanum, quod Calisti III. jussu ad usum Horologii Vaticani fusum fuerat anno 1455. juxtà antiquissimum morem indicandi horas beneficio Campanarum, quarum quidem usum à quibus acceperit Ecclesia non unà est Auctorum inter se diffidentium sententia. 3. de rer. In. cap. 8. Polydorus Virgilius omninò se ignorare fatetur, quisnam Horologii inventor extiterit. Joannes Antonius Castillionæus ait [Nonnulli censuere, primum Antiq. Bas. Vincentinę fasc. 2. par. 1 „ omnium Augustinum Romæ Campanam in Turri Templo Jovis Tonantis finitima posuisse, sed contra horum sententiam pugnant Neoterici omnes, qui „ Campanas è Turribus Horariis pependisse testantur antè jacta Reipublicæ „ fundamenta, scilicèt Græcorum Instituto, apud quos multò antè fuerint in usu Horologia Vitruvio teste lib. 9. cap. 9. quo in capite eorundem Inventores pariter recensentur. Vide Garzonum in Platea Univers. & Pancirolum fol. 744.

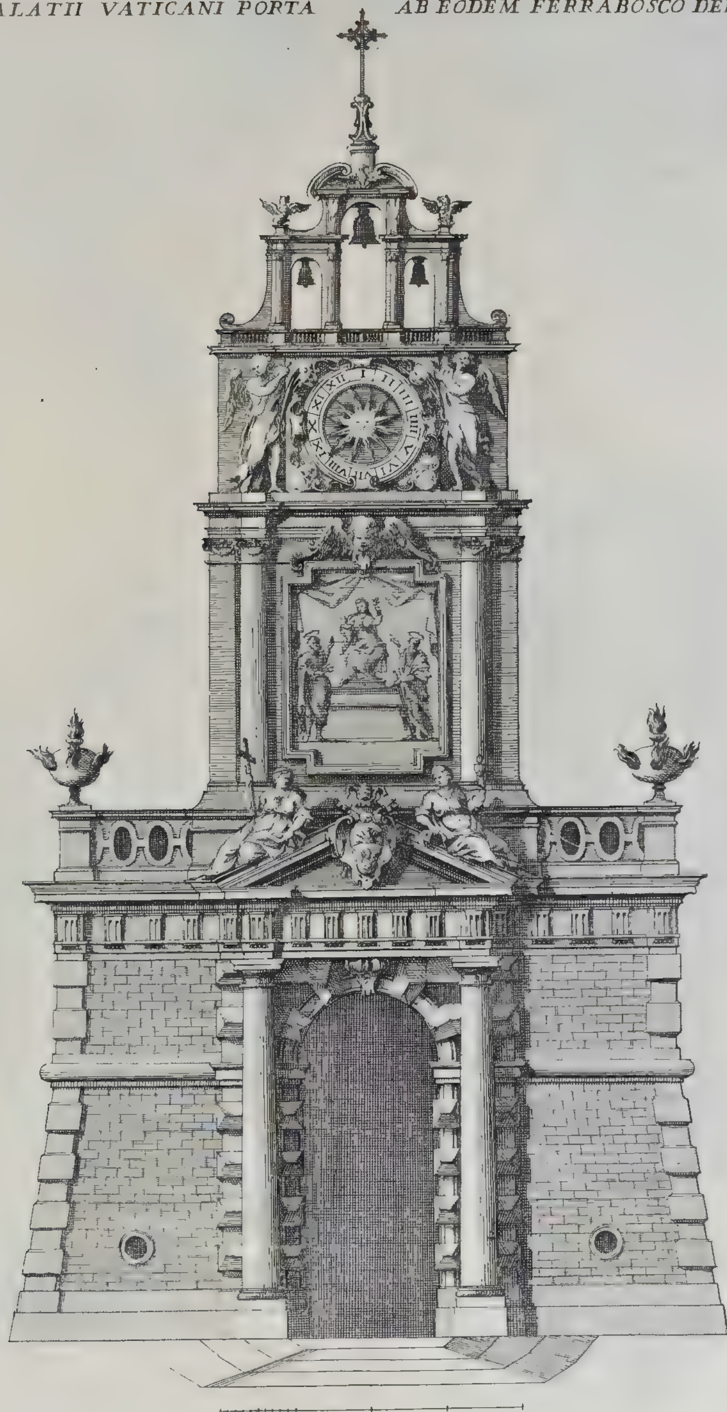
De hoc

PORTA PALATII VATICANI A MARTINO FERRABOSCO DELINEATA

Alexand. Specchi delin et Sculp

ALIA PALATII VATICANI PORTA AB EODEM FERRABOSCO DELINEATA

Alexander Specchi delin. et Sculp.

TABVLA 81.

PORTA PALATII VATICANI SVB PAVLO V EXTRVCTA

Alexander Specchi delin et Sculp.

De hoc instrumento mentio est ab anno 730. apud Alcuinum de Off. Div. cap. 17. & Martinus Polonus in suis supputationibus ad ann. Christi 604. ait, quod Sabinianus Pontifex *constituit, ut horæ diei per Ecclesias pulsarentur*. Ad quæ meditatio fuit Platinæ hujusmodi, Hoc fuisse institutum ferunt, ut horæ in Ecclesiis distinguerentur Officii causa. Notat etiam Pater Oldoinus in additione ad ejusdem Sabiniani vitam. Tintinnabulorum grandiorum usum, seu Ecclesiæ Nolanæ ritum ad Romanam transtulisse, ex qua ad reliquas tùm Occidentis, tùm Orientis Ecclesias permeasse fatetur ingenuè Volateranus lib. 20. Antropol. pag. 251. his verbis: *Horas diei sono Tintinnabulorum distinxit*. Tom. 2. fol. 422. litt. C.

Sic Paulus V. suos Decessores imitatus, cum Vaticani Palatii Janua Horologium restituit, quo nempè diei, ac noctis horæ Urbis, & Ecclesiæ commodo distinguerentur, ac excubiæ dirigerentur in Arce Hadriana parum distante, ubi (sicuti & alibi in munitioribus Arcibus) major Campana pulsatur, ac Tintinnabula per muros disposita suo strepitu respondent, ab excubiis successivè pulsata.

Portâ restitutâ, ut Vaticanum Palatium adiri à Romanis Pontificibus ex dignitate posset, & antiquis Scalis sublatis, novas è Vaticanis Ædibus è Tyburtino lapide Paulus curavit, quæ ex Templi Porticu primùm assurgentes præclaram è marmore Statuam Sancti Petri ab eodem Pontifice erectam obviam habuerunt, indè bipartito excurrentes flexu, altera, quæ ad Orientem vergit in Vaticani Atrium, altera verò, quæ ad Occidentem in Regiam, quàm dicunt Aulam deferebat, quà verò flectebatur Pontificia spectabantur Insignia cum hoc Elogio:

PAVLVS V. PONT. MAX.
SCALAS,
QVAE E REGIONE SVNT GRADIBVS
AVXIT, ET ORNAVIT
ANNO M DCXV.
PONTIF. X.

Huic Vaticani Palatii Portæ in parte Boreali collocatæ aliam similem in opposita Meridionali construere Pontificis animo inerat, quæ scilicèt in aliud Palatium aditum præberet, Canonicorum commodo excitandum, lateraque similia hinc disposita, cum Fontibus sese mutuo respicientibus, quibus tùm Basilicæ frontis, tùm adjacensis Areæ magnificentia, ac decor magis augeretur. Sed Deo sic disponente mors Urbem Pontifice, & hoc novo ornamento Basilicam orbavit.

Stetit Janua à Paulo V. restituta usque ad tempora Alexandri VII. qui cùm videret Regiam Scalam, per quàm ad Aulam dabatur ascensus pessimè constitutam, & tanti Palatii dignitati parùm consonam, eam iterùm construere decrevit. Erat enim in parts geminas divisa, quarum altera plusquàm trecentis palmis protensa, unico lumine ex ejus fronte irradiante, adeò erat obscura, ut propterea Summi Pontifices, cum è Palatio in Templum Sella gestatoria deveherentur, ac Purpuratorum Comitantium Cœtus tenebricosum transitum exhorrescerent.

Cùm itaque novæ Scalæ, ac amplissimæ Porticus construendæ curam Bernino commisisset Alexander, opus fuit Januam funditus evertere, ut novis ambulacris locum aptiorem concederet, & Palatio Pontificio augustiorem ingressum. Undè abundè constat, quàm immeritò Bernino gloriam detrahere conata fuerit quorumdam invidia. Licèt enim ille magnificam Palatii Januam solo æquarit, non tamen ullo despicientiæ, seu contemptus stimulo inductus (ut ajebant aliqui) verùm necessitate coactus, nobile alioqui Maderni monumentum evertit.

Si autem antiquæ Scalæ status à Paulo V. restitutæ cum novo tùm Scalarum, tùm ingressus à Bernino constructo conferatur, facilè quisquis artis Architectonicæ, ac Simetriæ peritus deprehendet; quantas Berninus laudes, & gloriam ex earum fabrica sibi demeruerit. Ipse met Berninus non raro fatebatur Amicis, quòd si unquam ex aliquo opere gloriam lucratus fuerat; ex hac certè Scalarum constructione, in qua tot difficillimas res generosis ausis moliri non dubitaverat.

Obsta-

Obstacula enim adeò ingentia sese illi objecerunt, ut penè impossibile opus futurum deprehenderet; verumtamen, dùm simùl Pontificis non minùs, quàm suæ famæ periculum metuebat, nullis parcens laboribus omnia evincere solerti industria conatus, egregiam fabricam perenni gloriæ Alexandri VII. Pontificis, ac sui nominis fœliciter excitavit. Validè primùm magnarum trabium fulcris Aulam Regiam, Sacellum Sixti, aliudque à Paulo, qui illud extruxerat, Paulinum dictum, parietibus antiquæ Scalæ superimposita suffulcivit, & quidem adeò frequenti lignorum invicem colligatorum compage, ut densam sylvam efformarent, qua excelsæ molis pondus substineretur, ne veterum murorum substructione deficiente, transversum unguem ab antiquo situ discederet. Sacellis itaque, ac Regiâ Aulâ hisce fulturis sustentatis, novos parietes extruxit Berninus, novosque validissimos fornices, quibus inpostерum firmiter servarentur, & novæ Scalæ gradus commodissimos distribuit, quos è multiplici fenestrarum aperitione clarissima luce illustravit. Sic veteris Scalæ horrorem ablegans, nobilissima addidit ornamenta columnarum è Tyburtino lapide hinc indè dispositarum, rosarum in fornice, ac gentilitii Stemmatis Alexandri VII. quòd duplex Fama sustentat, adjectis insuper stellulis, encarpis, ac puellis, aliisque plasticis ornamentis, quibus intuentium oculi mirificè oblectantur. Quæ omnia, ut magis Pontifex condecoraret, marmoreum Symulachrum addidit Magni Constantini Equo insidentis, quod anteà Innocentius X. Bernino efformandum commiserat, ut in Basilica immortale Fundatoris monumentum collocaret. Eminet illud supra marmoream Basim, speciem referens admirantis Crucem, quæ auro splendida in opposito rutilat arcu, sub nobili sipario, cujus lacinia eleganter crispata Regium veluti Tentorium efformant. Quæ omnia clariùs innotescent in additis Tabulis, quarum prima num.82. signata transversam Scalarum continet delineationem, secunda verò num.83. ingressum ostendit, quem jussit exprimi Alexander in Numismate, addito lemmate:

Baldinucc. in vita pag. 34.

Fig. 82. & 83.

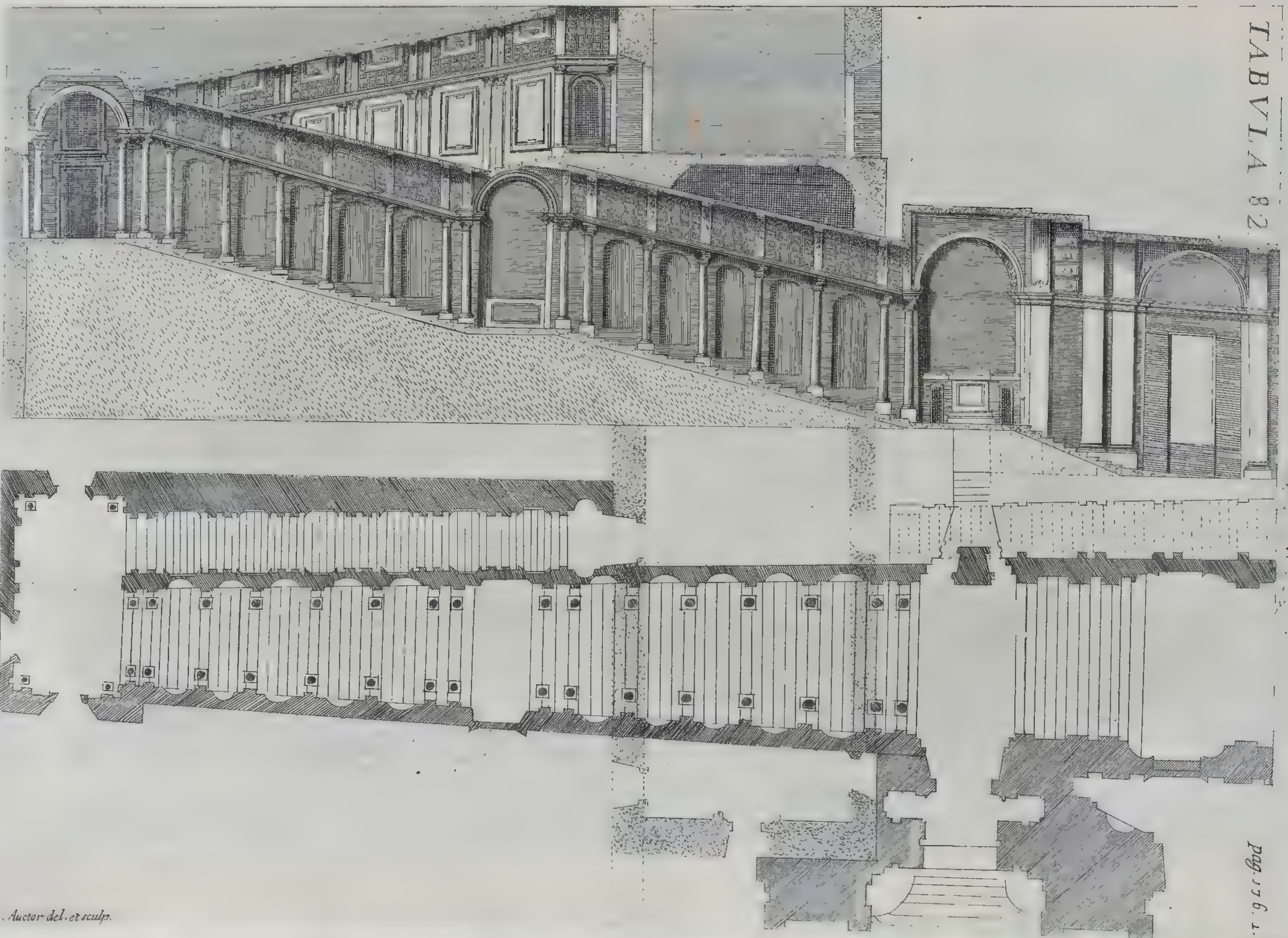
REGIA AB AVLA AD DOMVM DEI.

Definit enim Scala, ubi Porticus patet Basilicæ, quæ Domus Dei à Divino Oraculo nuncupatur. Principium verò habet, ubi aditus referatur ad Aulam Regiam Palatii Pontificii, cujus vastitatem, excelsamque molem à pluribus Summis Pontificibus excitatam admiramur.

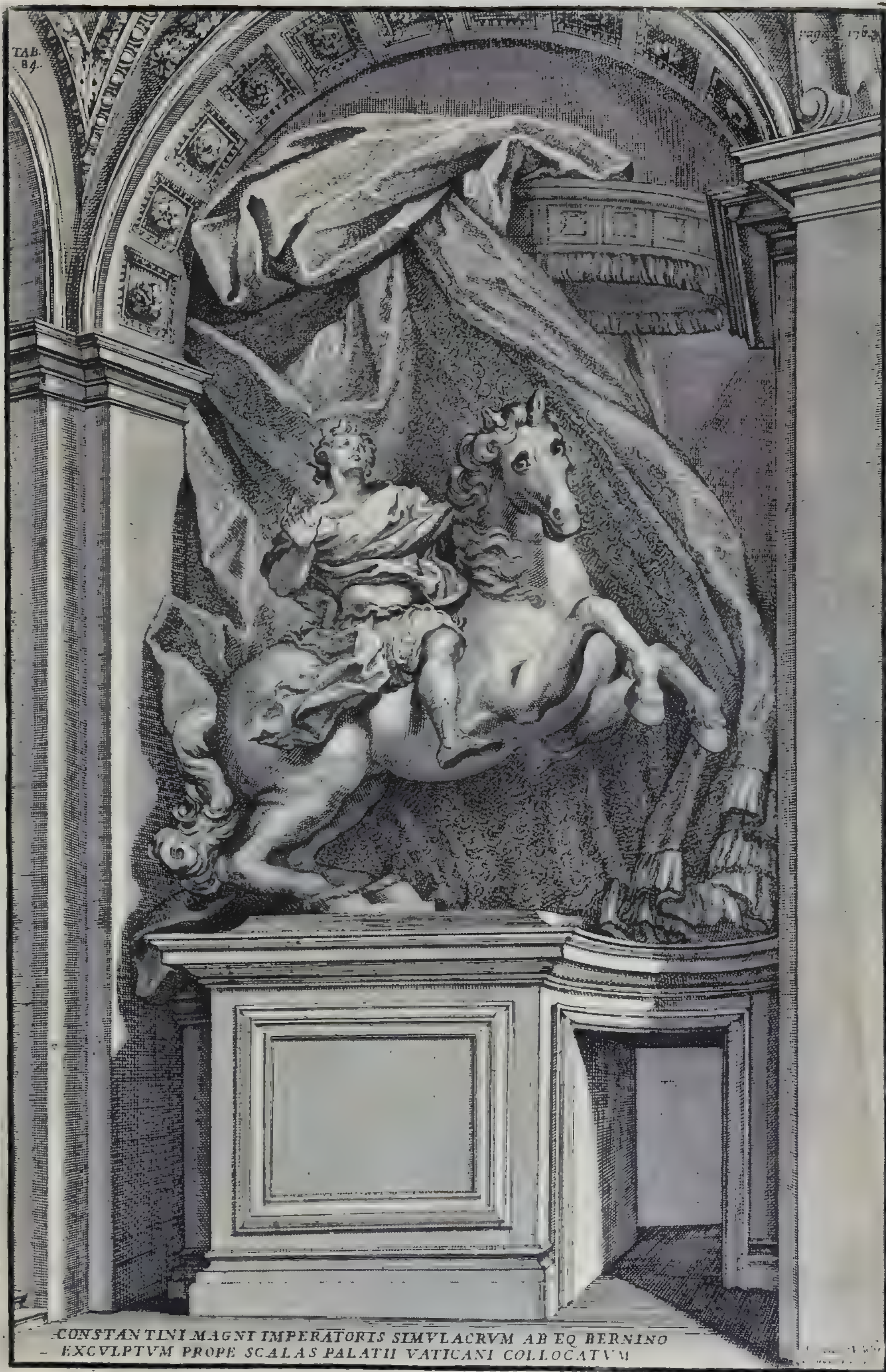
*Fig.*84. In Tabula verò 84. Constantini Simulacrum Equo insidentis repræsentatur, quod peritissimo suo scalpro mihi sculpsit Arnoldus Van VVesterhout Antuerpiensis hujus ævi ea in arte celeberrimus.

Deficeret calamus, si ejus Palatii singulas partes describere auderet, sed de eo omninò silere probrosum esset scribenti de Vaticana Basilica. Quamobrem Ichnographicas Tabulas hìc exposui, quarum altera ostendit Immanium Vaticanarum substructionum, Hortorum, & Nemorum ædificia, prout tempore Gregorii XIII. extabant, illaque expressit anno 1574. Marius Kartarus, altera verò totam etiam Palatii aream indicat, à Martino Ferrabosco sub Paulo V. delineatam, ut absentium oculis subiicerentur, ac unico intuitu omnes ejus partes, prout tunc extabant, recognosci possent, brevi cum relatione eorum, quæ ad fabricam spectantia è monumentis licuit eruere. Sed antequàm illas indigitemus, Chronologicam ejusdem fabricæ enarrationem præmittimus.

TRANSVERSA SCALARVM DELINEATIO CVM ICHNOGRAPHIA EARVNDEM

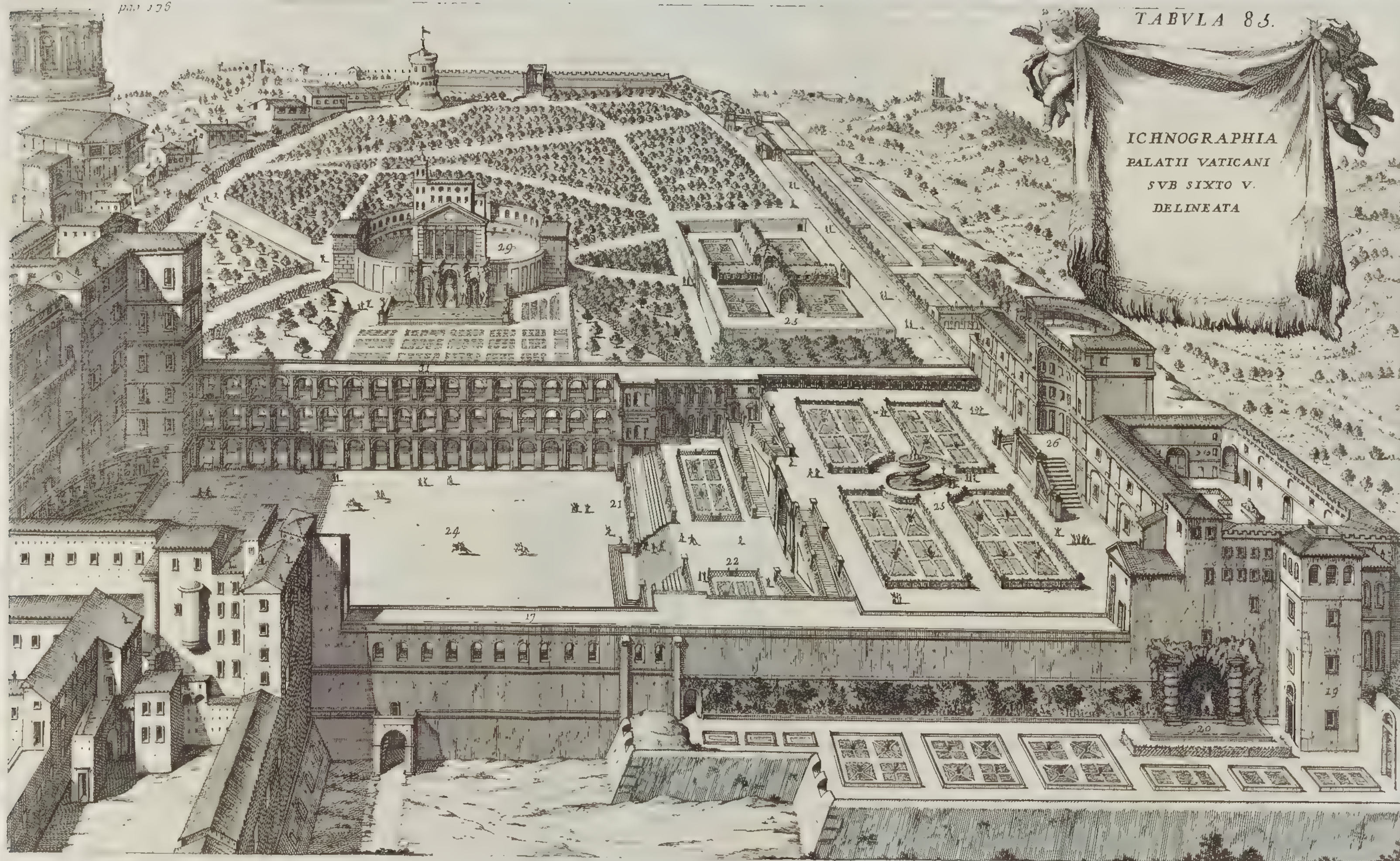

TABVLA 83.
PROSPECTVS SCALÆ REGIÆ AB
EQVITE BERNINO EXTRVCTÆ
SVB ALEXANDRO VII.
pag. 176.
2
Alexander Specchi delin et Sculp

CONSTANTINI MAGNI IMPERATORIS SIMVLACRVM AB EQ BERNINO EXCVLPTVM PROPE SCALAS PALATII VATICANI COLLOCATVM

pag 178

F. vander specchi del et sculp

CAPUT XXXVI.

Palatii Vaticani Ichnographia, ejusque Chronologica Descriptio.

VEtustissimum in Vaticano Romanorum Pontificum domicilium extitisse, plura quidem argumenta suadere videntur; & primò tot Divorum Corpora ab Anacleto condita, populos omnes ad Sacrum Petri Limen evocantia, salutaris dein Arcana Mysterii, tum dispensatio verbi, sacer demum ipse regenerationis Fons, quibus addendi sunt pii quoque illi Cœtus statis temporibus in Vaticano celebrati, quibus tres & triginta Pontifices perpetua successione præfuere. Tandem restinctis Tyrannorum odiis res Christiana respirans, Constantino curante convaluit, & tanti Regis pietate trium sæculorum laboribus Pontifices Regis æterni vices gerentes, regia dignitate fulsere, & Lateranas Faustæ Augustæ Domos tenuere, ex paupere tecto evecti, ut Generis Humani Rempublicam moderarentur. Referente Baronio his verbis [Pontifices, qui persecutione urgente, Domibus publi- Ad an. 312. Const. 8.
„ cis spoliati, nec privatis uti tutò poterant, in Cryptis degentes, mox à Con-
„ stantino Imperatore Regia publica Domo donati fuere, nequaquàm passo absque
„ publico ædificio veræ Religionis Pontifices Maximos Romæ agere. Quæ nàm
„ autem fuerit Regia Domus à Constantino Melchiadi Romano Pontifici concessa
„ anno sui VII. non ex apocrypho testimonium petimus, sed à certo, antiquo,
„ dignoque Auctore accipimus, nempè ab Optato Milevitano contra Parmen.
„ lib. 1. qui illud fuisse tradit in Domo Faustæ in Laterano; Domus enim Faustæ
„ dicebantur Ædes Constantini Lateranenses, &c.]

Neque tamen æstimandum est apud Vaticanam Basilicam, ad quàm de more sacra operaturos Pontifices sæpiùs oporteret accedere, cum incredibili sumptu conderetur, & in solitudine procul ab Urbe consisteret, nullum hospitium, sub quo Pontifices reficerentur, & quiescerent, vel ab Augusti liberalitate, vel ab ipso Divo Sylvestro extructum fuisse. Dicitur ab Illustrissimo Ciampino [Constanti- Cap. 4. de Sac. Ædif.
„ nus à dextris extrà quadriporticum, & parietes Basilicæ ad Austrum, Pontificum
„ Romanorum commodo, ac majestati consulens, magnæ molis Episcopium ere-
„ xisse, quod indè injuriâ temporum, & Hominum incuriâ penè collapsum in
„ quorumdam Canonicorum Domus, nec non in Palatium Sancti Officii Sanctæ
„ Inquisitionis cessit, situm ejus ostendit littera P. in Tab. 7. Alterum etiam Epi-
„ copium à sinistris ad Septentrionem dextera, è diametro oppositum etiam ex-
„ truxisse]. Floravantes tamen Martinellus, qui scripserat annotat. 6. super Tem- Pag. 140.
plo Sancti Nicolai affirmavit *nulla auctoritate confirmari posse Constantinum talia Episcopia extruxisse, verùm à Symmacho Summo Pontifice erecta*.

Utcumque hæc se habeant, quotquot posteà in Ædibus Vaticanis Pontifices, moram duxisse traduntur, non humiles in eo loco Sedes illos habuisse existimandum est. Liberius memoratur non multò post Constantini decessum ad Divum Petrum sæpè commoratus. Illi namque ex Urbe sæpiùs ejecto, & sæpiùs in Urbem revocato, Populos docenti perfugium in suburbanis Cœmeteriis extitisse traditur. Negandam autem aliquam Liberio Sedem haud opinor apud illam, quàm sæpè frequentabat Basilicam. A Liberio ad Symmachum usque annos centenos, & ferè quinquagenos per Græciæ turbas, per Cæsarum, & Barbarorum libidinem agitati Pontifices, Domo pulsi vagi fuere. Quippè ubi Sacrorum labare majestas cæpit sisti difficillimè potuit. Liberio laboribus fracto, reliquisque Pontificibus salute in ancipiti posita, Principatus retinendi facultatem ereptam fuisse videri potuit, & mutuam in perniciem odio intestino sævientes Romani, Barbaris irrumpentibus ultrò desertos Imperii limites prodidere.

Nec à Liberio miseranda Romanarum rerum series ad Symmachum usque processit, claræ nimirum illæ, & apud mortalium deterrimos invidiosæ Ponti-

ficum opes nimis citò conciderant, Urbs demùm ipsa Regina Terrarum Gothis ab Imperatore Zenone spontè permissa, Italiæque Regnum humi prostratum jacebat. Hinc Italicarum rerum regimen Ravenna fuit, Theodoricus ipse Victor infectus Arriana Labe, fastuque barbarico tumens, insultare victis, Divina omnia raptare, & Præsuli Symmacho vim inferre studebat; sic opibus imminutis ipsa quoque simùl est neglecta Pontificis reverentia, & prostrata Majestas, donec Rege mitiore Vaticanum in secessum abderet sese, quiete fruiturus. Itaque securitatem nactus, & quietem, Basilicæ labantis latera fulsit, magnis Ædibus utrinque conditis, quas ipse, & Pontifices futuri incolerent. Anno enim 498. teste Anastasio, postquàm Atrium quadriporticum ornasset, eodem in loco *Episcopia dextrâ*, *lævâque fecit*, quo quidem nomine Pontificium Palatium indicatur, sicuti etiam dicebatur Episcopium Lateranense Palatium apud Sanctum Joannem. Earum Ædium amplitudinem, & formam in tanta fugientis ævi distantia obliteratam ad nos vix nominis fama perduxit. Post Symmachum haud meliora tempora ad Leonem usque III. Romam excepere. Trecentos integros annos laboravit hinc dominatione Gothorum, indè Prætorum præliis, & Civium potentiorum perfidia, Cæsarumque effrenato animo in Sacra, & in Pontifices sevientium. Ferarum denique gentium Legiones à gelida Regione in Romanos Agros erumpentes Romanam Ditionem iterùm invasere, & prostravere quidquid præteritis cladibus superfuerat, Constantis Cæsaris fraudibus ipsæ Divorum Ædes expilatæ, & quidquid in Urbe virium remanserat, omninò consumptum.

Neque tamen interea Pontificia dignitas sordere permissa, quam studia Populorum, claraque probitas Præsulum etiam in squallore venerabilem reddidere. Fuerunt enim ingentia donaria à Regibus multis ad pedes Summorum Sacerdotum demissa. Quò circa non adeò mirûm, si longas per ætates apud eorum temporum Scriptores magnum sit de Vaticanis Ædibus silentium. Illud potiùs mirandum inter præcipites temporum conversiones Vaticana Palatia Regiam ad magnificentiam surrexisse, ut illorum ambitu Reges, & Cæsares ad Petri Limina properantes exciperentur. Hinc Regem Carolum Gallorum Decus, solemnia Christi Resurgentis in Augustissima Divi Petri Basilica cum Hadriano celebraturum, primò excepere Vaticana Palatia, nec multò post ipsum Hadrianum eodem magno Hospite claruere. Tertius enim Leo, postquàm ad Aram Divi Petri Augustum Caroli Caput Cæsareo diademate redimivit, eum Vaticanis in Ædibus diutiùs commoratum quoddam Diploma vetustissimum Longobardorum characteribus exaratum, servatum in Archivo Basilicæ contestatur. Et Vaticanis etiam in Ædibus diù solitos commorari Pontifices accepimus ab Anastasio in Paschali I. & Benedicto Canonico in Cælestino II. & Innocentio II. qui ad Aram Divi Petri Vigilias pernoctantes cum Populo solebant celebrare, æque Palatinis ex Ædibus ad Sacra solemni pompâ procedere, solemne insuper epulum in Vaticanis Aulis præbere Proceribus, cum ibi degerent in magnis Sacrorum dierum celebritatibus, ut Leo IV. testatur.

Capf. X. fascic. XII.

A Leonis IV. Pontificatu ad Cœlestini III. Regnum non leviores præteritis rerum conversiones Italiam universam, Pontificiamque ditionem vexavere. Magna Græcia, Latium, Roma ipsa à Saracenis ferro, flammisque vastata, neque continuerunt se ab opibus augustæ Basilicæ diripiendis. Alii deindè successere hostes magis deteriores. Borealis Turbo Pontificum decus ferè omninò prostravit; erexit tamen illud Magnus Otho. Tria insuper damnata capita Pontificias Infulas aliquando corripuere, tresque simùl Antistites Christi tunicam lacerare sunt ausi. Propitius interea Deus res humanas in Cœlestini III. sinu quiescere jussit, anno 1192. Hinc inter cæteras curas non postrema fuit instauratio Vaticani Palatii jàm propè diruti, cujus vestigiis Innocentius III. hærens anno 1200. Vaticanas Ædes insignibus Domiciliis auxit.

Platina in ejus vita.

„ [Cum fecit fieri Domos istas de novo Cappellariam cameram, & Cappel-
„ lam Panettariam, Bucellariam, Coquinam, & Marescaltiam, Domos Can-

cella-

„ cellarii, Camerarii, & Eleemosinarii, Aulam autem confirmari præcepit, „ ac refici Logiam, totumque Palatium claudi muris, & supra Portas erigi „ Turres, & etiam Domum inter clausuram Palatii, quàm ad habitationem „ Medici deputavit]. Verba hæc sunt accepta ex ejus vita MS. in Archivo Apostolico Vaticano asservata. Quantum autem tunc esset Palatium Vaticanum indicio est, quòd Petrus II. Aragoniæ Rex cum ingenti comitatu veniens ad Urbem, ut per manus Innocentii III. Regni coronam acciperet, Pontificiis Ædibus in Vaticano exceptus est. Donatus pag.361.

Cæterùm quæcumque superfuerant ex magnis Ædibus Innocentianis, Nicolao V. Palatium exornante, concidere. Rotundam Turrim in crepidine montis, Templo ad Austrum imminentem, ex tot operibus Innocentii superstitem adhùc miramur, cum Pontificias Ædes non modò Porticibus, Aulis, Cubiculis, Areisque ornaverit, sed Mœnibus etiam, Turribusque, & Propugnaculis sepserit, ac munierit. Joannem sanè Armenorum Episcoporum Principem Innocentianis in Ædibus cum magno Præsulum, & Sacerdotum Cœtu anno 1216. Honorius III. perhumaniter excepit, quòd Armenis characteribus exarata, & in Bibliotheca Vaticana servata volumina confirmant, quibus titulus est *Polorchia* à fol. 277. Arabico charactere. Nicolaum quoque III. Ædibus jàm ab illo excitatis delectatum satis, superque probarunt Horti Fontibus irrigui, arborumque proceritate peramæni, Mœnia in Urbis speciem circumducta, inscriptique lapides, & paginarum documenta. De eo loquitur Martinus Cusentinus. In Hortis autem hæc legebatur Inscriptio parieti affixa:

ANNO DOMINI M CC LVIII.
SANCTISSIMVS PATER DOMINVS NICOLAVS PAPA III.
FIERI FECIT PALATIA,
ET AVLAM MAIOREM, ET CAPPELLAM,
ET ALIAS DOMOS ANTIQVAS AMPLIFICAVIT.
PONTIFICATVS SVI ANNO II.
ET ANNO II. PONTIFICATVS SVI
FIERI FECIT CIRCVITVM MVRORVM
POMERII HVIVS.
FVIT AVTEM PRÆDICTVS SVMMVS PONTIFEX
NATIONE ROMANVS EX PATRE
DOMINI MATTHÆI RVBEI
DE DOMO VRSINORVM.

Frequentiùs deindè Pontifices Vaticanum incoluere. Nicolaum IV. Vaticanis in Ædibus commorari suetum illius arguunt litteræ ad Aragonem, Tutanamque Tartarorum Reges in Vaticano scriptæ apud Sanctum Petrum 4. nonas Aprilis. Paribus argumentis Bonifacium VIII. illas anno 1296. coluisse, constat præsertim ex ejus epistola 538. fol. 150. Biblioth. Vatic. directa Rectori Archi-hospitalis Sancti Spiritus in Saxia de Urbe. Absentibus verò Pontificibus mirùm in modum Vaticani lares fuerunt dilecti, maximasque inter curas non postrema Vaticani restituendi cura semper apud illos fuit, ut Legatos ipsos Urbis Vicarios ei muneri destinaverint. Quòd ab Urbano V. præstitum anno 1366. non ignoramus, ex Regest. fol. 127. Urbani successor Gregorius XI. cum suam Urbi dignitatem jàm reddidisset anno 1378. in avitis Vaticani laribus decessit. Comitia tùm primùm Vaticanis in Ædibus ad eligendum Pontificem indixere Patres, & celebrarunt. Urbanum VI. in Vaticano Sacello Sacra celebrasse narrant Acta Cæremoniarum fol. 59. nondùm aureo diademate solemni ritu coronatum; sed ad illum usque diem Ædes Lateranæ sæpiùs Pontifices detinuerant. Interea temporum motus, & rerum, opes Romanas funditus everterunt, æquata solo Mœnia, & in Romæ vestigio vix agnoscebantur tantæ magnitudinis rudera, cum Bonifacium IX. ingens gloriæ cupido In Bibliot. Vatic.

Z solli-

ſollicitabat, ut ad Divi Petri Sepulchrum perpetuam Sedem Succeſſoribus ſiſteret, cum præſertim Laterana Domus rueret Urbe jàm propè proſtrata. Quamobrem Æliam molem egregia munitione roboravit, tutamen propè Baſilicam Divi Petri incolentibus, & Vaticanas Ædes Pontificibus nobiliſſimas excitavit. Quod poſteà reliqui Pontifices conſilium ſequuti ſunt. Innocentius VII. vix umquàm à Vaticano abfuit. Illic, & Gregorius XII. perpetuò fuit, dùm præfuit. Alexander Vaticanos quidem lares in Pontificatu non vidit, cum Bononiam diſceſſiſſet, per Ferdinandum tamen Legatum Ludovico Siciliæ Regi Vaticanas Ædes exhibuit, ubi Regio cultu exceptus fuit, quem etiam Regem Ioannes XXIII. celebri pompâ in idem Palatium induxit. Ea quoque tempeſtate Palatium cum Arce conjunxit, extructa perpetua Porticu, per quàm ad Arcem Pontifici cubiculum exeunti, quotieſcunque libuiſſet tutus, & ſecretus pateret acceſſus. Hæc narrat Hadrianus Petrus in ſuis Diariis his verbis [Decimaquinta Iunii dictus Dominus Noſter Papa Ioannes XXIII. „ fecit incipere murare, & fieri facere murum, & andaſineum de Palatio „ Apoſtolico uſque ad Caſtrum Sancti Angeli per multos Magiſtros. Item fuit „ incæptum Fundamentum inter Palatium Apoſtolicum, & Portam Viridariam. „ Et ut conſtrui poſſet, dirutæ fuerunt aliquæ Turres Urbis Leonianæ, quæ numero erant 44.

In Diario Ant. Petri ab an.1402. ad 16.

Martinum V. Baſilica, & Vaticana Palatia habuerunt munificentiſſimum. Eugenium verò Martini Succeſſorem ad firmanda eadem Palatia inopinata tecti ruina excitavit. Nicolaus etiam V. non præſtantiore ſolùm ſtructura Palatinas Ædes reddidit auguſtiores domiciliis, ambulationibus, Sacellis geminis, laxiore ſinu conſtructis, ſed valido Turrium, & Mœnium molimine adverſus Bellorum tormenta firmare illas aggreſſus, tantùm opus haud perficere valuit, magni tamen conatus teſtis adhùc ſupereſt marmorea pars munimentorum; & rotunda Turris, Neroniana prata ingenti vertice deſpiciens, quæ adhùc extat ſub Palatio à Sixto V. excitato, de eo Pontifice loquens Maffæus Veggius, hæc habet [Nicolaus demùm V. nobiliore etiam, ac præ„ ſtantiore ſtructura, & cultu auxit, amplificavitque, additis etiam ad arcen„ dam vim ventorum vitreis ſpecularibus eximiè picturatis, quibus non tàm „ Palatium ipſum, quàm totam inſuper Baſilicam præclaro certè opere illuſtra„ vit]. Eadem etiam Pio II. mens fuit; nàm Palatini parietes erecti, cubiculaque plura titulos præferunt Pii. Succeſſere Pauli II. Ædes ampliſſimæ ſuperioris ædificationis obliteraturæ ſplendorem, ni poſteriores illis obfuiſſent Porticus, & Ambulationes ingentibus pilis impoſitæ, magniſque ſubſtructionibus Baſilicæ adnixæ, Turrita frons Palatii, ingens Ædium firmamentum in Regiæ majeſtatis ſplendorem educta. Architectum ejus fabricæ fuiſſe Julianum de Majano affirmat Vaſarus.

Fol.48.

Pag. 259.

Sed non minore amplitudine, ſumptuve reparator Urbis, & amplificator Sixtus IV. Ambulationes, & Porticus Urbem totam proſpicientes inſtituit, quæ terras humiles peroſæ Cælum petere viderentur. Sixto Vaticana Palatia debent Bibliothecam ſede nobiliore collocatam, Sacellum inter Orbis miracula numerandum, Aulas ampla laxitate capaces, ſedes certas aſſignatas Palatii Miniſtris, vagis anteà, Prætorianis extructa Domicilia, quorum excubiis tùm primùm Regia muniri cœpit Helvetiis à Sixto inductis, Portam ſervandam poſuit Innocentius VIII. Summis Pontificibus non impar; novas inſuper ad Baſilicam Ædes Pauli II. ſubſtructionibus impoſuit foro imminentes.

Ab Alexandro Borgia Porticum ſolidatam ætas mirabitur, qua Palatio Arx Ælia jungitur, Turrim admirando opere Palatino Theatro impoſitam, Cubiculis, & Aulis auro, & colorum varietate renidentibus auguſtum Pontificum Domicilium. Borgianis etiam ædificationibus triplex illa marmorea Porticus meritò nobis eſt adnumeranda, quæ excellenti artificio Innocentianas ad Ædes foro ſuperſtructa, viſa eſt uſque ad Pauli V. tempora, undè ſtatis ſolemnibus Plebi ad Urbem confluenti Pontifices ritu antiquo benedicerent. Hanc dejectam non ſine gravi Vaticanarum Ædium jactura deploramus.

Crevit

Crevit ſub Julio II. ædificandi labor in duplici illa milliaria Porticu à Palatio ad Villam Innocentii deducta, firmiſſimis anteridibus fulta, quibus tecta ambulatio ſuper erecta videtur. Apſis quoque illa eſt ampliſſima in jugi celſitudine ad Cælum elata, ad quàm Porticus è Palatio pertingunt. Aſcenditur ex Hortis ad Villam per gradus cochleæ, miro, & novo Architecturæ experimento in Villæ faſtigium eductæ, ſuccedunt enim ità alter alteri Architecturæ ordines, falluntque adeò aſcendentis oculos, ut mutatam quidem ædificandi formam agnoſcat, ubi verò mutatur non præſentiat. Deſignaverat etiam Iulius, fundaveratque Theatrum in Valle, Palatium, & Villam interjacente, Porticibus marmoratis incluſa, quod poſteà Pius erexit. Armamentarium prætereà in ambulatione inferiore conſtruxit ad Portam illam ruſtici operis, quæ Neronianos in Hortos ſpectat, par amplitudine reliquiis Iulii ædificationibus, & firmitate præſtans univerſis. Pulcherrimum etiam craterem, in Vaticanum è Thermis Titi à Iulio perductum huic quoque eſt adnumerandus; Crater ex ſolido Ægyptio lapide incorrupto in latitudinem duorum & triginta palmorum circumducto adhùc ſpectatur, extenuata per laborem plurimum craſſitie, ut duos palmos nuſquàm excedat. Tantorum operum molitores fuere Iulianus Giambertus, & Bramantes.

Iulio Leonem decimum adnectit læta poſteritas. Triplices illæ Palatinæ Sixti Porticus eductæ Cælo, Cubicula Pontificum, Aulæ peramplæ plaſtici operis emblematibus, & ſpirantibus Raphaelis Urbinatis imaginibus ornatæ, ac diſtinctæ, Leonis X. teſtantur munificentiam. Clemens VII. cui non animus, nec bonarum artium amor, ac ſtudium, ſed fortuna magni Principis virtutes peroſa defecit, Porticibus, & Columnis (quas Iulius III. ad Villam ſuburbanam poſteà tranſtulit) Palatinam Aream ornavit. Aulæ etiam, quibus Sacer Fratrum Senatus haberi conſuevit, Cubicula in Aulicorum miniſtrantium, & in uſus Procerum extructa, Clementis liberalitate Vaticanas Ædes auxere.

Nec Paulum III. Romanis Cæſaribus animi magnitudine parem, Aula Regiâ, fornice conſtructo, & operibus plaſtices, ac Architecturæ nitens, umquàm conticeſcet. Additum etiam à Paulo Scalarum decus Aulæ Regiæ, Sacellum ad Aulam ſtatutum Bonarotæ picturis celeberrimum, Atria, Porticus, Portæ, Aulæ, Cubicula, univerſaque ferè Vaticani Palatii fundamenta repoſita, Iuliana ambulatio ex ipſo Palatio ad Villam Innocentianam collapſa à Paulo reſtituta magni Principis munificentiam celebrabunt.

Iulius III. quæcumque primò cogitaverat in ornamenta Innocentianæ Villæ conferre, ad ſuburbanum rus poſteà tranſtulit. Oſtium tamen elegans ad illam, atriumque interiùs, ubi marmorea Cleopatra in ſpecus reclinata quieſcit, picturæ, & plaſtici operis ſplendore decoravit. Cubicula non pauca inſtruxit, & auxit.

Paulus IV. ut erat animo excelſo fundamenta in Nemore jecit Villæ quidem anguſtioris, ſed pulcherrimæ. Pius autem IV. ædificandi cupidus Villam eamdem, & Hortos, Theatrumque à Iulio II. deſignatum erexit, caveam auxit, & gradibus inſtruxit. Alteram perpetuam Porticum, Iulianæ ſimilem, è regione Hortorum, & Nemoris ad Villam Innocentii perduxit, & extulit. Fontes prætereà, Turres, Aulas, Ambulationes, Porticus, & pleraque Palatii decora vel inſtituit, vel reſtituit, vel ornavit.

Gregorius XIII. pauperum, & artium parens Turrim ad Theatrum ſublimi culmine celebrem Ventorum flatus indicantem, undè illi nomen conſtituit, eoque à Pontificiis Cubiculis ambulationem tectam produxit fornicibus, auro, & colorum varietate diſtinctis, inſcriptis utrinque parieti Pontificiæ Ditionis Urbibus, & Agro. Domicilia quoque Aulas, & Porticus triplices in Meridiem ſurgentes, Leonis Porticibus conjunxit, indito Bononiæ titulo, quæ pari quoque auri, & colorum fulgore decoravit. Triplices reliquas Porticus, quibus magnæ Areæ Palatinæ Orientale ambitur latus Sixtus V. præclaris facinoribus immortalitatem nactus addidit ad Palatium, quòd à fundamentis excitavit, novum in Palatio Palatium, ex quo ſubjectæ Urbis jucundiſſimus eſt proſpectus, quod ab aliis Pontificibus deindè exornatum hodiè iidem incolunt. Idem Scalas fecit ab Ædibus Vaticanis in Templum Divi Petri, quibus clàm Populo deſcenderent Pontifices. Eaſdem Ædes Bibliotheca nobilitavit.

Gre-

Gregorius XIV. perpetuam sui memoriam relicturus brevi in Principatu Palatii decus amplificare contendit, dùm superiores Gregorii XIII. Aulas, & Cubicula picturæ, & auri decore augebat, Borgiæ verò ædificationes Cubiculorum numero amplificabat.

Clemens insuper VIII. ornari etiam multa potuisse docuit, dùm in Sixti Palatio Clementinam Aulam in Regium decus excoluit, præstanti picturæ artificio, & pretiosis marmorum crustis, dùm Ambulationes, & Aulas vetustis in Ædibus excitavit, vel restituit.

Paulus V. ædificationum varietate ædificandi studium nullis terminis circumscribi posse declaravit. Gemina Palatia veteri Palatio circumposuit, alterum ad Borgiæ Turrim, qua Pontificio ex intimo Cubiculo facilis descensus in imos Hortos patet; ea montis regione Palatinas Ædes anteà patentes Porta firmissimus antheridibus, valvisque munita clausit, Hortosque ipsos, tùm primùm lateritio pariete tribus Portis interjectis sepsit, viamque latissimam ad Aream usque Vaticanæ Typographiæ stravit, fornice triumphali posito in Areæ limine. Alterum verò Palatium Paulus extruxit in solo Innocentiani diruti. Portam etiam marmoream composito Architecturæ opere in Solem Orientem ad forum erexit, ut supra indicavimus, quæ Columnis Ægyptiis signis Angelorum è pario marmore colosseis opere tessellato, excelsa Turri, ænea Mole horarum indice, ære Campano horaria spatia multiplici sonitu distinguente, æneis duplicibus valvis, propugnaculis bellico tormentorum apparatu, Prætorianorum Armamentario, & excubiis, Forum amplissimum ingressuros procul alliciebat, terrebatque. Vestibulum interiùs addidit, & Aream cum gemina Porticu foribus validissimis solidatam. Palatium quoque Armamentarium, omni bellica supellectili, & armorum copia instruxit, ingens subsidium ad improvisa pericula. Horrea Palatina multiplici Annona replevit, Equilia, Stabulasque amplificata, aquationi abundè provisum, quando per vereos tramites inductis aquarum fluminibus, opere, sumptuque vix æstimabili Leonianam Urbem aquarum inopia siti confectam saluberrimo rore rigavit, & largo undarum imbre perfudit. Testis est in Area illa magna Vaticani Palatii Fons in rorem spumantem liquescens, & in lacum præcipiti flexu sese mergens; sub ipsa quoque Petri Navicula Jotti celeberrimi Pictoris tessellato labore ficta, vis aquarum ingens marmoreum in labrum emissa sitientibus advenis salubres latices juxtà Templi gradus de more antiquo posita. Accedit Fons iisdem ductibus, nobilique ornatu in Aream Prætorianorum non exiguam aquæ vim emittens, sublimis quoque Fons ad imos Hortos, ubi Portam alterius Palatii post ipsum Templum à Paulo erectam, docuimus, ex quo in Palatina Domicilia innumeri Fontes derivantur ingenti labro, undarum copia, & molis magnificentia, pulchritudineque spectandi. Excelsa quoque Porticus è regione Hortorum apud Apsidem Bramantis ad Innocentianam Villam erecta, dorso Fontem sustinet, quem è profundis terræ visceribus emergens in excelsam altitudinem exilit. Craterem, quem ex Thermis Titi eductum à Iulio II. memoravimus, obruerant rudera, memoriamque omnem pulcherrimi operis perdidissemus, nisi cæmentarii senis indicium Principem excitasset, ut Aream Theatri admirabundo spectaculo exornaret, ut ex inscriptionibus sequentibus:

PAVLVS

PAVLVS V. PONT. MAX.
PALATII VATICANI
MVLTIS IN LOCIS INSTAVRATI,
ATQVE AMPLIFICATI SPLENDOREM,
HORTORVM ADIACENTIVM
AMOENITATEM PERENNI
SALVBRIS AQVÆ COPIA
DE SVO NOMINE NVNCVPATÆ
REVOCAVIT,
AVXIT ANNO DOMINI MDCXIV.
PONTIF. VIII.

PAVLVS V. PONT. MAX.
AD AVGENDVM PALATII PROSPECTVM,
ET HORTORVM DECOREM
FIERI IVSSIT
PONTIF. ANNO IV.

CRATEREM LOCO DEIECTVM,
QVO IVLIVS II. ERVTVM
E RVINIS THERMARVM
TITI VESPASIANI CONSTITVERAT:
RENOVATA, EXORNATAQVE
BASI RESTITVIT
ANNO V.

PAVLVS V. PONT. MAX.
CRATEREM ANNIS AMPLIVS XL.
TERRA OBRVTVM
AD HVIVS AMPISSIMI THEATRI
VETVS ORNAMENTVM EFFODIENDVM,
ERIGENDVMQVE MANDAVIT
PONTIF. ANNO V.

Urbanus VIII. qui Palatium incoluit, multa ad commoditatem Pontificum, & Auiicorum utilitatem composuit, propè Aulam Clementinam. Ambulationem Gregorii XIII. Camera fatiscente tutò munivit: sublapsæ identidem parietum loricæ, supra quas in cosmographicis tabulis Italia eleganter exprimitur, pristinum pigmentorum splendorem induxit. In ea hæc extat inscriptio:

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
AMBVLATIONIS GREGORIANÆ
FVNDAMENTVM AB AQVÆ SVBLABENTIS
NOVA PARIETES,
ET FORNICEM AB IMBRIVM,
ET TEMPORIS INIVRIA
VINDICAVIT.

PICTVRAS IN DIES PENE OBSOLESCENTES
INSTAVRAVIT.
VNIVERSVM OPVS SACRATVM,
TECTVMQVE PRISTINO DECORI
RESTITVIT
ANNO DOMINI MDCXXXI.
PONTIF. VERO VIII.

In Xiſto autem legitur:

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
DATARIAM EX INNOCENTII VIII. PALATIO
A PAVLO V. ALIO TRANSLATAM,
INDE HOC IN LOCO CONSTITVIT
ANNO DOMINI M DC XXXIII.
PONTIF. X.

Et in ambulacro:

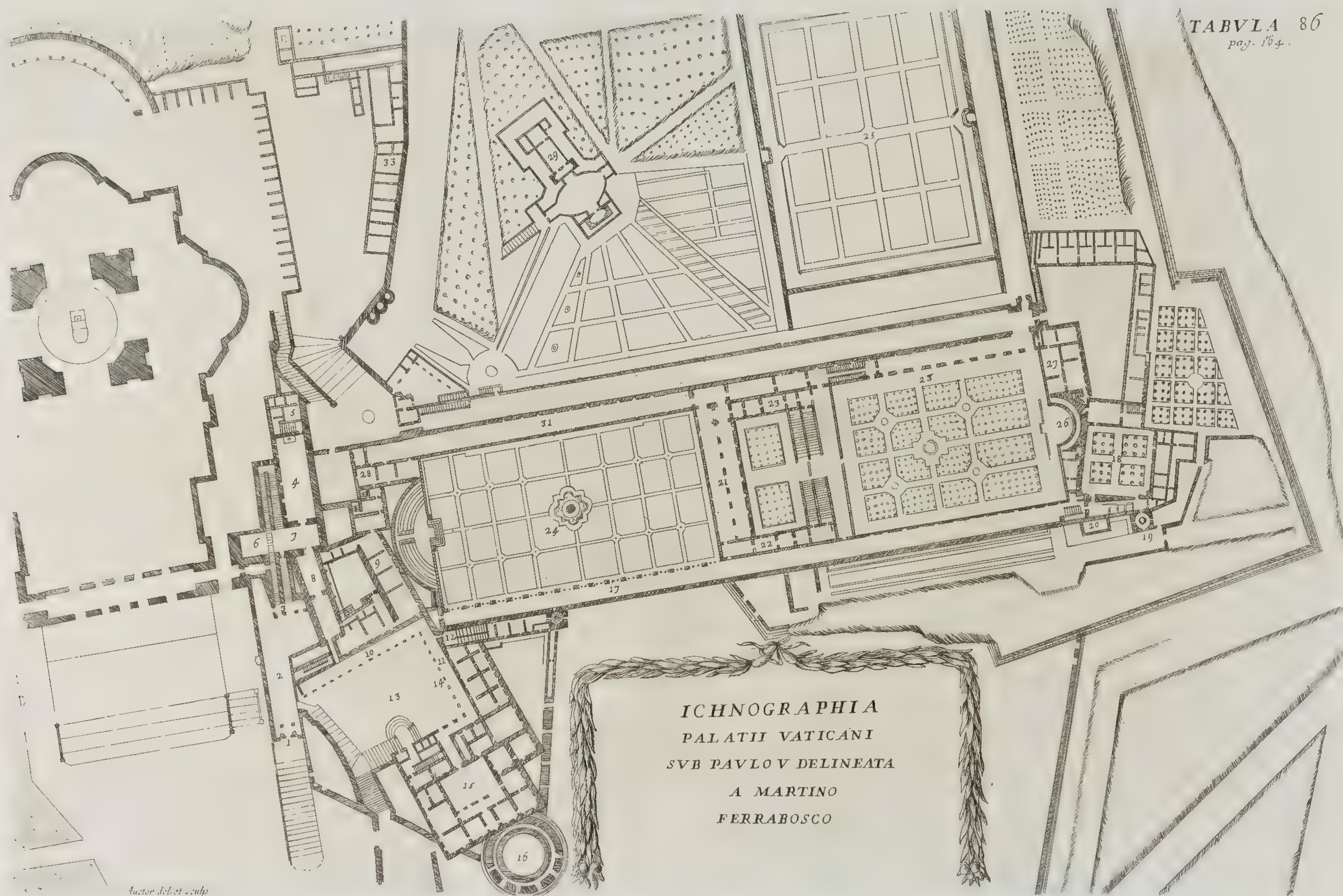
FORNICES, ET PARIETES
HVIVS AMBVLATIONIS,
IMBRIVM PENETRABILI MADORE LABEFACTATOS,
ET VETVSTATE DEFORMES,
MAGNAQVE EX PARTE RVDES
RESTITVIT,
ET PERFECIT,
AMBVLATIONEMQVE VNIVERSAM DESVPER,
QVA TEGVLIS, ET IMBRICIBVS,
QVA LATERITIO HYPÆTRO AD ARCENDAS
IN POSTERVM TEMPORIS INIVRIAS
MVNIVIT,
ET AD HANC FORMAM REDEGIT
ANNO DOMINI M DC XXXIII.
PONTIF. X.

Ad Januam Aulæ, Rotæ Judicibus in Vaticano præſcriptam Urbani opus aliud declarat ſequens Inſcriptio:

VRBANVS VIII. PONT. MAX.
ROTÆ TRIBVNAL
SVIS PRISCIS SEDIBVS
OB INNOCENTIANAS ÆDES
SOLO ÆQVATAS
ORBATVM CERTO DOMICILIO
RESTITVIT
ANNO SALVTIS M DC XXVIII.
PONTIF. V.

Sermoni ſilentium finem imponat, cum vel unum hoc opus egregiè probaverit, non tantùm Summorum Pontificum munificentiam, ſed ſuperata etiam ſuiſſe vota Mortalium, cum nihil admirabiliùs in Orbe, nec plura ſint in uno Palatia, ſed plura Oppida in uno Vaticano Palatio concluſa. Numerat enim illud duodecim ampliſſimas Aulas. Duo maxima Sacella, ad ſacras Pontificum Functiones, octo alia minora. Scalas nobiliores viginti. Atria ultrà decem. Officinas quampluri-mas. Cubicula pro omnibus Palatinis Adminiſtris, alia denique pro ipſo Pontifice pluſquâm mille, præter inferiora Domicilia Famulorum, ſubterraneaſque Cellas, variis uſibus deſtinatas, quæ Cubicula ſi in unam ſummam redigantur numerum excedunt tredecim millium. Circa quæ aliqua ſcitu digna adhùc remanent indicanda, quamobrem Tabulam Ichnographicam 86. adeamus, in qua appicti numeri ad brevem enarrationem viam aperient. *Fig.86.*

CAPUT

TABVLA 86
pag. 164.
ICHNOGRAPHIA
PALATII VATICANI
SVB PAVLO V DELINEATA
A MARTINO
FERRABOSCO

CAPUT XXXVII.

Ichnographiæ Palatii Vaticani explicatio.

1. JAnua Palatii ſub Paulo V. à Martino Ferraboſco cœpta, à Joanne Vaſantio Flandro abſoluta.

2. Armamentarium pro Helvetiis.

3. Scalæ à Paulo III. ædificatæ.

4. Sacellum à Sixto IV. extructum, in quo Michael Angelus Bonarota extremi Judicii hiſtoriam expreſſit.

In regione illi oppoſita Matthæus Licienſis depinxit Divum Antonium à Dæmonibus vexatum.

Arrigus Flander Chriſtum è mortuis reſurgentem.

Hoc Sacellum ruinæ proximum ſub Clemente VII. Antonius à Sancto Gallo validis ſulcimentis munivit.

5. Cubicula pro Sacriſta Pontificio.

6. Sacellum Paulinum dictum à Paulo III. qui illud excitavit non abſimile Sacello Nicolai V.

In ejus parietibus, eodem Paulo imperante, Michael Angelus Bonarota Divum Paulum Divina voce perterritum, & Divum Petrum cruci affixum expreſſit.

Sub Gregorio verò XIII. Laurentius Bononienſis, & Fridericus Zuccarus in lateribus ejuſdem Sacelli ſuas picturas addidere. Vaſar. 166.

Et Proſper Brixienſis Angelos candelabra ſuſtentantes marmorato opere efformavit. Balleonus pag. 18.

7. Aula, quam Regiam dicunt ante Sacellum Pontificium, quam arcuato pariete texit Antonius à Sancto Gallo.

In ea egregias picturas varii expreſſerunt.

Ugonothorum cladem Georgius Vaſarus, adjuvante Donato è Formello ejus diſcipulus.

Carolum Magnum Provinciam, Patrimonii nuncupatam, Pontifici reddentem Thadæus Zuccarus.

Petrum Aragoniæ Regem opes ſuas, ac Regnum ipſum Eugenio III. offerentem Livius Agreſti Forolivienſis.

Pipinum Ravennam Pontifici reddentem, poſtquàm Aſtulphum Longobardorum Regem in vinculis redegiſſet, Hieronymus è Sermoneta.

Fridericus Zuccarus Gregorium VII. Regem Fridericum à ſacro Anathemate liberantem, & Tuneſi expugnationem, quàm ejus Frater incœperat.

Binas Virtutum Icones ſupra januam Thadæus Zuccarus, alias in lateribus adjacentes Daniel Ricciarellus.

Laminas feneſtrarum vitreas coloribus decoravit Paſtorinus Senenſis.

Angelum Diadema Pontificium habentem Raphael Regienſis.

Alterum cum Clavibus Laurentius Bononienſis depinxit.

Plaſtica opera in fornice compegit Perinus *del Vago* dictus.

Daniel verò Volateranus eas figuras, quæ veluti Coronam Aulæ efficiunt.

Cætera ornamenta ejuſdem Diſcipuli compoſuerunt.

Sicuti Proſper Brixienſis binas Statuas, in quarum medio Stemma gentilitium Gregorii XIII. collocatum fuit.

Alias è regione oppoſitas Daniel Volateranus.

In proxima Aula Raphael Regienſis depixit Herculem Caccum interficientem, & Infantes propè gentilitium Stemma Gregorii XIII. Icones juxtà januam Paris Romanus.

Regiones, & Campos Cæſar Pedemontanus.

Historiam Herculis cum Cane Trifauci Laurentius Bononiensis.

In secundo Cubiculo, ubi Lotio Pedum à Pontifice solet fieri, Matthæus Senensis quatuor Anni Tempestates expressit.

Cæteras Icones Joannes Flander.

8. Aula ob Purpuratorum Patrum conventum, publici Consistorii dicta, extructa ab Antonio à Sancto Gallo sub Clemente VII.

In ejus laqueari regnante Gregorio XIII. Hieronymus Mutianus Divini Spiritus adventum expressit.

Inter varia Cubicula Aula est, quàm Ducum appellant, hanc Gregorius XIII. cum proximis Cubiculis picturis exornari jussit.

In illis Zonas depinxerunt Raphael Regiensis, Marcus Faventinus, Joannes Baptista Picenus, & Paris Romanus.

In Aula, per quam itur ad Turrim, quam Borgiam dicunt, Perinus Vago Signa Cælestia expressit, Icones flavo colore formatas Livius Fralli ejus discipulus.

Pontificem antè Deiparam genuflexum suo pennicillo efformavit Pinturicchius Florentinus.

In superiori contignatione alia sunt Cubicula, in quibus multorum picturæ mira arte fuerunt expressæ.

9. Turris Borgia vulgo dicta ea Palatii pars, quam Basilicæ proximam Alexander VI. extruxit.

In ejusdem Cubiculis varia pennicillo expresserat Petrus Perusinus simùl cum Julio Romano, & Antonius Soddoma Vercellensis; multa etiam depinxit sub Alexandro VI. Balthassar Peruccius, Petrus Volateranus, Petrus Franciscæ, Lucas Cortonensis, Petrus Gatta, Bramantinus Mediolanensis; suam etiam operam addidit sub Julio II. Raphael Urbinas, qui jussu Pontificis variis picturis deletis, fornicem depictum à Petro Perusino illæsum servavit, ut erga suum Præceptorem debitum obsequium præstaret.

Vasar. par. 3. pag. 144.

Pag. 517.

Laquearia pulcherrimis ornamentis ligneis decoravit Joannes Barilis.

In Aula, quàm Signaturæ dicunt, Frater Joannes Veronensis variis lignis mira arte simùl compactis sedilia exornavit.

Inter Sacella, quæ in Vaticano Palatio numerantur, unum est, in quo Pontifices pluries audierunt Sacra.

Vasar. pag. 268.

Illud picturis exornavit sub Nicolao V. Frater Joannes Fesulanus è Sacra Dominicanorum Familia Pictor egregius.

Aula etiam invenitur, Helveticorum dicta ab Helvetiis, qui in Palatio primæ Custodiæ sunt addicti.

Balleonus pag. 314.

In ea Jacobus de Luca Religionem, & Sobrietatem unico nigro colore delineavit, Silentium Paris Romanus; plures verò figuras flavo expressit Antonius Tempesta: Jacobus Stella, & Joannes Baptista Picænus alia Simulacra inter columnas adjacentia.

Cæsar Arpinas Sampsonem Januas Gazæ sustentantem.

Supra Januam, per quam transitus patet ad Porticum, ex qua Pontifices Benedictiones Populo impartiuntur, Marcus Senensis coloribus expressit Othonem Imperatorem Provincias Pontificiæ Ditioni restituentem.

E regione autem Horatius Sommachinus Bononiensis Aritperti donationem a Luitprando Rege Longobardorum confirmatam.

In Cubiculo Aulæ Helvetiorum propinquo Apostolos incertus Auctor delineavit.

In Aula Constantini dicta Julius Romanus Militum Cohortes depinxit, cæteras Raphael à Burgo, cum aliis Sanctii discipulis.

Thomas etiam Laurenti Siculus picturas expressit, quæ supra Coronicem extant.

In alio proximo Cubiculo historiam Eliodori Julius Romanus, cæteras Raphael Sanctius efformarunt.

In

In tertio Cubiculo Parnassi Montem, & Gymnasium Atheniense idem Raphael, qui etiam in tertio Cubiculo mira arte expressit Civitatem Leoninam incendio consumptam.

Ejusdem Cubiculi Fornicem coloribus decoravit Petrus Perusinus.

10. Porticus delineata à Raphaele Urbinate sub Leone X. Illius fornices variis picturis exornarunt cum ipsomet Raphaele multi Pictores praeclari, qui ea aetate, quam auream vocavit Vasarus, floruerunt, quos inter Joannes Franciscus, vulgo *il Fattore*, illius discipulus, Julius quoque Romanus, Marcus Faventinus, qui Volucres, animalia, caeterasque icunculas expressit, quales viderat in ruderibus Palatii Titi Imperatoris propè Templum Divi Petri ad Vincula detecti. Pag.202.

Joannes Utinensis depinxit Vites, & Uvas in fornice.

In secunda contignatione Raphael è Burgo Diluvium Universale, & Hebraeos Vitulum adorantes.

Perinus Vago Josue Soli imperantem, ac Bersabeam.

Polydorus à Caravaggio Eliae Currum.

Julius Romanus Aquam è saxo emanantem ob mandatum Moysis, & Salomonem Foeminarum litem dirimentem.

Peregrinus Mutinensis Christum in Jordane.

Alias Icones Gaudentius Mediolanensis, quae omnia suo pennicillo Raphael Sanctius absolvit.

Pavimentum autem laterculis composuit Lucas Nebbia, qui in Cubiculis proximis etiam expressit Pontificis insignia.

Easdem Porticus varia substructione munivit Antonius à Sancto Gallo dictus. Vasar. pag. 319.

11. Porticibus à Leone X. excitatis, aliàs conjunxit Gregorius XIII. cum variis Cubiculis, quibus Bononiae nomen indiderunt.

Ibi Fornices Vitibus exornavit Caesar Pedemontanus.

Aliis picturis Fridericus Zuccarus, & Octavianus Mascarinus.

In Cubiculis verò eleganti pennicillo Jacobus Sementa efformavit sacram historiam Filium Viduae referentem Redemptorem in Navicula, & Apostolos Retim in Mare projicientes.

Raphaellinus verò Aegiensis depinxit Christum Hierosolymam solemni cum pompa ingredientem; & Divam Mariam Magdalenam ad pedes ejusdem genuflexam; ipsumque Christum Apostolorum pedes abluentem.

Contignationem verò ejusdem Porticus superiorem picturis exornarunt Nicolaus è Pomerania, Joannes Baptista Picaenus, Paris Romanus, Joseph Caesar Arpinas, Antonius Tempesta, & Matthaeus Brilli Flander.

In eadem contignatione Pius IV. fornicem exornari jussit à Nicolao è Pomerania, & Antonio Varesio, qui Tabulas Geographicas expressit.

12. Scalae à Bramantae delineatae, à Joanne Veronense Monacho Olivetano post illius mortem perfectae. Ut eas in linea recta disponeret sub Paulo III. Sacellum Sanctissimi Sacramenti destruxit, quòd suo pennicillo decoraverat Frater Joannes Fesulanus.

Marmoratum opus Joannes Utinensis composuit.

Icones verò expresserunt Julius Romanus, Joannes Franciscus Bononiensis, Perinus Vago, Peregrinus Mutinensis, vincentius è Sancto Geminiano, & Polydorus Caravaggius.

Antonius autem à Sancto Gallo Scalas addidit, quae Regia ab Aula ad Basilicam praebebant descenum sub Clemente VII.

Alias etiam Scalas, quae in eandem Basilicam progreditur Sixtus extrui fecit, & Lactantius Bononiensis coloribus ornavit. Vasar. pag. 325.

Ad diversas contignationes Palatii aliae Scalae ascensum praebent, in quibus varii picturas suas addidere.

Donatus è Formello expressit Christum pedes Discipulorum abluentem in extremitate Scalarum, per quas ad Aulam Regiam ascendunt.

In illis verò, per quas itur ad Porticum Leonis X. Divinum Redemptorem, qui-

qui Petro imponit, ut Cæſari tributum ſolvat nummo ex ore Piſcis ablato.

In Scalis ad Palatium antiquum ducentibus Divum Petrum ſupra Mare ambulantem, & Socrum ejuſdem à morbo liberatam; in aliis Petrum, & Andræam in Navicula laborantes.

Balleonus pag. 16. 13. Atrium, ex quo ad Sixti V. Palatium aſcenditur, in eo percommodum Scalarum aſcenſum ſtatuit cum Paraſtatis hinc indè diſpoſitis Pius V.

14. In eodem Atrio ſub Porticibus à Gregorio XIII. extructis Fontem collocavit Innocentius X. de quo alibi mentionem fecimus.

15. Palatium, quòd Sixtus V. excitari juſſit à Dominico Fontana, multis Cubiculis diſtinctum, in quibus Summi Potifices commorari ſolent cùm Vaticanas Ædes incolunt.

In eo eſt Aula, quàm Clementinam dicunt à Clemente VIII.

Balleonus pag. 132. In illa Joannes Albertus ex Urbe Sancti Sepulchri diverſas Ædes delineavit, Campos, Montes, & Nemora Paulus Brillus.

Hiſtorias Antonius Urbinas; & Figuras quamplurimas Cherubinus Albertus.

Et in proximis Cubiculis Balthaſſar Bononienſis, Eques Gaſpar Celius, Paſchalis Catus, Antonius Surdus, aliique depinxerunt.

16. Propugnaculum rotundum ab Antonio Roſelino Architecto extructum ſub Nicolao V.

Ut illud excitaret partem evertit Palatii Innocentii III. quòd Arnulphus Lapus Florentinus delineaverat.

16. Ambulacrum à Julio II. opera Bramantis extructum anno 1430. ut Innocentianas Ædes in Hortis extructas Vaticano Palatio conjungeret.

Illud bina contignatione diviſit, quarum prima Doricis regulis efformatur, ſecunda verò Jonicis.

His impoſuiſſet Hypethrum qnadringentos paſſus ſua longitudine æquans ea in parte, qua Roma proſpicitur, ſed mortuo Pontifice magnificum opus non abſolvit, ſicuti in oppoſita parte Nemori, & colli proxima, fundamenta tantùm jecerat, ſupra quæ tempore Pii IV. æqualia Ambulacra extruxerunt.

Tale Ambulacrum cum infirmo fundamento Bramans impoſuiſſet, Clementis VII. tempore ingentem ruinam paſſum Paulus III. reparavit.

In ſummitate ejuſdem propè Palatium ſub Julio II. Aviarium efformarunt, in quo Vaſar. pag. 145. Balthaſſar Perutius umbris expreſſit opera, quæ ſingulis anni menſibus præcipuè in campis fiunt.

18. Atrium Pii IV. juſſu Statuis antiquis exornatum Lacoontis, Apollinis, & Veneris; quibus ſub Leone X. alia addiderunt Signa, videlicèt Tyberis, Nili, & Cleopatræ, cætera autem vivente Clemente VIII. addita ſunt.

In Palatio ab eodem Pio IV. ibi ædificato Fridericus Zuccarus Zonam in Aula depinxit, Pharaonis inſuper, & Moyſis Icones.

Fridericus Baroccius Moyſem Virgam in Serpentem commutantem.

Cæteras picturas Nicolaus à Pomerancio, & Joannes de Vecchis perfecerunt.

19. Scalæ à Bramante ædificatæ triplici, & vario ordine Architecturæ.

20. Fons ruſtico, ſed eleganti ornamento decoratus, ingentem aquarum vim emanans.

21. Bibliotheca à Sixto V. erecta in loco, ubi erant Scalæ Atrii.

Vaſar. pag. 303. Vaſar. pag. 217. Pag. 336. Pag. 172. Balleonus pag. 359. Ejus parietes, & fornicem idem Pontifex juſſit exornari egregiis picturis, quas certatim perfecere Eques Carolus Guidottus, Joannes Baptiſta à Puteo, Arrigus Flander, Cæſar Nebbia, Antonius Scalvatus Bononienſis, Avancinus Typhernas, Jacobus Stella, Horatius Gentileſcus, Paris Nogarus, Eques Ventura Salimbenus, aliique permulti, inter quos Hiero-

Hieronymus Nannus Romanus vulgo appellatus *Il poco, e buono*. Vafar. pag. 386.

22. Cubicula Bibliothecæ proxima pro Custodibus, Bibliothecariis, & Scriptoribus.

23. Bibliothecæ Archivum Pontificium secretum addidit Paulus V.

24. Fons in magno Atrio collocatus, cujus Crater (ut refert Grimaldus) „ Pii IV. tempore sepultus in quodam angulo sub Bibliotheca Sixti V. quorum- „ rumdam senum relatu aliqua cum difficultate fuit repertus, & priori loco re- „ stitutus, in cujus medio scatet altissimus Fons admirabilis supra basim Ti- „ burtinam, habentem intrà Draconem cum Stemmatibus Sanctissimi Domini „ Nostri Pauli V.

„ Crater iste ostendit quanta fuerit potentia, & fastus Romanorum, Vasa hæc „ marmorea in Urbem in usum Thermarum ducentium. Circuitus Crateris est „ palmorum Romanorum centum & quinque.

In ipso circulo scripta hæc verba leguntur:

IVLIVS II. PONT. MAX.
L A B R V M
LATITVD. PEDVM XXIII.
AB TITI VESPASIANI THERMIS
IN CARINIS TEMPORVM INIVRIA
CONFRACTVM
IN VATICANO HORTOS ADVEXIT,
PRIMAMQVE IN FORMAM RESTITVIT,
ORNAVITQVE,
ANNO SAL. MDIV.
PONTIF. SVI ANNO I.

25. Horti Pontificii, vulgo *Belvedere*, in quibus Antonius Pullarius Palatium Innocentii VIII. delineavit.

Ibi cum depingeret Mantenga Mantuanus, ex insignioribus illius temporis Pictor, & Pontifex nihil illi daret Bello divexatus, quòd adversus Turcas parabat, ingressus Cubiculum depictum, vidensque Simulacrum velamine contectum, interrogavit: Quid esset, quod sub eo lateret? Simulacrum Prudentiæ respondit Mantenga, remoto velamine; cui Pontifex subjunxit: Fac alterum Simulacrum juxtà illud, quod Patientiam referat. Absoluta deindè pictura liberalibus, & magnificis donis ipsum Mantengam prosequutus est, qui hilaris, & plenè satisfactus Mantuam rediit. Vafar. pag. 379. Oldoin. ad an. 1484.

In illis etiam Jacobus Melighinus Architectus Ferrariensis sub Paulo III. multa ædificavit, usus opera Jacobi Barotii. Vafar. par. 3. pag. 120.

26. Apsis magna, & excelsa, supra quàm Hypetrum columnis exornatum.

27. Palatium, quòd Paulus IV. ædificari jussit, dirigente Pirrho Ligorio.

28. Palatium à Pio V. exstructum.

29. Palatium in Nemore excitatum, & Fontibus exornatum à Pirrho Ligorio jussu Pii IV.

Sanctus Titus Fornicem Scalarum suo pennicillo exornavit, expressitque Beatissimam Virginem in Cælum Assumptam in Cubiculo ejusdem Palatii. Vafar. pag. 185.

Et in Aula Nicolaus Pomerancius varias distorias efformavit. Alias Thaddæus Zuccarus.

31. Ambulacrum supra Porticum extructum à Gregorio XIII. in cujus parietibus ornamenta disposuit Mutianus Pictor. Balleonus pag. 188.

Multa coloribus expressit Jacobus Sementa, & Christophorus Roncallus.

Geo-

Geographicas verò Tabulas Ignatius Dantes è Dominicanorum Familia primùm, deindè Alatrensis Paſtor delineavit.

Urbanus autem VIII. eamdem Ambulationem, Fornice fatiſcente, tutò munivit, & Parietum loricis ſublapſis, in quibus Italia eleganter exprimitur, priſtinum pigmentorum ſplendorem reſtituit.

32. Sub Bibliotheca, Horrea diſpoſuit Paulus V.

Et Armamentarium, quòd deindè Urbanus VIII. cæteriſque Pontifices ditarunt diverſo Armorum genere, quibus ſexaginta ferè Hominum millia muniri poſſunt contra Romanæ Eccleſiæ Hoſtes, ſi fortè in illos decertandum eſſet.

33. Propè Ædes à Paulo V. fundatas Furni ſunt, in quibus Panis decoquitur pro Pontificia Familia, Militibuſque, quos ad Romanæ Urbis tutelam Pontifices alunt.

Eeodem in loco Alexander VII. Officinam Monetarum collocavit, in qua decidentium aquarum vi miro artificio, brevique temporis ſpatio plura Monetarum genera perficiuntur. Sed de illa uberiùs dicendi genus erit in Numiſmatum Pontificiorum tractatione.

Atque hæc in honorem Beati PETRI Principis Apoſtolorum cùm de Baſilica, tùm de Palatio Vaticano dixiſſe ſufficiat, quæ ex pluribus monumentis colligere licuit, ut aliquot Pontificum Numiſmata explicarem. Quòd ſi tantæ dignitatis argumento non reſpondere, erudito Lectori videantur; notitiarum inopiæ precor ut tribuat, & Scriptoris exilitatem excuſet.

F I N I S.

BREVE

BREVE RELAZIONE

Del Sito, qualità, e forma antica della Confeſſione Sacratiſſima di S. Pietro, dove ſi raccontano ancora molti ornamenti fatti in quella in varii tempi da diverſi Sommi Pontefici.

DI MICHELE LONIGO DA ESTE.

Alla Santità di Noſtro Signore

PAPA URBANO VIII.

BEATISSIMO PADRE.

AFFERMANO quaſi tutti li più ſinceri Scrittori dell'Eccleſiaſtiche Iſtorie, e quelli in ſpecie, i quali con maggior diligenza hanno deſcritte le coſe memorabili della Baſilica Vaticana, che Pietro Vicario di Chriſto, e Prencipe degli Apoſtoli l'Anno ſettanteſimo nono dalla Natività del Sigxore, decimo terzo dell' Imperio di Nerone, eſſendo Conſoli Capitone, e Ruffo, moriſſe in Roma Crocifiſſo con li piedi all'insù nella ſommità del Gianicolo; e che dopo morto il Corpo ſuo levato di Croce, e ſecondo la conſuetudine di quei tempi con pretioſiſſimi unguenti curato, & unto, foſſe poi nella Via Aurelia (ò nella Trionfale come altri vogliono, & a me più piace) vicino al Palazzo Neroniano, e al Tempio di Apolline alle radici del medeſimo Gianicolo ſeppellito. Ma perche non è alcuno che racconti preciſamente in che maniera ſi faceſſe il ſotteratorio, cioè ſe con terra ſemplice foſſe ricoperto quel Corpo, ò pur poſto prima in qualche Caſſa di legno, di marmo, ò d'altro, foſſe poi ſotterrato; ſono ſempre ſtato di queſta ferma opinione, che ſchiodato quel Corpo Santiſſimo dalla Croce, e poſto in qualche Caſſa di ſaldiſſimo legno foſſe per qualche giorno da Fedeli tenuto naſcoſto per paura degl'Inimici, & in queſto mentre, fingendo far altro, che fabricaſſero una qualche Tomba picciola ſotto Terra, nella quale poi ſecretamente, e di notte come ſi potea meglio lo racchiudeſſero.

Dicono queſti ancora che circa trent'anni dopo da Anacleto Pontefice foſſe aſſai abbellito, & ornato queſto Sepolcro del Prencipe degli Apoſtoli, ſe ben quì ancora non dicono in che maniera, ne che ſorte d'ornamenti foſſero queſti; onde alcuni hanno creduto, che foſſero qualche coſa notabile, e di momento, poiche Gajo antico Teologo, che viſſe a' tempi del predetto Anacleto, e vidde la qualità di queſti ornamenti, come racconta Euſebio nel libro 8. cap. 24. chiamava Trofei li Sepolchri de' Santi Apoſtoli, così dicendo: *Ergo Trophea Apoſtolorum perſpicuè poſſum oſtendere; Nam ſi habet in Vaticanum proficiſci, vel in viam, quæ Oſtienſis dicitur ſe conferre, Trophea eorum, qui hanc Eccleſiam ſuo ſanguine, & virtute ſtabilierunt inveniet*. Non potevauo certo eſſer coſa ordinaria, ne ſemplici quei Sepolchri, che a' tempi tali, con titolo di Trophei ſi trovano nominati. Il che ſtimo Io faceſſe Anacleto non tanto per honorar quel Corpo Santiſſimo, quanto per impedire per tal via, che in proceſſo di tempo non ſi perdeſſe la memoria del luogo, nel quale era ſtato ſepolto: Il che nelle perſecutioni ſarebbe facilmente avvenuto, quando da principio non vi ſi foſſero poſti tali ſegni, che a' Poſteri per ſempre l'haveſſero dimo-

dimoſtrato. E perche già li Pontefici Lino, & Cleto, eſſi ancora ſtati lì appreſſo ſepolti, parendo il luogo molto commodo, & opportuno, ordinò il medeſimo Anacleto, che per l'avvenire ivi ſi doveſſero tutti li Corpi de Sommi Pontefici ſeppellire; & così poi furnovi poſti Evariſto Seſto, Telesforo, Iginio, Pio, & Eleuterio: non ſi sa però preciſamente, ſe dentro la Tomba ſteſſa, nella quale era già ſtato ſepolto S. Pietro, ſe ben molti credano, che non dentro, ma lì attorno dalla parte di fuora per riverenza del Principe degl'Apoſtoli foſſero ſotterrati.

Raccontano poi che queſto Corpo Sacratiſſimo di S. Pietro inſieme con quello di S. Pavolo per alcuni anni giaceſſero nelle Catacombe della Via Appia, portati là da Fedeli; non già come vogliono alcuni, per ſottrarli dal pericolo, che incorrer potevano nella diſtrutione de ſepolchri Vaticani, ordinata dall'Imperatore Eliogabalo, acciò ivi più commodamente agitar ſi poteſſero le quadrighe (perche altrimente non ſarebbe ſtato neceſſario per tal riſpetto rimuover dal ſuo luogo il Corpo di San Paolo ſepolto nella Via Oſtienſe lontano da tal pericolo) ma perche per cauſa delle perſecutioni non potevano più li Fedeli come erano ſoliti viſitar ne luoghi ſuoi proprii quei Santiſſimi Corpi ſenza pericolo della Vita; dubitando che in proceſſo di tempo non rimaneſſero negletti, e ſenza la debita venerazione, ò foſſe temendo ancora, che un giorno da Pagani diſſotterrati, & abbruciati non foſſero, e le ceneri ſparſe al vento, colà li traſſero ſecretamente nel Cimiterio di Caliſto, luogo ſotterraneo, e naſcoſto, nel quale durando le perſecutioni, alle orationi publiche, & all'eſercitio de Santiſſimi Sacramenti li Fedeli in certi giorni ſolevano congregarſi. Non iſtettero molto tempo però quei pretioſiſſimi teſori in tal luogo naſcoſti; perche circa gl'anni di Chriſto CCLIV. ſendo forſe ceſſata in parte la perſecutione, e non potendo più li Fedeli, ſcoperti da' nemici, nelle Catacombe ſicuramente congregarſi, furono da San Cornelio Papa a i luoghi di prima riportati, & il Corpo di San Pietro in ſpecie fù ripoſto in Vaticano frà quei Santi Pontefici nominati di ſopra, i Corpi de quali non erano ſtati in conto alcuno moſſi ne tocchi allora, che alle Catacombe fù il Corpo del Principe degl'Apoſtoli tranſportato.

Soggiongono ancora, che per iſpatio d'altri Anni LXX. in circa giaceſſe in Vaticano pacificamente queſto Corpo Sacratiſſimo di San Pietro honorato, e riverito ſecretamente da Fedeli, che da diverſe parti vi concorrevano in quel meglior modo, che ſi poteva, cocſiderata la molta qualità de quei tempi, e le perſecutioni grandi che ſi facevano a' Chriſtiani. Ma finalmente, quando a Dio piacque eſſendo il Pontefice San Silveſtro, e ne i ſuoi tempi Conſtantino Imperatore convertito alla Fede, ceſſati già li pericoli, e le paure, dicono che quell'Imperatore fabricaſſe un grandiſſimo, e ſontuoſiſſimo Tempio in Vaticano in honor di San Pietro, buona parte del quale è ſtata a giorni noſtri per fabricare il nuovo Tempio belliſſimo diſtrutta. Hor quì nella parte più degna, e più nobile di quel Tempio ripoſe San Silveſtro quel pretioſiſſimo Corpo, in quel luogo medeſimo nel quale dopo la Crocifiſſione, e morte era ſtato la prima volta ſepolto, il qual luogo poi dal detto Silveſtro egregiamente ornato, e da altri Pontefici con opere varie, e richiſſime abbellito, ſi nominò comunemente la Confeſſione di San Pietro, che tanto viene a dire, quanto: Luogo nel quale giace San Pietro Apoſtolo, il quale fù Crocifiſſo, e morto per la confeſſione della Fede di Chriſto.

Queſte, e molt'altre coſe ſimili raccontano quei Scrittori intorno la Crocifiſſione, morte, e ſepoltura del Principe degl'Apoſtoli, non v'è però alcuno di eſſi che dichi preciſemente qnal forma haveſſe ne tempi antichi quel luogo, in che fù ſepolto quel Corpo Santiſſimo, il quale come diceſſimo ſi nominò poi la Confeſſione di San Pietro, che certo ſarebbe ſtata coſa belliſſima da ſaperſi, e però immaginandomi di poter un tempo iſteſſo, e ſervire alla Santità Voſtra, e ſodisfare inſieme alli Studioſi dell'Eccleſiaſtiche Iſtorie; tutto che non vi ſii Scrittore alcuno, che intieramente queſta Confeſſione deſcriva, hò deliberato di quì rappreſentargliela brevemente; nel che fare per

maggior

maggior facilità, e chiarezza terrò tal ordine: Andrò raccogliendo prima alcune membra, ò porti della detta Confessione, che appresso varii Scrittori si ritrovano sparse, e di esse tutte postele insieme formarò un Corpo intiero, un modello, in che mirando si vedrà facilmente, qual fosse già questa Confessione, e fatto questo, mostrarò poi alla Santità Vostra i luoghi tutti, onde haurò prese le parti di questo corpo, acciò sopra quanto haurò detto in questo proposito non possa mai ella, ne altri in cosa alcuna, ancorche minima dubitare.

Quale fosse anticamente la Confessione Santissima di San Pietro.

DIco dunque per dar principio, che la Confessione Santissima di San Pietro era anticamente una Camera sotterranea, posta nel mezzo della nave transversa della Basilica Vaticana sotto l'Altar Maggiore: nella quale per gradi si discendeva. Haveva serrature, Cancelli, e porte che si aprivano per entrarvi, nelli angoli della parte di dentro vi erano quattro colonne, le quali sostentavano la bellissima, e ricchissima volta di questa Camera. V'era nel mezzo un'Altare, e nella fronte di quello una picciola finestrella, che si nominava la Confessione dell'Altare, la quale rispondeva dentro l'Altare istesso sopra un certo forame fatto nel pavimento, che risguardava un'altra Camera più profonda, entro la quale in una Cassa d'argento rinchiusa in una maggior Cassa di bronzo, che da niuna parte si può aprire, riposa il Principe degl'Apostoli. Dalla parte di fuori veramente haveva questa Confessione dodici Colonne di bellissimo marmo, le quali chiudevano il vestibulo congiunta l'una all'altra, le sei più lontane con una cortina de rossi marmi, che prima si chiamavano Rughe, poi si dissero Pettorali, perche si alzavano dal pavimento fino al petto di un'huomo; le due di mezzo però non con marmi si congiungevano, ma con cancelli, i quali a' tempi debiti si serravano, ed aprivano. Era dunque così fatta anticamente questa Confessione famosissima di San Pietro differentissima in tutto, da quella, che era prima, che da Pavolo V. san: mem: ella fosse così nobilmente abbellita, ed ornata. Resta adesso che mostri alla Santità Vostra come hò promesso, i luoghi, onde hò pigliato le parti di che hò formato il presente modello dell'Antica Confessione, acciò considerandoli ella diligentemente conosca, che non sono Chimere, ne sogni le cose dette fin quì, e che siamo per dire nel proposito di questa Confessione.

Che la Confessione era un luogo anticamente dove entrar si poteva.

E Perche prima dicessimo, che la Confessione sacratissima di San Pietro non era anticamente muraglia piana, come a' giorni nostri l'habbiam veduta, ma era una Camera, ò vero un luogo dove entrar si poteva; questo in molti luoghi Anastasio Bibliotecario Scrittore accuratissimo nel libro suo delle Vite de Sommi Pontefici ce lo dimostra, e principalmente nella Vita di Constantino Papa, quando raccontando il negotio della Professione della Fede mandata da Felice Arcivescovo di Ravenna alla Sede Apostolica, dice che la carta della detta professione, *per Pontificem in Sacratissima Confessione posita post multos dies terra, & quasi igne combusta reperta est*. L'istesso mostra, e meglio forse il medesimo Anastasio nella Vita di Stefano III. Papa, allora, che descrivendo la consegnatione fatta dall'Abbate Tuliado a quel Pontefice dell'Instrumento della donatione, e delle Chiavi di tutte le Città, e Terre dell'Esarcato, donate da Pipino Rè di Francia alla Chiesa Romana, dice: *Et ipsam Clavem, tam Ravennatium Urbis, quàm diversarum Civitatum*

ipsius Ravennatium Exarcatus, *una cum supradicta donatione de eis à suo Rege emissa in Confessione Beatissimi Petri ponens*, *eidem Apostolico*, *& ejus Vicario Sanctissimo Papæ*, *atque omnibus ejus Successoribus Pontificibus perenniter possidendas*, *atque disponendas tradidit*. Ma molto meglio ancora, e più chiaramente senza dubbio mostra egli questo nella Vita di Adriano I. perche raccontando ivi la Confirmazione della medesima donatione di Pipino fatta da Carlo Magno suo figliuolo alla Sede Apostolica, quando parla della Carta della detta Confirmazione, dice in questo modo. *Quam priùs super Altare Beati Petri*, *& postmodum intus in Sancta ejus Confessione ponentes*, *tam ipse Francorum Rex quamque ejus Judices Beato Petro*, *& ejus Vicario Sanctissimo Hadriano Papæ sub terribili Sacramento se se omnia conservaturos*, *quæ in eadem donatione continentur promittentes tradiderunt &c.* Certo quelle parole in Confessione; & in quell'altre: *intus in Sancta Confessione* con diligenza considerate, e ben pesate, mostrano apertamente che non fossero quelle scritture, e chiavi attaccate lì con un chiodo alla muraglia di fuori, ma poste *intus*, dentro, quanto più si poteva nella parte interiore, nelle viscere della detta Confessione, e chiariscono che ella haveva in quei tempi luogo dentro di se, in che cose simili ricever potesse.; l'istesso poi mostra ancora il medesimo Anastasio in molt'altri luoghi, come nella vita del predetto Adriano, quando dice che egli, *ob nimium amorem Confessionem Beati Petri intus totum ex auro purissimo in laminis*, *diversisque historiis comptè ornavit*, e che fece intus *in Confessione immaginem in modum Evangeliorum ex auro obrizo*, e nella vita di Leone Terzo, quando racconta, che quel Pontefice, *fecit intra Confessionem Salvatorem stantem dextera levaque ejus Beati Petri*, *& Pauli Apostolorum immagines*: E che Carlo Magno nel giorno della Coronatione sua *obtulit in Confessione ejusdem Dei Apostoli diversa vasa ex auro purissimo* Benedetto. Canonico di San Pietro, che visse al tempo di Celestino II. Papa nel suo Rituale bellissimo manoscritto, mostra egli ancora chiaramente, che la Confessione di San Pietro era un luogo dove entrar si poteva, mentre descrivendo le Vigilie solenni, che a tempi suoi dal Pontefice celebrar si solevano nella Basilica Vaticana la notte precedente alla Domenica, *Gaudete*, dice in questa maniera: *Media nocte surgens audito signo Dominus Papa*, *cum omnibus ordinibus ad Sanctum Leonem venire debet ibique Mansionarius præparat Thuribulum Episcopo*, *& Episcopus Pontifici omnibus indutis suis indumentis*, *cubicularii verò cum duobus faculis accensis in Candelabris debent ire ante Pontificem*. *Pontifex autem incensat Altare Sancti Leonis*, *deindè cum Processione incedens per porticum Pontificum ad S. Gregorium*, *primùm incensat Altare ejus*, *& Altare S. Sebastiani*, *& Altare S. Tiburtii*, *deinde duo Altaria in mediana ad Crucifixum*, *ubi ab antiquis Patribus audivimus requiescere Apostolum Simonem*, *& Judam*, *postea vadit ad Sudarium Christi*, *quod vocatur Veronica*, *& incensat*, *& Altare S. Mariæ similiter*, *postea accedit ad Sanctum Pastorem juxtà arcum triumphalem*, *& incensat deinde discedens ad Corpus*, *incensat Altare super Sepulcrùm S. Petri*, *& sic sedet in subsellio cum Candelabris ante se*, *Paraphonista cum scola incipit Vigilias*. *Ex Egypto vocavi filium meum*, *Psalmus* Beatus Vir, *secunda Antiphona*: Ecce apparebit Dominus super Nubem Candidam, *Psalmus* Quare fremuerunt Gentes; *Tertia Antiphona*, Ecce veniet Dominus, quem Joannes prædixit &c. *Psalmus* Dominus quid multiplicati sunt. *Deinde duo Subdiaconi Basilicarii dicunt Versum*: *Acoliti tenent librum stationalem*, *& cubicularii faculas*, *& Basilicarii legunt Lectiones*, Gaudens gaudebo in Domino, *Diaconus præcipit* Tu autem Domine, *Primicerius cum Stola cantat Responsorium*. *Finitis tribus Lectionibus*, *Primicerius dicit* Te Deum Laudamus: *Subdiaconus Regionarius porrigit Sacramentarium Episcopo*, *& Episcopus tenet ante Pontificem*, *& Basilicarii levant Candelabra*, *& Pontifex dicit Orationem*, *Diaconus dicit* Benedicamus Domino, *& Dominus Pontifex benedicit*, *deinde exiens indè ascendit ad Altare Majus*, *& incensat &c.* Queste parole *exiens inde*, mostrano chiaramente, che questa Confessione fosse in luogo dove entrare si potesse, poiche il Pontefice cantate in quella le Vigilie di là usciva, per andare all'Altar Maggiore. Queste parole di Benedetto riferite

rite

rite quì da noi, che a' Studiosi delle Antichità Ecclesiastiche saranno come un pezzo d'oro fino lavorato di belle gioje, se ben son degne d'esser con grandissima diligenza notate, & osservate tutte, poiche non è alcuna di esse sopra la quale non si potessero fare belli, e lunghi discorsi, perche nel progresso di questa nostra Relazione doveranno molte volte servirci, acciò non siamo necessitati replicare più volte, desideramo frà esse siano particolarmente notate, & avvertite per hora le parole tutte da noi scritte con caratteri alquanto maggiori perche valeranno per provare molte delle cose, che siamo per dire intorno il negotio di questa Confessione. Pietro Mallio ancora nel suo Opusculo: *De Rebus antiquis memorabilibus Basilicæ S.Petri* prova assai bene, che in questa Santa Confessione a tempo suo entrar si poteva, perche raccontando il modo, che si teneva nel vigilar i Pallii la notte innanzi al giorno, che si dassero alli Arcivescovi, dice che queste Vigilie si celebravano in Confessione, e non dinanzi, ò lì appresso. Ma a che il racogliere i luoghi tutti che vagliano a provare questa verità, che sono infiniti? Quando dicemmo più basso, che questa Confessione anticamente haveva Porte, Cancelli, e Serrature, che la chiudevano ed aprivano: bisognarà confessare assolutamente che fosse ella, quale habbiamo detto fatta in forma di Camera, e tale, che entrar dentro si potesse, poiche ordinariamente non si adoprano serrature, cancelli, ò porte, se non a quei luoghi ne quali si può entrare &c.

Che la Confessione di San Pietro anticamente fosse sotterranea.

CHE questa Confessione poi come dicessimo fosse, e che in quella per gradi si discendesse, lo mostra in molti luoghi il medesimo Anastasio, e primieramente nella vita di Adriano primo, quando descrisse la prima venuta a Roma di Carlo Magno, perche raccontando ivi quanto avvenisse, allora che visitò quel Rè la prima volta la Basilica Vaticana, dice queste parole: *Sicque cum eodem Pontifice ipse Francorum Rex, simulque & omnes, Episcopi, Abbates, & Judices, & universi Franci, qui cum eo advenerant ad Confessionem Beati Petri appropinquantes seseque pronos ibidem prosternentes Deo nostro omnipotenti, & eidem Apostolorum Principi propria reddiderunt vota glorificantes Divinam potentiam in eo; quod talem per intervenientium suffragia ejusdem Principis Apostolorum concedere jussit victoriam; expleta verò eadem oratione obnixe deprecatus est idem Francorum Rex ante dictum almificum Pontificem illi licentiam tribuere ad sua orationum vota per diversas Dei Ecclesias persolvendas, & descendentes pariter ad Corpus Beati Petri; tam ipse Sanctissimus Papa quamque antefatus Excellentissimus Francirum Rex cum Judicibus Romanorum & Francorum seseque mutuo per Sacramenta munientes ingressus est Romam continuò cum Pontifice ipse Francorum Rex &c.* Certo chi ben considera quelle parole *descendentes pariter ad Corpus*, cioè all'Altare che era dentro la Confessione fabricato sopra il Corpo del Principe degl'Apostoli, come diremo più abbasso, conoscerà chiaramente, che era molto più alto il pavimento della Basilica il luogo dove la prima volta per orare s'erano il Rè, & il Pontefice ginocchiati, che non il sito della Confessione, e concluderà che ella era in tutto, ò in parte almeno sotterranea, poiche accostandosi ad essa havea bisognato descendere. Ma più chiaramente mostra quest'istesso il medesimo Anastasio nella vita di Leone III. perche descrivendo egli alcuni ornamenti attorno tal Confessione fatti da quel Pontefice, dice in questo modo: *Idem verò Beatissimus Præsul fecit in Basilica Beati Petri Apostoli nutritoris sui ante Presbyterium Farum volubilem* (era una sorte di lampada, che si usava a quei tempi) *cum Coronis, & Crucibus pensantem inibi libras triginta quinque, & uncias sex. Verum etiam idipsum deorsum ubi sacratissimum Corpus ipsius Principis Apostolorum requievit, renovavit Imaginem auream habentem vultum Salvatoris Domini Nostri Jesu Christi, &c.* quella parola, *deorsum*, certo non è posta lì otiosamente,

mente, ma per mostrare che la Confessione, & il luogo dove giace il Corpo Santissimo di San Pietro era assai più basso che non il pavimento della Basilica, che non quella parte da lui chiamata, *qui ante Presbyterium*, & in altri luoghi, *Ante Confessionem*: e perciò a maggior dichiarazione v'aggiunse l'Autore la parola *deorsum*, &c.

Che questa Confessione, poi havesse scala, e gradi per qual in essa si descendesse, lo dice apertamente il medesimo Anastasio con queste parole; mentre racconta alcune opere belle fatte da Adriano I. Attorno la detta Confessione. *Aspectum verò Altaris super eandem Confessionem, atque dextra levaque parte juxtà gradus jam dictæ Confessionis* (ecco i gradi della detta Confessione) *addens in ea argenti libras centum triginta sex curiosè renovavit*. Certo le parole dette di sopra, *descendentes pariter ad corpus*, e queste *juxtà gradus jam dictæ Confessionis*, mostrano chiaramente, che questa Confessione fosse sotterranea, e che per gradi in essa si discendesse. Hora quì stimo io che da lati di questi gradi facesse poi Leone III. quelle sedici colonne, ò balaustri d'argento, otto per parte, e per ornamento, e commodità, delle quali parla il predetto Anastasio con queste parole: *Simulque & columnas versatiles, tam in ingressu corporis dextera levaque ex parte virorum, ac mulierum paria octo pensantes simal libras nonaginta*. Di questa Camera, e luogo sotterraneo intese Pietro Diamano nella lettera scritta all'Imperatrice Agnese, quando racconta che quella Santa Signora haveva fatta la sua Confessione generale *sub Arcana Beati Petri Confessione*. Chiamò egli quel luogo sotterraneo *Arcana Confessio*, cioè segreta, e recondita a differenza, del vestibolo, cioè di quella parte del pavimento della Basilica vicino alla Confessione, e serrato frà le dodici colonne, del quale diremo più abbasso chiamar si poteva la publica, e non secreta Confessione, e veramente disse bene quel huomo santo, che chiamò questa sotterranea camera Confessione arcana, e secreta, perche era un luogo allora ritirato, e sequestrato dagl'occhi del volgo attissimo alla meditazione, e contemplazione delle cose del Cielo, il quale per accrescere più la divozione, e il fervore a chì v'entrava, era assai più oscuro che chiaro, tutto che fosse egli continuamente giorno, e notte dallo splendore di molte ricche, e belle lampade illuminato.

Della Porta, Chiavi, e Serrature della Confessione.

SCesi questi gradi poi al fine della scala vi era la porta con chiavi, e serrature, per la quale si entrava nella Gonfessione; e quella, che da Adriano I. nella parte inferiore, e superiore fù coperta di lame d'oro; il che attesta il nostro Anastasio con queste parole: *Hic verò egregius Sacerdos ob nimium amorem Confessionem Beati Petri totam intus ex auro purissimo in laminis diversique historiis comptè ornavit pondera trecentarum librarum ponens, & in partem superius ejusdem Sacræ Confessionis Auri mundissimi libras tredecim pari modo, & ipsius Apostoli Confessionis liminari inferiori libras vigenti quinque*. Parla ancora verso il fine della vita del medesimo Adriano delle parti inferiori, e superiori di questa porta il predetto Anastasio allora che facendo un bilancio di quanto haveva speso Adriano in ornar questa Confessione, dice che frà Statue, Imagini, Cancelli, e gl'ornamenti di questa porta v'haveva speso mille trecento venti otto libre d'oro, che importano cento trenta dui mila ottocento scudi. Haveva poi questa porta i suoi cancelli che si aprivano, e serravano, li quali come asserisce il medesimo Anastasio furono dal predetto Adriano Papa fatti di oro finissimo di peso di libre cinquanta sei, s'aprivano, e serravano questi cancelli con le sue chiavi, e di questi cancelli, e chiavi parla Gregorio Turonense nel libro de Gloria martyrum cap. 28. quando descrivendo lo stato antico di questa Confessione dice: *Sed qui orare desiderat reseratis Cancellis, quibus locus ambitur &c.* e delle chiavi con che si aprivano questi cancelli così parla nel luogo medesimo *multi enim, & claves aureas ad reserandos cancellos Beati*

sepul-

sepulchri faciunt, *qui ferunt er pro benedictione priores accipiunt*, *quibus infirmitates tribulantium medetur*, queste erano quelle chiavi famose appresso l'Istorici Ecclesiastici, che anticamente operar solevano infiniti miraçoli, una delle quali, come racconta S. Gregorio nell'epistola ad Theoticum, & Andream, essendo capitata nelle mani di un certo scellerato, il quale come dice egli, *quia Sancti Petri clavis esset, eam despiciens, sed pro eo quòd auream eam videt, facere sibi ex illa aliquid volens eduxit cultrum, ut eam incideret, qui mox cultellum, quo eam per partes mittere voluit acceptus per spiritum, sibi in guttur defixit eademque hora defunctus cecidit.* Queste chiavi di questi cancelli hò creduto più volte, e credo ancora, che anticamente tenute fossero da quei Cubicularii, li quali da Leone I. Papa furono deputati Custodi de Sepolchri de Santissimi Apostoli, il che dice Anastasio nella vita di quel dotto, e Santo Pontefice con queste parole: *Hic constituit super sepulchra Apostolorum Custodes, quidicuntur Cubicularii, ex Clero Romano*, certo se custodivano il Sepolcro di San Pietro, bisogna credere tenessero le chiavi ancora, per mezzo delle quali s'andava al detto Sepolcro.

Che la Confessione era posta sotto l'Altare del Presbiterio.

CHE questa Confessione poi fosse posta, come dicessimo sotto l'Altare del Presbitesio, ò Coro della Basilica Vaticana, si cava assai bene da Gregorio Turonense nel libro 1. de Gloria Martyrum al citato cap. 28. dove parlando di questa Confessione Santissima, così dice: *Hoc enim sepulchrum* (così nomina egli la Confessione) *sub Altari collocatum valdè rarum habetur*. Ma molto meglio, e più chiaramente lo dice Anastasio nella vita di Adriano I. con queste parole *Aspectum verò Altaris super eamdem Confessionem, atque dextra levaque parte juxtà gradus jam dictæ Confessionis: addens in ea argenti libras centum viginti sex curiosè renovavit*. Questo è quell'Altare, che si diceva ancora l'Altar Maggiore attorno il quale fece un'altra volta il medesimo Adriano diverse Istorie, & i lavori di oro, di peso di libre cinquecento novanta sette. E Leone III. vi fece sopra quel bello, e gran Ciborio di Argento con quattro colonne di peso in tutto, di libre due mila settecento, e quattro, che sendo stato poi rubbato da Saraceni al tempo di Gregorio II. Papa Leone I. ne fece un'altro bellissimo, di peso libre mille sei cento, e sei d'argento, sopra il quale pose sedici Calici di oro purissimo tramezzati da sei ricchissime Corone, cose tutte che furono levate poi dal falso Pontefice Anacleto II. questo similmente è quell'Altare dinanzi il quale, come riferisce Pietro Mallio nel suo opusculo de rebus antiquis memorabilibus Basilicæ Sancti Petri commandò S.Gregorio, che niuno si potesse consecrare, ne ordinare, se non solo il Sommo Pontefice, il che fino a i giorni nostri è stato poi sempre inviolabilmente osservato.

Che dentro la Confessione negli Angoli vi fossero quattro Colonne.

CHE negli Angoli di questa Santissima Confessione, e di questa sotterranea Cammera dalla parte di dentro vi fossero quattro Colonne di marmo, le quali sostentassero, come dicessimo, la bella, e ricca volta di questa Cammera, lo direbbe chiaramente Anastasio nella Vita di San Silvestro, quando ivi il testo non fosse depravato, come in molti altri luoghi ancora si conosce esser notabilmente corrotto, perche dove hora dice egli: *Sic inclusit Corpus Beati Petri Apostoli, & recondidit, & ornavit supra ex columnis porphireticis, & alias columnas vitineas, quas de Græcia perduxit, fecit autem & Cameram Basilicæ*

licæ ex trina auri fulgentem, & *ſuper Corpus Beati Petri*, & *quod concluſit*: ſecondo il parer mio doverbbe egli dire in queſta maniera : *Sic incluſit Corpus Beati Petri Apoſtoli*, & *ornavit ſuper columnis porphireticis Cameram ex trina auri fulgentem ſuper Corpus Beati Petri*, & *ſuper in quod incluſit*, & *alias columnas vitineas*, *quas de Græcia perduxit ante Confeſſionem poſuit* . Certo non è alcuno che non vegga quanto poco ſenſo habbiano quelle parole aviluppate, traſportate, e confuſe, e quanto miglior lezione ſia queſta racconciata, & apportata da noi; alla quale aderiſce ancora Gregorio Turonenſe nelle più volte citato cap. 28. de Gloria Martyrum, mentre parlando egli di queſte colonne, e di queſta volta della Confeſſione, che ei chiama Ciborio, dice in queſto modo: *Sepulchrum eſt in Templo*, *quod vocitabatur antiquitus Vaticanum*, *quatuor ordine Columnarum valdè admirabilium numero nonaginta ſex*, *habens*; *habet etiam quatuor in Altari*, *quæ ſunt ſimul centum*, *præter illas*, *quæ Cyborium Sepulchri ſuſtinent*, cioè che ſoſtentano la volta della Camera, che ſouraſta al Sepolcro, e più abbaſſo parlando delle iſteſſe colonne pur dice: *ſunt ibi columnæ miræ elegantiæ*, *candore niveo*, *quatuor numero*, *quæ Cyborium Sepulchri ſuſtinere dicuntur* &c. e mi dà faſtidio ſe bene Anaſtaſio racconta, che queſte colonne erano di porfido, le quali Gregorio Turonenſe dice di marmo bianco, perche può eſſer veramente, che al tempo di Gregorio Turonenſe, queſte colonne foſſero di marmo bianco, ma che poi levate queſte, forſe ſpezzate, e guaſte, Adriano I. Pontefice quelle di porfido vi metteſſe, all'hora che riſece egli queſta volta della Confeſſione totalmente dall'Antichità rovinata. Che la volta di queſta Camera poi foſſe ricca, e tutta lavorata di oro è coſa molto facile da credere, perche certo non è veriſimile, che havendo Silveſtro Papa, e l'Imperatore Conſtantino fabricato un così nobile, e ſontuoſo Tempio ornato di tanti metalli, e marmi, la principale, e la più ſacra, e più venerabil parte del detto Tempio queſta Confeſſione Santiſſima ò parte alcuna di eſſa fatta l'haveſſero di rozzi mattoni, ò di ſemplici travertini. Non ritroviamo però alcuno fin quì, che dica quanto foſſe grande, e ſpatioſa queſta Santiſſima Confeſſione dalla parte di dentro, ſe bene pare che aſſai ſufficientemente l'accenni Anaſtaſio nella vita di Adriano I. con quelle parole, & *deſcendentes pariter ad Corpus Beati Petri* (cioè all'Altare, che era nella Confeſſione ſopra il Corpo del Prencipe degl'Apoſtoli, del quale parleremo quì appreſſo) *tam ipſe Sanctiſs. Papa*, *quàm antefatus Excellentiſs. Francorum Rex*, *cum Judicibus Romanorum*, & *Francorum* &c. perche certo non potea eſſer luogo picciolo quello, in che entrati ſtar ivi potevano inſieme, il Pontefice, il Rè con li Giudici de Romani, e de Franceſi, con qualche Cardinale ancora, con qualche Barone principale del Rè, ſe bene per brevità lo tace Anaſtaſio, ſimilmente Benedetto Canonico di San Pietro nel luogo riferito di ſopra al cap. 2. moſtra chiaramente che queſta Confeſſione foſſe aſſai grande, e ſpatioſa mentre dice che nel celebrar le Vigilie la notte innanzi la Domenica Gaudete, vi ſtanno dentro il Pontefice, i Cardinali, i Cantori, i Cubicularii, li Subdiaconi, gl' Acoliti, e gl'altri Ufficiali della Corte Romana, che certo non eran pochi, & per queſto non ſapendo noi preciſamente quato ſii grande queſta Sacra Confeſſione, queſta Camera ſotterranea, ne quanto ſi allarghino li termini ſuoi, diſſi già io, che ſarebbe bene andare cauti nel lavorare li attorno, acciò non incontraſſe à Noi, quello, che avvenne à Pelagio II. Papa, del quale racconta Gregorio nell'Epiſtola ad Conſtantinam Auguſtam, che havendo voluto mutar certo argento di queſta Confeſſioue, la quale era lontano quindici piedi dal Corpo del Prencipe degl'Apoſtoli, hebbe alcune terribili viſioni, che ve lo fece reſtare, ò quello ſucceſſe à coloro, che lavoravano attorno il Corpo di San Lorenzo, li quali havendo incautamente ſcoperto quel pretioſiſſimo Corpo, hebbero à un tratto sì ſpaventoſe viſioni, che morirono tutti, in termine di otto giorni, come afferma il medeſimo San Gregorio nella lettera ſopradetta. Hora la ricca volta di queſta Cammera ſotterranea di queſta Confeſſione, eſſendo per la lunghezza del tempo rovinata, e diſtrutta, Adriano I. Pontefice la riſtaurò, e rinovò, il che dice Anaſtaſio con queſte parole,

le, *Cammeram verò Beati Petri Apostoli in omnibus destructam, atque dirutam, xemplo olitano exculpens diversis coloribus, à novo fecit.*

Che dentro la Confessione Sacratissima di S. Pietro vi fosse anticamente un'Altare.

CHe poi dentro a questa sotterranea Confessione, come dicessimo da principio, vi fosse un'Altare, lo mostra chiaramente Pietro Damiano nella sopracitata lettera ad Agnese Imperatrice con queste parole: *Sub arcana quoque Beati Petri confessione ante Sacrum Altare me sedere fecisti, & per lugubres gemitus, & amara suspiria ab ipsa quinquenni infantia tenera adhuc, & nuper ablactata cœpisti, & tamen illic ipse Beatus Apostolus corporaliter præsideret, quidquid subtile, vel minutum in humanitatis tuæ potuit titillare visceribus; quidquid in cogitationibus vanum, quidquid præterea subrepere potuit in sermone superfluum fidelibus est relationibus evolutum* (già dicessimo sopra, che *Arcana Confessio*) di questi Altari parla ancora Anastasio nella vita di Adriano I. con queste parole, *Cancellos ante eandem Confessionem ex auro purissimo pensantes libras quinquaginta sex, qui fecit simul in Altare intus in sacra altro, citroque Confessione imaginem in modum Evangeliorum &c.* questo è quel famosissimo Altare, il quale per esser stato fabricato da San Silvestro, e da Constatino immediatamente sopra il Corpo del Principe degli Apostoli, per il Corpo istesso in molti luoghi viene inteso da Anastasio, e da altri, questo è quel Altare, che da San Silvestro fù ornato d'argento, e d'oro con molte pietre pretiose, il che dice il medesimo Anastasio in questo modo, *ipsum Altare argento, & auro clausum cum gemmis prassinis, & hiacinthinis, & aliis decem ornatum, undique pensas libras ducentas quinquaginta.* Quì sopra quest'Altare ordinò San Gregorio, che celebrar si dovessero messe, il che prima non si faceva. Quì sopra fece Papa Zaccaria quella pretiosa veste di seta, e d'oro, con gioje, nella quale era lavorata artificiosamente l'Istoria, & il mistero della Natività di Cristo, e Leone III. ornò la fronte di quest'Altare da alto abbasso con bellissime lampade, e diversi veli di seta, e d'oro, Pascale I. vi fece una bella veste con gioje nella quale era ricamata l'Istoria quando San Pietro fù liberato di priggione dall'Angelo, & in oltre vi fece il propitiatorio d'oro purissimo, di peso di libre ducento, che dopo fù rinovato, & accresciuto da Leone IV. con l'aggiunta di libre ottanta d'oro, e settanta sette d'argento: vi fece sopra ancora due bellissime vesti, una con l'Istoria di Cristo, che dava le chiavi a San Pietro, l'altra lavorata di perle, e d'oro con molte gioje, & ornò la fronte di quest'Altare con una bellissima tavola d'oro con molte pretiose gemme, sopra quest'Altare sospese Carlo Magno nel giorno che fù coronato Imperatore quella bella, e gran Corona di oro, ornata di molte gioje di peso in tutto di libre cinquantacinque, della quale si legge nella vita di Leone III. di quest'Altare intese Anastasio quando nella vita di Papa Vigilio, disse che Belisario, *obtulit Beatissimo Petro cereostatas argenteas deauratas numero duas, quæ stant usque hodiè ante Corpus Beati Petri,* cioè innanzi a quest'Altare fabricato sopra il corpo; similmente di quest'Altare, intese nella vita di Gregorio II. quando racconta che Luitprando Rè de Longobardi *ad tantam compunctionem piis ejusdem Pontificis monitis flexus est, utque fuerat indutus exueret, & ante corpus Apostoli poneret mantum Armillas, Balteum, Spatam, atque ensem deauratum, necnon Coronam auream, & Crucem argenteam,* e similmente, quando dice, che Pelagio II. Papa, *investivit corpus Beati Petri tabulis argenteis deauratis,* e che Onorio I. *fecit Cereostatas majores ex argento paria duo, quæ sunt ante Corpus Beati Petri Apostoli, pensantes singulæ libras ducentas septuaginta duas,* e che Adriano I. *fecit in cultu Beati Petri Apostoli ad corpus imaginem, quæ dudum ex argento inerat Salvatoris, Sanctæ Dei Genitricis, Sanctorum Apostolorum Petri, & Pauli, atque Andreæ de auro purissimo magnæ magnitudinis pensantes libras ducentas,* e che *in partibus inferioribus, & superioribus Confessionis, atque Cancellis*

cellis simul etiam & circa Corpus ex auro obrizo libras mille trecentas viginti octo, e finalmente di quest'istesso Altare intese Anastasio, quando disse che Leone IV. *fecit supra Corpus Beati Petri imagines argenteas numero tres*, perche come dicessimo il medesimo Anastasio, e altri, molte volte intendevano di questo Altare quando il Corpo del Prencipe degli Apostoli nominavano; sopra questo Altare come asserisce il Mallio, ogni settimana celebrar solevano un giorno per uno li Signori Preti Canonici di Santa Maria in Trastevere, di San Grisogono, di Santa Cecilia, di San Marco, di Santa Anastasia, e di San Martino ne Monti. E Stefano IV. Papa, come riferisce Anastasio per maggior grandezza ordinò: *Vt omni die Dominico à septem Episcopis hebdomadariis, qui in Ecclesia Salvatoris observant, Missarum solemnia super Altare Beati Petri celebrarentur, & Gloria in excelsis Deo diceretur*. Questo è quell'Altare sopra il quale, come attesta il predetto Mallio Eugenio III. & Adriano IV. Pontefice offerir solevano sempre qualche dono Magnifico, e Reggio, quando venivano a celebrare Stationi o vero Messe solenni, nella Basilica Vaticana. Di sopra a quest'Altare anticamente si pigliava sempre la Croce Stationale in tutte le Stationi della Quaresima, il che dice l'istesso Mallio con queste parole: *Hoc quoque non est paruum, quod de institutione Sanctorum Patrum quadam prærogativa sumitur de Sancto Altari Beati Petri Crux Dominica, quæ præcedit Papam pœnitentem per totam Quadragesimam ad Stationes, quæ nimirum Crux Stationalis ob Christi, & ejus Apostoli reverentiam in tanta veneratione à cunctis est habita, quòd, sicut Cantores, ac Regionarii asserunt, hac Cruce non delata immunes ab statione sæpè recedunt*. Asserisce il medesimo Anastasio, che nelle Stationi notturne questo Sacro Altare si soleva frequentissimamente incensare, così dicendo nella vita di Stefano IV. Pontefice. *Cum in Basilica Beati Petri Apostolorum Principis, ubi sacro ipse Corpore requiescit cerneret, nocturnis laudibus vix semel tymiamatis incensum offerri instituit, at per singulas lectiones, & responsoria adoleatur*, il che si osservò poi per molti secoli, come attesta il predetto Mallio, il quale parlando del uso del tempo suo nell'incensare questo Altare, dice queste parole. *Et semper cum novem lectiones facimus ejus Sanctissimum Altare ad omne nocturnum incensatur, antiquitus tamen quotidiè incensabatur in Stationibus verò nocturnis ad omnem lectionem adhuc incensatur*. Dinanzi a quest' Altare anticamente ricever solevano dalle mani del Pontefice le facoltà sue quelli a chi si commetteva il governo, e l'amministratione de Patrimonii della Sede Apostolica, e sopra esso prestavano il giuramento della solita fedeltà, come accenna San Gregorio nell'epistola a Pietro Subdiacono lib. 2. del Registro epist. settantesima. Quì sopra similmente giuravano obedienza e fedeltà al Sommo Pontefice, & alla Sede Apostolica quelli tutti, che eletti al Governo delle Chiese Metropolitane, ò d'altre soggette immediatamente alla Sede predetta, in Roma per mano del Sommo Pontefice venivano consecrati: il che si cava principalmente dal giuramento prestato da San Bonifazio all'hora che da Gregorio II. fù consecrato Arcivescovo di Mogonza l'anno di Christo 723. e dalla lettera del medesimo San Bonifazio scritta *ad Danielem Episcopum*, & questo Altare istesso, intese ancora San Gregorio nella sua lettera *ad Constantinam Augustam*, mentre scrisse quelle parole, *dum Beatæ recordationis noster, quia argentum, quod supra Sacratissimum Corpus Beati Petri erat longè tamen ab ejusdem Corpore ferè quindecim pedum spatio, mutare voluit, signum ei non parui terroris apparuit*. Usò egli la parola *Corpus* in luogo d'Altare in quel modo che habbiam detto, e fù poi da Anastasio in molti luoghi usata. Dalle quali parole poi cavo io che il Corpo Santissimo di San Pietro, si trova esser quindici piedi, più abbasso, e più sotto, che non è quest'Altare, poiche San Gregorio asserisce che era quindici piedi lontano dal predetto Corpo. Quest'Altare finalmente è quello, il quale essendo stato spogliato de suoi ornamenti, e profanato da Saraceni, Leone IV. l'espiò, reconciliò, ornò di tavole d'oro purissimo con molte gioje, e lo ridusse al pristino culto, & alla solita veneratione Calisto II. poi, sendo il medesimo Altare per la molta Antichità deformato, e guasto, lo ristaurò di nuvo, il che dice il Mallio con queste parole, *Calistus*

ctus Papa II. Altare Beati Petri, quod nimia vetuſtate, & lapidum percuſſionibus quodammodo reſolutum videbatur optimis marmoribus veſtivit, & adornavit, & feſto Annunciationis Beatiſſimæ Virginis, cum toto concilio lapidem Altaris ſatis honorificè, & devotè conſecravit, in qua conſecratione, ſicut invenimus in noſtris libris ſcriptum, fecit remiſſionem trium annorum annualiter ad eum devotè venientibus. Succeſſe queſta Conſecratione l'Anno di Chriſto MCXXIII. Allora che ſi celebrava quel gran Concilio Lateranenſe, nel quale intervennero mille in circa, tra Veſcovi, & Abbati, quando depoſitò il ſchiſmatico Pontefice Mauritio Bundino; fù finalmente dall'Imperatore dopo tanti anni intieramente reſa la pace alla Chieſa di Dio.

Che nella faccia dell'Altare della Confeſſione v'era una picciola Feneſtrella.

PIù oltre diceſſimo, che nella fronte ò faccia di queſto Altare v'era una picciola fineſtrella, e che queſta per mezzo di un forame fatto nel pavimento dentro il Corpo dell'Altare, riſpondeva ſopra l'Arca di bronzo, nella quale e ſepolto il Prencipe degli Apoſtoli di queſta fineſtrella parla Gregorio Turonenſe nel libro primo de Gloria Martyrum al cap. 28. con queſte parole; *qui orare deſiderat, reſeratis Cancellis quibus locus ille ambitur accedit ſuper Sepulchrum, & ſic feneſtrella parvula patefacta immiſſo introrſum capite, quæ neceſſitas promit eſſlagitat, nec moratur effectus ſi petitionis tantùm juſta proferatur oratio*. Queſta fineſtrella anticamente ſi diceva la Confeſſione dell'Altare di San Pietro, e tutti gl'altri, come in mille luoghi moſtra Anaſtaſio, havevano già queſta feneſtrella, ò Confeſſione, nella quale ſi conſervano le reliquie de Santi, che nella parte anteriore dell'Altare ſi mettevano per forma della Conſecratione. Di queſta inteſe il medeſimo Anaſtaſio, quando diſſe nella vita di Leone IV. *Confeſſionem verò crebrò dicti Altaris Tabulis ex argento paratis puriſſimo ſimili modo tota animi devotione ad antiquum decus, & ſtatum perduxit*. E ſimilmente quando racconta che il medemo Leone, *Beati Petri ſupremo fretus amore obtulit in ejus Eccleſia, ante Confeſſionem Sacri Altaris à dextris, ſive à ſiniſtris ad decorem ipſius Baſilicæ, Angelos ſex ex argento mundiſſimo penſantes libras ſeptuaginta quatuor*, ſotto queſta fineſtrella poi dalla parte di dentro dell'Altare nel piano, ò vero pavimento della Camera della Confeſſione v'era un forame rotondo come diceſsimo, che riſpondeva nella picciola Cammeretta, ò vero Confeſsione interiore, immediatamente ſopra l'Arca di Bronzo, nel quale è ſepolto il Corpo ſacratiſsimo di San Pietro, e queſto forame chiamar ſi ſoleva anticamente il bilico della Confeſsione, del quale nella vita di Benedetto III. parlando Anaſtaſio dice, che quel Pontefice, *in Eccleſia Beati Petri Principis Apoſtolorum nutritoris ſui, præ nimio amore exardeſcens, ad cooperiendum bilicum Confeſſionis fecit cooperculum ex auro puriſſimo penſantem libras tres*. Queſto forame, vado credendo io ſia quell'iſteſſo, che dal d. Anaſtaſio nella vita di Nicola I. vien chiamato Giugulo della Confeſsione, ò almeno che l'ornamento di queſto forame ſi chiamaſſe Giugulo, poiche mentre racconta, che quel Pontefice frà l'altre ſue opere ſegnalate, *fecit in Confeſſione Sacratiſſime Beati Petri, jugulum unum de auro mundiſſimo, penſas libras numero duas*, par che voglia inferire, che quel Pontefice ornaſſe di oro fino la circonferenza di queſto forame, il quale Benedetto ſuo predeceſſore haveva fatto quel coperchio di oro di peſo libre trè, un ſimile forame ritrovo io anticamente eſſere ſtato ſopra il Sepolcro di San Pavolo Apoſtolo nella Confeſſione ſua, del quale parleremo qui ſotto; un ſimile nel Sepolcro di Santa Cicilia, & altri ne ſepolcri di altri Santi, come oſſerva il Signor Cardinal Baronio nel ſuo Martirologio.

Hora per queſta fineſtrella picciola dell'Altare, e per queſto forame rotondo del pavimento di che parliamo, anticamente ſi calavano i Pallii ſopra l'Ar-

l'Arca, nel quale giace il Corpo Sacratissimo del Prencipe degli Apostoli, la sera innanzi che si dassero agl'Arcivescovi, e li si lasciavano tutta la notte seguente, celebrando intanto le Vigilie entro la Confessione li Cantori in quel modo istesso, che celebrar si solevano la notte della festività di San Pietro, delle quali vigilie così scrisse il Mallio nel suo Opuscolo *de rebus Antiquis memorabilibus Basilicæ Sancti Petri: pallia facimus solemnes: Vigilias in Confessione Beati Petri cantantes Vigilias, quas consuescimus cantare in festo ejusdem Apostoli*, la mattina seguente, poi levati dalla detta Confessione, si consegnavano à gli Arcivescovi, & all'hora nel darli si poteva giustamente dire quelle parole: *Accipe Pallium de Corpore Beati Petri sumptum*, poiche veramente, e realmente si levavano dal Corpo Sacratissimo di San Pietro, sopra il quale erano stati per una notte intiera; e per questo anticamente questi Pallij, si tenevano in tanta stima, che come Reliquie, e cose sacre solevano riservarsi.

Per questa finestrella, e per questo forame ancora si calavano anticamente sopra l'Arca predetta del Prencipe degli Apostoli quei veli, che anticamente Brandea, Palliola, & Sanctuaria si trovavano nominati, delle virtù meravigliose, delle quali scrive queste parole Gregorio Turonense nel libr. 1. de Gloria Martyrum al cap. 28. *quod si beata pignora auferre desiderat palliolum aliquod momentana pensatura jacet intrinsecus deindè vigilans, ac jejunans devotissimè deprecatur, ut devotioni suæ virtus Apostolica suffragetur, mirum dictu, si fides hominis prævaluerit, à tumulo Palliolum elevatum, ità imbuitur Divina virtute, ut multo amplius, quam prius pensaverat ponderaret, & tunc scit, qui levaverit . . . . suscepisse, quod petiit*. Di questi meravigliosi Veli, ò Brandei racconta ancora San Gregorio nell'epistola ad Constantinum Augustum, che essendone stato donato uno à certi Greci da San Leone Papa, dubitando essi della virtù e valor di quel velo, portate le forbici, quel Santo Pontefice ne tagliò un poco, e subbito dal luogo tagliato ne uscì sangue in molta abondanza: si ritrovano appresso l'Istorici Ecclesiastici molti miracoli operati, per mezzo di questi Brandei, li quali per brevità lasciamo di riferire.

Similmente per questa finestrella, e per questo forame si calavano sopra l'Arca medesima del Prencipe degli Apostoli, quelle picciole chiavi d'oro, le quali cavate di là poi esse ancora, si chiamavano, *claves è dicto Corpore Beati Petri sumptæ*, e per segnalato favore à Rè, e gran Prencipi donar si solevano da Sommi Pontefici, dentro le quali alcune volte acciò fossero più efficaci, e per operatione de miracoli si solevano mettere delle limature delle Catane, con le quali era stato legato San Pietro priggione, una di queste Chiavi mandò già San Gregorio in Ispagna à Bevaredo Rè d'Usigotti, con quelle parole, *Clavem parvulam à Sacratissimo Corpore Beati Petri Apostoli pro ejus benedictione transmissimus*. Un'altra simile asserisce haver mandato ad Anastasio Patriarca d'Antiochia, un'altra ad Andrea Dibrea, un'altra à Childelberto Rè di Francia. Un'altra à Teotisto, & Andrea huomini nobili, & altre ad altri, e queste come in molti luoghi attesta l'istesso Santo; poste sopra gl'Infermi li risanavano, portate al collo appese liberavano da mali, e pericoli, & operavano altri stupendi miracoli.

Per questa finestrella, e per questo forame di sua mano propria calò già Carlo Magno sopra l'Arca predetta del Prencipe degli Apostoli, acciò fosse più ferma, e più valida, una copia dell'Instrumento della donatione fatta dal Padre, Pipino Rè di Francia, e da lui confirmata alla Sede Apostolica, delle Città, e Terre dell'Esarcato, che hora si possedono in Romagna, il che accenna Anastasio nella Vita di Adriano I. con queste parole: *Apparem ipsius donationis per eumdem, & . . . . adscribi faciens ipse Christianissimus Francorum Rex intus super Corpus Beati Petri subtus Evangelia, quæ ibidem osculantur pro firmissima Cautela, & Gloria nominis sui, & Regis Francorum memoria propriis manibus posuit*.

Similmente per questa finestrella, e per questo forame calò Leone III. sopra il Corpo del Principe degli Apostoli quel bel Torribolo di oro da lui fatto di

peso

peſo di libre due, del quale parla Anaſtaſio, con queſte parole. *Verum etiam idem præcipuus Præſul fecit Thuribula Apoſtolica, duo ex auro puriſſimo, ex quibus miſit unum intus ſuper Corpus ejus, quod penſat libras duas*, per queſte parole, *miſit unum intus ſuper Corpus ejus*, hò creduto ſempre, che queſto Turibulo, ò Incenſiere fatto da Leone, foſſe ſimile à quell'altro che circa i tempi di Celeſtino II. adoprar ſi ſoleva, nella Baſilica di San Paolo per fare odore dentro la Confeſſione, e ſopra il Corpo di quell'Apoſtolo, del quale incenſiere così ſcrive nel ſuo Rituale Benedetto Canonico di San Pietro, nella feſtività della Commemoratione di San Paolo; *In quarta lectione ſurgit Pontifex, & intrat ad Arcam Altaris Sancti Pauli, ubi eſt foramen, in fundo Arcæ, ſuper Corpus Apoſtoli* (ecco quì ancora il forame ſopra il ſepolcro nel fondo dell'Altare, *& diſcooperto eo*) ecco il coperchio quì ancora, e forſe d'oro, come era quello fatto da Benedetto III. nella Confeſſione di San Pietro, nel quale diceſſimo ſopra, *mittit manum deorſum, & apprehendit turibulum in unco plenum carbonibus, & incenſo, & trahit foras incenſum, & carbones dat Archidiacono, Archidiaconus autem dat per populum hac ratione, ut quicumque febricitans devotè in fide Apoſtoli ex eis biberit, ſanetur. Iterum replet Thurribulum de carbonibus, & ponit ſuper eos candelam vitream plenam incenſo, accendit carbones, & candela incipit bullire, & reponit Thurribulum, & cooperitur foramen arcæ à Pontifice ſuper Corpus ejus*. Perche dunque Anaſtaſio accenna nella vita di S. Silveſtro, che nell'iſteſſo modo, e maniera foſſe ſepellito l'uno, e l'altro de Corpi de SS. Martiri, e quei ſempre nell'iſteſſo modo ornati, poi l'uno, e l'altro ſepolti da Pontefici Succeſſori, ritrovando noi così nell'uno, come nell'altro Sepolcro fineſtrella, forame, e Turibulo, vado credendo, che il Turibolo del Sepolcro di S. Pietro fatto da Leone III. ſerviſſe anticamente à quell'iſteſſo uſo, & in quell'iſteſſa maniera, che ſerviva il turibolo del Sepolcro di San Paolo, tutto, che per brevità non la dica Anaſtaſio.

Che in un'altra Cammera più baſſa di queſta ſi ripoſi il Corpo del Prencipe degli Apoſtoli.

CHE poi ſotto l'Altare della Confeſſione detto di ſopra in un'altra più picciola Cammeretta, quindeci piedi più abbaſſo ſi ripoſi il Corpo pretioſiſſimo del Principe degli Apoſtoli, lo dice San Gregorio apertamente nell'epiſtola ad Conſtantinum Auguſtum, mentre racconta quanto intraveniſſe al ſuo preceſſore, volendo mutar certo argento della Confeſſione, che era quindeci piedi lontano dal Corpo del detto Apoſtolo, perche certo non poteva in modo alcuno queſt'argento eſſer lontano dal detto Corpo per larghezza, ò longhezza, ma ſolo per altezza, e profondità. Accenna queſta verità anco Anaſtaſio nella vita di Adriano I. mentre dice, che Carlo Magno poſe l'Iſtromento della donatione da lui fatta alla Sede Apoſtolica prima ſopra l'Altar Maggiore, overo del Presbiterio, poi lo portò nella Confeſſione, e finalmente per corroboratione maggiore lo miſe, *intus ſuper Corpus Beati Petri*, certo queſte parole moſtrano chiaramente, che nella Confeſſione predetta vi era un'altro luogo più abbaſſo, e più ritirato, e più intrinſeco dove è il Corpo, onde biſogna concludere, che vi foſſero quaſi due Confeſſioni, una eſteriore, overo ſuperiore, dov'era l'Altare di che parlaſſimo ſopra, l'altra interiore, ò vero inferiore, dove ripoſa il Corpo di San Pietro. Queſt'iſteſſo moſtra ancora il predetto Anaſtaſio nella vita di Leone III. quando parlando di quei due torribuli d'oro fatti da quel Pontefice, de quali diceſſimo poco ſopra, ſcrive che l'uno di eſſi fù meſſo *intus ſupra Corpus Beati Petri*, cioè più adentro, più abbaſſo nella Confeſſione interiore, overo inferiore. Si cava queſto parimente da Gregorio Turonenſe, più volte citato cap. 28. nel lib. 1. de Gloria Martyrum, mentre dice che chi voleva fare oratione calato nella Confeſſione *accedebat ſuper ſepulchrum*; e apriva quella feneſtrella, di che parlaſ-

piissimo, ma quelli che desideravano *auferre beatapignora*, per quella finestrella, *palliolum aliquod momentanea pensantum jacebat intrinsecus*, cioè nella Confessione interiore, ò vero, inferiore dove stà il Corpo. Ma molto meglio si cava questa verità con il luogo citato di sopra, di Benedetto Canonico di S.Pietro, perche mentre dice egli, che nel fondo dell'Arca, ò vero dell'Altare della Confessione di San Paolo, v'era un forame per il quale si calava quel tale incensiere, sopra il Corpo di quell'Apostolo, veniamo à conoscere, che il Corpo predetto è in sito assai più basso, che non è l'Altare, ò il pavimento della Confessione, e se questo è vero, come è verissimo, bisogna, che confessiamo, che del Corpo di S. Pietro sia l'istesso, cioè che si riposi in luogo più basso assai della Confessione; essendo cosa certa, come accenna Anastasio, e come dicemmo di sopra, che questi due Santissimi Corpi in un'istesso modo, e forma furono da S. Silvestro Pontefice sepelliti.

Come stii sepolto il Corpo di S.Pietro.

QUanto al modo, poi cioè in questa Cammeretta inferiore stia il Corpo Sacratissimo del Prencipe degl'Apostoli, attesta il Mallio nel suo Opuscolo, *de rebus antiquis memorabilibus Basilicæ Vaticanæ*, che egli fosse riposto da San Silvestro, primieramente entro una cassa d'argento, *loculum argenteum, continentem Sacratissimum Corpus*, così dice egli, e possiamo crederlo (se ben gli Autori più antichi hanno tacciuto questo particolare) che questa cassa fosse d'argento perche abondando fin dall'hora d'immense ricchezze la Chiesa di Dio, onde haveva già molto prima vasi Ecclesiastici tutti sacri, e non sacri d'argento, e d'oro; non è verisimile che havesse San Silvestro riposto entro una cassa di legno un sì pretioso tesoro, maggiormente venendo somministrate le cose necessarie tutte à questo negotio del gran Constantino, il più pio, il più generoso, il più liberale Imperatore, che si trovasse mai verso la Chiesa di Dio.

Hor questa cassa di argento fù rinchiusa poi da San Silvestro entro un'altra assai maggior cassa di bronzo, così ben chiusa, che da niuna parte si può aprire, questo lo dice il Mallio, e prima di lui Damaso, & Anastasio con queste parole, *ipsum loculum* (cioè la cassa d'argento detta di sopra) *undique ex ære cyprio conclusit quod est immobile*, e descrivendo più minutamente, la qualità forma, e grandezza di questa cassa di bronzo, dicono che ella hà sei faccie uguali di piedi cinque l'una, in questo modo cioè, *ad caput pedes quinque, ad pedes, pedes quinque ad latus dexterum pedes quinque, ad latus sinistrum, pedes quinque, subtus, pedes quinque*, e serrò così bene quel Pontefice la cassa di argento in quest'altra cassa di Bronzo, acciò non potesse mai in tempo alcuno quel pretiosissimo Corpo essere offeso dall'humidità della terra, ne dall'acque, che per sotterranee, & occulte vene del vicino Colle Vaticano scendevano, le quali in processo di tempo offese in modo gl'altri Corpi de Santi, che nel vicino Cimiterio giacevano, che furono necessitati i Pontefici di provedervi con fare attorno la Basilica, e Cimiterio predetto diversi condotti, e chiaviche, le quali in se ricevendo quell'acque per altra strada le conducevano al fiume.

Racconta poi Anastasio predetto, & altri Scrittori, ancora, che facesse San Silvestro sopra questa cassa di bronzo una Croce bellissima di oro, di libre cinquanta, *in mensuram loci*, dice egli; le quali parole intese d'alcuni, così come sonano, hanno dato loro à credere che questa Confessione interiore, dove giace il Corpo, sia molta piccola se tanto è alta, e larga à punto quant'è la Croce la quale non può essere (dicono) molto grande, tutto che sia di peso di libre cinquanta d'oro, essendo quel metallo assai più grave degl'altri, però sono andato credendo io, che quella parola, *loci* sia stata posta per errore, in vece de *loculi*, il che quando sia, bisogna concludere che non sia grande la Camera quant'è la Croce predetta, come dicevano quelli; ma che la

Croce

Croce posta à giacere, e stessa sopra la cassa di bronzo sia appunto longa, e larga quant'è la cassa predetta, cioè cinque piedi longa, e larga altrettanto. Quanto à me poi tengo per fermo (non havendo cosa alcuna, che mi persuada il contrario) che la Croce d'oro predetta sia ancora sopra la cassa di bronzo in quel modo istesso che vi fù posta, essendo cosa certissima, che questa Cameretta non è stata aperta mai, ne tocca, doppo che fù involtata, e chiusa da San Silvestro.

In questo modo dunque Beatissimo Padre era fatta anticamente questa Confessione Sacratissima di San Pietro; era in forma di Camera, & in essa entrar si poteva, era sotterranea; haveva gradi per i quali in essa si discendeva. Haveva Cancelli, che con chiavi si serravano ed aprivano; haveva dentro colonne negli angoli che sostenevano la ricca volta. Haveva Altare dentro di se, è nella fronte di quello era una piccola finestrella, che per mezzo di un forame fatto nel pavimento dentro il Corpo di detto Altare rispondeva nella Confessione interiore, ò vero inferiore, cioè in quella picciola Cammeretta, dove riposa il pretiosissimo Corpo del Prencipe degl'Apostoli.

Ornamenti varii della Confessione di S. Pietro.

ERA poi ornata questa Confessione Santissima tutta d'argento, d'oro, e di gioje nobilissimamente, si che riusciva riguardevole, e venerabile a tutta la Christianità: ogn'uno come dice Cassiodoro nell'Epistola à Gio: Papa libro 2. varior. Epistola 2. bramava di vederla, e tutti generalmente riputavano felicissima, e fortunatissima la Città di Roma poiche possedeva una sì pretiosa cosa: imperoche oltre gl'ornamenti raccontati di sopra Honorio I. Papa la coperse tutta di lame d'argento, che pesavano libre cento ottanta sette, Adriano I. levato quell'argento per farla più nobile, la foderò tutta di oro fino tirato in foglie sottili, che pesavano trecento libre, e vi fece una tavola bellissima d'oro con l'immagine di quattro Evangelisti di peso di libre venti. Leone III. vi fece dentro tre gran Corone d'argento di peso trecento, e sette, rinovò l'Immagini di Christo Nostro Signore, della Beatissima Vergine, de Santi Pietro, e Paolo, & Andrea Apostoli, è di Santa Petronilla, fatte già in detta Confessione da Pontefici Predecessori, aggiungendovi libre ventuna, e tre oncie di oro, vi fece anche tre altre Statue bellissime, una di Christo, l'altre due de Santi Apostoli, Pietro, e Paolo che tenevano in testa ricchissimi diademi ornati di pretiosissime gioje, e finalmente per renderla d'ogni parte splendida, & ammirabile, lastricò il pavimento di quella tutto con lame di finissimo oro, che pesarono libre quattrocento cinquanta tte, e oncie sei, e questo particolare ancora mostra chiaramente esser vero quello che dicessimo sopra, cioè, che questa Confessione, non fosse luogo angusto ne piccolo, poiche tante libre di oro ridotte in lame sottili vi volsero.

Qui dentro in otto gradi, e ricche lampade d'argento, e d'oro fatte in varii tempi da diversi Sommi Pontefici si consumavano anticamente in honore del Prencipe degl'Apostoli, quelle libre ducento venticinque di odorifero balsamo, e quelle mille libre di pretioso olio di Nardo; & in un'incensiere bellissimo d'oro di peso libre quindici ornato di varie gioje, si abrugiavano quelle cinquecento cinquanta libre di varii odori, & aromati che si raccoglievano ogn'anno dalle rendite di diverse possessioni, e Casali già donati in diverse parti di Levante dal Grand'Imperatore Constautino alla Basilica Vaticana, come riferisce Anastasio nella vita di San Silvestro, e questo Beatissimo Padre è quanto per hora mi occorre dire di questa Santissima Confessione di San Pietro quanto alla parte di dentro. Ma perche forsi la Santità Vostra, prima che passiamo più innanzi desidera di sapere à tempo di qual Pontefice, e per qual causa mutasse la sua forma Antica questa Confessione, e come essendo prima Camera, e luogo come dicessimo, in che entrar si poteva con le qualità

lità, e parti racontate di ſopra, diventaſſe muraglia liſcia, e piana quale la vedeſſimo prima; che così notabilmente Papa Paolo V. di fel. mem. l'adornaſſe. Quanto al primo punto, cioè à tempo di qual Pontefice queſta Confeſſione cangiaſſe la forma ſolita, riſpondo brevemente, eſſer mia oppinione fermiſſima, che ciò ſuccedeſſe al tempo d'Innocenzo III. come lo perſuade il trovarla aperta pochi anni prima che il detto Innocentio foſſe Pontefice, e dopo lui trovarla ſerrata ſempre. Atteſtano quelli che ſcriſſero la ſua vita, che faceſſe egli lavorare attorno la detta Confeſſione; ſe ben non raccontano la qualità de lavori che vi faceſſe. Nondimeno il nome di quel Pontefice ſcritto di Moſaico nella fronte di detta Confeſſione, che ancor ſi vede li proprio ò poco ſopra, dove era la porta à piedi delle ſcale per la quale come diceſſimo ſi entrava nella detta Confeſſione, mi fanno credere aſſolutamente tutte queſte coſe inſieme che il detto Pontefice, e non altri chiudeſſe queſta Santiſſima Confeſſione, che per tante centinaja d'Anni era ſtata aperta, e coſpicua all' occhio di tutto il mondo. La cauſa veramente che l'induſſe à levar i gradi predetti, e ſerrarla: credo certiſſimo foſſe queſta, Haveva letto, e veduto quel buon Pontefice nel tempo ſuo, e de ſuoi Predeceſſori eſſere ſtati travagliati, e d'afflitti dagl' Imperatori di Germania acerbiſſimamente gli Pontefici, perſeguitata acerbiſſimamente la Sede Apoſtolica, e con ſciſme bruttiſſime più volte lacerata, e diviſa la Chieſa di Dio, però ſoſpettando che non veniſſe un giorno un'Imperatore così empio, il quale ſi riſolveſſe di levar di Roma il Corpo Santiſſimo di San Pietro, e portarlo in Germania, per iſcemare con tal mezzo la riputatione alla Chieſa Romana, ed à ſuoi Pontefici, & accreſcerla à ſuoi Antipapi, prevenendo prudentiſſimamente, ſerrò nel modo che ſtà hora queſta Confeſſione Sacroſanta, acciò levandola à queſto modo dagl'occhi delli Emoli, & inimici aſſicuraſſe ſe ſteſſo, & i ſuoi ſucceſſori da tal pericolo, e conſervaſſe perpetuamente quel pretioſo teſoro quel Corpo Santiſſimo alla Città di Roma, & alla Sede Apoſtolica. Sapeva egli beniſſimo che altre volte al tempo di San Gregorio gl'Imperatori Greci havevano tentato ſotto varii preteſti, e finte ſcuſe di levar di Roma la Teſta di San Paolo Apoſtolo, e portarla in Conſtantinopoli imaginandoſi à quel modo di accreſcer la riputatione, & autorità de ſuoi Patriarchi, e ſcemare quella de Romani Pontefici (il che però non venne loro fatto, rimediando à queſto pericolo con grandiſſima prudenza, San Gregorio all'hora Papa come ſi cava da quella ſua lettera ſcritta *ad Conſtantinam Auguſtam*) però dubitando Innocentio che gl'Imperatori di Germania non tentaſſero di fare un giorno per forza, quello che gl'Imperatori Greci havevano tentato con fraudi, e con inganni; ſerrò come habbiam detto queſta Santiſſima Confeſſione. Credo però io che non faceſſe all'hora qui altro il medeſimo Innocenzo, ſe non che levata la ſcala, muraſſe la porta della Confeſſione, laſciandola nel reſto nello ſtato, che era di prima, e però ſtimo io che là dentro in tutte le parti ſue ſia rimaſta qual' era dinanzi, con tutte le qualità che habbiamo raccontate di ſopra. M'immagino poi che all'hora il medeſimo Innocenzo per naſcondere meglio il ſecreto di queſta Santiſs. Confeſſione cavaſſe ſotto il Presbiterio quel picciol luogo, che ſi diſſe poi, *Oratorium poſt Confeſſionem* al piano della Baſilica, al quale ſi entrava per due porticelle da lati del detto Presbiterio, che hoggi dì è poſto ſotto il piano della Baſilica ſotto l'Altar Maggiore la dove è quel picciolo Altare, in che ſi celebra, che dagl' huomini poco intendenti delle Iſtorie Eccleſiaſtiche ſi crede, e ſtima eſſer l'Antica Confeſſione di San Pietro.

Parte

Parte esteriore della Confessione di San Pietro, e suoi Ornamenti.

QUanto poi alla parte esteriore di questa Confessione per rapresentarla intieramente alla Santità vostra, non solo come era dentro mà anco com' era fatta dalla parte di fuori, qui ancora ritroviamo essere ella in varii tempi stata ornata da Pontefici, & Imperatori, con diversi doni ricchissimi d'Argento e d'oro, in modo che questa parte di fuori rispondeva mirabilmente alla bellezza, e ricchezza della parte di dentro; Impercioche primieramente alla fronte di questa Confessione (così si chiamava quel muro che era sotto l'Altar Maggiore sopra la scala, e porta della Confessione) à prieghi di Sisto III. Pontefice, come raconta Anastasio, *obtulit Valentinianus Augustus Imaginem Auream cum duodecim portis* (cioè con dodici nicchi) *& Apostolos duodecim, & Salvatorem gemmis prætiosissimis ornatum*, la quale Immagine per la sua bellezza, e ricchezza ornava mirabilmente l'aspetto di questa Santissima Confessione, & il medesimo Pontefice subito ornò il resto della fronte, che rimaneva era coperta dalla predetta Immagine di puro Argento che pesò in tutto libre quattrocento, da lati della scala, e porta predetta sospese Leone III. due scuti, ò sian due gran Tavole rotonde d'Argento di peso di libre novantaquattro, e mezza, in una delle quali era scritto in lettere latine il Simbolo della nostra Fede, e nell'altra era scritto il medesimo Simbolo in lettere Greche, e nel mezzo di essi fece una Tavola bellissima di oro con lavori esquisiti di peso di libre ventinove. E perche à fianchi di questa fronte della Confessione v'erano gl'aditi, per li quali si entrava nel Coro, ò vero Presbiterio, quì il medemo Leone, vi fece i Cancelli, ò vero porte di finissimo argento di peso di libre mille cinquecento settanta tre; e Leone IV. per ornamento della fronte di questa Confessione vi aggiunse due Angioli, e quattro tavole molto belle d'argento dorato di peso in tutto di libre quarantaquattro, ma vaglia dire il vero Beatissimo Padre, tutto che questi tanti ornamenti d'argento, e d'oro, e di gioje fatti quì alla fronte di questa Confessione, da Valentiniano Imperatore, e da Pontefici nominati di sopra, fossero molti nobili, e ricchi, e belli stimo però io che non arrivassero di gran longa alla vaghezza, maestà di quelle, che vi sono stati fatti ultimamente da Paolo V. san. mem. perche veramente egli con ricchi Bronzi, e pretiosissimi marmi, con statue colonne, & altri belli lavori l'hà in modo nobilitata, che à giorni nostri è cosa stupendissima da vedere, onde ardisco di dire, che quando saranno messe in opera le gran colonne, & altri belli lavori, fatti da artificiosa mano mirabilissimamente, le belle statue, & altre vaghe opere di dorati metalli, che di già di ordine della Santità Vostra si fondono in Vaticano per farne Ciborio sopra l'Altar Maggiore, che sovrasta à questa Confessione Sacratissima, non haverà il Mondo, non che Roma cosa più maggiore, e magnifica, più bella, ne più ricca di questa.

E perche dicessimo fin da principio che dinanzi à questa Confessione vi erano dodici colonne di marmo bianco che circondavano il vestibolo della detta Confessione, & aprivano l'adito al Presbiterio, lontane dalla Confessione, e l'una dall'altre con i spatii giusti, e proportionali, in modo che accrescevano al luogo e maestà, & ornamento mirabile; quivi similmente non restorno diversi Pontefici di fare ornamenti diversi, ricchi, e pretiosi per renderе in ogni parte vaga, e riguardevole questa Santissima Confessione, impercioche le prime sei condotte di Grecia da Constantino, e poste da San Silvestro alla Confessione vicine, che si chiamano filoparie ò vero vitinee, perche con artificio bellissimo erano lavorate tutte à racemi d'uva, e fogliami di viti, essendovi stati poste sopra alcune travi egregiamente lavorate, ò dal predetto Con-

Constantino, ò da altri, che veramente non si sà, sopra di queste in quella parte che posava sopra li capitelli delle predette colonne, fece Sergio I. Pontefice sei gran Candelieri di argento di peso di libre trenta l'uno, e frà li due che erano sopra le colonne di mezzo, fù posta poi un'immagine d'argento bellissima di San Pietro, sotto la quale sospese Leone III. una pretiosa lampana d'oro ornata di varie gioje di peso di libre sette, e mezza, sopra le altre sei colonne poste à rincontro di questi da Gregorio III. le quali le furono mandate à donare da Ravenna da Enticheo Esarco, pose il medesimo Gregorio una gran trave tutta coperta d'argento, nella quale come attesta Anastasio dalla parte di fuora, cioè verso il Corpo della Basilica, erano scolpite le immagini di Christo Signor Nostro, e de suoi Santi Apostoli, e dalla parte di dentro la Confessione le Immagini della Madre di Dio, e di alcune Sante Vergini, che furono poi rinovate tutte da Leone III. con spesa di libre cento ventisei, e mezza d'argento, pose ancora il medesimo Gregorio sopra questa trave alcuni gran candelieri intramezzati con alcuni gigli bellissimi, che pesavano in tutto libre settecento d'argento, e Leone III. sopra questa trave istessa nella parte di mezzo vi pose una bella Immagine di Christo Salvator Nostro di peso di libre settantanove di oro, e sei Angeli di argento dorati, trè per banda, i due maggiori de quali erano più vicini alla predetta Immagine del Salvatore pesavano in tutto libre sessanta trè, e gl'altri quattro minori tutti insieme libre sessantotto. Per queste statue poi, pose il medesimo Leone disotto bellissimi Calici d'argento tramezzati fra le dette statue, nove per banda, di peso in tutto di libre cento ottantadue. Sospese egli più volte à questa trave nella parte di mezzo per entrare al vestibolo della Confessione un turribulo ricchissimo di oro, di peso di libre dicisette, & un velo, overo portiera bellissima di seta, & oro. E perche già Papa Zaccharia suo Precessore frà le due colonne di mezzo, ove egli sospese il Torribolo, haveva fatto un'arco molto ricco di libre settanta d'argento, il medesimo Leone levato quello ve ne fece un altro assai maggiore, e più bello, di peso di libre cento trentuna, e mezza d'argento, e poco dopo frà queste due stesse colonne di mezzo fece sei colonne d'argento dorato intagliate con varie Istorie di peso di libre cento quarantasette, che serravano l'adito del vestibolo, in loco delle quali ve ne fece poi altre maggiori, le quali insieme con cancelli, che chiudevano gl'aditi del Presbiterio, de quali dicessimo sopra, pesarono libre mille cinquecento settantatre d'argento. Attorno queste colonne, poi fece Gregorio IV. quattordici veli bellissimi, che à certe festività vi si ponevano, ne quali artificiosamente erano intessuti li martirii di San Pietro, e Paolo Apostoli, e Leone IV. ve ne fece altri dieci pur bellissimi con molti leoni lavorati dentro l'impresa del suo nome. Leone III. ancora sospese frà queste colonne di Gregorio, alla trave d'argento detta di sopra quattro lampade d'argento di lavoro mirabile di peso di libre ventisette in tutto, e perche queste colonne di che hora parliamo erano unite l'una all' altra (eccetto però le dui di mezzo con certi marmi rossi, che prima si dicevano rughe, e poi si dissero pettorali, il medesimo Leone in questi rossi marmi fece alcuni lavori bellissimi d'oro fino con molte pretiose gioje, che pesarono in tutto libre quarantanove, quello spatio poi che era rinchiuso, fra queste colonne, e la fronte della Confessione, cioè quella parte del pavimento della Chiesa, che si chiamava il vestibolo della Confessione, Adriano I. lo coperse, e lastricò tutto d'argento finissimo, il che dice Anastasio con queste parole; *ab introitu ad rugas usque ad Confessionem pavimentum vestivit de argento purissimo*, *quod pensat libras centum quinquaginta*, e Leone III. in questo spazio così lastricato dal suo precessore, vi pose due Angeli grandi, d'argento, uno alla destra parte, e l'altro alla sinistra della Confessione, che pesarono libre cento quaranta sei, & accrescevano mirabilmente la maestà, e la bellezza del luogo, il quale come la Santità Vostra hà possuto fin quì vedere, era tale in tutte le parti sue, che accostandosi, ò entrandosi dentro in qualunque parte si rivolgeva la vista, non rappresentava

tava

tava altro oggetto à gl'occhi de riguardanti se non fino argento, oro purissimo, pretiosissime gioje, & altre cose simili ricchissime, e di valore, onde pareva apunto, che li Santi Pontefici de quei tempi in altro non dispensassero i tesori della Sede Apostolica, se non in ornare, & abbellire questa Santissima Confessione, che garreggiassero insieme l'uno con l'altro di farla più illustre, e più nobile sempre, che non era stata lasciata da suoi Precessori.

Fuori delle sopradette colonne poi, cioè dinanzi al vestibolo della detta Confessione sospese Adriano I. quella sua bellissima, e grandissima lampada, la quale come racconta Anastasio conteneva mille trecento settanta lumi, ne si accendeva mai, se non in quattro festività dell'Anno principalissime, cioè nel giorno di Natale di Nostro Signore, nel giorno santissimo di Pasqua di Resurrettione, nella festività de Santi Apostoli Pietro, e Paulo, e nel giorno Anniversario della Coronatione del Sommo Pontefice, e da canti di questa lampada sospese poi Leone III. quattro altre lampade minori d'argento, due per banda, di lavoro bellissimo, la maggior delle quali pesava libre sessanta tre d'argento, e l'altra libre venticinque, e mezza, le due minori libre ventisette d'argento in tutto, e queste ancora non si accendevano mai se non nelle Domeniche, e feste principali dell'Anno; per mantenimento delle quali si spendevano li frutti di quelli settecento venti soldi lasciati da Agatone Papa, e di quelli mille lasciati da Gregorio II. e di quelle venti libre di oro lasciate già da Zaccaria Papa, acciò come dice Anastasio *de lucro .... earum in liminaribus Apostolus proficeret*. Dinanzi alle dette colonne ancora vi pose il predetto Pontefice Leone III. due gran candelieri d'argento di peso in tutto di libre cento novant'otto.

Ci sarebbero Beatiss. Padre infinite altre cose belle da raccontare così circa il sito, qualità, e forma antica di questa sacratissima Confessione di S. Pietro, come circa gl'ornamenti fatti in quella in varii tempi da diversi Sommi Pontefici; ma per brevità li tralascio, non havendo io havuto pensiero di dir quel tutto che dir si poteva in questo proposito, ma di esporre solamente à gl'occhi del Mondo la detta Confessione qual era prima, parendomi male, che si perdesse totalmente la memoria del suo stato primiero, mentre ogni giorno si và rinovando, e facendo più bella. Havendo dunque sodisfatto come meglio hò potuto à questo mio desiderio, ne mi restando quì altro, che fare, deposta la penna, m'inchini alli Santissimi Piedi della Beatitudine Vostra, e quelli riverentemente bagiando, la supplico humilissimamente si degni ricevere, e gradir con la solita benignità sua questa mia breve relatione, qualunque ella si sij, come un picciol segno del grandissimo desiderio, che tengo di servire alla Santità Vostra, & à questa Santa Sede, perche facendolo ella, mi darà animo di mandar fuori altre mie fatighe Ecclesiastiche utili, e belle, le quali già stanno in procinto di farsi vedere, aspettando solo tanto, che trovar possino Protettore tale, sotto la cui ombra uscir possino sicuramente: Pregarò in questo mentre DIO benedetto si degni concedere alla Beatitudine Vostra longhissima vita, sanità, e filicità con tutti quei beni maggiori, che ella può, e sà à se stessa desiderare.

Il Fine della Relazione.

CATA-

CATAOGUS AUTHORUM,
QUORUM MENTIO FACTA EST.

INDEX RERUM.

A

B

C

D

Euge-

Leo

F I N I S.

